

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
4(121)2025

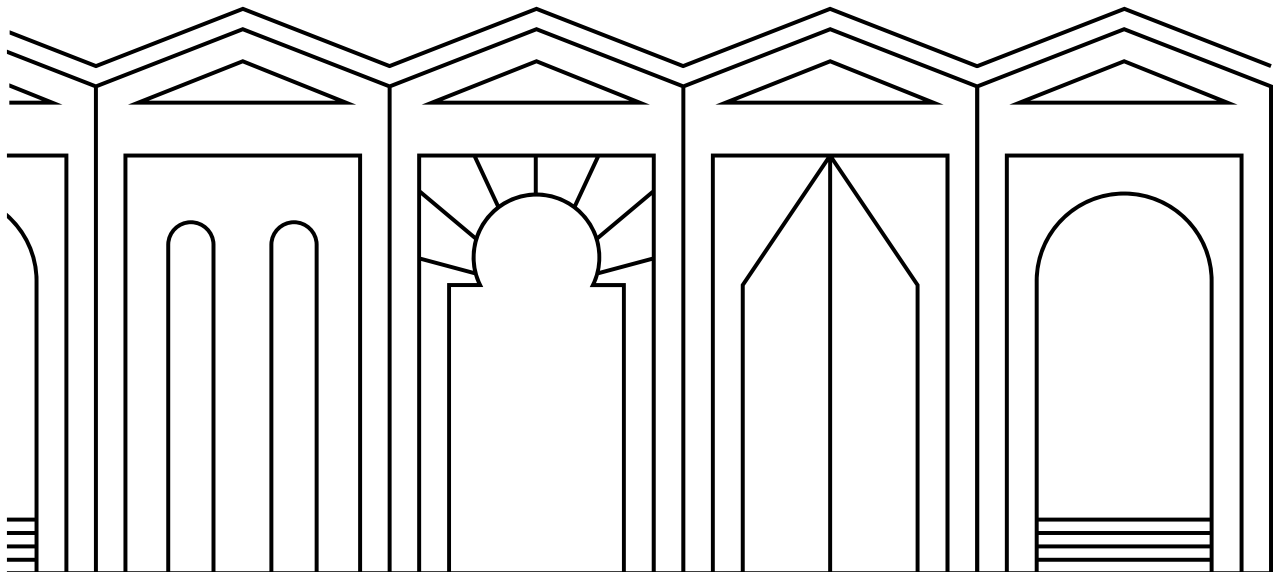

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
4(121)2025

Խմբագրական խորհուրդ՝

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ, Ա. ԳՅՈՒԼՈՒՄՅԱՆ, Վ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, Ֆ. ԹՈՒՆՅԱՆ,
Ա. ԹՈՒՆՅԱՆ, Ա. ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ, Յ. ՆԱԶԱՐՅԱՆ, Ա. ՎԱՂԱՐՇՅԱՆ,
Ա. ԶԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Ա. ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

Գլխավոր խմբագիր՝

Ի.Գ.Թ., դոցենտ Ա. Փխրիկյան

Տեղեկագրում տպագրվող գիտական հոդվածներն ամբողջությամբ արտահայտում են հեղինակների դիրքորոշումներն ու վերլուծությունները և չեն նույնանում Սահմանադրական դատարանի պաշտոնական դիրքորոշումների հետ: Սահմանադրական դատարանը պատասխանատվություն չի կրում հոդվածների հեղինակների արտահայտած կարծիքների համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

I. ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ

- ՔՐԵԱԿԱՆ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄ ՀԱՐՈՒՑԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ - **Ա. ՂԱՄՔԱՐՅԱՆ**.....13
- ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ – **Ն. ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ, Գ. ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ**.....38
- EMPLOYEES' SAFETY AND HEALTH AT WORK: COMPLIANCE OF ARMENIAN LABOUR LAW WITH EU OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY REGULATIONS – **M. KHACHATRYAN, A. GHABRAMANYAN** (ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ. ՀՀ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԴԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՄ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻՆ – **Մ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, Ա. ՂԱՀՐԱՄՅԱՆՅԱՆ**) 76
- ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ՝ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱԶՄԱԿԱՐԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ – **Հ. ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ, Տ. ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ**.....100
- ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ԽՈՑԵԼԻ ԴԻՐՔԻ ՉԱՐԱՇԱՀՈՒՄԸ ԵՎ ԹՐԱՑԻՔԻՆԳԸ ԿԱՆԽԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳԵՐԸ – **Ս. ՂԱԶԻՆՅԱՆ**.....114

- ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐՆ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՎԵՃԵՐԻ ԼՈՒԾՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ – **Հ. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ**.....134

- СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В СФЕРЕ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ БАНКОВСКИХ УСЛУГ – **Р. АМИРОВА** (ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՈՒՑՄԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՍՊԱՌՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ – **Ռ. ԱՄԻՐՈՎԱ**).....146

- ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿԱՄ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ (ՄՈԴԵԼԱՎՈՐՄԱՆ) ԶԱՓԱՆԻՇՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ – **Հ. ՍԱՐԿԻՍՈՎ**.....175

- ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԾՐՋԱՆՈՒՄ – **Կ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ**.....189

- ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՀԵՏԱԽՈՒՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԵՏ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑԵԼՈՒ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՑԱՌՈՂ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ – **Մ. ԱԶԴԱՐԻԴԻՍ**.....208

- ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՓՈԽԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ – **Լ. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ**.....221

- ԹՎԱՅԻՆ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌՋԵՎ ԾԱՌԱՅԱԾ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ ԳԼՈՐԱԼ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ- **Ե. ԲԱՐԱՅԱՆ**.....238

- ПРАВО СОБСТВЕННОСТИ КАК ОБЪЕКТ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ - **Л. ЛЕВОНЯН**
(ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՈՐՊԵՍ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՕՐՅԵԿՏ –
Լ. ԼԵՎՈՆՅԱՆ) 255

- ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ՆՈՐՄԵՐԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԳՈՐԾԱՌՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ. ՊԱՏՄԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ –
Գ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ 266

- ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ - **Ա. ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ**.....284

- ԱՆՄԵՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾԸ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԿԶՐՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ –
Բ. ՉԻԼԻՆԳԱՐՅԱՆ.....298

- ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԳՏՆՎՈՂ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻՆ ԶԵՐԲԱԿԱԼԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏՆԱՅԻՆ ԿԱԼԱՆՔ ԿԱՄ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ – **Հ. ԿՈՒՐԵՂՅԱՆ**.....317

- HOW DOES THE ARMENIAN CONSTITUTIONAL COURT'S USE OF PROPORTIONALITY IN FREEDOM OF EXPRESSION CASES COMPARE TO THE ECtHR'S PROPORTIONALITY TEST IN SIMILAR CONTEXTS? –
M. MURADYAN
(ԻՆՉՊԵՊ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ՝ ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵԼՈՒ
ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐՈՒՄ ՀԱՄԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ
ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀԱՄԵՄԱՏՎՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆՄԱՆԱՏԻՊ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆԵՐՈՒՄ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՀԱՄԱՉԱՓՈՒԹՅԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ – Մ. ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ)	330

II. ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ (1788-1801)

- «ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՈՏՆՁԳՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱ, 2019 Թ.
(ԹԻՎ 190)» ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1788, 1 հուլիսի 2025 թվականի).....344
- ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ
ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....350
- ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 187-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԵՎ 397-ՐԴ
ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՌ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ
ՏՐՎԱԾ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1789, 1 հուլիսի 2025 թվականի).....356
- «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2021 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՊՐԻԼԻ
15-Ի «ՊԵՏԱԿԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՆԴԻՍԱՅՈՂ ԵՎ
ՊԵՏԱԿԱՆ ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆԴԻՍԱՅՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ՕՏԱՐՄԱՆ
(ՎԱՃԱՌՔԻ), ՕՏԱՐՄԱՆ (ՎԱՃԱՌՔԻ) ՄՐՑՈՒՅԹԻ ԵՎ ԱՃՈՒՐԴԻ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՈՒ ԱՆՑԿԱՅՄԱՆ ԿԱՐԳԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԵԼՈՒ ԵՎ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2003
ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈՒՆԻՍԻ 13-Ի ԹԻՎ 882-Ն ՈՐՈՇՈՒՄՆ ՈՒԺԸ ԿՈՐՑՐԱԾ
ՃԱՆԱՉԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ԹԻՎ 587-Ն ՈՐՈՇՄԱՆ ԹԻՎ 3 ՀԱՎԵԼՎԱԾՈՎ
ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ՝ «ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ

- ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՏԻՐԱՊԵՏՄԱՆԸ ԵՎ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆԸ ՀԱՆՁՆՎԱԾ (ԱՄՐԱՑՎԱԾ), ՊԵՏԱԿԱՆ ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ, ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅԱՄԲ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ, ՀԻՄՆԱԴՐԱՄՆԵՐԻՆ ԱՆՀԱՏՈՒՅՑ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՎ ՏՐԱՄԱԴՐՎԱԾ ՊԵՏԱԿԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՆԴԻՍԱՅՈՂ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆԴԻՍԱՅՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ՕՏԱՐՄԱՆ (ՎԱՃԱՌՔԻ) ՄՐՑՈՒՅԹԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԵՎ ԱՆՑԿԱՑՄԱՆ» ԿԱՐԳԻ 29-ՐԴ ԿԵՏԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1790, 1 հուլիսի 2025 թվականի).....392
- ԴԱՎԻԹ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳԻՐՔ» ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՕՐԵՆՔԻ 157-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1791, 29 հուլիսի 2025 թվականի).....416
 - ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆԵՐՍԻՍՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 118-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1792, 30 հուլիսի 2025 թվականի).....441
 - 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 26-ԻՆ ՍԱՆԿՏ ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» 2014 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 29-Ի ՊԱՅՄԱՆԱԳՐՈՒՄ ՀԱՏՈՒԿ ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ, ՀԱԿԱԳՆԱԳՅՄԱՆ ԵՎ ՓՈԽՀԱՏՈՒՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԿԱՄ ԶԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՆՑԿԱՑՆԵԼԻՍ ԵՎ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ ԸՆԴՈՒՆԵԼԻՍ ՀԱՏՈՒԿ ՄԵԽԱՆԻԶՄԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՍՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝

- p>ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1793, 2 սեպտեմբերի 2025 թվականի).....473
- ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....479
 - 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 13-ԻՆ ՄՈՍԿՎԱ ՔԱՂԱՔՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋԱՆՑՔՆԵՐՈՒՄ ՆԵՐԱՌՎԱԾ՝ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎՏՈՄՈԲԻԼԱՅԻՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՆԵՐՈՎ ԵՐԹԵՎԵԿՈՂ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻ ԶԱՆԳՎԱԾՆԵՐԻ, ՍՈՒՆԻՆԵՐԻ ԲԵՌՆՎԱԾՔԻ ԵՎ ԵԶՐԱԶԱՓԵՐԻ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1794, 2 սեպտեմբերի 2025 թվականի).....485
 - ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....490
 - 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՐՏԻ 31-ԻՆ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ԴԱՇՆԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ 2023 ԹՎԱԿԱՆԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1795, 5 սեպտեմբերի 2025 թվականի).....496
 - ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....501
 - ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2019

- ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 30-Ի «ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ
ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ
ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ, ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ
ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ
ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ
ՏՐԱՄԱԴՐՎՈՂ ՏԵՂԵԿԱՆՔԻ ՁԵՎԸ, ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ
ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ
ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ՏԵՂԵԿԱՆՔ
ՏՐԱՄԱԴՐԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ ՍԱՀՄԱՆԵԼՈՒ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2007 ԹՎԱԿԱՆԻ
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 11-Ի N 1184-Ն ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՒԺԸ ԿՈՐՅՐԱՇ
ՃԱՆԱԶԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ԹԻՎ 685-Ն ՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՎԵԼՎԱԾ N 1-Ի 15
ԵՎ 16-ՐԴ ԿԵՏԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1796, 16 սեպտեմբերի 2025 թվականի).....507
- ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ
ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....534
 - ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ա. ՎԱՂԱՐՇՅԱՆԻ
ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....556
 - ՄԱՐԻՆԵ ԿՊՐՅԱՆԻ ԵՎ ԱՆԺԵԼԱ ԱՍՐԻԲԱԲԱՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ
ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 427-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 2-ՐԴ ՄԱՍԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1797, 23 սեպտեմբերի
2025 թվականի).....565
 - ՀԱՅԿ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ
123-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1798, 30 սեպտեմբերի 2025 թվականի).....595

- ««ԱՆԿԱԽ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» 2007 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 25-Ի ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» 2012 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 30-Ի ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1799, 21 հոկտեմբերի 2025 թվականի).....614

- ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....618

- 2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 27-ԻՆ ՔԱՂ. ՆԻԺՆԻ ՆՈՎԱԳՈՐՈՂՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐՈՎ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐՈՎ ԱՆԿԱԽ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԿԱԴՐԵՐ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1800, 21 հոկտեմբերի 2025 թվականի).....624

- ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆԻ ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔԸ.....628

- ԷՄՄԱ ԹՈՒՆՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԱԳՐՔԻ 419-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ 2-ՐԴ ԿԵՏԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ (ՍԴՈ – 1801, 6 նոյեմբերի 2025 թվականի).....634

III. ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ

- ՍԴ ՆԱԽԱԳԱՀՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼ Է ՀՀ-ՈՒՄ ՂԱԶԱԽՍՏԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆԻՆ.....668
- ՍԴ ՆԱԽԱԳԱՀՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼ Է ԵԽ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՏՆՕՐԵՆԻՆ.....670
- ԷԴԳԱՐ ՇԱԹԻՐՅԱՆՆ ԸՆՏՐՎԵԼ Է ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՓՈԽՆԱԽԱԳԱՀԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ.....671

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՍԵՐՆԴԻ ՀԵՏ

- ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ Ա. ՊՈՒՇԿԻՆԻ ԱՆՎԱՆ ԹԻՎ 8 ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ՍԱՆԵՐԸ.....672
- ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ ԳԱԶՊՐՈՄ ԱՐՄԵՆԻԱՅԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱ-ՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ ՍԱՆԵՐԸ.....673
- ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ ԳԼԱՁՈՐ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ.....674
- ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼ Է «ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻՆ.....675
- ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ «ՀԱՅՔՐՈՒՍԱԿ» ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ.....676

- ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼ ՎԵԼ ԵՆ ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՌԻՍԱՆՈՂՆԵՐԸ.....677

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

- ՀՀ ՍԴ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ՄԱԴԻԻԴՈՒՄ ՄԱՍՆԱԿՑԵԼ Է ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎԻ 6-ՐԴ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԻՆ.....678

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-13

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

*Հայ-ռուսական համալսարանի
իրավունքի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
ՀՀ կառավարման ակադեմիայի իրավունքի
ամբիոնի պրոֆեսոր,
իրավաբանական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան
ORCID ID: [0000-0002-6322-4664](https://orcid.org/0000-0002-6322-4664)*

ՔՐԵԱԿԱՆ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄ ՀԱՐՈՒՑԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Ամփոփագիր

Սույն հոդվածում քննարկվում են նյութական իմաստով քրեական մեղադրանքի կառուցվածքային տարրերը և քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման մեջ դրանց արտացոլման անհրաժեշտությունը: Մեղադրանքը դիտարկվում է որպես երկու հարաբերականորեն ինքնուրույն հիմքերի՝ փաստական և իրավաբանական, միասնություն, որոնցից յուրաքանչյուրը բաղկացած է նկարագրությունից (գնահատականից) և համապատասխան հիմնավորումից: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում մեղադրանքի փաստական հիմնավորմանը, այսինքն՝ ապացույցների ներկայացմանը և վերլուծությանը, որը մեղադրանքի հիմքի մասին հանգամանորեն տեղեկացվելու մեղադրյալի սահմանադրական իրավունքի իրականացման անհրաժեշտ պայմաններից է:

Հոդվածում փաստվում է, որ քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ ամրագրված մեղադրանքը պետք է ունենա ոչ միայն փաստական նկարագրություն և իրավական գնահատական, այլև դրանց համապատասխան հիմնավորում՝ տվյալ դատավարական փուլի համար թույլատրելի քանակով ու խորությամբ: Այս պահանջի իրավական հիմքերը բացահայտվում են սահմանադրական (որոշումների պատճառաբանվածություն, մեղադրանքի հիմքի մասին տեղեկացվելու իրավունք) և քրեադատավարական (ՀՀ ՔրԴՕ-ի համապատասխան նորմեր) մակարդակներով: Հեղինակը նաև ուսումնասիրում է ապացույցներ վկայակոչելու սահմանափակումներ:

Հիմնաբառեր. մեղադրանքի կառուցվածք, մեղադրանքի փաստական հիմք, մեղադրանքի փաստական նկարագրություն, մեղադրանքի փաստական հիմնավորում, մեղադրանքի իրավաբանական հիմք, արարքի իրավական գնահատական, քրեական հետապնդում հարուցելու որոշում, ապացույցներ վկայակոչելու պահանջ, պատճառաբանվածություն, մեղադրանքի հիմքի մասին տեղեկացվելու իրավունք:

1. Ներածություն

Քրեական դատավարությունում մեղադրանքը՝ որպես պաշտոնական մեղադրական վարկած, կազմված է փաստական և իրավաբանական հիմքերից: Յուրաքանչյուր հիմք իր հերթին ներառում է բովանդակային նկարագրություն և դրա համապատասխան հիմնավորում: Այս կառուցվածքային մոտեցումը մեղադրանքի պատշաճ ձևակերպման կարևոր պայմաններից է: Քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ մեղադրանքի փաստական և իրավաբանական հիմքերի բոլոր տարրերի արտացոլման պահանջը պայմանավորված է մեղադրյալի՝ իր դեմ ներկայացված մեղադրանքի բնույթի ու հիմքի մասին հանգամանորեն տեղեկացվելու սահմանադրական իրավունքի իրականացման և այդ որոշման պատճառաբանված լինելու պահանջով:

Այս հոդվածում կքննարկվեն մեղադրանքի փաստական ու իրավաբանական հիմքերը՝ իրենց բաղադրիչներով, ինչպես նաև՝ այն հիմնավորումը, թե ինչու քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշումը, որպես մեղադրանքի առաջին պաշտոնական ամրագրում, պետք է պարունակի ոչ միայն արարքի փաստական նկարագրությունը և իրավական գնահատականը, այլև դրանց համապատասխան փաստական ու իրավական հիմնավորումները՝ նախաքննության փուլի համար թույլատրելի քանակով ու խորությամբ:

2. Մեղադրանքի կառուցվածքը

2.1. Մեղադրանքի կառուցվածքային տարրերը

Նյութական իմաստով մեղադրանքի կառուցվածքի հարաբերական ինքնուրույն տարրերն են՝

1) մեղադրանքի փաստական հիմքը (կողմը), որն իր հերթին կազմված է հետևյալ տարրերից՝ մեղադրանքի փաստական հիմքի նկարագրությունից (մեղադրանքի փաստական նկարագրություն) և մեղադրանքի փաստական հիմքի հիմնավորումից (մեղադրանքի փաստական հիմնավորում, այսինքն՝ ապացույցների ներկայացում և վերլուծություն),

2) մեղադրանքի իրավաբանական հիմքը (կողմը), որն իր հերթին կազմված է հետևյալ տարրերից՝ արարքի իրավական գնահատականից և մեղադրանքի իրավական հիմնավորումից, այսինքն՝ փաստերի և նորմերի համադրությունից և նորմերի մեկնաբանումից:

Սխեմա 1.

ՔՐԵԱԿԱՆ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

- 1. ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ (ԿՈՂՄԸ)
 - 1.1. Մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը
 - 1.2. Մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը
 - 1.2.1. Ապացույցների ներկայացումը
 - 1.2.2. Ապացույցների վերլուծությունը
- 2. ՄԵՂԱԴՐԱՆՔԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ (ԿՈՂՄԸ)
 - 2.1. Արարքի իրավական գնահատականը
 - 2.2. Մեղադրանքի իրավական հիմնավորումը
 - 2.2.1. Փաստերի և իրավական նորմի համադրությունը
 - 2.2.2. Նորմերի մեկնաբանումը
 - 2.2.2.1. Իմպլիցիտ (ոչ բացահայտ) մեկնաբանումը
 - 2.2.2.2. Էքսպլիցիտ (բացահայտ) մեկնաբանումը

Եթե մեղադրական եզրակացության մեջ ապացույցներ վկայակոչելը և դրանք վերլուծելը կասկածի տեղիք չի տալիս, ապա նույնը չի կարելի ասել քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մասին, քանի որ շատերի համար այդ որոշման կառուցվածքում մեղադրանքի փաստական նկարագրությունից բացի, մեղադրանքի փաստական հիմնավորումն առանձնացնելը վիճելի է: Ժամանակակից սահմանադրաիրավական և քրեադատավարական կարգավորումների պայմաններում առկա են բավարար հիմքեր պնդելու, որ ցանկացած պաշտոնական մեղադրանք, անկախ նրանից, թե այն դատավարության որ փուլում է կայացվում և ինչ դատավարական փաստաթղթում է ամրագրվում, բացի *փաստական նկարագրությունից*, պետք է ունենա նաև, տվյալ փուլի համար թույլատրելի քանակով և խորությամբ (մանրամասնությամբ), *փաստական հիմնավորում*, այսինքն՝ մեղադրանքի փաստական նկարագրության մեջ նշված հանգամանքները պետք է հիմնավորվեն պատշաճ ապացույցներով և դրանց վերլուծությամբ:

2.2. Մեղադրանքի փաստական հիմքը

Մեղադրանքի կառուցվածքային առաջին տարրը մեղադրանքի փաստական հիմքն է կամ փաստական կողմը, որի բաղկացուցիչ մասերն են՝ մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը և մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը:

ՀՀ ՔրԴՕ-ի տարբեր հոդվածներում հանդիպում են «մեղադրանքի փաստական հիմք», «մեղադրանքի փաստական նկարագրություն», «մեղադրանքի հիմքում դրված փաստական հանգամանքներ» և «մեղադրանքի փաստական հիմնավորում» ձևակերպումները: Այսպես՝ ՀՀ ՔրԴՕ մի շարք հոդվածներում «մեղադրանքի փաստական նկարագրություն» ձևակերպման փոխարեն երբեմն օգտագործվում են «մեղադրանքի փաստական հանգամանքներ» կամ

«մեղադրանքի հիմքում դրված փաստական հանգամանքներ» ձևակերպումները (տե՛ս, օրինակ, ՀՀ ՔրԴՕ 21-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ), սակայն հոդվածների համատեքստից պարզ է, որ խոսքը հենց մեղադրանքի փաստական նկարագրության մասին է: Օրինակ՝ ՀՀ ՔրԴՕ 464.2-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ արագացված վարույթը մերժվում է, եթե արարքի իրավական գնահատականն ակնհայտորեն չի համապատասխանում *մեղադրանքի փաստական հանգամանքներին*: Ակնհայտ է, որ այս պարագայում մեղադրանքի փաստական հանգամանքները նույնն է, ինչ մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը:

Սա նշանակում է, որ օրենսդրության մեջ մեղադրանքի փաստական հիմքի և դրա երկու տարրերի՝ մեղադրանքի փաստական նկարագրության և մեղադրանքի փաստական հիմնավորման վերաբերյալ ձևակերպումները, նույնիսկ օրենսդրական տերմինների օգտագործման հարթությունում, միասնական չեն: Նման իրավիճակում դոկտրինը և պրակտիկան, ելնելով յուրաքանչյուր հոդվածի համատեքստից, պետք է որոշեն, թե «մեղադրանքի փաստական հիմք» ձևակերպումն ինչ ծավալով է պետք մեկնաբանել՝ սահմանափակ, թե՛ տառացի: Օրինակ՝ ՀՀ ՔրԴՕ 324-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հանրային մեղադրողը բացման խոսքում ներկայացնում է մեղադրանքի փաստական հիմքը: Սույն հոդվածի նպատակաբանական վերլուծությունից հստակ է, որ «մեղադրանքի փաստական հիմք» ձևակերպումը պետք է ենթարկել սահմանափակ մեկնաբանման, որի արդյունքում «մեղադրանքի փաստական հիմք» ասելով կհասկացվի միայն մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը, բայց ոչ՝ մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը: Բանն այն է, որ դատարանում մեղադրանքի փաստական նկարագրության ներկայացումն արդարացված է հրապարակայնության սկզբունքի տեսանկյունից, մինչդեռ՝ մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը ներկայացնելն ինքնանպատակ է, քանի որ մեղադրանքի փաստական հիմնավորման մեջ ներկայացված ապացույցները դեռևս պետք է հետազոտվեն դատարանում: Բացի այդ, դատաքննության սահմանները որոշվում են միայն մեղադրանքի փաստական նկարագրությամբ, այսինքն՝ մեղադրանքի հիմքում դրված փաստական հանգամանքներով (ՀՀ ՔրԴՕ 21-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, 276-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), բայց ոչ՝ մեղադրանքի փաստական հիմնավորումով:

Այժմ ներկայացնենք մեղադրանքի փաստական հիմքի և նրա բաղկացուցիչ մասերի (մեղադրանքի փաստական նկարագրության և փաստական հիմնավորման) էությունը և դրանց վերաբերյալ օրենսդրության մեջ առկա կարգավորումները և ձևակերպումները:

Մեղադրանքի փաստական հիմքի էությունը բացահայտված է, օրինակ, ՀՀ ՔրԴՕ 189-րդ հոդվածի 4-րդ մասում, 444-րդ հոդվածի 2-րդ մասում: Ըստ նշված դրույթների՝ մեղադրանքի փաստական հիմքն է՝ մեղսագրվող արարքի էությունը, կատարման տեղը, ժամանակը, եղանակը և մյուս հանգամանքները, որքանով դրանք պարզված են առկա ապացույցներով:

Այլ կերպ ասած՝ մեղադրանքի փաստական հիմքն ինքնին (per se) վերացական կատեգորիաներով (արարքի էությունը, արարքի կատարման ժամանակը, տեղը, եղանակը և այլն) օրենսդրական կաղապար (բլանկ) է, որին պետք է տալ կոնկրետ բովանդակություն (նկարագրություն):

Մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը մեղադրանքի փաստական հիմքը կազմող վերացական կատեգորիաներով բլանկի՝ կոնկրետ և առարկայական լրացումն է կարևոր մանրամասներով: Մեղադրանքի փաստական նկարագրությունն ըստ էության մեղադրանքի փաստական հիմքի կոնկրետ նկարագրությունն է: Մեղադրանքի փաստական հիմքը կենսունակություն է ձեռք բերում, երբ այն նկարագրվում է, այսինքն՝ մեղադրանքի փաստական հիմքը կազմող վերացական կատեգորիաներին տրվում են կոնկրետ բնութագրություններ: Այսպես.

մեղադրանքի փաստական հիմքը - «[Ազգանուն, անուն]ը մեղադրվում է [արարքի էության անվանումը՝ օրինակ՝ գողություն] կատարելու մեջ, որն իրականացվել է [տեղ], [ժամանակ], [եղանակ], [այլ հանգամանքներ]»:

մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը - «Պողոս Պողոսյանը մեղադրվում է այն բանի համար, որ նա, ուրիշի գույքն անհատույց, ապօրինի իրենը դարձնելու նպատակով, 2023 թվականի նոյեմբերի 10-ին, ժամը՝ 19:30-ի սահմաններում, Կենտրոն և Նորք Մարաշ վարչական շրջանում գտնվող "Արեգակ" սուպերմարկետից գաղտնի հափշտակել է թվով երկու հատ 0,5լ տարողությամբ "Արարատ" տեսակի կոնյակ և մեկ տուփ "Իշխան ձկնկիթ", որի արդյունքում "Արեգակ" ՍՊ ընկերությանը պատճառվել է 76,000 ՀՀ դրամի վնաս»:

Այս օրինակում հստակ է մեղադրանքի փաստական հիմքի՝ որպես վերացական կատեգորիաներով օրենսդրական կաղապարի, և փաստական նկարագրության՝ որպես այդ կաղապարի կոնկրետացման, հարաբերակցությունը:

Մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը մեղադրանքի փաստական կողմի հենապյունն է, առանց որի մեղադրանքի փաստական հիմքը կվերաճվի զուտ դատարկ խոսքերի: Սակայն մեղադրանքի փաստական հիմքը կլինի ինքնաբավ (ամբողջական), եթե մեղադրյալի իրավունքներին անմիջապես վերաբերող դատավարական փաստաթղթերում արտացոլվի ոչ միայն մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը, այլ նաև մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը:

Մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը մեղադրանքի փաստական նկարագրության մեջ նշված հանգամանքները հիմնավորող պատշաճ ապացույցների (տվյալ փուլի համար թույլատրելի քանակով և խորությամբ) ներկայացումն ու վերլուծությունն է: Մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը, առանց մեղադրանքի փաստական հիմնավորման, վերաճվում է զուտ մեղադրական «սյուժեի» կամ նարատիվի (narrative -պատում, պատմվածք), որը կարող է լինել ճշմարտանման, սակայն հորինված, եթե այն չի հիմնավորվում ապացույցներով:

Մեղադրանքի փաստական հիմնավորման էությունն առավել տեսանելի դարձնելու համար այն ներկայացնենք Պողոս Պողոսյանի հիպոթետիկ գործի օրինակով: Վերոհիշյալ մեղադրանքի փաստական հիմքի նկարագրությունը հիմնավորվում է հետևյալ ապացույցներով և դրանց վերլուծությամբ:

1) Գողության էության վերաբերյալ.

Ապացույցներ. Սուպերմարկետի տնօրենի ցուցմունքը բացակայող ապրանքների մասին, Պողոսյանի բնակարանում կատարված խուզարկության արձանագրությունը և հայտնաբերված նույնական ապրանքների լուսանկարները:

Վերլուծություն. Այս ապացույցները հաստատում են, որ հանցագործության առարկաներն են հանդիսացել 0.5լ երկու շիշ «Արարատ» կոնյակը և մեկ տուփ «Իշխան» ձկնկիթը, որոնք սուպերմարկետի սեփականությունն էին:

2) Կատարման տեղի վերաբերյալ.

Ապացույցներ. «Արեգակ» սուպերմարկետի տեսահսկողության տեսախցիկների առգրավման արձանագրությունը և տեսաձայնագրությունները, որոնք ցույց են տալիս Պողոսյանի ներկայությունը խանութում:

Վերլուծություն. Տեսաձայնագրություններն անհերքելիորեն հաստատում են, որ մեղադրյալը գտնվել է հենց այն սուպերմարկետում, որտեղից գողացվել է գույքը:

3) Կատարման ժամանակի վերաբերյալ.

Ապացույցներ. Տեսաձայնագրությունների վրա եղած ժամային նշումը (ժ. 19:28-19:33), որը ցույց է տալիս գործողությունների տրամաբանական հաջորդականությունը:

Վերլուծություն. Այս ապացույցների համադրությունը թույլ է տալիս ճշգրիտ որոշել հանցագործության կատարման ժամանակը՝ 2023 թ. նոյեմբերի 10, մոտավորապես 19:30 և այլն:

Այսպիսով՝ մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը պատասխանում է. «ի՞նչ է կատարվել» հարցին, իսկ մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը պատասխանում է. «ի՞նչո՞ւ պետք է հավատանք, որ դա հենց այդպես է կատարվել, և հենց այդ մարդն է կատարել» հարցին:

2.3. Մեղադրանքի իրավաբանական հիմքը

Մեղադրանքի հաջորդ կառուցվածքային տարրը մեղադրանքի իրավաբանական հիմքն է կամ իրավաբանական կողմը, որի բաղկացուցիչ մասերն են՝ արարքի իրավական գնահատականը և մեղադրանքի իրավական հիմնավորումը:

Իրավունքի տեսությունում և քրեական իրավունքում մեղադրանքի իրավաբանական կողմի առնչությամբ օգտագործվում է «արարքի իրավաբանական որակում» հասկացությունը¹: Իրավաբանական որակումը գործի փաստական հանգամանքների համադրությամբ համապատասխան իրավական նորմի

¹ **Сабитов Р.А.** *Общая теория квалификации противоправных и правомерных деяний и событий: монография.* – М.: Юрлитинформ, 2022.

ընտրությունը և վերլուծությունն է¹: Իրավաբանական որակումը սխալ կլիներ ներկայացնել որպես միանվագ ակտ: Այն բարդ, երբեմն՝ երկարատև գործունեություն է, որը կապված է նորմի ընտրության և դրա մեկնաբանման հետ²: Ի տարբերություն 1998 թ. ՀՀ ՔրԴՕ-ի, «արարքի իրավաբանական որակում» հասկացությունը 2021թ. ՀՀ ՔրԴՕ-ում չի օգտագործվում, դրա փոխարեն նշվում է արարքի իրավաբանական գնահատականի մասին:

Իրավական գնահատականը մեղադրանքի պարտադիր ձևական տարրն է, որը ենթադրում է հղում ՀՀ ՔրՕ-ի համապատասխան հոդվածի, դրա մասի կամ կետի վրա: ՀՀ ՔրԴՕ 189-րդ հոդվածի 4-րդ մասում արարքի իրավական գնահատական է համարվում քրեական օրենսգրքի այն հոդվածի կամ հոդվածի մասի կամ կետի վկայակոչումը, որով պատասխանատվություն է նախատեսված անձին մեղսագրվող արարքի կատարման համար:

Պողոս Պողոսյանի հիպոթետիկ գործի օրինակով արարքի իրավական գնահատականը կարող է ձևակերպվել հետևյալ կերպ.

«Պողոս Պողոսյանի գործողությունները համապատասխանում են ՀՀ ՔրՕ 254-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված գողության հանցակազմի հատկանիշներին»:

Մեղադրանքի իրավական հիմնավորումը բովանդակային-փաստարկային մտավոր գործընթաց է, որը ներառում է ՀՀ ՔրՕ-ի համապատասխան հոդվածում նկարագրված հատկանիշների հետ մեղադրանքի փաստական նկարագրության համադրությունը, ինչպես նաև նորմերի մեկնաբանումը:

Իրավական հիմնավորման մեջ համադրությունը գործնականում փաստերի և օրենքի նորմի միջև կապի մանրամասն բացատրությունն է, այսինքն՝ ինչպես են կոնկրետ փաստական հանգամանքները լրացնում օրենքի նորմում տրված հանցակազմի վերացական հասկացությունները: Արարքի իրավական գնահատականը պատասխանում է «ՀՀ ՔրՕ-ի ո՞ր հոդվածով է մեղադրվում» հարցին, իսկ մեղադրանքի իրավական հիմնավորումը պատասխանում է «ինչո՞ւ է այս արարքը ենթակա որակման ՀՀ ՔրՕ-ի այդ հոդվածով» հարցին:

Պողոս Պողոսյանի հիպոթետիկ գործի օրինակով իրավական հիմնավորումը կարող է ձևակերպվել հետևյալ կերպ.

«Վերոհիշյալ փաստական հանգամանքները համապատասխանում են ՀՀ ՔրՕ 254-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված գողության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշներին.

1) Օբյեկտիվ կողմ. առկա է գաղտնի հափշտակում, քանի որ Պողոսյանն առանց վճարելու և առանց վաճառողի գիտության ու համաձայնության («Արեգակ» ՍՊ ընկերության գույքը (կոնյակն ու ձկնկիթը) գաղտնի վերցրել և հեռացել է խանութի տարածքից:

¹ Պեղության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ: Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան: 4-րդ հրապ.: Եր., «Լուսարագ», 2023, էջ 360:

² **Алексеев С.С.** Собрание сочинений. В 10 т. Том 3: Проблемы теории права: Курс лекций. - М.: Статмт, 2010. - С. 635.

2) Օբյեկտ. գործողության առարկան ուրիշի գույք է («Արեգակ» ՍՊ ընկերությանը պատկանող ապրանք), որն ունի նյութական արժեք և տնտեսական նշանակություն:

3) Սուբյեկտիվ կողմ. Պողոսյանը գործել է ուղղակի դիտավորությամբ՝ գիտակցելով իր գործողությունների բնույթը և ցանկացել է տվյալ գույքն անհատույց իրենը դարձնել»:

Իրավական հիմնավորման բաղկացուցիչ մասն է նաև քրեաիրավական նորմի մեկնաբանումը: Իրավական առումով պարզ գործերով, երբ ՀՀ ՔրՕ-ի նորմի բովանդակությունն ընկալվում է տառացի իմաստով և դրա վերաբերյալ վեճ չկա, ապա դատավարական փաստաթղթում նորմի մեկնաբանմանը հատուկ բաժին չի նվիրվում (պայմանականորեն անվանենք՝ իմպլիցիտ մեկնաբանում): Այս դեպքերում ևս առկա է նորմի մեկնաբանում (որը իրավակիրառման պարտադիր մասն է), պարզապես այն համարվում է փաստերի և նորմի համադրման անբաժանելի և իմպլիցիտ բաղադրիչը: Օրինակ՝ եթե իրավական հիմնավորման մեջ նշվում է, որ «փաստական հանգամանքները համապատասխանում են հոդվածում նկարագրված հատկանիշների հստակ իմաստին», ապա սա նշանակում է, որ քննիչը կամ դատախազը մեկնաբանել են նորմը՝ հիմք ընդունելով դրա բառացի իմաստը: Ավելին նշելն ինքնանպատակ է և կծանրաբեռնի փաստաթուղթը:

Իրավական հիմնավորման բաժնում քրեաիրավական նորմի մեկնաբանմանը պետք է նվիրել առանձին բաժին, եթե, օրինակ՝ առկա է հարակից հանցակազմերի սահմանազատման խնդիր, կամ քրեաիրավական նորմերի մրցակցության կամ նորմերի հակասության լուծման, կամ հանցակազմի գնահատողական հատկանիշի պարզաբանման անհրաժեշտություն (պայմանականորեն անվանենք՝ էքսպլիցիտ մեկնաբանում):

Պողոս Պողոսյանի հիպոթետիկ գործի օրինակով ներկայացնենք իրավական հիմնավորման մեջ նորմերի մեկնաբանման վերը նշված երկու տարբերակը.

Տարբերակ առաջին - «Պողոս Պողոսյանի գործողությունները (փաստական նկարագրությունը) համապատասխանում են ՀՀ ՔրՕ 254-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված գողության հանցակազմի՝ գույքի գաղտնի հափշտակման հատկանիշներին»:

Այս տարբերակում մեկնաբանումն իմպլիցիտ է, քանի որ «համապատասխանում է (...) հատկանիշին» արտահայտությունն ինքնին ենթադրում է, որ դատախազը մտավոր գործընթացում մեկնաբանել է տվյալ հասկացությունը և տեսել է, որ փաստերը համընկնում են դրա հետ: Իրավական հիմնավորման մեջ մեկնաբանմանն առանձին բաժին նվիրելու կարիք չկա:

Տարբերակ երկրորդ - «Պողոս Պողոսյանի գործողությունները համապատասխանում են ՀՀ ՔրՕ 254-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված գողության հանցակազմի հատկանիշներին: Սույն դրույթում նախատեսված «գաղտնի հափշտակում» հասկացությունը, սույն գործի համատեքստում, ներառում է՝ 1) ապօրինի, 2) ոչ բռնի, 3) տիրոջ գիտությունից և կամքից գաղտնի, 4) անհատույց հափշտակում, որի հետևանքով սեփականատիրոջը պատճառվել է

նյութական վնաս: Վերը նկարագրված փաստական հանգամանքները ճշգրիտ համապատասխանում են այս մեկնաբանությանը»:

Այս տարբերակում մեկնաբանումը բացահայտ է, քանի որ հիմնավորման մեջ առանձին նախադասություններով և կետ առ կետ ներկայացվում է, թե ինչ է նշանակում «գաղտնի հափշտակումը» սույն դեպքի համար: Իրավական հիմնավորման մեջ նորմի մեկնաբանումը ներկայացված է որպես առանձին տրամաբանական քայլ:

3. Քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման մեջ ապացույցներ վկայակոչելու պահանջի իրավական հիմքերը

3.1. Ապացույցներ վկայակոչելու հարցի վերաբերյալ դոկտրինալ բանավեճը

Քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման կառուցվածքում մեղադրանքի փաստական նկարագրությունից բացի, մեղադրանքի փաստական հիմնավորումն առանձնացնելը շատերի համար վիճելի է¹, սակայն մինչև այս պահանջի սահմանադրաիրավական և քրեադատավարական հիմնավորումներին անդադառնալը, ներկայացնենք այս հարցի վերաբերյալ դոկտրինալ բանավեճը և դրա զարգացումը:

Այս հարցի վերաբերյալ բանավեճը սկիզբ է առնում դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանից: Դեռևս 1920 թվականի հոկտեմբերին Արդարադատության ժողկոմատը հրահանգել էր քննիչներին կազմել «մեղադրանք առաջադրելու մասին» պատճառաբանված որոշում: Այս դրույթն այնուհետև ներառվեց 1923 թ. ՔրԴՕ-ի 128-րդ, 129-րդ հոդվածներում, որտեղ սահմանված էր, որ անհրաժեշտ է կայացնել անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին պատճառաբանված որոշում, որում նշվում են՝

«ում կողմից է որոշումը կայացվել, այն կազմելու տեղը և ժամը, մեղադրյալի անուն, ազգանունը և հայրանունը, հանցագործության կատարման վայրը, ժամանակը և այլ հանգամանքներ, ինչպես նաև ներգրավման հիմքերը» (ընդգծումը՝ հեղինակի):

Որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման մեջ «ներգրավման հիմքեր»-ը պարտադիր նշելու մասին օրենսդրական դրույթի առկայության պայմաններում խորհրդային դատավարագետները կարծում էին, որ քննիչը պետք է հղումներ կատարի ապացույցների վրա, կամ պարզապես թվարկի ապացույցները՝ առանց դրանց բովանդակությունը շարադրելու: Մ.Ս. Ստրոգովիչը և Դ.Ա. Կարնիցկին,

¹ **Рахунов Р.Д.** Участники уголовно-процессуальной деятельности. - М.: Госюриздат, 1961. - С. 194; **Стремовский В.А.** Предварительное расследование в советском уголовном процессе. - М.: Госюриздат, 1958. - С.16; **Полянский Н.Н.** Очерки развития советской науки уголовного процесса. - М.: Изд-во АН СССР, 1960. - С. 133; **Ղազարյան Ա.** Ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին տեղեկացվելու մեղադրյալի իրավունքը (գիտադոժնական մեկնաբանություններ): ՀՀ սահմանադրական դատարանի տեղեկագիր, 2024, № 2 (114), էջ 109-110:

մեկնաբանելով այս հոդվածը, ընդգծում էին, որ քննիչը պետք է որոշման մեջ խմբավորի հավաքված ապացույցներն այնպես, որ դրանից տրամաբանական բխի անձին որպես մեղադրանքի ներգրավելու հիմնավորումը: Նրանք նշում էին, որ ոչ մի դեպքում թույլատրելի չեն գործի նյութերի վրա պարզ հղումները կամ բավարար հիմքերի առկայության վերաբերյալ ընդհանուր արտահայտությունները. անհրաժեշտ է որոշման մեջ նշել, թե որ նյութերն են քննիչին հանգեցրել տվյալ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու եզրակացությանը, և թե որոնք են անձի դեմ ունեցած ապացույցների էությունը¹: Այլ դատավարագետներ ևս պաշտպանում էին այս մոտեցումը²: Լիտվական ԽՍՀ ՔրԴՕ 162-րդ հոդվածում ուղղակիորեն սահմանված էր, որ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշման մեջ նշվում են «հիմնական ապացույցները, որոնք քննիչը հնարավոր կգտնի նշել»: Նույն բնույթի կանոն պարունակում էր նաև Ղազախական ԽՍՀ ՔրԴՕ 158-րդ հոդվածը:

1960 թ. ՔրԴՕ-ում պահպանվել էր որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշումը պատճառաբանելու պահանջը, սակայն այլևս նշված չէր, որ որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման մեջ պետք է շարադրել «ներգրավման հիմքերը»³:

Քրեական հետապնդման հարուցման և մեղադրանքի օրենսդրական բնորոշումներում մեղադրանքի փաստական նկարագրության և մեղադրանքի փաստական հիմնավորման մասին դրույթի առկայությունը բավարար հիմքեր է ստեղծում հստակեցնելու մեր դիրքորոշումը և նշելու, որ քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ պետք է, նախաքննության փուլի համար թույլատրելի քանակով և խորությամբ (մանրամասնությամբ), վկայակոչել և վերլուծել այն ապացույցները, որոնցով պարզվել են մեղադրանքի փաստական նկարագրության մեջ նշված հանգամանքները:

Այս մոտեցումը թերևս այլևս խորթ չէ ՀՀ քրեադատավարական իրականությանը: Վերջին տարիներին քննիչը կամ դատախազը նախաքննության ընթացքում տարբեր դատավարական փաստաթղթերում վկայակոչում և վերլուծում են ապացույցներ: Այսպես՝ քննիչը կալանք կիրառելու մասին միջնորդությունում վկայակոչում է այն փաստական տվյալները (ապացույցները), որոնք առերևույթ հաստատում են մեղադրյալի առնչությունը (կապը) իրեն մեղսագրված հանցագործությանը: Ավելին, քննիչը միջնորդությունում ոչ միայն վկայակոչում է այդ ապացույցները, այլ նաև դրանց պատճենները տրամադրում է պաշտպանության կողմին:

Բացի այդ, քրեական հետապնդումից անձեռնմխելիությամբ օժտված անձանց նկատմամբ հետապնդում հարուցելու վերաբերյալ ՀՀ գլխավոր դատախազի միջնորդագրերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նա միջնորդագրերում

¹ Карницкий Д.А., Строгович М.С. Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР. Текст и постатейный комментарий. - М.: Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1925. - С. 105. Մ.Ս. Սիրոգովիչը հեղափայլում հրաժարվել է այս մոտեցումից:

² Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. - М.: Юрид. лит., 1965.- С. 205-206.

³ Курс уголовного процесса / Под ред. Л.В. Головки. - М.: Статут, 2016. - С. 737.

անխոչընդոտ վկայակոչում և վերլուծում է բազմաթիվ ապացույցներ: Այսպես՝ ՀՀ գլխավոր դատախազը, պատգամավոր Մ. Գրիգորյանի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համաձայնություն տալու վերաբերյալ 18.06.2018 թ. միջնորդագրում վկայակոչել է բազմաթիվ ապացույցներ: Մեջբերենք միջնորդագրի այդ հատվածը.

«Վերը նկարագրված փաստական հանգամանքները պարզվել են հետևյալ ապացույցներով,

- ՀՀ Արմավիրի մարզի (...) հասցեներում գտնվող, Մ. Գրիգորյանին պատկանող առանձնատներում խուզարկություն կատարելու մասին արձանագրություններով, հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ստացված նյութերը զննելու մասին արձանագրություններով, որոնց համաձայն՝ սկսած 05.06.2018 թ.-ից Մ. Գրիգորյանը, վերջինիս ընտանիքի անդամները, ինչպես նաև այլ անձինք ակտիվ գործողություններ են իրականացրել Գրիգորյանի բնակարանում, այլ վայրերում գտնվող զենքերը տեղափոխելու, փոխադրելու, թաքցնելու ուղղությամբ:

- Վկաների՝ Մ. Գրիգորյանին պատկանող առանձնատների աշխատակիցների ցուցմունքներով այն մասին, որ խուզարկված տները փաստացի պատկանել են Մ. Գրիգորյանին, վերջինս հաճախակի գտնվել է նշված առանձնատներում, դրանց սպասարկումն իրականացրած անձինք գործել են նրա հրահանգներով, հայտնաբերված պահածոյացված սննդամթերքն օգտագործվել է Մ. Գրիգորյանի կենդանիներին կերակրելու նպատակով:

- ՀՀ Արմավիրի մարզի (...) հասցեներում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման վկայականների զննության արձանագրությամբ:

- «Արա և Այծեմնիկ» ԲԲԸ-ին պատկանող շինությունում խուզարկություն կատարելու մասին արձանագրությունով:

- Վկաների՝ զինվորներին պարենային օգնության ապրանքներ տրամադրած անձանց ցուցմունքներով այն մասին, որ զինվորների համար նախատեսված սննդամթերքը ՀՀ տարածքում գործող դպրոցների և այլ կազմակերպությունների կողմից տրամադրվել են նաև «Երկրապահ կամավորականների միություն» հասարակական կազմակերպության տարածքային ստորաբաժանումներին (...):

ՀՀ գլխավոր դատախազի միջնորդագրում ապացույցներ վկայակոչելը և վերլուծելը ոչ թե եզակի դեպք է, այլ կայուն պրակտիկա¹: Վերջին դեպքը պատգամավոր Հ. Աղազարյանին անձեռնմխելիությունից զրկելու վերաբերյալ գործն է, որով ՀՀ գլխավոր դատախազը միջնորդագրում վկայակոչել է բազմա-

¹ Տե՛ս Արմեն Չարչյանի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համաձայնություն տալու մասին 23.01.2023 թ. ՀՀ գլխավոր դատախազի միջնորդագիրը, էջ 4-12 (http://www.parliament.am/draft_docs8/K-498_mijnordutyun.pdf), Արթուր Սարգսյանի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համաձայնություն տալու մասին 03.07.2025 թ. ՀՀ գլխավոր դատախազի միջնորդագիրը, էջ 3-73 (http://www.parliament.am/draft_docs8/1119_Mijnordagir.pdf):

թիվ ապացույցներ, այդ թվում՝ ցուցմունքներ և առերես հարցաքննության արձանագրություններ¹:

Փաստորեն հնարավոր են իրավիճակներ, երբ նախաքննության գաղտնիքը չի ֆետիշացվում. դատարանի, ով քննում է խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը և ՀՀ Ազգային ժողովի, ով քննում է պատգամավորին անձեռնմխելիությունից զրկելու համաձայնություն տալու հարցը, ինչպես նաև այդ վարույթներով պաշտպանության կողմի համար նախաքննության ընթացքում մի շարք ապացույցներ դառնում են հասանելի: Դրանով արդարադատությունը «չի կործանվում»:

Քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ ապացույցներ վկայակոչելու և վերլուծելու պահանջն ունի սահմանադրաիրավական և քրեադատավարական հիմքեր:

3.2. Ապացույցներ վկայակոչելու պահանջի սահմանադրաիրավական հիմքերը

3.2.1. Հետապնդում հարուցելու որոշումը ապացույցներով պատճառաբանելու սահմանադրական պահանջը

Դատախազի՝ որպես սահմանադրական մարմնի պաշտոնատար անձի, արտաքին ազդեցությամբ ակտերը պետք է լինեն պատճառաբանված: Դրա հիմքում ընկած է հանրային իշխանության մարմինների իրավակիրառ ակտերի պատճառաբանվածության (հիմնավորվածության, փաստարկման) ընդհանուր սկզբունքը:

Ժամանակակից իրավական պետությունում պատճառաբանված պետք է լինեն ոչ միայն դատարանների ակտերը, այլ նաև պետական մարմինների իրավակիրառ բոլոր ակտերը: Իրավակիրառ ակտերի պատճառաբանվածությունը (հիմնավորվածությունը, փաստարկված լինելը) ճանաչվում է որպես իրավունքի ընդհանուր սկզբունք²:

Ժամանակակից դոկտրինում ընդունված է այն մոտեցումը, որ իրավակիրառ ակտերի պատճառաբանվածության սկզբունքը պայմանավորված է Յուրգեն Հաբերմասի կողմից առավել ամբողջական մշակված խորհրդատվական (դելիբերատիվ) ժողովրդավարության (լատ. deliberatio-ից՝ քննարկում, զննում) հայեցակարգով³, որի հիմքում ընկած է նաև որոշումների պատճառների համակողմանի քննարկման գաղափարը: Այս տեսանկյունից, գործադիր իշխանության մարմինների ժողովրդավարական լեգիտիմության պակասությունը մասնակիորեն փոխհատուցվում է նրանց կայացրած որոշումների պատճառները

¹ Տե՛ս Հովիկ Աղազարյանի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համաձայնություն տալու մասին 23.01.2023 թ. ՀՀ գլխավոր դատախազի միջնորդագիրը, էջ 4-26 (http://www.parliament.am/draft_docs8/1023_Hovik_Aghazaryan_mijnordagir.pdf):

² Должиков А., Васильева А. «Почему? По кочану!»: принцип обоснованности в административном праве // Сравнительное конституционное обозрение. 2023. № 6 (157). - С. 33-65.

³ Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью / Пер. с нем. - М.: КАМІ, 1995. - С. 230.

ներկայացնելով¹: Օրինակ՝ գերմանացի նշանավոր գիտնական Ռոբերտ Ալեքսին, սահմանադրական դատարանի օրինակի հիման վրա, ցույց է տալիս, որ իշխանության այն մարմինները, որոնք զուրկ են ուղղակի ժողովրդավարական լեգիտիմությունից (այսինքն՝ չեն ընտրվում), կարող են լեգիտիմացվել իրենց որոշումների խիստ պատճառաբանվածության, ռացիոնալության և հասարակության բանական անդամների համար դրանք ընդունելի դարձնելու միջոցով²: Այս պարագայում պետական մարմնի որոշումները պատճառաբանելը դառնում է ոչ թե պարզապես բարոյական կամ զուտ ընթացիկ օրենսդրական պահանջ, այլև նրա լեգիտիմության աղբյուր, որը պետականագիտական առումով լրջագույն փաստարկ է դատախազի՝ քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման պատճառաբանվածության վերաբերյալ ավանդական մոտեցումները վերանայելու համար:

Դատախազությունը՝ որպես «չընտրված», բայց սահմանադրական հզոր պետական մարմին, լեգիտիմության հարցում խոցելի է: Նրա լեգիտիմության հիմնական աղբյուրը բանականության և իրավական օրենքի նկատմամբ հավատարմությունն է:

Եթե դատախազի որոշումը, որով մարդը պաշտոնապես ենթարկվում է քրեական հետապնդման, չի պարունակում քրեական հետապնդման անհրաժեշտության փաստական-ապացուցողական պատճառաբանություն, ապա այդ որոշումը և այն կայացնող մարմինը զրկվում են դեփեբրատիվ ժողովրդավարության կառուցակարգով լեգիտիմացվելու հնարավորությունից, քանի որ առանց ապացույցների հղումների և վերլուծության, անհնար է հասկանալ՝ որոնք են այն «օբյեկտիվ փաստերը», որոնց հիման վրա դատախազը որոշել է քրեական հետապնդում հարուցել մարդու նկատմամբ: Այլ կերպ ասած՝ կոնկրետ գործով տեղի է ունենում դատախազության լեգիտիմության կորուստ, քանի որ նրա որոշումը հասարակության ու անհատի համար դադարում է լինել հասկանալի և ստուգելի: Տրամաբանական ու հիմնավորված փաստարկների բացակայության պարագայում բանական քաղաքացու կողմից այդ որոշումը չի կարող համարվել ընդունելի:

ՀՀ սահմանադրական համակարգում հսկող դատախազի՝ քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ, բացի մեղադրանքի փաստական նկարագրությունից, նաև դրա փաստական հիմնավորումները նշելը պետք է դիտարկել իրավական պետության գաղափարից բխող՝ պետական մարմինների որոշումների պատճառաբանվածության ընդհանուր պահանջ:

Իրավակիրառ ակտը հիմնավորելու պարտականությունը, օրինակ, գերմանական հանրային իրավունքի դոկտրինում դիտվում է որպես իրավական պետության սկզբունքի վրա կառուցված ցանկացած իրավաբանական վարույթի կարևոր պահանջ, որպես վարության երաշխիք: Վարչական մարմինների

¹ Должигов А., Васильева А. Указ. соч. - С. 59.

² Алекс Р. Сбалансированность, конституционный контроль и представительство // Сравнительное конституционное обозрение. 2006. №2 (55). - С. 116.

կողմից կայացվող որոշումները հիմնավորելու պարտականությունը ծառայում է ներգերատեսչական ինքնավերահսկողության նպատակներին՝ կանխարգելելով որոշումների կայացման փաստական և իրավական հիմքերի գնահատման հարցում կամայական և ձևական մոտեցումները: Իր հերթին, որակյալ հիմնավորումների առկայությունը կատարում է արդյունավետ իրավական պաշտպանության գործառույթ՝ ստեղծելով շահագրգիռ անձի համար պայմաններ ակտի վիճարկման վերաբերյալ կշռադատված որոշում կայացնելու համար¹: Ցանկացած չպատճառաբանված որոշման «հետևում ինչ-որ բան կա՝ կա՛մ կաշառք, կա՛մ ոչ պրոֆեսիոնալիզմ, կա՛մ դատական որոշումներ գրելու անկարողություն և այլն»²:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը 15.06.2010 թ. ՍԴՈ-896 որոշմամբ նշել է, որ օրենսդրությունն ընդհանրապես պետք է բացառի չպատճառաբանված դատական ակտի գոյությունը, որովհետև նման ակտը չի կարող համապատասխանել իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներին, չի կարող երաշխավորել մարդկանց իրավունքների արդյունավետ դատական պաշտպանություն, ինչպես նաև ապահովել խախտված իրավունքների արդյունավետ վերականգնում:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը դատախազության վերաբերյալ կայացրած տարբեր ակտերի վերաբերյալ ևս կարևորել է դրանք պատճառաբանելու, փաստարկելու անհրաժեշտությունը: Այսպես՝ Դատարանը 28.12.2010 թ. ՍԴՈ-931 որոշմամբ նշել է, որ «արագացված կարգ կիրառելու դեմ դատախազության առարկությունը չի կարող դիտվել որպես «բացարձակ վետոյի» իրավունք, այդ առարկությունը պետք է լինի փաստարկված»: Դատարանն անթույլատրելի է համարել, որ դատախազի առարկությունը կարող է լինել «բացարձակ վետո», այսինքն՝ չպատճառաբանված մերժում:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը 28.07.2015 թ. ՍԴՈ-1225 որոշմամբ փաստելով, որ դատախազի կողմից նախաքննության ժամկետի երկարացման հարցում առկա է տարաբնույթ պրակտիկա, որպես դրա լուծման ճանապարհներից մեկը, սահմանել է դատախազական գործողությունների համար պատճառաբանված որոշում կայացնելու օրենսդրական պահանջի ամրագրումը:

«Նման իրավիճակը կարող է հաղթահարվել օրենսդրական կարգավորումների հստակեցման, ինչպես նաև դատախազական հսկողության իրականացման պարճառաբանվածության վերաբերյալ նորմատիվ պահանջի ամրագրման պայմաններում»:

Այսպիսով, վերը նշված սահմանադրաիրավական վերլուծությունը ստեղծում է այն ինտելեկտուալ նախադրյալը, որի հիման վրա պետք է քննարկվի քրեական

¹ *Должилов А., Васильева А. Указ. соч. - С. 57.*

² *Верховенство права и проблемы его обеспечения в правоприменительной практике: международная коллективная монография. 2-е изд., перераб. - М.: Статут, 2010. - С. 323.*

հետապնդում հարուցելու մասին դատախազի որոշումը կոնկրետ ապացույցներով և դրանց վերլուծությամբ պատճառաբանելու հարցը:

Որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման մեջ ապացույցներ վկայակոչելու պահանջն ակտերի պատճառաբանվածության լույսի ներքո լավագույնս ներկայացրել են խորհրդային դատավարագետներ՝ Ն. Ժոգինը և Ֆ. Ֆատկուլլինը: Նրանք կարծում էին, որ որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման մեջ ապացույցները վկայակոչելու հրամայականը ոչ այլ ինչ է, քան ուղղակի պահանջ հենց սկզբից պատճառաբանել մեղադրանքը, իսկ դա հնարավոր չէ այլ կերպ կատարել, քան որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման մեջ մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցները և փաստարկները ներկայացնելով: Ի վերջո, մյուս բոլոր դատավարական ակտերի նկատմամբ (օրինակ՝ դատավճռի) պատճառաբանություն ասելով հասկացվում է համապատասխան փաստական տվյալների վրա հղումները (...) հնարավոր չէ մեղադրանքը պատճառաբանել հենց մեղադրանքի միջոցով, դա կարելի է անել բացառապես այն հաստատող փաստական տվյալների օգնությամբ (...) Այսպիսով, ամեն մի մեղադրանք պետք է լինի հիմնավորված և պատճառաբանված: Քննիչն ազատ է ապացույցների ընտրության հարցում, որոնք նպատակահարմար է վկայակոչել որոշման մեջ: Սակայն նա յուրաքանչյուր գործով պետք է պատճառաբանի ներկայացվող մեղադրանքը՝ նշելով դրա հիմքում ընկած փաստական տվյալներն ու փաստարկները (...) Սա ոչ միայն նախնական քննության մարմինների իրավունքն է, այլև պարտականություն, որն ունի սկզբունքային նշանակություն¹:

3.2.2. Մեղադրանքի հիմքի մասին հանգամանորեն տեղեկացվելու սահմանադրական իրավունքը

ՀՀ Սահմանադրության 67-րդ հոդվածի (մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքը) 1-ին կետի համաձայն՝ հանցագործության համար մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի՝ ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրավունք:

Այս իրավունքը 2005 թ. խմբագրությամբ ՀՀ Սահմանադրության տեքստում էքսպլիցիտ ամրագրված չէր, սակայն այն կրկնում է Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասը: Նախապես նշենք, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքի և Եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված նույնանուն իրավունքի բովանդակությունը կարող է տարբերվել: ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքը կարող է ունենալ գործողության ավելի լայն ոլորտ և ապահովման լրացուցիչ երաշխիքներ, քան Եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված այդ նույն իրավունքը: Պարզապես Եվրոպական կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքի՝ Եվրոպական դատարանի ձևավորած չափորոշիչներն այն նվազագույն շեմն է, որից այնկողմ ներպետական մարմինները չեն կարող

¹ Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе.- М.: Юрид. лит., 1965. - С. 207, 210.

անցնել, սակայն վերջիններս այդ իրավունքի գործողության ոլորտը կամ ապահովման երաշխիքները կարող են ընդլայնել: Այս իմաստով, ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքի բովանդակությունը պարզելու համար պետք է նկատի ունենալ նաև Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը, որպես երաշխիքների ամրագրման նվազագույն շեմ, սակայն սահմանադրական իրավունքի բովանդակությունը բացահայտելիս պետք է հաշվի առնել նաև ներպետական իրավական համակարգի առանձնահատկությունները և ավանդույթները: Այսպես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովը X-ն ընդդեմ Բելգիայի գործով (X v. Belgium, 09.05.1977 թ. որոշում) հաստատել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի (ա) ենթակետի, մեղադրյալն իրավունք ունի տեղեկացված լինել մեղադրանքի հիմքի մասին, այսինքն՝ իր դեմ առաջադրված նյութական փաստերի, որոնք մեղադրանքի հիմքն են, և մեղադրանքի բնույթի մասին, այսինքն՝ այդ նյութական փաստերի իրավական որակման մասին: Սույն դրույթում նկատի ունեցված մանրամասն տեղեկատվությունը պետք է պարունակի այն նյութը, որն օգնում է մեղադրյալին պատրաստել իր պաշտպանությունը, սակայն պարտադիր չէ, որ նշվեն մեղադրանքի հիմքում ընկած ապացույցները: Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովը Սակրամատին ընդդեմ Իտալիայի գործով (Luigi Sacramati v. Italy, 06.09.1995 թ. որոշում) վերահաստատել է այս պահանջը:

Եթե Եվրոպական դատարանը (Հանձնաժողովը) վաղ անցյալում նշել է, որ ներկայացված մեղադրանքի հիմքի մասին հանգամանորեն տեղեկացվելու իրավունքն ինքնին չի ներառում որոշման մեջ ապացույցներ վկայակոչելու պահանջ, դա ինքնին չի նշանակում, որ անդամ պետություններն իրենց օրենսդրությամբ կամ դատական պրակտիկայում չեն կարող նախատեսել մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքի ավելի բարձր չափանիշներ:

Եվրոպական դատարանի կողմից նշած՝ մեղադրանքի փաստական հանգամանքների նկարագրության մասին տեղեկացվելու իրավունքն անկասկած վճռական նշանակություն ունի մեղադրանքից պաշտպանվելու համար, սակայն այդ նկարագրության հիմքում ընկած ապացույցների մասին տեղեկացված լինելու դեպքում մեղադրանքից պաշտպանվելու մեղադրյալի հնարավորությունը, հատկապես մինչդատական վարույթում, կլինի առավել արդյունավետ: Բացի այդ, նման պահանջի գործնական կենսագործումը կսահմանափակի քննիչի կամ դատախազի հնարավորությունը «ստեղծել» ճշմարտանման մեղադրական պատմվածք («սյուժե» կամ նարատիվ (պատմություն)), որի կարևոր հանգամանքները որևէ ապացույցով պարզված չեն:

Այս առումով՝ մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքի ապահովման երաշխիքների հարցում ՀՀ սահմանադրաիրավական և քրեադատավարական համակարգերն ունեն զարգացման բավարար հեռանկարներ:

ՀՀ Սահմանադրության 67-րդ հոդվածի 1-ին կետում նշված «մեղադրանքի հիմք» հասկացությունը դեռևս մեկնաբանվում է նեղ իմաստով. մեղադրանքի հիմք ասելով հասկացվում է մեղադրական փաստական նկարագրությունը՝ առանց ապացույցներ ներկայացնելու և վերլուծելու պահանջի (առանց փաստական

հիմնավորման): Առանց մեղադրանքի փաստական հիմնավորման մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը վերածվում է զուտ մեղադրական «սյուժեի»: Մեղադրական այդ նարատիվը կարող է լինել ճշմարտանման, սակայն հորինված, եթե այն չի հիմնավորվում ապացույցներով: Ուստի ժամանակն է «մեղադրանքի հիմք» սահմանադրական հասկացությունը, հաշվի առնելով նաև ՀՀ ՔրԴՕ-ում առկա նոր կարգավորումները, մեկնաբանել տառացի, որի պարագայում մեղադրանքի հիմք ասելով կհասկացվի ինչպես մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը, այնպես էլ փաստական հիմնավորումը¹:

Սահմանադրական հարթությունում «մեղադրանքի հիմք» արտահայտության տառացի ընկալումը պայմանավորված է նաև մեղադրանքի հիմքի մասին տեղեկացվելու իրավունքում «հանգամանորեն» բառի լեզվաբանական վերլուծությամբ: Հանգամանորեն նշանակում է՝ հանգամանքները, պայմանները, պատճառները բոլորը միասին նկատի առած², մանրամասն կերպով, մի առ մի³, հանգամանքները մի առ մի հիշելով, թվելով՝ հաշվի առնելով մանրամասները⁴, համակողմանի, բազմակողմանի⁵: Այսպիսով՝ «հանգամանորեն» բառը նշանակում է՝ մանրամասն, բոլոր հարակից պայմաններն ու կողմերը հաշվի առնելով, հիմնավորված, սպառիչ և ճշգրիտ կերպով: Այն ենթադրում է ոչ միայն տեղեկատվության ամբողջականություն, այլև դրա որակական բնութագիրը՝ հանգամանքների վերլուծություն և կապերի պարզաբանում: ՀՀ Սահմանադրության 67-րդ հոդվածի 1-ին կետի համատեքստում մեղադրանքի հիմքի մասին տեղեկացվելը կլինի հատվածային, բայց ոչ հանգամանորեն, եթե քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ նշվի միայն մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը՝ առանց փաստական հիմնավորման: Առանց մեղադրանքի փաստական հիմնավորման մեղադրյալը տեղեկացված է զուտ մեղադրանքի «սյուժեի» մասին:

Ի դեպ, նույնիսկ խորհրդային դատավարագետները XX-րդ դարում նշում էին, որ անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման մեջ քննիչը, առանց մանրամասն նկարագրելու իր կողմից հավաքված բոլոր տվյալները, պարտավոր է վկայակոչել այն ապացույցները, որոնք հիմք են հանդիսացել որպես մեղադրյալ ներգրավելու համար: Հակառակ դեպքում որոշումը կլինի հիմնավորումից զուրկ,

¹ Մեր այս մոտեցումը հստակեցվել է՝ նկատի ունենալով նաև ՀՀ ՔրԴՕ-ում առկա նոր կարգավորումները: Տե՛ս **Ղամբարյան Ա.** Քրեական հետապնդումը (մեղադրանքը) մինչդարական վարույթում (ուսումնական ձեռնարկ): Եր., «Անտարես», 2016, էջ 58-59:

² **Ճերէնեան Գ., Տոնիկեան Փ., Խաչատրյան Ա.** Հայոց լեզուի նոր բառարան: Պէյրոս: Կ. Տոնիկեան եւ Որդիք Հրապարակչատուն, 1992, էջ 1148:

³ Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան: Հատոր 3, Հ. Աճառյանի անվ. Լեզվի ինստիտուտ: Երևան, Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների Ակադեմիայի հրատ. 1974, էջ 289:

⁴ **Աղայան Է. Բ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան: Հատոր 1 (Ա-Ձ), Երևան, Հայաստան, 1976, էջ 816:

⁵ **Սուքիասյան Ա.** Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան: Երևան, 1967, էջ 586:

ինչով կոպտորեն կխախտվի ԽՍՀՄ Սահմանադրությամբ հռչակված մեղադրյալի պաշտպանվելու իրավունքը¹:

Այս համատեքստում զարմանալի է, որ XXI-րդ դարում, երբ ՀՀ Սահմանադրության տեքստում էքսպլիցիտ ամրագրվել է մեղադրանքի հիմքի մասին հանգամանորեն տեղեկացվելու մեղադրյալի իրավունքը, դեռևս հնչում են կարծիքներ այն մասին, որ ներկայացված մեղադրանքի հիմքի մասին հանգամանորեն տեղեկացվելու սահմանադրական իրավունքը ներառում է միայն մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը՝ առանց ապացույցներ վկայակոչելու և վերլուծելու (փաստական հիմնավորման): Օրինակ՝ Ա. Ղազարյանը նշում է, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված մեղադրանքի հիմքը մեղադրյալին վերագրվող ենթադրյալ փաստերն են, փաստական հանգամանքն է, իսկ ապացույցներին ծանոթանալու հարցը վերաբերում է ոչ թե մեղադրանքի հիմքի մասին տեղեկացվելու իրավունքին, այլ գործի նյութերին ծանոթանալու իրավունքին, որը լրիվ ծավալով ծագում է նախաքննության ավարտին²: Հեղինակը մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին տեղեկացվելու մեղադրյալի իրավունքը պատկերավոր բնորոշում է որպես մեղադրյալի իրավունքների «թագուհի»³, սակայն «թագուհուն» զրկում է թագից, երբ այս հիմնական իրավունքի գործողության ոլորտից դուրս է թողնում մեղադրանքի փաստական հիմնավորումներ ներկայացնելու պահանջը:

Մեր պատկերացմամբ դատավարագետի այս մոտեցման պատճառն այն է, որ նա մեղադրանքի փաստական հիմնավորմանը տեղեկացված լինելու իրավունքը միախառնել է նյութերին ծանոթանալու իրավունքի հետ: Մինչդեռ, մեղադրանքի փաստական հիմնավորումները ներկայացնելու սահմանադրական պահանջը չի ենթադրում մեղադրյալին ապացույցներ տրամադրելու պարտականություն: Այսինքն՝ մեղադրանքի հիմքին (փաստական հիմնավորմանը) տեղեկացվելու իրավունքը վերաբերում է քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ ապացույցներ վկայակոչելուն և դրանք վերլուծելուն, իսկ նյութերին ծանոթանալու իրավունքն առանձին դատավարական իրավունք է (այս մասին՝ հաջորդիվ):

Ի դեպ, այս իրավունքի էության բացահայտման տեսանկյունից կարևոր է հետևյալ հանգամանքը: Նկատի ունենալով, որ մեղադրանքի (արարքի) փաստական նկարագրությունն այնուամենայնիվ մեղադրանքի փաստական կողմի հենասյունն է, մեղադրանքի փաստական նկարագրությանը և փաստական հիմնավորմանը տեղեկացվելու մանրամասնության աստիճանը որոշելու չափորոշիչները պետք է տարբերակված լինեն: Մեղադրյալը մեղադրանքի փաստական նկարագրության մասին հանգամանորեն տեղեկացված կլինի, եթե քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ ներկայացված է հանցակազմի

¹ **Чельцов М.А.** Советский уголовный процесс. Издание 2-е, перераб. - М.: Госюриздат, 1951. - С. 275.

² **Ղազարյան Ա.**, Ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին տեղեկացվելու մեղադրյալի իրավունքը (գիտագործնական մեկնաբանություններ): ՀՀ սահմանադրական դատարանի տեղեկագիր, 2024, № 2 (114), էջ 109-110:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 85:

տեսանկյունից էական նշանակություն ունեցող բոլոր հանգամանքների նկարագրությունը, այնքանով, որքանով դրանք պարզված կլինեն հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու պահին: Մեղադրյալը կհամարվի մեղադրանքի փաստական հիմնավորման մասին հանգամանորեն տեղեկացված, եթե դատախազը, հաշվի առնելով հանրային շահի պաշտպանության պահանջը և հիմք ընդունելով «թույլատրելի քանակով և խորությամբ» բանաձևը, որոշի, թե որ ապացույցները կարող են վկայակոչվել և ինչ մանրամասնությամբ դրանց բովանդակությունը կարող է ներկայացվել:

3.3. Ապացույցներ վկայակոչելու պահանջի քրեադատավարական հիմքերը

Քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ ապացույցներ վկայակոչելու և դրանք վերլուծելու եղանակով մեղադրանքը հիմնավորելու (փաստական հիմնավորման) պահանջի հիմքում ընկած են երկու դատավարական նորմեր:

Առաջին՝ քրեական հետապնդում հարուցման (որպես՝ որոշման) և քրեական մեղադրանքի (որպես՝ որոշակի անձի կողմից ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին վարկածի) դիալեկտիկական միասնության պարագայում քրեական հետապնդում հարուցելու օրենսդրական բնորոշումն անհրաժեշտ է դիտարկել մեղադրանքի օրենսդրական բնորոշման հետ անխզելի միասնության մեջ: Այսպես՝ ՀՀ ՔրԴՕ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 41-րդ կետում տրված քրեական հետապնդման հարուցման բնորոշման մեջ նշված է, որ այս որոշումը պարունակում է «անձի ենթադրյալ հանցավոր արարքի նկարագրությունը»: Նույն հոդվածի 42-րդ կետում տրված մեղադրանքի բնորոշման մեջ նշված է, որ մեղադրանքը որոշակի անձի կողմից ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին վարկած է, որն ունի փաստական հիմնավորում: Այսպիսով՝ այս երկու օրենսդրական բնորոշումներում առկա են երկու հասկացություններ՝ մեղադրանքի փաստական հիմնավորում և արարքի նկարագրություն: Ինչպես նշել ենք, «փաստական հիմնավորում» ասելով պետք է հասկանալ այն ապացույցները և դրանց վերլուծությունը, որոնցով հաստատվում (հիմնավորվում) է արարքի նկարագրությունը, որը ՀՀ ՔրԴՕ այլ հոդվածներում կոչվում է մեղադրանքի փաստական նկարագրություն:

Այսպիսով՝ նշված ընդհանուր բնորոշումներից բխում է այն ընդհանուր պահանջը, որ ցանկացած պաշտոնական մեղադրանք, անկախ նրանից, թե այն դատավարության որ փուլում է կայացվում և ինչ դատավարական փաստաթղթում է ամրագրվում, բացի արարքի (փաստական) նկարագրությունից, պետք է ունենա փաստական հիմնավորում:

Երկրորդ՝ մեղադրանքի փաստական հիմնավորման պահանջը բխում է նաև ՀՀ ՔրԴՕ 189-րդ հոդվածի 4-րդ մասից, որտեղ սահմանված է, որ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման մեջ նշվում է նաև մեղադրանքի փաստական հիմքը (մեղսագրվող արարքի էությունը, կատարման տեղը, ժամանակը, եղանակը և մյուս հանգամանքները), որքանով դրանք պարզված են առկա ապացույցներով: Այս դրույթից իմպլիցիտ բխում է, որ այդ հանգամանքները պարզած ապացույցները ևս պետք է արտացոլվեն այդ որոշման

մեջ, հակառակ դեպքում «որքանով դրանք պարզված են առկա ապացույցներով» ձևակերպման առկայության իմաստը դառնում է վիճելի: Եթե քրեական հետապնդման մասին որոշման մեջ տվյալ փուլի համար թույլատրելի քանակով և խորությամբ ապացույցներ չվկայակոչվեն, ապա մեղադրյալը հնարավորություն չի ունենա պարզելու, թե հսկող դատախազն արդյոք պահպանել է «որքանով դրանք պարզված են առկա ապացույցներով» օրենսդրական պահանջը:

Մեղադրանքի փաստական հիմնավորման բացակայության դեպքում վերադաս դատախազի համար ևս կծագի գործնական բարդություն հասկանալու, թե հսկող դատախազը վարույթի նյութերում առկա որ ապացույցների հիման վրա է պարզել այս կամ այն հանգամանքը, այսինքն՝ արդյոք պահպանել է «որքանով դրանք պարզված են առկա ապացույցներով» օրենսդրական պահանջը:

3.4. Ապացույցներ վկայակոչելու սահմանափակումները

Քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման փաստական հիմնավորումները ներկայացնելու պահանջը քննարկելիս պետք է նկատի ունենալ ստորև նշված սահմանափակումները:

Նախ՝ մեղադրանքի փաստական հիմնավորումները ներկայացնելու օրենսդրական պահանջը չի ենթադրում մեղադրյալին ապացույցներ տրամադրելու պարտականություն: Ներկայացված մեղադրանքի փաստական հիմնավորումները ներկայացնելը պայմանավորված է մեղադրանքի (փաստական) հիմքի մասին հանգամանորեն տեղեկացվելու մեղադրյալի իրավունքով, իսկ ՀՀ ՔրԴՕ 43-րդ հոդվածի 1-ին մասում մեղադրանքի փաստական հանգամանքների մասին տեղեկացվելու իրավունքը և համապատասխան նյութերին ծանոթանալու իրավունքը շարադրված են որպես ինքնավար իրավունքներ:

Երկրորդ՝ մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը պետք է ներկայացնել նախաքննության փուլի համար թույլատրելի քանակով և խորությամբ (մանրամասնությամբ): Թեև մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը ներկայացնելու պահանջը բխեցվում է, ի թիվս այլնի, նաև մեղադրանքի հիմքի մասին հանգամանորեն տեղեկացվելու սահմանադրական իրավունքից (ՀՀ Սահմանադրության 67-րդ հոդվածի 1-ին կետ), սակայն մեղադրանքի փաստական հիմնավորման մասով անձին տեղեկացնելու մանրամասնության աստիճանը պետք է որոշել՝ հաշվի առնելով նաև հանրային շահի պաշտպանության անհրաժեշտությունը: Սա նշանակում է, որ հսկող դատախազը պետք է որոշի, թե նախաքննության այդ ժամանակահատվածում հետապնդում հարուցելու մասին որոշման մեջ հանրային շահի պաշտպանության տեսանկյունից որ ապացույցները կարող են վկայակոչվել և ինչ մանրամասնությամբ դրանց բովանդակությունը կարող է ներկայացվել:

«Թույլատրելի քանակով և խորությամբ» բանաձևը կիրառելիս դատախազը պետք է հիմք ընդունի վարույթի հանրայնության սկզբունքից անմիջականորեն բխող այն պահանջը, ըստ որի՝ անձի իրավունքների կամ ազատությունների սահմանափակումը պետք է համաչափ լինի հակակշիռ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակին (ՀՀ ՔրԴՕ 15-րդ 4-րդ մաս): Քրեական

հետապնդում հարուցելու մասին որոշման մեջ նպատակահարմար չէ վկայակոչել այնպիսի ապացույցներ կամ ապացույցներում ամրագրված այնպիսի տվյալներ, որոնք վարույթի այդ փուլում կարող են դառնալ հանցանքի կատարման պատճառ, կամ կարող են վտանգել վարույթի մասնակիցների կամ այլ անձանց իրավունքները կամ իրավաչափ շահերը, կամ կարող են հանգեցնել օրենքով պահպանվող գաղտնիքի հրապարակման:

Նախաքննության բնականոն ընթացքն ապահովելու նպատակով դատախազը հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ ապացույցները վկայակոչելիս պետք է նախապատվություն տա հատկապես օբյեկտիվ բովանդակությամբ ապացույցներին, օրինակ՝ արտավարության փաստաթղթերին, իրեղեն ապացույցներին: Թվայնացված հասարակությունում, օրինակ՝ տեսաձայնագրությունները դարձել են պայմանական ասած՝ ամեն երկրորդ քրեական վարույթի նյութերի անբաժանելի մասը:

Անձնային ապացույցները ներկայացնելու անհրաժեշտության դեպքում քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ կարելի է նշել ցուցմունք տված անձի ընդհանուր կարգավիճակը՝ առանց անհատականացնող տվյալների, օրինակ՝ կարելի է նշել «ականատեսի ցուցմունքով (...)», «կազմակերպության աշխատակիցների առերեսման արձանագրություններով (...)»: Նախաքննության փուլում մեղադրանքի փաստական հիմնավորման մեջ տվյալների այսպիսի սահմանափակումները կարող են արդարացվել բացառապես հանրային շահի ապահովման անհրաժեշտությամբ: Ի դեպ, համեմատության համար նշենք, որ պատգամավոր Մ. Գրիգորյանի գործով ՀՀ գլխավոր դատախազը միջնորդագրում վկաների որևէ անհատական տվյալ չէր նշել, ինչը համապատասխանում է «նախաքննության փուլի համար թույլատրելի քանակով և խորությամբ» պահանջին, մինչդեռ պատգամավոր Հ. Աղազարյանի գործով ՀՀ գլխավոր դատախազը միջնորդագրում նշել էր վկաների անունը և ազգանունը՝ առանց այլ անհատականացնող տվյալներ (բնականության վայրը, հեռախոսահամար) մանրամասնելու:

Ասվածի համատեքստում նաև պարզ է դառնում, թե ինչու մեղադրական եզրակացությունում և դատավճռում մեղադրանքի փաստական հիմքի տարրերը (փաստական նկարագրության և փաստական հիմնավորման) արտացոլվում են առավել մանրամասն, քան քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման մեջ: Մեղադրական եզրակացությունում և դատավճռում մեղադրանքը շարադրվում է ավելի մանրամասն և հիմնավորվում է առավել խորությամբ, քանզի այդ դատավարական ակտերը, ի տարբերություն քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման, տվյալ փուլը եզրափակող և ամփոփող ակտեր են:

4. Եզրակացություններ

1) Պաշտոնական քրեական մեղադրանքը բաղկացած է երկու հիմքից՝ փաստական (որն իր հերթին ներառում է մեղադրանքի փաստական նկարագրությունը և դրա ապացուցողական հիմնավորումը) և իրավաբանական (որը

բաղկացած է արարքի իրավական գնահատականից և դրա իրավական փաստարկումից):

2) Քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման փաստական հիմքը պետք է լինի ինքնաբավ, դրանում անհրաժեշտ է արտացոլել ոչ միայն արարքի փաստական նկարագրությունը, այլև դրա փաստական հիմնավորումը՝ նախաքննության փուլի համար թույլատրելի քանակությամբ և խորությամբ: Առանց փաստական հիմնավորման, մեղադրանքը զրկվում է պատճառաբանվածությունից և վերածվում է զուտ հիպոթետիկ պատմվածքի:

3) Մեղադրանքի փաստական հիմնավորումը ներկայացնելու պահանջն ունի հզոր իրավական հիմքեր: Այն բխում է և՛ պետական մարմինների որոշումների պատճառաբանվածության ընդհանուր սահմանադրական սկզբունքից, և՛ մեղադրյալի՝ մեղադրանքի հիմքի մասին հանգամանորեն տեղեկացվելու սահմանադրական իրավունքից: Այս պահանջը նաև անուղղակիորեն պարտադրվում է ՀՀ ՔրԴՕ 189-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, որը նախատեսում է, որ մեղադրանքի փաստական հիմքը նշվում է «որքանով դրանք պարզված են առկա ապացույցներով»:

4) Քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման մեջ փաստական հիմնավորում ներկայացնելն ունի իր տրամաբանական ու գործնական սահմանները: Դա չի նշանակում բոլոր ապացույցների լրիվ բացահայտում կամ մեղադրյալին դրանք տրամադրելու պարտականություն: Հիմնավորումը պետք է կատարվի «թույլատրելի քանակով և խորությամբ» բանաձևի հիման վրա՝ հաշվի առնելով հանրային շահի պաշտպանության անհրաժեշտությունը, վարույթի հետագա բնականոն ընթացքը, ինչպես նաև օրենքով պահպանվող գաղտնիքները: Գործնականում այս մոտեցումն արդեն կիրառվում է խափանման միջոցներ կիրառելու միջնորդություն և անձեռնմխելիությունից զրկելու վերաբերյալ միջնորդագրեր կազմելիս:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Ղազարյան Ա.**, Ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին տեղեկացվելու մեղադրյալի իրավունքը (գիտագործնական մեկնաբանություններ): ՀՀ սահմանադրական դատարանի տեղեկագիր, 2024, № 2 (114):
2. **Ղամբարյան Ա.**, Քրեական հետապնդումը (մեղադրանքը) մինչդատական վարույթում (ուսումնական ձեռնարկ): Եր., «Անտարես», 2016, 176 էջ:
3. Պետության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ: Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան. 4-րդ հրատ., Եր., «Լուսաբաց», 2023, 476 էջ:
4. **Алексеев С.С.** Собрание сочинений. В 10 т. Том 3: Проблемы теории права: курс лекций. - М.: Статут, 2010. - 781 с.

5. **Алекс Р.** Сбалансированность, конституционный контроль и представительство // Сравнительное конституционное обозрение. 2006. №2 (55).

6. Верховенство права и проблемы его обеспечения в правоприменительной практике: международная коллективная монография. 2-е изд., перераб. - М.: Статут, 2010. - 432 с.

7. **Должиков А., Васильева А.** «Почему? По кочану!»: принцип обоснованности в административном праве // Сравнительное конституционное обозрение. 2023. № 6 (157).

8. **Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н.** Предварительное следствие в советском уголовном процессе. - М.: Юрид. лит., 1965. - 366 с.

9. **Карницкий Д.А., Строгович М.С.** Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР. Текст и постатейный комментарий. - М.: Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1925. - 375 с.

10. Курс уголовного процесса / Под ред. Л.В. Головки. - М.: Статут, 2016. - 1278 с.

11. **Полянский Н.Н.** Очерки развития советской науки уголовного процесса. - М.: Изд-во АН СССР, 1960. - 212 с.

12. **Рахунов Р.Д.** Участники уголовно-процессуальной деятельности. - М.: Госюриздат, 1961. - 277 с.

13. **Сабитов Р.А.** Общая теория квалификации противоправных и правомерных деяний и событий: монография. - М.: Юрлитинформ, 2022. - 464 с.

14. **Стремовский В.А.** Предварительное расследование в советском уголовном процессе. - М.: Госюриздат, 1958. - 136 с.

15. **Хабермас Ю.** Демократия. Разум. Нравственность: Московские лекции и интервью / Пер. с нем. - М.: КАМІ, 1995. - 256 с.

16. **Чельцов М.А.** Советский уголовный процесс. Издание 2-е, перераб. - М.: Госюриздат, 1951. - 511 с.

СТРУКТУРА УГОЛОВНОГО ОБВИНЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПОСТАНОВЛЕНИЯ О ВОЗБУЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО ПРЕСЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

В настоящей статье рассматриваются структурные элементы уголовного обвинения в материальном смысле и необходимость их отражения в

постановлении о возбуждении уголовного преследования. Обвинение рассматривается как единство двух относительно самостоятельных оснований — фактического и юридического, каждое из которых состоит из описания (квалификации) и соответствующего обоснования. Особое внимание уделяется фактическому обоснованию обвинения, то есть представлению и анализу доказательств, что является одним из необходимых условий реализации конституционного права обвиняемого на обстоятельное уведомление об основании обвинения.

В статье констатируется, что обвинение, закрепленное в постановлении о возбуждении уголовного преследования, должно содержать не только фактическое описание и юридическую квалификацию, но и соответствующее им обоснование — в объеме и глубине, допустимых для данной стадии процесса. Правовые основания этого требования раскрываются на конституционном (мотивированность решений, право на обстоятельное уведомление о характере и основании обвинения) и уголовно-процессуальном (соответствующие нормы УПК РА) уровнях. Автор также исследует ограничения, связанные со ссылкой на доказательства.

Ключевые слова: структура обвинения, фактическое основание обвинения, фактическое описание обвинения, фактическое обоснование обвинения, юридическое основание обвинения, юридическая квалификация деяния, постановление о возбуждении уголовного преследования, требование о ссылке на доказательства, мотивированность, право на информацию об основании обвинения.

THE STRUCTURE OF A CRIMINAL CHARGE IN THE CONTEXT OF A DECISION TO INITIATE CRIMINAL PROSECUTION

Annotation

This article discusses the structural elements of a criminal charge in the material sense and the necessity of their reflection in the decision to initiate criminal prosecution. The charge is viewed as a unity of two relatively independent grounds: factual and legal, each consisting of a description (assessment) and corresponding justification. Particular attention is paid to the factual justification of the charge, i.e., the presentation and analysis of evidence, which is a necessary condition for realizing the defendant's constitutional right to be promptly and thoroughly informed of the nature of and grounds for the charge.

The article argues that a charge formalized in a decision to initiate criminal prosecution must have not only a factual description and a legal qualification but also a corresponding justification - to the extent and depth permissible for that procedural stage. The legal grounds for this requirement are revealed at both the constitutional level (reasoning of decisions, the right to be thoroughly informed of the grounds for the charge) and the criminal procedural level (relevant norms of the RA Criminal Procedure Code). The author also examines the limitations related to the citation of evidence.

Keywords: structure of a charge, factual basis of a charge, factual description of a charge, factual justification of a charge, legal basis of a charge, legal qualification of an act, decision to initiate criminal prosecution, requirement to cite evidence, reasoning, right to be informed of the charge's basis.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 01.08.2025 թ., տրվել է գրախոսության 21.08.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 05.09.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-38

ՆԱԶԵԼԻ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՀՊՏՀ «Հասարակագիտության»
ամբիոնի վարիչի
ժամանակավոր պաշտոնակատար,
իրավաբանական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր

ԳԱՌՆԻԿ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՀՊՏՀ «Հասարակագիտության»
ամբիոնի դոցենտ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
արդարադատության առաջին
դասի խորհրդական

4(121)2025

ՏԵԴԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱՂՈՎԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ

**ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

Ամփոփագիր

Իրավաբանական պատասխանատվության հիմնախնդիրները այսօր էլ շարունակում են մնալ իրավաբան գիտականների ուշադրության կենտրոնում:

Հասարակական հարաբերությունների ժամանակակից զարգացումները օրվա հրամայական են դարձնում իրավունքի ճյուղային պատասխանատվության հետազոտման և գիտական մշակման անհրաժեշտությունը, որի նպատակը ըստ հասարակական հարաբերությունների ծագման ոլորտների տեղ գտած իրավախախտումների կարգավորումն է:

Պետության պատժողական քաղաքականության համակարգի տարբեր ոլորտներում տեղ գտած իրավախախտումների, պետական հարկադրանքի, պատասխանատվության և պատժի հիմնախնդիրների բացահայտումներին են նվիրված հեղինակների գիտական հետազոտությունները, որի մեթոդաբանական աղբյուրը իրավագիտության ոլորտում ժամանակի ընթացքում մշակված մասնավոր և հանրային իրավունքի ճյուղերի ընդհանուր իրավաբանական պատասխանատվության հայեցակարգային դրույթներն են, որոնց իրավահամեմատական հետազոտությունները հնարավորություն են ընձեռում իրավաբանական ավանդական պատասխանատվության տեսակներից սահմանազատել իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվությունը՝ ըստ այն առանձնահատկություն-

ների, որոնց իրավական կարգավորումներն ուղղված են ժամանակի արտադրատնտեսական հարաբերությունների սուբյեկտների գործունեության որակների գնահատմանը:

Հեղինակները իրավաբանական պատասխանատվությանը նվիրված իրավաբանական գրականության վերլուծությունների հիման վրա հանգում են այն եզրակացության, որ իրավաբանական անձի պատասխանատվությունը իրավաբանական պատասխանատվության ինքնուրույն տեսակ է, որի սահմանազատման հիմնական առանձնահատկությունները բացառապես պայմանավորված են պետության արտադրատնտեսական, նյութական բարիքների արտադրության ոլորտում դրամական միջոցների հավաքման, բաշխման և վերաբաշխման գործընթացներում տեղ գտած քրեաիրավական խախտումների բացահայտման և դրանց՝ ըստ պետության ֆինանսական գործունեության առանձին ոլորտների դասակարգման հետ:

Հոդվածի հեղինակները, ելնելով իրավաբանական պատասխանատվության արդյունավետության սկզբունքներից, հարազատ մնալով իրավաբանական պատասխանատվության մեթոդաբանական հնարքներին, ընդգծում են, որ ի տարբերություն քրեական, վարչական, կարգապահական պատասխանատվության տեսակների, քանի որ ֆինանսաիրավական պատասխանատվությունն արտահայտվում է ֆինանսաիրավական նորմի սանկցիայում, այն ըստ էության իրավահարաբերություն է, որի պաշտպանությունը սահմանված է օրենքով, իսկ խախտման դեպքում վրա է հասնում պետական հարկադրանքը՝ ֆինանսաիրավական ներգործության ձևերով:

Հոդվածում զարգացվում է այն միտքը, որ իրավաբանական անձի պատասխանատվության իրավական հիմքը ֆինանսական իրավախախտումն է, որն արտահայտում է իրավախախտման հետևանքով վնասված ֆինանսական պարտավորության հանրային-իրավական բնույթը, հնարավորություն ընձեռելով ֆինանսաիրավական պատասխանատվությունը սահմանազատել իրավական պատասխանատվության մյուս ձևերից և ճանաչել իրավաբանական անձի ֆինանսաիրավական պատասխանատվության գործնական կիրառման առավելությունները՝ որպես վերջինիս ինքնուրույն գոյության փաստ:

Առաջնորդվելով ֆինանսաիրավական պատասխանատվության առանձնահատկություններով՝ հոդվածում հիմնավորված է, որ պատասխանատվության այս տեսակն ունի պետությանը հասցված վնասի բացառապես ամբողջական վերականգնողական բնույթ:

Հեղինակները ֆինանսական պատասխանատվության ձևավորման մեթոդաբանության առանձնահատկություններով վերլուծում են իրավաբանական անձին որպես հիշյալ պատասխանատվության սուբյեկտի, իրավախախտումների տեսակները և իրավական հիմնավորումներով ընդգծում են ֆինանսաիրավական պատասխանատվության ինքնուրույն գործածման և կիրառման անհրաժեշտությունը՝ որպես ՀՀ-ում իրականացվող տնտեսական, ֆինանսական, հարկային, արժույթային բարեփոխումների իրավական երաշխիք:

Հիմնաբառեր. հարկադրանք, պատասխանատվություն, իրավաբանական

պատասխանատվություն, տուգանք, տույժ, վերականգնողական վարույթ, պատժատեսակ, պատժամիջոց:

Պետական «հարկադրանք» եզրույթի խնդիրների, նպատակների, ինչպես նաև գործառույթների ձևավորման գործընթացի ուսումնասիրություններն ունեն ոչ միայն ճանաչողական, կիրառական, այլև ժամանակի իրավական քաղաքականության գործադրման հետևանքներն արժևորելու բնույթ: Այն լայն առումով հանդես է գալիս որպես արդարադատության և օրենսդրության պահպանմանն ուղղված միջոցառումների ամբողջություն պետական իշխանության բոլոր մակարդակներում:

Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ամենօրյա գործունեության ապահովման գործընթացում պետական հարկադրանքը նպաստում է ինչպես պետական, այնպես էլ տնտեսական բոլոր մարմինների բազմաբնույթ գործառնությունների իրականացման օրինականությանը: Անհրաժեշտության դեպքում կանխվում և վերականգնվում են իրավահարաբերությունների մասնակիցների օրինական շահերի և իրավունքների խախտումները, ցույց են տրվում թերություններն ու բացթողումները շտկելու ուղիները:

Այսօր, պետական հարկադրանքի առանձին տեսակների կիրառման սահմանափակումներին զուգընթաց և հասարակական կյանքի պահանջներին համահունչ, կարող են ընդլայնվել, երևան գալ պետական հարկադրանքի նոր տեսակներ: Դրանց ծնունդը օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է և կապված է արտադրատնտեսական հարաբերությունների զարգացման և իրավական նոր որակների ձեռքբերման հետ:

Շուկայական տնտեսության նոր հարաբերությունները, պետության և իրավունքի՝ որպես հասարակական հարաբերությունների կարգավորիչի նոր որակը, ցանկացած պետության ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների և օրինական շահերի անձեռնմխելիության ապահովումն է, որոնք այսօր հրամայաբար պահանջում են հատուկ ուշադրություն դարձնել պետական հարկադրանքի տեսակների համակարգում իր տեղն ամրապնդող հարկադրանքի նոր տեսակների, դրանց իրավական առանձնահատկությունների, կիրառման հիմքերի, ինչպես նաև հարկադրանքի իրացումն ապահովող վարույթի հիմնահարցերի իրավական մշակմանը:

«Հարկադրանք» հասկացության գիտական ապարատը խիստ ընդարձակ է: Իրավագետները, օրինակ, հարկադրանքը ըստ օբյեկտի ներգործության դասակարգում են՝

- ա. հոգեբանական,
- բ. նյութական,
- գ. կազմակերպական,
- դ. ֆիզիկական բնույթի¹:

¹ См. Емельянов А.С. Меры финансово-правового принуждения. - М., 2009: Попов Л. Убеждение и принуждение // Московский рабочий, 1968, էջ 22-25:

Հարկադրանքն իրավագիտության ուսումնասիրության առարկա է այնքանով, որքանով այն հանդես է գալիս որպես պետության գործունեության մեթոդ: Հիմնավոր է իրավագետներից Դ.Ն. Բախրախի այն պնդումը, որ իրավագիտությունը ոչ թե զբաղվում է հարկադրանքի հարցերով ընդհանրապես, այլ միայն այնքանով, որքանով հարկադրանքը՝ որպես հասցեագրում, հստակորեն արտահայտված է իրավական նորմում²:

Հետևաբար, մեր իրավագիտական հետազոտման առարկան պետական հարկադրանքն է, որը կիրառվում է իրավական նորմերով սահմանված կարգով, այն դեպքերում, երբ խախտվում են նորմի պահանջները:

Իրավագետները, ժամանակին անդրադառնալով պետական հարկադրանքի իրավական առանձնահատկությունների վերլուծություններին, միանգամայն սպառնիչ լուսաբանել են «պետական հարկադրանք» հասկացությունը, դրա առանձնահատկությունները, կիրառման հիմքերի հիմնահարցերը: Նշվել է, որ պետական հարկադրանքը խտացված է իրավունքի, դրա առանձին ճյուղերի նորմերի մեջ, որոնց կիրառման ընթացքում դրսևորվում է իր հատուկ առանձնահատկություններով՝ ձեռք բերելով պետական հարկադրանքի ուժ³:

Նկատենք, որ պետական-իրավական հարկադրանքի կառուցվածքը, կիրառման սահմանները, գործառույթները պայմանավորված են հասարակական պահանջի անհրաժեշտությամբ: Որպես կանոն իրավական հարկադրանքն ուղղված չէ մարդու կամ կազմակերպության դեմ և չի արտահայտում անհատի և հասարակության հակամարտությունը: Իրավական հարկադրանքի սահմանները սկսվում են այնտեղից, որտեղ անհատի կամ կազմակերպության շահերը համաձայնեցվում են համընդհանուր հասարակական շահի հետ՝ բացառելով անձնական եսասիրությունը և շահամոլությունը:

Իրավական հարկադրանքի **առաջին** առանձնահատկությունը պետք է համարել այն, որ վերջինիս կիրառման հիմքն իրավունքն է և, որպես իրավունքի հատկանիշ, գործնականում իրացվում է դրա հետ:

Իրավական հարկադրանքի **երկրորդ** առանձնահատկությունն այն է, որ հարկադրանքը կիրառվում է այն դեպքում, երբ առկա է հակաիրավական գործողություն և որի պարագայում պետական կամքը հակասության մեջ է մտնում իրավախախտում թույլ տված անձի անհատական կամքի դրսևորման հետ⁴:

Գործնականում առանց իրավախախտման հարկադրանք չի կարելի կիրառել, քանի որ իրավախախտման բնույթով են որոշվում հարկադրանքի սահմանները: Առանձին դեպքերում ինչպես քրեական, վարչական, աշխատանքային, այնպես էլ՝

² Տե՛ս **Бахрах Д.Н.** Административная ответственность граждан в СССР. – Свердловск: Изд-во Уральского университета, 1989, էջ 13: **Сергеева В.В.** Государственное принуждение по советскому праву. – Воронеж: ВУ, 1991, էջ 44:

³ Տե՛ս **Алексеев С.С.** Общая теория права. Том 1. – М., 1981, էջ 267:

⁴ Տե՛ս **Бахрах Д.Н.** Административное право: Учебник для вузов. – М.: БЕК, 1997, էջ 257: **Դանիելյան Գ.,** Վարչական պարտախանարվություն (ուսումնական ձեռնարկ): «Լոյս» հրատ., 2002, էջ 27:

ֆինանսական հարկային իրավունքի ճյուղերում հնարավոր է հարկադրանքի կիրառում **իրավախախտման բացակայության դեպքերում:**

Իրավական հարկադրանքի **երրորդ** առանձնահատկությունն այն է, որ **վերջինս անհատականացված է:** Այլ խոսքով՝ հարկադրանք կիրառվում է կոնկրետ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց նկատմամբ: Այս դեպքում հարկադրանքը հանդես է գալիս որպես իրավախախտողի նկատմամբ արտաքին ներգործության միջոց, որի շնորհիվ իրավական նորմով ամրագրված հասցեագրումների կատարումը դառնում է պարտադիր և որը բացառում է նոր իրավախախտումների հնարավորությունը: Սա նպատակ է հետապնդում աջակցել իրավախախտների դաստիարակման և վերադաստիարակման գործին:

Իրավական հարկադրանքի դրսևորման **չորրորդ** առանձնահատկությունը բնութագրվում է այն հանգամանքով, որ վերջինս, որպես կանոն, կյանքի է կոչվում միայն իրավակիրառ ակտով: Իրավական նորմերը՝ որպես վարքագծի համապարտադիր կանոններ, ընդամենը նախատեսում են հարկադրանք, որը գործնականում կարող է իրեն ցույց տալ միայն իրավունքի կիրառման ակտի միջոցով: Այլ խոսքով՝ հարկադրանքի կիրառման յուրաքանչյուր դեպք առաջին հերթին ուղեկցվում է անհատական իրավական ակտով:

Հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառների իրավական կարգավորումը՝ որպես պետության իրավաստեղծ գործունեության արդյունք, խոսում է այն մասին, որ իրավական հարկադրանքի կիրառումը բացառապես պետության և նրա համապատասխան լիազորություններ ունեցող պետական մարմինների բացառիկ իրավասությունն է և կազմում է պետական մարմինների գործունեության տնօրինման առարկայի առանցքը:

Այս վերլուծությունների հիման վրա դժվար չէ նկատել, որ իրավական հարկադրանքը, որպես կանոն, սահմանվում և կիրառվում է հարկադրանքի կիրառման իրավասությամբ օժտված պետական մարմինների կողմից: Հենց սա էլ կարելի է համարել պետական հարկադրանքը բնութագրող **հինգերորդ** առանձնահատկությունը:

Վերջապես, պետական հարկադրանքը բնութագրող բոլոր առանձնահատկությունները, որոնք ակնհայտ են դառնում կիրառման ընթացքում, ենթադրում են օրինականության խստիվ պահպանում: Այս պատճառով էլ գործնական կյանքում հարկադրանքի կիրառումն ապահովվում է մի շարք իրավական երաշխիքներով: Հետևաբար, պետական հարկադրանքի **վեցերորդ** առանձնահատկությունը պետք է համարել օրինականության պահանջների խստիվ պահպանման անհրաժեշտությունը:

Պետական հարկադրանքի հիշատակված առանձնահատկությունների հիման վրա, ինչպես ժամանակին, այնպես էլ այսօր, իրավաբանական գրականության մեջ բազմաթիվ փորձեր են կատարվել սահմանելու «իրավական հարկադրանք» հասկացությունը:

Իրավաբանական գրականության էջերում տեղ գտած բոլոր սահմանումներն էլ, ըստ էության, ամփոփում են հարկադրանքի առանձնահատկությունների թվարկումը, ըստ որի կարելի է պնդել, որ **իրավական հարկադրանքը պետական**

և տեղական ինքնակառավարման մարմինների հատուկ հարկադրանքի կիրառման լիազորությունների համալիր է, որն իրականացվում է օրենքի և այլ իրավական ակտերի հիման վրա իրավախախտում թույլ տված անձանց նկատմամբ՝ իրավունքի կիրառման ակտեր կայացնելու միջոցով:

Պետական հարկադրանքի կիրառման առանձին ոլորտների ընդլայնումը երբեմն պայմանավորված է հասարակության տնտեսական զարգացման օբյեկտիվ անհրաժեշտություն համարվող այնպիսի գործունեության ձևերի հետ, ինչպիսիք են՝ արտադրատնտեսական, ֆինանսավարկային հարաբերությունները: Դրանց իրավական կարգավորումը, հետևաբար նաև ըստ անհրաժեշտության ֆինանսական հարկադրանքի և պատասխանատվության կիրառումը բխում են հասարակության տնտեսական, ֆինանսական անվտանգության և պետության ֆինանսական ինքնիշխանության ապահովման նպատակներից:

Ժամանակակից աշխարհի բոլոր պետությունների ֆինանսների և վարկային հարաբերությունների, ինչպես նաև ֆինանսավարկային համակարգի առկայությունը պայմանավորված է ամենից առաջ փողի հանրային ֆինանսների գոյությամբ, որի տնտեսական հիմքն են կազմում ապրանքային արտադրությունը և արժեքի օրենքը:

Միասեռ ու միատեսակ ուղղվածության դրամական հարաբերությունները կարգավորվում են ֆինանսական իրավունքի և դրա ենթաճյուղերի՝ հարկային, բյուջետային, բանկային իրավական նորմերի միջոցով: Դրանք, առանձին-առանձին վերցրած, ունեն իրավական կարգավորման յուրահատկություններ և որոշակիորեն տարբերվում են միմյանցից:

Պետության ֆինանսական գործունեության աշխարհագրությունը խիստ ընդարձակ է, այն ընդգրկում է հասարակական կեցության բոլոր ոլորտները, որոնք կյանքի են կոչվում և կենսագործվում են ֆինանսական համակարգի առանձին իրավական ինստիտուտների միջոցով:

Իրավաբանական պատասխանատվության որևէ տեսակ կիրառելիս, պետության ֆինանսական համակարգը բնութագրելիս, կարծում ենք, այն պետք է վերլուծել որպես ֆինանսաիրավական բնույթի այնպիսի հասարակական հարաբերությունների ամբողջություն, որոնք ծագում են պետության դրամական միջոցների հավաքման, բաշխման և վերաբաշխման գործընթացում:

Այդպիսի հարցադրմամբ պետության ֆինանսական գործունեության տիրույթների մեջ են մտնում այսօր առանձին օրենքներով կարգավորվող ֆինանսական գործունեության այնպիսի ոլորտներ, որոնց մասնակիցները բացառապես իրավաբանական անձինք են. դրանք են՝ պետական բյուջեն, արտաբյուջետային սոցիալական հատուկ ֆոնդերը, պետական և բանկային վարկը, արժեթղթերի շուկան, արժութային գործունեությունը, պետական ապահովագրությունը, ֆինանսական միջնորդների ֆինանսները, կազմակերպությունների ֆինանսները, տնային տնտեսությունների ֆինանսները:

Կազմակերպությունների ֆինանսները, արժեթղթերի շուկան, ապահովագրական ֆոնդերը, ինչպես նաև բանկային վարկը ներկայացնում են

հանրապետության ապակենտրոնացված ֆինանսները, որոնք օգտագործվում են տնտեսության ներսում սոցիալական խնդիրների լուծման նպատակով:

Առաջադրված հիմնախնդրի բացահայտման նպատակներով բավարար համարելով պետության ֆինանսական համակարգի հիշարկված աշխարհագրությունը՝ հիշյալ ոլորտների պետական կառավարումը գործնականում շատ հաճախ առիթ է դառնում տնտեսական օրենսդրության խախտումների, որոնց դեմ պայքարի միակ արդյունավետ միջոցը պետական, իսկ ֆինանսական համակարգի ոլորտում՝ ֆինանսական հարկադրանքի մեթոդների կիրառումն է: Այլ խոսքով՝ ֆինանսական հարկադրանքի՝ որպես ֆինանսաիրավական ինստիտուտի, տնօրինման տիրույթը ֆինանսական համակարգն է:

Ֆինանսական հարկադրանքը պետական-իրավական հարկադրանքի տարատեսակներից մեկն է, որի գոյությունը հասարակական կյանքում երևան է եկել ապրանքադրամական հարաբերությունների ձևավորման պահից և ամենացայտուն կերպով այսօր արտահայտվում է համաշխարհային ֆինանսատնտեսական գործունեության ցանկացած ոլորտում:

Գործնականում իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու իրավական հիմքերի բացարձակ մեծամասնությունն իրենց բնույթով ֆինանսական են, որոնք օբյեկտիվորեն հուշում են, որ տնտեսական իրավահարաբերություններում իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող պետական հարկադրանքի ամենաարդյունավետ իրավական միջոցը ֆինանսական հարկադրանքի կիրառումն է:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ֆինանսական հարկադրանքին հատուկ են այն բոլոր առանձնահատկությունները, որոնցով բնութագրվում է իրավական հարկադրանքը: Իրավական հարկադրանքի հետ ունեցած ընդհանրություններից զատ, ֆինանսական հարկադրանքը կարելի է բնութագրել մի շարք այնպիսի իրավական առանձնահատկություններով, որոնք հայտնի չեն իրավունքի այլ ճյուղերին:

Պետության ֆինանսական գործունեության իրավախախտումները կարգավորելու նպատակով ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող ֆինանսական հարկադրանքը և դրա նշանակությունը ՀՀ-ում առաջին հերթին պայմանավորված է ժամանակակից աշխարհում ապրանքադրամական հարաբերությունների այն կարևորությամբ, որ վերջիններս ունեն նյութական բարիքների, դրամական ֆոնդերի, ինչպես նաև ֆինանսական ռեսուրսների կենտրոնացման և օգտագործման գործընթացում: Դրամական ֆոնդերի աննախադեպ աճը, ինչպես նաև դրանց վրա ազդող գործոնների համակարգը կյանքի են կոչում պետական հարկադրանքի (իրավական) նորանոր տեսակներ, որոնց համակարգում իրավական առանձնահատկություններով կարելի է սահմանազատել ֆինանսական հարկադրանքը (պատասխանատվությունը):

Ֆինանսական հարկադրանքն ավանդական իրավական այնպիսի հարկադրանքի տեսակներից է, ինչպիսիք են քրեականը, վարչականը, կարգապահականը: Այս հարկադրանքը սահմանազատվում, առանձնացվում է

միայն իրեն հատուկ հասարակական այնպիսի իրավական յուրահատկություններով, ինչպիսիք են՝

1. ֆինանսաիրավական հարկադրանքի սուբյեկտները և օբյեկտները,

2. ֆինանսաիրավական հարկադրանքի միջոցները, որոնք կիրառվում են այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում դրամական միջոցները տնօրինող սեփականատերերի, ինչպես նաև միավորված հատուկ դրամական ֆոնդերի անվանատերերի վարքագիծն ուղղորդել իրավական նորմերի պահանջների կատարմանը,

3. ֆինանսաիրավական հարկադրանքը կարող է կիրառվել անկախ իրավահարաբերության մասնակիցների կազմակերպական ենթակայությունից: Այլ խոսքով, ֆինանսական հարկադրանքը մեծամասամբ կիրառում է իշխանության լիազոր մարմինը, որն ըստ էության հարկադրանքի կիրառման եղանակներից մեկն է:

Որպես ֆինանսական հարկադրանքի կիրառման յուրահատկություն պետք է նկատել, որ վերջինս կարող է կիրառվել նաև կառավարողի և ենթակայի փոխհարաբերություններում, նույնիսկ եթե կողմերի միջև առկա է ինչպես կազմակերպչական, այնպես էլ՝ տնտեսական կախվածություն:

Ֆինանսական հարկադրանք կարող է կիրառվել նաև այն դեպքերում, երբ իրավահարաբերությունների մասնակիցների միջև բացակայում է իշխելու և ենթարկվելու ուղղակի կապը: Այլ խոսքով՝ ֆինանսական հարկադրանքի կիրառման առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ վերջինիս ներգործության շրջանակները, բացի օրենքով սահմանված բացառությունների, որևէ սահմանով, ենթակայությամբ, վերադասության և ստորադասության շրջանակներով չեն սահմանափակվում, կիրառվում է ֆինանսական գործունեությանը մասնակցող ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց նկատմամբ:

4. Ֆինանսաիրավական հարկադրանքի կիրառմանը բնորոշ է ինչպես դատական, այնպես էլ՝ արտադատական կարգը,

5. ֆինանսաիրավական հարկադրանքի գործողության ոլորտները բացառապես կապված են պետության ֆինանսատնտեսական գործունեության խախտումների հետ և նպատակ ունեն տարատեսակ դրամական ֆոնդերը հավաքագրելու, բաշխման և օգտագործման գործընթացում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց թույլ տված ֆինանսական իրավախախտումների մասին նախազգուշացնելու, դրանք կանխելու և խափանելու: Հետևաբար, ֆինանսաիրավական հարկադրանքը հիմնականում կիրառվում է կազմակերպությունների (իրավաբանական) նկատմամբ, **քանի որ միայն դրանք են տիրապետում դրամական միջոցների համապատասխան ֆոնդերը:** Այս օրինաչափությունից բացառություններ են համարվում այն դեպքերը, երբ ֆինանսական գործունեությանը մասնակցում են քաղաքացիներ, որոնց գործունեությունն առնչվում է ֆինանսական պաշարների տեղաշարժերի հետ: Այս դեպքերում քաղաքացիների նկատմամբ ֆինանսաիրավական հարկադրանք կարող է կիրառվել, եթե հարկադրանքի օբյեկտ են համարվում այս կամ այն ոլորտի ֆինանսական պաշարների հավաքագրումը կամ օգտագործումը՝ օրինակ քաղա-

քացիներից գանձվող հարկերը՝ անշարժ գույքի (հողի հարկ, գույքի հարկ) եկամտային հարկ:

6. Ֆինանսաիրավական հարկադրանքի միջոցները, որպես կանոն, կարգավորվում են միայն ֆինանսաիրավական նորմերով, որոնց տեսակները, իրավական հիմքերը, ինչպես նաև կիրառման կարգը սպառիչ ամրագրված են պետությունների ֆինանսական գործունեությունը կարգավորող օրենսգրքերով և իրավական այլ ակտերով (օրինակ «Հարկային», «Բյուջետային»¹ օրենսգրքերը կամ ՀՀ «Արժութային կարգավորման և վերահսկողության մասին» օրենք և այլն):

7. Ֆինանսաիրավական հարկադրանքի միջոցները նպատակաուղղված են ֆինանսական կարգապահության և օրինականության ապահովման խնդիրների լուծմանը: Դրանց նպատակը ֆինանսական օրենսդրությամբ ամրագրված բյուջետային, հարկային, վարկային, արժութային, հաշվարկային և այլ բնույթի պարտավորությունների ժամանակին և անթերի կատարումն է պետության ֆինանսական գործունեությանը մասնակցող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից:

Ֆինանսական հարկադրանքի էությունը, դերն ու նշանակությունը բնութագրող վերոհիշյալ առանձնահատկությունների վերլուծությունների հիման վրա, կարծում ենք, **ֆինանսական հարկադրանքը կարելի է բնութագրել որպես ֆինանսաիրավական նորմերով սահմանված հարկադրանքի միջոցների ամբողջություն**, որոնք կիրառվում են դատական իշխանության, ֆինանսների ընդհանուր կառավարման մարմինների, պետության ֆինանսական ապարատի, ինչպես նաև ֆինանսական հսկողության մարմինների կողմից ֆինանսական գործունեության խախտումները նախազգուշացնելու, խափանելու, ինչպես նաև ֆինանսական հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառմամբ հասարակության և պետության համար իրավախախտման վտանգավոր հետևանքները վերացնելու համար:

Իրավագիտական հետազոտություններում քրեական պատժի և վարչական տույժերի ընդհանուր և տարբերակիչ առանձնահատկությունների ուսումնասիրություններին նվիրված գիտական վերլուծությունների ընթացքում առանձին գիտնականների թռուցիկ արված աղճատ դատողությունների հիման վրա, իրավագիտության մեջ չունենալով ֆինանսական իրավախախտումների, հարկադրանքի, պատասխանատվության և սանկցիաների ուսումնասիրություններին ուղղված բազային հետազոտություններ, **որոշ հեղինակների՝ անցյալ դարի 80-ական թվականներին արված դատողությունները հիմք ընդունելով, այսօր էլ կարծիք է ձևավորվել, թե ֆինանսական սանկցիաներ ամրագրող ֆինանսաիրավական նորմերը համարվում են վարչական-վերականգնողական ներգործության միջոցներ**¹: Մինչդեռ իրավական-համակարգային վերլուծությունների տեսակետից, հասարակության արտադրատնտեսական գործունեության ձևերի զարգացումը հրամայաբար պահանջում է հստակեցնել, ճշգրտել **իրավական հարկադրման միջոցները**՝ ըստ հասարակական կյանքի ճյուղերի զարգացման

¹ Նկատի ունենք ՌԴ «Բյուջետային օրենսգիրքը»:

¹ Տե՛ս **Бахрах Д.Н.** Административная ответственность граждан в СССР, էջ 22-23:

առանձնահատկությունների, ինչպիսի խնդիրների լուծմանն է ուղղված իրավագիտության մեջ ֆինանսական հարկադրանքի, պատասխանատվության ինքնուրույն² գործածության ճանաչումը, որը վաղուց իր տեսակարար կշռով զգացնել է տալիս հետխորհրդային մի շարք պետությունների ֆինանսական գործունեության մեջ:

Ֆինանսական սանկցիաների, քրեական պատժի և վարչական տույժերի հիմնական ընդհանրությունն է համարվում իրավաբանական անձանց կողմից հանրային-իրավական պարտավորությունների պահանջների խախտումները, որոնց համար գործող քրեական, վարչական և ֆինանսական օրենսդրությամբ սահմանված է պատասխանատվություն: Այդպիսի հանրային-իրավական պարտավորություններ պետության ֆինանսական գործունեության ոլորտում կարող են ծագել բյուջետային միջոցները ոչ նպատակային ծախսելու, հարկերը կամ այլ պարտադիր վճարումները չվճարելու, դրամական շրջանառության, արտարժույթի, արժեթղթերը, ինչպես նաև մաքսային գործառնությունների սահմանված կարգը խախտելու և այլ դեպքերը:

Գործնականում, քրեական, վարչական, ֆինանսական սանկցիաների ընդհանրության հիմք հանդիսացող հանրային-իրավական պարտավորությունների պահանջների խախտումները երբեմն հանգեցնում են պատասխանատվության այն տեսակների կիրառմանը, որը հղի է իրավաբանական պատասխանատվության հայեցակարգային լուրջ սկզբունքների խախտմամբ: Խոսքը վերաբերում է իրավունքի տարբեր ճյուղերի միևնույն իրավախախտման համար «կրկնակի» պատասխանատվության կիրառմանը, որպիսի խախտումների համակարգը այսօր համալրում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 7-րդ բաժինը, որի 122-132-րդ հոդվածները սահմանում են «Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվությունը»³:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի մի շարք որոշումներ, որոնք հատկապես ուղղված են ֆինանսաիրավական և վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով սահմանված պատասխանատվության և հարկադրանքի կիրառման մեկնաբանություններին, նոր հայեցակարգային դրույթներ են, որոնք հավաստում են ֆինանսաիրավական հարկադրանքի, սանկցիաների, պատասխանատվության ինքնուրույն գործելու անհրաժեշտության մասին: Այս առնչությամբ ստեղծված չափորոշիչները վկայում և հիմնավորում են ֆինանսաիրավական պատասխանատվության ինքնուրույն գործելու և ժամանակի հետ իրավաբանական պատասխանատվության տեսակների համակարգը համալրելու անհրաժեշտությունը:

Պատմական էքսկուրսները վկայում են, որ ժամանակին ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի և Վարչական

² Տե՛ս **Тернова Л.В.** Налоговая ответственность - самостоятельный вид юридической ответственности // Финансы. 1998. N 9, էջ 27-29:

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, 2021 թվականի մայիսի 5-ի փոփոխություններով, եր., 2022թ.:

իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170³ հոդվածի՝ (երկու իրավական ակտերում էլ խոսքը վերաբերում է հարկերը և պարտադիր վճարումները ժամանակին չվճարելուն)¹² ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործին, նոր հայեցակարգի ընդարձակ մեկնաբանություններում ընդգծում է. «Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ հարկային, ինչպես նաև վարչական հարաբերություններում իրավասու սուբյեկտները, ելնելով այդ հարաբերությունների բովանդակությունից ու առանձնահատկություններից անհրաժեշտաբար (օբյեկտիվորեն) կարող են հանդես գալ իրավական մի քանի կարգավիճակներով՝ միաժամանակ հանդես գալով թե՛ որպես հարկային և թե՛ վարչաիրավական հարաբերության սուբյեկտներ, և որոնց նկատմամբ միաժամանակ հարկային և վարչական պատասխանատվության միջոցների կիրառումը կարող է **մեկնաբանվել որպես արարքի համար իրավական կրկնակի պատասխանատվություն**»:

Այնուհետև, Սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով հարկային և վարչական օրենսդրության հիշատակված իրավական ակտերի բովանդակությանը, միևնույն արարքի համար կրկնակի պատասխանատվության սահմանման հնարավորությանը, չբացառելով վերջինիս հակասությունը, անդրադառնում է պատասխանատվություն սահմանող հիշատակված իրավունքի ճյուղերի նորմերի իրավական բովանդակության համադրված վերլուծությանը և եզրակացնում է, որ **վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ դեռևս գործող օրենսգրքի նորմատիվ համապատասխան կարգավորումները թույլ չեն տալիս միանշանակ (թեկուզ տեսականորեն) բացառել հարկային պարտավորությունների բնագավառում միևնույն արարքի համար կրկնակի պատասխանատվության (հարկային և վարչական) ենթարկել (հատկապես անհատ ձեռնարկատեր հանդիսացող սուբյեկտի օրինակով)**¹:

Գործնականում ունենալով ՀՀ սահմանադրական դատարանի վերը հիշատակված պարզաբանումները՝ նկատենք, որ պատասխանատվության ենթակա սուբյեկտների տարանջատման հարցը այսօր էլ «առհասարակ հստակեցված չէ թե՛ «Հարկային օրենսգրքի» և թե՛ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով»: Հիշատակված իրավական ակտերի հայեցակարգը չի համապատասխանում ՀՀ առկա սոցիալական, տեղեկատվական և օրենսդրության զարգացման ընդհանուր տրամաբանությանը»:

Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվություն սահմանող սանկցիաները լայն իմաստով ոչ միայն «կրկնապատկում», այլև «եռապատկում» են միևնույն իրավախախտման համար պատասխանատվության սահմանումը,

² Ծանուցում. Հիշատակված իրավական ակտերի դրույթներն այսօր համալրում են ՀՀ հարկային և ՀՀ վարչական իրավունքներին վերաբերող օրենսգրքերը:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2014 թ. փետրվարի 18-ի՝ «ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանության դիմումի հիման վրա «Հարկերի մասին» օրենքի 23-րդ հոդվածի և «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 170.3-րդ հոդվածի» ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով», թիվ ՍՂՈ-1139 որոշումը:

քանի որ հիշատակված իրավունքի ճյուղի օրենսդրությամբ իրավախախտման տեսակային օբյեկտը՝ որպես հասարակական հարաբերություններ, դուրս է քրեական կարգավորման առարկայի շրջանակներից, և ուղղված են դրամական միջոցների հավաքման, բաշխման և օգտագործման գործընթացների խախտմանը: Հետևաբար, իրավաբանական անձանց պատասխանատվությունը պետք է քննարկել միայն ֆինանսական իրավունքի տիրույթում:

Ֆինանսական սանկցիաների, քրեական և վարչական պատասխանատվության միջոցների թվացյալ ընդհանրություններից զատ, առկա են մի շարք սկզբունքային տարբերություններ, որոնց օրինաչափություններն ընդգծվում են որպես ֆինանսական սանկցիաների առանձնահատկություններ:

Այսպես, ֆինանսական սանկցիաներ սահմանող իրավական նորմերը տարբերվում են քրեական և վարչական իրավունքի սանկցիաներից հետևյալ առանձնահատկություններով.

1. Ֆինանսական սանկցիաների կիրառման հիմքը ֆինանսական իրավախախտումն է, որը կարող է արտահայտվել այնպիսի գործողությամբ կամ անգործությամբ, որը միաժամանակ կարող է ճանաչվել վարչական, կարգապահական զանցանք, ինչպես նաև հանցագործություն: Այս հանգամանքի պատճառն այն է, որ ֆինանսական իրավախախտումներն իրենց էությամբ կապված են իրավախախտների կողմից հանրային-իրավական պարտավորությունները չկատարելու հետ: Վերջինիս համար գործող օրենքները սահմանում են քրեական, վարչական կամ կարգապահական պատասխանատվություն: Ֆինանսական սանկցիաների այս տարբերությունը բխում է ֆինանսական իրավախախտման կազմի առանձնահատկություններից, որով վերջինս տարբերվում է թե՛ հանցագործություններից և թե՛ վարչական զանցանքներից:

2. Ինչպես քրեական պատիժը, այնպես էլ վարչական տույժերը, որպես կանոն, ունեն պատժողական բնույթ, մինչդեռ նույնը չի կարելի ասել ֆինանսական հարկադրանքի (սանկցիաների) մասին: Վերջիններս օժտված են միայն իրավավերականգնողական բնույթով, որով և սահմանազատվում են թե՛ քրեական պատիժից և թե՛ վարչական տույժերից: Գործնականում երբեմն ֆինանսական իրավախախտման հետևանքով ֆինանսական համակարգի այս կամ այն օղակին հասցվում է այնպիսի վնաս, որն օբյեկտիվ չափանիշներով անհնար է գնահատել: Այս դեպքերում է, որ օրենսդիրը սուբյեկտիվ մոտեցմամբ, որպես բացառություն, թույլատրում է կիրառել ֆինանսական-պատժողական հարկադրանքի միջոցներ: Օրինակ «Հարկային օրենսգրքի» 407-րդ հոդվածում ասվում է, որ հարկվող օբյեկտը թաքցնելու կամ այն պակաս ցույց տալու դեպքում հարկ վճարողից սույն օրենքով սահմանված կարգով **գանձվում է հարկի գումարը, ինչպես նաև տուգանք 50 տոկոսի չափով:**

3. Ֆինանսական հարկադրանքի միջոցների (սանկցիաների) հիմնական յուրահատկությունը, որով տարբերվում է քրեական և վարչական սանկցիաներից այն է, որ վերջինս կիրառվում է միայն ֆինանսական միասնական համակարգի այս կամ այն օղակի անմիջական ենթակայության տակ գտնվող անձանց նկատմամբ: Մնացած բոլոր դեպքերում, եթե ֆինանսական գործառույթների

խախտումներ են հայտնաբերվում ֆինանսական համակարգին ոչ ենթակա ոլորտներում, ապա վերջիններիս նկատմամբ կիրառվում են քրեական կամ վարչական սանկցիաներ:

Ֆինանսական հարկադրանքի այս յուրահատկությունը հատկապես ներգործության շրջանակների իմաստով ավելի լայն է. այն կիրառվում է նաև իրավաբանական անձ չհանդիսացող այնպիսի կազմակերպությունների նկատմամբ, ինչպիսիք են, օրինակ, ֆինանսական համակարգի մասնաճյուղերը և ներկայացուցչությունները, պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման համակարգի մի շարք մարմինները:

4. Ֆինանսական հարկադրանքի միջոցները, ի տարբերություն քրեական և վարչական սանկցիաների, հավասարապես կարող են կիրառվել ինչպես ֆիզիկական անձանց, այնպես էլ **կազմակերպությունների** նկատմամբ: Կազմակերպությունները, ինչպես վերը նշվեց, իրավաբանական անձի կարգավիճակ չունեն և գործնականում հանդես են գալիս ֆինանսական գործունեության տարբեր հարաբերությունների սուբյեկտներ: Ակնհայտ է, որ քրեական պատիժը օրենքով սահմանված կարգով կիրառվում է միայն ֆիզիկական անձանց նկատմամբ¹: **Ինչ վերաբերում է վարչական սանկցիաներին, ապա վերջիններս կիրառվում են կառավարման ոլորտում կամային, գիտակցված և մեղավորությամբ կատարված գործողության կամ անգործության համար, ինչպես նշված է ՀՀ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգրքում: Տրամաբանորեն դժվար չէ նկատել, որ իրավաբանական անձինք և կազմակերպությունները սեփական կամային կամ անհատական գիտակցական հատկանիշներից զուրկ են, հետևաբար կազմակերպության նկատմամբ չի կարելի կիրառել պատժողական սանկցիաներ, այս հիմքերով իրականում պատասխանատու չեն կազմակերպությունների անմեղ պաշտոնատար անձինք կամ հիմնադիրները, աշխատողները, վարկավորողները: Այսպիսի դեպքերում կազմակերպությանը վարչական, առավել ևս քրեական պատասխանատվության ենթարկելը կարծում ենք աննպատակահարմար է²: Նման խախտումների դեպքերում առաջարկվում է կիրառել ոչ թե վարչական պատժող սանկցիաներ, այլ լայնորեն կիրառել ֆինանսական հարկադրանքի միջոցներ, որոնք, ըստ էության, ունեն միայն վերականգնողական բնույթ և զուրկ են իրավախախտին պատժելու նպատակից:**

5. Վերջապես, տարբեր են նաև ֆինանսական սանկցիաների և քրեական ու վարչական սանկցիաների կիրառման կարգը (խոսքը վերաբերում է իրավախախտումների գործերով դատավարությանը կամ վարույթի առանձնահատկություններին):

Ժամանակակից իրավաբանական պատասխանատվության տեսակների համակարգում իրենց յուրահատկություններով քաղաքացիաիրավական պա-

¹ Տե՛ս ՀՀ «Քրեական օրենսգիրք», 48-րդ հոդված:

² Ծանուցում. ՀՀ գործող «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգրքի «Ընդհանուր մասի» 9-40-րդ հոդվածները վկայում են, որ «իրավաբանական անձի վարչական պատասխանատվությունը իրավաբանորեն հիմք չունի»:

տասխանատվությունից սահմանազատվում են ֆինանսական սակցիաները:

Նկատենք, որ իրավական պատասխանատվության այս ձևերի միակ ընդհանրությունն այն է, որ թե՛ քաղաքացիաիրավական և թե՛ ֆինանսաիրավական պատասխանատվությունը կրում են հասցված վնասի և իրավունքների վերականգնողական բնույթ, որը հատուկ է այս ճյուղերի սանկցիաներին:

Այս ընդհանրության կողքին, ուսումնասիրությունների շնորհիվ կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ պատասխանատվության այս ձևերն ունեն մի շարք յուրահատկություններ, որոնց իմացությունը գործնականում, կարծում ենք, կօգնի շուտ կողմնորոշվել և սահմանազատել ֆինանսական պատասխանատվության կիրառումը, որն իր հերթին կնպաստի ֆինանսատնտեսական և շուկայական հարաբերություններում սուբյեկտների իրավունքների, ֆինանսական շահերի երաշխավորված պաշտպանության կազմակերպմանը:

Քաղաքացիաիրավական և ֆինանսական հարկադրանքի միջոցների գործնական կիրառման հետևանքների իրավական արժևորումը նույնպես մատնացույց է անում պատասխանատվության այս ձևերի տարբերակիչ մի շարք յուրահատկություններ:

1) Այսպես, ավանդաբար հայտնի է, որ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը (սանկցիաները) ունի գույքային կամ անձնական ոչ գույքային բնույթ: Ֆինանսական սանկցիաներին նույնպես ներհատուկ են գույքային-դրամական բնույթը, սակայն վերջիններս բացառապես օժտված են գույքային, իշխանա-կազմակերպական բնույթով, քանի որ լիազոր ֆինանսական մարմինը անմիջապես հարկադրանքի կիրառմամբ ներգործում է իրավախախտի ոչ միայն դրամական միջոցների, այլ դրամական միջոցների ֆոնդերի վրա: **Հետևաբար, ֆինանսական ներգործության նպատակը ոչ թե իրավախախտի դրամական միջոցների բռնագանձումն է, այլ հանդես է գալիս որպես իրավունքների հարկադրական սահմանափակումների մի ամբողջ համակարգ, որն իրավախախտին զրկում է կամ սահմանափակում սեփական դրամական ֆոնդերը համալրելու հնարավորությունից կամ արգելում դրանց օգտագործումը:**

2) Կարծում ենք՝ քաղաքացիաիրավական և ֆինանսական հարկադրանքի երկրորդ տարբերիչ առանձնահատկությունն այն է, որ առաջինները, որպես կանոն, կիրառվում են տուժողի գույքային սուբյեկտիվ իրավունքների խախտման հիմքերի առկայությամբ, **մինչդեռ ֆինանսական սանկցիաների կիրառման հիմքն իրավախախտի կողմից որոշակի հանրային-իրավական պարտավորությունների չկատարումն է, որի հետևանքը ֆինանսական իրավախախտումն է:**

3) Քաղաքացիաիրավական և ֆինանսական սանկցիաների սահմանազատման հաջորդ առանձնահատկությունն այն է, որ խախտված գույքային իրավունքների պաշտպանության նպատակով սանկցիաներ կիրառելու նախաձեռնությամբ հանդես են գալիս քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների այն սուբյեկտները, որոնց հասցվել է գույքային վնաս: Ինչ վերաբերում է ֆինանսաիրավական հարկադրանքի կիրառմանը, ապա այսպիսի նախաձեռնությամբ օժտված են պետությունը կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինները:

4) Վերջապես, պատասխանատվության այս ձևերը կարելի է սահմանազատել

նաև քաղաքացիաիրավական և ֆինանսական սանկցիաների կիրառման որոշակի տարբերություններով, որոնք վերաբերում են պետական հարկադրանքի կիրառման վարույթին:

Ֆինանսաիրավական հարկադրանքի գործառույթների, ինչպես նաև դրանց կիրառման նպատակների արդյունավետության գնահատման և իրավական պատասխանատվության ձևերի համակարգում վերջիններիս տեղն ընդգծելու նպատակով անհրաժեշտ է բացահայտել այն յուրահատկությունները, որոնցով **Ֆինանսական հարկադրանքի միջոցները հստակորեն սահմանազատվում են կարգապահական և հատկապես աշխատողների նյութական պատասխանատվության ենթարկելու կարգից:**

Կարգապահական տույժերն իրավունքի տեսության ոլորտում վաղուց ճանաչված են որպես աշխատանքային-ծառայողական գործունեության ոլորտում տեղ գտած և հասարակական վտանգ ներկայացնող իրավախախտումների կարգավորման միջոց, որոնք նպատակ են հետապնդում հասարակական համընդհանուր աշխատանքային գործունեության բոլոր ոլորտներում (արտադրություն, արդյունաբերություն, սոցիալական ծառայություններ) ապահովել նորմալ և անվտանգ աշխատանքային դիմ:

Իրավական հարկադրանքի բնույթի հետազոտություններին ուղղված իրավագետների բոլոր **գիտական հետազոտություններում կարգապահական տույժերը դասվում են պատժողական բնույթի սանկցիաների թվին, որոնց ծառայական նշանակությունն աշխատանքային կարգապահության ամրապնդումն է:** Ինչպես ցույց են տալիս հետազոտությունները, կարգապահական տույժերի միջոցով կարգավորվող հասարակական հարաբերությունները, հատկապես կապված պաշտոնատար անձանց աշխատանքային գործունեության կարգավորման հետ, երբեմն դուրս են գալիս վերջիններիս ծառայական գործառույթից: Խոսքը վերաբերում է, օրինակ, պաշտոնատար անձանց (դատավորներին, դատախազներին), որոնք իրենց բացասական աշխատանքային վարքագծով ստվերում և արատավորում են համապատասխան պետական մարմինների համակարգի հեղինակությունը և վստահությունը հասարակության շրջանում:

Բնական է, նման դեպքերում խոսքը միայն կարգապահական տույժերով հարցի լուծման մասին չէ: Պատժողական քաղաքականության դիրքերից դիտարկելով՝ նման աշխատանքային իրավախախտումների դեպքում, միևնույն իրավախախտման կարգավորման նպատակով կիրառվում է նաև վարչական տույժ:

Նմանօրինակ խախտումների համար կիրառվող կարգապահական տույժը, ըստ էության, **արտահայտում է աշխատանքային ծառայության մեջ ներքին իշխանակարգապահական լիազորությունների գործադրումը**, որը, որպես կանոն, կիրառում է վերադաս պաշտոնատար անձը և արտահայտում է աշխատանքային-ծառայողական կախվածությունը, իսկ **այդ պահին կիրառվող վարչական կամ ֆինանսական հարկադրանքի միջոցները հանդես են գալիս որպես պետական համընդհանուր նշանակության հարկադրանք**, որը կիրառվում է աշխատանքային կարգապահության խախտման դեպքում:

Աշխատանքային պայմանագրով ամրագրված աշխատանքային հարաբերությունների սուբյեկտների շահերի պաշտպանության տեսակ է նաև օրենքով սահմանված նյութական պատասխանատվությունը:

ՀՀ «Աշխատանքային օրենսգիրքը» սահմանում է նյութական պատասխանատվության հիմքերը: Այսպես, օրենսգրքի 231-րդ հոդվածով նյութական պատասխանատվություն է առաջանում այն դեպքում, երբ աշխատանքային պայմանագրի կողմերից մեկը (գործատուն կամ աշխատողը), չկատարելով կամ ոչ պատշաճ կատարելով իր պարտականությունները, վնաս է պատճառում մյուսին:

Գործող «Աշխատանքային օրենսգիրքը» սահմանում է այն խախտումները, որոնց դեպքերում նյութական պատասխանատվության են ենթարկվում ինչպես գործատուն, այնպես էլ՝ աշխատողը:

Նշված դեպքերում գործատուն հատուցում է պատճառած վնասը՝ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված կարգով:

Սահմանվում են նաև աշխատողին նյութական պատասխանատվության ենթարկելու դեպքերը: Դիցուք, օրենսգրքի 237-րդ հոդվածով աշխատողը պարտավոր է փոխհատուցել գործատուին պատճառած նյութական վնասը:

Օրենսգրքի 238-րդ հոդվածը սահմանում է լրիվ ծավալով գործատուի պատճառած վնասի հատուցման կարգը: Այսպես, աշխատողը պարտավոր է հատուցել գործատուին պատճառած վնասը լրիվ ծավալով, բայց ոչ ավելի, քան նրա երեք ամսվա միջին աշխատավարձի չափն է: Աշխատողը լիակատար նյութական պատասխանատվություն կարող է կրել միայն այն դեպքում, երբ գործատուի հետ կնքել է գրավոր պայմանագիր:

Պետական հարկադրանքի առանձին տեսակների էության իրավական առանձնահատկությունների բացահայտումները ըստ մասնավոր և հանրային ճյուղերի ինքնանպատակ չեն: Այս առանձնահատկություններն իրավունքի տարբեր ճյուղերի յուրահատկությունների դրսևորումներն են, որոնք հարյուրամյակների ընթացքում իրավագետ-իրավաբանների կողմից լայնածավալ հետազոտությունների և բացահայտումների շնորհիվ ձևավորվել են որպես ուսմունք և հայեցակարգ, որը որպես իրավաքաղաքական ռազմավարություն առաջարկում է իրավագիտական նոր կանխատեսումների ձևավորումը և ճանապարհի հարթում բարձրարժեք օրենսդրության ձևավորման և նկատված թերությունների և բացթողումների շտկման համար:

Նկատենք, որ պետական հարկադրանքի իրավունքի առանձին ճյուղերի դրսևորումները, հատկապես հարկադրանքի կիրառումը գործնականում արտահայտվում է իրավաբանական պատասխանատվության կիրառմամբ, որը տեղիք է տվել ՀՀ քրեական օրենսգրքում «իրավաբանական անձանց նկատմամբ քրեական պատասխանատվության սահմանման քրեաիրավական նոր ինստիտուտի ձևավորմանը», որին ցավոք հայ քրեագետներ չեն արձագանքում:

Ինչպես հիշատակվեց, իրավական հարկադրանքի գործնական կիրառումը ծնում է իրավաբանական պատասխանատվության ինստիտուտը, որի դասակարգումները պայմանավորված են այն իրավախախտումների բնույթով, հասարակական վտանգավորության աստիճանով, որոնք ըստ իրավախախտման

սուբյեկտների արձանագրվում են առօրյայում հասարակական կեցության ոլորտում:

Իրավաբանական պատասխանատվության մշակված լինելու հիմնահարցերն այսօր քիչ թե շատ հաջողություններ են արձանագրել իրավունքի առանձին ճյուղերում (քրեական, վարչական), որոնք նույնպես այժմ են ընկնում գիտնականների լուրջ տարածայնություններով: Վերջիններս կապված են պատասխանատվության առաջացման պատճառների, ծագման հիմքերի և ժամկետների (իրավահարաբերությունների-իրավաբանական փաստերի) հետ:

Այսօր, իրավաբանական պատասխանատվության կիրառման առանձին ոլորտներով է զբաղվում նաև ֆինանսական իրավունքը, որի հետազոտման առարկայի առանձնահատկությունները մեծ հետաքրքրություն են առաջացրել իրավաբան գիտնականների շրջանում:

Հիմնախնդրի հետազոտման նպատակով իրավաբանական գրականության վերլուծությունները վկայում են, որ իրավաբանական պատասխանատվության նախասկզբնական հետազոտությունները սկսվել են քրեական և գույքային (քաղաքացիա-իրավական) պատասխանատվության ձևերի ուսումնասիրություններից: Հենց դրանք էլ հետագայում բավարար հող նախապատրաստեցին ինչպես իրավունքի ընդհանուր տեսության, այնպես էլ՝ իրավունքի առանձին ճյուղերին հատուկ «իրավաբանական պատասխանատվություն» հասկացության և իրավական կարգավորման հիմնախնդիրները բացահայտելու համար: Խոսքը վերաբերում է վարչական և կարգապահական պատասխանատվության հիմնահարցերի վերլուծություններին, որոնք այսօր ունեն համակարգված օրենսդրություն և գործնականում կիրառվում են համապատասխան օրենսգրքերով սահմանված սկզբունքներին համապատասխան: Ինչ վերաբերում է «ֆինանսաիրավական պատասխանատվություն» հասկացությանը, առանձնահատկություններին, գործառույթներին, ինչպես նաև կիրառման հիմքերին, ապա մեր հանրապետությունում ֆինանսական գործունեության խախտումների համար պատասխանատվություն սահմանող թե՛ օրենսդրությանը, թե՛ առավել ևս ֆինանսական պատասխանատվության գիտահետազոտական վերլուծություններին նվիրված հետազոտություններ չկան, որը և հայրենական գիտության համար օրակարգի խնդիր է դարձնում ֆինանսիրավական ցանկացած ինստիտուտի գիտական հետազոտման հարցը:

Հետևաբար, իրավաբանական պատասխանատվության հիմնահարցի լիարժեք վերլուծությունների արդյունքները մեթոդաբանական հիմք են «ֆինանսաիրավական պատասխանատվություն» հասկացության, առանձնահատկությունների, կիրառման իրավական հիմքերի և ֆինանսաիրավական խախտումների վարույթի և դրանց իրավական կարգավորմանը վերաբերող հիմնախնդիրների հետազոտման և գիտական վերլուծությունների համար:

Իրավաբանական պատասխանատվության գիտահետազոտական վերլուծություններով զբաղվող իրավաբան գիտնականների ճնշող մեծամասնությունն այն կարծիքին է, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը կապված է

իրավախախտողի հակաիրավական վարքագծի դրսևորումների հետ, որն առաջ է բերում պետական հարկադրանքի և պատժի կիրառման անհրաժեշտություն:

«Իրավաբանական պատասխանատվություն» հասկացության, իրավական բնույթի բացահայտմանն ուղղված իրավական տեսությունների ոլորտում առանձնանում է հատկապես իրավագետ Օ.Է. Լեյստի ուսմունքը, ըստ որի «պատասխանատվությունը» միաժամանակ կարող է արտահայտել մի քանի ինքնուրույն սոցիալական երևույթներ, որոնց համակարգում անհրաժեշտ է սահմանազատել իրավախախտների դեպքում՝ իրավաբանական պատասխանատվությունը և կառավարման ոլորտում հանձնարարված գործի համար՝ կառավարչական պատասխանատվությունը¹:

Իրավական պատասխանատվության ինստիտուտի ուսումնասիրությունները վկայում են, որ գիտնական-իրավաբանների ճնշող մեծամասնությունն այն կարծիքին է, որ իրավաբանական պատասխանատվությունը, ըստ էության, պետական հարկադրանքի և տարբեր ներգործության միջոցների համակցություն է, որը կիրառվում է իրավախախտում թույլ տված անձի նկատմամբ: Ավելի պարզ, իրավաբանական պատասխանատվությունը հակաիրավական գործողության կամ անգործության դատապարտումն է, որն իրավախախտի նկատմամբ արտահայտվում է վերջինիս անձնական և գույքային իրավունքների սահմանափակումներով²:

«Իրավաբանական պատասխանատվություն» հասկացության, բովանդակության, ինչպես նաև էության ուսումնասիրություններին նվիրված բազմաթիվ հետազոտություններ են հայտնի, որոնք, ըստ էության միմյանցից տարբերվում են միայն սահմանման արտահայտությունների տարբերություններով³: Իրավաբանական գրականության մեջ ժամանակին և այսօր իրավաբանական պատասխանատվությանն առնչվող գիտական հետազոտություններում արտահայտված կարծիքների ընդհանրացման հիման վրա կարելի է առանձնացնել էական նշանակության երեք պահեր: Որպես կանոն, իրավաբանական պատասխանատվությունը անքակտելիորեն կապված է իրավախախտման հետ: Երկրորդ՝ այն արտահայտվում է իրավախախտի նկատմամբ պետական հարկադրանքի միջոցների կիրառմամբ, և երրորդ՝ պետական հարկադրանք պարունակող իրավական նորմում սահմանված է նաև հակաիրավական գործողության կամ անգործության դատապարտման կարգը:

Իրավաբանական պատասխանատվության համակարգում ֆինանսական իրավախախտումների համար պատասխանատվության կիրառման հիմքը պետության տնտեսական անվտանգության ապահովումն է: Այն, լինելով ֆինանսական օրենսդրության հիմնարար սկզբունք, իրականացվում է «ՀՀ բյուջետային համակարգի մասին», հարկային, վարչական և քրեական

¹ Տե՛ս **Լեյստ Օ.Է.** Санкции и ответственность по советскому праву. - М.: Изд. МГУ, էջ 121, 218-222:

² Տե՛ս **Իոֆֆե Օ.Շ., Շարգորոժսկի Մ.Դ.** Вопросы теории права. Նշվ. աշխ., էջ 314-318:

³ Տե՛ս **Պալֆինա Ռ.Օ.** Общее учение о правоотношении. - М., 1974, էջ 320: **Գոյման-Չերվոնյուկ Յ.Մ.** Очерк теории государства и права. - М., 1996, էջ 307-308:

օրենսգրքերով, ինչպես նաև ֆինանսական իրավախախտումների դեպքում ներգործության միջոցներ նախատեսող այլ իրավական ակտերով:

▪ ՀՀ ֆինանսական, ինչպես նաև այլ օրենսդրության ճյուղերը ֆինանսական գործունեության իրավախախտումների դեպքերում նախատեսում են ուղղակի պատասխանատվության միջոցներ: Հատկապես բյուջետային և վարկային իրավախախտումների համար պատասխանատվության միջոցներն ուղղակի կարելի է համարել՝ ելնելով այն իրականությունից, որ ՀՀ օրենսդրական և ենթաօրենսդրական այլ ակտերով ևս ֆինանսական իրավախախտումների համար անմիջական ներգործության անուղղակի եղանակներ նախատեսող ակտեր կան, որոնց պահանջները նույնպես պարտադիր են: ՀՀ ֆինանսական գործունեության ոլորտի իրավախախտումների համար կիրառվող պատասխանատվության տեսակների ուսումնասիրությունների և ՀՀ ֆինանսական օրենսդրությամբ ամրագրված սանկցիաների վերլուծությունների հիման վրա դժվար չէ նկատել, որ **ֆինանսական իրավախախտումը հակաիրավական, մեղավոր գործողություն է (անգործություն), որը խախտում է ֆինանսական օրենսդրությամբ ամրագրված հասցեագրումները: Դրանով վնասվում է պետության ֆինանսական համակարգը և այդպիսի գործողությունների կատարման համար մեղավոր անձանց և կազմակերպությունների նկատմամբ կիրառվում են ֆինանսական հարկադրանքի միջոցներ:**

Ֆինանսական իրավախախտումը՝ որպես իրավական պատասխանատվության փաստացի հիմք, ինչպես իրավունքի մյուս ճյուղերում, բնութագրվում է չորս տարրերով, որոնք ամբողջացնում են իրավախախտման կազմը: Ֆինանսական իրավախախտման կազմ ասելով՝ հասկացվում է օրենքով սահմանված այնպիսի հատկանիշների ամբողջությունը, որոնց առկայության դեպքում պետության ֆինանսական համակարգի հակաիրավական գործողությունը համարվում է իրավախախտում, այլ խոսքով՝ ամբողջական է դառնում ֆինանսական իրավախախտման կազմը¹: Դրանցից որևէ մեկի բացակայության դեպքում ֆինանսական իրավախախտումը բացակայում է, հետևաբար բացակայում է նաև ֆինանսական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքը: Ֆինանսական իրավախախտման կազմն այն իրավական չափանիշը և անհրաժեշտ ու բավարար հատկանիշների ամբողջությունն է, որը հնարավորություն է ընձեռում արարքը որակել որպես ֆինանսական իրավախախտում և անձին ենթարկել ֆինանսական պատասխանատվության: **Ֆինանսական իրավախախտման տարրերն են՝ իրավախախտման օբյեկտը, իրավախախտման օբյեկտիվ կողմը, իրավախախտման սուբյեկտը և իրավախախտման սուբյեկտիվ կողմը:**

Իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվության իրավագիտական հիմնախնդիրների բացահայտումներին ուղղված հետազոտությունների առանցքը կազմող պետական հարկադրանքի, իրավաբանական պատասխանատվության ճյուղային առանձնահատկությունների համեմատական վերլուծություններն

¹ St'u **Арсланбекова А.З.** Проблемы определения понятия и состава бюджетного правонарушения // *Научное обозрение*. - М.: Наука, 2008, N 2):

աննպատակ չեն, քանի որ հիմնախնդրի ամբողջական վերլուծությունները՝ կապված վերը հիշատակված իրավական ինստիտուտների պարզաբանումների հետ, համակարգված իրավագիտական հայեցակարգային ուսմունքներ են, որոնք նպաստում և դյուրին են դարձնում հիմնախնդրի լուսաբանման բարդությունները՝ լույս սփռելով ստվերոտ կողմերի վրա:

Անդրադառնալով «իրավաբանական անձի» քրեական պատասխանատվության գործող իրավակարգավորումների քրեաիրավական հիմնավորումներին՝ ընդգծենք, որ «իրավաբանական անձը» տասնյակ իրավունքի ճյուղերի իրավահարաբերությունների սուբյեկտ է, և գործնականում մեծապես հանդես է գալիս ինչպես մասնավոր, այնպես էլ հանրային իրավունքի այնպիսի ճյուղերում, ինչպիսիք են՝ քաղաքացիական, ձեռնարկատիրական, առևտրային, բիզնես, վարչական, ֆինանսական, հարկային իրավունքը և այլ իրավունքի ճյուղերը: Իրավաբանական անձը այսօր քրեական իրավախախտման, հետևաբար քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ է, որը կարգավիճակի առանձնահատկություններով սահմանազատվում է ֆիզիկական անձանց քրեական պատասխանատվության ներկայացվող իրավական մի շարք պահանջներով:

Իրավաբանական պատասխանատվության իմաստով իրավունքի հիշատակված բոլոր ճյուղերում պատասխանատվության ենթարկման պահանջները և չափորոշիչները գրեթե նույնն են, բացառությամբ իրավախախտման կազմին ներկայացվող էական այն պահանջների, որոնց համակցությունը հնարավոր է դարձնում խոսել իրավախախտման, ըստ հասարակական վտանգավորության, հանցագործության և զանցանքի մասին: Այլ խոսքով, ինչպես վերը հիշատակվել է, իրավաբանական պատասխանատվության հիմքն իրավախախտման ամբողջական կազմի՝ սուբյեկտի, օբյեկտի, օբյեկտիվ կողմի և սուբյեկտիվ կողմի համակցությունն է: Հիշատակված տարրերից որևէ մեկի բացակայության պայմաններում խոսք չի կարող գնալ իրավախախտման (հանցագործությունների կամ զանցանքի) մասին:

Իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվության գիտական հիմնավորման կամ բացառման, ինչպես նաև իրավաբանական անձի նկատմամբ կիրառվող քրեաիրավական պատասխանատվության օրինականությունը և արդյունավետության ապահովման հիմնախնդիրները փնտրենք գիտական տեսություններում, որոնք կնպաստեն իրավաբանական անձի պատասխանատվության հիմնավորումներով աջակցել իրավաստեղծ մարմիններին օրենսդրական ամրագրումներով, հիմնավոր վերանայել «իրավաբանական անձի» քրեական պատասխանատվության իրավակարգավորումները՝ առաջնությունը վերապահելով հատկապես «իրավաբանական անձանց» ֆինանսաիրավական պատասխանատվության օրենսդրության ձևավորմանը:

Վերը հիշատակված իրավական հիմնախնդրի լուծման նպատակով իրավաբանական անձի պատասխանատվության արդյունավետության, օրինականության դիրքերից ներկայացնենք ավանդական իրավունքի ճյուղերի կողմից իրավաբանական անձին պատասխանատվության ենթարկելու գործող օրենսդրական ակտերի իրավական կարգավորումների առանձնահատկու-

թյունները, որոնցից կատարված անտրամաբանական, կցկտուր, աղճատված փոփոխություններով ձևավորվել է ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 7-րդ բաժնի 20-րդ գլուխը՝ արձանագրելով իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվության ընդհանուր պայմանները:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ կարգավիճակի իրավական առանձնահատկությունների շարքում իրավաբանական գրականության, անգամ գործող ֆինանսական համակարգի կարգավորմանն ուղղված օրենսդրական ակտերում հստակեցված չէ իրավաբանական անձին պատասխանատվության ենթարկելու զանցակազմի այնպիսի էական հատկանիշ, ինչպիսին **իրավախախտի սուբյեկտիվ կողմի** բնութագիրն է, առանց որի խոսք չի կարող լինել ֆինանսական իրավախախտման, առավել ևս՝ պատասխանատվության ենթարկելու մասին:

Ինչպես վերը հիշատակվել է, ֆինանսական իրավախախտման կազմի տարրերից է իրավաբանական անձի սուբյեկտիվ կողմը, որը **իրավախախտում կատարած անձի՝ իր կողմից թույլ տված իրավախախտումը գնահատելու հնարավորությունն է և անձի հոգեկան վիճակը**: Ի տարբերություն ֆիզիկական անձանց, ֆինանսական իրավահարաբերությունների այնպիսի յուրահատուկ մասնակիցները, ինչպիսիք են **իրավաբանական անձինք, օժտված չեն անհատական գիտակցությամբ, այդ պատճառով իրավագիտության մեջ արտահայտվում են տեսակետներ կազմակերպությունների մեղքի լիարժեք ուսումնասիրման (բացահայտման) անհնարինության վերաբերյալ**:

Ֆինանսական իրավախախտման կազմի այս վերջին հատկանիշի հետ կապված պետք է նկատել, որ ՀՀ օրենսդրության համաձայն այն կիրառելի է միայն այնպիսի ֆինանսական իրավախախտումների համար, որոնք առաջացնում են վարչական կամ քրեական պատասխանատվություն: Օրինակ, **ՀՀ հարկային օրենսդրությունը հարկային պատասխանատվության կիրառման ժամանակ հաշվի չի առնում անձի մեղքը**¹ (ի տարբերություն ՌԴ հարկային օրենսդրության): Հարկային օրենսդրությամբ վարչական և քրեական պատասխանատվություն սահմանված է միայն քաղաքացիների համար, ուստի կազմակերպության մեղքի գնահատման խնդիր չի առաջանում այն իրավախախտումների համար, որոնց պատասխանատուն կազմակերպությունն է: **Հարկային ծառայության մարմինների կողմից կիրառվող պատասխանատվության հիմքերի գործնական ուսումնասիրությունները վկայում են, որ իրավաբանական անձանց կողմից թույլ տրված իրավախախտումների պատճառները հանգում են կոնկրետ պաշտոնատար անձանց գործողություններին, դրանց դրդապատճառներին կամ այդ անձանց անզգուշությանը**: Այս պայմաններում միանգամայն տրամաբանական են ՌԴ հարկային օրենսգրքի 28-րդ հոդվածով սահմանված կանոնները, ըստ որոնց՝ կազմակերպության օրինական ներկայացուցիչների գործողությունները (անգործությունը)՝ կապված հարկային օրենսդրությամբ

¹ Տե՛ս Սուքիասյան Գ.Ա., Օսիկյան Ա.Հ., Սուքիասյան Ն.Գ., Հարկային իրավունք: Եր., «Տնտեսագետ», 2011, էջ 279:

կարգավորվող հարաբերություններում իրավաբանական անձի մասնակցության հետ, համարվում են այդ կազմակերպության գործողությունները (անգործությունը):

ՌԴ վարչական, քաղաքացիական օրենսդրության հայեցակարգերի ընդօրինակումների հիման վրա, հիմք ընդունելով ՌԴ հարկային օրենսդրության վերը հիշատակված դրույթները՝ այսօր ՀՀ ՎԻՎ օրենսգրքում փորձ է կատարվում ամրագրել իրավաբանական անձանց պարտականության համանման մոդել, ըստ որի իրավաբանական անձի վարչական պատասխանատվությունը հիմնավորելու նպատակով ՎԻՎ օրենսգրքում ընդգծվում է՝ **եթե արարքը կատարել է իրավաբանական անձի աշխատողը, մարմինը կամ իրավաբանական անձի անունից հանդես գալու իրավունք ունեցող անձը՝ գործելով իրավաբանական անձի անունից (ի պաշտոնե):** Կարծում ենք նման դիրքորոշման առիթ են դարձել քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված գույքային պատասխանատվության առանձին տեսակների համար սահմանված պատասխանատվությունը, որով տնտեսական, ձեռնարկատիրական գործունեության ոլորտում խոսք չի կարող լինել վարչական պատասխանատվության մասին¹: **Հետևաբար, ՎԻՎ օրենսգրքում կարելի է հավելել, որ իրավաբանական անձինք պատասխանատվության են ենթարկվում քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով: Հիմնավորման նպատակով բերենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 418-րդ հոդվածը, ըստ որի՝ «պարտապանի աշխատողների գործողությունները համարվում են պարտապանի գործողություններ»** և պարտապանը պատասխանատու է այդ գործողությունների համար, եթե դրանք հանգեցրել են պարտավորությունը չկատարելուն կամ ոչ պատշաճ կատարելուն:

Հանրային իրավունքի ճյուղերում պատասխանատվության օբյեկտիվ և օրինական կիրառման միակ հիմքն իրավախախտի կողմից միայն մեղավորությամբ կատարված գործողությունը կամ անգործությունն է, քանի որ պատասխանատվության կիրառման միակ հիմքը օրենքն է, որի պահանջները, եթե նախատեսված են կատեգորիկ, ապա նույնիսկ գույքային պարտավորություններում կողմերը սեփական ցանկությամբ չեն կարող փոփոխել:

Հետևաբար, անդրադառնալով ՀՀ ՎԻՎ օրենսգրքով ամրագրված «անձնական պատասխանատվության» սկզբունքի բովանդակությանը՝ որպես վարչական պատասխանատվության կիրառման հիմնարար սկզբունքի, հոդվածների բովանդակությունից պարզ երևում է, որ ֆիզիկական անձը ենթակա է վարչական պատասխանատվության միայն իր կատարած վարչական իրավախախտման համար:

Հարաբերելով և համադրելով հիշատակված հոդվածը (որպես վարչական պատասխանատվության կիրառման ելակետային սկզբունքի կիրառում) նույն օրենսգրքում ամրագրված «Իրավաբանական անձանց վարչական պատասխանատվության» պահանջների և այն սուբյեկտների գործողությունների հետ, որոնք կարող են հիմք հանդիսանալ իրավաբանական անձին պատասխանատվության ենթարկելու հետ, նկատում ենք, որ ՎԻՎ օրենսգրքում ուղղակի խոսքը

¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի դիսպոզիցիան:

«իրավաբանական անձի աշխատող», «իրավաբանական անձի անունից» հանդես եկող անձ և վերջապես «մարմին» կենսաբանական հասկացությունների մասին է, որոնք վկայում են, որ խոսքը ոչ թե իրավաբանական անձի՝ որպես մարդկանց հավաքական, նույն նպատակների և խնդիրների իրականացման համար միավորված կազմակերպության պատասխանատվությունը կրողի, այլ այն անձանց մասին է, որոնց մեղքով կատարվել է իրավախախտումը: Համեմատելով հիշատակված ՎԻՎ օրենսգրքի նորմերի դիսպոզիցիաների շարադրանքը գործող քրեական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասի շարադրանքի հետ՝ համոզվում ենք, թե իրավագիտության ինչպիսի անտեղյակությամբ են նախապատրաստվել և ՀՀ ԱԺ կողմից հաստատվել «իրավաբանական անձին» քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ընդհանուր պայմանները: Հոդվածի դիսպոզիցիայում ասվում է, որ ֆիզիկական անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը չի բացառում նույն հանցագործության համար իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվությունը: Իրավագիտության անտեղյակությունը հիմնավորելու համար հոդվածի շարունակությունում որպես հավելում ընդգծվել է, որ ֆիզիկական անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հիմք չէ իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար: Պատահական չէ, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 57-րդ հոդվածում, որտեղ պարզորոշ շարադրված են իրավաբանական անձի մարմնի կարգավիճակի իրավական առանձնահատկությունները, երրորդ մասում հստակեցում սահմանելու նպատակով ուղղակիորեն ընդգծվել է. «անձը, որն օրենքով կամ իրավաբանական անձը կանոնադրության ուժով հանդես է գալիս նրա անունից, պետք է գործի բարեխղճորեն և ողջամիտ (իրավաբանական անձը որպես մարդկանց միասնություն չի կարող ունենալ անհատական ողջամտություն)՝ ի շահ իր կողմից ներկայացվող իրավաբանական անձի: Նա պարտավոր է իրավաբանական անձի հիմնախնդիրների (մասնակիցների) պահանջով հատուցել իր կողմից իրավաբանական անձին պատճառած վնասները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով»:

Դժվար չէ նկատել, որ հիշատակված հոդվածում ամրագրված անձանց ներկայացվող պահանջները իրավունքի ճյուղերի օրենսդրությամբ պարզորոշ սահմանազատում են իրավաբանական անձանց՝ որպես մարդկանց միավորում-միասնական (ամբողջական) պատասխանատվության ենթարկելու անհնարինությունը:

Կարծում ենք՝ քաղաքացիական օրենսդրության մեջ նշված սկզբունքները, իրավաբանական անձանց պատասխանատվության հիմնախնդիրը կարգավորելու ժամանակ, արդարադատության մարմիններին հնարավորություն են ընձեռում գույքային պատասխանատվության ոլորտում կազմակերպության մեղքը դիտարկել որպես պատասխանատվության **սուբյեկտիվ կողմ**, քանի որ մեղքը իրավագիտության մեջ բնորոշվում է որպես հոգեկան վիճակ, իսկ իրավաբանական անձի մեղքը ձևավորել իրավաբանական անձի կամքը ձևավորող աշխատողների կողմից որպես հանրագումարային մեղք՝ հիմնավոր չէ: Կազմակերպության ցանկացած աշխատող կարող է իր բաժին մեղքն ունենալ

իրավաբանական անձի մեղքի ձևավորման գործում¹:

Իրավաբանական անձանց պատասխանատվության հայեցակարգային դրույթները, մեր կարծիքով, թե՛ անցյալում և թե՛ այսօր ունեն մտացածին, արհեստական բնույթ և իրավունքի տարբեր ճյուղերում պատասխանատվության կիրառումն ընթանում է իրարամերժ սկզբունքներով և չափանիշներով, որոնք մեծ մասամբ ճիշտ չեն արտացոլում այն իրավական հիմքերը, որոնք իրավունքի և օրինականության պահանջ-սկզբունքների կիրառմամբ կարող են հիմնավորել և իրատեսական դարձնել ինչպես իրավաբանական անձանց, այնպես էլ՝ մարդկանց կենսաբանական միասնություն հանդիսացող և տարաբնույթ գործունեություն իրականացնող իրավաբանական անձանց, հիմնարկների, ներկայացուցչությունների, մասնաճյուղերի, հիմնադրամների իրավաբանական պատասխանատվության հիմնախնդիրները:

Ի տարբերություն վերոնշյալ քրեական, քաղաքացիական և վարչական իրավունքի ճյուղերում իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու սկզբունքների, ֆինանսական իրավունքում, հիմք ընդունելով հանրային ֆինանսների ոլորտի գերակա շահերը, պատասխանատվությունն իրականացվում է թե՛ սուբյեկտիվ և թե՛ օբյեկտիվ կողմերի մանրագնին հաշվառմամբ, հենվելով պետությանը հասցված վնասի և կորուստների ոչ թե մասնակի, այլ լրիվ վերականգնելու սկզբունքով, որը ելնում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի այն պահանջից, որ իրավաբանական անձն իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է իրեն պատկանող ամբողջ գույքով:

Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության գիտական հետազոտությունները հողվածում շարադրված են իրավունքի տարբեր ճյուղերի պատասխանատվության և հարկադրանքի կիրառման հիմնական օրինաչափությունների և առանձնահատկությունների համեմատական վերլուծությամբ, որտեղ ընդգծված են իրավաբանական անձանց ֆինանսաիրավական պատասխանատվության առանձնահատկությունների հիմնավորումները:

Հարկային օրենսդրության և հարկային ծառայության մարմինների կողմից իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող հարկադրանքի (պատասխանատվության) գործնական ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ **հարկային իրավախախտումների մեծ մասը տեղի է ունենում հարկերից խուսափելու միջոցով, որը, մեր կարծիքով, իրավախախտման սուբյեկտիվ կողմի դրսևորման առանձնահատկություն է, երբ իրավախախտը գիտակցված անտեսում է իր գործողությունները գնահատելու անհրաժեշտությունը:**

Հարկային հարաբերություններն իրենց բնույթով ֆինանսական են: Դրանց նկատմամբ քաղաքացիական օրենսդրությունը և այլ իրավական (ոչ հարկային) ակտերը չեն կիրառվում, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենսդրությամբ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված 1, կետ 6): Այնուամենայնիվ, պատաս-

¹ Տե՛ս **Мамбеев Г.К.** Вина в советском праве. - Киев, 1955, էջ 291: **Բարսեղյան Տ.,** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, 1-ին մաս: Նշվ. աշխ., էջ 495:

խանատվության կիրառման հիմքերի առումով հետաքրքիր է զուգահեռ անցկացնել քրեական, վարչական, քաղաքացիական և հարկային օրենսդրության խախտումների միջև՝ ընդգծելով դրանց ընդհանրությունը և տարբերությունները: Համաձայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ «Պարտավորության ուժով մի անձ (պարտապանը) պարտավոր է մեկ այլ անձի (պարտատիրոջ) օգտին կատարել որոշակի գործողություն, այն է՝ վճարել դրամ, հանձնել զույք, կատարել աշխատանք, մատուցել ծառայություն և այլ, կամ ձեռնպահ մնալ որոշակի գործողություն կատարելուց, իսկ պարտատերն իրավունք ունի պարտապանից պահանջել կատարելու իր պարտականությունը»:

Օրենսգրքի 408-րդ հոդվածը սահմանում է, որ պարտավորության խախտում է այն չկատարելը կամ անպատշաճ կատարելը:

Ըստ Քաղաքացիական օրենսգրքի 417-րդ հոդվածի առաջին կետի՝ պարտապանը պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու համար մեղքի առկայության դեպքում պատասխանատու է, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով:

ՀՀ-ում հարկային իրավախախտումների համար պատասխանատվություն (հարկադրանք) կիրառվում է՝ ելնելով «Հարկային օրենսգրքի» 399-րդ հոդվածի դրույթներից, որտեղ ամրագրված է, որ հարկային օրենսդրության խախտումն առաջացնում է պատասխանատվություն Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգրքով սահմանված կարգով: Հարկերը ճիշտ հաշվարկելու, ժամանակին վճարելու և հարկային օրենսդրության մյուս պահանջները պահպանելու պատասխանատվությունը, հարկային օրենսդրությամբ այլ բան սահմանված չլինելու դեպքում, կրում են հարկ վճարողները՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք, ինչպես նաև, ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, պաշտոնատար անձինք: Հարկային պարտավորությունը դադարում է դրա կատարման, հարկի վերացման, հարկից ազատելու արտոնության սահմանման, ինչպես նաև հարկային օրենսդրությամբ նախատեսված, իսկ ֆիզիկական անձի համար՝ նաև նրա մահվան դեպքերում, եթե օրենսդրությամբ այլ բան սահմանված չէ: ՀՀ հարկային օրենսդրությամբ նախատեսված (հարկադրանքի) միջոցները կիրառվում են ինչպես պարտավորությունների ոչ պատշաճ կատարման (օրինակ՝ հաշվարկները, հայտարարագրերը սահմանված ժամկետներից ուշ, սխալներով ներկայացնելը), այնպես էլ՝ որոշակի գործողությունների չկատարելու (օրինակ հաշվառում չվարելու) կամ որոշակի գործողությունների կատարումից ձեռնպահ մնալու (օրինակ՝ դրոշմավորման ենթակա ապրանքները չդրոշմավորելը) համար: **Ֆինանսական հարկադրանքի միջոցների կիրառման համար, ի տարբերություն քաղաքացիական օրենսդրության, մեղքի առկայությունը նշանակություն չունի հարկային օրենսդրությունը խախտած անձին պատասխանատվության ենթարկելու համար:**

Հարկային օրենսդրությամբ իրավահարաբերության սուբյեկտի մեղքը հստակ նշված չլինելու պայմաններում ՀՀ հարկային իրավանորմերի կիրառումը ընթացել և ընթանում է այնպես, որ **Ֆինանսական հարկադրանքի կիրառման հիմքը, որպես կանոն, հարկային մարմնի պաշտոնատար անձի կողմից կազմված**

ստուգման ակտն է՝ որտեղ արտացոլված է հարկային իրավախախտումը: Տարբեր երկրների ֆինանսական օրենսդրության, հատկապես հարկադրանքի կարգը սահմանող իրավական ակտերի ուսումնասիրություններից պարզ երևում է, որ այդ պետությունները, ելնելով անմեղության կանխավարկածի սկզբունքներից և միջազգային իրավական համագործակցության պահանջներից, իրենց օրենսդրություններում հստակեցրել են «պատասխանատվությունն ըստ մեղքի» սկզբունքը: ՌԴ հարկային օրենսգրքի 108-րդ հոդվածը հստակ սահմանում է, որ **հարկ վճարողը հարկային իրավախախտման առումով համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքը ապացուցված չէ դաշնային օրենքով սահմանված կարգով և հաստատված չէ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով**²: Ինչպես վկայում են հարկային ծառայության մարմինների գործնական աշխատանքները, ՀՀ «Հարկային օրենսգրքով» սահմանված հարկային պատասխանատվության տեսակներն իրենց բնույթով այնպիսին են, որ դրանց կիրառումը գրեթե միշտ ենթադրում է ֆինանսական հարկադրանքի իրացում:

Ակնհայտ է, որ ֆինանսական իրավախախտումների համար հարկադրանքի կիրառման հիմքը պետության տնտեսական անվտանգության ապահովումն է: Այն, հանդես գալով որպես ֆինանսական օրենսդրության հիմնարար սկզբունք, կյանքի է կոչում ՀՀ «Հարկային օրենսգրքը»², ՀՀ «Բյուջետային համակարգի մասին» օրենքը, վարչական և քրեական օրենսգրքերը, ֆինանսական իրավախախտումների դեպքերում ներգործության միջոցներ նախատեսող այլ իրավական ակտերը:

ՀՀ ֆինանսական, ինչպես նաև այլ օրենսդրության ճյուղերը ֆինանսական գործունեության իրավախախտումների դեպքերում նախատեսում են հարկադրանքի ուղղակի միջոցներ: Հատկապես բյուջետային և վարկային իրավախախտումների համար **պատասխանատվության միջոցներն ուղղակի կարելի է համարել՝** ելնելով այն իրականությունից, որ ՀՀ օրենսդրական և ենթաօրենսդրական այլ ակտերով ևս ֆինանսական իրավախախտումների համար անմիջական ներգործության անուղղակի եղանակներ նախատեսող ակտեր կան, որոնց պահանջները նույնպես պարտադիր են: ՀՀ ֆինանսական գործունեության ոլորտի իրավախախտումների կապակցությամբ կիրառվող իրավունքի այլ ճյուղերի հարկադրանքի (պատասխանատվության) միջոցների համապատասխան իրավական ինստիտուտների համեմատական վերլուծությունները և դրանց գործնական արդյունավետության գնահատումները կնպաստեն «իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության» հիմնախնդրի իրավագիտական բացահայտումների և իրավունքի տեսությունների, ինչպես նաև իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակահարմարության խնդիրների լուծմանը և օրենսդրական նոր

¹ Տե՛ս **Мороз В.В.** Пути повышения эффективности выездной налоговой проверки. «Финансы», N 8, 2007, էջ 36-39:

² Տե՛ս **Налоговый кодекс Российской Федерации (часть первая) от 31 июля 1998 г. N 146-ФЗ** (в редакции Федерального закона от 4 ноября 2005 г. N137-ФЗ):

² Տե՛ս ՀՀ «Հարկային օրենսգրք», 343-րդ հոդվածի 3-16-րդ կետերը:

նախաձեռնություններն արդեն հղկված իրավագիտության հայեցակարգերի պահանջներին համահունչ դարձնելուն:

Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության և պատժի, հարկադրանքի միջոցների կիրառման համակարգը նույնպես զուրկ է իրավագիտական հիմնավորումներից: Հարկադրանքի միջոցների համակարգը մտացածին է, այն իրավունքի տարբեր ճյուղերի պատասխանատվության միջոցների մեխանիկական փոխառություններ են, որոնք գործածության մեծ վաղեմություն ունեն և բխում են համապատասխան իրավունքի ճյուղի կողմից կարգավորվող իրավախախտումների բնույթից և համահունչ են այլ իրավունքի ճյուղի կարգավորման առարկային և կարգավորման մեթոդին:

Քրեական իրավախախտումների համար կիրառվող հարկադրանքի միջոցները նպատակ ունեն ապահովել իրավախախտի նկատմամբ պատժի կիրառման անխուսափելիության սկզբունքը և գործնականում կիրառվում են տարբեր ոլորտների քրեաիրավական կարգավորումն ապահովող առանձին իրավական ակտերով, որոնց մի մասը դեռևս պատշաճ կարգով համակարգված չէ:

Քրեական պատասխանատվությունն այլ իրավունքի ճյուղերից սահմանազատման հիմնական չափանիշն այսօր պայմանավորված է հասարակական հարաբերությունների տարբեր ոլորտներում կիրառվող հարկադրանքի միջոցների տեսակներով, որոնք կոնկրետ դրսևորվում են իրավախախտումների կարգավորմանն ուղղված սանկցիաներով:

Իրավաբանական անձանց նկատմամբ քրեական հարկադրանքի միջոցների տեսակների առանձնահատկությունները բացահայտելու նպատակով անհրաժեշտ ենք համարում իրավական-համեմատական մեթոդների օգնությամբ մատչելի դարձնել «պատասխանատվության», «հարկադրանքի» և դրանց միջոցների սահմանազատման հիմքերի իրավական հայեցակարգերի ելակետային դրույթները:

Համեմատության կարգով ընդգծենք, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրությամբ լուսաբանված չեն քրեաիրավական պատասխանատվություն, պատասխանատվության միջոցների հիմնահարցերը, որոնց բովանդակությունը թե՛ Քրեական օրենսգրքում և թե՛ ուսումնական դասագրքերում հանգեցվում է «պատիժ» հասկացությանը:

Մայրենի լեզվով հրատարակված քրեական իրավունքի (դասագիրք բուհերի համար) ընդհանուր մասում հեղինակներն այն տեսակետն են հայտնում, որ քրեականը իրավական պատասխանատվության առավել խիստ տեսակն է, որը սահմանվում է հանցագործության համար: Հանցանքի կատարումը ենթադրում է մեղավորի ոչ միայն քրեական պատասխանատվություն, այլև նրա բարոյական դատապարտում: Ընդհանուր առմամբ, քրեական պատասխանատվությունը կարելի է բնորոշել որպես անբարենպաստ հետևանքներ, որոնք առաջ են գալիս հանցագործության մեջ մեղավոր անձի համար¹: Այնուհետև, ուսումնական դասագրքի հեղինակները, անդրադառնալով «քրեական պատժի հասկացության

¹ Տե՛ս ՀՀ քրեական իրավունք (ընդհանուր մաս): Եր., ԵՊՀ, 2003, էջ 235-240:

և տարրերի» լուսաբանմանը, ընդգծում են, որ «պատիժը» քրեական պատասխանատվության ձևերից է²: Վերջինիս տեսական զարգացումների արդյունքում հանգում են այն եզրակացության, որ **պատիժը պետական հարկադրանքի միջոց է**, որի հիմնավորման համար վկայակոչում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածը, որտեղ սահմանված է. **պատիժը պետական հարկադրանքի միջոց է**, որը դատարանի դատավճռով պետության անունից նշանակվում է հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ և արտահայտվում է այդ անձին³ իրավունքներից ու ազատություններից օրենքով նախատեսված զրկմամբ կամ դրանց սահմանափակմամբ⁴:

Գրեթե հավասարության նշան դնելով «պատիժ», «պատասխանատվություն», «հարկադրանք» եզրույթների միջև՝ նույնացվել են հիշատակված հասկացությունները, որի հետևանքով գործող Քրեական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածում սահմանվում է 10 պատժատեսակ, որոնք, ըստ էության, ոչ թե «տեսակ» են, այլ «պատժամիջոցներ»:

Կարծում ենք՝ քրեական այս պատժամիջոցները նույնպես անհրաժեշտ է դասակարգել ա) նյութական, բ) անձնական և գ) բարոյական պատասխանատվության տեսակների և յուրաքանչյուրը սահմանազատել ըստ պատասխանատվության առարկայի: Այս հանգամանքի հիմնավորումը հիշատակված ուսումնական դասագրքում ընդգծում են հեղինակները՝ քրեական պատասխանատվություն համարելով մեղավոր ճանաչված անձին իրավունքներից և ազատությունից զրկումը, դրանց սահմանափակումները, ինչպես նաև բարոյական ներգործության միջոցներով կիրառվող պատասխանատվությունը:

Քրեաիրավական պատասխանատվության և պատժամիջոցների հստակեցման նպատակով ընդգծենք, որ, օրինակ, «կալանքը», «ազատագրկումը որոշակի ժամկետով» կամ «ցմահ ազատագրկումը» անձնական իրավունքների սահմանափակման պատասխանատվության միջոցներ են, իսկ «տուգանքը», «գույքի բռնագրավումը»՝ նյութական պատասխանատվության միջոցներ: Ինչ վերաբերում է բարոյական պատասխանատվության միջոցներին, ապա վերջինիս օրինակ կարելի է համարել «հանրային աշխատանքների դատապարտման դատավճիռը»¹:

Հիմնախնդրի բացահայտումից չհեռանալու նպատակով անդրադառնանք նաև պետության ֆինանսական գործունեության ոլորտները կարգավորող նորմատիվ իրավական ակտերում ամրագրված հարկադրանքի միջոցների տեսակներին, լուսաբանենք դրանցից յուրաքանչյուրի իրավական առանձնահատկությունները:

Հայաստանի Հանրապետության և արտասահմանյան մի շարք երկրների ֆինանսական օրենսդրության վերլուծությունների հիման վրա կարող ենք ասել, որ

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 369:

³ Ծանուցում: Այն եզրույթում հեղինակները նկատի ունեն ֆիզիկական անձանց:

⁴ Տե՛ս ՀՀ քրեական իրավունք (ընդհանուր մաս), էջ 370:

¹ Տե՛ս **Սուքիասյան Ն.Գ.**, Ֆինանսական հարկադրանքի միջոցների դասակարգումը: ՀՀ սահմանադրական դատարան, «Տեղեկագիր», 2(102), եր., 2021, էջ 21-31:

ֆինանսական հարկադրանքի միջոցները ներկայացվում են հետևյալ համակարգով.

1. տուգանք,
2. տույժեր,
3. բյուջետային ֆինանսավորման դադարեցում,
4. իրավախախտի բանկային հաշիվներից դրամական միջոցների դուրս գրում,
5. բյուջետային վարկավորման դադարեցում,
6. ֆինանսական օգնության կարգով տրվող փոխհատուցման, դոտացիայի, սուբսիդիայի և սուբվենցիայի գումարների դադարեցում,
7. բյուջետային վարկավորման և փոխատվությունների դադարեցում,
8. ֆինանսական շուկաներում գործունեության առանձին տեսակների համար տրվող արտոնագրերի դադարեցում,
9. ֆինանսապլանային ակտերի կատարման մասին հաշվետվությունները մերժելը և այլ միջոցներ²:

Ֆինանսական տուգանքը դրամական բնույթի ֆինանսական տույժ է, որը կիրառվում է ֆինանսական խախտում կատարողի նկատմամբ՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում և չափերով:

Ֆինանսական կարգով տուգանք նախատեսող նորմեր սահմանում են միայն ՀՀ պետական իշխանության ու կառավարման բարձրագույն մարմինները՝ իրենց իրավասության շրջանակներում:

Այսօր ֆինանսական տուգանքը քաղաքացիների կամ պաշտոնատար անձանց նկատմամբ կիրառվում է միայն այն դեպքում, երբ անարդյունավետ են լինում կարգապահական ներգործության միջոցները:

Ինչպես հայտնի է, տուգանքը կիրառվում է նաև որպես քրեական պատժամիջոց (պետական հարկադրանք – սանկցիա): Չխոսելով դրանց իրավական հետևանքների և կիրառման հիմքերի տարբերությունների մասին՝ նկատենք, որ ի տարբերություն ֆինանսական տուգանքի, որը գլխավորապես կիրառվում է որպես տույժի հիմնական միջոց, քրեական տուգանքը կարող է հանդիսանալ և՛ որպես հիմնական պատիժ, և՛ որպես լրացուցիչ պատիժ:

Տուգանքը ֆինանսական տույժերի ամենատարածված և ընդ որում բավականաչափ արդյունավետ տեսակներից մեկն է, որի դրական կողմը հենց այդ տույժի նյութական բնույթն է: Ֆինանսական տուգանքը՝ ի տարբերություն քրեական և վարչական կարգով նշանակվող տուգանքների, նպատակ չունի դաստիարակչական անհրաժեշտ ներգործություն ունենալ իրավախախտողի վրա: Հետևաբար, ֆինանսական տուգանքի նպատակը հասցված վնասի վերականգնումն է, որն արտահայտված է ֆինանսական սանկցիաներում և ամեն

² Տե՛ս ՀՀ «Բյուջետային համակարգի մասին», ՀՀ «Կենտրոնական բանկի մասին», «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին», ՀՀ «Արժեթղթերի շուկայի մասին», ՀՀ «Արժույթային կարգավորման և արժույթային վերահսկողության մասին», ՀՀ «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքները, ինչպես նաև «Бюджетный кодекс РФ», часть 4. - М., 2008, էջ 281-306:

գործադրման ընթացքում արտահայտում է ֆինանսաիրավական սանկցիաների վերականգնողական բնույթը, մինչդեռ **թե՛ վարչական և թե՛ քրեական իրավախախտումների համար կիրառվող տուգանքներն ունեն պատժողական և դաստիարակչական բնույթ և զուրկ են իրավախախտման համար վճարվող միանվագ վարձ լինելուց:**

Գործնականում տուգանքն իրականացվում է և՛ վարչական, և՛ քրեական, և թե՛ ֆինանսական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով¹:

Վարչական, քրեական և ֆինանսաիրավական կարգով իրականացվող տուգանքների միջև գլխավոր տարբերությունն այն է, որ առաջին դեպքում այն հիմնականում նշանակվում է վարչական մարմնի կողմի՝ վարչական զանցանքի համար, իսկ երկրորդ դեպքում դատարանի կողմից՝ հանցագործության համար: Մինչդեռ ֆինանսական տուգանքն այսօր ՀՀ ֆինանսական օրենսդրությամբ հստակեցված է. այն թե՛ ֆիզիկական և թե՛ իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվում է ըստ պետության ֆինանսական համակարգի առանձին օղակների կարգավորման առանձնահատկությունների՝ հիմք ընդունելով պետության կենտրոնացված և տեղական ինքնակառավարման (համայնքների) դրամական ֆոնդերի ձևավորման գործընթացում թույլ տրված ֆինանսական իրավախախտումները:

Ֆինանսական տուգանքը՝ որպես դրամական տույժ, կիրառում է լիազորված մարմինը կամ նրա ներկայացուցիչը միայն հանրապետության **բարձրագույն օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունված ակտերում նախատեսված դեպքերում և սահմաններում, որտեղ ուղղակի ընդգրկված են ֆինանսական տուգանքները և այլ հարկադրանքի միջոցներ կիրառող մարմինները, սահմանված է վերջիններիս լիազորությունների շրջանակը:** Այսպիսի կատեգորիկ պահանջների հանդիպում ենք ՀՀ «Բյուջետային համակարգի մասին», ՀՀ «Արժույթի կարգավորման և արժույթի վերահսկողության մասին», ՀՀ «Բանկերի և բանկային գործունեության մասին» օրենքներում, ինչպես նաև ՀՀ «Հարկային օրենսգրք»-ում:

Առավել հստակ ընդգծումներ ենք հանդիպում օրինակ, ՌԴ «Բյուջետային օրենսգրքի» 284 և 284¹-րդ հոդվածներում, որտեղ կոնկրետացված են ոչ միայն տուգանք կիրառող սուբյեկտները, այլև դրանց լիազորությունները ըստ ֆինանսական իրավախախտման բնույթի¹:

Ֆինանսական տուգանքի կարևոր առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ այն կիրառվում է ոչ միայն քաղաքացիների ու պաշտոնատար անձանց, այլ հիմնականում կազմակերպությունների, հիմնարկների (մասնաճյուղեր, ներկայացուցչություններ) նկատմամբ՝ անկախ վերջիններիս իրավական կարգավիճակից:

¹ Տե՛ս ՀՀ օրենքը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին»՝ ընդունված 2004 թ. փետրվարի 18-ին, 82-րդ հոդված: **Դանիելյան Գ.**, Վարչական պատասխանատվություն: Եր., «Լույս» հրապ., 2002, էջ 108: Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքների վերաբերյալ, «Հարդ ընդ Սոֆի» հրապ., Եր., 2007, էջ 159:

¹ Տե՛ս Бюджетный кодекс Российской Федерации. - М.: Проспект, 2008:

Համեմատական կարգով նկատենք, որ ՀՀ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» գործող օրենսգիրքը չնայած հստակ սահմանում է իրավաբանական անձանց վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերը, այնուամենայնիվ, գործնականում երբեմն կազմակերպությունների նկատմամբ կիրառում է վարչական տուգանք, որն ըստ էության հակասում է նույն օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի պահանջներին, ըստ որի վարչական տույժի նպատակը վարչական իրավախախտում կատարած անձի դաստիարակումն է օրենքները պահպանելու, համակեցության կանոնները հարգելու ոգով: Մի հանգամանք, որ բացառում է կազմակերպությունների նկատմամբ վարչական տույժեր կիրառելու հնարավորությունը¹:

Ի տարբերություն քրեական, վարչական տուգանքի, ֆինանսական տուգանքը կիրառվում է կազմակերպության դրամական ֆոնդերի, դրանց բյուջետային և արտաբյուջետային միջոցների նկատմամբ: Դրանք ֆինանսական իրավախախտման օբյեկտներ են և ենթարկվում են հանրային հարկադրման՝ անկախ պաշտոնատար անձանց մեղքից: Ֆինանսական տուգանքները մուտքագրվում են համապատասխան մակարդակի բյուջեներ կամ արտաբյուջետային ֆոնդեր:

Ֆինանսաիրավական հարկադրանքի միջոցների համակարգում յուրահատուկ բովանդակություն ունի տույժը: Կարծում ենք, տույժի՝ որպես պատասխանատվության միջոցի, գաղափարը ծնունդ է առել քաղաքացիական իրավունքում, որպես գույքային պարտավորությունների կատարումն ապահովող միջոց և այսօր իր գանձման չափերի մեծությամբ աչքի է ընկնում հատկապես պետության ֆինանսական համակարգի կարգավորմանն ուղղված իրավական ակտերի սանկցիաներում: Նկատենք, որ տուգանքը և տույժը սահմանված են նաև քաղաքացիական օրենսդրությամբ:

ՀՀ գործող «Քաղաքացիական օրենսգրքի» 369-րդ հոդվածում տուգանքը (տուգանք, տույժ) համարվում է օրենքով կամ պայմանագրով որոշված այն դրամական գումարը, որը պարտապանը պարտավոր է վճարել պարտատիրոջը պարտավորությունը չկատարելու կամ անպատշաճ կատարելու դեպքում՝ ներառյալ կատարման կետանցի դեպքում:

Տուգանքը գույքային հարաբերություններում կարող է սահմանվել ինչպես օրենքով, այնպես էլ՝ կողմերի համաձայնությամբ՝ պայմանագրով:

Հետևաբար, քաղաքացիական իրավունքում տուգանքը դասակարգվում է երկու իրավական հիմքով՝ ա) օրենսդրական և բ) պայմանագրային:

«Քաղաքացիական օրենսգրքի» 371-րդ հոդվածի բովանդակությունից պարզ երևում է, որ տուգանքը կիրառվում է պարտավորական իրավահարաբերությունների մասնակիցների կամքից անկախ, այսինքն՝ անկախ այն բանից՝ կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված է տուգանք վճարելու պարտավորություն, թե ոչ:

¹ Տե՛ս **Мосин Е.Ф.** Административная ответственность за правонарушения в сфере бизнеса. - Санкт-Петербург, 1998, էջ 41:

Ինչ վերաբերում է պայմանագրային տուգանքի իրավական բովանդակությանը, ապա այն նախատեսված է կողմերի համաձայնությամբ:

Համեմատության համար, անդրադառնալով ֆինանսական իրավանորմերի սանկցիաներում ամրագրված «տուգանք» հասկացությանը, նկատենք, որ վերջինս առաջին անգամ իրավաբանորեն հստակեցված ամրագրվել է ՀՀ «Հարկերի մասին» օրենքի 23-րդ հոդվածում, որտեղ պարզորոշ ասված էր, որ հարկի վճարումը սահմանված ժամկետներից ուշացնելու դեպքում ժամկետանց յուրաքանչյուր օրվա համար հարկ վճարողը (հարկային օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում՝ հարկային գործակալը) **վճարում է տույժ ժամանակին** չմոծված հարկի գումարի 0.15 տոկոսի չափով: Գործող ՀՀ «Հարկային օրենսգիրքը», ի տարբերություն նախորդի, նվազեցրել է տույժը, այն սահմանելով ժամկետանց յուրաքանչյուր օրվա համար 0.075 տոկոսի չափով:

Նշված չափերով օրական տույժերը կիրառվում են, եթե հարկային օրենսդրությամբ ավելի նվազ չափ սահմանված չէ:

Վերոհիշյալ տույժը կիրառվում է ժամանակին չմոծված հարկի գումարների (այդ թվում՝ նաև հարկային օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում հարկային գործակալի կողմից չվճարված), հարկերի կանխավճարային մոծումների գումարների, ստուգման արդյունքներով հայտնաբերված (պակաս ցույց տրված) հարկվող օբյեկտի գծով հարկի գումարի նկատմամբ՝ դրանց վճարման ժամկետանց ամբողջ ժամանակաշրջանի համար, բայց ոչ ավելի քան 365 օրվա համար:

Համեմատելով ֆինանսաիրավական հարկադրանքի միջոցներն այս համակարգի մեջ մտնող հարկադրանքի առանձին տեսակները արտասահմանյան երկրների նույնանման սանկցիաների ձևերի հետ՝ դժվար չէ նկատել, որ իրավական տեխնիկայի իմաստով որքան պարզ և մատչելի են շարադրված համապատասխան սանկցիաները ֆինանսական օրենսդրության համակարգի իրավական ակտերում: Օրինակ, ՌԴ «Հարկային օրենսգրքի» 75-րդ հոդվածում ասված է, որ **տույժը դրամական գումար է**, որը հարկատուն կամ հարկային գործակալը պարտավոր է վճարել այն դեպքերում, երբ հարկերը կամ գանձույթները սահմանված ժամկետներում չի վճարել:

Տույժի, որպես ֆինանսաիրավական հարկադրանքի միջոցի, գործառնական նշանակությունն արտահայտվում է այնքանով, որ վերջինս, որպես կանոն, կիրառվում է այն դեպքերում, երբ պետական կամ համայնքային բյուջե մուտքագրվող հարկերը կամ գանձույթները ժամանակին չեն վճարվում: Այլ խոսքով, ֆինանսական օրենսդրությամբ ամրագրված տույժը հանդես է գալիս պետական և տեղական բյուջեների սահմանված ժամկետներում չմոծված հարկերի և գանձույթների փոխհատուցման միջոց, որը, որպես կանոն, գանձվում է հարկատեսակից և հարկ վճարող գործակալներից և իրավաբանական անձանցից:

Անդրադառնալով տույժի՝ որպես ֆինանսական հարկադրանքի միջոցի բնութագրերին՝ նկատենք, որ այս հարցում ֆինանսաիրավական գրականության մեջ մեկ միասնական կարծիք չկա: Հեղինակների մի մասն այն տեսակետին է, որ

Ֆինանսական տույժն ըստ էության լրացուցիչ վճար է, որը չի կարելի համարել ֆինանսաիրավական պատասխանատվության միջոց¹:

Կարծում ենք՝ պետք է համաձայնել այն իրավագետների հետ, որոնք ֆինանսական տույժը դասում են ֆինանսաիրավական վերականգնողական հարկադրանքի միջոցների շարքին, որոնց նպատակը պետության ֆինանսական գործունեության տարբեր ոլորտներում կատարված ֆինանսական իրավախախտումների հետևանքով հասցված վնասի վերականգնումն է, որն, ըստ էության, իրականացվում է միայն պետական հարկադրանքի կիրառմամբ²:

Գործնականում տույժ կիրառվում է քաղաքացիաիրավական և ֆինանսաիրավական հարաբերությունների մասնակիցների խախտված իրավունքների պաշտպանության նպատակով, ուստի, նկատենք որ վերջիններս միմյանցից խիստ տարբեր են: Այսպես.

ա) Տույժ սահմանող ֆինանսաիրավական սանկցիաները, որպես կանոն, չեն կարող սահմանվել իրավահարաբերությունների **կողմերի համաձայնությամբ**:

Այն գումարները, որոնք գանձվում են որպես տույժ, մուտքագրվում են պետական կամ համայնքների բյուջեներ:

բ) Էապես տարբեր են նաև ֆինանսական իրավախախտման դեպքում տույժը գանձող մարմինները: Ֆինանսական օրենսդրությամբ ամրագրված է, որ ֆինանսական խախտումների դեպքում կազմակերպություններից տույժերը անվիճելի կարգով կարող են գանձել միայն լիազորված պետական մարմինները:

Ինչ վերաբերում է տույժերի գանձման քաղաքացիաիրավական կարգին, ապա որպես կանոն այն գանձում են միայն դատարանները:

Համեմատության կարգով նկատենք, որ ՀՀ ֆինանսական օրենսդրությամբ սահմանված է տույժերի գանձման պարզեցված կարգ, որի լուսաբանումները բերված են ՀՀ Հարկային օրենսգրքի 400-րդ հոդվածի 3-րդ մասում և 401-րդ հոդվածում: Այլ է վիճակը օրինակ ՌԴ-ում: Այսպես, ՌԴ «Հարկային» և «Բյուջետային» օրենսգրքերում տույժերի հաշվարկման բարձր տոկոսադրույքներ են սահմանված: Երկու դեպքերում էլ ժամկետներում չմոծված հարկային եկամուտների ամեն ուշացած օրվա համար սահմանված է տույժ՝ չմոծված գումարի 1:300-ի չափով³:

Ֆինանսաիրավական հարկադրանքի միջոց է **բյուջետային ֆինանսավորման դադարեցումը**: Որպես ֆինանսաիրավական սանկցիա, հարկադրանքի այս միջոցը գործնականում կիրառվում է ֆինանսական իրավախախտում կատարած այն կազմակերպությունների նկատմամբ, որոնք հանդես են գալիս բյուջետային վարկերի գլխավոր կամ երկրորդական տնօրինողներ և նրանց անունով առևտրային բանկերում բացված են ընթացիկ հաշիվներ:

¹ St'u Финансовое право / Под ред. Килияханова И.Ш., Эриашвили Н.Д. - 2-ое издание. - М.: Закон и право, 2007, էջ 463-464:

² St'u **Корсеева М.В.** Финансовое право (общая часть). - М.: ЮРИСТ, 2000, էջ 191:

³ St'u, НК РФ, էջ 75, БК РФ, էջ 290, 291, 305:

Բանկային մարմիններում կազմակերպությունների գործառնությունների դադարեցման իրավունքով օժտված են միայն օրենքով նման լիազորություններով օժտված այն մարմինները, որոնք ստեղծվել են բյուջետային գործընթացների վերահսկողության համար: Մեր հանրապետությունում այդպիսի մարմիններ են ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը, ինչպես նաև ՀՀ գանձապետական ծառայությունը և դրանց տեղական մարմինները:

Ֆինանսաիրավական հարկադրանքի միջոց է հանդիսանում **բյուջետային միջոցների բռնագանձումը**: Հարկադրանքի այս միջոցն ունի իրավավերականգնողական, ինչպես նաև նախազգուշական բնույթ: Այս սանկցիայի նպատակը ֆինանսական իրավախախտում կատարած սուբյեկտի տիրապետման տակ գտնվող բյուջետային միջոցների այն մասի բռնագանձումն է, որը հետագայում նույնպես կարող է ենթարկվել անօրինական վատնման:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվության ընդհանուր պայմաններում որպես քրեաիրավական ներգործության միջոցներ են՝ գործունեության որոշակի տեսակով զբաղվելու ժամանակավորապես դադարեցումը, հարկադիր լուծարումը, ՀՀ տարածքում գործունեություն իրականացնելու արգելքը, որոնք իրենց նպատակներով, խնդիրներով ամրագրված են նաև վարչական, քաղաքացիական, ֆինանսական իրավունքի ճյուղերի օրենսդրությամբ, ունեն իրենց ոլորտներին ներհատուկ իրավական կարգավորումներ և մեծ հաշվով հիմք են հանդիսացել իրավունքի ճյուղերի և վերջիններիս իրավաբանական պատասխանատվության սահմանազատումների համար: Օրինակ, գործունեության որոշակի տեսակով զբաղվելու իրավունքի ժամանակավոր դադարեցման գաղափարը փոխ է առնված ՎԻՎ օրենսգրքի «վարչական տույժեր» ինստիտուտի «հատուկ իրավունքներից զրկելու» ներգործության միջոցից (վարորդական իրավունքից որոշակի ժամկետով զրկելը), և այլ փոխառություններ, որոնք չեն բխում քրեական իրավունքի և օրենսդրության էությունից:

Հավելենք, որ «Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվությունը» սահմանող քրեաիրավական նորմերը, որոնք ամրագրված են ՀՀ «Քրեական օրենսգրքում, դեռևս գործնականում կիրառման ուղեգիր չեն ստացել, որի մասին է վկայում քննչական կոմիտեի «տնտեսական հանցագործությունների» բաժնի քննչական պրակտիկան: Այլ խոսքով՝ այլ պետությունների քրեական օրենսդրությունից կատարված «Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության» իրավական ինստիտուտի փոխառությունները, ըստ էության, մեր հանրապետության քրեական օրենսդրության վերափոխումների, բարելավումների, կատարելագործման իմաստով հասունացած չեն, ժամանակավրեպ են, որի օրենսդրական ամրագրումները վկայում են, որ քրեական իրավունքի գիտությունը այսօր մատնված է անտարբերության, գիտական հետազոտություններ և բացահայտումներ չկան, իսկ ԱԺ համապատասխան մասնագետների բացակայության պատճառով կյանքի ուղեգիր է տալիս մեծաթիվ օրենսդրական նախաձեռնությունների, որոնք ի

սկզբանե հիվանդությունների պատճառով հասարակական կեցության պահանջներից չեն բխում, մահացած են ծնվում:

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА К УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Аннотация

Проблемы юридической ответственности по сей день продолжают оставаться в центре внимания учёных-юристов.

Современное развитие общественных отношений делает императивом дня необходимость исследования и научной разработки отраслевой ответственности в праве, целью которой является регулирование правонарушений, возникающих в различных сферах общественных отношений.

Выявлению проблем правонарушений в различных сферах карательной политики государства, государственного принуждения, ответственности и наказания посвящены научные исследования авторов, методологическим источником которых являются разработанные в юридической науке концептуальные положения общей юридической ответственности отраслей частного и публичного права. Сравнительно-правовые исследования этих положений позволяют разграничить уголовную ответственность юридических лиц от традиционных видов юридической ответственности по тем особенностям, правовое регулирование которых направлено на оценку качеств деятельности субъектов современных производственно-экономических отношений.

На основе анализа юридической литературы, посвящённой юридической ответственности, авторы приходят к выводу, что ответственность юридического лица представляет собой самостоятельный вид юридической ответственности, основные особенности разграничения которого обусловлены исключительно выявлением уголовно-правовых нарушений, совершаемых в процессах сбора, распределения и перераспределения денежных средств в производственно-экономической сфере государства, в сфере производства материальных благ, и их классификацией в соответствии с отдельными сферами финансовой деятельности государства.

Авторы статьи, исходя из принципов эффективности юридической ответственности и оставаясь верными методологическим приёмам юридической ответственности, подчёркивают, что в отличие от уголовной,

административной, дисциплинарной ответственности, финансово-правовая ответственность, поскольку она выражается в санкции финансово-правовой нормы, по сути является правоотношением, защита которого предусмотрена законом, а в случае нарушения применяется государственное принуждение в формах финансово-правового воздействия.

В статье развивается мысль о том, что правовым основанием ответственности юридического лица является финансовое правонарушение, которое отражает публично-правовой характер финансового обязательства, нарушенного вследствие правонарушения. Это позволяет разграничить финансово-правовую ответственность от других форм юридической ответственности и признать преимущества практического применения финансово-правовой ответственности юридического лица как доказательство его самостоятельного существования.

Руководствуясь особенностями финансово-правовой ответственности, в статье обосновывается, что для данного вида ответственности характерно исключительно полное восстановление причинённого государству ущерба.

Авторы в соответствии с особенностями методологии формирования финансовой ответственности анализируют юридическое лицо как субъекта указанной ответственности, виды правонарушений и на основе правовых обоснований подчёркивают необходимость самостоятельного использования и применения финансово-правовой ответственности в качестве правовой гарантии проводимых в Республике Армения экономических, финансовых, налоговых, валютных реформ.

Ключевые слова: принуждение, ответственность, юридическая ответственность, штраф, пеня, восстановительное производство, вид наказания, мера наказания.

LEGAL ISSUES OF SUBJECTING LEGAL ENTITIES TO CRIMINAL LIABILITY

Annotation

The fundamental issues of legal liability continue to remain at the center of attention for legal scholars even today.

The modern developments in social relations make it an imperative of the day to research and scientifically develop branch-specific liability in law, aimed at regulating violations that occur in different spheres of social relations.

4(121)2025

◆ 88444444

◆ 88444444

◆ 88444444

The authors' scientific research is devoted to identifying violations in various areas of the state's punitive policy system, state coercion, liability, and punishment issues. The methodological source of the research is based on the conceptual provisions of general legal liability developed over time in the field of jurisprudence for the branches of private and public law. The comparative legal studies of those provisions make it possible to distinguish the criminal liability of legal entities from the traditional types of legal liability based on specific features of legal regulations, which are aimed at assessing the qualities of the activities of subjects in production-economic relations of the time.

Based on the analysis of legal literature devoted to legal liability, the authors conclude that the liability of a legal entity is an independent type of legal liability, the main distinguishing features of which are exclusively conditioned by the identification of criminal law violations occurring in the processes of collecting, distributing, and redistributing monetary funds in the state's production-economic and material goods production spheres, as well as their classification according to certain areas of the state's financial activity.

Proceeding from the principles of the effectiveness of legal liability and remaining faithful to the methodological techniques of legal liability, the authors emphasize that, unlike criminal, administrative, and disciplinary types of liability (since financial-legal liability is expressed in the sanction of a financial-legal norm), it is essentially a legal relationship protected by law, and in case of violation, state coercion is applied in the forms of financial-legal influence.

The article develops the idea that the legal basis for the liability of a legal entity is a financial violation, which expresses the public-legal nature of the infringed financial obligation as a result of the violation, making it possible to distinguish financial-legal liability from other forms of legal liability and to recognize the advantages of the practical application of the financial-legal liability of a legal entity as evidence of its independent existence.

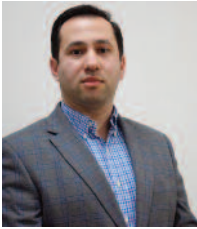
Guided by the specific features of financial-legal liability, the article substantiates that this type of liability has an exclusively restorative nature for the damage caused to the State.

Through the methodological features of the formation of financial liability, the authors analyze that the legal entity is a subject of the aforementioned liability, and, with legal justifications, emphasize the types of violations, and the necessity of the independent application and use of financial-legal liability as a legal guarantee for the economic, financial, tax, and currency reforms implemented in the Republic of Armenia.

Keywords: coercion, liability, legal liability, fine, penalty, restorative proceedings, type of punishment, punitive measure.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 02.12.2025 թ., տրվել է գրախոսության 03.12.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 15.12.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-76

MIKAYEL KHACHATRYAN

*Senior Professor at the Chair of the Theory of Law and
Constitutional Law of the Russian-Armenian University,
Academic Director of the Master's Program for Health,
PhD in Law*

ARAM GHAHRAMANYAN

PhD in Civil Law

**EMPLOYEES' SAFETY AND HEALTH AT WORK:
COMPLIANCE OF ARMENIAN LABOUR LAW WITH
EU OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY REGULATIONS**

Annotation

The article focuses on the legal and organizational mechanisms for protecting employee safety and health at work within the Armenian legal system. It treats occupational health as a multi-dimensional structure involving legal, socioeconomic, organizational, technical, sanitary, and rehabilitative measures designed to protect the life and physical integrity of employees throughout their careers. Specifically, it examines Chapter 23 of the Armenian Labour Code in relation to the EU Framework Directive 89/391/EEC, which serves as the "constitution" for European occupational safety and health (OSH).

The primary objective is to conduct a comparative analysis between Armenian labour legislation and European Union standards to identify systemic gaps and contradictions. By revealing these differences, the authors aim to provide a roadmap for legislative approximation, bringing Armenian law into conformity with the more advanced EU human rights and labour standards.

The study utilizes a comparative legal analysis as its primary method, alongside systemic and scientific abstraction methods. The research finds a fundamental shift in philosophy between the two systems: EU law has moved from a reactive stance toward a proactive culture of risk assessment and prevention. A critical finding is that Armenian law lacks a clear mechanism for designated safety responsible persons, effectively transferring the burden of safety from the

employer to the employee. Furthermore, Armenian legislation is criticized for having unclear remedies and self-protection measures, such as the right to refuse work, which lack the predictability needed to ensure adequate protection or reparation for damages.

Keywords: occupational health, health safety and security, health policy, public health, health law, right to work.

Introduction

Property or labour serves as the material foundation of a person's life. As a source of economic income, labour aims to provide a basic living standard for an individual (1) and is a necessary prerequisite for self-fulfillment and personal growth (2), which in turn ensures the person's full participation and healthy development in society.

The state plays a responsible role in upholding labour rights, particularly, ensuring the normative regulation of employment relationships, promoting social partnership, providing mechanisms for the protection of labour rights, and in several other areas. The state's obligations to uphold labour rights gain further importance in the context of protecting human rights in employment relationships, which also form part of the state's international commitments under treaties.

The Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement, signed between the Republic of Armenia and the European Union in March 2017 (hereinafter, the Agreement), was added to the list of treaties ratified by the Republic of Armenia. Its partial implementation commenced on June 1, 2018. To achieve the goals of the Agreement, the Parties have emphasized labour policies and collaboration on trade-related matters, and have specifically committed to cooperating in establishing effective remedies to uphold labour rights, including labour inspectorates (Article 284 of the Agreement).

Human rights in the European Union are guaranteed by the 2000 EU Charter of Fundamental Rights, although individual provisions securing key trans-border economic rights and protection from discrimination are envisaged in the founding treaties. According to Article 6(2) of the Treaty on European Union, the Union respects the fundamental rights, as guaranteed by the European Convention for the Protection of Human Rights and as they result from the constitutional traditions common to the Member States, as general principles of law.

First, EU norms of primary and secondary law shall be interpreted in light of EU human rights standards. Secondly, human rights restrictions at the national level

shall not breach the EU human rights standards. Thirdly, in the process of introducing EU standards at the national level, Member States are bound by the EU's conceptual framework on human rights.

As part of the commitments undertaken under specific provisions of the Agreement, the Republic of Armenia has also committed to approximating Armenian legislation to legal acts and specific provisions adopted by the institutions of the European Union. In terms of the legal acts of the European Union, this refers to the sources of primary and secondary law of the European Union, namely, the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the Founding Treaties, as well as regulations, directives, and decisions taken by the Council, the Parliament, and the Commission.

The current Labour Code, which came into force on June 21, 2005, underwent a series of comprehensive legislative reforms following the 2015 Constitutional changes to ensure alignment with the new constitutional order. While initial actions in this process largely omitted specific regulations on occupational health, a significant turning point occurred in 2023. During this reform, Chapter 23, dedicated to the health and safety of employees, was revised to modernize the framework for occupational hygiene and safety standards, although the challenge remains to fully bridge the gap between these statutory provisions and their practical enforcement in line with EU standards.

The scope of issues covered in the analysis has been predetermined based on their priority and systemic nature. In terms of substance, labour rights include a wide range of issues; the targeted selection of issues in this analysis is necessitated by the need to address them in sufficient detail and depth, refraining from an abstract and generalized narrative on existing issues. Relevant assessments, conclusions, and recommendations have been provided for the solution of each issue to bring labour regulations into conformity with EU standards at the legislative level.

The problems identified in this analysis and the findings of legal reviews can serve as important milestones in the processes of legislative approximation in the area of upholding labour rights and their assessment. In the present article, we will focus on the issues related to the protection of employee safety and health. The safety and health of employees at work is a mechanism for protecting the life and health of employees during their career, which includes legal, socioeconomic, organizational, and technical, sanitary and hygiene, treatment and preventive, rehabilitative, and other measures. To ensure the safety and protect the health of employees at the workplace, conditions are created that are proper, safe, and harmless to health, which are defined by law.

Methodology of Study

The title of the study expresses the preference for method selection. The literature was studied from a comparative perspective to highlight the current state of occupational health from the perspective of the legal and health systems. However, other methods of study, which are familiar in social science, have been applied equally with the legal research methods. The use of the comparative method was important, the main purpose of which is to understand the patterns and features of legal regulations on occupational health in the Armenian legal system by comparing it with similar norms of a more advanced system. The systemic method allows us to understand, interpret, and describe the system in which a certain level of development of occupational health was possible, and due to which occupational health took a certain dimension of development. In addition to the ones listed, abstraction, generalization, induction, deduction, and other scientific methods were also used.

Within the framework of the Article, the authors carried out the following: a review of the scope and nature of commitments related to upholding and promoting labour rights envisioned by the EU-RA Agreement; a review of the existing labour legislation and legal initiatives envisaging amendments thereto; an analysis of RA labour legislation in the light of the standards existing in the labour law of the European Union, identifying differences between them, and causes of existing contradictions; an analysis of reports prepared by international and domestic human rights organizations related to labour legislation; development of recommendations on the steps necessary for bringing RA labour legislation into conformity with the requirements laid down in the Agreement.

Literature review

For the work, a study of theoretical and practical literature, materials, and publications available in Armenian, French, and English was carried out. Considerable monographs, articles, empirical studies, judicial precedents (case law), and publications were referenced. To increase the research value of the article, it was also important to study the existing positions, views, and opinions in related sciences and their comparison. Special attention was paid to the case law of the Court of Justice of the European Union (CJEU) and the practical and scientific commentaries provided to its jurisprudence.

Actuality

Ensuring safety and protecting the health of employees in labour law and legislation is both a principle and a goal. To reach the goal, the states have an

obligation to take measures aimed at improving working conditions. The actuality of the present article is reasoned in both political and legal processes of approximation of Armenia with the European Union. However, massive legislative changes were undertaken by the Armenian authorities that omitted regulations related to occupational health. A comparative analysis of Armenian legislation with EU human rights standards is a step forward in bringing Armenian labour legislation closer to EU human rights standards.

Overview of the EU sources of law on occupational health

The comprehensive basis for protecting the safety and health of employees in EU law was established back in 1986 under the European Single Act to provide minimum conditions for safety and health and ensure an equal level in Member countries of the European Community. Before that, only the issues of protecting the health of previously marginalized social groups (disabled people, elderly people, etc.) were treated as important in the European community.

The European Community was socialized by the Treaty of Maastricht (1992), which was followed by the adoption of the Agreement on Social Policy. As a result of the social dialogue and cooperation, this agreement expresses the willingness of Member States to fulfill the European Community Charter of 1989 on Fundamental Social Rights of Workers. The Charter provides for the adoption of appropriate directives on the conditions at work and the protection of safety and health at work.

The Charter on Fundamental Rights of the European Union guarantees fair and just working conditions. The Charter on Fundamental Rights made the protection of fair and just working conditions equal to fundamental rights and expanded the content of the concept of “working conditions”.

According to Article 31 of the Charter of Fundamental Rights, every worker has the right to working conditions that respect his or her health, safety, and dignity. Under the principles of EU law, the following components of fair and just working conditions have been shaped over time:

- Protection of employee safety and health;
- Right to working conditions ensuring the dignity of the employee;
- Working hours and rest period.

The comparative analyses of regulations

In the Republic of Armenia, relationships for ensuring the safety and protecting the health of employees are regulated by Chapter 23 of the Armenian Labour Code. In the European Union, several directives, including Framework Directive

89/391/EEC on the safety and health of workers at work (hereinafter, the Framework Directive) serves as a regulatory framework on the matters of identifying, evaluating, and mitigating occupational risks to ensure a high level of protection for the health and safety of employees across all sectors of activity. The Framework Directive is the "constitution" of European occupational health and safety (OSH) that provides for general legal norms, which are of *lex generalis* nature compared to non-framework directives.¹

The Framework Directive shows a more principal approach in selecting the means to achieve the goal of improving working conditions at work. As noted by the EU Court of Justice in the Judgement in the case *EU Commission vs the Netherlands*, the aim of the Directive is not solely to improve the protection of workers against accidents at work and the prevention of occupational risks; it is also intended to introduce specific measures to organize that protection and prevention.² Thus, in terms of ensuring employee health and safety, the state is required to ensure that both the appropriate technical requirements are met and the principal approaches aimed at protection and prevention are taken. In brief, it shifted the focus from merely reacting to accidents to a proactive culture of risk assessment.³

The Framework directive enshrines **general principles regarding the prevention of occupational risks**, ensuring health and safety, eliminating risks and incident factors, providing information, consultations with employees and their representatives, and ensuring balanced participation (part 2 of Article 2 of the Framework Directive). In addition, the Framework directive provides for minimum standards for ensuring safety and protecting health, meaning that it cannot be a basis for eliminating more favorable working conditions already envisaged in the legislation of Member States or be an impediment to setting higher standards in the future. Particularly, under Article 4 of the Directive, the States have positive obligations of introducing legal provisions to ensure that the requirements outlined in the Directive are in place for employers and workers, including workers' representatives, on the one hand, and mechanisms for their adequate controls and supervision over them, on the other. Hence, in contrast to the national law, the scope of measures provided for attaining the goals of the Framework Directive is broad, and they are necessary not only to ensure that the minimum necessary safety and health conditions exist, but also to encourage improvements to those conditions.

¹ **Vokrri, Muhamet.** "Aspects of safety and health at work in the context of the EU and Kosovo." *Sigurnost: časopis za sigurnost u radnoj i životnoj okolini* 63, no. 4 (2021), pp. 419-433.

² Judgement of 22 May 2003, *Commission v. Netherlands*, Case C-441-01, § 38.

³ **Vogel, L.** *The Prevention System in the Framework Directive 89/391/EEC.* European Trade Union Institute (ETUI), 1994.

The Framework Directive has a broad scope; it applies to employees in both private and public sectors (manufacturing, agricultural, commercial, services, education, culture, etc.). A few service sectors, such as the armed forces, the police, and the civil protection services, are an exception. Furthermore, the exceptions provided are subject to narrow interpretation,¹ particularly when reference is made to actions taken by the legislator in those sectors.² The scope of the Framework Directive 89/391/EEC has indeed been effectively extended through judicial interpretation by the Court (CJEU). While the text of the directive remains the same, the Court has consistently ruled that the exceptions (armed forces, police, etc.) must be interpreted so narrowly that they only apply in truly exceptional circumstances.³ Nevertheless, the directive is criticized for being "frozen in time" (1989) and not adapting its broad scope to the specificities of the digital age.⁴

In the EU legal system, in **connection with the term health**, the CJEU is guided by the definition available in the Constitution of the UN's World Health Organization, according to which health is a state of complete physical, mental, and social well-being.⁵ It is difficult to arrive at an understanding of the semantics of the 'health' and 'safety' concepts used in Armenian labour legislation due to the absence of national judicial interpretation on the matter. While Armenian judicial interpretation remains limited, the Armenian legislator has explicitly aligned national law with international standards. Specifically, the WHO's comprehensive definition of health has been *mirrored verbatim* in domestic legislation, such as in Article 2 of the Armenian Law on Medical Care and Services for the Population. This demonstrates that the Armenian state has formally adopted a holistic view of health - recognizing it not merely as the absence of physical disease, but as a state of complete mental and social well-

¹ Judgment of 3 October 2000, *Sindicato de Médicos de Asistencia Pública (Simap) v Conselleria de Sanidad y Consumo de la Generalidad Valenciana*, Case-303/98.

² Judgment of 12 November 1996, *UK v Council*, Case C84/94.

³ In cases like *SIMAP* (C-303/98) and *Jaeger* (C-151/02), the Court ruled that the directive applies to public health workers and even emergency services during their "normal" activities. The exception only triggers during "extraordinary" events (natural disasters, major accidents, or military maneuvers) where "the requirements of public order" absolutely conflict with safety rules. More recently, the Court clarified that even military personnel are covered by the directive and the related Working Time Directive when they are performing tasks that are not strictly "operational" or "combat" related (e.g., administrative work or standard training). See *The Slovenian Case* (C-742/19).

⁴ **Cefaliello, A.** *Towards an improvement of the legal framework governing Occupational Health and Safety*, 2020.

⁵ WHO, CONSTITUTION, "World Health Organization." *Air Quality Guidelines for Europe 91* (2020). Judgment in Case C84/94, § 12; See Weatherill, Stephen. *Cases and materials on EU law*. Oxford University Press, USA, 2014.

being. By codifying this language, the legislator has paved the way for a broad interpretation of the 'right to health' within the Armenian legal framework, mirroring the approach taken by the CJEU.

The term “worker” is used in the Directive as “any person employed by an employer, including trainees and apprentices, but excluding domestic servants” (Article 3). Over time, the CJEU developed the term “worker” as an autonomous concept in EU law based on the argument that, in the absence of such a fundamental concept in EU Law, the provisions protecting worker rights would be distorted and would not serve the objectives for which those provisions had been developed and designed.¹ The CJEU has indicated that the concept 'worker' is not subject to restricted interpretation and must be defined per objective criteria which distinguish the employment relationship by reference to the rights and duties of the persons concerned. The essential feature of an employment relationship, however, is that for a certain timeframe a person performs services for and under the direction of another person in return for which he receives remuneration.² The Court added that: “It is for the national court to apply that concept of a ‘worker’ in any classification, and the national court must base that classification on objective criteria and make an overall assessment of all the circumstances of the case brought before it, having regard both to the nature of the activities concerned and the relationship of the parties involved”.³ As a result, the following elements for qualifying the concept of 'worker' have been developed in the case law of the CJEU:

- the person acts under the direction of the employer, in particular, depending on choosing their timetable, and the place and content of their work;⁴
- the person does not share the commercial risks with the employer;⁵
- the person, for the duration of that relationship, is incorporated into the employer's undertaking⁶.

¹ *Judgement of 1986, Deborah Lawrie-Blum v Land Baden-Württemberg, Case 66/85: Kountouris, N. (2018). "The Concept of 'Worker' in European Labour Law: Fragmentation, Autonomy and Scope." Industrial Law Journal, 47(2), pp. 192–225.*

² *Judgment of 14 October 2010, Union Syndicale Solidaires Isère, C-428/09, § 28.*

³ *Ibid.*, § 29.

⁴ *Judgment of 13 January 2004, Debra Allonby v Accrington & Rossendale College, Education Lecturing Services, trading as Protocol Professional and Secretary of State for Education and Employment, C-256/01, § 72.*

⁵ *Judgment of 14 December 1989, The Queen v Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Agegate Ltd, C-3/87, § 36.*

⁶ *Judgment of 16 September 1999, Criminal proceedings against Jean Claude Becu, Annie Verweire, Smeg NV and Adia Interim NV, C-22/98, § 26.*

Both under the Framework Directive (Article 5) and the Armenian Labour Code (para 1 of Article 243), the duty of ensuring that the health and safety of workers are protected at work rests with the employer. According to the Armenian Law, the employer shall engage qualified occupational safety and health services, or shall perform such functions personally, taking into account the degree of risk or hazard associated with the production or the work performed.

The fundamental difference lies in the nature of the liability framework: the Framework directive establishes an absolute, non-delegable responsibility for the employer, where the engagement of external experts does not discharge legal liability, and worker obligations do not diminish the employer's primary duty. In contrast, the Armenian text (reflecting the 2023 amendments to the Labour Code) focuses on procedural compliance and the distribution of functions, even when the employer's duty to ensure safety exercised either personal management or the appointment of qualified services. While the EU Directive explicitly addresses the limits of "force majeure" (unforeseeable circumstances) to strictly define the boundaries of strict liability, the Armenian provision emphasizes the risk-based categorization of production and the legislative role in setting minimum safety thresholds, thus shifting the focus from a "principle of liability" to a "duty of provision."

The disagreement lies also in the nature of the employer's duty. Thus, to meet the requirements provided in Art. 243 of the Armenian Labour Code, the employer is only required to ensure that the conditions outlined in the law exist. The powers of the Armenian Health and Labour Inspection Body in terms of applying the norms of ensuring the safety and protecting the health of workers, and the limits of exercising them are also attributed to this. According to paragraph 10 of the Charter of the inspection body, it is the supervision of mandatory requirements outlined in the law, including the availability, maintenance, and operation of collective and personal protective measures for safety at work.

In the EU labour law, the employer's obligations are not limited to taking the necessary and sufficient measures to protect the safety and health, and providing the required conditions. The Framework Directive emphasises employers' obligations to ensure the safety and protect the health of workers in the following directions:

- risk assessment, prevention, and protection;
- first aid, employee evacuation, and firefighting;
- choice of preventive measures and equipment;

- record occupational accidents¹ and report to the competent public authority on occupational accidents;
- inform the workers of their duties and safety rules;
- ensure that workers participate in discussions on issues related to ensuring worker safety and protecting health, and are consulted with;
- training of workers, etc.

In fulfilling the obligations in specified areas of ensuring safety and protecting the health of workers, the Directive (Article 6) introduces the responsibility for the employer to take into account the following principles:

- avoiding risks;
- evaluating the risks which cannot be avoided;
- combating the risks at source;
- adapting the work to the individual, especially as regards the design of workplaces, the choice of work equipment and the choice of working and production methods, with a view, in particular, to alleviating monotonous work and work at a predetermined work-rate and to reducing their effect on health;
- adapting to technical progress;
- replacing the dangerous with the non-dangerous or the less dangerous;
- developing a coherent overall prevention policy that covers technology, organization of work, working conditions, social relationships, and the influence of factors related to the working environment;
- giving collective protective measures priority over individual protective measures;
- giving appropriate instructions to the workers.

In terms of fulfilling its obligation of protecting employee health and safety, the domestic legislature imposes an obligation on the employer to either personally carry out the function or enlist qualified service providers to ensure the safety and protection of the health of workers, taking into account the degree of production hazard for the workers.

The provisions of the Directive in principle differ on the same issue. Given the fact that the Directive sets out the employee's obligations to take preventive measures², the Directive provides a new way of managing measures aimed at ensuring health and safety at work. According to the Directive, the possibility of carrying out this function by the employer on its own is an exception to the general rule. It is imperative in the Directive for the employer to designate, select,

¹ *The employer is required to keep records of occupational accidents resulting in a worker being temporarily unfit for work for more than three working days.*

² **Junevičius, Algis, and Dainora Gelžinytė.** "Employees' health and safety requirements and regulations in the European Union." *European Integration Studies* 3 (2009).

or organize selections of one or more persons responsible for ensuring the safety and protect the health of workers, and where impossible, the obligation to enlist qualified external services to take the necessary actions for protection from and prevention of occupational risk at work on behalf and to the benefit of the employer.

According to the Directive, the employer may only approach a qualified external service if it lacks able (competent) personnel. In addition, if a third-party service provider is enlisted, the Directive contemplates the duties of the parties - between the employer, employees, and the service provider - in light of the principle of mutual support and cooperation. In particular, the Directive indicates that the employer, worker, and service providers shall cooperate, where necessary, in enforcing the safety requirements: the employer has to ensure internal and external communication, coordinate the actions of all participants of the system, provide the necessary information to workers, their representatives, and provide the necessary information or access to it for service providers.¹

Depending on the scale and nature of activities, the number of people responsible may vary. Given these circumstances, the Directive authorizes the Member States to define the categories of undertakings in which the employer, provided he is competent, may himself take responsibility for ensuring the safety and protecting the health of workers (Art. 7(7) of the Directive).

The Framework Directive has clarified the issues of rights and duties between the employer and responsible persons, as well as the responsibility to ensure the safety and protect the health of workers. If such a selection or designation is made, obviously, the duties of the employer to the worker must increase. According to the Directive, the employer has an obligation to designate responsible persons so that they:

- are not placed at any disadvantage because of their activities (Art. 7 (2) of the Directive);
- are allowed adequate time to enable them to fulfill their obligations arising from this Directive (Art. 7 (2) of the Directive);
- are entitled to proper training in their special role, which cannot be at the expense of the worker or his representative.

To deal with the organization of protective and preventive measures, the responsible person shall have (Art. 7 (5) of the Directive):

¹ *Defossez, A., Directive 2014/67/EU on the enforcement of Directive 96/71/EC concerning the posting of workers in the framework of the provision of services. In E. Ales, M. Bell, O. Deinert, & S. Robin-Olivier (Eds.), International and European Labour Law: A Commentary, 2018, pp. 677-692.*

- the necessary capabilities and aptitudes, with the obligation to define which rests with the state (Art. 7 (8) of the Directive);
- the necessary aptitudes, personnel, and professional means in case of external services;
- both designated persons and services must be sufficient in number.

When addressing matters of responsibility, the Framework Directive explicitly enshrines the principle of the employer's responsibility in ensuring the safety and protecting the health of workers, which he cannot be discharged from, irrespective of whether responsible persons are designated by the workers' representative, selected, or being selected, or enlisting an external service. Moreover, Art. 5 of the Framework Directive, the principle of autonomy of employers' responsibility, including the existence of employee duties, shall in no way have an impact on the responsibility of the employer.

The Framework Directive does not prohibit providing for the exclusion or the limitation of employers' responsibility where occurrences are due to unusual and unforeseeable circumstances, beyond the employers' control, or to exceptional events, the consequences of which could not have been avoided despite the exercise of all necessary measures.

The principle of **non-delegable and objective responsibility** under Article 5(3) of the Framework Directive establishes that the employer holds the ultimate, unshakeable burden for workplace safety, regardless of the individual actions or duties of their employees. This means that while workers are legally required to follow safety protocols and use equipment correctly, their personal negligence or failure to comply does not absolve the employer of legal liability. The law treats the employer's obligation as "autonomous," meaning it exists independently; even if an employer delegates safety tasks to specialized managers or if a worker ignores a known rule, the employer remains the primary guarantor of a safe environment. Essentially, the Directive ensures that the buck always stops with the organization's leadership, preventing them from using "human error" as a legal shield to escape their foundational duty to provide a risk-free workplace.

Some scholars argue that the law is too "structuralist" and ignores the psychological reality of human error. Professor of Work and Organizational Psychology at ETH Zurich, Gudela Grote, suggests that by placing almost all legal weight on the employer, the law may inadvertently discourage workers from taking "proactive" safety ownership. If the employer is always responsible, the worker may feel their personal choices matter less.¹ If a worker knows the employer will bear the full

¹ Grote, G. *Safety Management in Different High-Hazard Domains: All the Same?* *Safety Science*, 50(10), 2012.

financial and legal brunt of an accident regardless of worker carelessness, the incentive for the worker to exercise extreme caution is theoretically diminished. Besides, there is a conflict between Article 5(3) (Employer is always responsible) and Article 5(4) (Member States *may* limit responsibility for "unusual and unforeseeable circumstances"). Laurent Vogel, a leading OSH researcher at the European Trade Union Institute, notes that the "unforeseeable" clause is often used by Member States to water down the Directive. Critics argue the CJEU (Court of Justice) has to constantly step in to prevent employers from using "worker error" as a fake "unforeseeable circumstance."¹ Professor David Walters argues that in small businesses, where the employer is often working alongside the employee, the legal separation of "employer responsibility" and "worker duty" is practically impossible to distinguish, leading to "regulatory unreasonableness" where employers are held to standards they cannot physically monitor 24/7.²

According to the RA Labour Code, given the absence of a mechanism for responsible persons, the major part of the duties related to ensuring the safety and protecting the health of workers has been transferred from the employer to employees. Given the need to democratize the labour relationship, the Directive provides for the employer's duty and thus the employee's right to ensure that the employees participate in the discussions on matters related to ensuring safety and protecting health. The participation of the employees must be held on the means with a significant impact on the safety and health of employees, designation of responsible persons, selection or being selected, as well as enlisting an external service, risk assessment, and handling of occupational accidents. The consultations must be organized in advance or on time by providing the workers with a real opportunity to provide suggestions and a balanced participation of employees under the domestic legislation and/or developed practice.³

Scholars like Lord Wedderburn and Paul Davies have argued that labour law's primary function is to counteract the inherent inequality of bargaining power. Participation in Occupational Safety and Health (OSH) is seen as a "fundamental democratic right" because it concerns the physical integrity of the human person,

¹ **Vogel, L.** *The Framework Directive: A 'Constitutional' Act for Workers' Health.* European Trade Union Institute (ETUI). Brussels, 2015.

² **James, P., & Walters, D.** *Worker Representation in Health and Safety: Options for Regulatory Reform.* *Industrial Relations Journal*, N 33(2), 2002, pp. 141-156.

³ *The two most important regulations on this matter are ILO Convention No. 155 and the EU OSH Framework Directive (89/391/EEC). Adopted in 1981, this is the global "gold standard" for workplace safety. In June 2022, the ILO upgraded this to a Fundamental Convention, meaning all 187 ILO Member States (including Armenia) are obligated to respect and promote its principles, even if they haven't formally ratified it.*

which cannot be left solely to the market or the employer's discretion.¹ This reflects the theory of collective autonomy. The most influential scholars in modern legal sociology and "reflexive" labour law, Ralf Rogowski and Gunther Teubner, suggest that the law should not just dictate rules but create structures for communication. By mandating "consultation in advance," the Directive forces a "reflexive" process where the employer must see the workplace through the eyes of the employee.² Laurent Vogel is the leading voice on the "social dimension" of EU safety law. He argues that Article 11 of the Framework Directive represents a "constitutionalization" of worker rights, moving safety out of the technical realm and into the realm of civil rights.³

Under the Framework Directive, the employer should ensure that each worker receives adequate safety and health training in the form of information and instructions specific to their workstation or job on recruitment, in the event of a change of job, in the event of the introduction of new work equipment, or any new technology.⁴ Such an obligation of the employer in the RA Labour Code is introduced as a negative obligation to refrain from demanding that the employer cannot require that the employee assume performance of job duties if he/she has not undergone training and/or instruction in work safety. However, the employer must ensure that the employee is informed about potential risk factors existing in the establishment at the time of assuming work duties and receiving safety instructions specific to the workplace, only to employees who are on business trips. It is true that according to Article 250 of the RA Labour Code, the work is temporarily stopped according to the procedure defined by normative legal acts if the employee fails to familiarize himself with the work safety rules; however, again, the legal norm does not specify the issues of possible unfavorable consequences of offenses by either the employer or the employee.

According to Article 206 of the RA Labour Code, in the event of a failure by an employer to adhere to the rules for ensuring labour safety and health, the employee may refuse to perform their work duties as a protection measure. This measure of self-protection does not have a sufficiently clear formulation to allow the employee to form an understanding of grounds in the presence of which it

¹ **Wedderburn, K. W.** *The Worker and the Law* (3rd ed.). Harmondsworth: Penguin; 1986, **Davies, P., & Freedland, M.,** *Labour Law: Text and Materials*. London: Weidenfeld & Nicolson., 1993.

² **Teubner, G.** "Substantive and Reflexive Elements in Modern Law." *Law & Society Review*, 17(2), 1983, pp. 239–285; **Rogowski, R., & Wilthagen, T. (Eds.).** *Reflexive Labour Law: Studies in Industrial Relations and Employment Regulation*. Deventer: Kluwer Law and Taxation. 1994.

³ **Vogel, L.** *The Prevention of Workplace Risk: A Descriptive Analysis of Statutory Provisions in Member States of the European Union*, 1994.

⁴ **Hughes, Phil, and Ed Ferrett.** *Introduction to health and safety at work*. Routledge, 2011.

would be sufficient and necessary to use his right to refuse performance of duties, and in case of abusing it, foresee possible negative consequences. Providing for such legal norms in Chapter 20 of the RA Labour Code instead of Chapter 23 of the same Code, which regulates employee safety and health protection issues, is by itself problematic. For legal predictability and thus stability considerations, it is necessary to consolidate the legal norms related to issues of protection of the safety and health of workers in one chapter, where legal provisions on both unfavorable legal consequences for failure to adhere to the rules and legal provisions on remedies will be included.

Regarding the mandatory health surveillance, Article 249 of the RA Labour Code provides for the employee's obligation to undergo health surveillance at recruitment and during employment. The existence of the employer's subjective obligations in the area of ensuring the safety and protecting the health of the employee is due to the employer's subjective right to ensure safety and protect health. Thus, the Directive rightly defines this as the worker's right rather than an obligation. Nevertheless, the Directive does not place the entire burden of ensuring the safety and protecting the health of employees on the shoulders of the employer by **introducing an obligation for employees to take care of ensuring their safety and protecting their health** by following the training and instruction given by the employer. In particular, in Article 13 of the Directive, it is stated that employees must:

- make correct use of machinery, apparatus, tools, dangerous substances, transport equipment, and other means of production;
- make correct use of the personal protective equipment and, after use, return it to its proper place;
- refrain from disconnecting, changing, or arbitrarily removing safety devices fitted, e.g., to machinery, apparatus, tools, plant, and buildings, and use such safety devices correctly;
- immediately inform the employer and/or the workers with specific responsibility for the safety and health of workers of any work situation they have reasonable grounds for considering represents a serious and immediate danger to safety and health, and of any shortcomings in the protection arrangements;
- cooperate, in accordance with established practice, with the employer and/or responsible workers, for as long as may be necessary to enable any tasks or requirements imposed by the competent authority to protect the safety and health of workers at work to be carried out;

▪ cooperate, in accordance with the established practice, with the employer and/or workers with responsible workers, for as long as may be necessary to enable the employer to ensure that the working environment and working conditions are safe and pose no risk to safety and health within their field of activity.

While the Framework Directive defines the employer's obligation to ensure that the health and safety of employees is protected, nevertheless, at legislative and practical levels, the state has an obligation to ensure the operation of the health system and its supervision. This, in turn, entitles the employee to request that health surveillance and/or its public oversight be performed. The Directive explicitly states that health surveillance may be provided as part of a national health system. Scientific literature indicates that this creates a "public health bridge" where the state must ensure that medical resources are available to assess workers' fitness and detect occupational diseases that employers might miss or suppress.¹ Because health is a public good, the law grants employees the right to demand intervention. This is scientifically supported by the concept of "Sentinel Health Events," where a single worker's request for surveillance can act as a warning signal for a broader public health crisis, triggering state-led engineering modifications or material substitutions.

Despite the theoretical benefits, scientific articles highlight several failures in how states supervise health systems. Many researchers argue that health surveillance is often fragmented between "occupational medicine" (private/employer-funded) and "public health" (state-funded).² This leads to a loss of data. If a state health system doesn't communicate with an employer's risk assessment team, the "oversight" becomes a hollow exercise that fails to prevent long-term chronic illnesses like cancer.

Based on Article 50 of the RA Labour Code, the Health and Labour Inspection Body acts as the superior administrative and enforcement authority within a multi-tiered safety escalation framework. Its role begins as an evaluative arbiter that is triggered when an employer refuses to comply with internal safety demands from employees or safety services; upon notification, the head of the inspection body must conduct a formal health and safety assessment to determine the validity of the risk. Once a hazard is confirmed, the authority shifts into a decision-making role, issuing a mandatory legal order that compels the employer to cease operations. Finally, the

¹ **Colosio et al.** *Workers' health surveillance: Implementation of the Directive 89/391/EEC in Europe. Occupational Medicine*, 67(7), 2017, pp. 574–578.

² **Hassard, J., et al.** *The business case for occupational safety and health: A systematic review. International Journal of Occupational and Environmental Health, Safety Science*, N 120, 2019, pp. 206–225.

inspectorate serves as an enforcement power with police-recourse, whereby the head of the body is legally authorized to involve the police to physically evacuate dangerous worksites and halt activities if the employer continues to resist state directives. By Article 263 of the Labour Code, State supervision and control over the provision of occupational safety and the health maintenance of employees is entrusted to the Inspection Body.

The object of our criticism in the current national legislation is for treating health surveillance as a "general check-up" rather than a targeted risk-based intervention. This dilutes the protective value of the surveillance. If the state oversight is too general, it fails to find the "subtle influences" of specific workplace toxins, rendering the employee's request for oversight scientifically ineffective.

The state's role is essentially to act as a referee. If the employer's "autonomy of responsibility" fails, the employee's right to request state oversight serves as a legal "emergency brake." However, critics argue that this brake is often disconnected from the actual mechanical parts of the health system.

The Framework Directive, specifically under Article 11, provides for the forms of potential cooperation between the competent public authority and those who have responsibility for ensuring health and safety, including that the latter have to be allowed to provide their comments to the competent public authority when inspections are performed. The Framework Directive formalizes the relationship between workplace actors and state regulatory bodies. This tripartite cooperation (State, Employer, Employee) is essential for moving safety from a theoretical legal obligation to a functional reality.

The Directive mandates that workers and/or their representatives must be allowed to participate "in a balanced way" in the oversight process. This includes specific rights during state inspections: Workers' representatives often have the right to accompany labour inspectors during site visits (The Right to Accompany); both employers and workers must be permitted to submit observations to the competent public authority, which ensures the inspector receives a "stereo" view of the workplace - the management's procedural record and the workers' lived experience (The Right to Comment); if workers believe the employer's measures are inadequate, they have the legal standing to appeal to the state authority to trigger an inspection without fear of retaliation - the "non-retaliation" principle (The Right to Request Intervention).

From a scientific and organizational perspective, this cooperation is analyzed as a tool to solve information asymmetry. Scientists in the field of ergonomics and safety note that workers possess "tacit knowledge" - the small, daily risks that don't appear in official risk assessments but are critical for prevention. Public authorities use cooperation to "calibrate" their enforcement. Instead of purely

punitive measures, the interaction allows for consultative supervision, where the state provides technical advice alongside enforcement.¹ Academic literature, particularly from the fields of Socio-Legal Studies and Industrial Relations, highlights several flaws in this cooperation model. Scholars like David Walters and Phil James argue that cooperation assumes a level playing field that rarely exists. In workplaces without strong trade unions or organized representation, the right to comment is often a silent one. Workers may fear that providing negative comments to an inspector will lead to informal punishments or job insecurity, despite legal protections.² Recent research into Labour Inspectorates (Cefaliello, 2020) highlights a structural failure in the state's ability to cooperate. Due to budget cuts across the EU, the frequency of inspections has dropped. "Cooperation" is impossible if the "competent public authority" is physically absent from the workplace for years at a time. This turns a proactive right into a reactive one that only triggers after an accident.³ Gunther Teubner's theory of "legal irritants" suggests that formal cooperation can become a ritual. They argue that the requirement for comments and inspections often leads to "bureaucratic capture." Employers become experts at presenting the "correct" paperwork to inspectors, and the "cooperation" becomes an exchange of documents rather than a dialogue about physical hazards.⁴

Taking into account the foregoing, the need to bring the RA Labour legislation into conformity with the principles and standards of EU law, it is recommended to revise Chapter 23 of the RA Labour Code. To this end, it is necessary to expand the "conditions defined by law" provided for in Article 243 of the RA Labour Code by incorporating in it the existence, maintenance, and operation of protective means.

To ensure that the processes of ensuring safety and protecting the health of workers are democratized, the RA Labour Code will need to:

- provide for legal provisions and mechanisms guaranteeing consultation and balanced participation of workers and workers' representatives;
- define legal norms for provision and access to information, awareness-raising, liberalization, and responsibility enhancement.

¹ **Grote, G.** *Safety management in different high-hazard domains: All the same?* *Safety Science*, 50(10), 1983-1992, 2012.

² **Walters, D., & Nichols, T.** *Worker Representation and Workplace Health and Safety*. 2007.

³ **Cefaliello, A.** *Towards an improvement of the legal framework governing Occupational Health and Safety*. *European Labour Law Journal*, N 11(3). 2020.

⁴ **Teubner, G.** *Legal Irritants: Good Faith in British Law or How Unifying Law Ends up in New Divergences*. *The Modern Law Review*, N 61(1), 1998, pp. 11-32.

To increase the level of protection of safety and health of employees, it would be necessary to define the conditions and procedures for designating, selecting, or organizing the selection of responsible workers in the format provided for in the Framework Directive.

In carrying out legislative and regulatory activities, pay special attention to defining the rights and obligations of all parties, protection of rights issues, legal consequences arising out of a failure to perform obligations, and particularly, financial and procedural matters of personal liability. It is necessary to envision state oversight of the existence, maintenance, and operation of collective and individual protective measures for ensuring the safety and protecting the health of workers.

Irrespective of the degree to which the national legislation conforms to the standards of EU laws, the state must introduce a compensation mechanism for potential violations of rights guaranteed by EU law. Thus, to bring the RA labour legislation into conformity with the EU's legal standards, it is necessary to review the terms and procedure for providing annual leave by eliminating the preconditions for its use and by introducing simultaneously mechanisms for the protection of rights and compensation of losses in the event of a violation of the rights guaranteed by the Framework Directive.

Conclusion

The comparative analysis reveals that while the Republic of Armenia has formally aligned its definition of health with international standards - recognizing it as a state of complete physical, mental, and social well-being - the legislative application of this principle remains underdeveloped. The current Armenian Labour Code omits critical modern OSH regulations, particularly regarding the proactive risk management and the non-delegable nature of employer responsibility found in EU law.

A primary deficiency identified is that Armenian legislation fails to provide adequate reparation for actual damages caused, leaving workers vulnerable even in the event of employer negligence. By contrast, the EU system ensures that the "buck stops" with the organization's leadership, preventing the use of "human error" as a legal shield. Furthermore, the lack of a dedicated mechanism for safety-responsible persons in Armenia results in an unfair transfer of the duty of care from the employer to the employees.

To resolve these discrepancies and move toward a truly preventive OSH culture, Chapter 23 of the RA Labour Code must be fundamentally revised. Legislative updates must incorporate:

- The integration of the existence, maintenance, and operation of protective means into the definition of safe working conditions.
 - The establishment of legal mechanisms for the balanced participation and consultation of workers to democratize workplace safety.
 - Clear procedures for designating safety-responsible workers and enlisting qualified external services as mandatory under the Framework Directive.
 - A comprehensive consolidation of safety-related remedies and legal consequences to ensure legal predictability and stable protection for employees.
- Ultimately, bringing Armenian legislation into conformity with EU standards is not merely a technical requirement of international treaties but a necessary step toward the "constitutionalization" of worker rights, ensuring that prevention and proactive risk assessment become the bedrock of the Armenian workplace.

Bibliography

1. Case C-22/98 Criminal proceedings against Jean Claude Becu, Annie Verweire, Smeg NV and Adia Interim NV [1999] ECR I-05665, ECLI:EU:C:1999:419.
2. Case C-256/01 *Debra Allonby v Accrington & Rossendale College and Others* [2004] ECR I-00873, ECLI:EU:C:2004:18.
3. Case C-3/87 *The Queen v Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Agegate Ltd.* [1989] ECR 04459, ECLI:EU:C:1989:650.
4. Case C-303/98 *Sindicato de Médicos de Asistencia Pública (Simap) v Conselleria de Sanidad y Consumo de la Generalidad Valenciana* [2000] ECR I-07963, ECLI:EU:C:2000:528.
5. Case C-428/09 *Union syndicale Solidaires Isère v Premier ministre and Others* [2010] ECR I-09961, ECLI:EU:C:2010:612.
6. Case C-441/01 *Commission of the European Communities v Kingdom of the Netherlands* [2003] ECR I-05463, ECLI:EU:C:2003:308.
7. Case C-84/94 *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v Council of the European Union* [1996] ECR I-05755, ECLI:EU:C:1996:431.
8. **Cefaliello, A.** Towards an improvement of the legal framework governing Occupational Health and Safety, *European Labour Law Journal*, N 11(3), 2020.

9. **Colosio, C., Mandic-Rajcevic, S., Godderis, L., & van der Laan, G.** Workers' health surveillance: Implementation of the Directive 89/391/EEC in Europe. *Occupational Medicine*, 67(7), 2017.
10. **Davies, P., & Freedland, M.** Labour Law: Text and Materials. London: Weidenfeld & Nicolson., 1993.
11. **Defosse, A.** Directive 2014/67/EU on the enforcement of Directive 96/71/EC concerning the posting of workers in the framework of the provision of services. In E. Ales, M. Bell, O. Deinert, & S. Robin-Olivier (Eds.), *International and European Labour Law: A Commentary*, 2018.
12. **Hassard, J., Teoh, K., & Cox, T.** The business case for occupational safety and health: A systematic review. *International Journal of Occupational and Environmental Health. Safety Science*, N 120, 2019.
13. **Hughes, P. and Ferrett, E.** Introduction to health and safety at work. Routledge, 2011.
14. Joined Cases C-6/90 and C-9/90 *Andrea Francovich and Danila Bonifaci and others v Italian Republic* [1991] ECR I-5357, ECLI:EU:C:1991:428.
15. **Junevičius, Al. and Gelžinytė, D.** "Employees' health and safety requirements and regulations in the European Union." *European Integration Studies* 3, 2009.
16. **Kountouris, N.** "The Concept of 'Worker' in European Labour Law: Fragmentation, Autonomy and Scope." *Industrial Law Journal*, N 47(2), 2018.
17. **Rogowski, R., & Wilthagen, T. (Eds.).** Reflexive Labour Law: Studies in Industrial Relations and Employment Regulation. Deventer: Kluwer Law and Taxation. 1994.
18. **Teubner, G.** "Substantive and Reflexive Elements in Modern Law." *Law & Society Review*, 17(2), 1983.
19. **Vogel, L.** The Prevention of Workplace Risk: A Descriptive Analysis of Statutory Provisions in Member States of the European Union. 1994.
20. **Vogel, L.** The Prevention System in the Framework Directive 89/391/EEC. European Trade Union Institute (ETUI), 1994 .
21. **Wedderburn, K. W.** The Worker and the Law (3rd ed.). Harmondsworth: Penguin; 1986.
22. **WHO, CONSTITUTION** "World Health Organization." Air Quality Guidelines for Europe 91 (2020).

**ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ.
ՀՀ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՄ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՄԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻՆ**

Ամփոփագիր

Հոդվածում ուսումնասիրվում են ՀՀ իրավական համակարգում աշխատողների անվտանգության և առողջության պահպանման իրավական մեխանիզմների խնդիրները: Ուսումնասիրվել է աշխատավայրում առողջության պաշտպանությունը որպես բազմաշերտ կառուցվածք, որը ներառում է իրավական, սոցիալ-տնտեսական, կազմակերպչական, տեխնիկական, սանիտարահիգիենիկ և վերականգնողական միջոցառումներ՝ ուղղված աշխատողների կյանքի և ֆիզիկական անձեռնմխելիության պաշտպանությանը նրանց մասնագիտական գործունեության ընթացքում: Աշխատանքի հիմնական նպատակն է իրականացնել համեմատական վերլուծություն հայաստանյան աշխատանքային օրենսդրության և Եվրոպական միության չափանիշների միջև՝ վեր հանելու համակարգային բացերն ու հակասությունները: Այս տարբերությունների բացահայտմամբ հեղինակները նպատակ ունեն տրամադրել օրենսդրական մոտարկման ուղեցույց՝ ՀՀ ներպետական իրավունքը ԵՄ մարդու իրավունքների և աշխատանքային չափանիշներին համապատասխանեցնելու համար:

Աշխատանքում որպես հիմնական մեթոդ կիրառվել է համեմատական իրավական վերլուծությունը՝ համակարգային և գիտական վերացարկման մեթոդների հետ մեկտեղ: Հետազոտությունը վեր է հանում երկու համակարգերի միջև առկա գաղափարական հիմնարար տարբերությունը. ԵՄ իրավունքը պարզապես պատահարներին արձագանքելուց անցում է կատարել դեպի ռիսկերի գնահատման և կանխարգելման պրոակտիվ մշակույթ: Առանցքային բացահայտումներից մեկն այն է, որ ՀՀ ներպետական օրենսդրության մեջ բացակայում է անվտանգության պատասխանատու անձանց հստակ մեխանիզմը, ինչն անվտանգության ապահովման բեռը փաստացիորեն գործատուից փոխանցում է աշխատողին: Բացի այդ, հայաստանյան օրենսդրությունը քննադատվում է իրավական պաշտպանության միջոցների և ինքնապաշտպանության եղանակների ոչ հստակ ձևակերպումների համար, որոնք չունեն անհրաժեշտ կանխատեսելիություն՝ պատշաճ պաշտպանություն կամ պատճառված վնասի հատուցում ապահովելու համար:

Հիմնաբառեր. առողջության պաշտպանությունն աշխատավայրում, անվտանգություն և առողջության պահպանում, առողջապահական ոլորտի քաղաքականություն, հանրային առողջություն, առողջապահական իրավունք, աշխատանքի իրավունք:

ОХРАНА ЗДОРОВЬЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ РАБОТНИКОВ: СООТВЕТСТВИЕ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯМ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В СФЕРЕ БЕЗОПАСНОСТИ ТРУДА И ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ

Аннотация

В статье исследуются проблемы правовых механизмов обеспечения безопасности и охраны здоровья работников в правовой системе Республики Армения. Охрана здоровья на рабочем месте рассматривается как многоуровневая структура, включающая правовые, социально-экономические, организационные, технические, санитарно-гигиенические и реабилитационные мероприятия, направленные на защиту жизни и физической неприкосновенности работников в процессе их профессиональной деятельности.

Основная цель работы заключается в проведении сравнительно-правового анализа трудового законодательства Армении и стандартов Европейского союза для выявления системных пробелов и противоречий. Посредством выявления данных различий авторы стремятся представить рекомендации по аппроксимации законодательства, направленные на приведение национального права в соответствие с передовыми стандартами ЕС в области прав человека и трудовых отношений.

В качестве основного метода исследования использован сравнительно-правовой анализ наряду с методами системного и научного абстрагирования. Исследование выявляет фундаментальное идеологическое различие между двумя системами: право ЕС перешло от простого реагирования на несчастные случаи к проактивной культуре оценки рисков и превенции. Одним из ключевых выводов является отсутствие в законодательстве Армении четкого механизма назначения лиц, ответственных за безопасность, что фактически перекладывает бремя обеспечения безопасности с работодателя на работника. Кроме того, армянское законодательство подвергается критике за нечеткие формулировки средств правовой защиты и способов самообороны, которым не хватает необходимой предсказуемости для обеспечения надлежащей защиты или возмещения причиненного ущерба.

Ключевые слова: охрана здоровья на рабочем месте, безопасность и гигиена труда, политика в области здравоохранения, общественное здоровье, здравоохранительное право, право на труд.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 25.12.2025 թ., պրվել է գրախոսության 26.12.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 29.12.2025 թ.:

ՀԱՄՄԻԿ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

Ֆրանսիական համալսարանի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների
թեկնածու, դոցենտ,
ՀՊՏՀ հասարակագիտության ամբիոնի դոցենտ,
Հայ-ռուսական համալսարանի
իրավունքի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի դոցենտ
ORCID ID: 0009-0006-1501-8053

ՏԱՏՅԱՆԱ ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ

Հայ-ռուսական համալսարանի
մագիստրանտ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԵ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ՝ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱԶՄԱԿԱՐԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Ամփոփագիր

Հոդվածում քննարկվում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու իրավական կարգավիճակը կրոնական բազմակարծության համատեքստում: Վերլուծվում է Եկեղեցու դերի սահմանադրական ամրագրումը, ինչպես նաև «ազգային եկեղեցի» եզրույթի իրավական նշանակությունը:

Միջազգային փորձի և ՄԻԵԴ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրության հիման վրա եզրահանգում է արվում առ այն, որ ազգային եկեղեցու ճանաչումը չի հակասում կրոնական ազատությանը, եթե ապահովված են խտրականության բացառման և հավասարության երաշխիքները: Միաժամանակ իրավական որոշակիության տեսանկյունից առաջարկվում է օրենսդրորեն ամրագրել «ազգային եկեղեցի» եզրույթի սահմանումը:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ գործնականում հաճախ են պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից Եկեղեցու ներքին գործերին միջամտելու դեպքերը, առաջարկվում է պետության աշխարհիկության սկզբունքը ապահովելու համար իրավական պատասխանատվություն սահմանել պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից Եկեղեցու ներքին գործերին միջամտելու համար:

Հիմնաբառեր. Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցի, ազգային եկեղեցի, կրոնի ազատություն, բացառիկ առաքելություն, կրոնական բազմակարծություն:

1. Ընդհանուր դրույթներ

Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու իրավական կարգավիճակի հստակեցման խնդիրը իրավագիտության արդիական հարցերից է: Սահմանադրական և օրենսդրական կարգավորումներով Եկեղեցին հանդիսանում է որպես ազգային ինքնության ձևավորման և պահպանման առանցքային ինստիտուտ, ինչն էլ, միաժամանակ, կրոնական բազմակարծության սկզբունքի և կրոնական այլ կազմակերպությունների իրավահավասարության ապահովման համատեքստում առաջացնում է իրավաքաղաքական քննարկումներ և իհարկե գիտական վերլուծության պահանջ:

Վերջին տասնամյակների գիտական գրականության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հարցը հիմնականում դիտարկվել է պատմաքաղաքական և կրոնագիտական դիտանկյուններից, մինչդեռ իրավական համատեքստում դեռևս առկա են հակասություններ և բացեր: Ընդ որում, միջազգային իրավունքի և մարդու իրավունքների, մասնավորապես խղճի և դավանանքի ազատության ոլորտում տեղի ունեցող զարգացումները, ինչպես նաև գլոբալիզացիոն գործընթացները պահանջում են նոր տեսանկյունից գնահատել Առաքելական Եկեղեցու կարգավիճակը և դրա համադրումը կրոնական բազմակարծության սկզբունքի հետ:

Ժամանակակից հասարակությունում միջդավանական հակասությունների սրացմանը դիմակայելը պահանջում է արդյունավետ քաղաքական և իրավական մեխանիզմների մշակում, որոնք նպատակ ունեն ապահովել տարբեր կրոնական խմբերի ներկայացուցիչների խաղաղ համակեցությունը: Միջազգային իրավունքի ընդհանուր ճանաչված սկզբունքներն ու նորմերը, այդ թվում՝ մարդու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող, դառնում են ազգային իրավական համակարգի անբաժանելի մասը և մեծապես որոշում են պետական և իրավական ինստիտուտների հետագա արդիականացման ուղղությունները:

Պատմաիրավական վերլուծությունը վկայում է, որ Հայ առաքելական եկեղեցու սահմանադրական կարգավիճակը ենթարկվել է դինամիկ փոփոխությունների իրեն բնորոշ առանձնահատկություններով: Այսպես՝ 1995 թ. Սահմանադրությամբ ամրագրված չէր Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու կարգավիճակի վերաբերյալ որևէ նորմ: Նրա դերի ու նշանակության, ինչպես նաև որպես ազգային եկեղեցի ճանաչելու մասին դրույթ ամրագրված էր 01.06.1991 թ. «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» օրենքի նախաբանում: Իսկ արդեն 2005 թվականի և 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումներով ճանաչվեց Հայ առաքելական եկեղեցու, որպես ազգային եկեղեցու կարգավիճակը:

2005 թ. նոյեմբերի 27-ի սահմանադրական բարեփոխումների համաձայն՝ 8.1-ին հոդվածով նախատեսվեց, որ եկեղեցին անշատ է պետությունից: Հայաստանի

Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում:

Հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք նման ամրագրումը չի հակասում կրոնների և կրոնական կազմակերպությունների հավասարության սկզբունքին:

Գ. Հարությունյանը և Ա. Վաղարշյանը ընդգծում են, որ Հայ առաքելական սուրբ եկեղեցու ազգային կարգավիճակի ընդգծումը որևէ կերպ չի հակասում կրոնների և կրոնական կազմակերպությունների հավասարության սկզբունքին օրենքի առջև և չի նսեմացնում մյուս եկեղեցական կառույցների դերն ու նշանակությունը, քանի որ ըստ Սահմանադրության և գործող օրենսդրության՝ բոլոր կրոնական կազմակերպություններն ունեն հասարակության բարոյահոգեբանական ներուժի պահպանմանն ու զարգացմանը մասնակցելու հավասար հնարավորություններ¹:

Կիսելով հեղինակների մոտեցումը՝ միաժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ ազգային (պետական) եկեղեցու սահմանադրական ճանաչումը բխում է նաև միջազգային իրավական պրակտիկայից: Այսպես՝ Իսլանդիայի Սահմանադրության 62-րդ հոդվածի համաձայն՝ Ավետարանական Լյութերական եկեղեցին Իսլանդիայի ազգային եկեղեցին է և որպես այդպիսին պաշտպանվում ու աջակցություն է ստանում պետության կողմից: Նորվեգիայի Սահմանադրության 16-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Նորվեգիայի եկեղեցին՝ Ավետարանական-Լյութերական եկեղեցին, պետք է մնա Նորվեգիայի պետական եկեղեցի և որպես այդպիսին պետք է աջակցություն ստանա պետության կողմից²:

2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ամրագրվել են պետության և կրոնական կազմակերպությունների հարաբերությունների վերաբերյալ ընդհանուր կարգավորումներ (17-րդ հոդված)՝ երաշխավորելով կրոնական կազմակերպությունների գործունեության ազատությունը և կրոնական կազմակերպությունների՝ պետությունից անջատ լինելու սահմանադրական սկզբունքը, ինչպես նաև Հայաստանի Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու վերաբերյալ հատուկ դրույթները (18-րդ հոդված), այն է՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում: Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունները կարող են կարգավորվել օրենքով:

Այսպիսով, 2015 թ. սահմանադրական փոփոխություններով էական փոփոխության ենթարկվեց եկեղեցու և պետության փոխհարաբերությունների

¹ **Հարությունյան Գ., Վաղարշյան Ա.,** << Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Եր., «Իրավունք», 2010, էջ 123:

² **Ղամբարյան Ա., Շաքարյան Թ.,** Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու սահմանադրական կարգավիճակի բարեփոխումների դոկտրինալ հայեցակարգ: Երևան 2020, էջ 17:

ձևակերպումը. եթե նախկինում Սահմանադրությունն օգտագործում էր «Եկեղեցին անջատ է պետությունից» ձևակերպումը, ապա նոր սահմանադրական տեքստում այն փոխարինվեց «կրոնական կազմակերպություններն անջատ են պետությունից» ձևակերպմամբ:

Իրավական նորմի վերլուծության տեսանկյունից պրոֆեսոր Գ. Դանիելյանը իրավացիորեն նշում է. «Երբեմն «բացառիկ առաքելություն» եզրույթն անհարկի շփոթի տեղիք է տալիս՝ թողնելով այնպիսի տպավորություն, թե խոսքը իբր Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ բացառապես անցյալում ունեցած պատմական առաքելության մասին է: Հեղինակն ընդգծում է, որ Սահմանադրությունը նախ և առաջ իրավական ակտ է, ուստի վերջինիս կոչումը ոչ թե պատմական փաստեր արձանագրելն է, այլ հասարակական հարաբերություններ կարգավորելը: Եվ եթե անգամ Սահմանադրությամբ հղում է արված պատմական փաստերին, ապա դրանք սոսկ արձանագրումներ չեն, այլ իրավական նորմի հիպոթեզի բաղադրիչ են, այսինքն՝ դրանցով ընդգծվում է իրավակարգավորման կոնկրետ տարբերակ ընտրելու օրենսդրի բուն նպատակը: Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու առաքելությունը ոչ միայն պատմական, այլև փաստացի (de facto) քնույթ ունի: Այդ առաքելությունն իրագործելու համար նույն հողվածի երկրորդ մասը նախատեսում է, որ Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու փոխհարաբերությունները կարող են կարգավորվել օրենքով»¹:

Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու իրավական կարգավիճակը կրոնական բազմակարծության համատեքստում կանխորոշում է վերջինիս և այլ կրոնական կազմակերպությունների հետ փոխհարաբերությունները:

Նախ նշենք, որ Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է կրոնական ազատությունը երաշխավորող մի շարք միջազգային կոնվենցիաների, որոնք ՀՀ իրավական համակարգի անբաժանելի մասն են կազմում: Միաժամանակ Հայաստանը պարտավորություն է ստանձնել համապատասխանեցնել ներպետական օրենսդրությունը միջազգային նորմերի դրույթներին:

1991 թ. Գերագույն խորհրդի կողմից ընդունված՝ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի նախաբանում վերահաստատվում է Հայաստանի միջազգային պարտավորությունները՝ ապահովելու մարդու իրավունքներն ու հիմնարար ազատությունները, այդ թվում բնականաբար նաև խղճի և դավանանքի ազատությունը: Կրոնական բազմակարծության ապահովումը, որպես ժողովրդական պետության բաղադրիչ, առաջին հերթին պետք է իրագործվի պետական եկեղեցու և կրոնական կազմակերպությունների փոխհարաբերությունների իրավական արդյունավետ կարգավորմամբ, հետևաբար, պետությունը պետք է հավասարակշռի ազգային եկեղեցու առանձնահատուկ կարգավիճակի պահպանումը և կրոնական

¹ Դանիելյան Գ., Մրքի, խղճի և կրոնի ազատության կառուցակարգային և իրավական երաշխիքները ՀՀ Սահմանադրությունում: «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», 2017 № 3 (24): Երևան, ԵՊՀ, 2017, էջ 32:

բազմակարծության պաշտպանությունը՝ ապահովելով, որ բոլոր կազմակերպություններն ազատորեն իրականացնեն իրենց գործունեությունը առանց խտրականության կամ սահմանափակման: Մինչդեռ որոշակի հակասություն է առաջացնում նույն օրենքի նախաբանում ամրագրված դրույթն առ այն, որ ճանաչվում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ որպես հայ ժողովրդի ազգային եկեղեցու, հոգևոր կյանքի շինության ու ազգային պահպանման կարևոր պատվար լինելու հանգամանքը¹:

Սակայն Վենետիկի հանձնաժողովը ներկայացրած եզրակացություն-զեկույցում քննարկվող օրենքի առնչությամբ նշել է հետևյալը. «... երկրում, որտեղ ազգային ծագման և որոշակի եկեղեցու պատկանելության միջև առկա է հստակ կապ, ինչպես, օրինակ, Հայաստանում, որտեղ բնակչության շուրջ 98%-ը հայ է, իսկ քաղաքացիների մոտ 90%-ը անվանականորեն անդամակցում է Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն, կարող է առաջանալ այլ կրոնների հանդեպ խտրականության վտանգ: Նման հավանականությունը կանխելու համար անհրաժեշտ է ապահովել և պաշտպանել կրոնական բազմակարծությունը, որը ժողովրդավարության հիմնարար բաղադրիչներից է²:

Պետք է իրատեսական մոտեցում ունենալ այս հարցում և ընդունել, որ հասարակության մեջ չի կարող չլինել համոզմունքների վերաբերյալ բազմակարծություն, հետևաբար պետության պարտականությունն է կրոնական և այլ համոզմունքների հիման վրա անհանդուրժողականության և խտրականության դրսևորումներից պաշտպանվելու պատշաճ իրավական երաշխիքներ սահմանել:

Ժողովրդավարական հասարակությունների սահմանադրություններում և մարդու իրավունքների միջազգային ու տարածաշրջանային փաստաթղթերում, անշուշտ, ամրագրված են ազատ դավանանքի և խղճի ու համոզմունքի նկատմամբ հարգանքի երաշխիքներ: Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացվել են մի շարք կոնվենցիաներ, որոնք ամրագրում են յուրաքանչյուրի՝ մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը, ինչպես նաև սահմանում են կրոնական կամ համոզմունքների հիման վրա անհանդուրժողականության և խտրականության բոլոր ձևերի վերացումը: Մասնավորապես՝ 1948 թ. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 18-րդ հոդվածն ամրագրում է հետևյալը. «Յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի ու դավանանքի ազատության իրավունք. այդ իրավունքը ներառում է իր դավանանքը կամ համոզմունքները փոխելու ազատություն և իր դավանանքը կամ համոզմունքները՝ մենակ կամ ուրիշների հետ մեկտեղ, հրապարակավ կամ գաղտնի քարոզելու, եկեղեցական արարողությունների, պաշտամունքի և ծիսակատարությունների միջոցով արտահայտելու ազատություն»: Նույնաբովանդակ նորմեր են սահմանվում 1950

¹ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 17.06.1991 թ., ուժի մեջ է մտել՝ 06.07.1991 թ., Հ.Ն-0333-1:

² Վենետիկի հանձնաժողովի եզրակացությունը «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին և «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքների վերաբերյալ, Կարծիք հմ. 530/2009, էջ 11:

թվականի նոյեմբերի 4-ին ընդունված «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածով, 1966 թվականին ընդունված՝ Քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 18-րդ հոդվածով (պարունակում է ավելի լայն ձևակերպում՝ ներառելով նաև կրթությունը):

Օրինակները շատ են և յուրաքանչյուրը, թերևս, մի փոքր տարբեր շեշտադրմամբ ամրագրում է մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը, որը ներառում է նաև կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու ազատությունը:

Հարկ ենք համարում նշել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մի շարք գործերով անդրադարձել է կրոնի ազատությանը: Մասնավորապես՝ «Կոկկինակիսն ընդդեմ Հունաստանի» գործով, որը վերաբերում է Հունաստանի կողմից կրոնական քարոզչության համար անձի դատապարտմանը, դատարանը, արտահայտելով իր իրավական դիրքորոշումը, նշել է, որ «մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը «ժողովրդավարական հասարակության» հիմքերից մեկն է: ...Այն ամենակարևոր տարրերից մեկն է, որը կազմում է հավատացյալների ինքնությունը և կյանքի մասին նրանց պատկերացումը: Ժողովրդավարական հասարակությունից անբաժանելի է բազմակարծությունը, որը թանկ գնով նվաճվել է դարերի ընթացքում: ... Միջազգային նորմերով սահմանվում է ոչ միայն որևէ կրոն կամ համոզմունք ունենալու ներքին ազատությունը այլ նաև այդ **հավատքը արտաքին ձևով արտահայտելու իրավունքը**, ինչը ներառում է նաև ուսուցումը, քարոզչությունը և այլ անձանց համոզելու փորձերը»¹:

«Իզգեթթին Դողանը և մյուսներն ընդդեմ Թուրքիայի» գործը վերաբերում է Թուրքիայի կողմից ալեիական համայնքի նկատմամբ կրոնական անհավասար վերաբերմունքին: Դիմողները նշել են, որ պետությունը ինստիտուցիոնալ կերպով աջակցում է սուննի իսլամին, մինչդեռ ալեիական հավատքը չի ճանաչվում և զրկված է պետական պաշտպանությունից և ֆինանսավորումից: Դատարանը սույն գործով նշել է, որ պետության խնդիրը չէ որոշել՝ որ հավատքն է «ճշմարիտ» կամ «ավանդական», այլ՝ ապահովել բոլոր կրոնական և ոչ ավանդական համոզմունքների հավասար իրավական պաշտպանությունը, հետևաբար պետությունը պարտավոր է նույնպիսի հարգանք և պաշտպանություն ցուցաբերել ոչ ավանդական կամ փոքրամասնություն կազմող կրոնական ուղղությունների նկատմամբ: Կրոնի ազատությունը ոչ միայն ներքին համոզմունք է, այլև **արտաքին դրսևորում**: Դատարանը հիմնարար դիրքորոշում է արտահայտել, ըստ որի պետությունը պարտավոր է կրոնական հարցերում պահպանել չեզոքություն և անաչառություն և չի կարող գնահատել կամ դասակարգել կրոնական համոզմունքների արժանիքը կամ աստվածաբանական ճշգրտությունը: Դատարանը նաև շեշտել է, որ եթե պետությունն ընտրում է ներգրավվել կրոնական կյանքի կազմակերպման և ֆինանսավորման մեջ, ապա վերջինս պարտավոր է դա անել ոչ խտրական կերպով և ապահովել հավասար

¹ Kokkinakis v. Greec (application no. 14307/88) հղումը՝
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57827%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57827%22]})

հնարավորություններ տարբեր կրոնական համայնքների համար կամ ձեռնպահ մնալ նման միջամտությունից¹:

Այսպիսով, բազմակարծությունը, հանդուրժողականությունն ու լայնախոհությունը «ժողովրդավարական հասարակության» դրոշմն են: Թեև անհատական շահերը երբեմն պետք է ստորադասվեն խմբային շահերին, սակայն ժողովրդավարությունը չի ենթադրում, թե միշտ պետք է առավելություն տրվի մեծամասնության շահերին. անհրաժեշտ է հասնել այնպիսի հավասարակշռության, որը կապահովի փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների նկատմամբ արդարացի ու պատշաճ վերաբերմունք:

ՀՀ Սահմանադրության 41-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի խղճի և դավանանքի ազատություն: Այս իրավունքը ներառում է կրոնը կամ համոզմունքները փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միայնակ, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ և հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով՝ քարոզի, եկեղեցական արարողությունների, պաշտամունքի այլ ծիսակատարությունների կամ այլ ձևերով արտահայտելու ազատությունը: Խղճի ազատությունը կարգավորվում է նաև ՀՀ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» օրենքով, որը սահմանում է կրոնական կազմակերպությունների գործունեության կարգը, նրանց իրավական կարգավիճակը, ինչպես նաև դավանանքի ազատության իրացման սահմանափակումները:

Այն, որ Սահմանադրությամբ ճանաչվում է Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը, պետության և եկեղեցու հետ հարաբերություններում վերապահվեց նախապատվություն և հաստատվեց առանձնահատուկ հարաբերություններ, ինչը սակայն չի նշանակում, որ Հայ Առաքելական եկեղեցուն վերապահվեց հանրային-իրավական կարգավիճակ. Ինչպես Հայ Առաքելական եկեղեցու, այնպես էլ այլ կրոնական կազմակերպությունների մասնավոր-իրավական կարգավիճակը սահմանելիս պետությունը կրոնին և եկեղեցուն վերապահել է ոչ թե *պետականաքաղաքական, այլ սոցիալ-մշակութային գործառույթ*²:

Անդրադառնալով «ազգային եկեղեցի» եզրույթի կիրառության հիմնահարցերին՝ համաձայնվում ենք այն իրավական դիրքորոշման հետ, որ քննարկվող տերմինը միջազգային փորձում լայն տարածում չի ստացել և շատ դեպքերում անծանոթ է միջազգային փորձին: Միջազգային փորձում առավել ընդունված է կրոնական գործունեություն իրականացնող կառույցներին վերաբերող այլ ձևակերպումների օգտագործումը, օրինակ՝ «պետական եկեղեցի» (established church), «ավանդական եկեղեցի» (traditional church), երբեմն՝ «պաշտոնապես ճանաչված եկեղեցի» (officially recognized church) կամ «պետության կողմից աջակցվող եկեղեցի» (state-supported church): Այս տերմինները նախընտրելի են

¹ *Izzettin Doğan and Others v. Turkey* (Application no. 62649/10) հղումը՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-162697%22%5D%7D>

² **Հակոբյան Կ.**, Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցու իրավական կարգավիճակը և նրա դերը քաղաքացիական հասարակության բարոյական հիմքերի ձևավորման գործում: Արդարադատություն 2011 2(13) էջ 23:

հատկապես այն իրավական համակարգերում, որտեղ կրոնական ազատության և հավասարության սկզբունքները համադրվում են պատմամշակութային ժառանգության ճանաչման հետ:

Հարկ է նշել, որ ո՛չ սահմանադրական, ո՛չ օրենսդրական մակարդակում չի տրվել «ազգային եկեղեցի» հասկացության բնորոշումը, ինչը բնականաբար առաջացնում է տարընկալումներ և բովանդակության ընկալման բարդություններ: Ենթադրվում է, որ եզրույթի իրավական մեկնաբանման բացակայությունը պայմանավորված է խղճի ազատության արտահայտման անհարկի խոչընդոտման վտանգով: Միևնույն ժամանակ պետք է ընդունել, որ իրավական անորոշությունը, որը ծագում է քննարկվող եզրույթի առնչությամբ, իր հետ բերում է մի շարք հիմնախնդիրներ, մասնավորապես խղճի և դավանանքի ազատության իրականացման առնչությամբ:

Օրինակ այն, որ հայաստանյան ԶԼՄ-ներում շատ կրոնական կազմակերպություններ բնորոշվում են որպես «հակազգային», որի պատճառով նսեմացվում է նրանց անդամների արժանապատվությունը: Նման չսահմանված եզրերը ոչ միայն չեն կարգավորում կրոնական ոլորտի իրավահարաբերությունները, այլև հակառակը՝ ծնում են նոր խնդիրներ¹:

Ընդ որում ՄԻԵԴ դատական պրակտիկայում անդրադառնալով պետական եկեղեցու իրավական կարգավիճակի իրավաչափությանը՝ նշվել է, որ պետական եկեղեցական համակարգը չի կարող ինքնին համարվել Կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի խախտում, միևնույն ժամանակ պետական եկեղեցական համակարգը, 9-րդ հոդվածի պահանջները բավարարելու համար, պետք է ներառի **անհատի կրոնի ազատության հատուկ երաշխիքներ**²:

Պատմական իրադարձությունների ընթացքում Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին հայ ժողովրդի համար եղել է ոչ միայն հոգևոր և կրոնական կենտրոն, այլև ազգային ինքնության պահպանման կարևոր գործոն: Եկեղեցին նպաստել է հայկական ավանդույթների և սովորույթների պահպանմանը՝ դրանք փոխանցելով սերնդեսերունդ:

Պետականության բացակայության ժամանակաշրջաններում այն ստանձնել է կրթության կազմակերպման դերը՝ ապահովելով գիտելիքի տարածումը: Բացի այդ, եկեղեցին ակտիվորեն մասնակցել է ազգային-ազատագրական շարժումներին՝ նպաստելով հայ ժողովրդի անկախության և ազատության համար մղվող պայքարին:

Պետականության բացակայության ժամանակաշրջաններում Եկեղեցին ստանձնել է պետական կառավարման երեք հիմնական ճյուղերի՝ օրենսդրական, գործադիր և դատական գործառնությունների իրականացման բարդ ու պատասխանատու պարտականությունները:

¹ **Դանիելյան Ս.**, Նկատարումներ Հայաստանում «խղճի ազատության մասին» օրինագծի վերաբերյալ. Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին և ՀՀ օրենսդրությունը: 2019, էջ 20:

² **Evans, C., Thomas, C.A.** Church-State Relations in the European Court of Human Rights. Volume 2006, Issue 3, էջ 700:

Այլ կերպ ասած՝ Հայ առաքելական եկեղեցին դարեր շարունակ գլխավորել է ազգային-ազատագրական պայքարը, իսկ պետականության բացակայության ժամանակ՝ իրականացրել «պետության գործառույթ», այս ամենից բացի՝ ստանձնել է ազգային ինքնության, ավանդույթների, սովորույթների, բարոյական արժեհամակարգի և մշակույթի, սովորույթային իրավունքների պահպանման առաքելությունը¹:

Այսպիսով, արված ուսումնասիրության հիման վրա հանգում ենք նրան, որ ազգային եկեղեցու ճանաչումը չի հակասում կրոնական ազատությանը, եթե ապահովված են խտրականության բացառման և հավասարության երաշխիքները:

Ինչ վերաբերում է եկեղեցու և պետության փոխհարաբերություններին, հարկ ենք համարում նշել, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենսդրությամբ հստակ ամրագրված են այն սահմանները, որոնցում պետք է գործեն ազգային եկեղեցին և պետությունը:

Մասնավորապես՝ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածում ամրագրված է. «Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով»: «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» օրենքի 6-րդ հոդվածը երաշխավորում է նաև Առաքելական Եկեղեցու՝ **իր կանոնադրության համաձայն գործունեության ազատությունը**: Նույն օրենքի 17-րդ հոդվածի (բ) ենթակետի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության եկեղեցին անջատված է պետությունից: Սույն հիմնադրույթի համաձայն պետությունը՝ չի միջամտում եկեղեցու և կրոնական կազմակերպությունների՝ **օրենքին համապատասխանող գործունեությանը և ներքին կյանքին**, արգելում է եկեղեցիների և կրոնական կազմակերպությունների կառուցվածքում որևէ պետական մարմնի կամ նրա հանձնարարությունները կատարող անձի գործունեություն:

Հետևաբար, համաձայն քննարկված նորմի՝ պետությունը և պետական պաշտոնյաները իրավունք չունեն որևէ կերպ միջամտելու Եկեղեցու ներքին կյանքին: Ավելին՝ «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ կետով ամրագրված է. «Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու **ինքնակառավարումն** իր նվիրապետության սահմաններում»:

Մինևույն ժամանակ նշված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ պետությունը չի կարող միջամտել եկեղեցու ներքին գործերին, քանի որ **եկեղեցին ինքնակառավարվող կառույց է** և գործերին միջամտելը հակասահմանադրական է և չի բխում իրավական պետության հիմնարար երաշխիքներից, որոնք ապահովում են խղճի ազատությունը և կրոնական բազմակարծությունը:

¹ Սերոբյան Պ., Հայ առաքելական եկեղեցու իրավական կարգավիճակը: Քրիստոնեություն և իրավունք, միջազգային խորհրդաժողովի նյութերի ժողովածու: Երևան, 2001, էջ 131:

Ներկայումս պետության և եկեղեցու տարանջատման սկզբունքը երկկողմանի է. ինչպես պետությունը չի կարող միջամտել եկեղեցու ներքին գործերին, այնպես էլ եկեղեցին չի կարող միջամտել պետական կառավարման գործընթացներին: «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածի գ) կետով հստակ ամրագրված է, որ եկեղեցին չի կարող իրականացնել պետական կառավարում կամ ստանձնել պետական մարմնի գործառույթներ: Պետական մարմնի գործառույթների ստանձնման փորձերը եկեղեցու կողմից, կամ եկեղեցական կյանքի նկատմամբ պետության անհիմն միջամտությունը կարող են դիտվել որպես պետության աշխարհիկության սկզբունքի խախտում:

Անշուշտ եկեղեցու և պետության փոխհարաբերությունները կարգավորող օրենսդրական ոլորտն ապահովված է այն իրավական երաշխիքներով, որոնց համաձայն եկեղեցին, որպես ինքնակառավարվող կառույց պետք է զերծ մնա արտաքին միջամտություններից և գործի իր կանոնադրության համաձայն, սակայն, ցավալիորեն պետք է արձանագրենք, որ գործնականում հաճախ են պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց, մասնավորապես ՀՀ վարչապետի կողմից փորձ արվում միջամտել եկեղեցու ներքին գործերին, մասնավորապես եկեղեցու բարձրագույն առաջնորդի ընտրության առումով¹:

Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի մի շարք նախադեպերով, մասնավորապես՝ «Հասանն ու Չաուշն ընդդեմ Բուլղարիայի» (*Hasan and Chaush v. Bulgaria*) և «Բեսարաբիայի մետրոպոլիտ եկեղեցին և այլք ընդդեմ Մոլդովայի» (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*) գործերով, Դատարանը միանշանակ մատնանշում է, որ պետությունը պարտավոր է խստիվ պահպանել չեզոքությունը և չի կարող կառավարել կամ վերահսկել, թե ով պետք է լինի որևէ եկեղեցու առաջնորդը: Նման միջամտությունները ոչ միայն իրավական առումով են անթույլատրելի, այլև խարխում են հասարակության բազմակարծությունն ու խաղաղ համակեցությունը:

Դատարանը նշել է, որ պետական իշխանությունները պարտավոր են մնալ չեզոք իրենց լիազորությունների իրականացման հարցում, երբ խոսքը վերաբերում է կրոնական համայնքների ներքին կազմակերպմանը: Կրոնական համայնքների ինքնավար գոյությունը անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակության բազմակարծության համար:

Դատարանը նշված գործերով նշել է, որ եթե պետությունը նախապատվություն է տալիս կրոնական համայնքի առաջնորդներից մեկին կամ փորձում է համայնքին ստիպել միավորվել մեկ ընդհանուր առաջնորդության ներքո՝ հակառակ նրանց կամքի, դա դիտարկվում է որպես միջամտություն կրոնի ազատությանը: Դատարանը վերահաստատել է, որ կրոնական համայնքներն ունեն ինքնավարության իրավունք պետությունից: Սա նշանակում է, որ

¹ <https://news.am/arm/news/894989.html>
<https://168.am/2025/10/29/2303382.html>
<https://news.am/arm/news/886924.html>

կրոնական խումբն ինքն է որոշում իր կազմակերպչական կառուցվածքը և հոգևոր առաջնորդին:

Դատարանն արձանագրել է, որ պետությունը չպետք է միջամտի կրոնական առաջնորդների ընտրությանը կամ փոխարինմանը, քանի որ դրանով խախտում է կրոնական համայնքի կազմակերպչական ինքնավարությունը և անհատների դավանանքի ազատությունը¹:

Այսպիսով, պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից Եկեղեցու ներքին գործերին միջամտելը հակասում է ոչ միայն ազգային սահմանադրական նորմերին, այլ նաև մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումներին:

Արված ուսումնասիրության հիման վրա հանգում ենք նրան, որ.

1. Ազգային եկեղեցու ճանաչումը չի հակասում կրոնական ազատությանը, եթե ապահովված են խտրականության բացառման և հավասարության երաշխիքները, սակայն միջդավանական հակասությունների սրմանը դիմակայելու, տարբեր կրոնական խմբերի ներկայացուցիչների խաղաղ համակեցությունը ապահովելու համար անհրաժեշտ է արդյունավետ քաղաքական և իրավական մեխանիզմների մշակում, մասնավորապես՝

ա/ իրավական որոշակիության տեսանկյունից անհրաժեշտ է օրենսդրորեն ամրագրել «ազգային եկեղեցի» եզրույթի սահմանումը: Ընդ որում՝ ազգային եկեղեցու կարգավիճակի իրավական ընկալումը պետք է հիմնված լինի ազգային ինքնության, ազգապահպանման ու հոգևոր կյանքի շինության, մշակութային և իրավաքաղաքական ընկալման վրա:

բ/ վերանայել կրթական և տեղեկատվական ոլորտի պետական քաղաքականությունը՝ ձևավորելու հանդուրժողականության մշակույթ և վերացնելու հասարակական կարծրատիպերը:

գ/ Եկեղեցու և հասարակության միջև երկխոսության ձևավորում, որը թույլ կտա պահպանել Հայ Առաքելական Եկեղեցու ազգային-մշակութային առաքելությունը՝ միաժամանակ հարգելով ու պաշտպանելով այլ կրոնական համայնքների իրավունքները:

2. Եկեղեցու և պետություն փոխհարաբերությունները կարգավորող օրենսդրական ակտերով եկեղեցին ինքնակառավարվող կառույց է և պետք է զերծ մնա արտաքին միջամտություններից: Ուստի պետության աշխարհիկության սկզբունքն ապահովելու համար անհրաժեշտ է իրավական պատասխանատվություն սահմանել պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից Եկեղեցու ներքին գործերին միջամտելու համար:

¹ *Hasan and Chaush, Holy Synod of BOC v. Bulgaria, Application no. 30985/96,*
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58921>

Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova, Application no. 45701/99,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-5486>

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. 1995 թ. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (2005 և 2015 թթ. փոփոխություններով):
2. «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է՝ 17.06.1991 թ., ուժի մեջ է մտել՝ 06.07.1991 թ., Հ.Ն-0333-1:
3. «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է՝ 22.02.2007 թ.:
4. Վենետիկի հանձնաժողովի եզրակացությունը «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին և «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքների վերաբերյալ: Կարծիք հմ. 530/2009:
5. **Հարությունյան Գ., Վաղարշյան Ա.**, ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Եր., «Իրավունք», 2010:
6. **Ղամբարյան Ա., Շաքարյան Թ.**, Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու սահմանադրական կարգավիճակի բարեփոխումների դոկտրինալ հայեցակարգ: Եր., 2020:
7. **Դանիելյան Գ.**, Մոքի, խղճի և կրոնի ազատության կառուցակարգային և իրավական երաշխիքները ՀՀ Սահմանադրությունում: «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», 2017 № 3 (24) ԵՊՀ Երևան 2017:
8. **Հակոբյան Կ.**, «Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու իրավական կարգավիճակը և նրա դերը քաղաքացիական հասարակության բարոյական հիմքերի ձևավորման գործում», Արդարադատություն 2011 2(13):
9. **Դանիելյան Ա.**, «Նկատառումներ Հայաստանում «Խղճի ազատության մասին» օրինագծի վերաբերյալ. Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին և ՀՀ օրենսդրությունը: 2019:
10. **Evans C., Thomas C.A.** Church-State Relations in the European Court of Human Rights. Volume 2006, Issue 3:
11. *Kokkinakis v. Greec* (application no. 14307/88), հղումը՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57827%22%7D>
12. *Izzettin Doğan and Others v. Turkey* (Application no. 62649/10), հղումը՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-162697%22%7D>
13. *Eweida and Others v. the United Kingdom* (Applications nos. 48420/10, 59842/10, 51671/10 and 36516/10), հղումը՝ <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-115881%22%7D>
14. *Hasan and Chaush, Holy Synod of BOC v. Bulgaria*, (Application no. 30985/96), հղումը՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58921>,
15. *Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova*, (Application no. 45701/99), հղումը՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-5486>

ПРАВОВОЙ СТАТУС АРМЯНСКОЙ АПОСТОЛЬСКОЙ СВЯТОЙ ЦЕРКВИ В КОНТЕКСТЕ РЕЛИГИОЗНОГО ПЛЮРАЛИЗМА

Аннотация

В статье рассматривается правовой статус Армянской Апостольской Святой Церкви в контексте религиозного плюрализма. Анализируется конституционное закрепление роли Церкви, а также правовое значение понятия "национальная церковь".

На основе изучения международного опыта и судебной практики Европейского суда по правам человека делается вывод о том, что признание "национальной церкви" не противоречит свободе вероисповедания при условии обеспечения гарантий недискриминации и равенства.

В то же время, с точки зрения правовой определённости, предлагается законодательно закрепить определение понятия "национальная церковь".

Учитывая тот факт, что на практике нередко имеют место случаи вмешательства государственных органов и должностных лиц во внутренние дела Церкви, предлагается установить юридическую ответственность за подобные действия в целях обеспечения принципа светскости государства.

Ключевые слова: Армянская Апостольская Святая Церковь, "национальная церковь", свобода вероисповедания, исключительная миссия, религиозный плюрализм.

THE LEGAL STATUS OF THE ARMENIAN APOSTOLIC HOLY CHURCH IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS PLURALISM

Annotation

The article discusses the legal status of the Armenian Apostolic Holy Church in the context of religious pluralism. It analyzes the constitutional recognition of the Church's role, as well as the legal significance of the term "national church."

Based on the study of international experience and the case law of the European Court of Human Rights, it is concluded that the recognition of a national church does not contradict freedom of religion, provided that guarantees of non-discrimination and equality are ensured.

At the same time, from the perspective of legal certainty, it is proposed to legally define the concept of "national church."

Considering that, in practice, cases of interference by state bodies and officials in the internal affairs of the Church occur rather frequently, it is proposed to establish legal liability for such actions in order to ensure the principle of state secularism.

Keywords: Armenian Apostolic Holy Church, national church, freedom of religion, exclusive mission, religious pluralism.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 02.10.2025 թ., փրվել է գրախոսության 05.10.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 25.10.2025 թ.:

ՍԵՐԳԵՅ ՂԱԶԻՆՅԱՆ

*Երևանի պետական համալսարանի
Եվրոպական և միջազգային իրավունքի
ամբիոնի դասախոս,
Եվրոպական ուսումնասիրությունների
կենտրոնի փորձագետ,
Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի
Հումանիտար և հասարակական
գիտությունների ֆակուլտետի դասախոս*

ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ԽՈՑԵԼԻ ԴԻՐՔԻ ՉԱՐԱՇԱՀՈՒՄԸ ԵՎ ԹՐԱՖԻԲԻՆԳԸ ԿԱՆԽԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳԵՐԸ

Ամփոփագիր

Հոդվածը դիտարկում է, թե ինչպես է հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց խոցելիությունը հանգեցնում նրանց թրաֆիքինգի և շահագործման բարձր ռիսկի՝ հատկապես հոգեբուժական և սոցիալական խնամքի հաստատություններում: Վերլուծության առանցքում է «խոցելի դիրքի չարաշահման» միջազգային իրավական հայեցակարգը, որն ընդգծում է այն իրավիճակները, երբ անձը չունի իրական և ընդունելի այլընտրանք՝ խուսափելու շահագործումից: Հայաստանի իրավական դաշտը ճանաչում է հոգեկան առողջության խնդիրներով պայմանավորված անօգնական վիճակը, սակայն գործնականում առկա են համակարգային բացեր՝ ոչ հոժարակամ հոսպիտալացման, խնամակալության, դատական վերահսկողության և անկախ մշտադիտարկման ոլորտներում: Հոդվածը բացահայտում է, որ փակ հաստատություններում շահագործումը կարող է դրսևորվել հարկադիր աշխատանքի, ֆինանսական միջոցների յուրացման կամ ազդեցության գործադրման միջոցով, ինչը խաթարում է անձի ազատության և արժանապատվության հիմնարար իրավունքները: Եզրափակիչ հատվածում ներկայացվում են քաղաքականության մշակման և օրենսդրական բարեփոխումների վերաբերյալ առաջարկություններ՝ ուղղված պաշտպանական մեխանիզմների ուժեղացմանը, ռիսկերի վաղ հայտնաբերմանը, խնամակալության համակարգի բարեփոխմանը և տվյալների վրա հիմնված քաղաքականության ձևավորմանը:

Հիմնաբառեր. խոցելի դիրքի չարաշահում, հոգեկան առողջություն, մարդկանց թրաֆիքինգ, շահագործում, հոգեբուժական հաստատություններ, խնամակալություն, մարդու իրավունքներ:

Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի իրավունքահեն քաղաքականություն և պաշտպանության մեխանիզմներ

Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանության ապահովումը բախվում է համակարգային մարտահրավերների, հատկապես այնպիսի պայմաններում, ինչպիսիք առկա են հոգեբուժական կազմակերպություններում, որտեղ հիմնարար իրավունքները, այդ թվում՝ անձնական ազատության իրավունքի ապահովումը կարող են վտանգվել:

Մարդկանց թրաֆիքինգը և շահագործումը խախտում են մարդու հիմնական իրավունքները և նրա արժանապատվությունը: Այն միջազգային մակարդակով ճանաչված է որպես ժամանակակից ստրկության ձև: Այս հանցագործությունը հիմնված է լինում նաև անձի խոցելի վիճակի շահագործման վրա, ինչպես սահմանված է ՄԱԿ-ի Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի կոնվենցիան լրացնող արձանագրությամբ¹: Մարդկանց թրաֆիքինգը սահմանվում է որպես մարդկանց հավաքագրումը, տեղափոխումը, փոխանցումը, թաքցնելը կամ ստանալը՝ որոշակի «միջոցներով» շահագործման նպատակով:

Սույն հոդվածի վերլուծության հիմնական առանցքը կլինի այդ միջոցներից մեկը՝ խոցելի դիրքի չարաշահումը («the abuse of a position of vulnerability»), որը նշանակում է այնպիսի իրավիճակի չարաշահում, երբ անձը «չունի իրական և ընդունելի այլընտրանք, բացի չարաշահմանը ենթարկվելուց»²: Այս հայեցակարգը դիտարկում է նաև հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց՝ մարդկանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման տեսանկյունից խոցելիության խնդիրը:

Ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրված է, որ անձի հոգեկան առողջության խնդիրներով պայմանավորված վիճակը կարող է հանգեցնել նրան, որ նա ճանաչվի անօգնական վիճակում գտնվող. սա հստակ սահմանված է թե՛

¹ ՄԱԿ-ի «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» կոնվենցիան լրացնող՝ Մարդկանց, հատկապես կանանց և երեխաների առևտրի կանխարգելման, արգելման և պարժի մասին արձանագրություն («Պալերմոյի արձանագրություն»), Հոդված 3 (ա), <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-prevent-suppress-and-punish-trafficking-persons>

² ՄԱԿ-ի «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» կոնվենցիան լրացնող՝ Մարդկանց, հատկապես կանանց և երեխաների առևտրի կանխարգելման, արգելման և պարժի մասին արձանագրության («Պալերմոյի արձանագրություն») մշակման նախապատրաստական աշխատանքների արձանագրություն (Travaux Préparatoires), էջ 345, http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/Travaux%20Preparatoire/04-60074_ebook-e.pdf

«Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին» օրենքով, և թե՛ ՀՀ քրեական օրենսգրքով:

Այս կարգավորումներով պետությունը ճանաչում է, որ հոգեկան առողջության վիճակը կարող է սահմանափակել անձի կարողությունը՝ հասկանալու կամ կանխելու իր նկատմամբ կիրառվող վնասակար գործողությունները, ինչը նրան դարձնում է մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման բարձր ռիսկի ենթակա: Նշված նորմերը իրավական հիմք են, որով պարտադիր է ապահովել նաև վաղ հայտնաբերման, պաշտպանության և աջակցման մեխանիզմների իրականացում, քանի որ խոցելիությունը ոչ միայն բժշկական կամ սոցիալական խնդիր է, այլև մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում առաջնահերթություն:

Ավելին, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189 և 190-րդ հոդվածներում օրենսդիրը հատուկ քրեաիրավական պաշտպանություն է նախատեսում ինչպես երեխաների, այնպես էլ անօգնական վիճակում գտնվող անձանց համար: Մասնավորապես, 189-րդ հոդվածով անօգնական անձի թրաֆիքինգը կամ շահագործումը դիտվում է որպես առավել ծանր հանցագործություն՝ անկախ որևէ լրացուցիչ «միջոց»-ի առկայությունից (օր.՝ ուժ, խաբեություն), քանի որ անձի հոգեկան կամ ֆիզիկական վիճակը արդեն իսկ վերացնում է իրական և ընդունելի այլընտրանք ունենալու հնարավորությունը: Այս իրավաքաղաքական մոտեցումը համահունչ է միջազգային չափանիշներին, ներառյալ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի և դրա Բացատրական գեկույցի «խոցելի դիրքի չարաշահման» սահմանմանը: Միաժամանակ, 190-րդ հոդվածը քրեականացնում է նաև շահագործման վիճակում գտնվող անձի ծառայություններից օգտվելը, եթե ծառայությունից օգտվողը գիտակցաբար օգտագործում է այդ խոցելիությունը, ինչը լրացուցիչ հստակեցնում է, որ ոչ միայն թրաֆիքինգ իրականացնողը, այլ նաև շահագործումից օգտվող անձը կրում է քրեական պատասխանատվություն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածում «միջոցի» հավելյալ ապացուցման պահանջի բացակայությունը ցույց է տալիս իրավաքաղաքական կարևոր մոտեցում: Օրենսդիրը անօգնական վիճակը դիտարկում է որպես այնպիսի խոցելիություն, որը ինքնին վերացնում է կամքի ազատ ձևավորման նվազագույն պայմանները: Սա համահունչ է միջազգային մոտեցմանը, քանի որ որոշ խմբերի համար շահագործման ռիսկը կառուցվածքային է և պահանջում է ավելի բարձր մակարդակի պաշտպանություն:

Միաժամանակ, գործնականում հենց այստեղ է առաջանում կիրառման ամենաբարդ հանգույցը՝ ինչ չափանիշներով է հաստատվում անօգնական վիճակը, ում գնահատականն է վճռորոշ (դատաբժշկական եզրակացություն, սոցիալական գնահատում): Ուստի, արդյունավետ կիրառման տեսանկյունից կարևոր է իրավակիրառ մարմինների համար մշակել ուղեցույցներ:

Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձինք միջազգային իրավակարգերում ևս դիտարկվում են որպես մարդկանց թրաֆիքինգի և

շահագործման առումով խոցելիություն ունեցող խումբ¹: Մասնավորապես, Եվրոպայի խորհրդի (ԵԽ) Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի փորձագետների խումբը (ԳՐԵՏԱ), որը պատասխանատու է անդամ պետությունների կողմից Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի կատարման նկատմամբ մշտադիտարկում իրականացնելու համար, իր չորրորդ գնահատողական փուլի ընթացքում առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձնում այն խոցելիություններին, որոնք էականորեն բարձրացնում են մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ռիսկը: ԳՐԵՏԱ-ի մեկնաբանությամբ՝ խոցելիությունը պետք է դիտարկել բազմատեսակ՝ ներառելով ոչ միայն սոցիալ-տնտեսական կամ իրավական գործոններ, այլ նաև անձի առողջական վիճակը, մասնավորապես՝ հոգեկան առողջության խնդիրները և դրանց հետևանքով առաջացած մարտահրավերները:²

ԵԽ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին կոնվենցիայի բացատրական զեկույցի համաձայն՝ խոցելի դիրքի չարաշահումը վերաբերում է այնպիսի իրավիճակի օգտագործմանը, երբ անձը չունի իրական և ընդունելի այլընտրանք շահագործումից խուսափելու համար: ԳՐԵՏԱ-ն ընդգծում է, որ խոցելիությունը կարող է թխել ֆիզիկական կամ հոգեկան առողջության անբավարար վիճակից, ճանաչողական ունակությունների սահմանափակումներից, ճգնաժամային հոգեբանական վիճակից, ինչպես նաև առողջության հետ կապված կախվածությունից պետական ծառայություններից կամ խնամողներից: Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց համար այս գործոնները փոխկապակցված են. տվյալ անձը կարող է ունենալ ինքնավարության ցածր մակարդակ, դժվարությամբ կողմնորոշվել վտանգների պայմաններում, ընկալել սահմանափակ այլընտրանքներ, կամ գտնվել իր նկատմամբ հոգեբանական ազդեցության ռիսկի ներքո³:

Այս համատեքստում «խոցելի դիրքի չարաշահման» առանձնահատկությունը «անտեսանելի հարկադրանքի» տրամաբանությամբ գործելն է: Փակ հաստատություններում ուժ կամ խաբեություն կիրառելուն զուգահեռ հավանական է նաև խնամքից և բուժումից անձի կախվածության չարաշահումը: Այդ

¹ Զուլիա Պլանինցեր, Հելմուտ Ջաքս (խմբագիրներ), Մեկնաբանություն՝ Եվրոպայի խորհրդի «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ գործողությունների մասին» կոնվենցիայի վերաբերյալ: Edward Elgar Publishing (Elgar Commentaries on the Council of Europe Conventions, 2020), էջ 266,

<https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/51308>

² «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի իրականացման գնահատման հարցաշար. Չորրորդ գնահատողական փուլ. Թեմատիկ շեշտադրում՝ մարդկանց թրաֆիքինգի նկատմամբ խոցելիությունների հաղթահարումը», Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի փորձագետների խումբ (ԳՐԵՏԱ) (GRETA(2023)11), ընդունվել է 30 հունիսի 2023թ.,

<https://rm.coe.int/questionnaire-for-the-evaluation-of-the-implementation-of-the-council-/1680abd8fa>

³ «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի բացատրական զեկույց», պարբերություն 83, <https://rm.coe.int/16800d3812>

կախվածությունն արդեն իսկ ստեղծում է իրավիճակ, որտեղ անձը գործնականում չունի «իրական և ընդունելի այլընտրանք»: Այսպիսով, տվյալ «միջոցը» ոչ թե կողմնակի հանգամանք է, այլ հաստատության ներսում ձևավորված կառուցվածքային պայման:

Շատ դեպքերում հոգեկան առողջության վիճակից բխող խոցելիությունը ուղեկցվում է նաև սոցիալական մեկուսացմամբ, խնամակալից կամ հաստատությունից կախվածությամբ, որոնց չարաշահումը կարող է հանգեցնել հոգեբուժական կազմակերպություններում, սոցիալական խնամքի հաստատություններում կամ այլ փակ հաստատություններում շահագործման:

Այստեղից բխում է կարևոր եզրահանգում, որ եթե «միջոցը» կառուցվածքային է, ապա դրա հասցեագրումը և խոցելիության նվազեցումը ևս ենթադրում են կառուցվածքային մոտեցում՝ վերահսկողության մեխանիզմների զարգացում, որոշումների ընդունման թափանցիկություն, ֆինանսական/գույքային հարաբերությունների հստակ կանոնակարգում: Այսպիսի մոտեցումը փոխում է պետության դիտանկյունը՝ դեպքին արձագանքելուց դեպի առավել նախաձեռնողական մոտեցում՝ այն պայմանների չեզոքացում, որոնք հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին դարձնում են խոցելի:

ԳՐԵՏԱ-ն ընդգծում է, որ նման պայմաններում շահագործումը կարող է լինել ոչ միայն տնտեսական կամ սեռական բնույթի հարկադրանք, այլև անձի հոգեկան և ֆիզիկական անձեռնմխելիության խախտում՝ ներառյալ հարկադիր աշխատանք, ֆինանսական միջոցների յուրացում, կամ ծառայությունների ապահովման պայմանների սպառնալիքներով մանիպուլյացիա: Այս համատեքստում ԳՐԵՏԱ-ն շեշտում է պետության պոզիտիվ պարտավորությունը՝ ապահովել հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց վաղ հայտնաբերում, աջակցություն, ինստիտուցիոնալ վերահսկողություն և տեղեկատվության հասանելիություն, քանի որ պաշտպանության միջոցների բացակայությունը կամ անարդյունավետությունը կարող է բերել մարդու իրավունքների կոպիտ խախտումների, այդ թվում՝ մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման:

ԳՐԵՏԱ-ի շեշտադրումը, որ խոցելիությունը բազմատեսակ է, կարևոր է, որովհետև հոգեկան առողջության խնդիրները հազվադեպ են հանդես գալիս «մեկուսացված». դրանք հաճախ ուղեկցվում են աղքատությամբ, սոցիալական մեկուսացմամբ, խնամքի կախվածությամբ, ինչպես նաև տեղեկատվության/իրավական օգնության սահմանափակ հասանելիությամբ: Այս գործոնների համադրումն է, որ ստեղծում է խոցելիություն, որտեղ յուրաքանչյուր նոր գործոն ուժեղացնում է մյուսի ազդեցությունը:

Այստեղից բխում է քաղաքականության կարևոր հետևություն. եթե խոցելիությունը բազմաշերտ է, ապա համանման միջամտությունն է, որ կարող լինել արդյունավետ: Բացառապես քրեական հետապնդումը կամ սոցիալական աջակցությունը բավարար չեն: Անհրաժեշտ է մեխանիզմ, որը միևնույն ժամանակ լուծում է ինքնավարության բարձրացման, վերահսկողության, բողոքարկման հասանելիության, և հաստատությունից դուրս գալուց հետո ծառայությունների շարունակականության ապահովման խնդիրները:

Մարդկանց թրաֆիքինգ իրականացնող անձինք չարաշահում են զոհերի խոցելի դիրքը՝ օգտագործելով այդ անձանց որոշում կայացնելու ունակության սահմանափակումները, ճանաչողական և հոգեկան առողջության խնդիրները, մտավոր և ֆիզիկական խնդիրներով հաշմանդամությունը, ինչպես նաև նրանց սոցիալական մեկուսացումն ու կախվածությունը խնամքից: Մի շարք փաստերով հաստատվել են դեպքեր, երբ շահագործողները յուրացրել են նման անձանց կամ նրանց խնամողների համար նախատեսված պետական նպաստներն ու սոցիալական վճարումները՝ խորացնելով նրանց կախվածության և վերահսկելիության աստիճանը²:

Շահագործումը կարող է իրականացվել անձնակազմի կողմից, որը չարաշահում է իր պաշտոնական դիրքը՝ պարտադրելով հարկադիր աշխատանք, յուրացնելով իրավունք ունեցող անձանց եկամուտները կամ թոշակները, կամ նույնիսկ մոլորեցնելով իրավասու դատարաններին, որպեսզի ստանա խնամքի իրավասություն և հետագայում շահագործի տվյալ անձանց: Միևնույն ժամանակ, հաստատության ներսում ձևավորված հիերարխիկ հարաբերությունները հաճախ հանգեցնում են նրան, որ ֆիզիկապես կամ հոգեբանական առումով առավել ուժեղ բնակիչները շահագործում են առավել խոցելիներին՝ անձնակազմի անգործության կամ պատշաճ միջամտության բացակայության պայմաններում:

Այս երևույթները հանգեցնում են մարդու հիմնարար իրավունքների բազմակողմանի խախտման՝ ներառյալ արժանապատվության, անձնական ազատության, շահագործումից և մարդկանց թրաֆիքինգից պաշտպանության իրավունքների: ՀՀ միջազգային պարտավորությունները ենթադրում են կանխել այդպիսի իրավիճակները և ստեղծել պաշտպանության արդյունավետ համակարգեր՝ ապահովելով համապատասխան վերահսկողություն, բողոքարկման հասանելի մեխանիզմներ, շահագործման դեպքերի վաղ հայտնաբերում, անմիջական պաշտպանություն և վերականգնում: Այդ պատճառով խիստ անհրաժեշտ է ապահովել փակ հաստատությունների անկախ, կանոնավոր և թափանցիկ մշտադիտարկում, ինչպես նաև համապատասխան իրավապահ և վերահսկողական մարմինների գործառույթների արդյունավետ իրականացում:

Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձինք հանդիսանում են մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման առումով գերազանցապես խոցելի

¹ «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի իրականացման վերաբերյալ զեկույց. Չորրորդ գնահատողական փուլ. Ռումինիա», Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի փորձագետների խումբ (ԳՐԵՏՍ) (GRETA(2025)13), ընդունված՝ 2 հուլիսի 2025 թ., հրապարակված՝ 12 նոյեմբերի 2025 թ., էջեր 27–30, <https://rm.coe.int/greto-2025-13-fgr-rom-en/488029496a>

² «Հենարաններ, խաչմերուկներ և ելքի ուղիներ. ճանապարհային քարտեզ համակարգերի և արդյունաբերական ոլորտների համար՝ մարդկանց թրաֆիքինգը կանխելու և խաթարելու նպատակով. Առողջապահություն», Polaris (հուլիս 2018 թ.), էջ 21, <https://polarisproject.org/wp-content/uploads/2018/08/A-Roadmap-for-Systems-and-Industries-to-Prevent-and-Disrupt-Human-Trafficking-Health-Care.pdf>

խմբերից մեկը, և ՀՀ օրենսդրությունը, միջազգային իրավական փաստաթղթերը և մոնիթորինգային մարմինները (հատկապես ԳՐԵՏԱ-ն) հստակ ճանաչում են այդ խոցելիությունը: Հոգեկան առողջության վիճակից բխող ինքնավարության սահմանափակումը, սոցիալական մեկուսացումը, խնամքից կամ հաստատությունից կախվածությունը կարող են հանգեցնել նրան, որ անձը չի կարողանում կանխել իր նկատմամբ իրականացվող վնասակար գործողությունները:

Այս համատեքստում հոգեբուժական և սոցիալական խնամքի հաստատությունները բարձր ռիսկային միջավայր են, որտեղ խնամքի և վերահսկողության անվան տակ կարող են տեղի ունենալ շահագործման տարբեր ձևեր, այդ թվում՝ հարկադիր աշխատանք, ֆինանսական շահագործում, ազդեցության գործադրում և իրավագործ մարմինների մոլորեցում: Հոգեբուժական կազմակերպությունները բարձր ռիսկային միջավայր են ոչ միայն փակ լինելու պատճառով, այլ որովհետև այդ պայմաններում միաժամանակ համընկնում են երեք գործոն՝ անձի ինքնավարության նվազում, որոշումների ընդունման գործընթացների «միջնորդավորվածություն» (բուժանձնակազմ, խնամակալ, վարչակազմ), և սահմանափակ արտաքին վերահսկողություն: Այս համադրման հետևանքով անձնական ազատության իրավունքը դառնում է ոչ թե առանձին խախտման օբյեկտ, այլև՝ խոցելիության պատճառ, որը կարող է նպաստել այլ իրավունքների խախտմանը՝ ներառյալ շահագործման ռիսկերին:

Թեպետ ՀՀ իրավական համակարգը քրեականացնում է ինչպես խոցելի անձանց թրաֆիքինգը, այնպես էլ շահագործման վիճակում գտնվող անձանց ծառայություններից օգտվելը, առկա են գործնական իրականացման բացեր, այդ թվում՝ կարողությունների զարգացման անհրաժեշտություն, վերահսկողության անբավարարություն, բողոքարկման ոչ արդյունավետ մեխանիզմներ, անորոշ պատասխանատվության համակարգ և մասնագիտական կարողությունների պակաս:

Այդուամենայնիվ, մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման կանխարգելման հարցը միայն քրեաիրավական տիրույթում չէ, այլ նաև՝ մարդու իրավունքների ապահովման պոզիտիվ պարտավորությունների: Այն ենթադրում է պետության կողմից արդյունավետ իրավական կառուցակարգերի մշակում, իրավասու անձանց կարողությունների զարգացում և հետևողական վերահսկողություն: Ուստի, համակարգային մարտահրավեր չեն կարող դիտվել անհատական թերությունները, այլ նշված կառուցակարգերի բացակայությունը կամ արդյունավետության խնդիրը:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ առաջարկվում է, որ պետության՝ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց թրաֆիքինգից և շահագործումից պաշտպանության քաղաքականության հիմքում լինի ոչ միայն քրեաիրավական արձագանքը, այլ, նախևառաջ, կանխարգելիչ շրջանակը՝ ուղղված խոցելիության նվազեցմանը: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների միջոցով հստակ սահմանել պետական պատասխանատվության բաշխումը, ներդնել ռիսկերի գնահատման միասնական գործիքակազմ և ապահովել համակարգային համագործակցություն առողջապահության, սոցիալական պաշտպանության, իրավապահ մարմինների և քաղաքացիական հասարակության միջև:

Արդյունավետ պաշտպանության հիմնական բաղադրիչը նաև վաղ հայտնաբերման և ուղղորդման մեխանիզմների սահմանումն է: Ուստի, առաջարկում ենք մշակվել և հաստատությունների մակարդակում ներդնել մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեպքերի ցուցիչներ, որոնք կապահովեն մասնագետի կողմից իրավիճակի ճանաչումն ու արագ արձագանքը¹:

Հոգեբուժական և սոցիալական խնամքի ինստիտուցիոնալ մոդելների փոփոխությունն ամբողջության համար կարևոր է: Կարևոր է, որպեսզի պետությունը զարգացնի համայնքային ծառայությունների ձևաչափեր, որոնք կնվազեցնեն փակ հաստատությունների անհրաժեշտությունը: Այս քաղաքականությունը կկրճատի այն գործոնները, որոնք հանգեցնում են մեկուսացման, վերահսկողության և բացահայտ կամ թաքնված շահագործման վտանգների: Համայնքային խնամքի ընդլայնումը միաժամանակ կբարձրացնի հասարակության տեղեկացվածությունն ու ներառականության մակարդակը:

Տվյալների վրա հիմնված քաղաքականության մշակման համար անհրաժեշտ է զարգացնել մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեպքերի ու ռիսկերի վերաբերյալ տվյալների հավաքագրման և վերլուծության միասնական պետական համակարգը: Հետևաբար, առաջարկում ենք, որ մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման վերաբերյալ տեղեկատվությունը ներառի ոչ միայն ընդհանուր ցուցիչներ, այլ հստակ առանձնացված տվյալներ «անօգնական վիճակում գտնվող» անձանց վերաբերյալ, ներառյալ այն հանգամանքը, որ այդ վիճակը կարող է թխել հոգեկան առողջության խնդիրներից: Այս տեղեկության համակարգված ամրագրումը կերաշխավորի խոցելիության առանձնահատկությունների համապարփակ գնահատումը, թույլ կտա ձևակերպել հիմնավոր միջամտություններ:

Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց թրաֆիքինգի և շահագործման վտանգները հոգեբուժական կազմակերպություններում

Հոգեբուժական կազմակերպությունները և սոցիալական խնամքի հաստատությունները հատուկ միջավայր են, որտեղ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանությունը կարող է էապես վտանգվել՝ հաշվի առնելով փակ հաստատությանը բնորոշ առանձնահատկությունները և այնտեղ պահվող անձանց ինքնավարության մակարդակը: Խոցելի դիրքի չարաշահումն այս համատեքստում արտահայտվում է նրանով, որ անձի վիճակն օգտագործվում է շահագործման գործողություններ կատարելու համար, որի արդյունքում անձը չունի իրական և ընդունելի այլընտրանք, բացի չարաշահմանը ենթարկվելուց:

Փակ հաստատություններում հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց նկատմամբ չարաշահումների կամ շահագործման ռիսկն ունի առնվազն երեք

¹ «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց հայտնաբերումը և ուղղորդումը՝ որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության երաշխիք», ԴԱՏԱԿԱՆ իշխանություն, Սերգեյ Ղազինյան (2025 թ.), <http://ajra.am/hy/news/640>

դրսևորում. առաջին՝ վերևից ներքև (անձնակազմը/վարչակազմը՝ իր պաշտոնական լիազորություններով), երկրորդ՝ հորիզոնական (ազատությունից զրկված անձանց միջև՝ հիերարխիայի ու անպատժելիության, վերահսկողության խնդիրների պայմաններում), և երրորդ՝ արտաքին միջամտությամբ (խնամակալ/այլ անձ՝ ֆինանսական շահ ստանալու նպատակով): Այս տիպաբանությունը կարևոր է, որովհետև յուրաքանչյուր դրսևորում պահանջում է տարբեր կանխարգելիչ գործիքներ՝ վերահսկողություն, անվտանգ հաղորդման ուղիներ, ֆինանսների պաշտպանություն, խնամակալության վերահսկում:

Այս տեսանկյունից շահագործումը չպետք է դիտարկել միայն որպես հանցանք, այլ որպես հաստատության կառավարման որակի և մարդու իրավունքների պաշտպանության մակարդակի ցուցիչ: Երբ հաստատությունը չունի դիսկերի կառավարում, բողոքների ներկայացման արդյունավետ մեխանիզմ և անկախ մշտադիտարկում, այն դառնում է միջավայր, որտեղ նման երևույթների վտանգը բարձր է:

Տարբեր երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ հաստատություններում աշխատող անձնակազմի կամ ղեկավարության կողմից հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց շահագործումը հնարավոր է: Շահագործման ձևերը ներառում են ստիպելը կատարել չվճարվող աշխատանք (օրինակ՝ անձնակազմի պարտականությունները), ինչպես նաև նրանց կենսաթոշակների կամ նպաստների ապօրինի յուրացումը: Այս դեպքերում անձնակազմը չարաշահում է իր իշխանական դիրքը և անձի կախվածությունը հաստատությունից¹:

Իբրև համեմատություն՝ քրեակատարողական հիմնարկներում մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման վտանգները բխում են դրանց փակ միջավայրին բնորոշ խնդիրներից, որոնք նույն կերպ դրսևորվում են ինչպես բանտերում, այնպես էլ հոգեբուժական կազմակերպություններում և սոցիալական խնամքի հաստատություններում: Այս դիսկը հատկապես կապված է անձնակազմի կամ վարչակազմի կողմից ծառայողական դիրքից կամ լիազորություններից բխող ազդեցության չարաշահման հետ, ինչը դիտարկվում է որպես պետության պարտավորությունների ձախողում և մարդու իրավունքների կոպիտ խախտում: Նման շահագործումը կարող է դրսևորվել թե՛ դատապարտյալներին կամ բնակիչներին (ներառյալ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց) հարկադիր, չվճարվող աշխատանքի ներգրավմամբ, թե՛ կոռուպցիոն գործունեության միջոցով նրանց սոցիալական նպաստների կամ այլ միջոցների յուրացմամբ: Այս խնդիրը սրվում է, երբ առկա են խոցելիության լրացուցիչ

¹ «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի իրականացման վերաբերյալ զեկույց. Չորրորդ գնահատողական փուլ. Ռումինիա», Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի փորձագետների խումբ (ԳԴԵՏԱ) (GRETA(2025)13), ընդունված՝ 2 հուլիսի 2025 թ., հրապարակված՝ 12 նոյեմբերի 2025 թ., էջեր 27–30, <https://rm.coe.int/greta-2025-13-fgr-rom-en/488029496a>

գործոններ, ինչպես օրինակ՝ հոգեկան առողջության խնդիրները, որոնք անձին դարձնում են «ավելի թիրախային» շահագործման համար¹:

Ավելին, հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց նկատմամբ կիրառվող իրավական մեխանիզմները, հատկապես գործունակությունից զրկելը և ոչ հոժարակամ հոսպիտալացումը, լրջագույնս վտանգում են նրանց ինքնորոշման և ազատության իրավունքները: Հարկ է նկատել նաև, որ «Հոգեբուժական օգնության և սպասարկման մասին» օրենքով սահմանված ոչ հոժարակամ հոսպիտալացումը դիտարկվում է որպես միջամտության ամենազգայուն և մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից ամենախնդրահարույց միջոցներից մեկը: Չնայած ՀՀ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված ընթացակարգային երաշխիքներին (օրինակ՝ դատական լուծմներին անձի պարտադիր մասնակցությունը), առկա են մտահոգություններ առ այն, որ ոչ հոժարակամ հոսպիտալացման վերաբերյալ դատական որոշումները կարող են չհամապատասխանել համաչափության սկզբունքին²:

Այս տեսանկյունից հարկ է նկատել, որ ԵԽ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի (ԽԿԿ) մտահոգությունն այն է, որ Հայաստանի օրենսդրությունը դեռևս չի պահանջում պարբերաբար դատական վերանայում այն անձանց շարունակական տեղավորման անհրաժեշտության համար, ովքեր տեղավորվել են սոցիալական խնամքի հաստատություններում իրենց կամքին հակառակ: Մարդու ազատության իրավունքի տեսանկյունից ցանկացած նման տեղավորում պետք է ենթարկվի դատական վերահսկողության³:

Միացյալ Թագավորությունում հոգեբուժական համակարգում չարաշահումների և խնամակալության հետ կապված շահերի բախման ռիսկերը կարգավորվում են հիմնականում «Գործունակության մասին» 2005 թվականի օրենքով («Mental Capacity Act 2005»): Օրենքը հիմնված է այն կանխավարկածի վրա, որ յուրաքանչյուր անձ համարվում է գործունակ, եթե հակառակը ապացուցված չէ, և նախատեսում է խիստ երաշխիքներ՝ անձի փոխարեն որոշումներ կայացնելիս: Օրենքով սահմանված է, որ ցանկացած միջամտություն պետք է իրականացվի անձի լավագույն շահերից ելնելով և լինի համաչափ: Բացի այդ, ստեղծված է հատուկ դատական մարմին՝ Պաշտպանության դատարանը («Court of Protection»), որը վերահսկում է խնամակալների գործողությունները և

¹ «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարը և զոհերի իրավունքների պաշտպանությունը քրեակարարողական համակարգում»: Բանբեր Երևանի պետական համալսարանի. Իրավագիտություն, Սերգեյ Ղազինյան (2025 թ.), <https://journals.y-su.am/index.php/bulletin-y-su-jurisprudence/article/view/12997>

² «Հոգեբուժական կազմակերպություններում ոչ հոժարակամ հոսպիտալացման և բուժման մասով ազգային օրենսդրության և գործելակերպի վերաբերյալ զեկույց՝ հափուկ ուշադրություն դարձնելով ընթացակարգային երաշխիքներին», Սերգեյ Ղազինյան (2024), <https://rm.coe.int/report-on-involuntary-treatment/native/4880297b92>

³ ԵԽ Խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի (ԽԿԿ) զեկույցը Հայաստանի վերաբերյալ, (2024թ.), էջեր 44-45, <https://rm.coe.int/1680b257b2>

քննության է առնում շահերի բախման կամ չարաշահման դեպքերը, այդ թվում՝ հոգեբուժական հաստատություններում¹:

Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի գործունակության սահմանափակումը, որը ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսում է գործունակությունից բացառապես ամբողջությամբ զրկելու հնարավորություն, լրացուցիչ վտանգ է նրա խոցելի դիրքի չարաշահման համար: Բացի այդ, միջազգային չափանիշները, այդ թվում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը, ընդգծում են, որ գործունակությունից զրկելը պետք է դիտարկվի որպես ծայրահեղ միջոց, մինչդեռ օրենսդրական դաշտը պետք է ապահովի գործունակության աստիճանի ավելի ճկուն սահմանափակումներ²:

ԽԿԿ-ն, թեև Հայաստանի վերաբերյալ իր վերջին զեկույցում չի արձանագրել անձնակազմի կողմից հոգեբուժական կազմակերպություններում և սոցիալական խնամքի հաստատություններում պահվող անձանց թրաֆիքինգի կամ շահագործման հավաստի պնդումներ, սակայն մտահոգություններ է բարձրացրել կապված այլ դրսևորումների հետ: Մասնավորապես, այն արձանագրել է, որ Հայաստանի օրենսդրությունը դեռևս նախատեսում է, որ գործունակությունից զրկված անձը, որը տեղավորվում է սոցիալական խնամքի հաստատությունում, այդ հաստատությունը մեխանիկորեն դառնում է նրա օրինական խնամակալը: Այս մոտեցումը հնարավոր է նաև այն դեպքում, երբ գործունակությունից զրկված անձը հոժարական կամ ոչ հոժարական տեղավորվում է հոգեբուժական կազմակերպությունում: ԽԿԿ-ն մտահոգություն է հայտնել, որ այս դրույթը հեշտությամբ կարող է հանգեցնել շահերի բախման, քանի որ խնամակալի դերն է պաշտպանել անձի իրավունքները հենց այն հաստատության դեմ, որտեղ նա գտնվում է³:

Զեխիայի օրինակով իրականացված մարդու իրավունքների միջազգային ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ երբ հոգեբուժական կամ սոցիալական խնամքի հաստատությունները ավտոմատ կերպով ստանձնում են խնամակալի դեր, դա գործնականում զրկում է անձին արդյունավետ պաշտպանության հնարավորությունից: Զեկույցները փաստում են, որ նման համակարգերում խնամակալները հաճախ չեն վիճարկում անձի հոսպիտալացման կամ հաստատությունում մնալու որոշումները, ինչը խորացնում է մեկուսացումը և շահագործման վտանգը: Այս փորձը հաճախ օգտագործվում է որպես բացասական

¹ «Գործունակության մասին» Միացյալ Թագավորության օրենք (2005թ.), <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/9/contents>

² «Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց գործունակության սահմանափակման վերաբերյալ ներապետական իրավական դաշտի և գործնական կիրառման վերլուծություն. «Նիկոլյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճռի կատարում», Սերգեյ Ղազինյան (2024), <https://rm.coe.int/execution-of-ecthr-judgement-nikolyan-vs-armenia-armenian-1-1-/native/1680b20c05>

³ Եես Խոշրանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պապժի կանխարգելման եվրոպական կոմիտեի (ԽԿԿ) զեկույցը Հայաստանի վերաբերյալ, (2024 թ.), էջեր 44-45, <https://rm.coe.int/1680b257b2>

օրինակ՝ այլ երկրների համար բարեփոխումների անհրաժեշտությունը հիմնավորելիս¹:

Համակարգային թերություններից է նաև այն, որ խնամակալության մարմինները հաճախ գործում են հասարակական հիմունքներով (*pro bono*) և չունեն բավարար կարողություններ՝ պատշաճ վերահսկողություն իրականացնելու կամ շահերի բախման ռիսկերը ուսումնասիրելու համար: Սա բարձրացնում է հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց շահագործման ենթարկվելու հավանականությունը: Նիկոլյանն ընդդեմ Հայաստանի վճռի դիտարկումներն ընդգծեցին այս խնդիրը, որտեղ դատարանը դիմումատուի որդուն նշանակել էր խնամակալ՝ չնայած նրանց միջև առկա կոնֆլիկտային հարաբերություններին, և այն բանին, որ որդին, ըստ երևույթին, չէր գործել հոր լավագույն շահերից ելնելով: Այդպիսով, եթե խնամակալը գտնվում է շահերի բախման մեջ կամ հրաժարվում է պաշտպանել խնամարկյալի իրավունքները (օրինակ՝ դատարան դիմելու կամ նրա գործունակության վերականգնման պահանջով), հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձը փաստացի զրկվում է դատական պաշտպանությունից: Այս ինստիտուցիոնալ անհամապատասխանությունը դարձնում է հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձին ավելի խոցելի՝ ենթարկվելու շահագործման կամ այլ չարաշահումների:

Եվրոպական մի շարք երկրներում՝ Գերմանիայում, Շվեդիայում, Չեխիայում, իրականացվել են օրենսդրական բարեփոխումներ՝ ուղղված խնամակալության սահմանափակմանը և անձի ինքնավարության առավելագույն պահպանմանը: Եվրոպական խորհրդարանի պատվերով իրականացված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ այնտեղ, որտեղ պահպանվում է լիակատար խնամակալության ինստիտուտը առանց պարբերական դատական վերանայման, հոգեբուժական հաստատություններում չարաշահումների և շահագործման ռիսկերը զգալիորեն բարձր են: Այդ իսկ պատճառով ԵՄ մակարդակում խրախուսվում են մոդելներ, որոնք նախատեսում են խնամակալության ժամանակավոր բնույթ, պարբերական վերանայում և անկախ վերահսկողություն²:

Այս համակարգային թերությունները հատկապես վտանգավոր են բժշկական և սոցիալական խնամքի համատեքստում: Խնամակալության մարմինների ներկայացուցչությունը դատական վարույթներում, ինչպես օրինակ՝ ոչ

¹ «Խնամակալությունը և մարդու իրավունքները Չեխիայի Հանրապետությունում. իրավունքի և քաղաքականության վերլուծություն» Mental Disability Advocacy Center (MDAC) (2011 թ.), https://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/English_Guardianship_and_Human_Rights_in_the_Czech_Republic.pdf

² Եվրոպական խորհրդարան, Ներքին քաղաքականությունների գլխավոր վարչություն, Քաղաքացիական իրավունքների և սահմանադրական հարցերի քաղաքականության բաժին (2008 թ.): Իրավունակություն չունեցող չափահասների պաշտպանության իրավական համակարգերի համեմատական ուսումնասիրություն. մասնավոր իրավունքի, մասնավոր միջազգային իրավունքի ազգային կանոններ և Եվրոպական միության հնարավոր օրենսդրական նախաձեռնություն (Միացյալ Թագավորություն, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Շվեդիա, Չեխիայի Հանրապետություն, Ռումինիա) (2008 թ.), https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2008/408328/IPOL-JURI_ET%282008%29408328_EN.pdf

հոժարական հոսպիտալացման հարցով, հաճախ կրում է ձևական բնույթ, քանի որ նրանք բացառիկ դեպքերում են առարկում հոգեբուժական կազմակերպության ներկայացրած հայցերին կամ չեն կարողանում ներկայացնել խնամարկյալի կենսապայմանների վերաբերյալ անհրաժեշտ տեղեկություններ: Ավելին, արձանագրվել են դեպքեր, երբ խնամակալները առարկում են անձի դուրսգրմանը հոգեբուժական կազմակերպությունից նույնիսկ այն բանից հետո, երբ հոգեբուժական հանձնաժողովը եզրակացնում է, որ անձն այլևս ստացիոնար բուժման կարիք չունի:

Այս իրավիճակը կարող է հանգեցնել անձի՝ անազատության մեջ անհիմն պահելուն: Ուստի, անհրաժեշտ է ուժեղացնել խնամակալության մարմինների մասնագիտական կարողությունները, որպեսզի ապահովվի հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց իրավունքների գործուն և արդյունավետ պաշտպանությունը¹:

Ոչ հոժարական հոսպիտալացման ընթացակարգի և դրա հետ կապված երաշխիքների տրամադրման շրջանակում անհրաժեշտ է քննարկել գործունակությունից զրկված անձանց հոսպիտալացման հարցը: «Հոգեբուժական օգնության և սպասարկման մասին» օրենքի համաձայն՝ երեխայի կամ օրենքով սահմանված կարգով անգործունակ ճանաչված անձի հոգեբուժական օգնությունը և սպասարկումը (այդ թվում՝ ստացիոնար) իրականացնելիս նրա կարծիքն ամրագրելը պարտադիր է: Այնուամենայնիվ, օրինական ներկայացուցչի հետ նույնական դիրքորոշում չունենալու պարագայում (երբ անչափահասը կամ անգործունակ ճանաչված անձը չի ցանկանում հետազոտման կամ բուժման նպատակով գտնվել հոգեբուժարանում, իսկ օրինական ներկայացուցչիչը պնդում է բուժման անհրաժեշտությունը) անձի կարծիքը իրավական որևէ հետևանք չի առաջացնում, և անձը պահվում է հոգեբուժական կազմակերպությունում՝ իր կամքին հակառակ: Այսպիսով, գործունակությունից զրկված անձի և իր օրինական ներկայացուցչի միջև անհամաձայնության պարագայում ոչ հոժարական բուժման ընթացակարգ նախաձեռնելու կառուցակարգեր օրենսդրությամբ նախատեսված չեն, ինչը սահմանափակում է ոչ միայն տվյալ անձի՝ դատարանի կողմից լսվելու իրավունքը, այլ նաև փաստացի զրկում է ազատությունից՝ նրան ոչ հոժարական հոսպիտալացնելով հոգեբուժական կազմակերպությունում²:

Ավելին, օրենսդրությունն արձանագրում է՝ հոգեկան առողջության խնդիրներով պայմանավորված վիճակը կարող է անձին դարձնել

¹ «Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց գործունակության սահմանափակման վերաբերյալ ներպետական իրավական դաշտի և գործնական կիրառման վերլուծություն. Նիկոլյան ընդդեմ Հայաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճռի կապարում», Սերգեյ Ղազինյան (2024), <https://rm.coe.int/execution-of-ecthr-judgement-nikolyan-vs-armenia-armenian-1-1-/native/1680b20c05>

² «Հոգեբուժական կազմակերպություններում ոչ հոժարական հոսպիտալացման և բուժման մասով ազգային օրենսդրության և գործելակերպի վերաբերյալ զեկույց՝ հալոսկոպիկ ուշադրություն դարձնելով ընթացակարգային երաշխիքներին», Սերգեյ Ղազինյան (2024), էջեր 25-26, <https://rm.coe.int/report-on-involuntary-treatment/native/4880297b92>

անօգնական/խոցելի: Սակայն «ճանաչումից» դեպի «պաշտպանություն» անցումը պահանջում է միջանկյալ օղակներ՝ վաղ հայտնաբերման ցուցիչներ, ուղղորդման ընթացակարգեր, ծառայությունների հասանելիություն և վերահսկողության արդյունավետություն: Առանց այս օղակների իրավական ճանաչումը կարող է գործել միայն որպես քրեաիրավական արձագանքի, բայց ոչ որպես կանխարգելման և պաշտպանական համակարգի հիմք:

Սա նաև ենթադրում է, որ պետության պարտավորությունը չի սահմանափակվում օրենսդրական կարգավորում սահմանելով: Մարդու իրավունքների պաշտպանությունը պահանջում է գործնական կարողություն՝ կանխարգելելու «դիսկի իրագործումը»: Ուստի, պետությունից ակնկալվում է «պատշաճ ջանասիրություն» («due diligence») գործնականում կանխելու խոցելիության չարաշահումը:

Միջազգային համեմատական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մի շարք երկրներ՝ ներառյալ Անգլիան և Ուելսը, Կանադան, Ավստրալիան (Վիկտորիա նահանգ) և Հյուսիսային Իռլանդիան, աստիճանաբար անցում են կատարում լիակատար խնամակալության մոդելից դեպի աջակցված որոշում կայացնելու համակարգեր: Այս մոտեցումը նպատակ ունի նվազեցնել այն իրավիճակները, երբ անձի խոցելիությունը ինստիտուցիոնալ կերպով ամրապնդվում է և կարող է օգտագործվել շահագործման համար: Ուսումնասիրությունները նաև արձանագրում են, որ հոգեբուժական հաստատություններում չարաշահումների դիսկը զգալիորեն նվազում է այն համակարգերում, որտեղ առկա են անկախ վերահսկողության և բողոքարկման գործուն մեխանիզմներ¹:

Զուգահեռաբար անհրաժեշտ է ուժեղացնել անկախ մշտադիտարկման մեխանիզմները՝ հաստատություններում մարդու իրավունքների իրավիճակի պարբերական ուսումնասիրությամբ: Սա ենթադրում է արտաքին վերահսկողության մարմինների անարգել մուտք, հաշվետվությունների հրապարակայնություն և արձանագրված խախտումների նկատմամբ պատասխանատվության անշեղ կիրառում: Մշտադիտարկումը պետք է ներառի ոչ միայն իրավական, այլ նաև էթիկական և հոգեբուժական չափանիշներ՝ անձի արժանապատվության, ազատ կամքի և ինքնավարության պահպանումը դիտարկելով որպես առանցքային իրավունքներ:

Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարի արդյունավետությունը և իրավունքահեն մոտեցման երաշխավորումը կախված է անկախ մշտադիտարկումից և մասնագիտացված մարմինների առկայությունից: ԳՐԵՏԱ-ն շեշտում է, որ գործառնական և մշտադիտարկման գործառույթների միջև պետք է լինի կառուցվածքային տարանջատում, որպեսզի ապահովվի պետական հաստատությունների կողմից մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի ջանքերի օբյեկտիվ

¹ Հոգեկան առողջության ծառայություններում աջակցված և փոխարինող որոշումների կայացման իրավական շրջանակների միջազգային համեմատական վերլուծություն, Դեյվիդսոն, Գ., Բրոֆի, Լ., Քեմփբել, Ջ., Ֆարել, Ս. Ջ., Գուդինգ, Պ., Օ'Բրայեն, Ա.-Մ. (2016թ.), <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26318975/>

գնահատում: Հայաստանը, ըստ ԳՐԵՏԱ-ի զեկույցի, չի նշանակել Ազգային զեկուցող կամ համարժեք մարմին՝ մշտադիտարկման հստակ մանդատով:

Հայաստանում Մարդու իրավունքների պաշտպանին է վերապահված «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ» ՄԱԿ-ի՝ 1984 թվականի կոնվենցիայի 2002 թվականի դեկտեմբերի 18-ին ընդունված կամընտիր արձանագրությամբ սահմանված կանխարգելման ազգային մեխանիզմի կարգավիճակը: Պաշտպանն իրականացնում է «Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի՝ 1989 թվականի նոյեմբերի 20-ին ընդունված կոնվենցիայի և «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի՝ 2006 թվականի դեկտեմբերի 13-ին ընդունված կոնվենցիայի դրույթների կիրառության մշտադիտարկում:

Այս մարմինը, իր անկախության սկզբունքներին համապատասխան, կարող է արդյունավետորեն ծառայել որպես մշտադիտարկման մեխանիզմ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեպքերի բացահայտմանը: Այդուամենայնիվ, մասնագիտական գնահատման և բավարար ռեսուրսների առկայության տեսանկյունից կարևոր է դիտարկել ԵԽ մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին կոնվենցիայով նախատեսված ազգային զեկուցողի մանդատի վերապահումը Մարդու իրավունքների պաշտպանին:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ, հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց թրաֆիքինգի և շահագործման ռիսկերի նվազեցման համար անհրաժեշտ է իրականացնել օրենսդրական փոփոխություններ: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածում ամրագրել, որ որևէ հոգեբուժական կամ սոցիալական խնամքի հաստատություն, ինչպես նաև դրանց աշխատակիցները, չեն կարող հանդես գալ որպես այդ հաստատությունում գտնվող գործունակությունից զրկված անձի կամ երեխայի խնամակալ: Խնամակալության այդ ձևը պետք է արգելվի օրենքով՝ որպես շահերի ակնհայտ բխում, քանի որ հաստատությունն ունի վերահսկողություն, սահմանափակող և տնտեսական շահեր, որոնք կարող են հանգեցնել շահագործման: Պետությունը պետք է հաստատի անկախ խնամակալության ծառայություն՝ պատրաստված և վերահսկվող մասնագետներով, որոնք հանդես կգան բացառապես խնամարկյալի շահերին համապատասխան:

Կարևոր է սահմանել միատեսակ, պարտադիր ռիսկերի գնահատման մեխանիզմ բոլոր հոգեբուժական կազմակերպությունների և սոցիալական խնամքի հաստատությունների համար: Այս մեխանիզմները պետք է ներառեն ռիսկերի առաջացման, շահագործման նշանների, գումարային և նյութական միջոցների վերահսկման, իրավունքների սահմանափակման և անձի կամքին հակառակ պահման գնահատում՝ յուրաքանչյուր նոր ընդունման, միջադեպի կամ բուժման շարունակման ժամանակ: Արձանագրությունները պետք է պարտադիր լրացվեն և ենթարկվեն անկախ և մասնագիտական մշտադիտարկման:

Չարաշահումների հիմքում հաճախ ընկած է նաև ոչ հոժարակամ հոսպիտալացման ընթացակարգի թերի իրավակարգավորումը: Անհրաժեշտ է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 35-րդ գլխում և «Հոգեբուժական օգնության և

սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ և 24-րդ հոդվածներում ամրագրել պարտադիր պահանջ, որ ոչ հոժարական հոսպիտալացման վերաբերյալ գործունակությունից զրկված անձի և խնամակալի չհամընկնող կարծիքների դեպքում նախաձեռնվում է ոչ հոժարական հոսպիտալացման ենթարկելու ընթացակարգ: Մասնավորապես, անհրաժեշտության դեպքում, այն հոգեբուժական կազմակերպության գործադիր մարմինը, որում գտնվում կամ բուժվում է անձը, դատարան է ներկայացնում դիմում նրան հոգեբուժական կազմակերպություն ոչ հոժարական հոսպիտալացման ենթարկելու վերաբերյալ:

Խնամակալության ինստիտուտի բարեփոխումը պահանջում է նաև գործունակության կարգավիճակի իրավական վերանայում: Ներպետական համակարգը, որը դեռևս հիմնված է ամբողջական և համապարփակ գործունակությունից զրկման վրա, պետք է փոխարինվի հոգեկան առողջության վիճակին հարմարեցված («tailor-made») և համաչափ սահմանափակման, ապա՝ աջակցված որոշում կայացնելու համակարգով: Գործունակությունից զրկումը պետք է դիտվի միայն որպես ծայրահեղ միջոց, իսկ մասնակի սահմանափակումները՝ որպես հիմնական տարբերակ, ինչը կնվազեցնի շահագործման ռիսկերը և հնարավորություն կընձեռի անձին պահպանել ինքնավարությունը և մասնակցել սեփական կյանքի որոշումների ընդունմանը:

Հաշվի առնելով, որ հաստատություններում շահագործման խթաններից մեկը կարող է լինել փակ միջավայրը, անհրաժեշտ է անկախ մշտադիտարկման մեխանիզմների ընդլայնում և դրանց իրավասությունների հստակացում: Մասնավորապես, առաջարկվում է «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 2-րդ հոդվածում և «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին» ՀՀ օրենքում լրացումներ կատարելու միջոցով Մարդու իրավունքների պաշտպանին վերապահել ԵԽ Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին կոնվենցիայով սահմանված Ազգային զեկուցողի մանդատը՝ հատկացնելով բավարար միջոցներ դրանից բխող գործառույթների արդյունավետ իրականացման համար:

Հատուկ ուշադրության է արժանի այս ոլորտում որակյալ և պարտադիր վերապատրաստումների ներդրումը: Բժիշկները, սոցիալական աշխատողները, խնամակալության մարմինները և հաստատությունների անձնակազմը պետք է ունենան պարտադիր վերապատրաստում՝ թրաֆիքինգի նշանների ճանաչման, խոցելիության գնահատման, շահերի բախման կանխման և իրավունքների պաշտպանության գործիքների վերաբերյալ: Այս փոփոխությունը պահանջում է նաև պետական ֆինանսավորում և կարողությունների զարգացում:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. ՄԱԿ-ի «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» կոնվենցիան լրացնող՝ Մարդկանց, հատկապես կանանց և երեխաների առևտրի կանխարգելման, արգելման և պատժի մասին արձանագրություն («Պալերմոյի արձանագրություն»), <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-prevent-suppress-and-punish-trafficking-persons>
2. ՄԱԿ-ի «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ» կոնվենցիա (1984 թ.), <https://www.arlis.am/hy/acts/60506>
3. ՄԱԿ-ի «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ» կոնվենցիային կից կամընտիր արձանագրություն (OPCAT, 2002 թ.), <https://www.arlis.am/hy/acts/31421>
4. «Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա (1989 թ.), <https://www.arlis.am/hy/acts/60503>
5. «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիա (2006 թ.), <https://www.arlis.am/hy/acts/64762>
6. Եվրոպայի խորհրդի «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիա (2005 թ., CETS No. 197), <https://www.arlis.am/hy/acts/75324>
7. «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի բացատրական զեկույց», <https://rm.coe.int/16800d3812>
8. «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի իրականացման գնահատման հարցաշար. Չորրորդ գնահատողական փուլ. Թեմատիկ շեշտադրում՝ մարդկանց թրաֆիքինգի նկատմամբ խոցելիությունների հաղթահարումը», Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի փորձագետների խումբ (ԳՐԵՏԱ) (GRETA(2023)11), ընդունվել է 30 հունիսի 2023 թ., <https://rm.coe.int/questionnaire-for-the-evaluation-of-the-implementation-of-the-council-/1680abd8fa>
9. «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի մասին Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայի իրականացման վերաբերյալ զեկույց. Չորրորդ գնահատողական փուլ. Ռումինիա», Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ պայքարի Եվրոպայի խորհրդի փորձագետների խումբ (ԳՐԵՏԱ) (GRETA(2025)13), ընդունված՝ 2 հուլիսի 2025 թ., հրապարակված՝ 12 նոյեմբերի 2025 թ., <https://rm.coe.int/greta-2025-13-fgr-rom-en/488029496a>
10. Եւ խոշտանգումների և անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի կանխարգելման Եվրոպական կոմիտեի (ԽԿԿ) զեկույցը Հայաստանի վերաբերյալ (2024 թ.), <https://rm.coe.int/1680b257b2>

11. «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենք, <https://www.arlis.am/hy/acts/216711/latest>

12. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, <https://www.arlis.am/hy/acts/153080/latest>

13. «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, <https://www.arlis.am/hy/acts/198719/latest>

14. «Հոգեբուժական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, <https://www.arlis.am/hy/acts/198724/latest>

15. Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, <https://www.arlis.am/hy/acts/120057/latest>

16. Զուլիա Պլանինցեր, Հելմուտ Զաքս (խմբագիրներ), Մեկնաբանություն՝ Եվրոպայի խորհրդի «Մարդկանց թրաֆիքինգի դեմ գործողությունների մասին» կոնվենցիայի վերաբերյալ, Edward Elgar Publishing (Elgar Commentaries on the Council of Europe Conventions, 2020), էջ 266, <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/51308>

17. «Հենարաններ, խաչմերուկներ և ելքի ուղիներ. ճանապարհային քարտեզ համակարգերի և արդյունաբերական ոլորտների համար՝ մարդկանց թրաֆիքինգը կանխելու և խաթարելու նպատակով. Առողջապահություն», Polaris (հուլիս 2018 թ.), էջ 21, <https://polarisproject.org/wp-content/uploads/2018/08/A-Roadmap-for-Systems-and-Industries-to-Prevent-and-Disrupt-Human-Trafficking-Health-Care.pdf>

18. «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման դեմ պայքարը և զոհերի իրավունքների պաշտպանությունը քրեակատարողական համակարգում»: Բանքեր Երևանի պետական համալսարանի. Իրավագիտություն, Սերգեյ Ղազինյան (2025 թ.), <https://journals.y-su.am/index.php/bulletin-y-su-jurisprudence/article/view/12997>

19. «Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց գործունակության սահմանափակման վերաբերյալ ներպետական իրավական դաշտի և գործնական կիրառման վերլուծություն. Նիկոլյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճռի կատարում», Սերգեյ Ղազինյան (2024 թ.), <https://rm.coe.int/execution-of-ecthr-judgement-nikolyan-vs-armenia-armenian-1-1-/native/1680b20c05>

20. «Հոգեբուժական կազմակերպություններում ոչ հոժարակամ հոսպիտալացման և բուժման մատուցվող ազգային օրենսդրության և գործելակերպի վերաբերյալ զեկույց՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով ընթացակարգային երաշխիքներին», Սերգեյ Ղազինյան (2024 թ.), հատկապես էջեր 25-26, <https://rm.coe.int/report-on-involuntary-treatment/native/4880297b92>

21. «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց հայտնաբերումը և ուղղորդումը՝ որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության երաշխիք», ԴԱՏԱԿԱՆ իշխանություն, Սերգեյ Ղազինյան (2025 թ.), <http://ajra.am/hy/news/640>

22. «Գործունակության մասին» Միացյալ Թագավորության օրենք (2005 թ.), <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/9/contents>
23. Հոգեկան առողջության ծառայություններում աջակցված և փոխարինող որոշումների կայացման իրավական շրջանակների միջազգային համեմատական վերլուծություն, Դեյվիդսոն Գ., Բրոֆի Լ., Քեմփբել Զ., Ֆարել Ս. Զ., Գուդինգ Պ., Օ'Բրայեն Ա.-Մ. (2016 թ.), <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26318975/>
24. Եվրոպական խորհրդարան, Ներքին քաղաքականությունների գլխավոր վարչություն, Քաղաքացիական իրավունքների և սահմանադրական հարցերի քաղաքականության բաժին (2008 թ.): Իրավունակություն չունեցող չափահասների պաշտպանության իրավական համակարգերի համեմատական ուսումնասիրություն. մասնավոր իրավունքի, մասնավոր միջազգային իրավունքի ազգային կանոններ և Եվրոպական միության հնարավոր օրենսդրական նախաձեռնություն (Միացյալ Թագավորություն, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Շվեդիա, Չեխիայի Հանրապետություն, Ռումինիա) (2008 թ.), https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2008/408328/IPOL-IURI_ET%282008%29408328_EN.pdf
25. «Խնամակալությունը և մարդու իրավունքները Չեխիայի Հանրապետությունում. իրավունքի և քաղաքականության վերլուծություն» Mental Disability Advocacy Center (MDAC) (2011 թ.), https://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/English_Guardianship_and_Human_Rights_in_the_Czech_Republic.pdf

ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ УЯЗВИМЫМ ПОЛОЖЕНИЕМ ЛИЦ С ПСИХИЧЕСКИМИ РАССТРОЙСТВАМИ И ИХ ТРАФИКИНГА

Аннотация

В статье рассматривается, каким образом уязвимость лиц с психическими расстройствами приводит к повышенному риску торговли ими и их эксплуатации, особенно в условиях психиатрических учреждений и учреждений социальной защиты. В центре анализа находится международно-правовая концепция «злоупотребления уязвимым положением», подчеркивающая ситуации, когда у человека отсутствует реальная и приемлемая альтернатива предупреждения эксплуатации. Хотя правовая система Армении формально признаёт беспомощное состояние, обусловленное психическими нарушениями, на практике сохраняются системные пробелы, в частности, в сфере недобровольной госпитализации, опеки, судебного контроля и независимого мониторинга. В статье раскрывается, что эксплуатация в закрытых учреждениях может выражаться в форме принудительного труда,

присвоения финансовых средств или психологического давления, что нарушает фундаментальные права личности на свободу и достоинство. В заключительной части представлены рекомендации по разработке политики и совершенствованию законодательства, направленные на усиление механизмов защиты, раннее выявление рисков, реформу института опеки и формирование политики, основанной на анализе данных.

Ключевые слова: злоупотребление уязвимым положением, психическое здоровье, торговля людьми, эксплуатация, психиатрические учреждения, опека, права человека.

LEGAL FRAMEWORKS FOR PREVENTING THE ABUSE OF THE VULNERABLE POSITION OF PERSONS WITH MENTAL HEALTH CONDITIONS AND TRAFFICKING

Annotation

This article examines how the vulnerability of persons with mental health conditions exposes them to a heightened risk of human trafficking and exploitation, particularly within psychiatric and social care institutions. The analysis focuses on the international legal concept of the “abuse of a position of vulnerability,” which highlights situations in which a person has no real and acceptable alternative to avoiding exploitation. While Armenia's legal framework formally recognises the helpless condition resulting from mental health impairments, systemic gaps persist in practice, especially in the areas of involuntary placement, guardianship, judicial oversight, and independent monitoring. The article demonstrates that exploitation in closed institutions may take the form of forced labour, misappropriation of financial resources, or the use of coercive influence, all of which undermine the fundamental rights to liberty and dignity. The concluding section offers policy and legislative recommendations aimed at strengthening protection mechanisms, improving early identification of risks, reforming the guardianship system, and promoting evidence-based policymaking.

Keywords: abuse of a position of vulnerability, mental health, human trafficking, exploitation, psychiatric institutions, guardianship, human rights.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 05.12.2025 թ., փրվել է գրախոսության 05.12.2025 թ., ընդունվել է փաշագրության 15.12.2025 թ.:

ՀԵՆՐԻԿ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի վարչական պալատի
դատավորի օգնական,
Երևանի պետական համալսարանի
իրավագիտության ֆակուլտետի դասախոս
ORCID ID: 0000-0002-9335-1007

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՍԱՀՄԱՆՆԵՐՆ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՎԵՃԵՐԻ
ԼՈՒԾՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ**

Ամփոփագիր

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադիրը ՀՀ Սահմանադրության «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները» վերտառությամբ 2-րդ գլխում՝ 57-րդ հոդվածում, որպես սոցիալական պետության ցուցիչ, ամրագրել է յուրաքանչյուրի աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը: Իսկ ՀՀ Սահմանադրության 82-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ յուրաքանչյուր աշխատող, օրենքին համապատասխան, ունի առողջ, անվտանգ և արժանապատիվ աշխատանքային պայմանների, առավելագույն աշխատաժամանակի սահմանափակման, ամենօրյա և շաբաթական հանգստի, ինչպես նաև ամենամյա վճարովի արձակուրդի իրավունք: Քաղաքացիների աշխատանքային իրավունքների և օրինական շահերի ապահովման երաշխիքների շարքում կարևոր է նրանց աշխատանքի կազմակերպման ու կիրառման ոլորտը կարգավորող օրենսդրության պահպանման նկատմամբ իրականացվող հսկողությունն ու վերահսկողությունը¹, և այդ հարցում իր ուրույն դերն ունի գործադիր իշխանությունը՝ ի դեմս հատկապես ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի (այսուհետ նաև՝ Տեսչական մարմին):

Սույն աշխատանքի շրջանակներում քննարկվել է Տեսչական մարմնի իրավասությունն աշխատողների և գործատուների միջև աշխատանքային տարաձայնությունների լուծման շրջանակներում: Հատուկ ուշադրություն է դարձվել երեք իրավական հարցադրումների.

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային իրավունք: Հայրուկ մաս / Գ.Վ. Պետրոսյան; ԵՊՀ: Եր., «Հայրապետ» հրապ., 2018, էջ 662:

- արդյո՞ք Տեսչական մարմինն ունի իրավասություն աշխատանքային տարածայնությունների լուծման շրջանակներում,

- արդյո՞ք իրավունքների պաշտպանության վերոնշյալ մեխանիզմը չի հանգեցնում հայցային վաղեմության ժամկետների շրջանցման,

- արդյո՞ք Տեսչական մարմինն ունի իրավասություն աշխատանքից ազատման վերաբերյալ հրամանների իրավաչափության պարզման շրջանակներում ապահովելու աշխատողի խախտված իրավունքների լիակատար և պատշաճ վերականգնումը:

Համապատասխանաբար անհրաժեշտ ենք համարել անդրադառնալ այն հարցին, թե արդյո՞ք անհատական աշխատանքային վեճերի լուծման գործընթացում Տեսչական մարմինն ունի որևէ իրավասություն:

Հիմնաբառեր. աշխատանք, աշխատանքային վեճ, պետական վերահսկողություն, տեսչական մարմին, կարգադրագիր, անհատական իրավական ակտ, իրավունքի վերականգնում:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Անձանց աշխատանքային իրավունքների պաշտպանության կարևոր երաշխիք է աշխատանքային օրենսդրության պահպանման նկատմամբ իրականացվող վերահսկողությունն ու հսկողությունը, որի շրջանակում նշանակալի դեր ունի գործադիր իշխանությունը՝ ի դեմս Տեսչական մարմնի:

Սույն հետազոտությունում ուսումնասիրվել է նշված մարմնի իրավասությունն աշխատողների և գործատուների միջև առաջացած աշխատանքային տարածայնությունների լուծման շրջանակում՝ մասնավորապես պարզելու, թե արդյո՞ք այն իրավասու է մասնակցելու անհատական աշխատանքային վեճերի լուծմանը, արդյո՞ք այդ մեխանիզմի այնպիսի մեկնաբանությունը, որ Տեսչական մարմինն իրավասու է լուծել աշխատանքային վեճեր, չի հանգեցնում իրավական այլ խնդիրների, և արդյո՞ք Տեսչական մարմինը կարող է ապահովել աշխատողի խախտված իրավունքների լիակատար վերականգնումը՝ աշխատանքից ազատման իրավաչափության գնահատման համատեքստում:

Ընդ որում՝ բարձրացված հարցադրումների կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետությունում գիտագործնական համակողմանի ուսումնասիրություններ չեն կատարվել, ինչով էլ պայմանավորվում է սույն թեմայի արդիականությունը, բացի այդ՝ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ առկա են մի շարք վեճեր վերոնշյալ հարցերի վերաբերյալ:

Հետազոտության կատարման համար հիմք են հանդիսացել գիտական ուսումնասիրության որոշակի ընդհանուր մեթոդներ, ինչպիսիք են դիալեկտիկական, տրամաբանական, քննադատական, վերլուծական, համակարգային-կառուցվածքային մեթոդները: Բացի վերոնշյալից՝ հետազոտության կատարման ժամանակ կիրառվել են գիտական ուսումնասիրության մասնավոր մեթոդները՝ ձևական-տրամաբանական, իրավական նորմերի քերականական, տրամա-

բանական, համակարգային մեկնաբանման մեթոդները: Հետազոտությունում լայնորեն կիրառվել է համեմատական-իրավական մեթոդը:

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐՆ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՎԵՃԵՐԻ ԼՈՒԾՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետությունում պետական վերահսկողական մարմինների իրավասությունը խիստ սահմանափակված է ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով: Իրավական պետությունում պետական կարգավորման բոլոր ոլորտների հիմքում ընկած է օրինականության սկզբունքը՝ որպես համաիրավական բնույթի սկզբունք-մեթոդ, որը ենթադրում է իրավունքի համընդհանրություն, օրենքի գերակայություն, օրենքի առջև բոլորի հավասարություն, իրավունքների իրացման և պաշտպանության կառուցակարգերի առկայություն, իրավակարգի կայունություն¹: Օրինականությունը համալիր բնույթի երևույթ է, որը հանդես է գալիս որպես բովանդակության, պահանջների, սկզբունքների, երաշխիքների համակցություն²:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, իր նախկին որոշումներից մեկում անդրադառնալով օրինականության սկզբունքին, նշել է, որ այս սկզբունքն ուղղակիորեն պահանջում է, որ պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեությունը հիմնված լինի Սահմանադրության և օրենքի վրա. (...): Օրինականության սկզբունքը բացառիկ կարևոր նշանակություն ունի հատկապես այն ժամանակ, երբ պետական մարմիններն առնչվում են մասնավոր անձանց հիմնական իրավունքների հետ³:

Տեսչական մարմինը, լինելով աշխատանքի և առողջապահության ոլորտի վերահսկող մարմին, իրականացնում է աշխատանքային օրենսդրության պահպանումը վերահսկելու գործառնություններ: Սակայն, աշխատանքային վեճերը (հատկապես աշխատողի՝ աշխատանքից ազատման վեճերը, որոնք առնչվում են աշխատանքի վերականգնմանը կամ ազատման իրավաչափությանը) ունեն իրավական կարգավորման առանձնահատկություններ, որոնք անմիջականորեն կապվում են դատական կարգով իրավունքների պաշտպանության կառուցակարգի հետ:

Աշխատանքային իրավահարաբերությունները մարդու կյանքի ամենազգայուն և երբեմն նաև ամենախոցելի ոլորտներից մեկն են: Աշխատողի համար աշխատանքը ոչ միայն եկամտի աղբյուր է, այլև ինքնագարգացման, կայունության և սոցիալական ապահովության հիմք: Վերոնշյալի մասին են վկայում նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումներն առ այն, որ անձնական կյանքը ներառում է այլոց հետ հարաբերություններ հաստատելու և

¹ Տե՛ս **Աշխեն Ղարսյան**, Օրինականության սկզբունքը քաղաքացիական դատավարությունում: Պետություն և իրավունք, N 3(88)2020:

² Տե՛ս *Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова.- М.: Издательская группа ИНФРА-М - НОРМА, 1997, էջ 435-456:*

³ Տե՛ս «Ինտեկրանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/21a27/05/11 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 18.07.2014 թվականի որոշումը:

զարգացնելու անձի իրավունքը, այդ թվում՝ մասնագիտական ոլորտում¹: Իրենց աշխատանքային կյանքում է, որ մարդկանց մեծ մասը ստանում է իրենց կապն արտաքին աշխարհի հետ ամրապնդելու բազմաթիվ հնարավորություններ²: Հետևաբար՝ հաստատվել է, որ մասնագիտական գործունեությամբ զբաղվելու հարցում կիրառվող սահմանափակումները միջամտություն են «անձնական կյանքի» նկատմամբ³: Այդ պատճառով գտնում ենք, որ աշխատանքային իրավունքների խախտման յուրաքանչյուր դեպք իր մեջ կրում է ոչ միայն իրավական, այլև հոգեբանական և սոցիալական մեծ ծանրաբեռնվածություն: Նման իրավիճակներում իրավունքի պաշտպանության արդյունավետ մեխանիզմների առկայությունը դառնում է կենսական, իսկ դրանց իրավաչափությունն ու լիարժեքությունը՝ իրավական և սոցիալական պետության իրական չափանիշ:

Հենց այստեղ են հարաբերակցվում ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 33-րդ և 38-րդ հոդվածները՝ մեկը սահմանելով պետության մշտապես հսկող «աչքի» առկայությունը՝ տեսչական վերահսկողությունը, մյուսը՝ տարաձայնությունների վերջնական և պարտադիր լուծման կառուցակարգը՝ դատական պաշտպանությունը: Այս երկու նորմերի ներդաշնակ գործողությունն է, որ ձևավորում է կանխարգելիչ և խախտված իրավունքները վերականգնող հավասարակշռված համակարգ:

Այսպես. ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 33-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործատուների կողմից աշխատանքային օրենսդրության, աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի, կոլեկտիվ և աշխատանքային պայմանագրերի պահանջների կատարման նկատմամբ պետական վերահսկողությունն իրականացնում է ոլորտի լիազորված տեսչական մարմինը (այսուհետ՝ տեսչական մարմին)՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում կիրառելով պատասխանատվության միջոցներ:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աշխատանքային իրավունքների պաշտպանությունը, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված գործերի ենթակայությամբ համապատասխան, իրականացնում է դատարանը:

Հայաստանի Հանրապետությունում աշխատանքի և առողջապահության ոլորտի վերահսկողությունը վերապահված է պետական կառավարման համակարգի կարևոր օղակներից մեկին՝ ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմինը: Այս մարմինը կոչված է ապահովելու, ի թիվս այլնի, որ գործատուները և աշխատողները գործեն օրենքի սահմաններում, պահպանվեն աշխատանքային անվտանգության և առողջության պաշտպանման նորմերը, գործատուները

¹ *St'u Antović and Mirković v. Montenegro* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 28.11.2017 թվականի վճիռ, § 42:

² *St'u Bărbulescu v. Romania* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 06.09.2017 թվականի վճիռ, § 71:

³ *St'u Jančauskas v. Lithuania* (No. 2) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 27.06.2017 թվականի վճիռ, § 57:

հարգեն աշխատողների իրավունքները և ապահովեն դրանց պատշաճ իրացումը: Սակայն արդյո՞ք Տեսչական մարմինն ունի այնպիսի գործառույթներ և լիազորություններ, որոնց արդյունքում այն կարող է համարվել աշխատանքային բնույթի տարածայնություններ լուծող մարմին: Այս հարցի պատասխանը գտնելու համար անհրաժեշտ է նախ հասկանալ վերջինիս իրավասությունների իրական ծավալը և սահմանները, ուսումնասիրել ոլորտը կարգավորող համապատասխան օրենսդրությունը:

Այսպես. «Տեսչական մարմինների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ տեսչական մարմնի նպատակն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով իր վերահսկողության ոլորտում անվտանգության և (կամ) օրենսդրության պահանջների պահպանման ապահովումն է, որին համապատասխան՝ տեսչական մարմինն իրականացնում է հետևյալ լիազորությունները.

1) տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից Հայաստանի Հանրապետության օրենքների և դրանց համապատասխան ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջների պահպանման նկատմամբ օրենքով սահմանված կարգով վերահսկողության իրականացումը, ներառյալ՝ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով ստուգումների իրականացումը.

2) Հայաստանի Հանրապետության օրենքների, համապատասխան ոլորտի հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերի պահանջների խախտման համար օրենքով սահմանված պատասխանատվության միջոցների կիրառումը.

3) համապատասխան ոլորտներում Հայաստանի Հանրապետության օրենքների և դրանց համապատասխան ընդունված իրավական ակտերի դրույթների կիրառման վերաբերյալ բացատրական աշխատանքների իրականացումը, տնտեսավարող սուբյեկտներին իրենց իրավունքների և պարտականությունների մասին տեղեկացումը (...):

Նույն օրենքի 8-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ տեսչական մարմնի ղեկավարը ղեկավարում, համակարգում և վերահսկում է տեսչական մարմնի ընթացիկ գործունեությունը, պատասխանատու է տեսչական մարմնի առջև դրված խնդիրների ու գործառույթների իրականացման համար:

Նույն մասի 6-րդ կետի համաձայն՝ տեսչական մարմնի ղեկավարն իր իրավասության սահմաններում արձակում է հրամաններ, կարգադրագրեր և տալիս հանձնարարագրեր, ցուցումներ, առանց լիազորագրի հանդես է գալիս Հայաստանի Հանրապետության կամ տեսչական մարմնի անունից, ինչպես նաև տալիս է Հայաստանի Հանրապետության կամ տեսչական մարմնի անունից հանդես գալու լիազորագրեր, այդ թվում՝ վերալիազորման իրավունքով լիազորագրեր:

ՀՀ առողջապահության և աշխատանքի տեսչական մարմնի կանոնադրությունը հաստատվել է «Հայաստանի Հանրապետության առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի կանոնադրությունը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի 2018 թվականի հունիսի 11-ի թիվ 755-Լ որոշմամբ՝ համաձայն հավելվածի (այսուհետ՝ Հավելված), որի 1-ին կետի

համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմինը (այսուհետ՝ տեսչական մարմին) վերահսկողություն և օրենքով սահմանված այլ գործառույթներ իրականացնող՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանը ենթակա մարմին է, որն օրենքով սահմանված կարգով կիրառում է պատասխանատվության միջոցներ առողջապահության, անձի ֆունկցիոնալության գնահատման, աշխատանքային իրավունքի՝ ներառյալ աշխատողների առողջության պահպանման և անվտանգության ապահովման բնագավառներում՝ հանդես գալով Հայաստանի Հանրապետության անունից:

Հավելվածի 9-րդ կետի համաձայն՝ տեսչական մարմնի նպատակն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով (...) Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային օրենսդրության և աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի, կոլեկտիվ և աշխատանքային պայմանագրերի պահանջների պահպանման ապահովումն է:

Հավելվածի 11-րդ կետի 10-րդ ենթակետի համաձայն՝ տեսչական մարմնի լիազորություններն են՝ աշխատանքային օրենսդրության պահանջների կատարման նկատմամբ վերահսկողության իրականացումը, այդ թվում՝ (...) ժա. աշխատանքային պայմանագրերի կնքման և (կամ) լուծման կարգի պահպանման, աշխատանքի ընդունման մասին անհատական իրավական ակտի կամ գրավոր աշխատանքային պայմանագրի բացակայությամբ աշխատանքների (անօրինական աշխատանք) դեպքերի հայտնաբերման, աշխատաժամանակի և հանգստի ժամանակի տևողությունների պահպանման, օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում աշխատավարձի հաշվարկման ու վճարման նկատմամբ վերահսկողության իրականացումը (...):

Վերոնշյալ իրավակարգավորումների համակարգային ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ Տեսչական մարմինն օժտված է աշխատանքային օրենսդրության, ինչպես նաև աշխատանքային իրավունքի նորմեր պարունակող այլ նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջների կատարման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու իրավասությամբ, սակայն այդ իրավասությունն իր բովանդակությամբ և նպատակային ուղղվածությամբ չի ներառում մասնավոր վեճերի լուծման գործառույթ: Տեսչական մարմինը, իր լիազորությունների շրջանակում ստուգումների արդյունքում արձանագրելով օրենքով ամրագրված նորմերի խախտումները, կարող է միայն օրենքով սահմանված կարգով և ծավալով կիրառել պատասխանատվության միջոցներ՝ վարչական տույժեր, տալ նախազգուշացումներ կամ իրականացնել բացատրական աշխատանքներ, տեղեկացնել տնտեսավարող սուբյեկտներին իրենց իրավունքների և պարտականությունների մասին:

Տեսչական մարմնի ղեկավարը, հանդիսանալով համապատասխան մարմնի կենտրոնական ղեկավարող օղակը, ղեկավարում, համակարգում և վերահսկում է տեսչական մարմնի ընթացիկ գործունեությունը: Այսինքն՝ տեսչական մարմնի ղեկավարի գործունեության հիմնական նպատակն է ապահովել համապատասխան տեսչական մարմնի լիազորությունների պատշաճ կատարումը: Տեսչական մարմնի ղեկավարի իրականացրած գործունեությունը, այդ թվում՝ նաև՝

արձակվող կարգադրագրերը պետք է ծառայեն համապատասխան վարչական մարմնի պատշաճ գործունեությանը, և ոչ մի դեպքում դուրս չգան դրա լիազորությունների սահմաններից: Այսպիսով՝ ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի ղեկավարի արձակած կարգադրագրերը, նույնիսկ լինելով պարտադիր կատարման ենթակա, չեն կարող և իրավական իմաստով չպետք է կրեն այնպիսի բովանդակություն, որը հավասարազոր է գործատուի և աշխատողի միջև ծագած աշխատանքային վեճի լուծմանը, որպիսի լիազորություն վերապահված չէ ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնին, ավելին՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության համաձայն՝ աշխատանքային վեճերի լուծման պետական միակ մարմինը դատարանն է:

Բացի այդ, ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի կողմից աշխատանքային տարաձայնությունների լուծմանն ուղղված կարգադրագրերի արձակման վերաբերյալ իրավակարգավորումների նախատեսման արդյունքում առաջ կարող են գալ հետևյալ իրավական հարցադրումները՝

- արդյո՞ք իրավունքների պաշտպանության վերոնշյալ մեխանիզմը չի հանգեցնի հայցային վաղեմության ժամկետների շրջանցման և աշխատողների կողմից իրավունքի չարաշահման,

- արդյո՞ք վերոնշյալ մեխանիզմի առկայության պարագայում Տեսչական մարմինն ունի իրավասություն աշխատանքից ազատման վերաբերյալ հրամանների իրավաչափության պարզման շրջանակներում ապահովելու աշխատողի իրավունքների լիակատար և պատշաճ վերականգնում:

Այսպես. ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 263-րդ հոդվածը տալիս է աշխատանքային վեճի հստակ սահմանումը. այն տարաձայնություն է, որը ծագում է աշխատողի (կամ նախկին աշխատողի) և գործատուի միջև՝ կապված օրենքով, այլ նորմատիվ ակտերով, ներքին իրավական ակտերով կամ պայմանագրերով սահմանված իրավունքների և պարտականությունների կատարման հետ: Այս նորմն ընդգծում է, որ վեճը կարող է լինել թե՛ գործող, թե՛ արդեն ավարտված աշխատանքային հարաբերություններից:

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ աշխատանքային պայմանների փոփոխման կամ աշխատանքից ազատման հետ անհամաձայնության դեպքում աշխատողը կարող է դիմել դատարան երկու ամսվա ընթացքում՝ անհատական իրավական ակտը ստանալու օրվանից: Սա հայցային վաղեմության հստակ և կարճ ժամկետ է, որը միտված է ապահովելու իրավական կանխատեսելիություն: Եթե դատարանը պարզի՝ աշխատանքային պայմանները փոփոխվել են կամ աշխատողը ազատվել է աշխատանքից առանց օրինական հիմքի կամ սահմանված պահանջների խախտմամբ, ապա խախտված իրավունքները վերականգնվում են: Գործատուն պարտավորվում է փոխհատուցել՝ վճարելով միջին աշխատավարձը հարկադիր պարապուրդի ողջ ժամանակահատվածի համար կամ, եթե աշխատողը կատարել է ավելի ցածր վարձատրվող աշխատանք նույն գործատուի մոտ, վճարել տարբերությունը, իսկ եթե այլ գործատուի մոտ է կատարել այլ աշխատանք, ապա պետք է գործատուն վճարի նախկին աշխատանքի համար վճարված վերջին ինն ամսվա աշխատավարձի

չափով գումար, իսկ եթե աշխատողը ինն ամսից պակաս է աշխատել՝ այդ ժամանակահատվածի համար վճարված աշխատավարձի չափով գումար, ինչպես նաև նախկինում և հարկադիր պարապուրդի տվյալ ժամանակահատվածում նոր աշխատանքի դիմաց ստացած աշխատավարձերի դրական տարբերությունը: Բացի այդ, օրենքով նախատեսված դեպքերում աշխատանքային հարաբերությունների վերականգնման անհնարինության դեպքում դատարանը կարող է աշխատողին չվերականգնել իր նախկին աշխատանքում՝ պարտավորեցնելով գործատուին վճարել նաև հատուցում ոչ պակաս, քան միջին աշխատավարձի, բայց ոչ ավելի, քան միջին աշխատավարձի տասներկուապատիկի չափով:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով որևէ իրավակարգավորում առկա չէ համապատասխան ենթադրյալ իրավունքների խախտման դեպքում վարչական մարմնի կողմից վարչական վարույթի հարուցման ժամկետների սահմանափակման վերաբերյալ. ինչ վերաբերում է Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 37-րդ հոդվածով նախատեսված ժամկետներին, ապա դրանք վերաբերում են սոսկ վարչական տույժ նշանակելու ժամկետներին:

Ըստ այդմ՝ վերոգրյալ իրավիճակը կարող է հանգեցնել աշխատողի կողմից իրավունքի չարաշահման, այն է՝ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով նախատեսված հայցային վաղեմության ժամկետների խախտման, քանի որ հայցային վաղեմության ժամկետները բաց թողնելու դեպքում անձը կարող է դիմել Տեսչական մարմնին վարույթ հարուցելու համար, որպիսի վարույթի իրականացման վերջնարդյունքում ընդունված իրավական ակտով կամ կատարված գործողությամբ տեսականորեն կարող է իրականացվել անձի աշխատանքային իրավունքների պաշտպանությունը գրեթե անսահման ժամկետներում: Վերջինս կարող է հանգեցնել ինչպես գործատուի իրավունքների սահմանափակման, քանի որ տվյալ դեպքում կանխատեսելիության խնդիր կարող է առաջ գալ գործատուի համար, այդպես էլ՝ այն աշխատողների իրավունքների սահմանափակման, որոնք նշանակվել են այն պաշտոնում աշխատանքի համար, որից ազատվել էր համապատասխան անձը, ում իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված են վարչական մարմնի գործողությունները, քանի որ համապատասխան պաշտոնին այլ անձի նշանակված լինելը չի կարող համարվել իրավունքները խախտված անձի տվյալ աշխատանքում վերականգնվելն անհնարին դարձնող հանգամանք:

Բացի այդ, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածով նախատեսվում են աշխատողի իրավունքների վերականգնման կառուցակարգերն այն դեպքում, երբ դատարանը պարզի՝ աշխատանքային պայմանները փոփոխվել են կամ աշխատողն ազատվել է աշխատանքից առանց օրինական հիմքի կամ սահմանված պահանջների խախտմամբ: Այնուամենայնիվ՝ չկա որևէ կարգավորում այն հարցի վերաբերյալ, երբ Տեսչական մարմնի կողմից է պարզվում, որ աշխատանքային պայմանները փոփոխվել են կամ աշխատողն ազատվել է աշխատանքից առանց օրինական հիմքի կամ սահմանված պահանջների խախտմամբ, ապա տվյալ պարագայում հարկադիր պարապուրդ վճարելու պարտականություն կարող է Տեսչական մարմինը դնել գործատուի վրա,

թե՛ ոչ, և ինչ կերպով պետք է հաշվարկվի հարկադիր պարապյուրդը, քանի որ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածով նախատեսված կարգավորումները վերաբերում են միայն դատարանի կողմից աշխատանքից ազատման կամ աշխատանքային պայմանները փոփոխելու ոչ իրավաչափ լինելը հաստատվելու դեպքում հարկադիր պարապյուրդի հաշվարկման կանոններին:

Բացի այդ, որևէ կարգավորում առկա չէ այն հարցի վերաբերյալ, թե տնտեսական, տեխնոլոգիական, կազմակերպչական պատճառներով կամ գործատուի և աշխատողի հետագա աշխատանքային հարաբերությունների վերականգնման անհնարինության պարագայում ինչ վարքագիծ պետք է ցուցաբերի Տեսչական մարմնի ղեկավարը՝ արդյո՞ք պետք է քննարկի վերականգնման անհնարինության հարցը, թե՞ ոչ, և արդյո՞ք վերականգնման անհնարինության պարագայում կարող է արձակել կարգադրագիր, որ գործատուն վճարի հատուցում ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 265-րդ հոդվածով սահմանված չափով, թե դա միայն դատարանին վերաբերելի իրավակարգավորում է:

Այսպիսով՝ վերոգրյալի հաշվառմամբ գալիս ենք այն եզրահանգման, որ, չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի ղեկավարն ունի պարտադիր բնույթ ունեցող կարգադրագրեր արձակելու լիազորություն, սակայն տվյալ լիազորության իրացման շրջանակներում չի կարող իրականացվել աշխատանքային վեճերի քննություն և լուծում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ համապատասխան իրավասությամբ օժտված միակ պետական մարմինը դատարանն է, և տվյալ վեճերի քննության ու լուծման արդյունքում աշխատանքային խախտված իրավունքների վերականգնման համապատասխան կառուցակարգերի մասին իրավակարգավորումները վերաբերում են միայն դատարաններին:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտեր

1. ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունվել է 06.12.2015 թվականին, ուժի մեջ է մտել 22.12.2015 թվականին, ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ.1118:
2. ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրք, ընդունվել է 14.12.2004 թվականին, ուժի մեջ է մտել 21.06.2005 թվականին, ՀՀՊՏ 2005.12.21/79(451) Հոդ.1385:
3. «Տեսչական մարմինների մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 17.12.2014 թվականին, ուժի մեջ է մտել 09.01.2015 թվականին, ՀՀՊՏ 2014.12.30/76(1089).1 Հոդ.1253.43:
4. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 18.02.2004 թվականին, ուժի մեջ է մտել 31.12.2004 թվականին, ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317) Հոդ.413:
5. Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգիրք, ընդունվել է 06.12.1985 թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.06.1986 թվականին, ՀՍՍՀԳՍՍ 1985/23:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային իրավունք: Հատուկ մաս / Գ.Վ. Պետրոսյան; ԵՊՀ. – ԵՂ., «Հայրապետ» հրատ., 2018. 784 էջ:
2. Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М.: Издательская группа ИНФРА-М – НОРМА, 1997.
3. **Աշխեն Ղարսյան**, Օրինականության սկզբունքը քաղաքացիական դատավարությունում: Պետություն և իրավունք N 3(88)2020:

ПРЕДЕЛЫ ЮРИСДИКЦИИ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ОРГАНОВ В РАМКАХ РАЗРЕШЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ТРУДОВЫХ СПОРОВ

Аннотация

В статье 57 главы 2 Конституции Республики Армения, озаглавленной «Основные права и свободы человека и гражданина», в качестве показателя социального государства закреплено право каждого на свободный выбор профессии. А статья 82 Конституции Республики Армения устанавливает, что каждый работник в соответствии с законом имеет право на здоровые, безопасные и достойные условия труда, ограничение максимального рабочего времени, ежедневный и еженедельный отдых, а также ежегодный оплачиваемый отпуск. Среди гарантий обеспечения трудовых прав и законных интересов граждан важное место занимает контроль и надзор за соблюдением законодательства, регулирующего организацию и применение их труда, и в этом вопросе особую роль играет исполнительная власть, представленная, в частности, Инспекционным органом здравоохранения и труда РА.

В рамках данной работы рассмотрена компетенция Инспекционного органа здравоохранения и труда РА в рамках разрешения трудовых разногласий между работниками и работодателями. Особое внимание было уделено трем правовым вопросам:

1. Обладает ли Инспекционный орган здравоохранения и труда РА юрисдикцией в рамках разрешения трудовых разногласий?
2. Не приводит ли вышеупомянутый механизм защиты прав к обходу срока давности?
3. Обладает ли Инспекционный орган здравоохранения и труда РА компетенцией обеспечения полного и надлежащего восстановления

нарушенных прав работника в рамках определения правомерности приказов об увольнении с работы?

Соответственно, мы сочли необходимым рассмотреть вопрос о том, обладает ли Инспекционный орган здравоохранения и труда РА какой-либо юрисдикцией в процессе разрешения индивидуальных трудовых споров.

Ключевые слова: труд, трудовой спор, государственный контроль, надзорный орган, указ, индивидуальный правовой акт, восстановление прав.

THE LIMITS OF THE JURISDICTION OF ADMINISTRATIVE BODIES IN THE FRAMEWORK OF THE SETTLEMENT OF INDIVIDUAL LABOR DISPUTES

Annotation

The Constitution of the Republic of Armenia, in Chapter 2, Article 57, entitled “Fundamental Rights and Freedoms of Man and Citizen”, as an indicator of a social state, enshrines the right of everyone to freely choose their job. Article 82 of the Constitution of the Republic of Armenia stipulates that every employee, in accordance with the law, has the right to healthy, safe and decent working conditions, limitation of maximum working hours, daily and weekly rest, as well as annual paid leave. Among the guarantees for ensuring the labor rights and legitimate interests of citizens, the control and supervision over the observance of the legislation regulating the organization and application of their work is important. Within the framework of the protection of labor rights, the executive branch has its own unique role, represented especially by the RA Health and Labor Inspection Body.

Within the framework of this work, the competence of the RA Health and Labor Inspection Body within the framework of resolving labor disputes between employees and employers has been discussed. Special attention has been paid to three legal issues:

- does the RA Health and Labor Inspection Body have jurisdiction within the framework of resolving labor disputes?,
- does the above-mentioned mechanism for protecting rights not lead to circumvention of the statute of limitations?,
- does the RA Health and Labor Inspection Body have jurisdiction within the framework of clarifying the legality of dismissal orders to ensure the full and proper restoration of the violated rights of the employee?

Accordingly, we considered it necessary to address the question of whether the RA Health and Labor Inspection Body has any jurisdiction in the process of resolving individual labor disputes.

Keywords: job, labor dispute, state control, inspection body, decree, individual legal act, restoration of rights.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 16.01.2026 թ., տրվել է գրախոսության 16.01.2026 թ., ընդունվել է տպագրության 20.01.2026 թ.:

РОЗА АМИРОВА

*Юрист в офисе Примириателя финансовой
системы Республики Армения,
преподаватель кафедры Гражданского права и
гражданско-процессуального права
Российско-Армянского университета*

**СПОСОБЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В СФЕРЕ
ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ БАНКОВСКИХ УСЛУГ**

Аннотация

Исследование способов защиты прав потребителей банковских услуг представляет собой комплекс мер, направленных на предотвращение, пресечение и устранение нарушений, а также восстановление нарушенных прав в судебном и внесудебном порядке. Анализ гражданского законодательства РА выявил, что защита прав потребителей обеспечивается широким спектром способов, включая изменение или прекращение правоотношений, возмещение убытков, взыскание неустойки и компенсацию морального вреда. Каждый способ имеет особенности применения, зависящие от характера нарушения и правового статуса потребителя, при этом выбор способа защиты соответствует принципу автономии воли. Однако такие ограничения, как необходимость доказывания вреда, отсутствие четких критериев компенсации морального вреда и риски «потребительского экстремизма», снижают эффективность отдельных механизмов.

Исследование выявило неурегулированность порядка расчета и возмещения морального вреда, что значительно затрудняет защиту прав потребителей в сфере предоставления банковских услуг. Основными причинами такого вреда в банковской сфере названы нарушение банковской тайны, некорректное взыскание задолженности, необоснованный отказ в услугах и недостоверная информация. Для совершенствования института защиты морального вреда предложены рекомендации, включающие законодательное закрепление возможности компенсации, введение ориентировочных критериев, проведение обязательной психолого-психиатрической экспертизы и обеспечение гибкости в определении суммы компенсации.

Ключевые слова: способы защиты, права потребителей, изменение или прекращение правоотношений, возмещение убытков, взыскание неустойки, моральный вред.

1. Введение

В каждом авторском определении защиты права акцент делается на разные элементы: способы и меры; деятельность органов; совокупность норм, регулирующих отношения по защите; функцию права; правовую возможность защиты¹. Защита прав потребителей в финансовой сфере представляется наиболее полно как комплекс всех указанных элементов.

В рамках настоящего исследования право на защиту потребителей рассматривается как комплексный правовой институт, объединяющий реализуемые потребителем в досудебном или судебном порядке правомочия, направленные на предотвращение, пресечение и устранение нарушений при оказании банковских услуг, а также на восстановление нарушенных прав.

Процессуальное законодательство не содержит легального определения формы защиты права, что часто приводит к отождествлению форм защиты с закрепленными в материальном праве способами. Однако наиболее обоснованной представляется позиция авторов², утверждающих, что каждой форме защиты соответствует определённый перечень способов защиты. Каждый способ защиты гражданского права может применяться в определенном процессуальном или процедурном порядке. Этот порядок именуется формой защиты гражданского права.

Целью настоящего научного исследования является комплексный анализ и детализация существующих правовых пробелов в регулировании ключевых способов защиты прав потребителей банковских услуг. Исходя из этого, основной задачей исследования является углубленное изучение проблем правового регулирования способов защиты прав потребителей банковских услуг на территории Республики Армения с акцентом на вопросы возмещения морального вреда.

2. Способы защиты гражданских прав в Республике Армения

Способы защиты гражданских прав перечислены в ст. 14 ГК РА. В соответствии с основными началами гражданского законодательства, вытекающими из Конституции РА, Гражданский кодекс не ограничивает

¹ **Измайлова Е. В.** Защита гражданских прав: подходы к пониманию // Пролог: журнал о праве. 2018. № 2. Доступно по ссылке: <https://cyberleninka.ru/article/n/zaschita-grazhdanskih-prav-podhody-k-ponimaniyu> (дата обращения 29.09.2025 г.).

² **Сапфурова А.А.** Способы защиты трудовых прав, свобод и правовых интересов в сфере труда внесудебными органами государства // Трудовое право. 2008. № 8. - С. 32.

выбор способа защиты нарушенного права. Согласно статье 11 ГК РА, граждане и юридические лица реализуют свои гражданские права по собственному усмотрению.

Статья 14 ГК РА определяет средства защиты, доступные лицу, чьё право нарушено. Часть из них носит юрисдикционный характер и реализуется в судебном порядке, другие предполагают внесудебное применение через фактические действия (самозащита) или одностороннее волеизъявление, направленное на изменение либо прекращение правоотношения (например, односторонний отказ от договора при нарушении обязательств). Некоторые способы, обычно применяемые в суде, могут реализовываться во внесудебном порядке при наличии определённых условий (например, зачёт требования вместо судебного взыскания убытков). Перечень способов защиты в статье 14 не является исчерпывающим: закон или соглашение сторон могут предусматривать иные средства. Допускается также использование способов, не закреплённых нормативно, но соответствующих принципам права. Большинство из них может быть представлено как один из вариантов реализации одного из указанных в ст. 14 ГК РА способов защиты права, в том числе при условии расширительного толкования таких способов. Так, например, в ст. 14 ГК не упоминается, но другими нормами ГК допускается такой способ защиты права, как требование опровержения порочащих честь, достоинство или деловую репутацию и не соответствующих действительности сведений; этот способ защиты является частным проявлением института восстановления положения, существовавшего до нарушения права.

Некоторые способы защиты применяются не только в ответ на нарушение, но и для его предотвращения, например, иски о пресечении действий, создающих угрозу нарушения права. Иски о признании права часто направлены на обеспечение правовой определённости и предупреждение споров, а не на защиту уже нарушенного права.

Закон или договор могут предоставлять средства защиты интересов без какой-либо связи с нарушением некоего права данного лица. Например, гражданское законодательство допускает судебное изменение или расторжение договора при существенном изменении обстоятельств (ст. 467 ГК РА). В подобных случаях суд разрешает спор, но при этом не осуществляет защиту нарушенного права, а предоставляет защиту охраняемому законом интересу одной из сторон спора и реализует закреплённое в законе или договоре право, направленное на защиту такого интереса.

В соответствии с законодательством РА при нарушении прав потребителя пострадавшее лицо, руководствуясь общими положениями статьи 14 ГК, специальными нормами закона, иными правовыми актами, обычаями делового оборота или условиями заключенной сделки, вправе воспользоваться несколькими способами защиты своих прав. В подобных случаях перед потребителем встает вопрос выбора наиболее подходящего механизма правовой защиты. К примеру, в банковской сфере потребитель, столкнувшийся с нарушением своих прав, например в связи с некорректным начислением процентов по кредитному договору, может в зависимости от характера и существенности нарушения прибегнуть к различным вариантам защиты. Итак, он вправе отказаться от исполнения договора в случае выявления существенных нарушений со стороны банка, потребовать возмещения убытков, вызванных ненадлежащим исполнением обязательств, либо настаивать на соразмерном снижении суммы платежей. Выбор конкретного способа защиты зависит от обстоятельств дела, характера нарушения и предпочтений потребителя, при этом каждый из указанных механизмов имеет целью восстановление нарушенного права в соответствии с действующим законодательством.

Судебная практика традиционно и справедливо исходит из того, что выбор способа защиты нарушенного права из тех, которые доступны пострадавшему лицу в силу права или условий сделки, осуществляется по усмотрению пострадавшего¹. Этот выбор должен соответствовать содержанию нарушенного права и спорного правоотношения и опираться на соответствующие фактические обстоятельства и правовые основания. Избранный пострадавшим лицом способ защиты должен привести к защите нарушенных или оспариваемых материальных прав либо к реальной защите законного интереса, а также должен быть соразмерен нарушению и не должен выходить за пределы, необходимые для его применения².

В цивилистической доктрине к основным способам защиты прав потребителей относят *изменение или прекращение правоотношения, возмещение убытков, взыскание неустойки и компенсацию морального вреда*. Вопрос о квалификации *самозащиты* как способа или формы защиты является предметом теоретической дискуссии и будет рассмотрен в данной статье, где самозащита представлена как форма защиты, включая неюрисдикционные механизмы. В настоящей статье анализируются

¹ Определения СКГД ВС РФ от 1 сентября 2015 г. № 18-КГ15-113, от 18 сентября 2018 г. № 19-КГ18-17.

² Определение КС РФ от 16 марта 2006 г. № 80-О; Определения СКЭС ВС РФ от 2 октября 2018 г. № 308-КГ18-6724, от 18 декабря 2018 г. № 307-ЭС18-8988.

исключительно вышеуказанные способы защиты. Особенностью указанного способа является то, что иные способы: изменение и прекращение правоотношений, взыскание убытков, неустойки - могут быть реализованы также в рамках самозащиты права, т.е. без обращения в соответствующие государственные органы.

3. Изменение и прекращение правоотношений

Наряду с субъективными правами в гражданском праве существуют меры возможного поведения, заключающиеся в правомочии лица посредством одностороннего волеизъявления изменять частноправовую сферу другого лица либо инициировать такое изменение вопреки его воле. Речь идет, например, о прекращении обязательств и расторжении договора в одностороннем или судебном порядке, о прекращении обязательственного требования зачетом встречного однородного требования, об оспаривании сделки, об акцепте оферты и др.

В доктрине, следующей германской традиции, такие меры именуются преобразовательными или секундарными правами (*Gestaltungsrecht*), а в традиции общего права — категорией власти (*power*)¹.

Типичной формой реализации способа защиты в виде изменения или прекращения правоотношения является иск о расторжении договора при его существенном нарушении либо внесудебный отказ лица от нарушенного договора. В контексте защиты прав потребителей это выражается в корректировке условий договора (например, снижение процентной ставки по кредиту) или его расторжении с банком. Расторжение договора влечёт прекращение обязательств, а иногда и их изменение. Судебный порядок изменения или прекращения правоотношений требуется, если: а) у лица отсутствует право на односторонний отказ или изменение условий; б) имеющееся право вызывает сомнения в наличии оснований для его реализации, и лицо предпочитает судебное решение во избежание рисков. Например, оценка существенности нарушения договора не всегда очевидна, и ошибочный внесудебный отказ может привести к иску контрагента, признанию нарушения несущественным и, как следствие, превращению отказавшейся стороны в нарушителя.

Изменение правоотношения также проявляется в праве приостановить исполнение обязательств при неисполнении другой стороной (п. 2 ст. 367 ГК РА), потребовать досрочного погашения займа при нарушении условий (ст. 881, 883, 884 ГК РА), что фактически корректирует договорные условия. Такие меры

¹ **Карпетов А.Г.** Основные положения гражданского права: комментарий к статьям 1–16.1 ГК РФ. – М.: М-Логос, 2020. – С. 1088.

служат не столько санкцией, сколько механизмом защиты от негативных последствий нарушения или его предотвращения.

Возможно ли требовать в суде прекращения или изменения правоотношения помимо случаев, предусмотренных законом или договором? В потребительских договорных отношениях это представляется затруднительным, поскольку такие действия требуют конкретного правового основания, а общего упоминания в норме недостаточно. В контексте потребительских договорных отношений с банками ситуация усложняется тем, что такие договоры обычно являются договорами присоединения, условия которых заранее определены банком, а потребитель лишь присоединяется к ним. Изменение или расторжение таких договоров возможно только в случаях, прямо предусмотренных законом (например, существенное изменение обстоятельств) или самим договором.

В науке выделяют две основные концепции, которые касаются изменившихся обстоятельств: концепцию форс-мажора и концепцию затруднений¹. Как показывает зарубежная судебная практика, эти концепции нередко применяются одновременно².

Венская конвенция в статье 79 содержит положение о препятствии «вне контроля договаривающейся стороны», что можно толковать не только как обстоятельство непреодолимой силы (форс-мажор), но и как существенное изменение обстоятельств³. Однако независимо от наличия форс-мажора договор может быть изменен также на основании затруднений или существенного изменения обстоятельств.

Юридическое понятие затруднения идентично используемым в национальных правовых режимах таким категориям, как «тщетность договора» в Англии, «отпадение основания сделки» в Германии, «существенное изменение обстоятельств в РА»⁴.

Ст. 6.2.2 Принципов УНИДРУА в контексте концепции затруднений, а п. 2 ст. 467 ГК РА в контексте существенного изменения обстоятельств предусматривают одновременное (подтверждается также судебной

¹ **Розенберг М.Г.** Международная купля-продажа товаров: Комментарий к правовому регулированию и практике разрешения споров. 2-е изд., испр. – М.: Статут, 2004 г.

² Постановление ФАС Дальневосточного округа от 3 марта 2012 года № Ф03-7080/2011 по делу № А51-6782/2011; Постановление ФАС Центрального округа от 22 февраля 2012 по делу № А36-895/2011.

³ Мнение Консультативного совета по применению Венской конвенции № 7. П. 3.1// Доступно по ссылке: <https://cisgac.com/opinions/cisgac-opinion-no-7/> (дата обращения 23.09.2025 г.).

⁴ **Посохов С.П.** Существенное изменение обстоятельств // Вопросы экономики и права. 2019. № 5 (131).

практикой и доктриной)¹ наличие ряда условий, которые дают право на изменение договора. Однако каждая сторона при ссылке на изменившиеся обстоятельства должна ставить своей целью сохранение самого договора при минимальном изменении его условий².

Более того в договорном праве приоритет имеет принцип *pacta sunt servanda* («договоры должны соблюдаться»), который известен также как принцип неприкосновенности договора (*sanctity of contract*)³.

Стоит отметить, что в настоящее время существует однозначный подход судебно-арбитражной практики: суды отказывают в изменении договора ввиду изменения курса валют⁴, инфляционных процессов⁵ или же санкций иностранных государств.

Следовательно, требование в суде о прекращении или изменении правоотношения вне случаев, прямо предусмотренных законом или договором, в общем случае затруднительно, особенно в сфере потребительских договорных отношений, включая отношения с банками. В отсутствие конкретного правового основания, предусмотренного законом или договором, требование потребителя банковских услуг об изменении или прекращении правоотношения (например, снижение процентной ставки по кредиту из-за рыночных изменений) будет признано неправомерным, так как суды строго интерпретируют необходимость наличия четких юридических предпосылок для таких действий.

¹ Постановление ФАС Московского Округа от 30 марта 2004 г. по делу N КГ-А40/1895-04; **Чистяков К.Е.** Изменение и расторжение гражданско-правового договора: дисс. к. ю. н: 12.00.03. - Томск, 2002. - С. 9.

² Ст. 4.1 и 4.2 Принципов международных коммерческих договоров УНИДРУА 2016 // Доступно по ссылке: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-Russian-bl.pdf> (дата обращения 23.09.2025 г.); **Дудко А.Г.** Правовая адаптация долгосрочных договоров к изменившимся обстоятельствам: дисс. ... к. ю. н: 12.00.03. - М., 2002. - С. 111-112.

³ **Berger K.P., Behn D.** Force Majeure and Hardship in the Age of Corona: A Historical and Comparative Study. *McGill Journal of Dispute Resolution*. 2019–2020. No. 4. сmp. 78–130; **Суханов Е.А.** Гражданское право: Обязательственное право: Учебник. В 4 т. Т. III. - М., 2006. - С. 1–3, 49–52; **Российское гражданское право: Учебник. В 2 т. Т. 2: Обязательственное право / Отв. ред. Е.А. Суханов.** - М., 2010. - С. 68–69 (автор главы — Е.А. Суханов); **Марченко М.Н.** Индивидуальный договор в механизме правового регулирования // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право*. 2004. № 2. - С. 3; **Пугинский Б.И.** Теория и практика договорного регулирования. - М., 2008. - С. 45.

⁴ Постановление ФАС Уральского округа от 17 июня 2008 года № Ф09-3848/08-С6 по делу № А76-12061/2007, Определение Верховного Суда РФ от 07.03.2017 № 305-ЭС17-713 по делу № А40-21052/2016.

⁵ Постановление Президиума Высшего Арбитражного Суда РФ от 13.04.2010 № 1074/10 по делу № А40- 90259/08-28-767.

4. Взыскание убытков

Принцип полного возмещения убытков, закрепленный в ст. 17 ГК РА, выступает фундаментальным положением армянского гражданского права, обеспечивающим защиту субъективных гражданских прав при их нарушении. Этот принцип соответствует международным стандартам частноправового регулирования, что подтверждается ст. III.-3:702 Модельных правил европейского частного права и ст. 7.4.2 Принципов УНИДРУА. Статья 17 действует в совокупности со статьей 1058 ГК РА: последняя устанавливает общие основания ответственности за причиненный вред, тогда как статья 17 конкретизирует понятие ущерба и порядок его компенсации.

В составе убытков традиционно со времен римского права выделяются такие компоненты, как реальный ущерб (*damnum emergens*) и упущенная выгода (*lucrum cessans*). Первый отражает уменьшение имущественной массы потерпевшего, которое вызвано правонарушением (или иным указанным в законе основанием для возмещения убытков). Вторая представляет собой не состоявшееся в связи с правонарушением (или иным основанием для возмещения) увеличение имущественной массы истца.

Реальный ущерб в комментируемой статье определяется как: а) «расходы, которые лицо, чье право нарушено, произвело или должно будет произвести для восстановления нарушенного права»; б) «утрата или повреждение имущества».

Формулировка, ограничивающая реальный ущерб расходами на восстановление права, представляется неудачной. Закон говорит лишь о расходах на восстановление права, тогда так в действительности реальный ущерб должен включать любые расходы, понесенные истцом в связи с юридическим фактом, служащим основанием для возмещения (например, нарушением обязательства или деликтом), которые не возникли бы при отсутствии такого нарушения. Последние могут включать, например, расходы, связанные с просрочкой исполнения должником своих обязательств; расходы на защиту своего нарушенного права в административном порядке; досудебные расходы на подготовку доказательственной базы по будущему спору; расходы по уплате банку процентов и штрафных санкций, которые заемщик понес фактически, но не понес бы, если бы страховщик вовремя исполнил свои обязательства по договору страхования и погасил бы долг

заемщика путем выплаты банку суммы страхового возмещения¹. Список можно продолжать до бесконечности.

Утверждение, что все эти расходы, подлежащие возмещению и регулярно взыскиваемые судами в составе реального ущерба, направлены исключительно на «восстановление нарушенного права», по нашему мнению, некорректно. Их цель — восстановление права, однако сами они возникают не только в связи с этой целью. Таким образом, реальный ущерб должен охватывать расходы, причинно связанные с юридическим фактом, лежащим в основе возмещения, а ограничительная трактовка нормы ГК РА в данном случае может быть расценена как недостаток законодательной техники.

Армянское законодательство, следуя подходу ряда зарубежных правопорядков, допускает включение в состав реального ущерба не только фактически понесенных расходов, но и тех, которые кредитору предстоит понести для восстановления нарушенного права. Возможность взыскания будущих неизбежных расходов подтверждается международными источниками унификации частного права, в частности пунктом 2 статьи III.–3:701 Модельных правил европейского частного права. Однако это порождает вопрос о стандарте доказывания неизбежности таких расходов. Как определить, будут ли они фактически понесены, если в силу обстоятельств этого может не произойти?

Решение зависит от уровня убежденности суда в соответствии применимым стандартам доказывания. Если суд признает достаточную вероятность будущих расходов, они присуждаются к возмещению. Наличие заключенного с третьим лицом договора, даже не оплаченного истцом, как правило, удовлетворяет стандарт доказывания, если ответчик не предоставит убедительных возражений против неизбежности таких затрат.

В случае присуждения будущих расходов, которые впоследствии не были понесены, возникает вопрос о возврате средств как неосновательного обогащения. Представляется, что ответ должен быть отрицательным: дальнейшее использование присужденных сумм не подлежит контролю, поскольку обязательство считается исполненным.

Возмещение убытков в сфере защиты прав потребителей имеет определенную специфику. Потребителю убытки возмещаются только в части реального ущерба, что непосредственно связано с особенностями его

¹ Обзор судебной практики по делам, связанным с защитой прав потребителей финансовых услуг, утвержденный Президиумом ВС РФ 27 сентября 2017 г.; п. 4 Обзора судебной практики Верховного Суда РФ № 3 (2018), утвержденный Президиумом ВС РФ 14 ноября 2018 г.; Постановление Президиума ВАС РФ от 24 апреля 2012 г. № 16327/11.

Для применения данного вида ответственности необходимо соблюдение следующих условий: наличие вреда, объективно существующего и выражающегося в ущербе, причиненном жизни, здоровью или имуществу; противоправное действие или бездействие, соответствующее описанию статьи 1088 ГК РА, а именно: наличие структурных, компонентных или иных недостатков товаров, работ или услуг либо предоставление недостоверной или недостаточно точной информации о них; причинно-следственная связь между указанным противоправным действием или бездействием и наступившим вредом. Кассационный суд РА, интерпретируя общие условия возмещения ущерба, в своих решениях подчеркивает обязательность наличия всех перечисленных элементов¹.

(А.) Убытки и моральный вред

Моральный вред относится к категории вреда, причиненного в результате совершения деликта, однако его компенсация существенно отличается от возмещения убытков. Убытки предполагают денежную компенсацию имущественных потерь, тогда как взыскание морального вреда направлено на возмещение неимущественного ущерба — физических и нравственных страданий, возникших у гражданина вследствие нарушения его личных

¹ Постановление Кассационного суда от 07.04.2018 по делу «Армянские программы» ООО против Гагика Оганесяна, гражданское дело № БЦН-Г /3614/02/15; Постановление Кассационного суда от 24.05.2013 г. по гражданскому делу № БЦН/0900/02/12.

неимущественных прав или в предусмотренных законом случаях - имущественных прав.

(Б.) Убытки и взыскание основного долга

Требование об уплате основного денежного долга, вытекающего из договора, не всегда однозначно относится к взысканию убытков. Существует мнение, что такое требование направлено на принуждение должника к исполнению основного регулятивного обязательства, которое само по себе не выполняет функцию компенсации потерь, а связано с реализацией основного или дополнительного предоставления по договору денежного характера. В статье 14 ГК РА такое требование прямо не установлено как самостоятельный способ защиты, однако по своей сути оно может быть сопоставимо с иском о присуждении исполнения обязанности в натуре, указанным среди средств защиты права. В этом случае правила о возмещении убытков к нему не применяются в полной мере, хотя законодатель и судебная практика не всегда четко разграничивают эти категории.

Например, какова природа требования клиента к своему банку о восстановлении остатка на банковском счете, уменьшенного в результате неправомерных действий банка или перечисления необоснованно списанной со счета суммы на другой счет клиента? С одной стороны, можно предположить, что это не возмещение убытков в классическом смысле (поскольку клиент получает не дополнительную компенсацию, а лишь то, на что был вправе претендовать по обязательству – соответствующий остаток на счете или выдачу его номинала). Такой подход позволяет рассматривать этот институт как более близкий к уплате основного долга, причем данный механизм, возможно, не зависит от оснований привлечения должника к ответственности.

С другой стороны, существует альтернативная точка зрения, согласно которой даже при утрате средств со счета клиента из-за обстоятельств непреодолимой силы (например, масштабной кибератаки на банковскую систему) банк обязан восстановить остаток. При этом имеется точка зрения, что пункт 3 статьи 417 ГК РА здесь неприменим, за исключением случаев, когда причина списания находится в сфере контроля клиента. Убытками же в данном контексте могут считаться дополнительные потери клиента, вызванные неправомерным списанием, что не исключает возможность квалификации восстановления остатка как элемента ответственности банка.

Правильная квалификация таких притязаний имеет принципиальное значение. Если рассматривать восстановление остатка на счете исключительно как возмещение убытков, то предусмотренная законом

неустойка за неосновательное списание могла бы иметь зачетный характер по отношению к сумме возмещения (согласно статье 410 ГК РА), что, по мнению некоторых исследователей, противоречило бы цели нормы. При текущих ставках и сроках исковой давности неустойка, начисленная даже за три года, могла бы полностью поглощаться суммой восстановленного остатка, утрачивая практическую значимость¹. В то же время судебная практика нередко квалифицирует действия банка по восстановлению списанной суммы как форму гражданско-правовой ответственности², что вызывает дискуссии среди специалистов. Таким образом, данный вопрос остается открытым для интерпретации, и предложенная квалификация является лишь одной из возможных точек зрения.

(В.) Неустойка и проценты годовые за просрочку

Главное отличие законной или договорной неустойки от взыскания убытков заключается в том, что в законе или соглашении сторон заранее определяется конкретный размер компенсации. При явной несоразмерности суд или примиритель финансовой системы по требованию должника может снизить размер неустойки (ст. 372 ГК). При этом по общему правилу кредитор вправе взыскать убытки в сумме, превышающей размер неустойки (ст. 410 ГК), но наличие согласованного размера санкции дает кредитору определенное преимущество по сравнению с базовой моделью, в рамках которой кредитор должен доказывать свои убытки «с нуля».

Чем активнее суды прибегают к снижению неустойки, тем меньше её практическое значение. Однако полностью это отличие не устраняется. Например, согласованная неустойка, которую должен уплатить коммерсант, может быть снижена лишь по заявлению ответчика и только в исключительных случаях.

Аналогичный подход прослеживается и в институте *процентов годовых за просрочку платежа* (ст. 411 ГК РА). Кредитор по нарушенному денежному обязательству может взыскать компенсацию в размере, установленном законом, без необходимости доказывать убытки, вызванные просрочкой. Это минимальный гарантированный уровень компенсации: при наличии убытков в большем размере они могут быть взысканы сверх процентов (п. 3 ст. 411 ГК РА).

¹ Заем, кредит, факторинг, вклад и счет: постатейный комментарий к статьям 807–860.15 Гражданского кодекса Российской Федерации [Электронное издание. Редакция 1.0] / Отв. ред. А. Г. Карапетов. - С. 1053–1054 (автор комментария к ст. 856 – С.В. Сарбаш).

² Постановление Президиума ВАС РФ от 25 января 2011 г. № 8624/10; Определение СКГД ВС РФ от 28 апреля 2015 г. № 18-КГ15-48.

Иначе говоря, как и неустойка, проценты за просрочку по армянскому праву имеют однородную с убытками правовую природу. Они не являются дополнительной санкцией, а заменяют собой минимальный размер возможных убытков. Если бы проценты рассматривались как плата за пользование денежными средствами (как, например, проценты по займу), они взыскивались бы помимо убытков, а не в зачет.

То, что проценты воспринимаются армянским правом именно как мера ответственности, близкая к законной неустойке (до степени смешения), подтверждается зачетным соотношением с убытками.

5. Взыскание неустойки

Неустойка может быть установлена в виде фиксированного штрафа, пени за каждый день или иной период просрочки или комбинации таких инструментов. Как мера ответственности она применяется к нарушителю при отсутствии оснований для освобождения от ответственности в соответствии со ст. 417 ГК РА (п. 3 ст. 369 ГК РА).

В отношениях с участием потребителей неустойка закрепляется законом или соглашением между потребителем и финансовой организацией, осуществляющей предпринимательскую деятельность. Гражданское законодательство, наряду с термином «неустойка», использует понятия «штраф» и «пеня», обозначающие меры имущественной ответственности за нарушение обязательств, которые рассматриваются как ее конкретные виды в зависимости от характера и целей.

Например, согласно ст. 20 Закона РА «О потребительском кредитовании» при нарушении кредитором прав потребителя, установленных законом или иными основанными на нем актами, и подтверждении этого факта судом, коммерческим арбитражем либо примирителем финансовой системы в пользу потребителя взыскивается 300,000 драмов РА. Исключение составляют случаи, когда на момент обращения в суд, арбитраж или к примирителю: 1) кредитор принял меры для восстановления нарушенного права; 2) фактически устранил нарушение; 3) потребитель не понес реального ущерба по ГК РА либо ущерб был возмещен. Данное право не ограничивает и не исключает возможности потребителя требовать возмещения убытков.

Аналогичные гарантии защиты прав потребителей банковских услуг закреплены в Законе РА «О привлечении банковских вкладов», Законе РА «О банках и банковской деятельности», решении Совета ЦБ РА № 229-Н, утверждающем Положение 8/05, а также в иных применимых нормативных актах. Для взыскания неустойки потребителю достаточно доказать факт

нарушения или ненадлежащего исполнения обязательств банком, при этом ключевым является неустранение нарушения и наличие реального ущерба на момент обращения в суд, арбитраж или к примирителю.

Возможность устранения нарушений кредитором появилась после изменений 2019 года. До этого юристы, представляющие потребителей, нередко злоупотребляли правом на неустойку, требуя 300,000 драмов РА, например, за непредоставление выписки в установленном порядке или нарушение периодичности ее предоставления, хотя потребитель, будучи недобросовестным, не исполнял обязательства по платежам и использовал неустойку как источник дохода. Такое поведение получило в литературе название «потребительский экстремизм», под которым понимается попытка недобросовестного клиента манипулировать нормами права в корыстных целях для получения выгоды, а не защиты прав¹.

Возникновение данной проблемы связано с тем, что законодатель исходил из предполагаемого уровня правопорядка и добросовестности потребителей, что соответствует принципу добросовестности и разумности участников гражданских правоотношений. Злоупотребление правом, действия в обход закона с противоправной целью или намерение причинить вред недопустимы. Цивилисты, изучающие потребительский экстремизм, указывают среди причин несовершенство законодательства, низкую правовую культуру, лояльность судов к потребителям и правовой нигилизм². Однако после законодательных изменений 2019 года данное явление в Армении утратило массовый характер.

Причины введения штрафных санкций в гражданско-правовой сфере многообразны. Во-первых, они обусловлены необходимостью преодоления сложностей при доказывании факта причинения убытков и определении их точного размера, особенно когда установление фактического ущерба невозможно. Введение штрафных санкций в таких ситуациях является способом компенсации потерпевшим понесенных потерь, пусть даже в большем размере, чем фактический размер ущерба³.

Во-вторых, штрафные санкции могут преследовать публичные цели, такие как пресечение систематических правонарушений в определенных

¹ **Мусеева К.Р.** Проблемы злоупотребления правом гражданами-потребителями // Евразийский научный журнал. 2017. №11. Доступно по ссылке: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-zloupotrebleniya-pravom-grazhdanami-potrebitelyami> (дата обращения 23.09.2025 г.).

² Там же.

³ **Карпетов А.Г.** Экономический анализ права. - М., 2016. - С. 319; **Гаджиев Г.А.** Принципы справедливости и доверия к суду как фундаментальные принципы частного права // Вестник экономического правосудия РФ. 2017. № 4. - С. 65 - 85.

сферах частноправовых отношений¹. Их применение стимулирует кредиторов к защите своих прав и привлечению нарушителей к ответственности, что особенно важно в отношениях, где одна из сторон находится в уязвимом положении, например, в сфере защиты прав потребителей.

В этом контексте применение ст. 372 ГК РА, регулирующей уменьшение неустойки, имеет особенности. Кассационный суд РА в своих решениях отметил, что при рассмотрении вопроса об уменьшении неустойки суд обязан оценить ее соразмерность последствиям нарушения обязательства². При этом суд вправе снизить лишь сумму неустойки, но не процентную ставку, установленную договором, поскольку последняя является условием соглашения и выражением воли сторон³. Изменение ставки неустойки возможно только по правилам главы 30 ГК («Изменение и расторжение договора»), а не по инициативе суда на основании статьи 372 ГК РА. Суд также указал, что уменьшение неустойки не должно приводить к полному освобождению от ее уплаты, иначе институт неустойки утратит значение гарантии исполнения обязательств и не достигнет своей цели⁴.

Уменьшение неустойки по делам о защите прав потребителей допускается при совокупности условий: 1) наличия ходатайства ответчика о снижении неустойки; 2) наличия «исключительного случая»; 3) обязательного обоснования судом оснований для снижения⁵. При этом повышенный размер неустойки в потребительских договорах, учитывая их относительно невысокую стоимость, остается эффективным инструментом, побуждающим субъектов предпринимательской деятельности к

¹ **Гаджиев Г.А.** Принципы справедливости и доверия к суду как фундаментальные принципы частного права // Вестник экономического правосудия РФ. 2017. № 4. - С. 65-85; **Краснова С.А.** Сверхкомпенсационная защита в российском гражданском праве: формы и пределы // Вестник экономического правосудия РФ. 2020. № 1. - С. 68-110.

² Постановления Кассационного суда РА от 29.02.2008 г. по гражданскому делу № 3-27(ՏԴ); от 30.04.2015 г. по гражданскому делу ԵԷԴ/0632/02/13; от 18.07.2014 г. по гражданскому делу № ԵԿԴ/0930/02/13; от 27.11.2015 г. по гражданскому делу ԵԱԴ/0492/02/14.

³ Постановление Кассационного суда РА от 27.11.2015 г. по гражданскому делу ԵԱԴ/0492/02/14.

⁴ Постановление Кассационного суда РА от 18.07.2014 г. по гражданскому делу № ԵԿԴ/0930/02/13.

⁵ **Богдан В.В.** Практика применения норм о взыскании неустойки в свете нового Постановления Пленума Верховного Суда РФ «О рассмотрении судами гражданских дел по спорам о защите прав потребителей» // Право и экономика. 2014. № 3. - С. 76-79.

надлежащему исполнению обязательств и обеспечивающим полную компенсацию убытков потребителя¹.

6. Компенсация морального вреда

Вопрос о целесообразности компенсации морального вреда в гражданском праве остается предметом научных дискуссий. В дореволюционном отечественном праве против возможности компенсации выдвигались следующие аргументы: компенсация морального вреда по своей сути безнравственна, поскольку предполагает коммерциализацию неотчуждаемых благ; требования о компенсации морального вреда не вписываются в систему частного права, метод которого настроен на регулирование отношений в связи с имуществом, в первую очередь – с деньгами. Очевидным контраргументом является невозможность безучастного отношения гражданского права к умалению неимущественных прав, которые в большинстве своем представляют собой потребности более базового уровня, чем потребности, связанные собственно с имуществом. Альтернативное обоснование института компенсации морального вреда заключается в следующем: отсутствие достаточной имущественной санкции в случае причинения боли и страдания приведет к увеличению количества боли и страдания в мире, а значит, к снижению экономической эффективности всего общества².

После обретения независимости армянские правоведы предлагали закрепить в ГК возмещение морального вреда. Его введение стало новеллой законодательства, хотя и имело исторические предпосылки в армянском праве. Судебные кодексы Мхитара Гоша и Смбата Гундстабля содержат нормы о защите чести, достоинства и деловой репутации, однако имущественный характер возмещения морального вреда, вероятно, стал отличительной чертой современного подхода. В 1997 году статья 7.1 ГК РА предусмотрела такую возможность, однако при принятии кодекса в 1998 году норма была исключена из общей части³. В отличие от модельного ГК стран СНГ (ст. ст. 1024, 1025) и статей 1099–1101 ГК РФ, специальная часть ГК РА не содержит конструкций, регулирующих компенсацию морального

¹ **Лысова-Бахарева Ю.В.** Обеспечение равенства прав заемщиков-потребителей в правоотношениях с кредиторами и займодавцами: правовое регулирование и судебная практика // Имущественные отношения в РФ. 2022. №1 (244). Доступно по ссылке: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-ravenstva-prav-zaemshikov-potrebiteley-v-pravootnosheniyah-s-kreditormi-i-zaymodavtsami-pravovoe-regulirovanie-i-1> (дата обращения 23.09.2025 г.).

² **Карпетов А.Г.** Основные положения гражданского права: Комментарий к статьям 1–16.1 ГК РФ. – М.: М-Логос, 2020. – С. 1074.

³ ГК РА (общая часть), проект в редакции от 01.02.1996 г., ст. 19. – Ереван, 1996. – С. 31–32.

вреда. В настоящее время в законодательстве РА используется понятие «компенсация нематериального вреда», которое по своей сути эквивалентно понятию «моральный вред», однако законодательство РА не устанавливает порядок его расчета и возмещения, вследствие чего этот институт остается недостаточно урегулированным.

Исходя из опыта других стран (Франция, Германия, Россия), можно уверенно утверждать, что без законодательного установления этого института не может идти речь о защите неимущественных прав потребителей. Статья 162.1 ГК РА косвенно затрагивает данную сферу, определяя нематериальный вред как физические или психические страдания, вызванные посягательством на материальные либо нематериальные блага, принадлежащие лицу от рождения или по закону, а также нарушением его имущественных или неимущественных прав¹. Хотя термин «моральный вред» не используется, понятие психических страданий может включать в себя элементы того, что в других правовых системах именуется моральным вредом.

Европейский суд по правам человека разграничивает понятия материальный вред и моральный вред (*damnum emergens* и *lucrum cessans*), понимаемый как нематериальный вред, включающий психические и физические страдания заявителя. Однако такое определение не является ограничительным, позволяя суду применять различный подход к определению того, был ли заявителю нанесен моральный вред, в зависимости от обстоятельств и особенностей каждого рассматриваемого дела².

В англо-американском праве компенсация морального вреда применяется с конца XIX века. Терминология варьируется: «*psychological injury*» (психический вред), «*psychiatric injury*» (психиатрический вред), «*nervous shock*» (нервное потрясение), «*ordinary shock*» (обыкновенное потрясение)³, отражая доктринальные и регуляторные различия с законодательством Армении. В германском праве (§ 847 ГГУ) предусмотрена денежная компенсация страданий (*Schmerzensgeld*) (например, при распространении сведений, порочащих чужую кредитоспособность). В Италии (ст. 2059 ГК) моральный вред (*damno morale*) возмещается на основании специальных

¹ Ст. 162.1 ГК РА от 05.05.1998 г.

² Регламент (Правила процедуры) Европейского суда по правам человека от 04.11.1998 (с изм. и доп. от 01.01.2020 г.).

³ Эрделевский А. М. Моральный вред и компенсация за страдания: Научно-практическое пособие. - М.: Издательство ВЕК, 1998. - С. 95.

Компенсация морального вреда в сфере защиты прав потребителей банковских услуг в РА остается неурегулированной. Это обусловлено сложностями доказывания морального вреда и отсутствием устоявшейся судебной практики, что подчеркивает актуальность исследования. Современное частное право, признающее права человека высшей ценностью, не может функционировать без института компенсации морального вреда. Однако сфера его применения и размер возмещения во многом зависят от законодательного регулирования и судебного усмотрения.

Анализ правоприменительной практики выявляет основные случаи возникновения морального вреда в сфере банковских услуг:

- **Нарушение банковской тайны.** Разглашение персональных данных клиента третьим лицам без согласия (например, передача сведений о задолженности работодателю или третьим лицам по агентскому договору²) влечет утрату репутации, стресс или общественное осуждение.
- **Некорректное взыскание задолженности.** Агрессивные методы, такие как угрозы или ночные звонки, вызывают у потребителей страх и беспомощность, что квалифицируется как нравственные страдания³.
- **Необоснованный отказ в предоставлении услуг.** Отказ в кредите или закрытие счета без законных оснований порождает финансовые трудности и эмоциональный дискомфорт.

¹ Манукян В. Компенсация за «страдания» в Европе // Головна. Выпуск №33 (503). Доступно по ссылке: <https://pravo.ua/articles/kompensacija-za-stradanija-v-evrope/> (дата обращения: 23.09.2025 г.).

² **Чуракова Е.Н., Королева А.А.** Соблюдение банковской тайны и ответственность за ее разглашение // *Eurasia Science: сб. ст. IX Междунар. науч.-практ. конф.* - М., 2017. - С. 266.

³ Более подробно доступно по ссылке: https://rapsinews.ru/judicial_analyst/20180716/284734915.html (дата обращения: 23.09.2025 г.).

▪ **Предоставление недостоверной информации.** Ошибки в договорах, скрытые комиссии или завышение ставок формируют у потребителя чувство обмана и утраты доверия.

Основная сложность в делах о компенсации морального вреда заключается в доказывании факта страданий и их причинной связи с действиями банка. В отличие от материального ущерба, моральный вред носит субъективный характер, что затрудняет его объективную оценку. Потребителю необходимо подтвердить влияние нарушений на его психологическое состояние или социальный статус, что часто требует экспертных заключений или свидетельских показаний. Отсутствие законодательно закрепленной методики доказывания и критериев определения размера компенсации усугубляет проблему.

Сравнительный анализ зарубежного опыта выявляет различные подходы к компенсации морального вреда. В США и Англии, несмотря на прецедентный характер права, размер компенсации морального вреда определяется индивидуально без строгой привязки к прецедентам. В Германии сложилась практика систематизации судебных решений по делам о компенсации страданий с учетом экономических и социальных факторов. Во Франции законодательство не ограничивает перечень оснований для компенсации морального вреда, позволяя возмещать вред в любых ситуациях, связанных с нарушением неимущественных прав.

По мнению А.М. Эрделевского, определение содержания морального вреда как страданий означает, что действия причинителя вреда обязательно должны найти отражение в сознании потерпевшего, вызвать определенную психическую реакцию. При этом неблагоприятные изменения в охраняемых законом благах отражаются в сознании человека в форме негативных ощущений (физические страдания) или переживаний (нравственные страдания). Содержанием переживаний может являться страх, стыд, унижение или иное неблагоприятное в психологическом аспекте состояние¹.

В цивилистической науке отсутствует какая-либо классификация индивидуальных особенностей личности, влияющих на размер компенсации морального вреда. Чаще всего в литературе авторы в качестве таковых называют пол, расу, национальность, язык, происхождение, имущественное положение, должностное положение, место жительства, отношение к религии, убеждения, принадлежность к общественным объединениям,

¹ Эрделевский А.М. Моральный вред и компенсация за страдания: Научно-практическое пособие. - М.: Издательство ВЕК, 1998. - С. 10.

возраст, болезнь, инвалидность и др.¹. Поэтому при разрешении данной ситуации необходимо учесть все обстоятельства, в т.ч. бытовые, личные, общественные и т.д. Тем самым обоснованно в науке поднимается вопрос о судебском усмотрении при определении компенсации морального вреда².

В РФ компенсация морального вреда как способ защиты прав потребителей применима как в досудебном, так и в судебном порядке. Однако при обращении к финансовому уполномоченному в рамках досудебного урегулирования такое требование не подлежит рассмотрению³.

В РА аналогичное ограничение действует в рамках института Примирителя финансовой системы. Согласно Закону РА «О примирителе финансовой системы» и Правилам рассмотрения требований, утвержденным Решением Совета от 31 августа 2020 г. № 11/20, Примиритель рассматривает только имущественные требования. Исключения составляют неимущественные требования к кредитным бюро, связанные с предоставлением кредитной информации⁴. Таким образом, возможность компенсации морального вреда в досудебном порядке значительно ограничена.

В РА отсутствует систематизированная судебная практика по делам о компенсации морального вреда в сфере банковских услуг, что обусловлено недостаточной нормативной базой. В этой связи целесообразно обратиться к зарубежному опыту. В РФ, например, право потребителя на компенсацию морального вреда при нарушении условий договора банковского вклада не оспаривается. Постановление Пленума ВС РФ от 28 июня 2012 г. № 17 разъясняет, что для удовлетворения иска достаточно установить факт нарушения прав потребителя⁵. Однако определение размера компенсации остается предметом судебного усмотрения и зависит от конкретных обстоятельств дела:

1. **Значимость суммы вклада.** Доказательствами служат справки о доходах (например, НДФЛ за 2–3 года) или данные Пенсионного фонда,

¹ Будякова Т.П. Индивидуальные особенности потерпевшего как критерий степени нравственных и физических страданий // Российская юстиция. 2003. № 2. - С. 15.

² Карномазов А.И. Гражданско-правовое регулирование определения размера компенсации морального вреда: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. - Самара, 2010. - С. 2.

³ Федеральный закон РФ «Об уполномоченном по правам потребителей финансовых услуг» от 04.06.2018 № 123-ФЗ (с последними изменениями от 25.12.2023 г.);

⁴ Ст. 13 Закона Республики Армения «О примирителе финансовой системы» от 17 июня 2008 г. (с последними изменениями от 11 июня 2020 г.).

⁵ Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 28 июня 2012 г. № 17 «О рассмотрении судами гражданских дел по спорам о защите прав потребителей» // Рос. газета. 2012. № 156. 11 июля.

подтверждающие, что сумма вклада была существенной для потребителя, а ее невозврат вызвал нравственные страдания.

2. **Нереализованные планы.** Если вкладчик планировал поездки, покупки или медицинское обследование, следует представить доказательства предоплаты или намерений (например, одобренное решение по ипотеке, выписка из медицинской карты с рекомендацией санаторно-курортного лечения). Это демонстрирует, что нарушение со стороны банка помешало реализации прав на жилье, здоровье или отдых.

3. **Экономический контекст.** Экономические кризисы (например, 2008 или 2014 годы) усиливают стрессовый фон, что подтверждается публикациями СМИ¹, статистикой Росстата о росте цен или данными об отзыве банковских лицензий.

4. **Психологическое состояние.** Рекомендации психолога, медицинские справки или диагнозы подтверждают переживания потребителя. Судебная практика также учитывает длительность психотравмирующей ситуации, вызванной действиями банка (например, отказом в выдаче средств²).

Таким образом, в РФ определение компенсации морального вреда опирается на совокупность доказательств, включая экономический контекст, личные обстоятельства и экспертные оценки, что контрастирует с неурегулированностью этого вопроса в РА.

Еще одним примером судебного усмотрения при решении вопроса о нравственных страданиях является наличие пенсионного возраста³. Однако суды не всегда обосновывают, почему данный возраст повышает уязвимость, игнорируя тот факт, что жизненный опыт может способствовать устойчивости к стрессу. Аналогично подростковый возраст может усиливать эмоциональную реакцию, связанную с невозвратом денежных средств банком, но этот фактор редко анализируется. Подобные подходы подчеркивают субъективность судебного усмотрения.

Основная сложность в делах о моральном вреде заключается в доказывании причинно-следственной связи между действиями банка и

¹ Более подробно доступно по ссылке: <https://www.gazeta.ru/business/2014/12/16/6344093.shtml> (дата обращения: 10.04.2025 г.).

² Постановление Президиума Нижегородского областного суда по делу №-2-46/2011 // Сайт росправосудие.ру. Доступно по ссылке: <https://rospravosudie.com/court-nizhegorodskij-oblastnoj-sud-nizhegorodskaya-oblast-s/act103799949/> (дата обращения: 23.09.2025 г.).

³ Решение Суксунского районного суда Пермского края по делу № 2-19/2012 (2-317/2011 от 15.03.2012 // Сайт Суксунского районного суда Пермского края. Доступно по ссылке: https://suksun-perm.sudrf.ru/modules.php?name=sud_delo&srv_num=1&name_op=doc&number=124802984&delo_id=15400_05&new=0&text_number=1&case_id=42227277 (дата обращения: 23.09.2025 г.).

Примером служит Определение ВС РФ от 25 ноября 2014 г. № 5-КГ14-124 по иску Васильева А.Г. Истец, закрыв наследственный вклад матери и переведя средства на карту, лишился их из-за сбоя в программном обеспечении банка, который восстановил счет и списал деньги, что привело к овердрафту. Суды нижестоящих инстанций отказали в иске, ссылаясь на недоказанность вреда и договор об освобождении банка от ответственности за сбой. Верховный Суд РФ отменил решения, указав на нарушение прав потребителя в соответствии с Законом РФ «О защите прав потребителей» и Постановлением Пленума ВС РФ от 28 июня 2012 г. № 17. Суд разъяснил, что сбой в работе банка не является непреодолимой силой, а нарушение прав потребителя само по себе обязывает компенсировать моральный вред. Объяснения истца о страданиях признаются достаточным доказательством, если ответчик не опровергает факт вреда¹.

В другом рассмотренном нами деле потребитель обратился в суд, заявив о нравственных страданиях, вызванных действиями банка. После просрочки платежей по кредиту и отказа в реструктуризации долга истец получал звонки и сообщения от коллекторской организации, требовавшей погашения задолженности. Суд установил, что банк без согласия истца передал его персональные данные (адрес и телефон) третьей стороне, что не будучи предусмотренными ни кредитным договором, ни иными документами² нарушило законодательство.

Зарубежная практика, в отличие от РА, применяет презумпцию морального вреда, основанную на показаниях истца, которые ответчику сложно опровергнуть. Неприменение этой презумпции нередко влечет отмену решений вышестоящими судами за нарушение норм права.

Отсутствие специального законодательного регулирования компенсации морального вреда в сфере банковских услуг в Республике Армения указывает на пробел в правовой системе, затрудняющий защиту прав потребителей. Лицу, требующему компенсации, придется опираться на общие нормы ГК (ст. ст. 162.1, 1058, 1088–1091 и др.) и тщательно обосновывать свои требования в суде, опираясь на *принципы разумности и справедливости* с учетом следующих факторов: степень вины

² Определение Судебной коллегии по гражданским делам ВС РФ от 1 августа 2017 года № 78-КГ17-45.

правонарушителя; степень и характер физических и моральных страданий потерпевшего, с учетом их значимости; возраст потерпевшего, состояние его здоровья, условия жизни, материальное состояние; а также иные обстоятельства, имеющие значение.

Например, в практике ЕСПЧ моральный вред рассматривается как не поддающийся точному исчислению. Согласно ст. 41 Европейской конвенции размер компенсации определяется на основе принципа справедливости с учетом прецедентов.

7. Заключение

Институт защиты морального вреда в РА требует совершенствования. Привлечение правонарушителя к ответственности за причинение морального вреда позитивно влияет на потерпевшего, оказывая успокаивающий эффект и смягчая неблагоприятные последствия правонарушения. Для устранения пробелов в регулировании предлагается:

1. **Законодательное закрепление возможности компенсации морального вреда.** Доказывание факта вреда следует исключить, сохранив обязанность обоснования его размера с учетом свидетельских показаний, медицинских справок и заключений психологов.

2. **Введение ориентировочных критериев.** В судебной практике ряда стран, в отличие от Армении, существуют методики определения размера компенсации морального вреда, такие как таблицы и тарифы, устанавливающие ориентировочные границы выплат в зависимости от тяжести вреда. Эти инструменты не ограничивают судей, а служат ориентирами. Например, в Германии публикуются неофициальные сборники с данными о компенсациях, которые со временем приобретают убедительную силу для судов.

3. **Обязательная психолого-психиатрическая экспертиза.** В делах о некачественных банковских услугах экспертиза поможет объективно оценить страдания.

4. **Гибкость в определении суммы.** Истцы вправе указывать желаемую сумму компенсации, которая, по их мнению, является справедливой, или оставлять решение на усмотрение суда, который должен учитывать обстоятельства конкретного дела, социальное положение потерпевшего, материальное состояние ответчика и тяжесть вреда.

Список использованной литературы

1. Гражданский кодекс Республики Армения от 05.05.1998 г. (с последними изменениями от 22.11.2023 г.).
2. ГК РА (общая часть), проект в редакции от 01.02.96 г., ст. 19. - Ереван, 1996.
3. Правила процедуры ЕСПЧ от 04.11.1998 г. (с изм. и доп. от 01.01.2020 г.).
4. Закон Республики Армения «О примирителе финансовой системы» от 17.06.2008 г. (с последними изменениями от 11 июня 2020 г.).
5. Федеральный закон РФ «Об уполномоченном по правам потребителей финансовых услуг» от 04.06.2018 г. № 123-ФЗ (с последними изменениями от 25.12.2023 г.);
6. Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА 2016 г. // Доступно по ссылке: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-Russian-bl.pdf> (дата обращения 23.09.2025 г.).
7. Мнение Консультативного совета по применению Венской конвенции № 7. П. 3.1// Доступно по ссылке: <https://cisgac.com/opinions/cisgac-opinion-no-7/> (дата обращения 23.09.2025 г.).
8. Постановление Кассационного суда РА от 29.02.2008 г. по гражданскому делу № 3-27(ՏԴ).
9. Постановление Кассационного суда от 24.05.2013 г. по гражданскому делу № ԵՇԴ/0900/02/12.
10. Постановление Кассационного суда РА от 18.07.2014 г. по гражданскому делу № ԵԿԴ/0930/02/13.
11. Постановление Кассационного суда РА от 30.04.2015 г. по гражданскому делу ԵԷԴ/0632/02/13.
12. Постановление Кассационного суда РА от 27.11.2015 г. по гражданскому делу ԵՄԴ/0492/02/14.
13. Постановление Кассационного суда от 07.04.2018 г. по гражданскому делу № ԵԱԴԴ /3614/02/15.
14. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28 июня 2012 г. № 17 «О рассмотрении судами гражданских дел по спорам о защите прав потребителей» // Рос. газета. 2012. № 156. 11 июля.
15. Обзор судебной практики по делам, связанным с защитой прав потребителей финансовых услуг, утвержденный Президиумом ВС РФ 27 сентября 2017 г.

16. Обзор судебной практики Верховного Суда РФ № 3 (2018), утвержденный Президиумом ВС РФ 14 ноября 2018 г.
17. Постановление Президиума ВАС РФ от 13.04.2010 г. № 1074/10 по делу № А40- 90259/08-28-767.
18. Постановление Президиума ВАС РФ от 25.01.2011 г. № 8624/10.
19. Постановление Президиума ВАС РФ от 24.04.2012 г. № 16327/11.
20. Определение КС РФ от 16.03.2006 г. № 80-О.
21. Определение СКГД ВС РФ от 01.09.2015 г. № 18-КГ15-113.
22. Определение СКГД ВС РФ от 18.09.2018 г. № 19-КГ18-17.
23. Определение СКЭС ВС РФ от 02.10.2018 г. № 308-КГ18-6724.
24. Определение СКЭС ВС РФ от 18.12.2018 г. № 307-ЭС18-8988.
25. Определение СКГД ВС РФ от 23.04.2018 г. № 117-КГ18-9.
26. Постановление ФАС Дальневосточного округа от 03.03.2012 г. № Ф03-7080/2011 по делу № А51-6782/2011.
27. Постановление ФАС Центрального округа от 22.02.2012 г. по делу № А36-895/2011.
28. Постановление ФАС Московского Округа от 30.03.2004 г. по делу N КГ-А40/1895-04.
29. Решение Суксунского районного суда Пермского края по делу № 2-19/2012 (2-317/2011 от 15.03.2012 г.
30. Определение Верховного суда от 25.11.2014 г. № 5-КГ14-124.
31. Определение Судебной коллегии по гражданским делам ВС РФ от 01.08.2017 г. № 78-КГ17-45.
32. Постановление ФАС Уральского округа от 17.06.2008 г. № Ф09-3848/08-С6 по делу № А76-12061/2007.
33. Определение ВС РФ от 07.03.2017 г. № 305-ЭС17-713 по делу № А40-21052/2016.
34. Определение СКГД ВС РФ от 28.04.2015 г. № 18-КГ15-48.
35. **Berger K.P., Behn D.** Force Majeure and Hardship in the Age of Corona: A Historical and Comparative Study. McGill Journal of Dispute Resolution. 2019–2020. No. 4.
36. **Богдан В.В.** Практика применения норм о взыскании неустойки в свете нового Постановления Пленума ВС РФ “О рассмотрении судами гражданских дел по спорам о защите прав потребителей” // Право и экономика. 2014. № 3.
37. **Будякова Т.П.** Индивидуальные особенности потерпевшего как критерий степени нравственных и физических страданий // Российская юстиция. 2003. N 2.

38. **Гаджиев Г.А.** Принципы справедливости и доверия к суду как фундаментальные принципы частного права // Вестник экономического правосудия РФ. 2017. № 4.

39. **Дудко А.Г.** Правовая адаптация долгосрочных договоров к изменившимся обстоятельствам: дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.03. - М., 2002.

40. **Измайлова Е.В.** Защита гражданских прав: подходы к пониманию // Пролог: журнал о праве. 2018. № 2.

41. **Карапетов А.Г.** Основные положения гражданского права: комментарий к статьям 1–16.1 ГК РФ. - М.: М-Логос, 2020.

42. **Карапетов А.Г.** Экономический анализ права. - М., 2016.

43. **Карапетов А.Г.** Заем, кредит, факторинг, вклад и счет: постатейный комментарий к статьям 807– 860.15 Гражданского кодекса РФ. - С. 1053–1054 (автор комментария к ст. 856 – С.В. Сарбаш).

44. **Карномазов А.И.** Гражданско-правовое регулирование определения размера компенсации морального вреда: автореф. дисс. ... к. ю. н. - Самара, 2010.

45. **Лысова-Бахарева Ю.В.** Обеспечение равенства прав заемщиков-потребителей в правоотношениях с кредиторами и займодавцами: правовое регулирование и судебная практика // Имущественные отношения в РФ. 2022. №1 (244).

46. **Манукян В.** Компенсация за «страдания» в Европе // Головна. Выпуск №33 (503).

47. **Марченко М.Н.** Индивидуальный договор в механизме правового регулирования // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право. 2004. № 2.

48. **Моисеева К.Р.** Проблемы злоупотребления правом гражданами-потребителями // Евразийский научный журнал. 2017. №11.

49. **Посохов С.П.** Существенное изменение обстоятельств // Вопросы экономики и права. 2019. № 5 (131).

50. **Пугинский Б.И.** Теория и практика договорного регулирования. - М., 2008. С. - 45

51. **Розенберг М.Г.** Международная купля-продажа товаров. Комментарий к правовому регулированию и практике разрешения споров. 2-е изд., испр. - М.: Статут. 2004 г.

52. **Сапфорова А.А.** Способы защиты трудовых прав, свобод и правовых интересов в сфере труда внесудебными органами государства // Трудовое право. 2008. № 8.

53. **Суханов Е.А.** Гражданское право: Обязательственное право: учебник. В 4 т. Т. III / Отв. ред. - М., 2006.

54. **Суханов Е.А.** Российское гражданское право: Учебник: В 2 т. Т. 2: Обязательственное право / Отв. ред. Е.А. Суханов. - М., 2010.

55. **Чистяков К.Е.** Изменение и расторжение гражданско-правового договора: дисс. канд. юр. наук: 12.00.03. - Томск, 2002.

56. **Чуракова Е.Н., Королева А.А.** Соблюдение банковской тайны и ответственность за ее разглашение // Eurasia Science: сб. ст. IX Междунар. науч.-практ. конф. - М., 2017.

57. **Эрделевский А.М.** Моральный вред и компенсация за страдания. Научно-практическое пособие. - М.: Издательство БЕК, 1998.

ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՈՒՑՄԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՍՊԱՌՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Ամփոփագիր

Սույն ուսումնասիրության արդյունքում վերլուծվել են բանկային ծառայությունների մատուցման ոլորտում սպառողների իրավունքների պաշտպանության եղանակները, որոնք դիտարկվում են որպես միջոցառումների համալիր՝ ուղղված իրավախախտումների կանխարգելմանը, կասեցմանը և վերացմանը, ինչպես նաև խախտված իրավունքների վերականգնմանը դատական և արտադատական կարգով: ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության համակողմանի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ սպառողների իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովվում է պաշտպանության եղանակների լայն շրջանակով, որոնք ներառում են իրավահարաբերությունների փոփոխումը կամ դադարեցումը, վնասների հատուցումը, տուժանքի բռնագանձումը և բարոյական վնասի փոխհատուցումը: Ընդ որում, յուրաքանչյուր պաշտպանության եղանակի կիրառումն ունի իր առանձնահատկությունները, որոնք պայմանավորված են խախտման բնույթով և սպառողի իրավական կարգավիճակով: Պաշտպանության եղանակի ընտրությունը համահունչ է կամքի ինքնավարության սկզբունքին: Այնուամենայնիվ, գործող կարգավորումներն ունեն որոշակի սահմանափակումներ, մասնավորապես՝ վնասն ապացուցելու անհրաժեշտությունը, բարոյական վնասի փոխհատուցման չափը որոշող հստակ չափորոշիչների բացակայությունը և «սպառողական ծայրահեղականության» հնարավոր ռիսկերը, ինչը նվազեցնում է առանձին մեխանիզմների կիրառման արդյունավետությունը:

Հիմնավորվել է ՀՀ-ում բանկային ծառայություններից օգտվող սպառողների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում բարոյական վնասի հատուցման ինստիտուտի համալիր կատարելագործման անհրաժեշտությունը՝ օրենսդրական կարգավորման անբավարարության և հատուցման չափը որոշելու հստակ չափանիշների բացակայության պատճառով: Բանկային ոլորտում նման վնասի առաջացման հիմնական պատճառներից են բանկային գաղտնիքի խախտումը,

պարտքի գանձման ոչ կոռեկտ մեթոդների կիրառումը, ծառայությունների մատուցման անհիմն մերժումը և ոչ հավաստի տեղեկատվության տրամադրումը: Բարոյական վնասի պաշտպանության ինստիտուտի արդյունավետության բարձրացման նպատակով առաջարկվում են միջոցներ, որոնք ներառում են բարոյական վնասի հատուցման հնարավորության օրենսդրական ամրագրում, կողմնորոշիչ չափորոշիչների ներդրում, պարտադիր հոգեբանական փորձաքննության անցկացում և փոխհատուցման գումարի որոշման հարցում ճկունության ապահովում:

Հիմնաբառեր. պաշտպանության եղանակներ, սպառողների իրավունքներ, իրավահարաբերությունների փոփոխում կամ դադարեցում, վնասի հատուցում, տուժանքի բռնագանձում, բարոյական վնաս:

WAYS OF PROTECTION OF CONSUMER RIGHTS IN THE SPHERE OF BANKING SERVICES

Annotation

This research investigates the legal ways of protection of consumer rights within the domain of banking services. This legal institution is identified as a complex of measures aimed at the prevention, cessation, and elimination of legal violations, as well as the restoration of infringed rights through judicial and extrajudicial procedures. An analysis of the Civil Legislation of the Republic of Armenia demonstrates that effective consumer protection is ensured by a wide spectrum of ways, including the termination or alternation of legal relations, compensation for damages, levy a default penalty and compensation for moral harm. The application of each mechanism is context-specific, depending on the nature of the violation and the consumer's legal status, with the selection of the protective measure aligning with the principle of autonomy of will. Nevertheless, existing regulations face certain limitations, notably the requirement to prove actual damage, the absence of clear criteria for determining the quantum of compensation for moral harm, and the potential risks associated with "consumer extremism," which collectively diminish the efficacy of certain mechanisms.

The research highlights a significant gap in the legal framework concerning the procedure for calculating and indemnifying moral harm, which substantially impedes the adequate protection of consumer rights in the banking sector. Key causes for such harm in this sector are identified as the breach of bank secrecy,

non-compliant methods of debt collection, unjustified refusal to provide services, and the provision of unreliable information. To enhance the institution of moral harm protection, the study proposes a set of recommendations, including the legislative formalization of the possibility for compensation, the introduction of orienting assessment criteria, the implementation of mandatory psychological expert examination and flexibility in determining the amount of compensation.

Keywords: ways of protection, consumer rights, modification or termination of legal relations, compensation for damages, recovery of penalty, moral harm.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 18.10.2025 թ., տրվել է գրախոսության 21.10.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 25.10.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-175

ՀՐԱՆՏ ՍԱՐԿԻՍՈՎ

*Հայ-ռուսական համալսարանի
իրավունքի ինստիտուտ,
իրավունքի տեսության և
սահմանադրական իրավունքի
ամբիոնի դասախոս*

ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿԱՄ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ (ՄՈԴԵԼԱՎՈՐՄԱՆ) ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ամփոփագիր

Ուսումնասիրության նպատակն Անվտանգության կամ Ազգային անվտանգության խորհուրդների տարբերակման համատեքստում հստակ ձևակերպված չափանիշների հիման վրա հնարավոր մոդելավորման՝ դասակարգման, բացահայտումը, ներկայացումն ու հիմնավորումն է: Օրինակ, Անվտանգության կամ Ազգային անվտանգության խորհուրդները դասակարգել ըստ վերջինիս բնույթի, նախագահողի, կազմի, ձևավորման կարգի, կամ այլ չափանիշների հիման վրա՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ո՛չ տեսությունը և ո՛չ էլ պրակտիկան չունեն հստակ մոտեցումներ, թե դասակարգման ինչ չափանիշներ են անհրաժեշտ: Հետևաբար, անհրաժեշտություն առաջացավ հետազոտությունն իրականացնել հատկապես իրավահամեմատական մեթոդով, քանի որ անհրաժեշտ է բացահայտել, թե ինչպես են կազմավորվում, ինչ կարգավիճակ և կազմ ունեն Անվտանգության խորհուրդները:

Հիմնաբառեր. Ազգային անվտանգության խորհուրդ, Անվտանգության խորհուրդ, մոդել, ազգային անվտանգություն, Գերագույն հրամանատար, Գլխավոր հրամանատար, ազգային անվտանգության տեսություն:

Հատկանշական է, որ սահմանադրական իրավունքի տեսությունում, օրինակ, տարբերակել ենք սահմանադրական արդարադատության անգլո-սաքսոնական, կոնտինենտալ և խառը մոդելներ՝ առանձնացված մասնագիտացված սահմանադրական արդարադատություն իրականացնող ինստիտուտի առկայությամբ, բացակայությամբ, սահմանադրաիրավական կարգավիճակով, իրավասության առանձնահատկություններով և այլն: Սակայն, այս համատեքստում առկա չեն այն

օբյեկտիվ չափանիշները, ըստ որոնց կարող ենք դասակարգել Անվտանգության կամ Ազգային անվտանգության խորհուրդները ևս:

Մի կողմից՝ ուսումնասիրելով Անվտանգության կամ Ազգային անվտանգության խորհրդի (այսուհետ՝ **խորհուրդ**) անգլո-սաքսոնական, իսկ մյուս կողմից՝ ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքներում առկա տարբերակները՝ անհրաժեշտություն է առաջանում հստակ մոդելների դասակարգել խորհուրդները՝ հստակ չափանիշներով մոդելավորելով:

Սահմանադրական իրավունքի տեսությունում, ինչպես նաև պետականագիտությունում չկա խորհրդի տարբեր հիմքերով հստակ դասակարգման մոտեցում. ըստ էության, յուրքանցյուր պետություն ինքն է որոշում խորհրդի բնույթը, կազմը, կառուցվածքը, գործառնությունների շրջանակը և այլն: Օբյեկտիվ իրականությունում ընդունված միասնական մոտեցում չկա. անգամ պետության կառավարման միևնույն ձևի պարագայում են դրանք խիստ տարբեր: Օրինակ, խորհրդարանական կառավարման հայկական ձևում Անվտանգության խորհուրդը նախագահում է Հանրապետության վարչապետը, իսկ Լատվիայում՝ նախագահը, Հայաստանի Անվտանգության խորհուրդը կազմված է բացառապես գործադիր իշխանության ներկայացուցիչներից, մինչդեռ լատվիական փորձը Ազգային անվտանգության խորհրդի կազմում նախատեսում է նաև խորհրդարանականների ներառումը:

Տարբեր պետություններում խորհրդի բնույթը տարբեր է ներկայացվում: Ըստ այդմ՝ գործունեության պրոակտիվության համատեքստում Անվտանգության խորհուրդները կարող ենք բաժանել հետևյալ խմբերի՝

ա) խորհրդակցական և բ) կատարողական:

Հիշյալ համատեքստում, խորհուրդը բնույթով խորհրդակցական է, երբ վերջինս ազգային անվտանգության բնագավառում որոշումներ կայացնելու նպատակով Գլխավոր հրամանատարին (**Commander-in-Chief**) է ներկայացնում համապատասխան առաջարկություններ և կարծիքներ: Օրինակ, Ռուսաստանի Դաշնության Անվտանգության խորհուրդը ներկայացվում է հենց այսպիսին՝ «Ռուսաստանի Դաշնության Անվտանգության խորհուրդը սահմանադրական խորհրդակցական մարմինն է, որը (...)», ինչպես նաև Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Ազգային անվտանգության խորհուրդը:

Խորհուրդը համարվում է կատարողական, երբ այն ձևավորվել է ազգային անվտանգության բնագավառում Գլխավոր հրամանատարի կայացրած որոշումները կատարելու, իրականացնելու, ինչպես նաև ազգային անվտանգության բնագավառում գործունեություն ծավալող մարմինների աշխատանքը համակարգելու նպատակով: Օրինակ՝ Բելառուսի Հանրապետություն, Ղրղզստանի Հանրապետություն և այլն:

¹ Федеральный закон от 28.12.2010 N 390-ФЗ (ред. от 10.07.2023) "О безопасности", ч. 1 ст. 13, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108546/1e75c54a69d0c1a0b6b304ca2c5d51e4c7eaf3f/ [30/11/2025]:

Ինչպես նշել էինք՝ կառավարման միևնույն ձև ունեցող պետություններում անգամ Խորհուրդներն ունեն իրարից խիստ տարբերվող բնույթ, կարգավիճակ, ընդհուպ նախագահող տարբեր սուբյեկտներ:

Այսպես, կախված պետության կառավարման համակարգի առանձնահատկություններից՝ Խորհրդի նախագահ կարող է հանդես գալ ինչպես Հանրապետության նախագահը, այնպես էլ կառավարության ղեկավարը: Նախագահական և խառը կառավարման համակարգերում ամեն բան հստակ է, քանի որ Խորհուրդը նախագահում է Հանրապետության գլուխը՝ նախագահը:

Այսպես, նախագահական կառավարման համակարգի պետություններում, ինչպիսիք են՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները¹, Բրազիլիայի Դաշնային Հանրապետությունը² և այլն, Խորհուրդը նախագահում է Հանրապետության Նախագահը:

Խառը կառավարման համակարգի պետություններում՝ Ռուսաստանի Դաշնություն³, Ֆրանսիական Հանրապետություն⁴, Բելառուսի Հանրապետություն⁵ և այլն, Խորհուրդը ևս նախագահում է Հանրապետության Նախագահը:

Խորհրդարանականում չկա մեկ միասնական մոտեցում և յուրաքանչյուր պետություն ինքն է որոշում, թե ի վերջո ով պետք է նախագահի Խորհուրդը:

Որպես խորհրդարանական կառավարման ձևի պետություն՝ սույն հետազոտության համատեքստում անհրաժեշտ ենք համարում քննարկել հետևյալը:

Այսպես, Լատվիայի Սահմանադրության համաձայն՝ Հանրապետության նախագահը (ընտրված Սպեմայի՝ Խորհրդարանի, կողմից⁶) պետության շինված ուժերի Գլխավոր հրամանատարն է (**անգլ.՝ Commander-in-Chief**), որը պատերազմի ընթացքում նշանակում է Գերագույն հրամանատարին (**անգլ.՝ Supreme Commander**)⁷:

Որպեսզի հասկանանք, թե այս երկու եզրույթներն ինչ տարբերություն ունեն, անհրաժեշտ է քննարկել վերջիններիս բացատրությունները: Այսպես.

Commander-in-Chief Գլխավոր հրամանատար, եզրույթը անգլերեն բացատրական բառարանները հետևյալ կերպ են ներկայացնում.

¹ National Security Act of United States of America, 1947,

<https://govtrack.us.s3.amazonaws.com/legislink/pdf/stat/61/STATUTE-61-Pg495.pdf> [30/11/2025]:

² Conselho de Defesa Nacional, <https://www.gov.br/gsi/pt-br/assuntos/seguranca-institucional/conselho-de-defesa-nacional?> [30/11/2025]:

³ Конституция Российской Федерации, п. ж) ст. 83 <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm> [30/11/2025]:

⁴ La Constitution De La Cinquième République, Article 15, <https://www.elysee.fr/en/french-presidency/constitution-of-4-october-1958> [30/11/2025]:

⁵ Конституция Республики Беларусь, ч. 27 ст. 84 <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1994/en/109355> [30/11/2025]:

⁶ St'u Լատվիայի Սահմանադրության 35 և 36-րդ հոդվածները, <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution> [30/11/2025]:

⁷ St'u Լատվիայի Սահմանադրության 42-րդ հոդվածը, <https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution> [30/11/2025]:

ա) երկրի բոլոր զինված ուժերի կամ որոշակի տարածքում կամ (հստակ, **ՀՍ**) գործողության ընթացքում կռվող բոլոր ուժերի հրամանատար¹։

բ) գլխավոր պաշտոնյա, որը պատասխանատու է որոշակի տարածքում առկա բոլոր ուժերի (ղեկավարման, **ՀՍ**) համար²։

գ) «Գլխավոր հրամանատար» եզրույթը վերաբերում է երկրի զինված ուժերի ամենաբարձրաստիճան պաշտոնյային, որը սովորաբար պետության կամ կառավարության ղեկավարն է, ինչպիսին է Միացյալ Նահանգների նախագահը³։

Supreme Commander⁴ Գերագույն հրամանատար, եզրույթը անգլերեն բացատրական բառարանները հետևյալ կերպ են ներկայացնում։

ա) ռազմական գործողության ղեկավար **սպա** կամ որոշակի կոչում ունեցող զինվորական⁴։

բ) հրամանատար, որը կատարում է զինված ուժերի ընդհանուր ղեկավարումը ռազմական մեկ գործողության կամ սպառնալիքի (դեպքում, **ՀՍ**)⁵։

Նախ՝ անհրաժեշտ է հասկանալ, որ վկայակոչված եզրույթները ծավալային առումով իրարից խիստ տարբեր են, իսկ Commander-in-Chief եզրույթը մեր իրականությունում առավելապես ընկալվում է որպես **Գերագույն գլխավոր հրամանատար**⁶։ Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը, սակայն, ցույց է տալիս, որ վերջինս ոչ այդքան կոռեկտ թարգմանության հետևանք է։

Երկրորդ՝ Commander-in-Chief Գլխավոր հրամանատար, քաղաքացիական պաշտոնատար անձ է, որը, որպես կանոն, պետության գլուխն է։ Որպես բացառություն կարող է լինել կառավարության ղեկավարը։ Մինչդեռ, Supreme Commander՝ Գերագույն հրամանատար, ռազմական բարձրագույն պաշտոնատար անձ է՝ զինվորական հրամանատար։

Երրորդ՝ Commander-in-Chief Գլխավոր հրամանատար, «տիտղոսը», որպես կանոն, տրվում է քաղաքացիական բարձրագույն պաշտոնատար անձին՝ իր պաշտոնավարման ողջ ընթացքում։ Մինչդեռ Supreme Commander՝ Գերագույն

¹ Commander-in-Chief եզրույթի բացատրությունը, Cambridge Dictionary: Cambridge University Press & Assessment,

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/commander-in-chief> [30/11/2025]:

² Commander-in-Chief եզրույթի բացատրությունը, Collins English Dictionary,

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/commander-in-chief> [30/11/2025]:

³ Commander-in-Chief եզրույթի բացատրությունը,

<https://www.ebsco.com/research-starters/political-science/commander-chief> [30/11/2025]:

⁴ Supreme Commander եզրույթի բացատրությունը, Cambridge Dictionary: Cambridge University Press & Assessment,

<https://dictionary.cambridge.org/example/english/supreme-commander> [30/11/2025]:

⁵ Supreme Commander եզրույթի բացատրությունը, Collins English Dictionary,

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/supreme-commander> [30/11/2025]:

⁶ Հարկանշական է այն հանգամանքը, որ 1995 թվականին ընդունված և 2005 թվականին փոփոխված ՀՀ Սահմանադրությունում ամրագրված է հենց **Գերագույն գլխավոր հրամանատար** տիտղոսը, որը հանդիսանում է խորհրդային և ապա նաև ռուսական **Верховный главнокомандующий** եզրույթի թարգմանությունը։ 2015 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրությունում Գերագույն գլխավոր հրամանատար եզրույթը փոխարինվեց համեմատաբար ընդունելի թարգմանությամբ՝ Գերագույն հրամանատար (Հրանտ Սարկիսով)։

հրամանատար, «տիտղոսը»՝ որոշակի ժամանակով, ինչպես նաև կոնկրետ դեպքերում վերապահվում է զինվորական հիերարխիայում բարձրագույն հրամանատարին¹:

Քննարկվող համատեքստում կարևոր ենք համարում վկայակոչել լատվիական փորձը.

Լատվիայի «Ազգային անվտանգության մասին» օրենքի 12-րդ բաժնի 2-րդ մասի համաձայն՝

«Գերագույն հրամանատարն իրականացնում է պետական պաշտպանությունը՝ կանխելու համար պետության անկախությանը, նրա սահմանադրական կառուցվածքին և տարածքային ամբողջականությանը սպառնացող վրանգը, եթե կարիները ուշացնի սույն օրենքով կամ այլ օրենքներով և այլ իրավական ակտերով նախատեսված առաջադրանքների կատարումը»²:

Վերլուծելով Լատվիայի Սահմանադրությունը և «Ազգային անվտանգության մասին» օրենքի համապատասխան դրույթները՝ պարզ է դառնում, որ Գերագույն հրամանատարը բացառապես պատերազմական ժամանակաշրջանում նշանակվող բարձրագույն զինվորական է, որն, ի թիվս այլնի, պետք է ապահովի պետության տարածքային ամբողջականությունը:

Համակարգային ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ առկա է նաև Միացյալ շտաբի հրամանատարի հաստիքը՝ Լատվիայի Ազգային զինված ուժերի ղեկավարը (**անգլ.՝ The Commander of the Joint Headquarters is Chief of the Latvian National Armed Force**³), որը համարժեք է Հայաստանի Հանրապետության Ձինված ուժերի Գլխավոր շտաբի պետին: Միացյալ շտաբի հրամանատարն իրականացնում է Ձինված ուժերի կառավարումը, սակայն արդեն խաղաղ ժամանակ: Ստացվում է, որ պատերազմի ժամանակ Ձինված ուժերի Գլխավոր հրամանատարը՝ Հանրապետության նախագահը, նշանակում է իր Գերագույն հրամանատարին՝ արհեստավարժ զինվորականին, որը պարտավոր է նախագահի անունից կառավարել և ղեկավարել զինված ուժերը:

Լատվիայում, փաստացի, հատկապես պատերազմական և ռազմական իրադրությունում, Ձինված ուժերի կառավարման համակարգում առկա է Գլխավոր հրամանատար՝ Հանրապետության նախագահը՝ ընտրված պետական, քաղաքական, քաղաքացիական բարձրագույն պաշտոնատար անձ, որը ղեկավարում և վերահսկում է Ձինված ուժերը, կայացնում որոշումներ ազգային

¹ Քննարկվող համատեքստում ցանկանում ենք արձանագրել, որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ վարչապետին վերապահվող **գերագույն հրամանատար** տիտղոսը չի տեղավորվում Commander-in-Chief և Supreme Commander եզրույթների տրամաբանության մեջ: Հանրապետության վարչապետը կարող էր լինել բացառապես Գլխավոր հրամանատար՝ Commander-in-Chief, սակայն ոչ՝ Գերագույն հրամանատար՝ Supreme Commander:

² Լատվիայի «Ազգային անվտանգության մասին» օրենք (ընդունված՝ 14 դեկտեմբերի 2000 թվականին), <https://likumi.lv/ta/en/en/id/14011> [13/6/2025]:

³ «Ազգային զինված ուժերի մասին» օրենքի 3-րդ գլխի 13-րդ բաժնի 1-ին մաս, <https://likumi.lv/ta/en/en/id/15836> [15.06.2025]:

պաշտպանության համապետական քաղաքականության վերաբերյալ և այլն¹, մինչդեռ Գերագույն հրամանատարը կոնկրետ ռազմական խնդրի հանգուցալուծման նպատակով նշանակված թիվ մեկ ռազմական պաշտոնատար անձ է, որը ստանձնում է Զինված ուժերի հրամանատարությունը բացառապես պատերազմական կամ կոնկրետ ռազմական խնդրի հանգուցալուծման ընթացքում: Մինչ Հանրապետության նախագահն ի պաշտոնե սահմանում է ռազմաքաղաքական նպատակները, Գերագույն հրամանատարն ապահովում է վերջիններիս իրականացումը՝ ղեկավարելով ռազմական գործողությունները, ինչպես նաև վերահսկողություն սահմանելով Զինված ուժերի պատրաստվածության, մարտունակության և կարողունակության նկատմամբ:

«Ազգային անվտանգության խորհրդի մասին» Լատվիայի օրենքի **8-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի** համաձայն՝ Ազգային անվտանգության խորհուրդը² նախագահում է Հանրապետության նախագահը:

Ստացվում է, որ Լատվիայում խորհրդարանական կառավարման համակարգի պետությունում, Հանրապետության նախագահը հանդես է գալիս որպես Ազգային անվտանգության խորհրդի նախագահ՝ վերջինից բխող լայն լիազորություններով: Վկայակոչված օրենքի **19-րդ հոդվածի** համաձայն՝ Լատվիայի Ազգային անվտանգության խորհուրդը ներառում է.

«Պետության Նախագահ, Սայեմայի խոսնակ, Սայեմայի Ազգային անվտանգության հանձնաժողովի, Սայեմայի Պաշտպանության, ներքին գործերի և կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի նախագահներ, Վարչապետ, Պաշտպանության, Արտաքին գործերի, Ներքին գործերի նախարարներ»³:

Լատվիական Օրենսդիրն Ազգային անվտանգության խորհրդի շատ ավելի լայն կազմ է նախատեսել, քան խորհրդարանական կառավարման համակարգի այլ պետություններ:

Հաշվի առնելով խորհրդարանական կառավարման համակարգի նրբությունները, ինչպես նաև հիմք ընդունելով պետական իշխանության թևերի հակակշիռների և փոխզսպումների բարձրագույն սկզբունքը՝ լատվիական Օրենսդիրը Պետության գլխին է վերապահել Ազգային անվտանգության խորհրդի նախագահությունը, Զինված ուժերի գլխավորումը և այլն. խորհրդարանական կառավարման մոդելը և նախագահի, այսպես կոչված, նեղ լիազորությունները դեռևս հիմք չեն կարող հանդիսանալ վերջինիս լիազորություններն է՛լ ավելի «սեղմելու» և այլ բարձրագույն պաշտոնատար անձի կամքից առկախելու համար:

Իտալիայի Պաշտպանության գերագույն խորհուրդը (անգլ.՝ **Supreme Defence Council of Italy**):

¹ Լատվիայի Հանրապետության նախագահի պարտականությունները, իրավունքներն ու լիազորությունները,

[https://www.president.lv/en/duties-powers-and-rights-president-latvia?utm_source=\[30/11/2025\]](https://www.president.lv/en/duties-powers-and-rights-president-latvia?utm_source=[30/11/2025]):

² Լատվիայի «Ազգային անվտանգության մասին» օրենք (ընդունված՝ 14 դեկտեմբերի 2000 թվականին), <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums> [30/11/2025]:

³ Լատվիայի «Ազգային անվտանգության մասին» օրենք (ընդունված՝ 14 դեկտեմբերի 2000 թվականին), <https://likumi.lv/ta/id/14011-nacionalas-drosibas-likums> [30/11/2025]:

Իտալիայի Սահմանադրության 87-րդ հոդվածի 4-րդ պարբերության համաձայն՝

«Նախագահը Ձինված ուժերի Գլխավոր հրամանատարն է **(անգլ.՝ Commander-in-Chief)**, նախագահում է օրենքով ստեղծված Պաշտպանության գերագույն խորհուրդը **(անգլ.՝ Supreme Defence Council)** և Խորհրդարանի համաձայնությամբ պատերազմի մասին հայտարարություններ անում»¹:

Ինչպես տեսնում ենք վկայակոչված նորմից, իտալական Սահմանադիրը միևնույն հարթությունում է դիտարկում Ձինված ուժերի Գլխավոր հրամանատարի տիտղոսը և Պաշտպանության գերագույն խորհրդի՝ Խորհրդի, նախագահությունը:

Իտալիայի «Ձինվորական կանոնակարգի օրենսգրքի» **(անգլ.՝ Code of military regulations, Legislative Decree 15 March 2010, n. 66) 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի** համաձայն՝

«Խորհուրդը նախագահում է Հանրապետության Նախագահը և կազմված է.

ա) Նախարարների խորհրդի նախագահից՝ փոխնախագահի գործառույթներով, բ) արտաքին գործերի նախարարից, գ) ներքին գործերի նախարարից, դ) էկոնոմիկայի և ֆինանսների նախարարից, ե) պաշտպանության նախարարից, զ) տնտեսական զարգացման նախարարից, է) պաշտպանության շտաբի պետից»²:

Իտալական Օրենսդիրը որդեգրել է շատ հետաքրքիր մոտեցում. խորհրդարանական կառավարման համակարգում Հանրապետության նախագահը պետության գլուխն է, իսկ նախարարների խորհրդի նախագահը **(վարչապետը)**՝ լայն լիազորություններով կառավարության ղեկավարը, որոնք ազգային անվտանգության բնագավառի կարգավորման համատեքստում ստանձնել են սահմանադրական լրջագույն պարտականություններ՝ մեկտեղել է արտաքին հարաբերությունների և ազգային անվտանգության բնագավառները կարգավորող Խորհրդում, սակայն նախագահությունը վերապահել է Հանրապետության նախագահին, իսկ նախարարների խորհրդի նախագահին վերապահել է Պաշտպանության գերագույն խորհրդի փոխնախագահի գործառույթներ:

Որպես խորհրդարանական կառավարման համակարգի պետություն, որն ունի իր առանձնահատկությունները՝ կարևոր ենք համարում դիտարկել նաև Մոլդովայի Հանրապետության փորձը³:

Մոլդովայի Հանրապետության Սահմանադրության՝ «**(Հանրապետության Նախագահի) լիազորություններն ազգային պաշտպանության բնագավառում**» վերառողությամբ 87-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

¹ Իտալիայի «Ձինվորական կանոնակարգի օրենսգիրք» (ընդունված՝ 27 դեկտեմբերի 1947 թվականի),

https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf [13/6/2025]:

² Իտալիայի «Ձինվորական կանոնակարգի օրենսգիրք» (ընդունված՝ 27 դեկտեմբերի 1947 թվականին), https://leg16.camera.it/522?l=Codici+della+difesa=&tema=225&utm_source [13/6/2025]:

³ Քննարկվող համապետություն կարևոր է արձանագրել, որ Մոլդովայի Հանրապետության Նախագահն ընտրվում է ժողովրդի կողմից ուղղակի քվեարկության միջոցով: Տե՛ս Մոլդովայի Հանրապետության Սահմանադրության 78-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

«Մոլդովայի Հանրապետության Նախագահը զինված ուժերի Գլխավոր հրամանատարն է»:

Չնայած այն հանգամանքին, որ Մոլդովան ևս խորհրդարանական կառավարման համակարգի պետություն է, Հանրապետության Նախագահին է վերապահված Ձինված ուժերի Գլխավոր հրամանատարի տիտղոսը:

2025 թվականի նոյեմբերի 7-ին Մոլդովայի Հանրապետության Նախագահը հաստատել է թիվ 428-X (Nr.428-X.) դեկրետը¹ (այսուհետ՝ **դեկրետ**): Դեկրետի համաձայն լուծարվել է նախկինում գործող Անվտանգության գերագույն խորհուրդը և հիմնվել Ազգային անվտանգության խորհուրդ: Դեկրետի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ Ազգային անվտանգության խորհուրդը նախագահում է Հանրապետության Նախագահը:

Ինչպես տեսնում ենք քննարկվող օրինակներից, չկա միասնական մոտեցում, թե ի վերջո ով պետք է նախագահի խորհրդում՝ պետության գլոբալ, թե՞ գործադիր իշխանության ղեկավարը: Փաստացի, տարբեր պետություններում օրենսդիրը որդեգրել է այն մոտեցումը, որ խորհուրդը նախագահում է կա՛մ վարչապետը, կա՛մ նախագահը, իսկ Իտալիայի պարագայում խորհրդի ղեկավարության աստիճանակարգում ամրագրված է փոխնախագահի պաշտոնը, որն ի պաշտոնե զբաղեցնում է Նախարարների խորհրդի նախագահը՝ վարչապետը:

Քննարկվող համատեքստում մեզ համար առանցքային հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև վրացական փորձը: Այսպես, 2018 թվականի դեկտեմբերի 16-ին Վրաստանում տեղի ունեցավ նորընտիր 5-րդ նախագահ Սալոմե Ջուրաբիշվիլիի երդմնակալության արարողությունը, որից հետո Վրաստանը խառը կառավարման ձևից անցում կատարեց խորհրդարանականի: Ի թիվս այլնի, Վրաստանի Սահմանադրության նոր խմբագրությամբ, Ազգային անվտանգության խորհրդից զատ, ստեղծվեց Սահմանադրությամբ նախատեսված մի նոր մարմին՝ Պաշտպանության ազգային խորհուրդ: Այսպես, Վրաստանի Սահմանադրության **73-րդ հոդվածի 1-ին մասի** համաձայն՝

«Ռազմական դրության ժամանակ ստեղծվում է խորհրդարանական մարմին՝ Պաշտպանության ազգային խորհուրդ, որը նախագահում է Վրաստանի Նախագահը: Պաշտպանության ազգային խորհրդի անդամներն են Վրաստանի Նախագահը, Վարչապետը, խորհրդարանի նախագահը, Պաշտպանության նախարարը և Պաշտպանության ուժերի հրամանատարը: Վրաստանի նախագահի որոշմամբ խորհուրդ կարող են հրավիրվել խորհրդարանի և Կառավարության առանձին անդամներ: Պաշտպանության ազգային խորհուրդը գործում է մինչև ռազմական դրության չեղարկումը»²:

¹ PRESEDINTELE REPUBLICII MOLDOVA DECRET Nr. 428-X privind constituirea Consiliului Național de Securitate՝ Մոլդովայի Հանրապետության Նախագահի թիվ 428-X դեկրետը Ազգային անվտանգության խորհրդի ձևավորման մասին, <https://presedinte.md/app/webroot/Decrete/428-n.pdf> [30/11/2025]:

² <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=35> [30/11/2025]:

Հանրապետության Նախագահը՝ որպես Պաշտպանության ուժերի գլխավոր հրամանատար¹, նախագահում է ստեղծված ժամանակավոր խորհրդատվական մարմինը: Մինչդեռ, բացի Պաշտպանության ազգային խորհրդից, Վրաստանում գործում է Ազգային անվտանգության խորհուրդ, որը նախագահում է Հանրապետության վարչապետը, իսկ Նախագահը վերջինիս անդամ չէ:

Վրացական Սահմանադիրը կարծես թե գնացել է լրիվ այլ, մեզ համար ակնհայտ անձանոթ ու նոր ճանապարհով:

Նախ՝ կարևոր է արձանագրել, որ Հանրապետության Նախագահը շարունակում է լինել պետության գլուխը², ավելին՝ նրան է վերապահված Պաշտպանության ուժերի Գլխավոր հրամանատարի տիտղոսը:

Երկրորդ՝ Զինված ուժերի կիրառման ընթացքում Հանրապետության Նախագահին վերապահվել են հստակ իրավունքներ և պարտականություններ:

Երրորդ՝ Հանրապետության Նախագահի գլխավորությամբ, վերջինիս սահմանադրական պարտականությունների պատշաճ ու լիարժեք կատարման նպատակով, առանձնացվել է Սահմանադրությամբ նախատեսված հատուկ մարմին՝ Պաշտպանության ազգային խորհուրդը: Մինչդեռ, ինչպես արդեն նշել էինք վերևում, Հանրապետության վարչապետը հանդիսանում է արտաքին հարաբերություններն ու ազգային անվտանգության բնագավառը համակարգող Ազգային անվտանգության խորհրդի նախագահը: Ի տարբերություն Պաշտպանության ազգային խորհրդի՝ Ազգային անվտանգության խորհուրդը մշտական գործող մարմին է:

Վերոգրյալի համատեքստում, զուգահեռներ անցկացնելով Հայաստանի Հանրապետությունում առկա կարգավորումների հետ, անհրաժեշտ ենք համարում արձանագրել հետևյալը: Այսպես, մի կողմից՝ 2015 թվականի խմբագրությամբ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության համաձայն Հայաստանի Հանրապետության նախագահը հանդես է գալիս որպես **Պետության գլուխ**³, առանց ազգային անվտանգության և արտաքին քաղաքականության բնագավառում առանցքային լիազորությունների, վերջինս չի հանդիսանում Զինված ուժերի Գլխավոր հրամանատարը: Մյուս կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության անվտանգության խորհուրդն իրենից քաղաքական որոշումներ կայացնող մարմին է ենթադրում³: Երրորդ կողմից էլ՝ անհրաժեշտ է տարանջատել Հանրապետության նախագահի կայացրած որոշումների բովանդակային և ձևական հարթությունները: Բովանդակային հարթությունում Հանրապետության

¹ Վրաստանի Սահմանադրության 49-րդ հոդվածի 2-րդ կետը (անգլերեն պաշտոնական թարգմանություն) *The President of Georgia is the Supreme Commander-in-Chief of the Defence Forces of Georgia*, <https://matsne.gov.ge/en/document/view/30346?publication=36> [30/11/2025]:

² Վրաստանի Սահմանադրության 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին նախադասությունը (անգլերեն պաշտոնական թարգմանությունը) *The President of Georgia is the Head of the state of Georgia*, <https://matsne.gov.ge/en/document/view/30346?publication=36> [13/6/2025]:

³ «Անվտանգության խորհրդի կազմավորման և գործունեության մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

նախագահը քաղաքական որոշում չկայացնող պետական պաշտոնյա է, քանի որ այս կամ այն պաշտոնում որևէ անձի նշանակումը, դիվանագիտական աստիճանի կամ զինվորական բարձրագույն կոչման շնորհումը չենք կարող բովանդակային առումով քաղաքական որոշում համարել, մինչդեռ ձևական առումով՝ այո՛, Հանրապետության նախագահը կայացնում է քաղաքական որոշում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վերջինս զուտ քաղաքական պաշտոն¹ զբաղեցնող պաշտոնատար անձ է:

Վերոգրյալի համատեքստում Հանրապետության նախագահը ոչ միայն չի կարող լինել Անվտանգության խորհրդի կամ վերջինիս համարժեք այլ մարմնի նախագահ, ինչպես Վրաստանի պարագայում², այլև չի կարող անգամ համարվել այդ մարմնի անդամ³:

Այս ամենի համատեքստում, կարող ենք արձանագրել հետևյալը.

Ըստ Խորհուրդը նախագահող պաշտոնատար անձի կարող ենք առանձնացնել՝

ա) **Խորհրդի նախագահական մոդել**. Անվտանգության խորհուրդ, որը նախագահում է Հանրապետության նախագահը.

բ) **Խորհրդի վարչապետական մոդել**. Անվտանգության խորհուրդ, որը նախագահում է գործադիր իշխանության ղեկավարը՝ վարչապետ, կառավարության նախագահ, նախարարների խորհրդի նախագահ.

գ) **Խորհրդի խառը մոդել**. Անվտանգության խորհուրդ, որը նախագահում է Հանրապետության նախագահը, սակայն գործադիր իշխանության ղեկավարն անմասն չի մնում Խորհրդի ղեկավարման և համակարգման գործողություններից:

Խորհուրդների տարբերակման հաջորդ հիմքը կազմն է:

Ուսումնասիրության արդյունքում և հիշյալ համատեքստում անհրաժեշտ է տարբերակել **սիմետրիկ և ասիմետրիկ** կազմեր ունեցող Խորհուրդներ:

Այսպես,

ա) Խորհուրդը **կազմով պարզ է**, երբ բաղկացած է բացառապես իրավահավասար անդամներից՝ *Անվտանգության խորհրդի անդամներից*: Օրինակ՝ Միացյալ թագավորություն, Հայաստանի Հանրապետություն և այլն:

բ) Խորհուրդը **կազմով բարդ է**, երբ բաղկացած է հիմնական և ոչ հիմնական՝ այլ, անդամներից: Օրինակ, Ռուսաստանի Դաշնություն, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ և այլն:

Խորհուրդների կազմերի տարբերակման համատեքստում կարևոր է նաև տարանջատել ըստ Խորհուրդների անդամների սահմանադրաիրավական կարգավիճակի: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մշտապես քննարկման

¹ «Հանրային ծառայության մասին» օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը // ՀՕ-206-Ն, ընդունված 23.03.2018 // ՀՀՊՏ 2018.03.29/24 (1382) Հոդ.399:

² Վրաստանի 5-րդ նախագահ Սալոմե Ջուրաբիշվիլին, գործող կարգավորումների համաձայն, վերջին Նախագահն է, որն ընտրվեց ժողովրդի կողմից ուղիղ ըվեարկության միջոցով:

³ Ի տարբերություն մի շարք այլ պետությունների՝ Հայաստանի Հանրապետության Անվտանգության խորհուրդը չի նախատեսում մշտական կամ ոչ մշտական անդամի կարգավիճակ:

առարկա է այն հարցը՝ արդյոք Խորհրդի անդամները պետք է բացառապես գործադիր իշխանության ներկայացուցիչներ լինեն, թե՛ ոչ, հիշյալ պարագայում անհրաժեշտություն է առաջանում տարբերակել, որ այս համատեքստում Խորհուրդը կարող է լինել **պարզ, բարդ և խառը**:

ա) Իր էությամբ Խորհուրդը պարզ է, երբ կազմված է բացառապես գործադիր իշխանության ներկայացուցիչներից:

բ) Իր էությամբ Խորհուրդը բարդ է, երբ որպես Անվտանգության խորհրդի անդամներ ներկայանում են ոչ միայն գործադիր իշխանության ներկայացուցիչները, այլև պետական իշխանության այլ ճյուղերի ներկայացուցիչները:

գ) Իր էությամբ Խորհուրդը խառն է, երբ որպես հիմնական անդամ հանդես են գալիս գործադիր իշխանության ներկայացուցիչները, սակայն պետական կառավարման համակարգի, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինների ներկայացուցիչները կա՛մ կարող են հրավիրել մասնակցելու Խորհրդի նիստերին, կա՛մ էլ համարվում են անվտանգության խորհրդի այլ անդամներ:

Վերը նշված պետությունների Խորհուրդների ուսումնասիրությունից արձանագրում ենք, որ չկա միասնական մոտեցում անգամ այն հարցում, թե ի վերջո իրավական ինչ ակտով պետք է հիմնվի Խորհուրդը: Մի դեպքում Խորհուրդը կազմավորվում է Սահմանադրությամբ, իսկ այլ դեպքում՝ օրենքով նախատեսված կարգով: Այս պարագայում կարող ենք առանձնացնել **ա) Խորհուրդ՝ կազմավորված Սահմանադրությամբ և բ) Խորհուրդ՝ կազմավորված օրենսդրությամբ**:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփելով՝ կարող ենք ամբողջացնել Անվտանգության կամ Ազգային անվտանգության խորհրդի մոդելավորման հետևյալ չափանիշները: Անվտանգության կամ Ազգային անվտանգության խորհուրդները կարող ենք դասակարգել.

1. ըստ կազմավորման փաստաթղթի լինում են՝ *ա) Սահմանադրությամբ և բ) Օրենսդրությամբ նախատեսված*:

2. ըստ նախագահող սուբյեկտի՝ *ա) նախագահական, բ) վարչապետական և գ) խառը*:

3. ըստ կազմի՝ *ա) սիմետրիկ և բ) ասիմետրիկ*:

4. ըստ անդամների սահմանադրաիրավական կարգավիճակի՝ *ա) պարզ, բ) բարդ և գ) խառը*:

Ուսումնասիրության համատեքստում անհրաժեշտ ենք համարում արձանագրել, որ.

Գլխավոր հրամանատարը **քաղաքացիական** բարձրագույն պաշտոնատար անձ է, որին հիշյալ տիտղոսը տրվում է պաշտոնավարման ողջ ընթացքում, իսկ Գերագույն հրամանատարը՝ **ռազմական** բարձրագույն պաշտոնատար անձ, որը, որպես կանոն, ժամանակավոր է նշանակվում այդ պաշտոնում: Այս պարագայում, անհրաժեշտ ենք համարում Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի համար

Սահմանադրությամբ նախատեսված Գերագույն հրամանատար տիտղոսը խմբագրել՝ Գլխավոր հրամանատարի:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (2015 թվականի դեկտեմբերի 5-ի փոփոխություններով) // ՀՀՊՏ 2015.12.21 // Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:
2. La Constitution De La Cinquième République (Ֆրանսիայի 5-րդ Հանրապետության Սահմանադրություն՝ ընդունված 1958 թվականին):
3. Constitution of the Federative Republic of Brazil 3rd edition Constitutional text of October 5, 1988, with the alterations introduced by Constitutional Amendments No. 1/1992 through 64/2010 and by Revision Constitutional Amendments No. 1/1994 through 6/1994.
4. Վրաստանի Սահմանադրություն (ընդունված 1995 թվականի օգոստոսի 24-ին):
5. Լիտվայի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունված 1992 թվականի հոկտեմբերի 25-ին):
6. Մոլդովայի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունված 1994 թվականի հուլիսի 29-ին) // 13-11-2024 в Monitorul Oficial № 466 статья № 635:
7. Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրություն (ընդունված 1993 թվականի դեկտեմբերի 12-ի համաժողովրդական քվեարկությամբ):
8. Իտալական Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունված 1947 թվականի դեկտեմբերի 22-ին):
9. Constitution of the Republic of Belarus of 1994 (with changes and additions adopted at the Republican referenda of November 24, 1996, of october 17, 2004 and February 27, 2022.
10. «Հանրային ծառայության մասին» օրենք // ՀՕ-206-Ն, ընդունված 23.03.2018 // ՀՀՊՏ 2018.03.29/24 (1382) Հոդ.399:
11. National Security Act of United States of America, 1947.
12. Федеральный закон от 28.12.2010 N 390-ФЗ (ред. от 10.07.2023) "О безопасности".
13. National Security Law of Latvia // Latvijas Vēstnesis, 473/476, 29.12.2000.; Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs, 3, 08.02.2001.
14. Code of military regulations of Italy, Legislative Decree 15 March 2010, n. 66
15. PREȘEDINTELE REPUBLICII MOLDOVA DECRET Nr. 428-X privind constituirea Consiliului Național de Securitate.

Էլեկտրոնային ռեսուրսներ

1. Cambridge Dictionary: Cambridge University Press & Assessment // <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/commander-in-chief> [30/11/2025];
2. Commander-in-Chief եզրույթի բացատրությունը, Collins English Dictionary // <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/commander-in-chief> [30/11/2025];
3. Commander-in-Chief եզրույթի բացատրությունը // <https://www.ebsco.com/research-starters/political-science/commander-in-chief> [30/11/2025];
4. Supreme Commander եզրույթի բացատրությունը, Cambridge Dictionary: Cambridge University Press & Assessment // <https://dictionary.cambridge.org/example/english/supreme-commander> [30/11/2025];
5. Supreme Commander եզրույթի բացատրությունը, Collins English Dictionary // <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/supreme-commander> [30/11/2025];
6. Conselho de Defesa Nacional // <https://www.gov.br/gsi/pt-br/assuntos/seguranca-institucional/conselho-de-defesa-nacional/> [30/11/2025];

**ПРОБЛЕМЫ КРИТЕРИЕВ КЛАССИФИКАЦИИ (МОДЕЛИРОВАНИЯ)
СОВЕТА БЕЗОПАСНОСТИ ИЛИ СОВЕТА НАЦИОНАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ**

Аннотация

Цель исследования заключается в выявлении, представлении и обосновании возможности моделирования - классификации - на основе чётко сформулированных критериев в контексте разграничения Советов безопасности и Советов национальной безопасности. Примечательно, что в теории конституционного права, например, различаются англосаксонская, континентальная и смешанная модели конституционной юстиции - по наличию или отсутствию специализированного органа, осуществляющего конституционный контроль, его конституционно-правовому статусу, особенностям полномочий и т.д. Однако в данном контексте отсутствуют объективные критерии, по которым можно было бы классифицировать Советы безопасности или Советы национальной безопасности.

Например, Советы безопасности или Советы национальной безопасности могут классифицироваться по их природе, председательствующему в них субъекту, составу, порядку формирования и по другим критериям. Учитывая тот факт, что ни теория, ни практика не выработали чётких подходов относительно необходимых критериев для классификации Советов безопасности, возникла необходимость провести

исследование преимущественно с использованием сравнительно-правового метода, поскольку необходимо выявить, каким образом формируются Советы безопасности, а также какой статус и состав они имеют.

Ключевые слова: Совет национальной безопасности, Совет безопасности, модель, национальная безопасность, Верховный главнокомандующий, Главнокомандующий, теория национальной безопасности.

FUNDAMENTAL ISSUES OF THE CRITERIA FOR MODELING (CLASSIFYING) THE SECURITY COUNCIL

Annotation

The purpose of the study is to reveal, present, and substantiate the possibility of modeling-classification, based on clearly formulated criteria in the context of distinguishing between Security Councils and National Security Councils. It is noteworthy that in constitutional law theory, for example, we distinguish between Anglo-Saxon, continental, and mixed models of constitutional justice, based on the existence or absence of a specialized body administering constitutional review, its constitutional-legal status, peculiarities of competence, and so on. However, in this context, no objective criteria exist by which Security Councils or National Security Councils may also be classified.

For instance, Security Councils or National Security Councils may be classified according to their nature, the authority presiding over them, their composition, the procedure for their formation, and other criteria. Considering the fact that neither theory nor practice provides clear approaches regarding what criteria are necessary to classify Security Councils, it became necessary to conduct the research primarily through the comparative legal method, since it is essential to identify how Security Councils are formed, and what status and composition they have.

Keywords: National Security Council, Security Council, model, national security, Supreme Commander, Commander-in-Chief, national security theory.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 05.12.2025 թ., պրով է գրախոսության 05.12.2025 թ., ընդունվել է պաշագրության 15.12.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-189

ԿԱՐԵՆ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

*«Եվրասիա» համալսարանի
ասպիրանտուրայի հայցորդ*

ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

Ամփոփագիր

Սույն հոդվածն ուսումնասիրում է շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականությունը՝ որպես պետության սահմանադրական կարգի հիմունքների բաղադրիչ՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (այսուհետ՝ Սահմանադրություն), Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (Եվրոպական դատարան) նախադեպային իրավունքի և համեմատական սահմանադրաիրավական փորձի համատեքստում: Վերլուծվում են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության այն կարգավորումները, որոնք ուղղակի կամ անուղղակիորեն ամրագրում են շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականությունը՝ կապելով այն իրավական պետության, մարդու արժանապատվության, կյանքի և առողջության իրավունքների հետ: Հոդվածում ներկայացվում է Եվրոպական դատարանի նախադեպերի խորացված իրավական վերլուծություն, ինչպես նաև համեմատական ուսումնասիրություն Գերմանիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի և այլ երկրների սահմանադրական մոդելների վերաբերյալ:

Սույն հոդվածի նպատակն է վերլուծել շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականությունը՝ որպես պետության սահմանադրական կարգի հիմունքների բաղկացուցիչ և մարդու հիմնարար իրավունքների արդյունավետ ապահովման պայման՝ բացահայտելով դրա սահմանադրաիրավական նշանակությունը մարդու կյանքի, առողջության և բարենպաստ կենսամիջավայրում ապրելու իրավունքների իրացման համատեքստում, ինչպես նաև ուսումնասիրելով պետության դրական և բացասական պարտավորությունները միջազգային և եվրոպական իրավունքի, մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկայի և համեմատական սահմանադրաիրավական մոտեցումների լույսի ներքո:

Հիմնաբառեր. սահմանադրական կարգ, շրջակա միջավայր, մարդու իրավունքներ, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, Եվրոպական դատարան, համեմատական սահմանադրական իրավունք:

Ներածություն. Շրջակա միջավայրի պահպանությունը 21-րդ դարում վերաճել է համընդհանուր սահմանադրական կարգի հիմնախնդրի: Էկոլոգիական ռիսկերը ոչ միայն բնապահպանական, այլև սահմանադրաիրավական բնույթ ունեն, քանի որ ուղղակիորեն առնչվում են մարդու կյանքի, առողջության և արժանապատվության պահպանությունը: Ժամանակակից սահմանադրական պետությունում շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականությունը դիտվում է ոչ թե որպես ոլորտային քաղաքականություն, այլ որպես սահմանադրական կարգի կայունության նախապայման¹:

Մեթոդներ. Մեր հետազոտությունը ներառել է սահմանադրական և իրավական նորմերի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի և շրջակա միջավայրի քաղաքականությունն ու մարդու իրավունքների պահպանությունը կարգավորող փաստաթղթերի վերլուծություն: Օգտագործվել են համեմատական իրավական մեթոդը, համակարգային մոտեցում և նկարագրության ու մեկնաբանության վերլուծական մեթոդները: Այս մեթոդները թույլ են տվել մեզ բացահայտել շրջակա միջավայրի անվտանգության սահմանադրական նշանակությունը և որոշել պետական վերահսկողության կանխարգելիչ մեխանիզմները ամրապնդելու անհրաժեշտությունը:

Շրջակա միջավայրի պահպանությունը, որպես պետության սահմանադրական կարգի բաղադրիչ

Սահմանադրական կարգի հիմունքները ներկայացնում են պետության այն հիմնարար արժեքներն ու սկզբունքները, որոնց վրա կառուցվում է պետության իրավական, քաղաքական և սոցիալական կազմակերպումը: Այս համատեքստում Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 12-րդ հոդվածը շրջակա միջավայրի պահպանությունը բարձրացնում է սահմանադրական արժեքի մակարդակի՝ այն դիտարկելով ոչ միայն որպես առանձին ոլորտային քաղաքականություն, այլ որպես պետության գոյության և կայունության նախապայման²:

Շրջակա միջավայրի պահպանության ամրագրումը սահմանադրական կարգի հիմունքների մակարդակում ենթադրում է, որ էկոլոգիական անվտանգությունը ոչ միայն հանրային քաղաքականության ուղղություն է, այլև՝ պետական իշխանության լեգիտիմության, արդյունավետ կառավարման և սահմանադրական կարգի կայունության անքակտելի բաղադրիչ: Այս մոտեցման շրջանակում պետությունը կրում է սահմանադրական դրական պարտավորություն՝ իր լիազորությունների իրականացման բոլոր ոլորտներում (օրենսդիր, գործադիր, դատական, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մակարդակներում) առաջնորդվելու բնապահպանական առաջնահերթություններով, ապահովելու շրջակա միջավայրի պահպանությանը և կանխելու այնպիսի գործողությունները

¹ Տե՛ս **Բոյլ Ա.** Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը. ո՞րն է հաջորդ քայլը: (**Boyle, A.** (2012). *Human Rights and the Environment: Where Next? European Journal of International Law*, 23(3), 613–642):

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995 թ., վերջին փոփոխություններ՝ 2021 թ.) (12-րդ հոդված):

կամ անգործությունը, որոնք կարող են սպառնալ մարդու հիմնարար իրավունքների իրացմանը և սահմանադրական կարգի անվտանգությանը:

Սահմանադրության 12-րդ հոդվածի առաջին մասում ամրագրված կայուն զարգացման սկզբունքը հանդիսանում է համակարգող (integrative) սահմանադրական նորմի դեր: Այն կապում է տնտեսական ազատությունները, սոցիալական պետության գաղափարը և շրջակա միջավայրի պահպանությունը՝ կանխելով դրանց հակադրումը միմյանց¹:

Սահմանադրական կարգի հիմունքների տեսանկյունից կայուն զարգացման սկզբունքը սահմանում է, որ տնտեսական գործունեության ազատությունը և սեփականության իրավունքը չեն կարող իրականացվել այնպես, որ խաթարեն հանրային շահը, էկոլոգիական անվտանգությունը կամ ապագա սերունդների իրավունքները: Այսպիսով, այն հանդես է գալիս որպես սահմանադրական սահմանափակման լեզվաբանական հիմք, որն արդարացնում է բնապահպանական պահանջների առաջնությունը մասնավոր շահերի նկատմամբ:

Սահմանադրության 12-րդ հոդվածում ամրագրված ապագա սերունդների առջև պատասխանատվության գաղափարը սահմանադրական կարգի հիմունքների շրջանակում արտահայտում է միջսերնդային արդարության սկզբունքը: Սահմանադրական կարգը, այս առումով, չի սահմանափակվում միայն ներկա հասարակական հարաբերությունների կարգավորմամբ, այլ տարածվում է նաև ապագա հասարակության շահերի պաշտպանության վրա:

Սահմանադրության 12-րդ հոդվածի երկրորդ մասը սահմանում է յուրաքանչյուրի պարտականությունը հոգալ շրջակա միջավայրի պահպանության մասին, սահմանադրական կարգի հիմունքների տեսանկյունից արտահայտում է հասարակական համերաշխության և պատասխանատվության սկզբունքը: Սահմանադրական կարգը ձևավորվում է ոչ միայն իրավունքների ճանաչման, այլև դրանց իրականացման համար անհրաժեշտ պարտականությունների համաչափ բաշխման միջոցով²:

Այս նորմն ամրապնդում է այն մոտեցումը, ըստ որի՝ շրջակա միջավայրի պահպանությունը համընդհանուր հանրային խնդիր է, և դրա իրականացումը չի կարող ամբողջությամբ դրվել միայն պետության վրա: Այն սահմանադրական հիմք է ստեղծում անհատների և իրավաբանական անձանց վարքագծի սահմանափակումների և պարտավորությունների համար՝ առանց մարդու հիմնարար իրավունքների էության խախտման:

Սահմանադրության 12-րդ հոդվածը սահմանադրական կարգի հիմունքների լույսի ներքո դիտարկելով՝ կարելի է գնահատել որպես ուղղորդող և մեկնաբանող նորմ, որը պետք է հաշվի առնվի պետական մարմինների կողմից այլ հիմնարար իրավունքների և ազատությունների բովանդակության սահմանման ընթացքում:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995 թ., վերջին փոփոխություններ՝ 2021 թ.) (12-րդ հոդված):

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995 թ., վերջին փոփոխություններ՝ 2021 թ.) (12-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Այն նպաստում է մարդու կյանքի, առողջության, արժանապատիվ և բարենպաստ շրջակա միջավայրում ապրելու իրավունքների համակարգային մեկնաբանությանը:

Սահմանադրությունը շրջակա միջավայրի պահպանության հարցը չի կարգավորում որպես մեկուսացված ոլորտային պետական պարտավորություն, այլ այն ներառում է Սահմանադրության արժեքային և նորմատիվ ամբողջական համակարգ: Շրջակա միջավայրի պահպանությունը բխում է ոչ միայն համապատասխան հատուկ հոդվածներից, այլև Սահմանադրության առաջին գլխում ամրագրված սահմանադրական կարգի հիմունքներից, որոնք ձևավորում են պետության գործունեության ընդհանուր ուղղվածությունը և սահմանում են նրա հիմնարար պարտավորությունները:

Սահմանադրության առաջին գլուխը կրում է հիմնարար արժեքային բնույթ և ամրագրում է այն սկզբունքները, որոնք ունեն գերակա իրավական ուժ և ուղղորդող նշանակություն ամբողջ սահմանադրաիրավական համակարգի համար: Այդ սկզբունքները չեն սահմանափակվում միայն պետական իշխանության կազմակերպման հարցերով, այլ վերաբերում են հասարակության և պետության հարաբերությունների փոխհարաբերությանը՝ ներառյալ մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի փոխհարաբերությունները:

Մասնավորապես, մարդու արժանապատվության գերակայության սկզբունքը ենթադրում է, որ պետությունը պարտավոր է ապահովել կյանքի և առողջության համար անվտանգ միջավայր: Շրջակա միջավայրի աղտոտումը կամ էկոլոգիական ռիսկերի անտեսումը կարող է դիտարկվել ոչ միայն որպես վարչական կամ տնտեսական խնդիր, այլ որպես մարդու արժանապատվության և կենսագործունեության հիմնարար պայմանների խաթարում: Այս առումով շրջակա միջավայրի պահպանությունը ստանում է սահմանադրական արժեքի կարգավիճակ:

Սոցիալական պետության սկզբունքը ևս կարևոր նշանակություն ունի բնապահպանական քաղաքականության սահմանադրական հիմնավորման տեսանկյունից: Սոցիալական պետությունը պարտավոր է ապահովել ոչ միայն սոցիալական արդարություն և նվազագույն կենսապայմաններ, այլև այնպիսի միջավայր, որը թույլ կտա քաղաքացիներին իրականացնել իրենց սոցիալական և տնտեսական իրավունքներն առանց առողջությանը և կյանքին սպառնացող վտանգների:

Իրավական պետության սկզբունքը պահանջում է, որ շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում պետական քաղաքականությունը հիմնված լինի օրենքի գերակայության, իրավական որոշակիության, կանխատեսելիության և հաշվետվողականության վրա: Սա նշանակում է, որ պետությունը չի կարող սահմանափակվել ձևական կարգավորումներով կամ դեկլարատիվ նորմերով, այլ պարտավոր է ստեղծել արդյունավետ իրավական մեխանիզմներ՝ ուղղված շրջակա միջավայրի վնասների կանխարգելմանը, վերահսկողությանը և պատճառված վնասի վերականգնմանը:

Ժողովրդավարության սկզբունքը ևս ունի էական նշանակություն շրջակա միջավայրի պահպանության համատեքստում: Շրջակա միջավայրի հարցերը անմիջականորեն առնչվում են հանրային շահին և պահանջում են հանրային մասնակցություն, թափանցիկություն և շրջակա միջավայրին առնչվող տեղեկատվության մատչելիություն: Ժողովրդավարական պետության պայմաններում քաղաքացիները պետք է ունենան իրական հնարավորություններ մասնակցելու բնապահպանական որոշումների ընդունման գործընթացին, ինչը բխում է ոչ միայն ոլորտային օրենսդրությունից, այլև սահմանադրական կարգի հիմունքներից և պետության միջազգային պարտավորություններից:

Այսպիսով, շրջակա միջավայրի պահպանությունը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության շրջանակում պետք է դիտարկել որպես բազմաշերտ և համակարգային պարտավորություն, որը բխում է սահմանադրական կարգի հիմունքների ամբողջությունից: Այդ հիմունքները ձևավորում են արժեքային միջավայր, որի ներսում պետությունը պարտավոր է իրականացնել կանխարգելիչ, պաշտպանական և վերականգնողական բնապահպանական քաղաքականություն՝ ապահովելով մարդու հիմնարար իրավունքների իրական և արդյունավետ պահպանությունը: Նման մոտեցումը թույլ է տալիս շրջակա միջավայրի իրավունքը դիտարկել ոչ թե որպես երկրորդական կամ օժանդակ ոլորտ, այլ որպես սահմանադրական կարգի էական բաղադրիչ:

Մարդու իրավունքը և շրջակա միջավայրը. պետության սահմանադրաիրավական պարտավորությունները սահմանադրական կարգի հիմունքների համադրությամբ

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) նախադեպային իրավունքի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ շրջակա միջավայրի պահպանությունը չի հանդիսանում ինքնուրույն և մեկուսացված իրավունք, այլ կառուցվածքային տարր է մարդու հիմնարար իրավունքների պաշտպանության համակարգում: Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության Եվրոպական կոնվենցիայի (Կոնվենցիա) 2-րդ, 8-րդ և 10-րդ հոդվածների համակցված կիրառումը ձևավորում է պետության դրական պարտականությունների համալիր մոդել, որը ներառում է կանխարգելում, վերահսկողություն, տեղեկատվության ապահովում և արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցներ:

Սահմանադրական տեսանկյունից սա նշանակում է, որ շրջակա միջավայրի պահպանության ծախսողումը կարող է հանգեցնել ոչ թե առանձին իրավունքի խախտման, այլ սահմանադրական կարգի հիմունքների խաթարման: Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգում այս մոտեցումը պահանջում է պետական իշխանություններից շրջակա միջավայրի հարցերը դիտարկել մարդու

հիմնարար իրավունքների համատեքստում և կիրառել Եվրոպական դատարանի ձևավորած չափանիշները¹:

Սահմանադրական հիմքերը համահունչ են Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի պահանջներին և սահմանված չափանիշներին: Մասնավորապես, Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի (կյանքի իրավունք) շրջանակում Եվրոպական դատարանը *Öneryildiz v. Turkey* (2004) գործով արձանագրել է, որ պետության վրա դրվում է պարտականություն ձեռնարկել կանխարգելիչ միջոցառումներ՝ կյանքի նկատմամբ սպառնացող բնապահպանական ռիսկերը չեզոքացնելու նպատակով: Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի (անձնական և ընտանեկան կյանքի հարգում) առումով Եվրոպական դատարանը *López Ostra v. Spain* (1994) և *Fadeyeva v. Russia* (2005) գործերով ճանաչել է, որ ծանր բնապահպանական աղտոտումը կարող է համարվել միջամտություն անձնական և ընտանեկան կյանքին, իսկ պետությունը պարտավոր է ապահովել արդյունավետ վերահսկողություն և վերականգնողական միջոցներ: Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը (արտահայտվելու և տեղեկատվության ազատություն), ինչպես ընդգծվել է *Taşkin and Others v. Turkey* (2004) գործով, ապահովում է քաղաքացիների իրավունքը տեղեկատվություն ստանալ շրջակա միջավայրի ռիսկերի մասին, ինչը հնարավորություն է տալիս հանրությանը մասնակցելու բնապահպանական որոշումների ընդունման գործընթացին²:

Ընդհանուր առմամբ, Հայաստանի Հանրապետության և Եվրոպական դատարանի իրավական համակարգերի համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ շրջակա միջավայրի պահպանությունը Հայաստանում Հանրապետությունում ոչ միայն քաղաքական կամ ոլորտային պարտավորություն է, այլև սահմանադրական և միջազգային մարդու իրավունքների պարտավորություն: Շրջակա միջավայրի իրավունքը պետք է դիտարկել որպես Սահմանադրության և մարդու իրավունքների ապահովման անբաժանելի բաղադրիչ, որն ուղղված է կանխարգելիչ, պաշտպանական և վերականգնողական բնապահպանական քաղաքականության իրականացմանը³:

Չնայած Սահմանադրությամբ շրջակա միջավայրը առանձին հոդվածով որպես ինքնուրույն իրավունք հստակ չի ձևակերպվում, միջազգային և համաշխարհային իրավական դոկտրինն ընդգծում է, որ մարդու կյանքի, առողջության և

¹ Տե՛ս Եվրոպայի Խորհուրդ. (1950). *Կոնվենցիա մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին*. Հռոմ (Council of Europe. (1950). *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Rome: Council of Europe):

² Տե՛ս *López Ostra v. Spain* (Լոպես Օստրան ընդդեմ Իսպանիայի, 09.12.1994 թ. (զանգապ' 16798/90): Տե՛ս նաև *Taşkin and Others v. Turkey* (Ֆադեյևան ընդդեմ Ռուսաստանի, 09.06.2005 թ. (զանգապ' 55723/00):

³ Տե՛ս *Öneryildiz v. Turkey*, GC (Օներյիլդիզն ընդդեմ Թուրքիայի, 30.11.2004 թ. (զանգապ' 48939/99): Տե՛ս նաև *Taşkin and Others v. Turkey*, (Թաշքըն և այլք ընդդեմ Թուրքիայի (զանգապ' 46117/99), *López Ostra v. Spain* (Լոպես Օստրան ընդդեմ Իսպանիայի, 09.12.1994 թ. (զանգապ' 16798/90), *Fadeyeva v. Russia* (Ֆադեյևան ընդդեմ Ռուսաստանի, 09.06.2005 թ. (զանգապ' 55723/00), *Taşkin and Others v. Turkey* (Թաշքըն և այլք ընդդեմ Թուրքիայի, (զանգապ' 46117/99) 10.11.2004 թ.:

արժանապատվության իրավունքի անվտանգ իրագործումն անխզելիորեն կախված է շրջակա միջավայրի պատշաճ վիճակից: Ակադեմիական վերլուծություններում այս իրավահարաբերությունը բնութագրվում է որպես մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի պահպանության ներքին կառուցվածքային կապ: Շրջակա միջավայրի աղտոտումը հանդիսանում է այդ իրավունքների իրականացման խոչընդոտ, և համապատասխանաբար, պետությունների պարտականությունները պետք է ընդգրկեն ոչ միայն մարդու իրավունքների չխախտումը, այլև դրանց արդյունավետ ապահովումը¹:

Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) անկախ փորձագետների և միջազգային զեկույցների համաձայն՝ պետությունները պարտավոր են ապահովել բնական ռեսուրսների կայուն օգտագործում, շրջակա միջավայրի վտանգավոր ազդեցությունների կանխարգելում, հանրությանը անաչառ և ամբողջական տեղեկատվության հասանելիություն, ինչպես նաև հանրային խորհրդատվություն՝ մարդու կյանքի և առողջության իրավունքների նկատմամբ սպառնալիքները նվազեցնելու նպատակով²:

Սահմանադրական իրավունքի տեսաբանները տարբերակում են պետության պարտավորությունների երկու հիմնական տեսակ՝

- **բացասական (negative) պարտավորություններ**, երբ պետությունը պարտավոր է զերծ մնալ որևէ իրավունքի խախտումից,

- **դրական (positive) պարտավորություններ**, երբ պետությունը պարտավոր է ձեռնարկել ակտիվ միջոցներ՝ իրավունքների լիարժեք և արդյունավետ իրագործումն ապահովելու համար:

Շրջակա միջավայրի խիստ վատթարացումը անմիջական ազդեցություն է ունենում մարդու կյանքի և առողջության իրավունքների վրա, ինչը միջազգային փորձը հաճախ կապում է այդ իրավունքների պետական դրական պարտավորությունների իրականացման հետ՝ բնապահպանական պահպանության միջոցառումների միջոցով: Որոշ պետությունների սահմանադրություններում (օրինակ՝ Կոլումբիա, Էկվադոր) մարդու իրավունքը ապրել առողջ և անվտանգ շրջակա միջավայրում ճանաչվում է որպես անմիջական իրավունք կամ որպես պետության հստակ սահմանադրական պարտավորություն:

¹ Տե՛ս **Բոյլ Ա.** (2012). Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը. ո՞րն է հաջորդ քայլը: Եվրոպական միջազգային իրավունքի ամսագիր, (**Boyle, A.** (2012). *Human Rights and the Environment: Where Next?* *European Journal of International Law*, 23(3), 613–642):

Սանդս Փ., Փիլ Ջ., Ֆաբրա Ա. և Մաքենզի Ռ. (2018). Միջազգային բնապահպանական իրավունքի սկզբունքներ (4-րդ հրապարակություն): Քեմբրիջի համալսարանի հրապարակչություն (**Sands, P., Peel, J., Fabra, A., & MacKenzie, R.** (2018). *Principles of International Environmental Law* (4th ed.). Cambridge University Press):

Բոյլ Ա. և Անդերսոն Մ. (1996). Շրջակա միջավայրի պաշտպանության մարդու իրավունքների մոդելները (Օքսֆորդի համալսարանի հրապարակչություն (**Boyle, A., & Anderson, M.** (1996). *Human Rights Approaches to Environmental Protection*. Oxford University Press):

² Տե՛ս **Նոքս Ջ.Հ. և Փեյջան Ռ.** (2018). Առողջ շրջակա միջավայրում ապրելու մարդու իրավունքը: Հարվարդի բնապահպանական իրավունքի ակնարկ (**Knox, J. H., & Pejan, R.** (2018). *The Human Right to a Healthy Environment*. *Harvard Environmental Law Review*, 42(2), 1–40):

Եթե պետությունը հրաժարվում է իր դրական պարտավորությունների լիարժեք իրականացումից՝ օրինակ՝ չի ընդունում անհրաժեշտ իրավական կարգավորումներ շրջակա միջավայրի աղտոտումը կանխելու նպատակով կամ չի ապահովում վերահսկողական լիազորությունների արդյունավետ իրականացում, ապա նման վարքագիծը կարող է գնահատվել որպես սահմանադրական պարտավորության խախտում:

Ինչպես նշել եմ վերևում, Եվրոպական դատարանը մի շարք գործերով արձանագրել է, որ պետության անգործությունը բնապահպանական վտանգների առնչությամբ կարող է հանգեցնել մարդու կյանքի կամ առողջության իրավունքի խաթարման:

Ժամանակակից սահմանադրական իրավունքում շրջակա միջավայրի պահպանությունը ձևավորվել է որպես միջլորտային (cross-cutting) սահմանադրական արժեք, որը ներթափանցում է մարդու հիմնարար իրավունքների ամբողջ համակարգը: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ շրջակա միջավայրի պահպանությունն ամրագրված է ոչ միայն որպես բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունք, այլև որպես պետության ընդհանուր պարտականություն՝ ապահովելու մարդու արժանապատիվ և անվտանգ ապրելու իրավունքը:

Այս իմաստով շրջակա միջավայրի պահպանությունը հանդես է գալիս որպես սահմանադրական կարգի նյութական բաղադրիչ, որի անտեսումը կարող է հանգեցնել հիմնարար իրավունքների համակարգային խախտման:

Կյանքի իրավունքը և էկոլոգիական վտանգները

Կյանքի իրավունքը (Սահմանադրության 24-րդ և Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածներ) հանդիսանում է սահմանադրական և կոնվենցիոն համակարգերի հիմնարար արժեքներից մեկը¹:

Եվրոպական դատարանը *Öneryildiz v. Turkey* (GC, 2004) գործով արձանագրել է, որ աղբավայրի պայթյունի հետևանքով առաջացած մարդկային զոհերը պայմանավորված էին պետական մարմինների անգործությամբ և վերահսկողության բացակայությամբ: Դատարանը հստակեցրել է, որ պետությունը պարտավոր է՝

ա) նույնականացնել կյանքի համար վտանգ ներկայացնող ռիսկերը,

բ) ընդունել կանխարգելիչ օրենսդրական և վարչական միջոցներ,

գ) ապահովել վտանգավոր գործունեության արդյունավետ պետական վերահսկողություն²:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995 թ., վերջին փոփոխություններ՝ 2021 թ.). (24-րդ հոդված):

Եվրոպայի Խորհուրդ. (1950). Կոնվենցիա մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին. Հոռմ (Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome: Council of Europe) (Կոնվենցիայի 2-րդ հոդված):

² Տե՛ս *Öneryildiz v. Turkey*, GC (Օներյիլդզն ընդդեմ Թուրքիայի, Մեծ պալատ, 30.11.2004 թ. (զանգաթ՝ 48939/99):

Նմանատիպ դիրքորոշում արտահայտվել է նաև Budayeva and Others v. Russia (2008) գործով, որտեղ բնական աղետի հետևանքով զոհված անձանց վերաբերյալ Դատարանն արձանագրել է Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտում՝ պետության կանխարգելիչ միջոցառումների բացակայության պատճառով¹:

Անձնական և ընտանեկան կյանքի հարգումը և շրջակա միջավայրը

Անձնական և ընտանեկան կյանքի հարգման իրավունքը (Սահմանադրության 25-րդ, 31-րդ և Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածներ) Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում դարձել է շրջակա միջավայրի պահպանության առանցքային կիրառելի նորմ: Դատարանն արձանագրել է, որ շրջակա միջավայրի լուրջ աղտոտումը, աղմուկը կամ վտանգավոր արտադրական գործունեությունը կարող են խաթարել անձի անձնական և ընտանեկան կյանքը՝ անկախ այն հանգամանքից, թե առողջությանը պատճառված վնասը ամբողջությամբ ապացուցված է, թե ոչ²:

Եվրոպական դատարանը López Ostra v. Spain (1994) գործով արձանագրել է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում քաղաքային թափոնների վերամշակման կայանի արտանետումների պատճառով: Նույն մոտեցումը զարգացվել է Fadeyeva v. Russia (2005) և Dubetska and Others v. Ukraine (2011) գործերով, որտեղ երկարաժամկետ արդյունաբերական աղտոտումը ճանաչվել է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի պահանջներին անհամատեղելի^{3,4}:

Տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը և էկոլոգիական թափանցիկությունը

Տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը (Սահմանադրության 42-րդ և Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածներ) ունի առանձնահատուկ նշանակություն շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում, քանի որ առանց տեղեկատվության

¹ St'u Budayeva and Others v. Russia, (Քուդակաև և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի, 20.03.2008 թ. (զանգապներ՝ 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02, 15343/02 միացված գործեր), այս գործը վերաբերում է բնական աղետներից պաշտպանության պետական պարտավորություններին):

² St'u Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995 թ., վերջին փոփոխություններ՝ 2021 թ.). (25-րդ հոդված):

Եվրոպայի Խորհուրդ. (1950). Կոնվենցիա մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին. Հոռմ (Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome: Council of Europe) (Կոնվենցիայի 8-րդ հոդված):

³ St'u Fadeyeva v. Russia, (Ֆադեևա ընդդեմ Ռուսաստանի, 09.06.2005 թ. (զանգապ՝ 55723/00):

⁴ St'u Dubetska and Others v. Ukraine, (Դուբեցկան և այլք ընդդեմ Ուկրաինայի, 10.02.2011 թ. (զանգապ՝ 30499/03):

մատչելիության անհնար է ինչպես անհատական ինքնապաշտպանությունը, այնպես էլ հանրային վերահսկողությունը¹:

Եվրոպական դատարանի պրակտիկան հաստատում է, որ շրջակա միջավայրի վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիությունը թույլ է տալիս քաղաքացիներին վերահսկել պետական քաղաքականությունը և մասնակցել բնապահպանական որոշումների ընդունման գործընթացին: Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary և Halford v. United Kingdom գործերը ցույց են տալիս, որ տեղեկատվության տրամադրման մերժումը կարող է դիտարկվել մարդու հիմնարար իրավունքների խախտման համատեքստում²:

Շրջակա միջավայրի վերաբերյալ հանրային տեղեկացված լինելու իրավունքը ամրապնդվում է նաև միջազգային պարտավորություններով: Մասնավորապես, Օրիուսի կոնվենցիան ամրագրում է տեղեկատվության հասանելիության, հանրային մասնակցության և իրավական պաշտպանության հիմնարար սկզբունքները³:

Այս համադրությունը ցույց է տալիս, որ Սահմանադրության 42-րդ և Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածները, Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի հետ համատեղ, ձևավորում են այն իրավական հիմքը, որի վրա կառուցվում է պետության էկոլոգիական քաղաքականության մշակումը, դրա իրականացման թափանցիկությունը և քաղաքացիների տեղեկատվություն ստանալու իրավունքի արդյունավետ պաշտպանությունը: Օրիուսի կոնվենցիան լրացնում է այս իրավական շրջանակը՝ տրամադրելով գործնական մեխանիզմներ տեղեկատվության հասանելիության, հանրային մասնակցության և իրավական պաշտպանության ապահովման համար:

Ամփոփելով սահմանադրական կարգի հիմունքների համատեքստում մարդու իրավունքների ապահովման հարցը՝ անհրաժեշտ է արձանագրել, որ սահմանադրական տեսանկյունից մարդու իրավունքը ապրել առողջ և բարենպաստ շրջակա միջավայրում դիտարկվում է ոչ միայն որպես անհատական

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995 թ., վերջին փոփոխություններ՝ 2021 թ.) (42-րդ հոդված):

Եվրոպայի Խորհուրդ. (1950). Կոնվենցիա մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին. Հոռմ (Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome: Council of Europe) (Կոնվենցիայի 10-րդ հոդված):

² Տե՛ս Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary, (Թարշաշագ ա Սաբադշագյոգոկերտն ընդդեմ Հունգարիայի, 14.03.2009 թիվ (գանգաբ.՝ 37374/05), ՄԻԵԴ-ը արձանագրել է, որ Հունգարիան խախտել է Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը, երբ մերժել է հասարակական շահերի վերաբերյալ փաստաթղթերին մուտք ունենալու հնարավորությունը:

³ Տե՛ս Միավորված Ազգերի Կազմակերպություն (1998): Շրջակա միջավայրի առնչությամբ տեղեկության, որոշումներ ընդունելուն հասարակության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին կոնվենցիա (Օրիուսի կոնվենցիա), (United Nations. (1998). Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention)):

իրավունք, այլև որպես պետության՝ սահմանադրությամբ ամրագրված հիմնարար պարտականություն:

Այսպիսով, շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականությունը հանդիսանում է պետության սահմանադրական կարգի հիմունքների անբաժանելի բաղադրիչ, որտեղ իրավական պահպանության արդյունավետությունը ուղիղ կապ ունի մարդու կյանքի և առողջության պաշտպանության հետ: Սահմանադրական պարտավորությունների և միջազգային ստանդարտների համադրությունն ապահովում է իրավական և կառավարման համակարգերի փոխհամադրելիությունը, ստեղծում մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի փոխկապակցվածության ամուր տեսական հիմք և նպաստում կայուն զարգացման ապահովմանը:

Այլ երկրների սահմանադրական կարգավորումները. շրջակա միջավայրի պահպանությունը սահմանադրական կարգի համադրեցությամբ

Ժամանակակից սահմանադրական իրավակարգերում շրջակա միջավայրի պահպանությունն աստիճանաբար վերափոխվում է սահմանադրական կարգի հիմքային տարրի, որը պայմանավորում է պետության գործունեության նպատակները, սահմանները և գործառույթները: Համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ տարբեր երկրների իրավակարգերում շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականությունը ներառվում է պետականության սահմանադրական կարգի հիմքային սկզբունքների համակարգում՝ իրավական պետության, սոցիալական պետության, մարդու արժանապատվության և միջսերնդային արդարության գաղափարների հետ սերտ փոխկապակցվածությամբ:

Գերմանիա. իրավական պետություն և միջսերնդային պատասխանատվությունը. Գերմանիայի Սահմանադրության 20ա հոդվածի համաձայն՝ շրջակա միջավայրի պահպանությունն ամրագրվում է որպես պետության սահմանադրական նպատակ՝ ուղղված «բնական կյանքի հիմքերի պահպանությանը» նաև ապագա սերունդների համար: Այս նորմը դիտարկվում է ոչ թե որպես դեկլարատիվ քաղաքական նպատակ, այլ որպես իրավական պետության (Rechtsstaat) և սոցիալական պետության (Sozialstaat) սկզբունքների նյութական բաղադրիչ: Դաշնային սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի կլիմայական որոշումը հստակեցրել է, որ շրջակա միջավայրի ոչ բավարար պահպանությունը կարող է հանգեցնել հիմնարար իրավունքների ապագա անհամաչափ սահմանափակման, ինչով ձևավորվում է սահմանադրական պարտավորությունների ժամանակային ընդլայնված (intertemporal) ընկալում¹:

Ֆրանսիա. հանրային շահի գերակայություն և նախազգուշական սկզբունք. Ֆրանսիայի սահմանադրական համակարգում Շրջակա միջավայրի խարտիան (Charte de l'environnement, 2004) ինտեգրված է Սահմանադրական բլոկի (bloc de constitutionnalité) մեջ, ինչի արդյունքում այն օժտված է սահմանադրական իրավական ուժով և ենթակա է պարտադիր կիրառման՝ Սահմանադրության,

¹ Տե՛ս Գերմանիայի Դաշնության Սահմանադրություն (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 1949 թ., փոփոխված՝ 2021 թ.).

Մարդու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագրի (1789) և 1946 թ. Սահմանադրության նախաբանի հետ համահավասար մակարդակում: Ֆրանսիայի Սահմանադրական խորհուրդը ճանաչել է Խարտիայի նորմերի անմիջական իրավական ազդեցությունը և դրանց հիմքով իրականացրել է ինչպես օրենքների սահմանադրականության վերահսկողություն, այնպես էլ պետության բնապահպանական պարտավորությունների մեկնաբանություն՝ դրանք դիտարկելով մարդու հիմնարար իրավունքների և հանրային շահի պաշտպանության համատեքստում:

Իտալիա. սահմանադրական արժեքների էվոլյուցիա. Իտալիայի Հանրապետության Սահմանադրության 9-րդ հոդվածում 2022 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով շրջակա միջավայրի, կենսաբազմազանության և էկոհամակարգերի պահպանությունն ամրագրվել է որպես սահմանադրական արժեք և ներառվել պետության հիմնարար նպատակների ու սկզբունքների շարքում՝ ստանալով բարձրագույն սահմանադրական պաշտպանության կարգավիճակ: Միաժամանակ Սահմանադրության 41-րդ հոդվածում տնտեսական և ձեռնարկատիրական գործունեության ազատությունը ենթարկվել է նյութական սահմանադրական սահմանափակման՝ ուղղակիորեն պայմանավորվելով մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի պահպանության գերակայության պահանջներով: Սահմանադրական այս վերանայումն արտահայտում է պետության արժեքային հիմքերի վերահիմաստավորում, որի շրջանակում էկոլոգիական անվտանգությունը դիտարկվում է ոչ միայն որպես հանրային շահ, այլև որպես պետականության կայունության և սահմանադրական կարգի նյութական ու արժեքաբանական հենասյուն²:

Իսպանիա և Պորտուգալիա. սոցիալական պետություն և իրավունքի գործադրելիություն. Իսպանիայի և Պորտուգալիայի սահմանադրական մոդելներում շրջակա միջավայրի իրավունքը սերտորեն կապված է սոցիալական պետության գաղափարի հետ: Իսպանիայի Սահմանադրության 45-րդ հոդվածը, թեև դասակարգվում է սոցիալական սկզբունքների շարքում, Սահմանադրական դատարանի կողմից օգտագործվում է որպես մեկնաբանման գործիք հիմնարար իրավունքների պաշտպանության համար: Պորտուգալիայի Սահմանադրության 66-րդ հոդվածը ձևավորում է իրավաբանորեն գործադրելի (justiciable) բնապահպանական իրավունքների համակարգ՝ պետական մարմինների համար սահմանելով հստակ և բազմաբնույթ պարտականություններ³:

Լատինական Ամերիկա. էկոգենտրիկ սահմանադրականություն. Կոլումբիայի և Էկվադորի սահմանադրական փորձը ներկայացնում է շրջակա միջավայրի պահպանության առավել զարգացած՝ էկոգենտրիկ մոտեցում: Բնության

¹ Տե՛ս Ֆրանսիայի Սահմանադրության շրջակա միջավայրի խարտիա (*Charte de l'environnement*, 2004).

² Տե՛ս Իտալիայի Սահմանադրություն (*Costituzione della Repubblica Italiana*, 1948, փոփոխություններ՝ 2022):

³ Տե՛ս Իսպանիայի Սահմանադրություն (*Constitución Española*, 1978) և Պորտուգալիայի Սահմանադրություն (*Constituição da República Portuguesa*, 1976):

իրավունքների ճանաչումը և շրջակա միջավայրի դիտարկումը որպես ինքնուրույն սահմանադրական արժեք ընդլայնում են սահմանադրական կարգի հիմունքների ավանդական մարդակենտրոն ընկալումը՝ ընդգծելով պետության պատասխանատվությունը ոչ միայն մարդու, այլ նաև էկոհամակարգերի նկատմամբ¹:

Վերը նշված իրավակարգերի համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ շրջակա միջավայրի պահպանությունը ժամանակակից սահմանադրական պետություններում հանդիսանում է՝

1. իրավական և սոցիալական պետության նյութական բաղադրիչ,
2. մարդու կյանքի և առողջության իրավունքների իրականացման նախապայման,
3. տնտեսական ազատությունների սահմանադրական սահմանափակիչ,
4. միջսերնդային արդարության արտահայտություն:

Այս համատեքստում Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 24-րդ և 25-րդ հոդվածների համադրությունը 12-րդ հոդվածի հետ պետք է ընկալվի որպես սահմանադրական կարգի ներքին համահունչ համակարգ, որը պետության վրա դնում է ոչ միայն բացասական (չվնասելու), այլ նաև ակտիվ և կանխարգելիչ լիազորությունների իրականացման պարտավորություններ: Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգավորումների մեկնաբանությունը համեմատական սահմանադրական փորձի լույսի ներքո ցույց է տալիս, որ շրջակա միջավայրի պահպանության և դրան առնչվող մարդու իրավունքների նորմերը հանդես են գալիս ոչ թե որպես հոչակագրային սոցիալական դրույթներ, այլ որպես կոնստիտուցիոնալ գործող սկզբունքներ, որոնք ապահովում են իրավունքի և պետական պարտավորության կառուցվածքային փոխկապակցվածությունը և հիմք են ստեղծում արդյունավետ դատական պաշտպանության համար:

Կարևոր է նշել, որ ակադեմիական և միջազգային պրակտիկայում այս կարգավորումը համարվում է հիմնարար՝ բնապահպանական իրավունքների արդյունավետ իրագործումն ապահովելու համար, և այն մոտենում է միջազգային չափանիշներին, որոնք լայնորեն ընդգրկում են «բարենպաստ միջավայրի» հասկացությունը՝ ներառելով օդի, ջրի, հողի, աղմուկի և այլ բնապահպանական գործոնների անվտանգ մակարդակները:

Հոդվածի գիտական նորույթ

Սույն հետազոտության գիտական նորույթը դրսևորվում է փոխկապակցված մի քանի հարթություններում: Մասնավորապես, շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականությունը հոդվածում մեկնաբանվում է ոչ թե որպես ոլորտային քաղաքականության կամ սոցիալական ծրագրերի բաղադրիչ, այլ որպես սահմանադրական կարգի հիմունքներից բխող կառուցվածքային և համընդհանուր բնույթի պետական դրական պարտավորություն, որը պայմանավորում է

¹ Տե՛ս Կոլումբիայի Սահմանադրություն (Constitución Política de Colombia, 1991). Էկվադորի Սահմանադրություն (Constitución de la República del Ecuador, 2008):

պետական իշխանության գործառնությունների բովանդակությունը, իրավական սահմանափակումների տրամաբանությունը և պետության լեգիտիմության արժեքային հիմքերը: Այս մոտեցումը հնարավորություն է տալիս շրջակա միջավայրի իրավական պաշտպանությունը ներառել սահմանադրական վերահսկողության և սահմանադրական արդարադատության լիարժեք հարթակում:

Երկրորդ՝ Սահմանադրության նորմերի համակարգային վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ բարենպաստ շրջակա միջավայրի իրավունքը պետք է մեկնաբանվի կյանքի և առողջության պաշտպանության համատեքստում՝ որպես դրանց իրականացման նախապայման: Այս մոտեցումը համահունչ է Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում ձևավորված դրական պարտավորությունների դոկտրինին և կարող է ծառայել որպես ուղենիշ ազգային դատարանների համար:

Երրորդ՝ համեմատական վերլուծությունը հիմնավորում է այն թեզը, որ ժամանակակից եվրոպական սահմանադրական համակարգերում շրջակա միջավայրի պահպանությունը վերաճում է միջսերնդային սահմանադրական պատասխանատվության: Գերմանիայի, Ֆրանսիայի և Իտալիայի փորձը վկայում է, որ բնապահպանական սահմանադրական նորմերը աստիճանաբար սահմանափակում են տնտեսական ազատությունները՝ հոգուտ հանրային և ապագա սերունդների շահերի:

Վերջապես, հոդվածն առաջարկում է Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգի համար կիրառելի տեսական եզրահանգում, ըստ որի՝ շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականության անտեսումը կարող է դիտարկվել ոչ միայն որպես մարդու իրավունքների խախտում, այլ նաև որպես սահմանադրական կարգի հիմունքների խաթարում: Այս դիրքորոշումը կարող է կարևոր նշանակություն ունենալ ինչպես սահմանադրական արդարադատության, այնպես էլ օրենսդրական քաղաքականության զարգացման համար:

Առաջարկներ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական և իրավակիրառ պրակտիկայի բարեփոխումների համար

Նոր սահմանադրական կամ օրենսդրական փոփոխություններով անհրաժեշտ է հստակ ձևակերպել պետության դրական պարտավորությունները՝ ապահովելու մարդկանց իրավունքների պաշտպանությունը առողջ և բարենպաստ շրջակա միջավայրում ապրելու տեսանկյունից:

Անհրաժեշտ է պետական և տեղական մակարդակներում էկոլոգիական կառավարման մեխանիզմների ամրապնդում՝ սահմանելով պետական և տեղական մարմինների պատասխանատվության հստակ չափանիշներ շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում, ներառյալ կանխարգելիչ և վերահսկողական գործիքակազմերը: Օրենսդրական մակարդակում պետք է ամրագրվեն քաղաքացիների մասնակցության և հանրային վերահսկողության պարտադիր հիմքեր՝ համահունչ Օրհուսի կոնվենցիային, ներառելով տեղեկատվության հասանելիության, որոշումների կայացման և իրավական պաշտպանության երաշխիքներ:

Շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում իրավակիրառ պրակտիկայում անհրաժեշտ է ինտեգրել միջազգային և եվրոպական փորձը՝ հատկապես Եվրոպական դատարանի ուղենիշային որոշումները (Öneryildiz v. Turkey, López Ostra v. Spain, Fadeyeva v. Russia, Taşkin and Others v. Turkey) որպես ազգային դատական պրակտիկայի մեկնաբանական ուղեցույցներ:

Խնդրո առարկայի համապարփակ լուծման համար գտնում են, որ անհրաժեշտ է նոր Սահմանադրությամբ ամրագրել հետևյալ կարգավորումները.

1. Պետության սահմանադրական պարտավորությունը՝ **ապահովելու** շրջակա միջավայրի պահպանությունը, բարելավումը և վերականգնումը, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործումը՝ ղեկավարվելով կայուն զարգացման սկզբունքով և հաշվի առնելով պատասխանատվությունն ապագա սերունդների առջև:

2. Յուրաքանչյուր մարդու սահմանադրական պարտականություն՝ մասնակցել շրջակա միջավայրի պահպանությանը և բարելավմանը, օրենքով սահմանված կարգով կանխել իր գործունեության արդյունքում շրջակա միջավայրին վնասի պատճառումը, կամ՝ դրա անհնարինության դեպքում, սահմանափակել վնասի բացասական հետևանքները:

3. Յուրաքանչյուր մարդու սահմանադրական պարտականություն՝ օրենքով սահմանված կարգով փոխհատուցել շրջակա միջավայրին իր պատճառած վնասը:

4. Նախատեսել իրավունք այն մասին, որ մարդն իրավունք ունի ապրելու իր առողջությանը և բարեկեցությանը նպաստող շրջակա միջավայրում:

5. Նախատեսել սահմանադրական իրավունք այն մասին, որ մարդն օրենքով սահմանված պայմաններով և ծավալով ունենա հանրային մարմինների տիրապետման ներքո գտնվող շրջակա միջավայրին վերաբերող տեղեկատվության հասանելիություն և շրջակա միջավայրի վրա ազդեցություն ունեցող հանրային որոշումների կայացման գործընթացին մասնակցելու իրավունք:

Եզրակացություններ

Ամփոփելով վերլուծությունը՝ կարելի է եզրակացնել, որ շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականությունը հանդիսանում է ոչ միայն օրենսդրական կամ քաղաքական պահանջ, այլև հիմնարար սահմանադրական նշանակություն ունեցող սկզբունք, որը սերտորեն կապված է մարդու կյանքի, առողջության և ընդհանուր բարեկեցության իրավունքների պաշտպանության հետ: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության, Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի և միջազգային պարտավորությունների համադրությունը ցույց է տալիս, որ պետությունը պարտավոր է ապահովել արդյունավետ մեխանիզմներ շրջակա միջավայրի պահպանության, կայուն օգտագործման և հանրության մասնակցության ապահովման համար:

Այս մոտեցումը հաստատում է, որ շրջակա միջավայրի պահպանության պարտականությունը միաժամանակ առնչվում է սահմանադրական կարգի հիմունքներին և մարդու հիմնարար իրավունքների պաշտպանությանը: Պետությունը, այդ պարտականության շրջանակում, պարտավոր է ոչ միայն

ապահովել անհատի՝ բարենպաստ և անվտանգ շրջակա միջավայրում ապրելու իրավունքի պաշտպանությունը, այլև իրականացնել իր բոլոր գործառույթները (ներառյալ բնապահպանական, տնտեսական և վարչական որոշումները) օրենքի գերակայությամբ, համաչափության սկզբունքով և կանխարգելիչ մոտեցմամբ՝ չստեղծելով նոր էկոլոգիական սպառնալիքներ հասարակության համար: Վերլուծությունը ցույց է տալիս նաև, որ շրջակա միջավայրի պահպանությունը պետք է դիտարկվի որպես պետության անընդհատ և հիմնարար պարտականություն, քանի որ այն անմիջականորեն նպաստում է մարդու իրավունքների արդյունավետ իրացմանը և կանխում է բնապահպանական ռիսկերից բխող այնպիսի վտանգները, որոնք կարող են վնասել հասարակական անվտանգությանը և հանրային բարեկեցությանը:

Այսպիսով, շրջակա միջավայրի պահպանությունը սահմանադրական և իրավական տեսանկյունից հանդես է գալիս ոչ միայն որպես պարտականություն, այլ նաև որպես հիմնարար դիրքորոշում՝ ուղղված հանրային առողջության, սոցիալական կայունության և ապագա սերունդների իրավունքների պաշտպանությանը: Այն հանդիսանում է պետության սահմանադրական կարգի, իրավական համակարգի և միջազգային պարտավորությունների ինտեգրված բաղադրիչ, որը պահանջում է համապարփակ և արդյունավետ իրագործում բոլոր մակարդակներում:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Հայաստանի Հանրապետության և այլ երկրների Սահմանադրություններ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995 թ., վերջին փոփոխություններ՝ 2021 թ.). Երևանի հրատարակություն:
2. Ֆրանսիայի Սահմանադրության շրջակա միջավայրի խարտիա (Charte de l'environnement, 2004):
3. Գերմանիայի Դաշնության Սահմանադրություն (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 1949 թ., փոփոխված՝ 2021 թ.):
4. Իտալիայի Սահմանադրություն (Costituzione della Repubblica Italiana, 1948, փոփոխություններ՝ 2022):
5. Իսպանիայի Սահմանադրություն (Constitución Española, 1978):
6. Պորտուգալիայի Սահմանադրություն (Constituição da República Portuguesa, 1976):
7. Կոլումբիայի Սահմանադրություն (Constitución Política de Colombia, 1991):
8. Էկվադորի Սահմանադրություն (Constitución de la República del Ecuador, 2008):

Միջազգային կոնվենցիաներ

9. Եվրոպայի Խորհուրդ. (1950). Կոնվենցիա մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին. Հռոմ (Council of Europe.

(1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome: Council of Europe):

10. Միավորված Ազգերի Կազմակերպություն. (1998). Շրջակա միջավայրի առնչությամբ տեղեկության, որոշումներ ընդունելուն հասարակության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին կոնվենցիա (Օրիուսի կոնվենցիա), (United Nations. (1998). Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention)):

Եվրոպական դատարանի նախադեպային ակտեր

11. *Öneryildiz v. Turkey, GC* (Օներյիլդիզն ընդդեմ Թուրքիայի, Մեծ պալատ, 30.11.2004 թ. (գանգատ՝ 48939/99):

12. *Budayeva and Others v. Russia*, (Բուդաևան և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի, 20.03.2008 թ. (գանգատներ՝ 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02, 15343/02 միացված գործեր):

13. *López Ostra v. Spain*, (Լոպես Օստրան ընդդեմ Իսպանիայի, 09.12.1994 թ. (գանգատ՝ 16798/90):

14. *Fadeyeva v. Russia*, (Ֆադեևան ընդդեմ Ռուսաստանի, 09.06.2005 թ. (գանգատ՝ 55723/00):

15. *Dubetska and Others v. Ukraine*, (Դուբեցկան և այլք ընդդեմ Ուկրաինայի, 10.02.2011 թ. (գանգատ՝ 30499/03):

16. *Taşkin and Others v. Turkey*, (Թաշքին և այլք ընդդեմ Թուրքիայի, 10.11.2004 թ. (գանգատ՝ 46117/99):

17. *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, (Թարշաշագ ա Սաբադշագյոգոկերտն ընդդեմ Հունգարիայի, 14.03.2009 թ. (գանգատ՝ 37374/05):

Գիտական աղբյուրներ

18. **Բոյլ Ա.** (2012). Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը. ո՞րն է հաջորդ քայլը: Եվրոպական միջազգային իրավունքի ամսագիր (**Boyle, A.** (2012). Human Rights and the Environment: Where Next? European Journal of International Law, 23(3), 613–642):

19. **Սանդս Փ., Փիլ Զ., Ֆաբրա Ա. և Մաքենզի Ռ.** (2018). Միջազգային բնապահպանական իրավունքի սկզբունքներ (4-րդ հրատարակություն): Քեմբրիջի համալսարանի հրատարակչություն (**Sands, P., Peel, J., Fabra, A., & MacKenzie, R.** (2018). Principles of International Environmental Law (4th ed.). Cambridge University Press):

20. **Շելթոն, Դ.** (2011). Շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը և մարդու իրավունքները: Քեմբրիջի համալսարանի հրատարակչություն (**Shelton, D.** (2011). Human Rights and the Environment: The International and Comparative Law Perspective. Cambridge University Press):

21. **Նոքս Զ. Հ. և Փեջան Ռ.** (2018). Առողջ շրջակա միջավայրում ապրելու մարդու իրավունքը: Հարվարդի բնապահպանական իրավունքի ակնարկ (**Knox, J.**

H., & Pejan, R. (2018). The Human Right to a Healthy Environment. Harvard Environmental Law Review, 42(2), 1–40):

22. Փիլ Զ. և Օսոֆսկի Հ. (2015). Կլիմայական փոփոխությունների վերաբերյալ դատական վեճեր. կարգավորող ուղիներ դեպի ավելի մաքուր էներգիա: Քեմբրիջի համալսարանի հրատարակչություն (Peel, J., & Osofsky, H. (2015). Climate Change Litigation: Regulatory Pathways to Cleaner Energy. Cambridge University Press):

23. Բոյլ Ա. և Անդերսոն Մ. (1996). Շրջակա միջավայրի պաշտպանության մարդու իրավունքների մոտեցումները (Օքսֆորդի համալսարանի հրատարակչություն (Boyle, A., & Anderson, M. (1996). Human Rights Approaches to Environmental Protection. Oxford University Press):

ПРОБЛЕМЫ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД

Аннотация

В данной статье рассматривается обязанность по охране окружающей среды как составная часть основополагающего конституционного порядка государства в контексте Конституции Республики Армения (далее – Конституция), прецедентного права Европейского суда по правам человека (Европейского суда) и сравнительного конституционно-правового опыта. Анализируются положения Конституции Республики Армения, прямо или косвенно закрепляющие обязанность по охране окружающей среды, с учетом ее связи с верховенством права, человеческим достоинством, правом на жизнь и здоровье. В статье представлен углубленный правовой анализ прецедентов Европейского суда, а также сравнительное исследование конституционных моделей Германии, Франции, Италии и других стран.

Целью данной статьи является анализ обязанности по защите окружающей среды как составной части основ конституционного строя государства и условия эффективного обеспечения основных прав человека посредством выявления ее конституционно-правового значения в контексте реализации прав на жизнь, здоровье и благоприятную среду обитания, а также путем изучения позитивных и негативных обязательств государства в свете международного и европейского права, в частности практики Европейского суда по правам человека и сравнительно-конституционного и правового подходов.

Ключевые слова: конституционный строй, окружающая среда, права человека, Конституция Республики Армения, Европейский суд, сравнительно-конституционное право.

PROBLEMS OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE MODERN PERIOD

Annotation

This article examines the obligation to protect the environment as a component of the fundamentals of the constitutional order of the state in the context of the Constitution of the Republic of Armenia (hereinafter referred to as the Constitution), the case law of the European Court of Human Rights (European Court) and comparative constitutional-legal experience. The provisions of the Constitution of the Republic of Armenia that directly or indirectly enshrine the obligation to protect the environment are analyzed, linking it to the rule of law, human dignity, the rights to life and health. The article presents an in-depth legal analysis of the precedents of the European Court, as well as a comparative study of the constitutional models of Germany, France, Italy and other countries.

The purpose of this article is to analyze the obligation to protect the environment as a component of the foundations of the constitutional order of the state and a condition for the effective provision of fundamental human rights, revealing its constitutional and legal significance in the context of the realization of the rights to life, health and a favorable living environment, as well as studying the positive and negative obligations of the state in the light of international and European law, in particular, the practice of the European Court of Human Rights and comparative constitutional and legal approaches.

Keywords: constitutional order, environment, human rights, Constitution of the Republic of Armenia, European Court, comparative constitutional law.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 25.12.2025 թ., պրվել է գրախոսության 26.12.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 29.12.2025 թ.:

ՄԱՐԿ ԱԶԴԱՐԻԴԻՍ

*ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի
միջազգային իրավական հարցերով
ներկայացուցչի գրասենյակի միջազգային
արբիտրաժներում և օտարերկրյա
դատարաններում ՀՀ շահերի պաշտպանության
վարչության գլխավոր մասնագետ*

ՕՊԵՐԱՏԻՎ-ՇԵՏԱԽՈՒԶԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԵՏ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑԵԼՈՒ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՑԱՌՈՂ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Ամփոփագիր

Հոդվածը նվիրված է 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվությունը բացառող նոր հանգամանքին՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելուն: Գլխավորապես, հոդվածի առարկան վերաբերում է հիշյալ՝ քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքի իրավաչափության պայմանների օրենսգրքով ուղղակիորեն սահմանված բացառություններին:

Ընտրված թեմայի արդիականության մասին են վկայում խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ մասնագետների տարակարծությունը, վերաբերելի օրենսդրական կարգավորումների առերևույթ թերությունները, ինչպես նաև իրավադրույթի համապարփակ մեկնաբանման անհրաժեշտությունը, որը հենց հոդվածի գլխավոր նպատակն է:

Աշխատանքում փորձ է արվել համապարփակ մեկնաբանել իրավադրույթը՝ առանձին ուշադրություն դարձնելով խնդրահարույց և մասնագետների տարակարծությունն առաջացրած հարցերին: Մասնավորապես առաջ են քաշվել հետևյալ հարցադրումները.

- հանցանքների ո՞ր խմբին են վերաբերում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված «ավարտված» և «մարդու դեմ ուղղված» հատկանիշները,
- արդյո՞ք առկա է հակասություն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի միջև,

▪ արդյո՞ք համապատասխանում է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը վերջինիս կենսագործումը գործնականում ապահովելու համար անհրաժեշտ նյութաիրավական հենք հանդիսացող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածին:

Հիմնաբառեր. օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն, համագործակցող անձ, քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանք, քրեական պատասխանատվությունից ազատել:

Ներածություն

2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ Նոր օրենսգիրք) զգալիորեն փոփոխեց ներպետական քրեական օրենսդրությունը՝ ներառելով նոր քրեաիրավական ինստիտուտներ, ինչպես նաև հայեցակարգային փոփոխությունների ենթարկելով գործող ինստիտուտները: Ի թիվս այլնի, էական փոփոխության են ենթարկվել քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքները, որոնք 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված և 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգրքում (այսուհետ նաև՝ Հին օրենսգիրք) անվանված էին արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքներ:

Հոդվածի ուսումնասիրության առարկան վերաբերում է հիշատակված փոփոխությանը՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն (այսուհետ նաև՝ ՕԿԳ) իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելուն՝ որպես քրեական պատասխանատվությունը բացառող նոր հանգամանքի իրավաչափության որոշ պայմաններին:

Հետազոտության շրջանակներում բարձրացվելու են նաև այն իրավական հարցերը, թե՛

- հանցանքների ո՞ր խմբին են վերաբերում Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված «ավարտված» և «մարդու դեմ ուղղված» հատկանիշները,

- արդյո՞ք առկա է հակասություն Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի միջև,

- արդյո՞ք համապատասխանում է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը վերջինիս կենսագործումը գործնականում ապահովելու համար անհրաժեշտ նյութաիրավական հենք հանդիսացող Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածին:

Հոդվածում ընտրված թեման ուսումնասիրելիս կիրառվել են պատմական և տրամաբանական, անալիզի և սինթեզի, ինչպես նաև դեդուկտիվ և ինդուկտիվ մեթոդները:

Հիմնական հետազոտություն

1.Քրեական պատասխանատվությունը բացառող նոր հանգամանքի անհրաժեշտությունը

Դեռևս 2007 թվականի հոկտեմբերի 22-ին ընդունված և նույն թվականի դեկտեմբերի 8-ին ուժի մեջ մտած «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածով նախատեսվում էր ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցության ինստիտուտը, իսկ նույն օրենքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որպես ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձանց պաշտպանության երաշխիք, սահմանում էր, որ ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձինք ազատվում են հանցագործության կատարման համար քրեական պատասխանատվությունից՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Մյուս կողմից, մինչ Նոր օրենսգրքում քննարկվող քրեական պատասխանատվությունը **բացառող** հանգամանքի նախատեսումը՝ Օրենքում նշված իրավանորմի կենսագործումը գործնականում հնարավոր չէր, քանի որ բացակայում էր նյութաիրավական այն հենքը, համաձայն որի՝ նշված անձինք պետք է **ազադվեին** քրեական պատասխանատվությունից¹: Քրեական պատասխանատվությունը բացառող այս նոր, որևէ երկրի քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված ուղղակի համարժեքը չունեցող հանգամանքի նախատեսումը մեծապես միտված է նշված իրավական բացի լրացմանը²:

Հատկանշական է, որ վերոգրյալ տեսակետի հետ համաձայն չեն որոշ մասնագետներ, որոնք պնդում են, որ ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելը կոնցետրուալ նոր քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանք չէ, այլ ընդամենն արդեն իսկ գոյություն ունեցող քրեական պատասխանատվությունը բացառող այլ հանգամանքի մասնավոր դրսևորում: Վերոգրյալով պայմանավորված՝ կարծում ենք՝ ավելորդ չէ անդրադարձ կատարել ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելու և այլ համանման բնույթ ունեցող քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքների հարաբերակցությանը: Այսպես, ի տարբերություն **անհրաժեշտ պաշտպանության** և **հակաիրավական ոտնձգություն կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելուն**, ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելու դեպքում վնասը պատճառվում է ոչ թե հակաիրավական ոտնձգություն կատարած անձին, այլ քրեական օրենքով պաշտպանվող այլ շահերին: Իր հերթին, խնդրո առարկա քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքը տարբերվում է **ծայրահեղ անհրաժեշտությունից** նրանով, որ վնաս պատճառելիս քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին անմիջականորեն սպառնացող վտանգը բացակայում է: ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելը տարբերվում է **հիմնավորված ռիսկից** նրանով, որ առաջինի դեպքում վնասը պատճառվում է ուղղակի դիտավորությամբ, իսկ երկրորդի դեպքում՝ ինքնավստահությամբ: Յուրաքանչյուր դեպքում, կարելի է համաձայնել այն մոտեցմանը, որ ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելը և **օրենքի կամ այլ իրավական**

¹ Արա Գաբուզյան, Աննա Մարգարյան, Տիգրան Սիմոնյան, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում Կրեդիտոր հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց: 2022:

² Նույն տեղում:

ակրերի պահանջները կատարելը հարաբերակցվում են որպես հատուկ և ընդհանուր նորմեր:

Միևնույն ժամանակ, Նոր օրենսգրքում քրեական պատասխանատվությունը բացառող նոր հանգամանքի նախատեսմամբ առերևույթ հակասություն է առաջացել Նոր օրենսգրքի և Օրենքի վերաբերելի կարգավորումների միջև: Այսպես, թեև հիշատակված երկու իրավական ակտերն էլ, ըստ բովանդակության, ամրագրում են ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձի քրեական օրենսգրքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու համար իրավաչափության պայմանների պահպանման դեպքում քրեական պատասխանատվության ենթակա չլինելու մասին կարգավորումներ, այնուհանդերձ վերջիններում կիրառվել են էապես տարբերվող և իրարամերժ եզրույթներ:

Համապատասխանաբար, եթե Օրենքը խոսում է ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձի հանցագործության կատարման համար **քրեական պատասխանատվությունից ազատման** մասին, ապա Նոր օրենսգրքը նախատեսում է, որ **քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ** քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառած այն անձը, որն օրենքով սահմանված կարգով համագործակցել է օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ՝ հանցագործությունը բացահայտելուն, կանխելուն կամ ապացույցներ ձեռք բերելուն աջակցելու նպատակով տրված հանձնարարության սահմաններում, եթե այդ նպատակին հասնելու համար վնաս պատճառելու հետ չկապված միջոցները բացակայել են¹:

Վերոգրյալ եզրույթների միջև զգալի տարբերությունների և խնդրի ամբողջական պատկերացման համար, կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է նախ և առաջ անդրադառնալ վերջինների էության բնորոշմանը:

Քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքները ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված այն պայմաններն են, որոնց առկայության դեպքում **արտաքինապես հանցագործությանը նման և քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառած արարքի համար անձը չի կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության², այսինքն՝ ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության:**

Քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքները չպետք է շփոթել քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելու հիմքեր հանդիսացող հանգամանքների հետ: Քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելու դեպքում (օրինակ՝ վաղեմության ժամկետներն անցնելու հիմքով, գործուն զոջալու դեպքում, արտակարգ հանգամանքների դեպքում) անձի արարքը հանդիսանում է հանցագործություն, պարզապես օրենքով նախատեսված հիմքերի և պայմանների ուժով անձը դրա համար պատասխանատվության կամ

¹ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

² **Թումասյան Դ., Գրիգորյան Գ.**, Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս: Ոստմնական ձեռնարկ: ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր: Եր., «Լիմուշ», 2022, էջ 171:

պատժի չի ենթարկվում: Մինչդեռ **քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքների պարագայում** անձի արարքը, որը քրեական օրենքով պաշտպանվող հասարակական հարաբերություններին վնաս է պատճառել, **հանցագործություն չի հանդիսանում**, իսկ պայմաններից որոշների դեպքում իրավաչափ, երբեմն նաև հանրորեն օգտակար արարք է¹:

Վերոգրյալ տարբերություններով պայմանավորված՝ 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսվել է, որ քրեական պատասխանատվությունը բացառող որևէ հանգամանքի առկայությունը քրեական հետապնդման չհարուցման կամ դադարեցման ռեաբիլիտացնող հանգամանք է², մինչդեռ անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր կամ Հատուկ մասի դրույթների ուժով քրեական պատասխանատվությունից ազատման ենթակա լինելու որևէ հանգամանքի առկայությունը քրեական հետապնդման չհարուցման կամ դադարեցման ոչ ռեաբիլիտացնող հանգամանք է³:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք արձանագրել, որ քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքի դեպքում, եթե պահպանված են վերջինիս իրավաչափության պայմանները, խոսք գնալ չի կարող հանցանքի մասին, իսկ քրեական պատասխանատվության բացառումը (քրեական պատասխանատվության ենթակա չլինելը) և քրեական պատասխանատվությունից ազատելը երբեք չեն կարող կիրառվել որպես փոխարինելի, նույն նշանակությունն ունեցող երևույթներ:

Այս համատեքստում հատկանշական է նաև այն, որ Նոր օրենսգրքի ո՛չ քրեական պատասխանատվությունից ազատմանը նվիրված 12-րդ գլխով, ո՛չ էլ Հատուկ մասի որևէ հոդվածով խոսք չի գնում ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձանց քրեական պատասխանատվությունից ազատման մասին: Մյուս կողմից, բնական է թվում այն միտքը, որ ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձի կողմից համագործակցության ընթացքում հանցագործությունը բացահայտելուն, կանխելուն կամ ապացույցներ ձեռք բերելուն աջակցելու նպատակով տրված հանձնարարության սահմաններում գործելիս և այդպիսի նպատակներին հասնելու համար վնաս պատճառելու հետ չկապված միջոցների բացակայության պայմաններում քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելը հանրորեն օգտակար նպատակներ է հետապնդում, որը չպետք է հանցագործություն համարվի:

Վերոգրյալի լույսի ներքո դիտարկելով Օրենքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումը՝ կարող ենք պնդել, որ դրանում առկա են քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքի էության հետ անհամատեղելի

¹ Նույն տեղում:

² Բացառությամբ անմեղսունակության:

³ 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ հոդված:

արտահայտություններ, ինչպիսիք են՝ «հանցագործության կատարման համար» և «ազատվում են քրեական պատասխանատվությունից»:

Առաջացած հակասությունն իր հերթին ենթադրում է Օրենքի վերաբերելի դրույթում հետևյալ փոփոխությունների կատարումը և դրա համապատասխանեցումը Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածին. «հանցագործության կատարման համար» բառերը պետք է փոխարինվեն «քրեական օրենսգրքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու համար» բառերով, իսկ «ազատվում են քրեական պատասխանատվությունից» բառերը՝ «ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության» բառերով:

2. Օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցության իրավաչափության սահմանները

2.1. «Մարդու դեմ ուղղված» հափկանիշը

Ինչպես նշվել է նախորդիվ, Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառած այն անձը, որն օրենքով սահմանված կարգով համագործակցել է օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ՝ հանցագործությունը բացահայտելուն, կանխելուն կամ ապացույցներ ձեռք բերելուն աջակցելու նպատակով տրված հանձնարարության սահմաններում, եթե այդ նպատակին հասնելու համար վնաս պատճառելու հետ չկապված միջոցները բացակայել են:

Վերոնշյալ նորմի բովանդակությունից բխում են խնդրո առարկա քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքի իրավաչափության հետևյալ պայմանները՝

1. անձն օրենքով սահմանված կարգով հավաքագրվել է որպես ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձ,

2. անձը ներգրավված է եղել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների նախապարաստմանն ու անցկացմանը,

3. քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնասը պատճառվել է անձին հանցագործությունը կանխելուն, բացահայտելուն կամ ապացույցներ ձեռք բերելուն աջակցելու նպատակով տրված հանձնարարության սահմաններում,

4. բացակայել են նպատակին հասնելու համար վնաս պատճառելու հետ չկապված միջոցները:

Միայն վերոնշյալ բոլոր պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում անձը ենթակա չի լինի քրեական պատասխանատվության քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու համար¹:

Մյուս կողմից, Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսվել է բացառություն, ըստ որի՝ անգամ նույն հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված իրավաչափության բոլոր պայմանների պահպանման դեպքում ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելիս անձը ենթակա է քրեական

¹ Եթե, իհարկե, առկա չէ քրեական պատասխանատվությունը բացառող որևէ այլ հանգամանք:

պատասխանատվության: Տվյալ բացառությունը վերաբերում է **մարդու դեմ ուղղված ծանր կամ առանձնապես ծանր ավարտված հանցանք կատարելուն:**

Վերոնշյալ կարգավորման առնչությամբ մասնագետների տարակարծությունն են առաջացրել մասնավորապես այն հարցերը, թե հանցանքների որ խմբին են վերաբերում «մարդու դեմ ուղղված» և «ավարտված» հատկանիշները:

Իրավանորմի **քերականական** մեկնաբանումը¹ հնարավորություն է տալիս առանձնացնել իրավանորմի նշանակության հետևյալ տարբերակները.

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձը յուրաքանչյուր դեպքում ենթակա է քրեական պատասխանատվության՝

1. մարդու դեմ ուղղված ծանր ավարտված հանցանքի կատարման համար,
2. մարդու դեմ ուղղված ծանր չավարտված հանցանքի կատարման համար,
3. մարդու դեմ ուղղված առանձնապես ծանր ավարտված հանցանքի կատարման համար,
4. մարդու դեմ ուղղված առանձնապես ծանր չավարտված հանցանքի կատարման համար,
5. մարդու դեմ չուղղված առանձնապես ծանր ավարտված հանցանքի կատարման համար,
6. մարդու դեմ չուղղված առանձնապես ծանր չավարտված հանցանքի կատարման համար:

Նախ, դիտարկենք, թե արդյոք վերաբերում է «մարդու դեմ ուղղված» արտահայտությունն առանձնապես ծանր հանցանքների: Վերոգրյալի համար անհրաժեշտ է կիրառել իրավանորմի **համակարգային** մեկնաբանման² եղանակը: Այսպես, Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 3-րդ մասը նախատեսում է նույն հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրված բացառությունից բացառություն, որը կարող է օգտակար լինել առկա հարցի պարզաբանման համար: Հոդվածի նշված մասում ամրագրված է, որ եթե օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելիս անձը մասնակցել է հանցավոր կազմակերպությանը կամ հանցանքը կատարել է հանցավոր կազմակերպության կազմում, որը նույն օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված է որպես ծանրացնող հանգամանք, և այդ ծանրացնող հանգամանքի շնորհիվ է հանցանքը համարվում առանձնապես ծանր կամ ծանր, կամ եթե նրա կողմից կատարված հանցանքն առանձնապես ծանր կամ ծանր է համարվում **«առանձնապես խոշոր»** չափով կատարած լինելու հատկանիշով, ապա դա օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձին չի մեղսագրվում: Ընդ որում, հիշատակված իրավանորմը փոփոխվել է 2022 թվականի հունիսի 9-ին ընդունված և նույն թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և

¹ **Հովհաննիսյան Գ.,** Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն: Եր., «Հանրային դիվանագիտություն» բարեգործական ՀԿ, 2020, էջ 279:

² Նույն տեղում, էջ 294:

լրացումներ կատարելու մասին» թիվ ՀՕ-240-Ն օրենքով՝ «հանցանքը համարվում» և «կատարված հանցանքն» բառերից հետո «առանձնապես ծանր» բառերը փոխարինելով «առանձնապես ծանր կամ ծանր» բառերով¹։ Ուստի, Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կարգավորումն ի սկզբանե վերաբերել է միայն նույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված առանձնապես ծանր հանցանքներին։

Մարդու դեմ ուղղված հանցանքներն ամրագրված են Նոր օրենսգրքի 9-րդ բաժնում, որը ներառում է մարդու կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունները (գլուխ 23), առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները (գլուխ 24), կյանքը և առողջությունը վտանգող հանցագործությունները (գլուխ 25), ազատության, պատվի, արժանապատվության, ֆիզիկական կամ հոգեկան անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունները (գլուխ 26), սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունները (գլուխ 27), սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների դեմ ուղղված հանցագործությունները (գլուխ 28), ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունները (գլուխ 29)։ Նշված գլուխներում համապատասխանաբար ներառված են Հատուկ մասի 155-ից 251-րդ հոդվածները։ Հիշատակված հոդվածների ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ չկա գեթ մեկը, որը պարունակի առանձնապես խոշոր չափով կատարված լինելու որակյալ հատկանիշը և դրա արդյունքում համապատասխան արարքը համարվի ծանր հանցանք։ Մասնավորապես, տվյալ որակյալ հատկանիշն առկա է միայն ծանրացնող հանգամանքներում կատարված հեղինակային և հարակից իրավունքները խախտելու (Նոր օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ) և ծանրացնող հանգամանքներում կատարված արտոնագրային իրավունքը խախտելու (Նոր օրենսգրքի 228-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ) դեպքում, որոնք հանդիսանում են միջին ծանրության հանցանքներ։

Մյուս կողմից, մարդու դեմ չուղղված բազմաթիվ հանցանքներ առանձնապես ծանր են համարվում անմիջապես առանձնապես խոշոր չափով կատարված լինելու որակյալ հատկանիշի արդյունքում (օրինակ՝ Նոր օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված հասարակ և ծանրացնող հանգամանքներում կատարված ավազակությունները համարվում են ծանր հանցանքներ, իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված առանձնապես խոշոր չափերով կատարված ավազակությունը՝ առանձնապես ծանր հանցանք)։

Վերոգրյալից կարելի է կատարել երկու եզրահանգում։ Նախ, Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կարգավորման լույսի ներքո մեկնաբանելով նույն հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորումը՝ կարող ենք արձանագրել, որ «մարդու դեմ ուղղված» հատկանիշը չի վերաբերում առանձնապես ծանր հանցանքներին։

¹ Վերոհիշյալ օրենսդրական փոփոխության ուսումնասիրության շրջանակներում փորձեր են ձեռնարկվել ծանոթանալ վերջինիս հիմնավորումներին, այսինքն՝ դրա հիմքում դրված դատողություններին, եզրահանգումներին, ինչպես նաև հեղափոխվող նպատակին, որպիսին, սակայն, առկա չի եղել իրավական ակտերի նախագծերի հրապարակման միասնական կայքում հրապարակված համապատասխան նախագծին կից։

Անհրաժեշտ է ընդգծել նաև, որ վերոգրյալը նշանակում է, որ յուրաքանչյուր առանձնապես ծանր հանցանք՝ մարդու դեմ ուղղված կամ չուղղված, բավարարում է ամրագրված պահանջին, քանի որ թեև նշված հատկանիշն ուղղակիորեն վերաբերում է ծանր հանցանքներին, իրավանորմի մեկնաբանման *a fortiori* կանոնը՝ տարածում է այն նաև առանձնապես ծանր հանցանքների վրա:

Բացի այդ, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 3-մասի կարգավորումն առաջացնում է համակարգային հակասություն նույն հոդվածի 2-րդ մասի հետ այնքանով, որքանով նախատեսում է, որ «**առանձնապես խոշոր**» *չափով կատարած լինելու* հատկանիշը վերաբերում է նաև մարդու դեմ ուղղված ծանր հանցանքներին՝ հաշվի առնելով, որ Նոր օրենսգրքով նախատեսված մարդու դեմ ուղղված որևէ ծանր հանցանք չի պարունակում տվյալ հատկանիշը:

2.2. «Ավարտված» հատկանիշը

Հաջորդիվ, անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել այն հարցը, թե հանցանքների որ խմբին է վերաբերում Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված «**ավարտված**» հատկանիշը:

Մասնագետների մի մասը գտնում է, որ «ավարտված» հատկանիշը պետք է վերաբերի ինչպես մարդու դեմ ուղղված ծանր հանցանքներին, այնպես էլ յուրաքանչյուր առանձնապես ծանր հանցանքին: Այսպես, ՀՀ *քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գրած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույցի* հեղինակները գտնում են, որ վերը նշված հանցագործությունների *նախապայրաստության* կամ *հանցափորձի* համար համագործակցող անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, եթե օրենքով սահմանված նպատակին հասնելու համար վնաս պատճառելու հետ չկապված միջոցները բացակայել են: Սակայն, եթե կատարվում է մարդու դեմ ուղղված ծանր կամ առանձնապես ծանր ավարտված հանցանք, ապա նշված անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության, եթե, իհարկե, նրա արարքում առկա չեն քրեական պատասխանատվությունը բացառող այլ հանգամանքներ²: Նման մոտեցումը կիսում են նաև այլ մասնագետներ³:

Մյուս կողմից, որոշ մասնագետներ այն կարծիքին են, որ «ավարտված» հատկանիշը բացառապես վերաբերում է առանձնապես ծանր հանցանքներին, ինչը հիմնականում պայմանավորված է իրավանորմի շարադասական դասավորվածությամբ՝ «ավարտված» բառը հաջորդում է «առանձնապես ծանր» բառակապակցությանը:

¹ **Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ.**, Պետության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ, 4-րդ լրամշակված հրատ.: Եր., «Լուսաբաց հրապարակչություն», 2023, էջ 372:

² **Արա Գաբուզյան, Աննա Մարգարյան, Տիգրան Սիմոնյան**, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գրած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց: 2022:

³ **Գևորգ Բարսեղյան**, Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելիս քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնասի պատճառման իրավաչափության պայմանները: Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն 2025, Vol. 16, No. 1(42), հունիս, 74-104,

<https://doi.org/10.46991/BYSU.C/2025.16.1.074>

Այս առնչությամբ գտնում ենք, որ առաջին խումբ հեղինակների մոտեցումն առավել հիմնավոր է: Նախ, եթե օրենսդրի կամքը լիներ «ավարտված» հատկանիշի միայն առանձնապես ծանր հանցանքներին վերաբերելը, ապա իրավանորմի տեքստում հանցանքի խմբերի դասավորվածության պարզ փոփոխությամբ կարելի էր բացառել հնարավոր որևէ այլ մեկնաբանումը, օրինակ, եթե կարգավորումը շարադրվեր հետևյալ կերպ. «2. Օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելիս անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության առանձնապես ծանր ավարտված կամ մարդու դեմ ուղղված ծանր հանցանք կատարելու դեպքում»:

Բացի այդ, որևէ ծանրակշիռ հիմնավորումից զուրկ է թվում այնպիսի մոտեցումը, որով առաջնորդվելու դեպքում ստացվելու է մի իրավիճակ, երբ ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձը քրեական պատասխանատվության է ենթակա մարդու դեմ ուղղված ծանր որևէ հանցանքի նախապատրաստության համար, եթե պահպանված են Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված իրավաչափության այլ պայմանները: Նման մոտեցումն իմաստագրկում է թե՛ խնդրո առարկա քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքի էությունը, թե՛ ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցելու ինստիտուտը:

Ավելին, նկատի ունենալով, որ խնդրո առարկա կարգավորման նպատակն ՕՀԳ իրականացնող մարմինների հետ համագործակցող անձանց հնարավոր կամայականությունների և ոչ իրավաչափ վարքագծի կանխարգելումն է, ինչպես նաև նրանց գործողությունների թույլատրելի սահմանաչափի և բացարձակ արգելքների նախատեսումը՝ անտրամաբանական է թվում, որ անձը համադրելի իրավիճակում և քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքի իրավաչափության այլ պայմանների պահպանման դեպքում քրեական պատասխանատվության է ենթակա լինելու զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կատարված ավագակության նախապատրաստման (Նոր օրենսգրքի 191-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետ), բայց ոչ, օրինակ, բնակարան ապօրինի մուտք գործելով կատարված ավագակության փորձի (Նոր օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 3-մասի 2-րդ կետ) կամ ատոմային էներգիայի օգտագործման օբյեկտի վրա հարձակմամբ կատարված ահաբեկչության նախապատրաստման (Նոր օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետ) համար:

Արդյունքում, կարող ենք արձանագրել, որ Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված «ավարտված» հատկանիշը վերաբերում է և՛ ծանր, և՛ առանձնապես ծանր հանցանքներին:

Եզրակացություն

Այսպիսով, կատարված ուսումնասիրության արդյունքների հիման վրա հանգում ենք հետևյալին.

1. «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը հակասում է Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածին:

2. Անհրաժեշտ է «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասում «հանցագործության կատարման համար» բառերը փոխարինել «քրեական օրենսգրքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու համար» բառերով, իսկ «ազատվում են քրեական պատասխանատվությունից» բառերը՝ «ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության» բառերով:

3. Նոր օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված «մարդու դեմ ուղղված» հատկանիշը վերաբերում է ծանր հանցանքներին:

4. Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կարգավորումն առաջացնում համակարգային հակասություն այնքանով, որքանով նախատեսում է, որ «**առանձնապես խոշոր**» *չափով կատարած լինելու*» հատկանիշը վերաբերում է նաև մարդու դեմ ուղղված ծանր հանցանքներին:

5. Նոր օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված «ավարտված» հատկանիշը վերաբերում է թե՛ մարդու դեմ ուղղված ծանր, թե՛ բոլոր առանձնապես ծանր հանցանքներին:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգիրք:

2. 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված և 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգիրք:

3. 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք:

4. 2007 թվականի հոկտեմբերի 22-ին ընդունված և նույն թվականի դեկտեմբերի 8-ին ուժի մեջ մտած «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենք:

5. **Թումասյան Դ., Գրիգորյան Գ.**, Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս: Ուսումնական ձեռնարկ: ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր: Եր., «Լիմուշ», 2022, 480 էջ:

6. **Ղամբարյան Ա., Մուրադյան Մ.**, Պետության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ, 4-րդ լրամշակված հրատ.: Երևան, «Լուսաբաց հրատարակչություն», 2023, 476 էջ:

7. **Հովհաննիսյան Գ.**, Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն: Եր., «Հանրային դիվանագիտություն» բարեգործական ՀԿ, 2020, 448 էջ:

8. **Արա Գաբուզյան, Աննա Մարգարյան, Տիգրան Սիմոնյան**, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց: 2022:

9. **Փնորգ Բարսեղյան**, Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելիս քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնասի պատճառման իրավաչափության պայմանները: Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն 2025, Vol. 16, No. 1(42), հունիս, 74-104, <https://doi.org/10.46991/BYSU.C/2025.16.1.074>

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОТРУДНИЧЕСТВА С ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИМИ ОПЕРАТИВНО-РАЗЫСКНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНАМИ КАК ИСКЛЮЧАЮЩЕГО УГОЛОВНУЮ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА

Аннотация

Статья посвящена новому исключаящему уголовную ответственность обстоятельству, предусмотренному Уголовным кодексом Республики Армения, принятым 5 мая 2021 года, а именно сотрудничеству с органами, осуществляющими оперативно-разыскную деятельность. Основное внимание в статье уделяется исключениям из условий правомерности данного обстоятельства, прямо установленным в Кодексе.

Актуальность выбранной темы обусловлена разногласиями между специалистами по рассматриваемому вопросу, очевидными недостатками соответствующих законодательных регулирований, а также необходимостью всестороннего толкования соответствующего законодательства, что и является основной целью статьи.

В работе предпринята попытка всеобъемлющего толкования законодательства, уделяя особое внимание спорным вопросам, вызвавшим разногласия между специалистами. В частности, поднимаются следующие вопросы:

- К какой группе преступлений относятся признаки «оконченное» и «направленное против личности», предусмотренные частью 2 статьи 41 Уголовного кодекса Республики Армения?
- Существует ли противоречие между частями 2 и 3 статьи 41 Уголовного кодекса Республики Армения?
- Соответствует ли часть 1 статьи 13 Закона Республики Армения «Об оперативно-разыскной деятельности» статье 41 Уголовного кодекса Республики Армения, которая служит необходимой материально-правовой основой для её практического применения?

4(121)2025

SBU

PNS

UPL

Ключевые слова: оперативно-разыскная деятельность, сотрудничающее лицо, исключающее уголовную ответственность обстоятельство, освобождение от уголовной ответственности.

SOME ISSUES OF COOPERATION WITH BODIES CARRYING OUT OPERATIONAL-INTELLIGENCE ACTIVITIES AS A CONDITION EXCLUDING CRIMINAL LIABILITY

Annotation

The article is devoted to a new circumstance excluding criminal liability, introduced by the Criminal Code of the Republic of Armenia, adopted on May 5, 2021-namely, cooperation with bodies engaged in operational-intelligence activities. The article primarily examines the exceptions to the conditions of legality of this circumstance, as expressly defined by the Code.

The relevance of the topic is underscored by the disagreement among specialists regarding the issue, the apparent shortcomings of the relevant legislative regulations, and the need for a comprehensive interpretation of the legislation, which constitutes the main objective of the work.

The article seeks to provide such an interpretation, paying particular attention to problematic aspects and matters that have caused professional disagreement. Specifically, it raises the following questions:

- To which group of crimes do the features “completed” and “directed against a person,” as stipulated in Part 2 of Article 41 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, refer?
- Is there a contradiction between Parts 2 and 3 of Article 41 of the Criminal Code of the Republic of Armenia?
- Does Part 1 of Article 13 of the Law of the Republic of Armenia “On Operative-Intelligence Activities” correspond to Article 41 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, which serves as the necessary substantive legal basis for ensuring its practical implementation?

Keywords: operative-intelligence activities, cooperating person, circumstance excluding criminal liability, exemption from criminal liability.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 21.10.2025 թ., տրվել է գրախոսության 21.10.2025 թ., ընդունվել է պաշարության 25.10.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-221

ԼԻԼԻԹ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

*Երևանի քաղաքապետարանի
աշխատակազմի իրավաբանական
վարչության պետի տեղակալ,
Հայաստանի եվրոպական
համալսարանի հայցորդ*

ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՓՈԽԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Ամփոփագիր

Հոդվածում քննարկվում են պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության երաշխիքները՝ սահմանադրական կարգավորումների համատեքստում:

Հետազոտության շրջանակներում ուսումնասիրության առարկա են դարձել պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության երաշխիքների վերաբերյալ տեսական գրականության մեջ ներկայացված գիտական մոտեցումները, սահմանադրաիրավական առանձին կարգավորումները և կատարված սահմանադրաիրավական հետազոտությունների հիման վրա վեր են հանվել այն երաշխիքները, որոնք ընկած են պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության հիմքում:

Սույն հոդվածի նպատակը սահմանադրական կարգավորումների համատեքստում պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության երաշխիքների վերհանումն է, դրանց առանձնացումը:

Հոդվածում քննարկվում են այնպիսի հարցեր, որոնք այս կամ այն չափով իրենց արտացոլում են ստացել տարբեր հեղինակների աշխատություններում, սակայն, դրան զուգահեռ, հոդվածի շրջանակներում անդրադարձ է կատարվում այնպիսի հիմնահարցերի, որոնք առանձին համալիր գիտական քննարկման ու իրավական հետազոտության առարկա չեն հանդիսացել:

Կատարված իրավական վերլուծությունների հիման վրա, հոդվածում սահմանադրական կարգավորումների համատեքստում ներկայացվում են պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության երաշխիքները՝ դրանք դիտարկելով որպես միասնական ու

փոխկապակցված փոխադարձ երաշխիքների համակարգ, որն ապահովում է այդ մարմինների միջև հավասարակշռությունը, երկկողմանի պատասխանատվությունը, արդյունավետ համագործակցությունը, ինչպես նաև հանրային իշխանության ամբողջ համակարգի կայունությունն ու միասնությունը:

Հիմնաբառեր. պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, փոխգործակցություն, երաշխիքներ.

Ներածություն

Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների՝ երկու համեմատաբար ինքնուրույն, սակայն, մշտապես փոխազդող համակարգերը նպաստում են հանրային իշխանության միասնական իրականացմանը՝ պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման իրականացման միջոցով:

Պետական իշխանությունը, որպես ժողովրդի կամքը միջնորդավորված կերպով պարտադրելու իրավունք և կարողություն, պետության գործառնական կարևոր բաղադրատարրերից է, որն արտահայտվում է պետության կողմից իր առաքելությունը հրապարակային և ինքնիշխան ձևով իրականացնելու կարողունակությամբ՝ համապարտադիր վարքագծի կանոններ սահմանելու և դրանց կիրառումն ապահովելու միջոցով¹: Իր հերթին, հանրային իշխանության մեկ այլ ձևը՝ տեղական ինքնակառավարումը, հիմնվում է ինքնուրույնության սկզբունքի վրա, որը սահմանադրորեն ամրագրված է որպես դրա կազմակերպման և գործունեության իրավական հիմք և արձանագրում է վերջինիս կազմակերպական և գործառության ազատությունը՝ պետության սահմանած իրավակարգի շրջանակներում:

Նման փոխգործակցության շրջանակներում՝ պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման ինստիտուցիոնալ կայունության ապահովման, պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջև լիազորությունների հստակ տարանջատման և իրականացման, ինչպես նաև այդ մարմինների միջև արդյունավետ համագործակցության ապահովման տեսանկյունից առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում այն երաշխիքների սահմանադրական ուսումնասիրությունը, որոնք ապահովում են վերջիններիս փոխհարաբերությունների իրավական կարգավորումը:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությունն իրականացվում է որոշակի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական պայմաններում, որոնք իրենց բնույթով կարող են բազմազան և փոփոխական լինել՝ կախված տվյալ երկրի զարգացման մակարդակից, քաղաքական կառուցվածքից և սոցիալական իրադրությունից: Այդ պայմանները, հանդիսանալով հասարակության և պետության կենսագործունեության հիմնական հիմքերից, կարող են ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական ազդեցություն ունենալ տեղական

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի հոկտեմբերի 14-ի ՍԴՈ-766 որոշումը:

ինքնակառավարման իրականացման գործընթացների վրա՝ նպաստելով դրանց կայուն և արդյունավետ գործարկմանը, կամ հակառակը՝ ստեղծել լուրջ խոչընդոտներ այդ գործընթացների իրականացման ճանապարհին: Ուստի, տեղական ինքնակառավարումը կարող է արդյունավետ լինել միայն այն ժամանակ, երբ պետությունը ոչ թե պարզապես օրենսդրորեն կամրագրի տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունները, այլ նաև կստեղծի բավարար պայմաններ տեղական ինքնակառավարման իրականացման համար:

Երկրի սահմանադրական կարգի կայունությունն ապահովելու նպատակով պետությունը պարտավոր է ստեղծել և ապահովել արդյունավետ իրավական երաշխիքներ: Այս երաշխիքների առկայությունը կենսական նշանակություն ունի ինչպես պետական իշխանության ինքնիշխան գործունեության, այնպես էլ տեղական ինքնակառավարման ինքնուրույնության երաշխավորման, ինչպես նաև հանրային իշխանության ողջ համակարգի վերահսկելիության և արդյունավետ գործունեության ապահովման տեսանկյունից:

Գիտական գրականության մեջ «երաշխիք» (*garantie*)՝ «անվտանգություն») հասկացության վերաբերյալ միասնական դիրքորոշում առկա չէ: Այնուամենայնիվ, մասնագիտական գրականության մեջ տարածված տեսական մոտեցման համաձայն՝ երաշխիքները պայմաններ, կառուցակարգեր, եղանակներ ու միջոցներ են՝ ուղղված իրավունքների ու ազատությունների կենսագործմանը, պահպանությանը և դրանց պատշաճ պաշտպանությանը¹: Առանց համապատասխան երաշխիքների իրավունքներն ու ազատությունները չեն կարող կատարել իրենց առաքելությունը:

Միասնական մոտեցում առկա չէ նաև իրավունքների և ազատությունների երաշխիքների դասակարգման հարցում: Չնայած երաշխիքների դասակարգման բազմազանությանը՝ կատարված ուսումնասիրությունների հիման վրա կարելի է արձանագրել, որ մասնագիտական գրականության մեջ ընդունված համընդհանուր տեսական մոտեցման համաձայն՝ հիմնական իրավունքների ու ազատությունների երաշխիքները ըստ գործողության ոլորտի լինում են՝ ներպետական և միջազգային, ըստ ապահովման եղանակի՝ պետական-իրավական և հասարակական, ըստ ներգործության ձևի՝ ընդհանուր հասարակական պայմաններ (քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, գաղափարական-կրթական) և իրավական երաշխիքներ (սահմանված են օրենքներով, պարտադիր են, ազդեցիկ և գործուն): Իրավական երաշխիքներն իրենց հերթին լինում են սահմանադրական (Սահմանադրությամբ ամրագրված) և ճյուղային-օրենսդրական (տարբեր ոլորտներ կարգավորող օրենքներով ամրագրված)²:

¹ Տե՛ս **Витрук Н.В.** Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. - М.: Наука, 1979. - С. 194:

² Տե՛ս **Վաղարշյան Ա.Գ.**, Մարդու իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման և սահմանափակման սահմանադրական նորամուծությունները (համակարգային և ձևական իրավաբանական մեկնաբանություն): «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն»: Երևան, 2017, № 3 (24), էջ 3:

Իրավունքների և ազատությունների երաշխավորման գործում բացառիկ է Սահմանադրության դերը, որը պարունակում է բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող երաշխիք-հոդվածներ: Ամենից ընդհանուր երաշխիքը սահմանադրական կարգն է, նրա համընդհանուր ճանաչում գտած սկզբունքներն ու նորմերը, որոնք ձևավորում են իրավական, քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների կայուն և կանխատեսելի շրջանակ:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ¹ (այսուհետ՝ Սահմանադրություն) պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության երաշխիքները սահմանող առանձին հոդված առկա չէ, և դրանք իրենց արտացոլումն են գտել սահմանադրական մի շարք հոդվածներում՝ կարգավորելով պետություն-համայնք փոխհարաբերությունների հիմնական սկզբունքները, գործառույթների բաշխման և վերահսկողության մեխանիզմները, տեղական ինքնակառավարման կազմակերպման հիմնարար դրույթները:

Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխհարաբերությունների սահմանադրական կարգավորման շրջանակներում միանշանակ է, որ Սահմանադրությունը հանդես է գալիս որպես տեղական ժողովրդավարության (local democracy) հաստատման և ամրապնդման երաշխիք՝ սահմանելով տեղական ինստիտուտների կարգավիճակը, դերը, կառուցվածքը, ձևավորման և կազմակերպման կարգը, ինչպես նաև նրանց լիազորություններն ու ֆինանսավորման հիմքերը²:

Տեղական ինքնակառավարման երաշխիքների դասակարգման մոտեցումներն առանձնանում են մեծ բազմազանությամբ: Օրինակ, Օ.Ե. Կուտաֆինը և Վ.Ի. Ֆադեևը դրանք բաժանում են ընդհանուր և հատուկ (իրավական) երաշխիքների: Որպես ընդհանուր երաշխիքներ նրանք դիտարկում են տնտեսական, քաղաքական հարաբերությունները, հասարակության հոգևոր հիմքերը, իսկ որպես հատուկ՝ որոշակի իրավական միջոցներ³: Ս.Դ. Կնյազևը տեղական ինքնակառավարման երաշխիքները բաժանում է ընդհանուրի և իրավականի: Նրա կարծիքով՝ ընդհանուր երաշխիքները ներկայացնում են տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական պայմաններ, որոնք ազդում են (ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական) ինքնակառավարման գործընթացի վրա⁴: Ն.Վ. Պոստովոյն առանձնացնում է տնտեսական, կազմակերպչական և իրավական երաշ-

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով, ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հայրուկ թողարկում Հոդ. 1118:

² Տե՛ս Ապակենտրոնացման տեսություն և տեղական ինքնակառավարում (ուսումնամեթոդական ձեռնարկ): Կ. Ալթունյան: Եր., ԵՊՀ հրապ., 2021, էջ 69:

³ Տե՛ս **Власенко Е.Е.** Конституционные гарантии муниципальной власти в России // *Право и практика.* 2017. № 4, էջ 33:

⁴ Տե՛ս **Князев С.Д.** Местное самоуправление в Российской Федерации: конституционная природа и значение для муниципального права // *Журнал российского права.* 2008. № 6 (138), էջ 17:

խիքները¹: Իսկ Ե.Ս. Շուգրինան առանձնացնում է տեղական ինքնակառավարման իրավունքի իրականացման, պահպանության, պաշտպանության և վերականգնման երաշխիքները²: Մեկ այլ տեսական դասակարգմամբ առանձնացվում են տեղական ինքնակառավարման քաղաքական³, տարածքային, կազմակերպական, ֆինանսատնտեսական և իրավական երաշխիքները⁴:

Իրավաբանական գրականության մեջ տարածված է տեղական ինքնակառավարման երաշխիքների բաժանումը երկու հիմնական խմբի՝ ընդհանուր և հատուկ երաշխիքների⁵:

Տեսական գրականության մեջ ընդհանուր երաշխիքների տակ հասկացվում են սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական հարաբերությունները, հասարակության հոգևոր հիմքերն ու արժեքները, որոնք ծառայում են որպես տեղական ինքնակառավարման զարգացման նախադրյալներ, ապահովում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության կայունությունը, ինչպես նաև ստեղծում են իրական հնարավորություններ տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավասությունը սահմանող նորմերի առավել լիարժեք իրականացման համար⁶, իսկ հատուկ (իրավական) երաշխիքները դիտվում են որպես իրավական միջոցներ, պայմաններ և ինստիտուտներ, որոնց միջոցով ապահովվում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությունը⁷: Ընդունված տեսական մոտեցման համաձայն՝ հատուկ (իրավական) երաշխիքներն ընդգրկում են իրավունքների, ազատությունների իրականացումն ու պաշտպանությունը ապահովող իրավական միջոցները⁸: Ըստ այդմ՝ ընդհանուր երաշխիքներին դասվում են սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և գաղափարական (հոգևոր) երաշխիքները, իսկ հատուկ երաշխիքներին՝ իրավական (իրավաբանական) երաշխիքները⁹:

Հաշվի առնելով, որ ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հատուկ երաշխիքներն իրենց արտահայտությունն են ստացել Սահմանադրության մեջ՝ սահմանադրական նորմերի տեսքով, և դրանով իսկ հանդիսանում են իրավական

¹ Տե՛ս **Власенко Е.Е.** Նշվ. աշխ., էջ 33:

² Տե՛ս **Корнев В.Н., Нифанов А.Н.** Гарантии местного самоуправления: теоретико-методические аспекты. - Белгород, 2008, էջ 9:

³ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության մոնիցինգայի իրավունք // ընդհանուր խմբագրությամբ **Գ.Դանիելյանի**: Երևանի պետ. համալս., «Հայրապետ», 2015, էջ 78:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 213:

⁵ Տե՛ս **Шайхуллин М.С.** Конституционно-правовые гарантии развития местного самоуправления в Российской Федерации: Диссертация ... доктора юридических наук: 12.00.02, էջ 67:

⁶ Տե՛ս **Карсеева М.В.** Финансовое правоотношение. - М., 2001, էջ 254:

⁷ Տե՛ս Муниципальное право: учебник / **С.Г. Соловьев, Е.И. Бычкова.** - М., 2015, էջ 422:

⁸ Տե՛ս **Козлова Е.И, Кутафин О.Е.** Конституционное право Российской Федерации: учебник. - М.: Юрист, 1995, էջ 191:

⁹ Տե՛ս **Фарбер И.Е., Ржевский В.А.** Вопросы теории советского конституционного права. Выпуск 1. - Саратов, 1967, էջ 25, **Эбзеев Б.С.** Советское государство и права человека. - Саратов, 1986, էջ 69:

երաշխիքներ, և ըստ իրենց նպատակի՝ ուղղված են տեղական ինքնակառավարման ֆինանսական, տնտեսական և կազմակերպական ինքնուրույնության ապահովմանը, ինչպես նաև դատական և այլ իրավական պաշտպանության ձևերի իրականացմանը, գտնում ենք, որ նման դասակարգումը տեսականորեն լիարժեք հիմնավորված չէ: Մեր կարծիքով՝ տեղական ինքնակառավարման ընդհանուր և հատուկ երաշխիքները գործում են որպես փոխկապակցված բաղադրիչներ՝ իրավական երաշխիքների տեսքով:

Տեղական ինքնակառավարման քաղաքական երաշխիքները ներառում են պետության քաղաքական-իրավական ռեժիմը: Դրանք կոչված են ապահովելու հանրային կառավարման համակարգում և պետական իշխանության մարմինների հետ հարաբերություններում տեղական ինքնակառավարման ինքնուրույնությունը: Տեղական ինքնակառավարման կարևոր քաղաքական երաշխիքներից են՝ պետությունում ժողովրդավարական քաղաքական ռեժիմի առկայությունը, տեղական ինքնակառավարման ճանաչումը որպես ժողովրդաիշխանության իրացման ինքնուրույն ձև, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ձևավորման ժողովրդավարական մեխանիզմները, պետական իշխանության համակարգի կառուցումը՝ իշխանությունների բաժանման սկզբունքի հիման վրա, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջև լիազորությունների հստակ տարանջատումը, ինչպես նաև զաղափարախոսական բազմակարծության և բազմակուսակցական համակարգի ճանաչումն ու երաշխավորումը:

Տեղական ինքնակառավարումն իրականացվում է համայնքներում (Սահմանադրության 179-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), ինչը նշանակում է, որ համայնքը հանդիսանում է տեղական ինքնակառավարման հիմնական միավորը: Որպես տեղական ինքնակառավարման երաշխիք՝ պետությունը պարտավոր է որպես վարչատարածքային միավոր ստեղծել համայնքներ, որոնցում պետք է իրականացվի տեղական ինքնակառավարում: Նշված պահանջը բխում է նաև Սահմանադրության 121-րդ հոդվածից:

Ընդ որում, տեղական ինքնակառավարման իրականացման համար ոչ միայն անհրաժեշտ է վարչատարածքային միավորների՝ համայնքների ստեղծումը, այլ նաև՝ դրանց տարածքային կայունության իրավական երաշխիքների ապահովումը: Այս առումով Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիան¹ սահմանում է տեղական ինքնակառավարման տարածքային հիմնարար երաշխիք՝ «Տեղական ինքնակառավարման մարմինների տարածքային սահմանազատումների ցանկացած փոփոխություն չպետք է կատարվի առանց նախապես խորհրդակցելու տեղական շահագրգիռ համայնքների հետ, հնարավորության դեպքում, նաև հանրաքվե անցկացնելու միջոցով (եթե թույլատրված է օրենքով)»: Դրան համապատասխան, Սահմանադրության 190-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ հանրային շահերից ելնելով՝ համայնքները կարող են օրենքով միավորվել կամ բաժանվել:

¹ Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիա: Եվրոպայի խորհուրդ, Սպրապուրոզ, ընդունվել է 15.10.1985 թ.

Ազգային ժողովը համապատասխան օրենք ընդունելիս պարտավոր է լսել այդ համայնքների կարծիքը:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ պետական իշխանության հետ փոխգործակցության շրջանակում տեղական ինքնակառավարման արդյունավետ իրականացումը պահանջում է տեղական ինքնակառավարման իրականացման համար անհրաժեշտ վարչատարածքային միավորի ստեղծում և դրա տարածքային փոփոխությունների հստակ և իրավականորեն կարգավորված ընթացակարգերի հաստատում՝ բացառելով պետական իշխանության մարմինների կողմից կամայական փոփոխությունները:

Տեղական ինքնակառավարումը տեղական ինքնակառավարման մարմինների ոչ միայն իրավունքն է, այլև կարողությունը, քանի որ նշված իրավունքն իրացնելու համար վերջիններս պետք է ունենան համապատասխան ռեսուրսների ձևավորման աղբյուրներ (օրինակ՝ ֆինանսական, կազմակերպական, մարդկային):

Տեղական ինքնակառավարման երաշխիքների հաջորդ խումբը ֆինանսատնտեսական երաշխիքներն են: Այս երաշխիքները նպատակ ունեն ստեղծել նյութատեխնիկական և ֆինանսական բազա, որը թույլ կտա տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ինքնուրույն և հաջողությամբ կատարել իրենց լիազորությունները և ապահովել համայնքի զարգացումը:

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է, որը հիմնված է մասնավոր սեփականության, տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության վրա և պետական քաղաքականության միջոցով ուղղված է ընդհանուր տնտեսական բարեկեցությանը և սոցիալական արդարությանը (Սահմանադրության 11-րդ հոդված): Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը, ներառյալ՝ համայնքային սեփականությունը (Սահմանադրության 10-րդ հոդված): Այս սահմանադրական հիմքերն իրենց ամրագրումն են ստացել ոչ միայն որպես սահմանադրական կարգի հիմունք, այլ նաև որպես մարդու հիմնական իրավունք, որը Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի ուժով տարածվում է նաև համայնքների՝ որպես հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց վրա:

Այսպիսով, համայնքի կարևորագույն տնտեսական երաշխիքը նրա՝ այլ սուբյեկտների հետ հավասար հիմունքներով (Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 128-րդ հոդվածի 1-ին մաս) սեփականություն ունենալու, ինչպես նաև տնտեսական գործունեություն ծավալելու իրավունքն ու կարողությունն է (Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիայի (այսուհետ՝ Խարտիա) 3-րդ, 9-րդ հոդվածներ, Սահմանադրության 184-րդ հոդված):

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ֆինանսական ինքնուրույնության և մունիցիպալ միավորների համաչափ ֆինանսավորման երաշխիքները սահմանված են Խարտիայի 9-րդ հոդվածով: Դրանով հռչակված է տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավունքը՝ տնօրինելու սեփական ֆինանսավորման միջոցներ, որոնք նրանք ազատորեն կարող են օգտագործել իրենց լիազորությունների շրջանակում (Խարտիայի 9-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Ընդ որում,

նույն հոդվածի 2-րդ մասով հռչակվում է նաև, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ֆինանսական միջոցները պետք է համաչափ լինեն Սահմանադրությամբ կամ օրենքով նրանց տրված լիազորություններին: Որպես տեղական ինքնակառավարման ֆինանսա-տնտեսական կայունության կարևոր երաշխիք, անհրաժեշտ է առանձնացնել նաև Խարտիայի 9-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրված այն կարգավորումը, որը համայնքների համաչափ զարգացումն ապահովելու նպատակով պահանջում է համապատասխան ֆինանսական համահարթեցման ընթացակարգերի հաստատում կամ հավասարազոր միջոցառումներ:

Համայնքներն ունեն իրենց բյուջեն, որը ձևավորում են ինքնուրույն, բյուջեի եկամուտների երաշխավորված աղբյուրներ, որոնք անհրաժեշտ են տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունների իրականացումը ապահովելու համար (Սահմանադրության 185-րդ և 186-րդ հոդվածներ):

Համայնքների ֆինանսավորման կարևոր երաշխիք են Սահմանադրության 186-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերում ամրագրված կարգավորումները, որոնք պահանջում են համայնքներին պետության կողմից լիազորություններ պատվիրակելու դեպքում՝ պետական բյուջեից պարտադիր ֆինանսավորում և սահմանում են պետության պարտավորությունը՝ պետության հնարավորությունների շրջանակներում միջոցներ հատկացնելու համայնքների համաչափ զարգացումն ապահովելու համար:

Կարող ենք արձանագրել, որ տեղական ինքնակառավարման ֆինանսա-տնտեսական երաշխավորվածության հիմքը համայնքային սեփականությունն ու տեղական բյուջեն են: Իսկ որպես Սահմանադրությամբ ամրագրված ֆինանսա-տնտեսական երաշխիքներ՝ տեղական ինքնակառավարման համակարգում կարող ենք առանձնացնել՝ 1) համայնքների տնտեսական ինքնուրույնության ճանաչումը, 2) համայնքային սեփականության առկայությունը և համայնքների կողմից դրա տնօրինման հնարավորությունը, 3) տեղական բյուջեն կազմելու և տնօրինելու իրավունքը, 4) համապատասխան ֆինանսական ռեսուրսների առկայությունը և տեղական եկամուտների աղբյուրների օրենսդրական ամրագրումը, 5) պետության կողմից ֆինանսական աջակցություն ցուցաբերելու պարտավորությունը, 6) պետության կողմից պատվիրակված լիազորությունների իրականացման համար պետական բյուջեից պարտադիր ֆինանսավորումը, 7) համայնքների տնտեսական գործունեություն իրականացնելու իրավունքը:

Չնայած համայնքների տնտեսական ինքնուրույնության ճանաչմանը՝ տեղական ինքնակառավարման երաշխիքների գործնական իրականացումը կախված է պետության ընդհանուր տնտեսական կայունությունից, հատկապես, երբ տեղական մակարդակի խնդիրներն անհրաժեշտ է լուծել սահմանափակ ռեսուրսների պայմաններում: Արդյունավետ տեղական ինքնակառավարման համար անհրաժեշտ է տնտեսապես կայուն պետություն, որն ի վիճակի է ապահովել ֆինանսական ռեսուրսների հավասարակշռված բաշխում պետական և տեղական մակարդակների միջև՝ լիազորությունների հստակ բաժանմամբ:

Առանց բավարար նյութատեխնիկական և ֆինանսական ռեսուրսների՝ պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջև

արդյունավետ համագործակցությունը դժվար է պատկերացնել: Օրենքով երաշխավորված սեփական ռեսուրսների առկայությունը և պետության ֆինանսատնտեսական աջակցությունը համայնքներին կենսական նախապայման է նրանց կայունության և ինքնուրույնության համար: Հակառակ դեպքում համայնքները կդառնան կենտրոնական իշխանությունից կախված՝ կորցնելով իրենց ինքնուրույն գործելու կարողությունը:

Տեղական ինքնակառավարման պաշտպանությանն ուղղված կարևորագույն իրավական երաշխիքներից մեկը տեղական ինքնակառավարման իրավունքի, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահված իրավունքների կամայական սահմանափակման արգելքն է: Այս երաշխիքը տարբեր երկրների սահմանադրություններում իր ամրագրումն է ստացել տարբեր իրավական նորմերի տեսքով: Որոշ երկրների սահմանադրություններում այն ամրագրված է ուղղակիորեն՝ որպես առանձին իրավական նորմ, մինչդեռ այլ երկրներում այն ձևակերպված է անուղղակիորեն՝ այլ իրավական սկզբունքների շրջանակներում:

Թեև Սահմանադրությունում տվյալ երաշխիքը ուղղակի ձևով արտահայտված չէ, այնուամենայնիվ, Սահմանադրության մի շարք դրույթներ անուղղակիորեն ենթադրում են դրա իրավական երաշխավորումը: Սահմանադրության անփոփոխելի 1-ին հոդվածում ամրագրված իրավական պետության միջուկն օրինականության սկզբունքն է (Սահմանադրության 6-րդ հոդված), որը որպես ամբողջ հանրային իշխանության իրականացման հիմք սահմանում է Սահմանադրությունը կամ օրենքը: Սահմանադրության 6-րդ հոդվածն օրինականության սկզբունքն ընդգրկում է լայն առումով՝ դրանում ներառելով ոչ միայն Ազգային ժողովի կողմից կամ հանրաքվեի միջոցով ընդունվող օրենքը, այլ նաև իրավական նորմերի աստիճանակարգության մեջ բարձրագույն տեղ զբաղեցնող Սահմանադրությունը (5-րդ հոդվածի 1-ին մաս)¹:

Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխհարաբերությունների կառուցման շրջանակներում նման ամրագրման միջոցով Սահմանադրությունը հանրային իշխանության բոլոր մարմիններին կաշկանդում է Սահմանադրությամբ (Սահմանադրության գերակայությամբ): Օրինականության սկզբունքի համաձայն՝ հանրային իշխանության մարմինների լիազորությունները սահմանվում են Սահմանադրությամբ և օրենքներով, վերջիններս իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով: Սա ուղղակիորեն ենթադրում է, որ տեղական ինքնակառավարման իրավունքների սահմանափակումը թույլատրելի է միայն օրենքով, և հանրային իշխանության ոչ մի մարմին իրավունք չունի առանց որևէ իրավական հիմքի՝ օրենքով հաստատված շրջանակներից դուրս սահմանափակելու դրանք և յուրաքանչյուր դեպքում պետք է գործի՝ ելնելով սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2017 թվականի նոյեմբերի 10-ի թիվ ՍԴՈ-1384 որոշումը:

սահմանափակման ընդհանուր չափանիշներից՝ ա) սահմանափակման համաչափության սկզբունք (Սահմանադրության 78-րդ հոդված), բ) սահմանափակման որոշակիության սկզբունք (Սահմանադրության 79-րդ հոդված), գ) իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները (Սահմանադրության 81-րդ հոդված):

Սահմանադրության ընդունումը դեռևս չի նշանակում, որ դրանում ամրագրված իրավական նորմերն ու գաղափարները արդեն իսկ իրականություն են, ուստի դրանց իրագործումն ու պաշտպանությունը պահանջում է լրացուցիչ օրենսդրական-նորմատիվային կարգավորում: Այս համատեքստում կարևոր նշանակություն է վերապահվում օրենսդիր իշխանությանը, քանի որ տեղական ինքնակառավարման իրականացման վերաբերյալ բազմաթիվ հարցեր կարգավորվում են օրենքներով: Սահմանադրությունն այս համատեքստում հանդես է գալիս որպես կարևոր երաշխիք՝ օրենսդիր իշխանության մարմնի վրա դնելով պարտականություն՝ իրավունքներն ու ազատությունները կարգավորելիս օրենքներով սահմանելու դրանց արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր (Սահմանադրության 75-րդ հոդված): Սահմանադրությունը, դրանով իսկ, փաստորեն, պարտավորեցնում է օրենսդիր իշխանության մարմինն օրենքների ընդունման միջոցով ձևավորել այնպիսի իրավական հիմք, որը կապահովի տեղական ինքնակառավարման իրավունքների լիարժեք իրագործումն ու պաշտպանությունը՝ սահմանադրական սկզբունքներին համապատասխան: Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության շրջանակներում այն հանդիսանում է պետական իշխանությանն ուղղված սահմանադրական պահանջ՝ տեղական ինքնակառավարման ոլորտի սահմանադրական նորմերի արդյունավետ իրականացման համար ստեղծելու անհրաժեշտ կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:

Սահմանադրական այս նորմերը ծառայում են ոչ միայն որպես պետական իշխանության գործունեության սահմանափակման և վերահսկողության միջոց, այլ նաև հանդիսանում են պետական իշխանության կարևոր երաշխիք՝ սահմանելով, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները չեն կարող գերազանցել իրենց իրավասությունները և պետք է գործեն պետության սահմանած իրավական կարգի շրջանակներում, ինչը պետական իշխանության կայունության և պետությունում հաստատված իրավական կարգի ապահովման երաշխիք է:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինները, մասնավորապես՝ համայնքի ավագանին, ևս օժտված է նորմատիվ իրավական ակտեր ընդունելու իրավասությամբ (Սահմանադրության 182-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Համայնքի ավագանու կողմից ընդունված ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը ենթակա են պարտադիր կատարման համայնքի տարածքում գործող բոլոր իրավասուբյեկտների՝ ներառյալ պետական իշխանության մարմինների կողմից: Այս իրավակարգավորումը կարևոր իրավապաշտպան և ինստիտուցիոնալ երաշխիք է՝ կանխելու կենտրոնական իշխանության գերիշխան

միջամտությունը համայնքային ինքնակառավարմանը և պետական իշխանության հետ փոխհարաբերություններում ծառայում է որպես իրավական հավասարակշռության և տեղական ինքնուրույնության կարևոր երաշխիք:

Իրավական երաշխիքների համակարգում առանցքային նշանակություն ունի տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության նկատմամբ վարչական վերահսկողության իրավական կարգավորումը: Խարտիայի «Տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության վարչական վերահսկողությունը» վերտառությամբ 8-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ցանկացած վարչական վերահսկողություն կարող է իրականացվել միայն Սահմանադրությամբ կամ օրենքով նախատեսված ընթացակարգերով և դեպքերում: Խարտիայի բացատրական զեկույցը սահմանափակում է այս հոդվածի կիրառելիության ոլորտը միայն այն հսկողությամբ, որը իրականացվում է «այլ կառավարման մակարդակների» կողմից, այսինքն՝ կենտրոնական մարմինների կամ տարածաշրջանային իշխանությունների կողմից¹:

Տեղական ինքնակառավարման մարմիններն իրենց վերապահված լիազորություններն իրականացնում են սեփական պատասխանատվությամբ, ինչը պետությանն արգելում է տեղական ինքնակառավարման մարմիններին հրահանգել, թե նրանք իրենց իրավասությանը վերապահված ո՞ր հարցը լուծեն կամ ինչպե՞ս իրականացնեն իրենց լիազորությունները: Միևնույն ժամանակ, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին հակակշռելու, նրանց կողմից օրենքների պահպանումն ապահովելու համար սահմանադիրը տեղական ինքնակառավարման մարմինների նկատմամբ սահմանել է հսկողություն իրականացնելու իրավասություն (Սահմանադրության 188-րդ հոդված)²:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների նկատմամբ վերահսկողության ոլորտում սահմանված է սահմանադրական շատ կարևոր սկզբունք՝ օրինականության սկզբունքը, նման վերահսկողության ցանկացած ձև պետք է նախատեսված լինի Սահմանադրությամբ կամ օրենքով: Այս շատ կարևոր սկզբունքն ունի տարբեր հետևանքներ. Նախ՝ վերահսկողության բոլոր ձևերը պետք է ունենան օրենսդրական հիմք, ինչը նշանակում է, որ արգելվում են *ad hoc* ընթացակարգերը (վերահսկողության չկարգավորված դեպքեր): Վերահսկողությունը չի կարող իմպրովիզացվել կամ պատվիրվել ավելի բարձր մակարդակի իշխանությունների կողմից՝ առանց հստակ իրավական հիմքի: Սա, որպես հետևանք, նշանակում է, որ կառավարման ավելի բարձր մակարդակները չունեն տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերահսկելու ընդհանուր լիազորություններ և կարող են կիրառել միայն վերահսկողության այնպիսի մեթոդներ, որոնք խստորեն կարգավորվում են օրենքով: Միևնույն ժամանակ, վերահսկող մարմինները պետք է խստորեն պահպանեն օրենքով սահմանված

¹ Տե՛ս CG-FORUM(2020)02-05final, A contemporary commentary by the Congress on the explanatory report to the European Charter of Local Self-Government, § 123:

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի մայիսի 14-ի թիվ ՍԴՈ-1593 որոշումը:

ընթացակարգերը նման վերահսկողության իրականացման համար (ժամանակ, եղանակ, իրավասություն և այլն), քանի որ հակառակ դեպքում վերահսկողությունը կլինի անվավեր և կարող է վիճարկվել վերահսկվող տեղական իշխանության մարմնի կողմից¹:

Այս երաշխիքները մի կողմից ապահովում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների ինքնուրույնությունը, նախանշում են վարչական վերահսկողության թույլատրելի սահմանները՝ կանխելով պետական իշխանության մարմինների կողմից առանց իրավական հիմքի վերահսկողության հնարավորությունը և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությանը անհարկի միջամտությունները, իսկ մյուս կողմից ապահովում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության օրինականությունը և վերահսկելիությունը՝ բացառելով հնարավոր չարաշահումները:

Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխհարաբերություններում առանցքային կարևոր նշանակություն ունի դատական պաշտպանության սահմանադրական երաշխավորումը², որն ամրագրված է Սահմանադրության 61-րդ հոդվածում: Այն երաշխավորում է յուրաքանչյուր անձի իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանությունը՝ անկախ խախտումը կատարած մարմնի կարգավիճակից: Սա կարևոր երաշխիք է ոչ միայն տեղական ինքնակառավարման մարմինների, այլ նաև պետական իշխանության մարմինների իրավունքների պաշտպանության համար:

Դատական պաշտպանության հնարավորությունն ապահովվում է նաև սահմանադրական արդարադատության միջոցով: Տեղական ինքնակառավարման սահմանադրական հիմքերի համակողմանի ապահովումն ու լիարժեք իրականացումը հնարավոր չէ առանց տեղական ինքնակառավարման իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության ապահովման: Այս առումով տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավունքների իրավական պաշտպանության կարևոր երաշխիք պետք է դիտարկել Սահմանադրության 169-րդ հոդվածով տեղական ինքնակառավարման մարմիններին տրված լիազորությունը՝ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետում թվարկված՝ իրենց սահմանադրական իրավունքները խախտող նորմատիվ իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով, ինչպես նաև Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 4-րդ կետով (սահմանադրական մարմինների միջև նրանց սահմանադրական լիազորությունների առնչությամբ առաջացող վեճերի մասով) սահմանված դեպքերում դիմելու Սահմանադրական դատարան:

Դատական պաշտպանությունը որպես տեղական ինքնակառավարման և պետական իշխանության երաշխիք ունի երկու կարևոր գործառույթ՝ այն

¹ *St'u CG-FORUM(2020)02-05final, A contemporary commentary by the Congress on the explanatory report to the European Charter of Local Self-Government § 127-131:*

² Խարտիայի 11-րդ հոդվածով հռչակվում է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմիններն իրենց լիազորությունների ազատ իրականացման ապահովման և Սահմանադրությամբ կամ ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրված տեղական ինքնակառավարման սկզբունքների պահպանման համար պետք է ունենան դատարանով պաշտպանվելու իրավունք:

ապահովում է իրավունքի գերակայությունը և կանխարգելում է իշխանության չարաշահումը՝ թե՛ պետական և թե՛ տեղական իշխանությունների կողմից:

Տեղական ինքնակառավարման պաշտպանությունը երաշխավորվում է նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական այլ մարմինների գործունեությամբ, որոնք իրենց սահմանադրական լիազորությունների սահմաններում ապահովում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավունքների պաշտպանությունը:

Ընդհանրացնելով պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխհարաբերությունները՝ անհրաժեշտ է նկատել, որ այդ փոխհարաբերություններում կարևոր են ինչպես տեղական ինքնակառավարման, այնպես էլ պետական իշխանության երաշխիքները:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինները պատասխանատու են տեղական հարցերի լուծման համար: Պետական իշխանության մարմինները թեև ուղղակիորեն պատասխանատվություն չեն կրում տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից տեղական նշանակության հարցերի լուծման համար, սակայն, իրենց հերթին պարտավոր են ապահովել և երաշխավորել, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարողանան իրականացնել իրենց լիազորությունները: Պետությունն ունի պարտավորություն ապահովելու տեղական ինքնակառավարման մարմինների արդյունավետ և անխափան գործունեությունը, ինչն արտահայտվում է նյութական և ոչ նյութական աջակցությամբ: Որպես փոխադարձ երաշխիք՝ պետությունն իր հերթին իրավունք ունի վերահսկելու տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեությունը՝ Սահմանադրությամբ և օրենքով սահմանված շրջանակներում, ինչը հանդիսանում է պետական իշխանության կարևոր երաշխիք՝ ուղղված տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության օրինականության ապահովմանը և կառավարման համակարգի ամբողջականության պահպանմանը:

Եզրակացություն

Սահմանադրական իրավունքի տեսանկյունից պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության երաշխիքների համալիր վերլուծության արդյունքների հիման վրա անհրաժեշտ է կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցությունը հիմնված է փոխադարձ երաշխիքների վրա, որոնք մի կողմից ապահովում են պետական ինքնիշխանությունն ու ներպետական իրավակարգը, իսկ մյուս կողմից՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ինքնուրույնությունն ու անկախությունը: Այս երաշխիքները չեն հակասում միմյանց, այլ հանդիսանում են իշխանության տարբեր մակարդակների միջև հավասարակշռությունը ու կայուն կառավարումը ապահովող անհրաժեշտ պայմաններ՝ լիազորությունների հստակ տարանջատմամբ:

2. Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության հիմքում ընկած երաշխիքները պետք է դիտարկել որպես միասնական ու փոխկապակցված համակարգ, որն ապահովում է այդ մարմինների միջև հավասարակշռությունը, երկկողմանի պատասխանատվությունը, արդյունավետ համագործակցությունը, ինչպես նաև հանրային իշխանության ամբողջ համակարգի կայունությունն ու միասնությունը:

3. Պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության երաշխիքների համակարգում որպես՝

1) տեղական ինքնակառավարման երաշխիքներ անհրաժեշտ է դիտարկել այն երաշխիքները, որոնք պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության շրջանակներում ապահովում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների ինքնուրույնությունն ու անկախությունը, նրանց իրավունքների իրականացումն ու պաշտպանությունը,

2) պետական իշխանության երաշխիքներ անհրաժեշտ է դիտարկել այն երաշխիքները, որոնք պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխգործակցության շրջանակներում ապահովում են պետական ինքնիշխանությունը և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության օրինականությունն ու վերահսկելիությունը, ինչպես նաև ներպետական իրավակարգի կայունությունը՝ բացառելով չարաշահումները:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (2015 թվականի փոփոխություններով), ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

2. Տեղական ինքնակառավարման եվրոպական խարտիա, Եվրոպայի խորհուրդ, Ստրասբուրգ, ընդունված 15.10.1985 թ.:

3. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի հոկտեմբերի 14-ի ՍԴՈ-766 որոշում:

4. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2017 թվականի նոյեմբերի 10-ի ՍԴՈ-1384 որոշում:

5. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի մայիսի 14-ի ՍԴՈ-1593 որոշում:

6. Ապակենտրոնացման տեսություն և տեղական ինքնակառավարում (ուսումնամեթոդական ձեռնարկ): **Կ. Ալթունյան:** Եր., ԵՊՀ հրատ., 2021, 160 էջ:

7. Հայաստանի Հանրապետության մունիցիպալ իրավունք // ընդհանուր խմբագրությամբ **Գ.Դանիելյանի:** Երևանի պետ. համալս., «Հայրապետ», 2015, 384 էջ:

8. **Վաղարշյան Ա.Գ.,** Մարդու իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման և սահմանափակման սահմանադրական նորամուծությունները

(համակարգային և ձևական իրավաբանական մեկնաբանություն): «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն»: Երևան, 2017, № 3 (24):

9. **Витрук Н.В.** Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. - М.: Наука, 1979. - 229 с.

10. **Власенко Е.Е.** Конституционные гарантии муниципальной власти в России // Право и практика. 2017. № 4.

11. **Карасева М.В.** Финансовое правоотношение. - М., 2001. - 288 с.

12. **Князев С.Д.** Местное самоуправление в Российской Федерации: конституционная природа и значение для муниципального права // Журнал российского права. 2008. № 6 (138).

13. **Козлова Е.И., Кутафин О.Е.** Конституционное право Российской Федерации: учебник. - М.: Юрист, 1995.- 480 с.

14. **Корнев В.Н., Нифанов А.Н.** Гарантии местного самоуправления: теоретико-методические аспекты. - Белгород, 2008. - 26 с.

15. Муниципальное право: учебник / С.Г. Соловьев, Е.И. Бычкова. - М., 2015. - 461 с.

16. **Шайхуллин М.С.** Конституционно-правовые гарантии развития местного самоуправления в Российской Федерации. Диссертация ... доктора юридических наук: 12.00.02, 515 с.

17. **Фарбер И.Е., Ржевский В.А.** Вопросы теории советского конституционного права. Выпуск 1. - Саратов, 1967. - 319 с.

18. **Эбзеев Б.С.** Советское государство и права человека. - Саратов, 1986. - 184 с.

19. CG-FORUM(2020)02-05 final, A contemporary commentary by the Congress on the explanatory report to the European Charter of Local Self-Government.

ГАРАНТИИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ И ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются гарантии взаимодействия органов государственной власти и органов местного самоуправления в контексте конституционного регулирования.

В рамках исследования были проанализированы представленные в теоретической литературе научные подходы к гарантиям взаимодействия органов государственной власти и органов местного самоуправления, отдельные конституционно-правовые нормы, а также на основе проведенного конституционно-правового исследования выявлены гарантии,

лежащие в основе взаимодействия органов государственной власти и органов местного самоуправления.

Целью настоящей статьи является выявление гарантий взаимодействия органов государственной власти и органов местного самоуправления в контексте конституционного регулирования и их разграничение.

В статье рассматриваются вопросы, которые в той или иной степени нашли отражение в трудах различных авторов, однако параллельно в статье рассматриваются вопросы, которые не были предметом отдельного комплексного научного обсуждения и правового исследования.

В статье на основе проведенного правового анализа представлены гарантии взаимодействия органов государственной власти и органов местного самоуправления в контексте конституционного регулирования, которые рассматриваются как единая и взаимосвязанная система взаимных гарантий, обеспечивающая баланс этих органов, их взаимную ответственность, эффективное сотрудничество, а также стабильность и единство всей системы публичной власти.

Ключевые слова: органы государственной власти и органы местного самоуправления, взаимодействие, гарантии.

GUARANTEES OF INTERACTION BETWEEN STATE AUTHORITIES AND LOCAL SELF-GOVERNMENT AUTHORITIES IN THE CONTEXT OF CONSTITUTIONAL REGULATION

Annotation

This article examines guarantees of interaction between state authorities and local governments in the context of constitutional regulation.

This study analyzes scholarly approaches to guarantees of interaction between state authorities and local governments presented in the theoretical literature, as well as individual constitutional and legal norms. Based on the conducted constitutional and legal research, it identifies the guarantees underlying interaction between state authorities and local governments.

The purpose of this article is to identify guarantees of interaction between state authorities and local governments in the context of constitutional regulation and to distinguish between them.

This article examines issues that have been addressed to varying degrees in the works of various authors, but also addresses issues that have not been the subject of separate, comprehensive academic discussion or legal research.

Based on the legal analyses conducted, the article presents the guarantees of interaction between state authorities and local self-government bodies in the context of constitutional regulations, considering them as a unified and interconnected system of mutual guarantees, which ensures balance between these bodies, mutual responsibility, effective cooperation, as well as the stability and unity of the entire system of public authority.

Keywords: state authorities, local self-government authorities, interaction, guarantees.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 05.12.2025 թ., տրվել է գրախոսության 05.12.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 15.12.2025 թ.:

ԵՂԵԳՆԻ ԲԱՐԱՅԱՆ

«Դը Լեգալ Լիդերս» իրավաբանական
ընկերության փաստաբան,
ՀԵՀ իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ

**ԹՎԱՅԻՆ ԻՆՔՆԻԶԻԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԴՐԱՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ.
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌՋԵՎ ԾԱՌԱՑԱԾ
ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ ԳԼՈՐԱԼ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Ամփոփագիր

Ժամանակակից գլոբալիզացիայի և տեխնոլոգիական առաջընթացի պայմաններում պետության ինքնիշխանության դասական ըմբռնումը ենթարկվում է էական վերափոխման: Եթե նախկինում ինքնիշխանությունը սահմանափակվում էր տարածքային ամբողջականությամբ և քաղաքական անկախությամբ, ապա 21-րդ դարում այն ստանում է նոր՝ թվային չափում: **Թվային ինքնիշխանությունը** դառնում է պետության իրավական և ինստիտուցիոնալ կարողությունը՝ ինքնուրույն կերպով տնօրինելու, կարգավորելու և պաշտպանելու սեփական թվային ենթակառուցվածքները, տվյալների շրջանառությունը և տեղեկատվական անվտանգությունը:

Հայաստանի Հանրապետության համար թվային ինքնիշխանության խնդիրն ունի ռազմավարական նշանակություն, քանի որ տեղեկատվական կախվածությունը, կիբեռանվտանգության թերի համակարգը և տվյալների պաշտպանության իրավական բացերը կարող են սահմանափակել պետության սահմանադրական ինքնիշխանությունը: Այս տեսանկյունից թվային ինքնիշխանությունը դիտարկվում է ոչ միայն որպես տեխնոլոգիական, այլև սահմանադրաիրավական անվտանգության հիմնարար բաղադրիչ:

Ուսումնասիրության նպատակն է բացահայտել թվային ինքնիշխանության և սահմանադրաիրավական անվտանգության փոխկապակցվածությունը՝ առանձնացնելով այն մարտահրավերները, որոնց առջև կանգնած է Հայաստանի Հանրապետությունը գլոբալ տեխնոլոգիական միջավայրում: Աշխատության մեջ առանձնացվել են երեք հիմնական ուղղություններ՝ կիբեռանվտանգության իրավական համակարգի թերի զարգացվածությունը, տվյալների պաշտպանության

մեխանիզմների կատարելագործման անհրաժեշտությունը և թվային ենթակառուցվածքների արտաքին կախվածության ռիսկերը:

Արդյունքում հիմնավորվում է, որ թվային ինքնիշխանությունը պետք է ներառվի ազգային և սահմանադրաիրավական անվտանգության համակարգի առանցքային տարրերի շարքում: Վերջինիս ապահովման համար անհրաժեշտ է մշակել համապարփակազմավարություն, իրականացնել օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներ, ինչպես նաև զարգացնել թվային իրավագիտակցության մակարդակը պետական և հասարակական մակարդակներում:

Այսպիսով, թվային ինքնիշխանությունը դառնում է ժամանակակից պետականության նոր սահմանագիծ՝ պետական անկախության, տեղեկատվական պաշտպանության և սահմանադրական կայունության համադրման տիրույթում:

Հիմնաբառեր. թվային ինքնիշխանություն, սահմանադրաիրավական անվտանգություն, կիբեռանվտանգություն, տվյալների պաշտպանություն, տեխնոլոգիական կախվածություն:

Նախաբան

Ժամանակակից միջազգային հարաբերությունների և պետականության տեսության զարգացման համատեքստում ինքնիշխանության գաղափարը ենթարկվում է խորքային վերաբժնորման: Եթե 20-րդ դարում պետության ինքնիշխանությունը հիմնականում գնահատվում էր տարածքային ամբողջականության, սահմանների անխախտելիության և արտաքին միջամտությունից պաշտպանվածության միջոցով, ապա 21-րդ դարում այն ստանում է բազմաչափ բնույթ՝ ընդգրկելով նաև թվային և տեղեկատվական ոլորտները:

Գիտատեխնիկական հեղափոխության և գլոբալիզացիոն գործընթացների խորացման արդյունքում ձևավորվում է նոր իրողություն, որտեղ տվյալների շրջանառությունը, տեղեկատվական հոսքերի վերահսկումը և տեխնոլոգիական ինքնաբավությունը դառնում են ոչ միայն տնտեսական մրցունակության, այլև քաղաքական անկախության և ազգային ինքնիշխանության հիմնարար բաղադրիչներ:

Այս իրողությունը հանգեցնում է իրավական նոր կատեգորիայի ձևավորմանը, այն է՝ **թվային ինքնիշխանությանը**, որը հանդես է գալիս որպես պետության ինքնիշխանության նորագույն ձևակերպում և ընդգրկում է միաժամանակ թե՛ տեխնոլոգիական, թե՛ սահմանադրաիրավական խնդիրների ամբողջություն:

Հայաստանի Հանրապետության համար թվային ինքնիշխանության հարցն ունի բացառիկ ռազմավարական նշանակություն: Մեր երկրի տեխնոլոգիական զարգացման ընթացքը, միջազգային համագործակցության ուղղությունները և տեղեկատվական միջավայրի անվտանգությունը փոխկապակցված են ազգային և սահմանադրաիրավական անվտանգության հիմնարար սկզբունքների հետ: Այս համատեքստում անհրաժեշտ է ձևավորել իրավաքաղաքական այնպիսի մոտեցումներ, որոնք կապահովեն թվային անկախության ամրապնդումը՝

միաժամանակ պահպանելով մարդու հիմնարար իրավունքների և տեղեկատվական ազատությունների հավասարակշռությունը:

«Թվային ինքնիշխանությունը» կարելի է սահմանել որպես պետության ինստիտուցիոնալ և իրավական կարողություն՝ ինքնուրույն ձևավորելու, տնօրինելու և պաշտպանելու սեփական թվային ենթակառուցվածքները, ինչպես նաև վերահսկելու տվյալների շրջանառությունն ու տեղեկատվական տարածքը: Այն ենթադրում է պետական իշխանության լիազորությունների իրացում թվային միջավայրում՝ առանց արտաքին կախվածության և միջամտության:

Այլ կերպ ասած, թվային ինքնիշխանությունը ներառում է իրավական, տեխնոլոգիական և կառավարչական գործիքակազմ, որի միջոցով պետությունը կարող է ապահովել իր տեղեկատվական միջավայրի ամբողջականությունը և կիբեռանվտանգությունը: Այն հանդիսանում է ազգային ինքնիշխանության անբաժանելի բաղադրիչ, քանի որ պետությունը, որը չի վերահսկում իր թվային ենթակառուցվածքներն ու տվյալային հոսքերը, աստիճանաբար կորցնում է նաև քաղաքական որոշումների ինքնուրույնությունը և պետականության իրական բովանդակությունը:

Այս առումով թվային ինքնիշխանությունը պետք է դիտարկվի ոչ թե որպես տեխնոլոգիական զարգացման առանձին ուղղություն, այլ՝ որպես պետական անկախության և ազգային անվտանգության հիմնարար չափում: Այն ձևավորում է նոր տեսակի ինքնիշխանություն, որի միջոցով պետությունը ոչ միայն պաշտպանում է իր թվային տարածքը, այլև երաշխավորում է սահմանադրական արժեքների պահպանությունն ու իշխանության ինքնուրույն իրացումը թվային դարաշրջանում:

1. Սահմանադրաիրավական անվտանգության նշանակությունը

Սահմանադրաիրավական անվտանգությունը պետության կայունության, իշխանության լեգիտիմության և պետական ինքնիշխանության իրացման հիմնայուններից մեկն է: Այն արտահայտում է այնպիսի իրավական և ինստիտուցիոնալ պայմանների ամբողջություն, որոնք ապահովում են սահմանադրական կարգի, իշխանության բաժանման և պետական ինքնիշխանության պաշտպանությունը՝ ներառյալ նաև թվային միջավայրում:

Գլոբալ տեխնոլոգիական կախվածության խորացման պայմաններում սահմանադրական անվտանգությունը ենթարկվում է նոր՝ ոչ ավանդական սպառնալիքների: Դրանք կարող են դրսևորվել տարբեր ձևերով՝

- երբ պետական տվյալներն ու ռազմավարական տեղեկատվական ռեսուրսները պահվում են օտարերկրյա սերվերներում,
- երբ սոցիալական մեդիան դառնում է հանրային կարծիքի ձևավորման հիմնական գործիք՝ դուրս պետական վերահսկողությունից,
- կամ երբ արհեստական բանականության ալգորիթմները սկսում են ազդել ընտրական կամ քաղաքական գործընթացների վրա:

Այսպիսի զարգացումները կարող են հանգեցնել սահմանադրական ինքնիշխանության սահմանափակման՝ պետության որոշումների վրա արտաքին կամ տեխնոլոգիական ազդեցության ձևով:

Սահմանադրական ինքնիշխանությունը պետության իրավական գերակայությունն է իր տարածքում՝ հիմնված Սահմանադրության գերագույն իրավաբանական ուժի վրա, որը սահմանում է պետական իշխանության աղբյուրը, սահմանները և գործողության ձևը:

Այն արտահայտում է ժողովրդավարական պետության՝

- ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու,
- իրավակարգ սահմանելու,
- պետական իշխանության ճյուղերի գործունեությունը կարգավորելու

իրավունքը:

Հետևաբար, իրավական համակարգը պետք է ապահովի այնպիսի նորմատիվ և ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ, որոնք երաշխավորում են պետության՝ սեփական թվային քաղաքականությունը վարելու իրավունքը և տեխնոլոգիական անկախությունը՝ առանց մարդու հիմնարար իրավունքների և տեղեկատվական ազատությունների սահմանափակման:

Այս համատեքստում սահմանադրաիրավական անվտանգությունը վերաժվում է ոչ միայն պետականության պահպանման գործիքի, այլև թվային ինքնիշխանության իրացման հիմնական երաշխիքի՝ ապահովելով իրավական համակարգի ադապտացիան նոր տեխնոլոգիական իրողություններին:

2. Հետազոտական դեպք. Էդվարդ Մնոուդենն ու գլոբալ թվային վերահսկողությունը

2013 թվականին ԱՄՆ Ազգային անվտանգության գործակալության (NSA) նախկին աշխատակից Էդվարդ Մնոուդենը հրապարակեց հսկայական ծավալի գաղտնի փաստաթղթեր, որոնք բացահայտում էին ԱՄՆ-ի և մի շարք դաշնակից երկրների իրականացրած զանգվածային գաղտնի հսկողության ծրագրերը: Այս բացահայտումները համարվում են ժամանակակից տեղեկատվական անվտանգության պատմության ամենահզոր իրադարձություններից մեկը:

Մնոուդենի հրապարակած փաստաթղթերը ընդգրկում էին տարբեր ծրագրեր՝

- **PRISM**՝ հնարավորություն էր տալիս NSA-ին անմիջական հասանելիություն ստանալ ամերիկյան խոշոր տեխնոլոգիական ընկերությունների՝ Google, Facebook, Apple, Microsoft սերվերներին՝ առանց օգտատերերի գիտության,

- **XKeyscore**՝ թույլ էր տալիս հավաքել և վերլուծել համաշխարհային ինտերնետային օգտատերերի առցանց գործունեության տվյալները,

- **TEMPORA**՝ Բրիտանական GCHQ-ի (Government Communications Headquarters, թարգմանաբար՝ Կառավարության հաղորդակցության գլխավոր գրասենյակ) ծրագիր, որը վերահսկում էր օվկիանոսային օպտիկական մալուխների ամբողջական տվյալափոխանակումը և փոխանցում ԱՄՆ-ին:

Այս ծրագրերի ծավալը և մեխանիզմները ցույց տվեցին, որ համաշխարհային ինտերնետային ենթակառուցվածքների զգալի մասը վերահսկելի է այն

պետությունների կողմից, որոնք տիրապետում են տվյալների հանգույցներին, սերվերներին և մալուխներին:

Էդվարդ Մնոուդենի բացահայտումները խոր ազդեցություն ունեցան՝

- միջազգային իրավունքի և մարդու իրավունքների ոլորտում,
- տվյալների պաշտպանության պրակտիկայում,
- ազգային թվային ինքնիշխանության ապահովման և գնահատման մոտեցումներում:

Գիտնականները նշում են, որ այս դեպքերը վկայում են այն մասին, որ տվյալների մեծածավալ կառավարման հնարավորությունը կարող է ծառայել որպես՝

- քաղաքական ազդեցության,
- տնտեսական վերահսկողության և
- ռազմական հետախուզության բարձրագույն գործիք,

և որ այդ բացահայտումները խորը ազդեցություն ունեցան միջազգային իրավունքի, մարդու իրավունքների, տվյալների պաշտպանության և ազգային ինքնիշխանության վերաբերյալ գիտական բանավեճերի վրա¹:

Big Tech² ընկերությունների դերը ևս կարևոր է այս համատեքստում:

Google, Facebook, Apple, Microsoft և այլ խոշոր տեխնոլոգիական հարթակներ, որոնց սերվերներն օգտագործվել են տվյալների հավաքագրման համար, դարձել են գլոբալ թվային ենթակառուցվածքների վերահսկման հիմնական գործիքներ: Այս ընկերությունների միջոցով իրականացվող տվյալների հոսքերի վերահսկողությունը ազդեցություն է ունենում ոչ միայն օգտատերերի տվյալների գաղտնիության, այլև պետությունների թվային անկախության վրա:

«**Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom**» գործը³ վերաբերում է Միացյալ Թագավորության կողմից իրականացված **զանգվածային գաղտնալսման և ինտերնետային հաղորդակցությունների մեծածավալ հսկողության օրինականությանը**: Գանգատ ներկայացրած պետությունների, ակտիվիստների և լրագրողական կազմակերպությունների գնահատմամբ՝ Միացյալ Թագավորության (այսուհետ՝ ՄԹ) անվտանգության կառույցները (GCHQ) Մնոուդենի բացահայտումների հիման վրա գործարկում էին ծրագրեր, որոնք հնարավորություն էին տալիս՝

- իրականացնել ինտերնետային «երթնեկության» մոնիտորինգ ,
- իրականացնել մետատվյալների հավաքագրում,
- հավաքագրել հաղորդակցությունների բովանդակություններ՝

առանց անհատականացված թույլտվության և դատական վերահսկողության:

Քաղաքացիների իրավունքներով զբաղվող մի շարք կազմակերպություններ (ՄԻԵԴ դիմումները համարվում են համակցված՝ 58170/13, 62322/14, 24960/15) Մեծ

¹ St'u **Greenwald, G.** (2014). No Place to Hide: Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State. Metropolitan Books., **Lyon, D.** (2015). Surveillance after Snowden. Polity Press:

² St'u https://companiesmarketcap.com/tech/largest-tech-companies-by-market-cap/#google_vignette

³ St'u European Court of Human Rights. **Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom**, Applications nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15 (Grand Chamber, May 25, 2021), <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-210077%22%7D>

Պալատին էին դիմել այն պատճառաբանությամբ, որ նման լայնածավալ և ոչ թիրախավորված հսկողությունը խախտում է «Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայով (հայտնի որպես Մարդու իրավունքների Եվրոպական կոնվենցիա (ՄԻԵԿ, անգլ. ECHR) նախատեսված ինչպես մասնավոր կյանքի (ՄԻԵԿ 8-րդ հոդված), այնպես էլ խոսքի ազատության (ՄԻԵԿ 10-րդ հոդված) իրավունքները¹:

Դատարանի եզրակացությունը և իրավական տեսակետը հետևյալն էր՝

▪ Մեծ պալատը որոշեց, որ ՄԹ-ի զանգվածային հսկողության (bulk interception) ռեժիմը **խախտել է ՄԻԵԿ 8-րդ և 10-րդ հոդվածները**:

▪ Մասնավորապես՝ արձանագրվեց, որ տվյալ հսկողության **ռեժիմը չի ապահովել բավարար անկախ դատական/վերահսկողական երաշխիքներ**, բացակայում էր համապատասխան **end-to-end safeguards**² տվյալների հավաքագրումից մինչև վերլուծություն, պահպանում և ոչնչացում:

▪ Դատարանը նշեց, որ ցանկացած զանգվածային մոնիտորինգ պետք է լինի **օրինական, նպատակային, անհրաժեշտ և իրականացվի վերահսկողությամբ**:

▪ Վճիռն արձանագրվեց, որ պետությունների կողմից զանգվածային կոնտակտների գաղտնի մոնիտորինգը հնարավոր է միայն խիստ վերահսկվող և սահմանափակ պայմաններով²:

Մեծ պալատի վճիռը համարվում է պատմական՝ որպես առաջին ՄԻԵԴ որոշում, որն ուղղակիորեն սահմանափակում է զանգվածային մոնիտորինգի օրինականությունը և ամրապնդում է տվյալների անձնականության, խոսքի ազատության և մարդու իրավունքի պաշտպանությունը թվային միջավայրում:

Այսպիսով, վերոնշյալ գործը ցույց է տալիս, որ արտաքին հետախուզական համակարգերի կողմից իրականացվող զանգվածային տվյալահավաքը, ինչպես նաև Big Tech ընկերությունների հետ փոխազդեցության ոչ բավարար վերահսկումը կարող են էականորեն վտանգել ինչպես ազգային ինքնիշխանությունը, այնպես էլ մարդու հիմնարար իրավունքները: Եթե պետությունը չունի կանխատեսելի, իրավականորեն ամրագրված և ինստիտուցիոնալ առումով արդյունավետ վերահսկողական մեխանիզմներ, ապա տեղեկատվական միջավայրի նկատմամբ պետական ինքնավարությունը դառնում է խոցելի արտաքին ներգործությունների, տեխնոլոգիական կախվածությունների և անհամաչափ հսկողության ռեժիմների նկատմամբ:

Այս հետազոտական դեպքը հստակ ցույց է տալիս, որ թվային ինքնիշխանությունը՝ որպես ժամանակակից պետականության նորագույն չափում, չի կարող դիտարկվել միայն տեխնոլոգիական կամ տեխնիկական կարողությունների տեսանկյունից: Այն պահանջում է համադրած իրավական, ինստիտուցիոնալ և անվտանգային կառույցներ, որոնք կապահովեն պետության

¹ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիա, հոդված 8 և 10, <https://www.arlis.am/hy/acts/192808>

² Տե՛ս Grand Chamber confirms UK secret surveillance regime unlawful in Big Brother Watch v United Kingdom (Brick Court Chambers), <https://www.brickcourt.co.uk/news/detail/grand-chamber-confirms-uk-secret-surveillance-regime-unlawful-in-big-brother-watch-v-united-kingdom>

ինքնուրույնությունը թվային միջավայրում, քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանությունը և պետական տվյալների անվտանգ կառավարումը: Այդպիսով, թվային ինքնիշխանությունը դառնում է ոչ թե տեխնիկական ընտրություն, այլ սահմանադրաիրավական անհրաժեշտություն:

3. Հայաստանի Հանրապետության առջև ծառացած մարտահրավերները

Մնուդենի դեպքը ցույց տվեց, որ ցանկացած երկիր, ինչպես օրինակ Հայաստանի Հանրապետությունը, որը չունի ազգային «ամպային» համակարգ և տվյալների պաշտպանված ենթակառուցվածք, փաստացի ռիսկի տակ է դնում իր պետական գաղտնիքները, քաղաքացիների տվյալները և սահմանադրական անվտանգությունը:

Հայաստանի Հանրապետությունը, գտնվելով գլոբալ տեխնոլոգիական գործընթացների անմիջական ազդեցության ներքո, կանգնած է թվային ինքնիշխանության ապահովման և պահպանման մի շարք համակարգային մարտահրավերների առջև: Այս մարտահրավերները պայմանավորված են ինչպես ներքին ինստիտուցիոնալ և իրավական անբավարարություններով, այնպես էլ արտաքին տեխնոլոգիական կախվածություններով, որոնք կարող են ազդել պետական ինքնիշխանության իրականացման վրա:

Առանձնացնենք երեք հիմնական ուղղություն.

1. Կիբեռանվտանգության ինստիտուցիոնալ և իրավական դաշտի թերի զարգացվածությունը

Չնայած վերջին տարիներին ձեռնարկված որոշակի քայլերին (օրինակ՝ 2020 թ.-ի ՀՀ Ազգային Անվտանգության ռազմավարությունում տեղ գտած 7.13 կետով նախատեսված է. «Տեղեկատվական, տեխնոլոգիական և կիբեռանվտանգության ապահովման ոլորտում մենք աշխատում ենք ինստիտուտների և գործընթացների արդյունավետության մակարդակի բարձրացման և ենթակառուցվածքների զարգացման ուղղությամբ: Հայաստանը հետամուտ է տեղեկատվական, տեխնոլոգիական և կիբեռանվտանգության պետական քաղաքականության և ռազմավարությունների մշակմանը, ինչպես նաև ոլորտի կառավարման համապետական մեխանիզմների ներդրմանը: Մենք զարգացնելու ենք կենսական նշանակության տեղեկատվական ենթակառուցվածքներ ու թվային ծառայություններ մատուցողների և պետության միջև փոխհարաբերությունների նորմատիվ-իրավական դաշտը, ինչի արդյունքում կձևավորվեն նաև կիբեռանվտանգության ազգային կենտրոն և համակարգչային պատահարների արձագանքման խմբեր:»¹⁾ Հայաստանի Հանրապետությունում դեռևս բացակայում է համապարփակ և համակարգված իրավական համակարգ, որը կապահովի պետական, ռազմավարական և մասնավոր թվային ենթակառուցվածքների լիարժեք պաշտպանությունը: Կիբեռանվտանգության ոլորտի բաշխված պատասխանատվությունը տարբեր կառույցների միջև երբեմն հանգեցնում է իրավական և

¹⁾Տե՛ս ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարությունը, 2020 թ. հուլիս, էջ 31, <https://www.sns.am/public/uploads/files/file-75ellZIT6j.pdf>

գործառնական հստակության պակասի, ինչը սահմանափակում է պետության կարողությունը՝ կանխարգելելու և կառավարելու կիբեռհարձակումներն ու տեղեկատվական սպառնալիքները:

Որպես օրինակ նշենք, որ **Էստոնիայի Հանրապետության «Կիբեռ գիտակից Էստոնիա» ռազմավարությունը**¹ ներկայացնում է թվային ինքնիշխանության իրականացման լավագույն միջազգային պրակտիկան՝ հիմնված պետական տվյալների լիարժեք տեղայնացման, կիբեռապահովության խիստ համակարգի, թվային ինքնության համընդհանուր մեխանիզմների և պետական-մասնավոր հատվածների սերտ համագործակցության վրա: Այն ցույց է տալիս, որ նույնիսկ փոքր պետությունները կարող են ձևավորել բարձր մակարդակի թվային ինքնիշխանություն՝ ապահովելով հստակ իրավական քաղաքականություն, կայուն ինստիտուցիոնալ համակարգ և տեխնոլոգիական ինքնաբավություն: Հայաստանի համար այս փորձը կարող է ծառայել որպես ռազմավարական ուղղություն՝ թվային ենթակառուցվածքների պաշտպանությունը, պետական տվյալների վերահսկողությունը և ազգային կիբեռակայունությունը ապահովելու նպատակով:

2. Տվյալների պաշտպանության և գաղտնիության իրավական մեխանիզմների կատարելագործման անհրաժեշտությունը

Տվյալների պաշտպանության համակարգը Հայաստանում դեռևս գտնվում է զարգացման փուլում: Ակնհայտ է օրենսդրական դաշտի խորացման պահանջը՝ հատկապես այն ուղղությամբ, որը վերաբերում է պետական մարմինների, մասնավոր հատվածի և միջազգային հարթակների միջև տվյալների փոխանակման և պաշտպանության կանոնակարգմանը: Սա կարևոր է ոչ միայն անհատական տվյալների գաղտնիության ապահովման, այլև պետական ինստիտուտների նկատմամբ հանրային վստահության բարձրացման տեսանկյունից:

Որպես օրինակ ցանկանում ենք խոսել **2001 թ.-ին ընդունված «Կիբեռհանցագործության մասին Բուդապեշտի կոնվենցիա»-ի մասին**², որը կիբեռհանցագործությունների դեմ ուղղված առաջին միջազգային փաստաթուղթն է: Այն սահմանում է համակարգչային հանցագործությունների կատեգորիաներ, կիբեռհանցագործության քննության միջազգային համագործակցություն, ապացույցների պահպանման և փոխանակման ստանդարտներ: Այս փաստաթուղթը ՀՀ-ին թույլ կտա՝

- մասնակցել կիբեռհանցագործությունների դեմ համաշխարհային տեղեկատվական համագործակցությանը,
- ստանալ տեղեկատվություն այլ երկրներից,
- ապահովել սեփական թվային ենթակառուցվածքների պաշտպանությունը:

Հետևաբար Բուդապեշտի կոնվենցիան կարող է հանդիսանալ կարևոր հիմք ազգային կիբեռանվտանգության համակարգերի զարգացման համար, քանի որ այն ապահովում է կիբեռհանցագործությունների կանխարգելման և

¹ Տե՛ս *Cyber-conscious Estonia (2024-2030)*, https://www.enisa.europa.eu/sites/default/files/ncss-map/strategies/reports/EE_NCSSL_2024_en.pdf

² Տե՛ս Budapest Convention on Cybercrime (2001), <https://rm.coe.int/1680081561>

հետաքննության միասնական միջազգային մեխանիզմներ, որոնք խթանում են պետության թվային պաշտպանունակությունը:

3. Թվային ենթակառուցվածքների արտաքին կախվածության խնդիրը

Հայաստանի թվային միջավայրը զգալիորեն կախված է արտաքին տեխնոլոգիական մատակարարներից, օտարերկրյա հարթակներից և սերվերային ենթակառուցվածքներից: Այս կախվածությունը կարող է էականորեն սահմանափակել պետության վերահսկողությունը իր տեղեկատվական հոսքերի, տվյալների պահպանման և թվային գործընթացների նկատմամբ՝ առաջացնելով նաև սահմանադրաիրավական ինքնիշխանության հնարավոր խաթարման վտանգ:

Հայաստանի Հանրապետության համատեքստում Սնոուդենի բացահայտումները ընդգծում են ազգային թվային ենթակառուցվածքների ստեղծման և պաշտպանվածության կարևորությունը:

Որպես օրինակ նշենք, որ 2018 թվականին ԱՄՆ-ում ընդունվել է **Cloud Act** (Clarifying Lawful Overseas Use of Data Act)¹՝ նպատակ ունենալով հստակեցնել իրավական կարգավորումները, որոնք վերաբերում են արտերկրում պահվող տվյալների հասանելիությանը: Ակտի հիմնական դրույթները ընդգրկում են՝

1. ԱՄՆ-ի իրավապահ մարմինների իրավասությունը. Cloud Act-ը թույլ է տալիս ԱՄՆ-ի իրավապահ մարմիններին պահանջել ԱՄՆ-ում գրանցված տեխնոլոգիական ընկերություններից տվյալներ, նույնիսկ եթե այդ տվյալները գտնվում են արտասահմանյան սերվերներում¹: Սա ներառում է էլեկտրոնային նամակներ, ամպային պահեստներում պահվող տվյալներ և այլ առցանց տեղեկատվություն:

2. Միջազգային իրավական համագործակցություն. ակտը թույլ է տալիս ԱՄՆ-ի կառավարությանը կնքել երկկողմ կամ բազմակողմ պայմանագրեր այլ երկրների հետ՝ հետաքննությունների և իրավապահ գործողությունների համար տվյալների փոխանակումը կարգավորելու նպատակով:

3. Ընկերությունների պաշտպանությունը. Cloud Act-ը տրամադրում է իրավական երաշխիքներ տեխնոլոգիական ընկերություններին, որպեսզի նրանք կարողանան տրամադրել տվյալներ ԱՄՆ-ի իրավապահներին:

Թվային ինքնիշխանության տեսանկյունից Cloud Act-ը առաջացնում է մի շարք մարտահրավերներ. նախ՝ այն կարող է սահմանափակել այն պետությունների իրավունքը, որոնք ցանկանում են վերահսկել իրենց քաղաքացիների տվյալները և ապահովել տվյալների տեղական անվտանգությունը: Եթե տվյալները գտնվում են արտասահմանում, ԱՄՆ-ի իրավապահների պահանջը կարող է գերակշռել ազգային օրենսդրությունը, ինչը միանշանակ ազդում է

¹ St'u "Cloud Act and GDPR: What Implications for EU Companies' Data Protection?" LexisNexis International Legal Insights, June 20, 2025,

<https://www.lexisnexis.com/blogs/int-legal/b/insights/posts/cloud-act-gdpr-implications>

տվյալների անվտանգության, պետական գաղտնիքների պաշտպանության և ազգային ինքնիշխանության վրա:

Cloud Act-ը նաև ընդգծում է այն փաստը, որ համաշխարհային թվային ենթակառուցվածքները գտնվում են բարձր մակարդակի միջազգային իրավական ու քաղաքական ազդեցության տակ, և ցանկացած պետություն, որը չունի սեփական վերահսկվող ամպային ենթակառուցվածք (cloud), փաստացի կախված է արտաքին իրավասություններից և տեխնոլոգիական ուժերից: Այս տեսանկյունից, Cloud Act-ը ծառայում է որպես ակնհայտ օրինակ այն մարտահրավերների, որոնց դիմակայելու համար Հայաստանի Հանրապետությունը պետք է զարգացնի ազգային թվային ենթակառուցվածք և ամրապնդի իրավական և ինստիտուցիոնալ մեխանիզմները իր թվային ինքնիշխանությունն ապահովելու համար:

Այս բոլոր գործոնները վկայում են, որ թվային անվտանգությունն ու թվային ինքնիշխանությունը պետք է դիտարկվեն Հայաստանի Հանրապետության ազգային և սահմանադրաիրավական անվտանգության համակարգի անբաժանելի բաղադրիչներ: Այս նպատակով անհրաժեշտ է ձևավորել ռազմավարական մոտեցում, որը կներառի իրավական, տեխնոլոգիական և ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների համակցված քաղաքականություն՝ միտված պետական թվային ինքնիշխանության ամրապնդմանը և միջազգային տեխնոլոգիական կախվածությունների նվազեցմանը:

Եզրակացություն

21-րդ դարի գլոբալ զարգացումների համատեքստում պետության ինքնիշխանությունը վերաիմաստավորվում է՝ դուրս գալով իր դասական տարածքային և քաղաքական սահմաններից: Ժամանակակից աշխարհում ինքնիշխանության նոր չափում է ձևավորվում՝ **թվային ինքնիշխանությունը**, որը ներառում է պետության իրավունակությունը և կարողությունը՝ ինքնուրույն կերպով կարգավորելու, պաշտպանելու և տնօրինելու իր թվային միջավայրը, տվյալային հոսքերը և տեղեկատվական ենթակառուցվածքները:

Թվային ինքնիշխանությունը հանդիսանում է ազգային և սահմանադրաիրավական անվտանգության կարևորագույն բաղադրիչ, քանի որ այն ուղղակիորեն ազդում է պետական կառավարման ինքնուրույնության, տեղեկատվական անկախության և հանրային ինստիտուտների կայունության վրա: Այն պետությունները, որոնք չեն տիրապետում սեփական թվային ենթակառուցվածքների վերահսկողությանը կամ որոնց տեղեկատվական հոսքերը կախված են արտաքին կենտրոններից, փաստացիորեն կանգնում են սահմանադրական ինքնիշխանության սահմանափակման վտանգի առաջ:

Հայաստանի Հանրապետության համար թվային ինքնիշխանության ամրապնդումը ռազմավարական առաջնահերթություն է: Թեև վերջին տարիներին արձանագրվել են դրական միտումներ՝ կիբեռանվտանգության կառույցների ստեղծման, տվյալների պաշտպանության ոլորտի կարգավորման և թվային ենթակառուցվածքների զարգացման ուղղությամբ, այնուամենայնիվ առկա են մի շարք համակարգային խնդիրներ: Դրանք վերաբերում են համապարփակ

իրավական համակարգի բացակայությանը, տվյալների պաշտպանության ինստիտուտի թերի ձևավորմանը և արտաքին տեխնոլոգիական կախվածության բարձր աստիճանին:

Այս իրավիճակը պահանջում է ոչ միայն օրենսդրական բարեփոխումներ, այլև քաղաքական կամքի, ինստիտուցիոնալ համագործակցության և գիտատեխնիկական ներուժի համադրություն՝ թվային ինքնիշխանության ամրապնդման ուղղությամբ:

Թվային ինքնիշխանության ամրապնդման համար Հայաստանի Հանրապետությունը պետք է կիրառի հետևյալ ռազմավարական և պրակտիկ մոտեցումները.

1) Համապարփակ պետական քաղաքականություն և ազգային թվային անվտանգության ռազմավարություն

Անհրաժեշտ է մշակել և ընդունել «ՀՀ ազգային թվային ինքնիշխանության ռազմավարություն», որը կներառի.

- կիբեռանվտանգության համապարփակ համակարգ,
 - տվյալների պաշտպանության և անձնական տվյալների մշակման միասնական մոտեցումներ,
 - պետական ամպային ենթակառուցվածքի ձևավորում,
 - արտաքին տեխնոլոգիական կախվածության նվազեցման մեխանիզմներ,
 - թվային կառավարման ստանդարտներ պետական մարմինների համար:
- Ռազմավարությունը պետք է ունենա հստակ նպատակներ, ժամանակացույց, լիազոր մարմիններ և գնահատման ինդիկատորներ:

2) Կիբեռանվտանգության միասնական կառավարման մոդելի ներդրում

Առաջարկվում է ստեղծել ՀՀ Կիբեռանվտանգության ազգային կենտրոն, որը կունենա՝

- հատուկ պատրաստված մասնագիտական թիմ,
- պետություն-մասնավոր հատված համագործակցության համակարգ,
- կիրականացնի պարտադիր կիբեռանվտանգության աուդիտներ և ստուգումներ,
- կրիտիկական ենթակառուցվածքների պաշտպանություն (ռազմական, էներգետիկ, կապ, բանկային ոլորտներ):

Կենտրոնը պետք է գործի օրենսդրորեն ամրապնդված գործադիր լիազորություններով, այլ ոչ թե խորհրդատվական կարգավիճակով:

3) Տվյալների պաշտպանության օրենսդրության բարեփոխում

Հայաստանի Հանրապետությունը պետք է ներդնի՝

- GDPR-ի (Եվրոպական միության կողմից 2016 թ.-ին ընդունված «Տվյալների պաշտպանության հիմնական կանոնակարգի»¹⁰) պահանջներին համապատասխան ազգային օրենսդրության ձևավորման հստակ գործիքակազմ, որը լիովին հնարավոր է և հիմնավորված, քանի որ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունն արդեն իսկ պարունակում է տվյալների

¹⁰ St'u General Data Protection Regulation (EU), <https://gdpr-info.eu>

պաշտպանության և հաղորդակցության գաղտնիության հիմնարար սկզբունքների վերաբերյալ դրույթներ, որոնք համահունչ են եվրոպական ստանդարտներին. ՀՀ Սահմանադրության 33-րդ հոդվածը ապահովում է հաղորդակցության ազատությունն ու գաղտնիությունը՝ ընդգծելով, որ նամակագրության, հեռախոսագրույցների և հաղորդակցության այլ ձևերի գաղտնիությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով և միայն խիստ սահմանափակ դեպքերում, և այն, որ ՀՀ Սահմանադրության 34-րդ հոդվածը սահմանում է անձնական տվյալների պաշտպանության հիմնարար իրավունքները: Մասնավորապես՝ 34-րդ հոդվածը երաշխավորում է տվյալների պաշտպանության իրավունքը (տվյալների արդար և օրինական մշակում, անձի համաձայնության անհրաժեշտություն, տվյալների շտկման կամ վերացման իրավունք, ինչպես նաև հասանելիության սահմանափակումների իրավաչափ հիմքերը):¹ Այս սահմանադրական կարգավորումները լիովին համադրելի են GDPR-ի հիմնական դրույթների հետ և թույլ են տալիս օրենսդրական մակարդակում ներդնել եվրոպական ստանդարտներին համահունչ, առավել խիստ և արդյունավետ տվյալների պաշտպանության կարգավորումներ:

Այսպիսով, ՀՀ Սահմանադրության 33-րդ և 34-րդ հոդվածները հանդիսանում են GDPR-ին համահունչ տվյալների պաշտպանության ամբողջական օրենքի ընդունման ուժեղ իրավական հիմք, քանի որ կոնստիտուցիոնալ մակարդակում արդեն ամրագրված են այն սկզբունքները, որոնց վրա հիմնվում է եվրոպական տվյալների պաշտպանության համակարգը:

- պետական մարմինների տվյալների մշակման թափանցիկ մեխանիզմներ,
- պետական գաղտնիքներին առնչվող թվային տվյալների սահմանափակման նոր կարգ,
- պետական սեկտորի համար պարտադիր տվյալների տեղայնացման պահանջներ:

Պետք է վերաիմաստավորվի նաև Անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալության դերը՝ այն վերածելով լիարժեք վերահսկող և անկախ կարգավորող մարմնի:

4) Ազգային ամպային ենթակառուցվածքի (National Cloud) ստեղծում

Որպես արտաքին կախվածության նվազեցման ամենակարևոր գործիք՝ Հայաստանի Հանրապետությունը պետք է ստեղծի.

- **պետական ամպային պլատֆորմ**, որտեղ կպահվեն
 - պետական տվյալները,
 - ռազմավարական և գաղտնի տեղեկատվությունը,
 - քաղաքացիների կենսաչափական տվյալները:

Պետական մարմինների համար անհրաժեշտ է սահմանել սահմանափակումներ՝ արգելելով ոչ անվտանգ և օտար իրավասության ներքո գործող առևտրային ամպային ծառայություններից օգտվելը (օր.՝ AWS, Microsoft Azure,

¹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 33 և 34, <https://www.arlis.am/hy/acts/143723/latest>

Google Cloud)՝ բացառությամբ հատուկ համաձայնեցված անվտանգության ռեժիմների:

5) Տեղական տեխնոլոգիական արդյունաբերության զարգացում

Թվային ինքնիշխանության ամրապնդման կարևոր բաղադրիչ է ազգային տեխնոլոգիական ներուժի ընդլայնումը:

Անհրաժեշտ է.

- խթանել տեղական ծրագրային ապահովման, օպերացիոն համակարգերի, սերվերային լուծումների և կիբեռանվտանգության արտադրանքի ստեղծումը,
- պետական գնումների համակարգում ամրագրել «ազգային տեխնոլոգիական առաջնահերթություն» սկզբունքը,
- ապահովել հարկային և ֆինանսական խթաններ անվտանգային տեխնոլոգիաների ոլորտում գործող ընկերությունների համար:

6) Սահմանադրաիրավական մակարդակում՝ թվային ինքնիշխանության ամրագրում

Սահմանադրաիրավական մակարդակում նպատակահարմար է քննարկել թվային ինքնիշխանության սկզբունքի ներառումը ազգային անվտանգությանը և տեղեկատվական անվտանգությանը վերաբերող իրավական փաստաթղթերում՝ որպես պետական ինքնիշխանության բաղկացուցիչ տարր:

Դիտարկման արժանի են նաև հետևյալ սկզբունքները, որոնք կարելի է ներառել վերոնշյալ փաստաթղթերում՝

- պետական տվյալների տեղայնացում և պետական վերահսկողություն,
- ազգային թվային ենթակառուցվածքների պաշտպանություն,
- տեղեկատվական ինքնորոշման և տվյալների վերահսկողության իրավունք,
- թվային միջավայրում մարդու իրավունքների երաշխիքներ:

Այս մոտեցումը համահունչ է եվրոպական մի շարք պետությունների՝ Ֆրանսիայի, Գերմանիայի, Էստոնիայի թվային ինքնիշխանության ռազմավարություններին:

7) Թվային իրավագիտակցության և մասնագիտական կարողությունների զարգացում

Անհրաժեշտ է ներդնել և/կամ իրականացնել.

- պետական ծառայողների շարունակական վերապատրաստման ծրագրեր թվային իրավունքի և կիբեռանվտանգության ոլորտներում,
- դատական և իրավապահ մարմինների համար մասնագիտացված դասընթացներ,
- դպրոցական և բուհական կրթական ծրագրերում թվային իրավունք և տեղեկատվական անվտանգություն առարկաներ,
- լայնամասշտաբ հանրային իրազեկման արշավներ:

Հասարակության իրազեկվածությունը տեխնոլոգիական անվտանգության կարևորագույն օղակն է:

Այսպիսով, թվային ինքնիշխանությունը Հայաստանի Հանրապետության համար ոչ թե տեխնոլոգիական նորաձևություն է, այլ **պետականության շարունակականության, ազգային անվտանգության և ինքնիշխանության պար-**

տաղիր պայման: Առանց ազգային թվային ենթակառուցվածքների, տվյալների պաշտպանության արդյունավետ մեխանիզմների, տեխնոլոգիական անկախության և բարձր իրավագիտակցության՝ պետությունը դառնում է արտաքին ուժերի, միջազգային տեխնոլոգիական կորպորացիաների և տեղեկատվական ազդեցությունների հանդեպ խոցելի:

Ուստի թվային ինքնիշխանությունը պետք է դիտարկվի որպես՝

- **ազգային անվտանգության անբաժանելի հատված,**
- **իրավաքաղաքական ռազմավարական ուղղություն,**
- **տեխնոլոգիական զարգացման հիմնասյուն,**
- **պետական կառավարման արդյունավետության նախապայման:**

Այն ապահովելու համար անհրաժեշտ է համալիր պետական քաղաքականություն, օրենսդրական ճշգրտումներ, ինստիտուցիոնալ ամրապնդում, տեխնոլոգիական արտադրության զարգացում և հանրային լայն մասնակցություն: Միայն այդ դեպքում Հայաստանի Հանրապետությունը կկարողանա լիարժեքորեն պաշտպանել սեփական ինքնիշխանությունը թվային դարաշրջանում և ձևավորել անվտանգ, անկախ և կայուն թվային միջավայր:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի, դատական ակտերի և գրականության ցանկ

1. ՀՀ Սահմանադրություն, 22.12.2015 թ.-ին ուժի մեջ մտած խմբագրությամբ:
2. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիա (փոփոխված 11-րդ արձանագրությամբ):
3. ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարություն, 2020 թ.:
4. Council of Europe. Budapest Convention on Cybercrime, 2001.
5. European Union. General Data Protection Regulation (GDPR), 2016.
6. Cyber-conscious Estonia (2024-2030).
7. **Greenwald, G.** No Place to Hide: Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State. Metropolitan Books, 2014.
8. **Lyon, D.** (2015). Surveillance after Snowden. Polity Press.
9. European Court of Human Rights. *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom*, Applications nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15 (Grand Chamber, May 25, 2021).

Էլեկտրոնային ռեսուրսներ

1. https://companiesmarketcap.com/tech/largest-tech-companies-by-market-cap/#google_vignette
2. <https://www.brickcourt.co.uk/news/detail/grand-chamber-confirms-uk-secret-surveillance-regime-unlawful-in-big-brother-watch-v-united-kingdom>
3. <https://www.lexisnexis.com/blogs/int-legal/b/insights/posts/cloud-act-gdpr-implications>

ЦИФРОВОЙ СУВЕРЕНИТЕТ И КОНСТИТУЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ: ВЫЗОВЫ, СТОЯЩИЕ ПЕРЕД РЕСПУБЛИКОЙ АРМЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНОГО ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

В условиях современной глобализации и технологического прогресса классическое понимание государственного суверенитета претерпевает существенную трансформацию. Если ранее суверенитет ограничивался территориальной целостностью и политической независимостью, то в XXI веке он приобретает новое — цифровое измерение. Цифровой суверенитет становится правовой и институциональной способностью государства самостоятельно управлять, регулировать и защищать собственную цифровую инфраструктуру, потоки данных и информационную безопасность.

Для Республики Армения проблема цифрового суверенитета имеет стратегическое значение, поскольку информационная зависимость, недостаточный уровень кибербезопасности и пробелы в правовом регулировании защиты данных могут ограничивать осуществление конституционного суверенитета государства. С этой точки зрения цифровой суверенитет рассматривается не только как технологическая категория, но и как фундаментальный элемент конституционно-правовой безопасности.

Цель исследования - выявить взаимосвязь между цифровым суверенитетом и конституционно-правовой безопасностью, обозначив ключевые вызовы, с которыми сталкивается Республика Армения в условиях глобальной технологической среды. В работе выделены три основных направления: недостаточная развитость правовой системы

кибербезопасности, необходимость совершенствования механизмов защиты данных и риски внешней зависимости цифровой инфраструктуры.

В результате обосновывается необходимость включения цифрового суверенитета в число ключевых элементов национальной и конституционно-правовой безопасности. Для его обеспечения требуется разработка комплексной государственной стратегии, проведение законодательных и институциональных реформ, а также повышение уровня цифровой правовой грамотности на государственном и общественном уровнях.

Таким образом, цифровой суверенитет становится новой границей современной государственности — в сфере сочетания политической независимости, информационной защиты и конституционной стабильности.

Ключевые слова: цифровой суверенитет, конституционно-правовая безопасность, кибербезопасность, защита данных, технологическая зависимость.

DIGITAL SOVEREIGNTY AND CONSTITUTIONAL SECURITY: CHALLENGES FACING THE REPUBLIC OF ARMENIA IN THE CONTEXT OF GLOBAL TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT

Annotation

In the context of contemporary globalization and rapid technological advancement, the classical concept of state sovereignty is undergoing substantial transformation. Whereas sovereignty was traditionally confined to territorial integrity and political independence, in the 21st century it has acquired a new dimension - digital sovereignty. **Digital sovereignty** reflects a state's legal and institutional capacity to autonomously govern, regulate, and protect its digital infrastructure, dataflows, and information security.

For the Republic of Armenia, the issue of digital sovereignty carries strategic significance, as informational dependence, an underdeveloped cybersecurity framework, and legal gaps in data protection may restrict the exercise of constitutional sovereignty. From this perspective, digital sovereignty is regarded not only as a technological category but also as a fundamental component of constitutional and legal security.

The purpose of this study is to examine the interrelation between digital sovereignty and constitutional security by identifying the key challenges Armenia

faces within the global technological environment. The research outlines three primary directions: the insufficient development of the cybersecurity legal system, the need to improve data protection mechanisms, and the risks associated with external dependence on digital infrastructure.

The study concludes that digital sovereignty must be incorporated into the core elements of national and constitutional security. Ensuring it requires the development of a comprehensive state strategy, the implementation of legislative and institutional reforms, and the enhancement of digital legal awareness at both governmental and societal levels.

Thus, digital sovereignty emerges as a new frontier of modern statehood - situated at the intersection of state independence, information protection, and constitutional stability.

Keywords: digital sovereignty, constitutional security, cybersecurity, data protection, technological dependence, national security.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 09.12.2025 թ., պրվել է գրախոսության 10.12.2025 թ., ընդունվել է պատգարության 15.12.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-255

ԼԵՅԼԱ ԼԵՎՈՆՅԱՆ*Основатель юридической
компании “ПРИМАЛЕКС”,**Член Палаты адвокатов РА, адвокат*

ПРАВО СОБСТВЕННОСТИ КАК ОБЪЕКТ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Аннотация

В современном правовом государстве институт права собственности является одной из фундаментальных основ конституционного строя, обеспечивая функционирование его экономической и социальной составляющих. Более того, право собственности и его формы определяют модель экономической системы общества, а также детерминируют каталог конституционных социально-экономических прав, гарантируемых, в свою очередь, конституционно-правовыми защитными механизмами.

Статья посвящена изучению конституционно-правового регулирования наиболее значимых аспектов права собственности. В данной работе реализован комплексный подход к публично-правовому пониманию права собственности, а также проведено изучение специфических особенностей конституционно-правового регулирования отдельных объектов права собственности.

Ключевые слова: право собственности, частная собственность, публичная собственность, природные ресурсы, водные ресурсы, интеллектуальная собственность.

Право собственности является одной из важнейших основ публичного правопорядка государства и на базовом уровне правового регулирования закрепляется конституционными положениями. В свою очередь перечень и реальное юридическое содержание форм собственности позволяют дать характеристику экономической модели государства, его социальных основ, а также проанализировать подходы к закреплению и обеспечению социально-экономических прав, свобод и обязанностей человека и гражданина.

◆ 4(121)2025

◆ ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՈՆՍՏԻԹՈՒՄ◆ ՄԱՅԻՍԻ ԿՈՆԳՐԵՍՍԻ ՎԵՐՈՒՄԻ
ԿՈՆՍՏԻԹՈՒՄ

Надлежащее обеспечение конституционно-правового статуса личности во всех сферах жизнедеятельности предусматривает, в числе прочего, признание и гарантирование особого места права собственности, установление на конституционном уровне его форм, а также ключевых признаков и гарантий реализации.

Конституция выполняет правообразующую роль, закрепляя идеи, руководящие начала, идеалы общественных отношений современного правового государства.

Провозгласив человека, его права и законные интересы высшей ценностью и установив способы обеспечения этих прав, государство инициировало процессы демократизации своей экономической системы, фундаментально основанной на праве собственности и его конкретных формах. В науке конституционного права категория «основы» применяется прежде всего при рассмотрении вопросов конституционного строя.

Основы закрепляют фундаментальные, наивысшие принципы для субъектов конституционного права, базовые ценности, на которые общество ориентируется в развитии конституционного строя. Кроме того, они определяют соотношение субъектов конституционного права и достижение ими баланса между собой, включая баланс частных и публичных интересов, что достаточно ярко проявляется как раз на примере конституционных основ права собственности. Как отмечает С.А. Васильев, «необходимо признать факт использования государством отдельных конституционно-правовых институтов для укрепления соотношений субъектов конституционного права»¹.

Исходя из публичной позиции обеспечения общественных и государственных интересов, конституционное право собственности – это важнейший институт социально-экономических отношений, непереносимое условие демократической рыночной экономики².

Рассматривая социальную функцию собственности, непосредственно устанавливаемую конституционными положениями, необходимо отметить, что право собственности не является полным и не дает абсолютной свободы, поскольку иначе право собственности вредило бы обществу и как таковое подлежало бы отмене. Реализация права собственности сталкивается с достаточно большим количеством ограничений, лишаящих это право антисоциального характера, а именно ограничений в пользу общей выгоды

¹ **Васильев С.А.** *Общие начала соотношения субъектов конституционного права: Монография* / С.А. Васильев. – М.: Центркаталог, 2023. – С. 58.

² **Архатова Е.Ю.** *Комментарий к Конституции Российской Федерации. 2-е изд., перераб. и доп.* / Е.Ю. Бархатова. – М.: Проспект, 2016. – С. 59.

или интересов общества. Число подобных ограничений продолжает расти, в связи с чем появилось мнение, что собственность порождает прежде всего обязанности и только затем - право¹.

Значение института права собственности для общества состоит и в обеспечении возможности беспрепятственного осуществления собственником правомочий владения, пользования, распоряжения в отношении принадлежащих ему материальных ценностей, что позволяет предотвращать конфликты при реализации права собственности и устанавливать справедливый баланс между разнообразными интересами отдельных лиц.

Базовые положения об осуществлении права собственности, закрепленные в Конституции Российской Федерации, призваны обеспечивать реализацию естественных прав человека. Эти нормы носят общий (рамочный) характер и служат ориентиром при создании отраслевых норм, непосредственно регулирующих те или иные отношения собственности. При этом непосредственное применение конституционно-правовых норм, обладающих прямым действием, помогает ориентироваться в случаях несовершенства, неопределённости или пробелов в специальном законодательстве, а также при наличии коллизий, устраняя препятствия в осуществлении и защите права собственности.

Основополагающим содержанием права собственности Конституция Республики Армения определяет положение, согласно которому каждый имеет право на владение, пользование и распоряжение приобретённой на законных основаниях собственностью по своему усмотрению (ч. 1 ст. 60).

Таким образом, конституционно-правовое содержание права собственности предполагает свободное осуществление собственником имущества трёх правомочий (так называемой «триады»): 1) владение — как фактический контроль над имуществом; 2) пользование — как право извлекать из имущества полезные свойства; 3) распоряжение — как возможность определять юридическую судьбу имущества в дальнейшем.

Правомочия, составляющие содержание права собственности, собственник может передать другому лицу, не утрачивая при этом самого права собственности на свое имущество, поскольку данное право неприкосновенно: никто не может быть противоправно лишён права собственности или ограничен в его осуществлении.

¹ Кутрис Г. Защита права собственности: конституционные гарантии и правовые позиции Конституционного Суда Латвийской Республики / Г. Кутрис // Конституционно-правовые основы собственности и предпринимательства. Сборник докладов. – М.: Институт права и публичной политики, 2010. – С. 211.

Обобщая конституционные положения о содержании права собственности, указанный институт можно определить как фундаментальную основу экономического строя — гарантированную государством возможность законного собственника свободно, по своему усмотрению владеть, пользоваться и распоряжаться принадлежащим ему имуществом. Эта возможность может быть ограничена исключительно в случаях и порядке, прямо предусмотренных действующим законодательством.

Конституционные принципы права собственности, закреплённые в Конституции Республики Армения, можно определить как основные, фундаментальные положения, отражающие сущность права собственности, а также задачи конституционного государства по реализации политики в данной сфере. Они определяют способы деятельности субъектов правовых отношений по поводу собственности для достижения общественно значимого публичного результата, а также удовлетворения и защиты частноправовых интересов физических и юридических лиц.

Анализируя содержание Конституции РА, можно выделить следующие конституционные принципы права собственности: 1) экономический плюрализм и равенство всех форм собственности, включая их равную юридическую защиту; 2) сочетание интересов собственника, общества и государства (публично-частное партнерство, социальная ответственность собственника); 3) социальная направленность экономического строя государства; 4) незыблемость и неприкосновенность права собственности; 5) конституционная гарантированность судебной защиты права собственности.

Следовательно, конституционные принципы права собственности в своей совокупности образуют систему самостоятельных и объективно взаимосвязанных конституционно-правовых норм, которые распространяются на все общественные отношения в связи с реализацией права собственности всеми субъектами общественных отношений - как публично-властными, так и частными.

Эти принципы выступают своеобразной гарантией соблюдения прав и законных интересов собственников, принятия законных и обоснованных судебных актов по вопросам, связанным с правом собственности, а также выступают исходным положением для развития отраслевого законодательства (как публично-правового, так и частноправового).

В соответствии с ч. 1 ст. 10 Конституции в Республике Армения признаются и равным образом защищаются все формы собственности.

Необходимо подчеркнуть, что наиболее важным и фундаментальным положением о формах собственности является принцип их равной защиты. Данное положение Конституции находит свое развитие в Гражданском кодексе Республики Армения, который устанавливает единые принципы защиты права собственности независимо от ее формы.

Вместе с тем в научной литературе, исходя из декларируемого конституционным положением отсутствия различий между формами собственности, существует точка зрения о неправильности выделения в праве самостоятельного права собственности как такового. Подобную точку зрения в отечественной юриспруденции поддерживает Е.А. Суханов, по мнению которого формы собственности представляют собой экономическую, а не юридическую категорию, поскольку экономически существуют различные формы собственности, а юридически – только одно единое право собственности¹.

По мнению Н. Корниловой, формы собственности – это экономические отношения присвоения определенными субъектами материальных благ, т.е. собственники должны обладать равным объемом прав для присвоения и отчуждения вещей, и, исходя из этого, можно говорить об экономическом равенстве всех форм собственности, но не юридическом².

Конституционно гарантированное право собственности возлагает на собственника и несколько существенных ограничений, которые тоже необходимо включать в его содержательную характеристику.

Прежде всего, это автоматически притекающие из правомочий обязанности собственника по содержанию имущества, поддержанию его в технически допустимом состоянии, уплате налогов, пошлин. Это включает также обязанности, которые должны выполняться при реализации «триады» правомочий: не наносить ущерб окружающей среде, безопасности государства и всем ценностям культуры, здоровью людей, не нарушать права других граждан.

В-третьих, это приоритет защиты интересов общества при противоречии интересов собственника и общественных интересов.

Таким образом, право собственности не имеет абсолютного характера, а находится в плоскости публично-правового регулирования и ограничивается публичным порядком. Собственник, с одной стороны, обладает всей полнотой возможных правомочий, а с другой – ограничен в своих действиях

¹ Гражданское право: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. 3-е изд. Т. 2. – М., 2008. – С. 20–21

² **Корнилова Н.** Виды права собственности / Н. Корнилова // Вестник ХГАЭП. – 2008. – No 1. – С. 65.

общественными интересами, обеспечиваемыми на базовом уровне конституционно-правовыми нормами.

Конституционно-правовые нормы о собственности устанавливают следующие положения:

Согласно ст. 10 Конституции Республики Армения:

«В Республике Армения признаются и равным образом защищаются все формы собственности.

2. Недра и водные ресурсы являются исключительной собственностью государства».

А статья 60 Конституции в свою очередь устанавливает следующее:

1. Каждый имеет право на владение, пользование и распоряжение приобретенной на законном основании собственностью по своему усмотрению.

2. Право наследования гарантируется.

3. Право собственности может быть ограничено только законом — в целях защиты интересов общества или основных прав и свобод других лиц.

4. Никто не может быть лишен собственности иначе как в судебном порядке — в установленных законом случаях.

5. Отчуждение собственности в целях обеспечения приоритетных интересов общества осуществляется в установленных законом исключительных случаях и порядке, только с предварительной и равноценной компенсацией.

6. Правом собственности на землю не пользуются иностранные граждане и лица, не имеющие гражданства, за исключением случаев, установленных законом.

7. Интеллектуальная собственность охраняется законом.

8. Каждый обязан уплачивать установленные в соответствии с законом налоги, пошлины, производить другие обязательные платежи, зачисляемые в государственный или общинный бюджет.

Исходя из содержания процитированных конституционно-правовых норм о собственности, можно выделить некоторые характерные черты и определяющие признаки армянского конституционно-правового регулирования собственности.

Прежде всего, конституционно-правовой уровень регулирования собственности в Республике Армения охватывает вопросы: права собственности, защиты права собственности; запрета на нахождение недр и водных ресурсов в частной собственности; форм собственности; прав собственников; возможности ограничения права собственности только

законом — в целях защиты интересов общества или основных прав и свобод других лиц.

В Конституции Республики Армения не определяются конституционно-правовые основы отдельно частной и публичной собственности при их формально-юридическом равенстве, терминологически понятия «публичная собственность» и «частная собственность» в конституционно-правовых нормах отсутствуют.

Другой особенностью армянского конституционно-правового регулирования собственности является отсутствие в конституционно-правовых нормах частноправового содержания прав и обязанностей собственников. Конституция Республики Армения закрепляет преимущественно публично-правовое содержание собственности, особенно в части возложения на собственников публичных обязанностей, направленных на достижение общественного интереса.

В то же время конституционно-правовые нормы не устанавливают частноправовых обязанностей собственника, которые были бы полезны прежде всего для него самого и не были бы направлены на публичный интерес. Такой подход представляется вполне логичным, учитывая наличие детального отраслевого регулирования всех основных частноправовых аспектов собственности в действующем гражданском законодательстве.

Сравнивая содержание и специфику конституционно-правового и гражданско-правового регулирования права собственности в Российской Федерации, можно согласиться с З.К. Кондратенко в том, что регулированию имущественных отношений в Конституции Российской Федерации придается не столь подробное значение, поскольку более детально оно осуществляется в гражданском законодательстве¹.

В своих актах Конституционный Суд определил содержание данного права, установил пределы его осуществления, обозначил допустимые ограничения и обеспечил гарантии судебной защиты. Анализ решений Конституционного Суда Республики Армения, касающихся права собственности, показал, что Конституционный Суд рассматривает его как одно из основных и неотъемлемых прав человека, при этом государство обязано гарантировать его всем субъектам правовых отношений. Граждане и их объединения имеют возможность осуществлять право собственности, руководствуясь общими юридическими принципами, такими как равенство

¹ **Кондратенко З.К.** Конституционные основы права собственности граждан и организаций на недвижимое имущество / З.К. Кондратенко // Актуальные проблемы экономики и права. – 2015. – № 3. – С. 124.

перед законом, неприкосновенность собственности и свобода заключения сделок. Эти принципы исключают произвольное вмешательство государства в осуществление данных прав. Регулирование отношений собственности в Республики Армения должно соответствовать принципам правового государства, основанным на равенстве перед законом и справедливости.

Обобщая конституционно-правовые нормы, устанавливающие базовые основы правового регулирования права собственности, можно сделать обобщающий вывод о конституционном характере права собственности как института национальной правовой системы, детализируемого в отраслевом законодательстве, прежде всего – в гражданском.

Как отмечает Е.А. Суханов, «собственность представляет собой отношения между людьми по поводу вещей, заключающиеся в присвоенности или принадлежности материальных благ одним лицам (их коллективам) и соответственно в отчужденности этих же благ от всех других лиц»¹.

Таким образом, право собственности – это не только цивилистическая «триада» правомочий, но и основанное на конституционно-правовых нормах распределение благ между публичными и частными носителями соответствующих правомочий, позволяющее обеспечить реализацию как общественных, так и частноправовых интересов собственников.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведённый анализ позволяет сделать вывод о ключевой роли права собственности в системе конституционного строя Республики Армения и его фундаментальном значении в формировании и функционировании социально ориентированной рыночной экономики. Конституционно-правовое закрепление права собственности отражает базовые ценности правового государства, направленные на обеспечение баланса частных и публичных интересов, защиту прав и свобод личности и устойчивое развитие общества.

Право собственности в конституционно-правовом измерении предстает не как абсолютное и неограниченное правомочие, а как сложный правовой институт, сочетающий в себе гарантии свободного владения, пользования и распоряжения имуществом с социальными и публично-правовыми обязанностями собственника. Конституция Республики Армения, признавая равенство всех форм собственности и обеспечивая их равную правовую

¹ Суханов Е.А. Лекции о праве собственности / Е.А. Суханов. – М.: Юридическая литература, 1991. – С. 7.

защиту, одновременно устанавливает пределы осуществления данного права, обусловленные необходимостью защиты общественных интересов, прав и свобод других лиц.

Особенностью конституционного регулирования права собственности в Республике Армения является его рамочный характер и ориентация преимущественно на публично-правовые аспекты, тогда как детальная регламентация частноправового содержания данного института справедливо отнесена к сфере гражданского законодательства. Такой подход обеспечивает системность правового регулирования и соответствует принципу разграничения конституционно-правовых и отраслевых механизмов защиты собственности.

Практика Конституционного Суда Республики Армения подтверждает признание права собственности в качестве одного из неотъемлемых прав человека и свидетельствует о направленности конституционного правосудия на предотвращение произвольного вмешательства государства в имущественные отношения, а также на обеспечение справедливого соотношения интересов личности, общества и государства.

В целом право собственности следует рассматривать как основанный на конституционных принципах и конкретизируемый в отраслевом законодательстве многоуровневый правовой институт, который обеспечивает не только экономическую свободу собственника, но и реализацию социально значимых целей. Именно такое понимание права собственности позволяет обеспечить устойчивость правопорядка, эффективность правового регулирования и соблюдение конституционных гарантий в условиях современного демократического государства.

Список использованной литературы

1. Гражданское право: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. 3-е изд. Т. 2. – М., 2008.
2. **Архатова Е.Ю.** Комментарий к Конституции Российской Федерации. – 2-е изд., перераб. и доп. / Е.Ю. Бархатова. – М.: Проспект, 2016.
3. **Васильев С.А.** Общие начала соотношения субъектов конституционного права: Монография / С.А. Васильев. – М.: Центркаталог, 2023.
4. **Кондратенко З.К.** Конституционные основы права собственности граждан и организаций на недвижимое имущество / З.К. Кондратенко // Актуальные проблемы экономики и права. – 2015. – No 3.

5. **Корнилова Н.** Виды права собственности / Н. Корнилова // Вестник ХГАЭП. – 2008. – No 1.

6. **Кутрис Г.** Защита права собственности: конституционные гарантии и правовые позиции Конституционного Суда Латвийской Республики / Г. Кутрис // Конституционно-правовые основы собственности и предпринимательства. Сборник докладов. – М.: Институт права и публичной политики, 2010.

7. **Суханов Е.А.** Лекции о праве собственности / Е.А. Суханов. – М.: Юридическая литература, 1991.

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՈՐՊԵՍ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՕՐՅԵԿՏ

Ամփոփագիր

Ներկայիս իրավական պետության պայմաններում սեփականության իրավունքի ինստիտուտը հանդես է գալիս որպես սահմանադրական կարգի առանցքային հիմունք՝ ապահովելով վերջինիս տնտեսական և սոցիալական բաղադրիչների կայուն և արդյունավետ գործառույթը: Սեփականության իրավունքը և դրա ձևերը կանխորոշում են հասարակության տնտեսական համակարգի մոդելը, սահմանադրությամբ ամրագրված սոցիալ-տնտեսական իրավունքների շրջանակը, որոնց իրականացումն ու պաշտպանությունն ապահովվում են սահմանադրաիրավական երաշխիքների և պաշտպանական մեխանիզմների միջոցով:

Սույն հոդվածը նվիրված է սեփականության իրավունքի վերաբերյալ սահմանադրական դրույթների ուսումնասիրությանը: Հոդվածը ներառում է սեփականության իրավունք հասկացության վերլուծությունը հանրային իրավունքի տեսանկյունից, ինչպես նաև սեփականության իրավունքի սահմանադրական կարգավորման առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը:

Հիմնաբառեր. սեփականության իրավունք, մասնավոր սեփականություն, հանրային սեփականություն, ջրային ռեսուրսներ, մտավոր սեփականություն:

PROPERTY RIGHTS AS AN OBJECT OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION

Annotation

In a modern constitutional state, the institution of property rights constitutes one of the fundamental foundations of the constitutional order, ensuring the functioning of its economic and social dimensions. Moreover, property rights and their forms determine the model of the economic system of society and shape the catalogue of constitutional socio-economic rights, which are, in turn, guaranteed by constitutional and legal protective mechanisms.

This article is devoted to the study of the constitutional and legal regulation of the most significant aspects of property rights. The research adopts a comprehensive approach to the public-law understanding of property rights and examines the specific features of the constitutional and legal regulation of certain objects of property.

Keywords: property rights; private property; public property; natural resources; water resources, intellectual property.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 18.11.2025 թ., պրվել է գրախոսության 21.11.2025 թ., ընդունվել է պատգարության 25.11.2025 թ.:

4(121)2025

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ԳԵՎՈՐԳ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

*Հայ-ռուսական համալսարանի
Իրավունքի ինստիտուտ,
իրավունքի տեսության և
սահմանադրական իրավունքի
ամբիոնի հայցորդ*

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ՆՈՐՄԵՐԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԳՈՐԾԱՌՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ. ՊԱՏՄԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփագիր

Սույն հոդվածը նվիրված է սահմանադրական իրավունքի տեսության հիմնահարցերից մեկի՝ միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության տեսության հայեցակարգային հիմնախնդիրների հետազոտությանը, ինչպես նաև այդ տեսության ծագմանն առնչվող տեսակետների և դրա պատմական զարգացման որոշակի առանձնահատկությունների հիմնահարցերի համակարգային վերլուծությանը:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ մասնագիտական գրականության շրջանակում միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության տեսության առաջացումը հաճախ փոխկապակցվում է ԱՄՆ Սահմանադրության VI հոդվածի 2-րդ կետի կարգավորումների և դրանց իրավակիրառ պրակտիկայի հետ, ուստի աշխատանքում համակարգային վերլուծության են ենթարկվել ԱՄՆ Գերագույն դատարանի դատական պրակտիկան, այդ թվում՝ դատարանի առանձին որոշումների կիրառական նշանակության համատեքստում:

Միաժամանակ, աշխատանքում առանձնակի ուշադրության է արժանացել տարբեր երկրների սահմանադրական կարգավորումներում ներպետական իրավական համակարգի վրա միջազգային պայմանագրի նորմերի անմիջական գործողության ազդեցության, ինչպես նաև այդ նորմերի գերակայության, անմիջական կիրառելիության ու դրա ճանաչման կառուցակարգերի ամբողջական բացահայտման հիմնահարցերի ուսումնասիրությունը:

Աշխատանքում կատարված վերլուծությունների արդյունքում ներկայացվել է, մասնավորապես, հետևյալ եզրահանգումը, որ միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության տեսության առաջացումը պայմանավորված է ոչ միայն միջազգային պարտավորությունների արդյունավետ կատարման անհրաժեշտությամբ, այլև՝ ներպետական իրավական համակարգում իրավական այնպիսի կառուցակարգերի սահմանման անհրաժեշտությամբ, որով կերաշխավորվի պետության ներպետական իրավակարգում միջազգային պայմանագրերի լիարժեք կիրառումը:

Աշխատանքում ներկայացվել է նաև այն եզրահանգումը, որ այդ մոտեցումներն ամբողջությամբ վերաբերում են նաև Հայաստանի Հանրապետությանը, որովհետև թեև ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածը ճանաչում է միջազգային պայմանագրերի նորմերի գերակայությունը, այնուամենայնիվ դրանց իրական, գործնական կիրառելիության խնդիրը մնում է բաց և պահանջում է իրավաքաղաքական և հայեցակարգային հստակեցում:

Հիմնաբառեր. միջազգային պայմանագիր, Սահմանադրություն, ներպետական իրավական համակարգ, պատմաիրավական վերլուծություն, տեսություն:

Ընդհանուր դրույթներ

Միջազգային իրավունքի զարգացման պատմության ընթացքում կարևոր նշանակություն է ստացել այն մոտեցումը, թե միջազգային պայմանագրերի նորմերը ինչ ազդեցություն են ունենում կամ կարող են ունենալ ներպետական իրավաստեղծ գործունեության և իրավակիրառ պրակտիկայի վրա: Այս առումով անհրաժեշտ է կարևորել միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության տեսության իրավական բովանդակության ու գործառնական նշանակության հիմնախնդիրների համակարգային հետազոտությունը սահմանադրական իրավունքի տեսության և պրակտիկայի համատեքստում:

Նախ՝ ի՞նչ է ենթադրում միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողությունը: Իրավագիտության մեջ շրջանառվում է հետևյալ ընդհանրական մոտեցումը, ըստ որի՝ միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողությունն ենթադրում է ներպետական իրավունքի սուբյեկտների իրավունքների և պարտականությունների նախատեսում՝ պետության իրավական համակարգում որոշակի պայմանների առկայության դեպքում¹:

Այս տեսության ծագմանն առնչվող տեսակետների համաձայն՝ դրանք փոխկապակցվում են միջազգային նույն պայմանագրերի նորմերի ինկորպորացիայի տեսության հետ: Վերջինս ձևավորվել է XVIII դարի Անգլիայում և

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Барбук А.В.** Непосредственное действие международных договоров: теоретический аспект // БЖМП. 2003. № 2, էջ 5.

սկզբնապես կիրառվել է միջազգային սովորության իրավունքի նորմերի նկատմամբ:

Ինկորպորացիայի դոկտրինի բովանդակության վերաբերյալ առավել հստակ արտահայտվել է անգլիացի իրավաբան Ու. Բլեքսթոունն իր հայտնի ձևակերպման մեջ, այն է. «Ժողովուրդների իրավունքները, անկախ նրանից՝ որտեղ են դրանք ծագում, ամբողջությամբ ընդունվում են ընդհանուր իրավունքի կողմից և հանդիսանում են պետության իրավունքի կամ իրավական համակարգի մաս»¹:

Այս մոտեցումն ունի իր նախապատմությունը և պրակտիկան: Այսպես, օրինակ, 1737 թվականին *Buvot v. Barbuit* գործով անգլիական դատարանի դատավոր Լորդ Թելբոթը հայտարարեց, որ «Ժողովուրդների իրավունքը կազմում է Անգլիայի իրավունքի մաս», ինչը հետագայում կրկին վերահաստատվեց 1764 թվականի՝ *Triquet v. Bath* գործի շրջանակում, որով այդ սկզբունքը դատարանում դիտարկվեց որպես իրավական փաստարկ²:

Ինկորպորացիայի դոկտրինը տարածում ստացավ նաև միջազգային պայմանագրային հետագա հարաբերություններում: Այս սկզբունքի օրենսդրական ամրագրման ամենահայտնի դրսևորումներից է 1787 թ. ԱՄՆ Սահմանադրության VI հոդվածի 2-րդ կետը³, որի համաձայն. «ԱՄՆ Սահմանադրությունը, դրա հիման վրա ընդունված օրենքները, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի անունից կնքված բոլոր միջազգային պայմանագրերը հանդիսանում են երկրի բարձրագույն իրավունք»⁴: Այս դրույթը գիտական գրականության մեջ ստացել է «բարձրագույն կլաուզուլա» (*Supremacy Clause*) անվանումը և կարևոր նշանակություն է ունեցել միջազգային իրավունքի և ներպետական

¹ *St'u Blackstone, W. Commentaries on the laws of England. In four books. Book IV. The 11th edition. London, 1791, էջ 67: Бэппес Р.Т. Документы Американской Революции: Декларация независимости, Конституция Соединенных Штатов, Билль о правах. – Тверь; Москва: Альба, 1994, էջ 102: «Ժողովուրդների իրավունք» ասելով հեղինակը հասկանում է՝ «(...) կանոնների համակարգ, որը բխում է բնական ճանապարհով և հաստատվում է աշխարհի քաղաքակիրթ բնակիչների միջև համընդհանուր համաձայնության միջոցով, որպեսզի լուծեն բոլոր վեճերը, կարգավորեն բոլոր արարողություններն ու քաղաքավարության գործողությունները և երաշխավորեն արդարության և բարեխղճության պահպանումը այն հաղորդակցության մեջ, որը սովորաբար պեղք է տեղի ունենա երկու կամ ավելի անկախ պետությունների և նրանցից յուրաքանչյուրին պատկանող անհատների միջև»: (Ibid. P. 66): Այսպիսով, Վ. Բլեքսթոունը, խոսելով «Ժողովուրդների իրավունքի» մասին, ակնհայտորեն նկատի ունի սովորական միջազգային իրավունքի նորմերը:*

² *St'u Blackstone, W. Նույն աշխ. էջ 129-130:*

³ *St'u դրա մասին Барбук А.В. Непосредственное действие международных договоров: теоретический аспект // МПУМО. 2013. № 2, էջ 5:*

⁴ *St'u Бэппес Р.Т. Документы Американской Революции: Декларация независимости, Конституция Соединенных Штатов, Билль о правах. – Тверь; Москва, 1994, էջ 202–203:*

իրավունքի փոխադարձ առնչության վերաբերյալ տեսությունների ու հարաբերությունների զարգացման մեջ¹:

Միաժամանակ, ԱՄՆ Սահմանադրության կարգավորումների շրջանակում «բարձրագույն կլաուզուլայի» ներառումը պայմանավորված էր պատմական իրավաքաղաքական անհրաժեշտությամբ: Մասնավորապես, դրա առաջացման գործոնը եղել են ԱՄՆ նահանգների կողմից Մեծ Բրիտանիայի հետ 1783 թվականին կնքված Խաղաղության պայմանագրի պահանջների խախտումները՝ մինչև 1787 թվականի Սահմանադրության ընդունումը: Այս հանգամանքը վկայում է, որ միջազգային պայմանագրերի նկատմամբ իրավական պարտավորությունների սահմանումը կապված է ոչ միայն իրավաքաղաքական դոկտրինի, այլև միջազգային իրավունքի նորմերի հուսալիության խնդրի հետ: Այլ կերպ ասած՝ միջազգային պայմանագրերի անմիջական կիրառման գաղափարը պատմականորեն ձևավորվել է՝ ելնելով միջազգային իրավական պատասխանատվության ապահովման անհրաժեշտությունից:

Պրոֆեսոր Կ.Մ. Վազկեզն արդարացիորեն նկատել է, որ խնդրի էությունը պայմանավորված է այն ժամանակվա տարածված այն ընկալմամբ, թե «ԱՄՆ դատարաններում միջազգային կնքած պայմանագրերը չեն հանդիսանում որևէ օրենք, նույնիսկ այն դեպքում, երբ նահանգային օրենսդրությունը հակասում էր պայմանագրային նորմերին»²: Այս դիտարկումը ցույց է տալիս հետևյալը, որ պետական իշխանության տարբեր մարմինների միջև՝ անգամ լիազորությունների հարցով ծագած վեճերը բացառում էին միջազգային պայմանագրերի արդյունավետ իրականացումը առանց դրանց ներքին ուժի ճանաչման:

Այստեղից ի հայտ է գալիս միջազգային պայմանագրերի իրավունքի և ներպետական իրավունքի փոխհարաբերության հիմնական խնդիրը՝ ո՞րն է՝ իրավական նորմի ուժի աղբյուրը՝ միջազգային որոշո՞ւմը, թե՞ ներպետական իրավական հաստատումը:

Պրոֆեսոր Կ.Մ. Վազկեզի մեկ այլ կարծիքով՝ «բարձրագույն կլաուզուլայի» ընդունման նպատակն էր «կանխել ԱՄՆ պայմանագրերի խախտումները նահանգների կողմից»³: Այս դրույթը ոչ միայն ամրագրեց պայմանագրերի գերակայությունը, այլև առաջավոր գաղափար ձևակերպեց՝ միջազգային պայմանագրերը պետք է լինեն անմիջականորեն կիրառելի՝ առանց ներպետական լրացուցիչ ակտերի: Այս մոտեցումը կարևոր նշանակություն ունի միջազգային իրավունքի զարգացման տեսանկյունից, պայմանագրի գործողության ուժը չի բխում նրանից, թե ազգային օրենսդրությունն ինչ կարգավորում է ստացել, այլ այն, որ միջազգային պարտավորությունն ինքնին

¹ *St'u Supremacy Clause [Electronic resource] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Supremacy_Clause*

² *St'u Vazquez, C.M. The Four Doctrines of Self-executing Treaties // AJIL. 1995. Vol. 89. №4. էջ 698:*

³ *St'u Vazquez, C.M. Նույն աշխ. մեջ, էջ 699:*

կրում է կայուն իրավական բնույթ: Այդ կապակցությամբ նույն հեղինակը նկատել էր, որ՝ «... բարձրագույն կլաուզուլան վերացրել է օրենսդրական լրացման մեկ ձևի անհրաժեշտությունը՝ ... այն օրենսդրությունը, որը պայմանագրի դրույթին ներպետական օրենքի ուժ է տալիս և, հետևաբար, դարձնում է պայմանագիրը ընդունելի դատարանների և պարտադիր նրանց և ներպետական իրավունքը կիրառող այլ պաշտոնյաների համար»¹:

Ամերիկյան մեկ այլ իրավագետ Ջ. Սթորին, մեկնաբանելով Բարձրագույն կլաուզուլան, նշում էր. «Պայմանագրերը պետությունների միջև պարտադիր համաձայնություններ են, և այնքան ժամանակ, քանի դեռ դրանք չեն կիրառվում դատական համակարգի կողմից, չի կարող լինել վստահություն միջազգային հարաբերություններում»²: Այստեղ նկատելի է տեսական կարևոր եզրահանգում՝ միջազգային իրավունքի կիրառման երաշխավորը ոչ թե քաղաքական կամքն է, այլ՝ իրավական մեխանիզմը, որը պիտի գործի ներպետական մակարդակում:

Այս մոտեցումն ամրապնդվեց նաև ԱՄՆ դատական պրակտիկայում: Մասնավորապես, ԱՄՆ Գերագույն դատարանը՝ *Ware v. Hylton* (1796) գործով եզրակացրեց, որ միջազգային պայմանագիրը բարձրագույն իրավական ուժով է օժտվում և կարող է չեղարկել նույնիսկ նահանգի օրենքը, եթե այն հակասում է պայմանագրին³:

Նույն դատարանի դատական պրակտիկայի շրջանակում՝ *Owings v. Norwood's Lessee* (1809) գործով՝ դատավոր Ջ. Մարշալը հավելեց. «Միջազգային պայմանագրերը ոչ միայն պետությունների հարաբերություններն են կարգավորում, այլև կարող են ուղղակի կերպով ստեղծել իրավունքներ և պարտականություններ մասնավոր անձանց համար»: Սա իրավական տեսանկյունից բեկումնային դիրքորոշում էր, քանի որ այստեղ հստակ ձևակերպվեց անմիջական գործողության սկզբունքը⁴:

Այս դիրքորոշումները վկայում են երկու կարևոր հանգամանքների առկայության մասին:

Առաջին՝ Սահմանադրության VI հոդվածի 2-րդ կետի՝ պայմանագրերին վերաբերող դրույթի ամրագրումը նպատակ ուներ ԱՄՆ դատարաններում ապահովել դրանց կատարման պարտադիրությունը՝ բացառելով այդ դրույթի

¹ *St' u նույն տեղում:*

² **Story, J.** *Commentaries on the Constitution of The United States: With a preliminary review of the constitutional history of the colonies and states, before the adoption of the Constitution. In III volumes. Vol. III. Boston, Cambridge, 1833. էջ 694-695. URL: <http://repository.law.umich.edu/books/102/>*

³ *Ware v. Hilton* [Electronic resource]: U.S. Supreme Court, 1796 // *US Supreme Court Cases & Opinions. Vol. 3. P. 237* // Justia: Law & Legal Information for Lawyers, Students, Business and the Public. URL: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/3/199/case.html>.

⁴ *St' u Owings v. Norwood's Lessee* [Electronic resource]: [U.S. Supreme Court]. February Term, 1809 // *Open Jurist. URL: <http://openjurist.org/9/us/344/ovings-v-norwoods-lessee>*.

հռչակագրային բնույթը: Այս հանգամանքը, կարծում ենք, յուրահատուկ իրավաքաղաքական քայլ էր, և պատահական չէր Սահմանադրության հեղինակների այն պնդման նշանակությունը, որ միջազգային պարտավորությունները չեն կարող իրագործվել արդյունավետ, եթե դրանց ապահովումը թողնվի միայն պետական քաղաքական մարմինների կամաարտահայտմանը: Այստեղից, միջազգային պայմանագրերի իրականացման կառուցակարգի արդյունավետությունը պայմանավորված է դատարանների կողմից դրանց կիրառման անհրաժեշտությամբ, ինչը կազմել է միջազգային պայմանագրերի նորմերի ներպետական իրականացման ինստիտուցիոնալ հիմք:

Երկրորդ՝ «բարձրագույն կլաուզուլայի» ամրագրումը հանգեցրեց կարևոր իրավաքաղաքական գործընթացների իրագործմանը: Մասնավորապես, ԱՄՆ դատարանները սկսեցին պաշտպանություն տրամադրել ոչ միայն պետությունների, այլև մասնավոր անձանց իրավունքներին, որոնք բխում էին միջազգային պայմանագրերով պետության կողմից ստանձնած պարտավորություններից: Սա ցույց է տալիս, որ միջազգային պայմանագրերը ԱՄՆ իրավական համակարգում դիտվում են ոչ թե որպես քաղաքական համաձայնություններ, այլ իրավունքի անմիջական կիրառման ունակ նորմատիվ ակտեր: Ասվածի տրամաբանությունից բխում է, որ միջազգային պայմանագրերը կարող են ունենալ ազդեցություն կամ միջամտել ներպետական իրավական հարաբերություններին՝ ստեղծելով սուբյեկտիվ իրավունքներ և պարտավորություններ, ընդ որում՝ առանց ներպետական լրացուցիչ իրավական կարգավորումների:

Բացի այդ, միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության տեսության առաջացումը հաճախ փոխկապակցվում է հենց ԱՄՆ Սահմանադրության VI հոդվածի 2-րդ կետի կարգավորման հետ¹, սակայն, ինչպես ցույց է տալիս սահմանադրական այդ նորմերի պատմաիրավական վերլուծությունը, այս դրույթը չի կարող դիտարկվել որպես տվյալ տեսության միակ, կա՛մ սկզբնական, կա՛մ առաջնային աղբյուր: Իրականում, ԱՄՆ Սահմանադրության դեռևս ավելի վաղ ձևավորված գաղափարական հիմքում դրված է ինկորպորացիայի տեսությունը, որը նախ կիրառվել էր ոչ միայն միջազգային սովորության, այլև՝ միջազգային պայմանագրերի նորմերի նկատմամբ:

Միաժամանակ, միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության տեսությունն ունեցել է պատմական զարգացման որոշակի առանձնահատկություններ: Այսպես, դեռ հնագույն ժամանակներում միջազգային պայմանագրերը կրել են պարտադիր ուժ ոչ միայն պետության համար, այլև նույն պետության բնակիչների համար: Օրինակ, Աշուրներար V-ի և Մատիիլուի, ինչպես նաև Էսարխադդոնի պայմանագրերի բովանդակությունից

¹ Տե՛ս **Бардык А.** Նշվ. աշխ., էջ 5:

բխում է, որ. «պայմանագրի կողմ հանդիսացող պետությունների քաղաքացիները պարտավոր էին պահպանել այդ պայմանագրերը նույն կերպ, ինչպես ներպետական օրենքները»¹: Սա վկայում է այն մասին, որ միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության հիմքում ընկած էր այն գաղափարը, որ այն ուներ ոչ միայն կիրառական ու գործնական նշանակություն, այլև կրում էր հայեցակարգային բնույթ՝ իրավական համապատասխան հարաբերությունները կարգավորելու նպատակով²:

Մասնավորապես, ասվածի համատեքստում անհրաժեշտ է նկատել, որ ԱՄՆ դատարաններն արդարադատություն իրականացնելիս սկսեցին մեկնաբանել միջազգային պայմանագրերի իրավական բնույթը և կիրառելիության չափանիշները: Այսպես, 1809 թվականին *Owings v. Norwood's Lessee* գործի շրջանակում ԱՄՆ Գերագույն դատարանի դատավոր Դ. Մարշալը ձևակերպեց կարևոր դիրքորոշում, ըստ որի՝ «յուրաքանչյուր իրավունք, որը ծագում է միջազգային պայմանագրից կամ պաշտպանվում է դրանով, պարտադիր է՝ անկախ նահանգային օրենքների ու դատական ակտերի բովանդակությունից»³:

Միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության տեսության հիմնավորման համար առանցքային քայլը կատարվեց նաև ԱՄՆ Գերագույն դատարանի 1829 թվականին *Foster v. Neilson* գործի շրջանակում, երբ առաջին անգամ հստակ տարանջատվեցին այսպես կոչված գործողությունների ինքնաշխատ կատարում (*self-executing*) և ոչ անմիջական գործողությունների կատարում (*non-self-executing*) ապահովող միջազգային պայմանագրերը՝ դրանով իսկ հիմք դնելով միջազգային պայմանագրի նորմերի անմիջական գործողության տեսության համակարգված ձևավորման ու ներդրման համար⁴:

Նույն գործի շրջանակում արտահայտված դիրքորոշումների հիման վրա ԱՄՆ Գերագույն դատարանը 1821 թվականին ԱՄՆ-ի և Իսպանիայի միջև կնքված «Բարեկամության, հաշվեկշռման և սահմանի մասին» պայմանագրի 8-րդ հոդվածի մեկնաբանություններում սահմանեց, որ. «Բոլոր հոդվածներն անհրաժեշտությունների ակտերը, որոնք կատարվել են 1818 թ. հունվարի 24-ից առաջ նրա կաթոլիկ մեծության կողմից, պետք է ընդունվեն և հաստատվեն որպես տվյալ անձանց սեփականությունը այդ հոդերի նկատմամբ...»⁵:

¹ Տե՛ս *Буткевич О.В. У истоков международного права. - СПб., 2008, էջ 382:*

² Տե՛ս *Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост.: Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. - М., 2017, էջ 458:*

³ Տե՛ս *Owings v. Norwood's Lessee* [Electronic resource]: [U.S. Supreme Court]. February Term, 1809 // Open Jurist. URL: <http://openjurist.org/9/us/344/ovvings-v-norwoods-lessee>.

⁴ Տե՛ս *James Foster and Pleasants Elam v. David Neilson* [Electronic resource]: [U.S. Supreme Court]. January Term, 1829 // Open Jurist. URL: <http://openjurist.org/27/us/253/james-foster-v-david-neilson>.

⁵ Տե՛ս նույն *James Foster and Pleasants Elam v. David Neilson* որոշումը:

Բացի այդ, միջազգային իրավունքի տեսության մեջ և պրակտիկայում շրջանառվում է այն մոտեցումը, ըստ որի միջազգային պայմանագրով պետության ստանձնած պարտավորությունը ենթակա է կատարման բացառապես ներպետական իրավական ակտի ընդունման միջոցով: Այստեղ իսկապես գոյություն ունի նրբերանգ, այն է. միջազգային պարտավորությունը կարող է բովանդակային առումով պարտավորական բնույթ ունենալ, բայց միջազգային պայմանագիրը չկրի անմիջական գործողության կատարման ակտի բնույթ: Այս նրբերանգը, այնուամենայնիվ, պատշաճ իրավաբանական ձևակերպում չգտավ ԱՄՆ Սահմանադրության տեքստում, ինչն էլ հետագայում հանգեցրեց դոկտրինալ ու դատական մեկնաբանության անհրաժեշտության:

Պրոֆեսոր Զ. Փաուստը, ուսումնասիրելով Սահմանադրության մշակմանն առնչվող նյութերը, արտահայտել է նկատառում, որ՝ «սահմանադրության նախագծերի հեղինակների մեծամասնությունը նպատակ ուներ, որպեսզի բոլոր պայմանագրերը անհապաղ դառնան պարտադիր կատարման ակտեր՝ երկրի օրենքներին զուգահեռ»¹, և մինչև 1829 թվականը ԱՄՆ-ի դատական պրակտիկան, փաստորեն, առաջնորդվում էր այս մոտեցմամբ՝ միջազգային պայմանագրերին վերաբերող նորմերն ընկալելով որպես իրավական ուժ ունեցող և դատարաններում կիրառելի նորմեր:

Սակայն, հարկ է ընդգծել, որ այս մոտեցման հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ, մի կողմից, միջազգային պայմանագիրն իր էությամբ ընկալվում է որպես պետությունների միջև ստորագրված համաձայնագիր, բայց ոչ օրենսդրական ակտ, հետևաբար այն իրավաբանական ուժ չունի իր վերջնական հասցեատերերի համար, իսկ, մյուս կողմից, միջազգային պայմանագիրը դիտարկվում է որպես պետության իրավական համակարգի մաս, հետևաբար այն դատարանների կողմից պետք է կիրառվի որպես օրենքի ուժ ունեցող նորմ, բայց միայն այն դեպքում, երբ գործում է ինքնուրույն՝ առանց օրենսդրի միջամտության: Իսկ եթե պայմանագրով նախատեսվում է, որ պետությունը պետք է կատարի որոշակի գործողություն, ապա այդպիսի պարտավորությունը կրում է քաղաքական բնույթ, որի կատարման հասցեատերերը օրենսդիր կամ գործադիր իշխանության մարմիններն են, այլ ոչ թե դատարանները»²:

ԱՄՆ Գերագույն դատարանը եզրակացրեց, որ իսպանական հողային նվիրատվությունների վավերացումը չի բխում ուղղակի պայմանագրի տեքստից. այն պահանջում է օրենսդրական վավերացում: Այսինքն՝ պայմանագրի այս նորմը չունի անմիջական գործողություն և չի կարող կիրառվել առանց ներպետական իրավական միջամտության³: Այս վճռից հետո

¹ *St'u Blackstone, W. Commentaries on the laws of England. In four books. Book IV. The 11th edition. London, 1791. էջ 764-766 // URL: <http://repository.law.umich.edu/books/102/>*

² *St'u Blackstone, W. Նույն աշխ. էջ 765:*

³ *St'u նույն Owings v. Norwood's Lessee որոշումը:*

ամրապնդվեց այն դիրքորոշումը, որ միջազգային այն պայմանագրերը, որոնք կարող են կիրառվել առանց ներպետական ակտերի, դիտարկվում են որպես գործողությունների ինքնաշխատ կատարում ապահովող պայմանագրեր (self-executing), իսկ այն պայմանագրերը, որոնք պահանջում են ներպետական մեխանիզմների, այդ թվում՝ իրավական ակտերի ընդունում՝ ոչ անմիջական գործողությունների կատարում (non-self-executing) ապահովող պայմանագրեր:

Նման դասակարգումը, կարծում ենք, ուներ ոչ միայն տեխնիկական բնույթ, այլև՝ միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության դոկտրինալ նշանակություն:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ միջազգային պայմանագրի անմիջական գործողության տեսությունն ի հայտ եկավ ԱՄՆ-ում՝ XIX դարի առաջին կեսին՝ Սահմանադրության VI հոդվածի 2-րդ կետի մեկնաբանության արդյունքում, երբ միջազգային պայմանագրի իրավունքի և ներպետական իրավունքի փոխհարաբերությունների հիմքում դրվեց միջազգային իրավունքի կիրառելիության խնդիրը, այլ ոչ թե միայն սահմանադրական նորմի գերակայության ապահովումը: Այսինքն, միջազգային պայմանագրերի իրավական ուժի ճանաչումը չի կարող բավարար լինել, եթե չապահովվի դրանց իրական կիրառելիությունը ներպետական իրավական համակարգում, հակառակ դեպքում այդ համակարգը կունենա միայն ձևական, բայց ոչ նյութական համապատասխանություն միջազգային պայմանագրի իրավունքի պահանջներին:

Այս մոտեցումը կարևոր նշանակություն ունեցավ ժամանակակից սահմանադրություն ունեցող պետությունների, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի ձևավորման համար: Այսպես, Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգը, կարևորելով միջազգային պայմանագրերի նշանակությունը, սահմանադրական մակարդակով նույնպես ճանաչել է այդ պայմանագրերի կատարման պարտադիր ուժը՝ դրանով Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգը մոտեցնելով մոնիստական մոտեցմանը:

Միաժամանակ, միջազգային պայմանագրի նորմերի անմիջական գործողության գաղափարն իր ամրագրումն է ստացել մի շարք պետությունների սահմանադրական կարգավորումներում, որտեղ միջազգային պայմանագրերի ներպետական ազդեցությունը ճանաչվում է իրավաչափ և պարտադիր: Դրա օրինակներից է Ղազախստանի Հանրապետության Սահմանադրության 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ըստ որի. «միջազգային պայմանագրերը, որոնք վավերացվել են Հանրապետության կողմից, գերակայություն ունեն նրա օրենքների նկատմամբ և կիրառվում են անմիջապես, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ միջազգային պայմանագրից բխում է, որ դրա կիրառման համար անհրաժեշտ է օրենք ընդունել»: Այս դրույթը ոչ միայն ամրագրում է պայմանագրերի գերակայությունը օրենքների նկատմամբ, այլև հստակ նշում է դրա կիրառման կառուցակարգը՝

երաշխավորվում է անմիջական և միջնորդավորված կիրառման հնարավորությունների միջոցով¹:

Այնուամենայնիվ, նման հստակ և լիարժեք սահմանադրական ձևակերպումներ այսօր բավականին հազվադեպ են հանդիպում: Ավելի հաճախ պետությունների սահմանադրություններում միջազգային պայմանագրերի նորմերի ներպետական ազդեցությունը դրսևորվում է այն կառուցակարգի միջոցով, ըստ որի՝ միջազգային պայմանագրերը դիտարկվում են պետության իրավական համակարգի (իրավակարգի, օրենսդրության) մաս: Անշուշտ, նման ձևակերպումները դեռևս հնարավորություն են տալիս պայմանագրային նորմերի ներպետական գործողությանը, քանի դեռ չեն սահմանվում դրանց կիրառման եղանակները, այսինքն՝ միջազգային պայմանագրերը գործում են անմիջապես, թե միայն ներպետական իրավական նորմերի միջոցով:

Նկատենք մի քանի բնորոշ օրինակներ. Խորվաթիայի Հանրապետության Սահմանադրության 134-րդ հոդվածը սահմանում է, որ. «միջազգային պայմանագրերը, որոնք կնքված և վավերացվել են Սահմանադրությանը համապատասխան և հրապարակվել են, հանդիսանում են Հանրապետության իրավական նորմերի համակարգի անբաժանելի մասը և ունեն օրենքից բարձր իրավաբանական ուժ»²: Նույն մոտեցումն է արտացոլված Լիտվայի Հանրապետության Սահմանադրության 138-րդ հոդվածում, որտեղ ամրագրված է. «Լիտվայի Հանրապետության Սեյմի կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերը հանդիսանում են Լիտվայի Հանրապետության իրավական համակարգի անբաժանելի մաս»³: Իսկ Ուկրաինայի Սահմանադրության 9-րդ հոդվածը ևս սահմանում է, որ. «գործող միջազգային պայմանագրերը, որոնց պարտադիր ուժը հաստատվել է Ուկրաինայի Գերագույն Ռադայի կողմից, հանդիսանում են Ուկրաինայի ազգային օրենսդրության մաս»⁴:

Թեպետ այս ձևակերպումներն արտաքինից ունեն ընդհանուր բնույթ և չեն հստակեցնում պայմանագրերի կիրառման մեխանիզմը, սակայն դրանց իրավաքաղաքական ու գործառնական նշանակությունը ակնհայտ է, քանի որ պետությունը ճանաչում է միջազգային պայմանագրի իրավունքը ոչ թե որպես արտաքին իրավական ազդեցություն, այլ որպես սեփական իրավաստեղծ գործունեության շարունակություն, որն իրականանում է պետության արտաքին քաղաքականության իրականացման արդյունքում: Այլ կերպ ասած՝

¹ *St'u Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. // Конституции государств Европы. В 3 т. Т. 2 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. - М., 2001, էջ 167.*

² *St'u Конституция Республики Хорватия от 22 декабря 1990 г. // Конституции государств Европы. В 3 т. Т. 3 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. - М.: Норма, 2001, էջ 471:*

³ *St'u Конституция Литовской Республики от 25 октября 1992 г. // Конституции государств Европы. В 3 т. Т. 2 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. - М.: Норма, 2001, էջ 359:*

⁴ *St'u Конституция Украины от 28 июня 1996 г. // Конституции государств Европы. В 3 т. Т. 3 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. - М.: Норма, 2001, էջ 311:*

միջազգային պայմանագրերը վերաժվում են ներպետական իրավունքի աղբյուրի, որոնք ազգային օրենսդրության հետ համատեղ մասնակցում են հասարակական հարաբերությունների կարգավորմանը:

Նույն միտումը նկատվում է նաև Ռուսաստանի Դաշնության սահմանադրական կարգավորումներում: Մասնավորապես, ՌԴ Սահմանադրության 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ. «միջազգային իրավունքի համընդհանուր ճանաչված սկզբունքներն ու նորմերը և Ռուսաստանի Դաշնության միջազգային պայմանագրերը նրա իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե Ռուսաստանի Դաշնության միջազգային պայմանագրով սահմանված են այլ կանոններ, քան նախատեսված են օրենքով, ապա կիրառվում են միջազգային պայմանագրի կանոնները»¹: Սահմանադրական այս դրույթը հռչակում է ոչ միայն միջազգային պայմանագրի նորմերի գերակայությունը, այլև՝ այդ նորմերի անմիջական կիրառելիության սկզբունքի բացահայտ ճանաչումը, թեկուզ առանց դրա մեխանիզմի ամբողջական բացահայտման:

Մինչև այս պահը ներկայացված սահմանադրական օրինակները փաստում են, որ միջազգային պայմանագրի նորմերի ներպետական ընդգրկման գաղափարը ժամանակակից աշխարհում լայն տարածում ունի, սակայն այս դրույթների նորմատիվ նմանությունը չի նշանակում դրանց իրավական բովանդակային նույնություն: Իրականում այստեղ առկա է սկզբունքային տարբերություն. մի բան է միջազգային իրավունքի ներմուծումը (ինկորպորացիա) ազգային իրավակարգ, այլ բան՝ միջազգային իրավունքի անմիջական կիրառելիության ապահովումը: Առաջին դեպքում պետությունը պարզապես հայտարարում է, որ միջազգային պայմանագրերը իր իրավական համակարգի մաս են (ինչը հիմնականում դեկլարատիվ բնույթ ունի), մինչդեռ երկրորդ դեպքում պետությունը ստեղծում է իրավական մեխանիզմներ, որոնք ապահովում են այդ նորմերի իրական կիրառումը ներպետական իրավական հարաբերություններում:

Այս տարբերակումը երկար ժամանակ անտեսվել է իրավաբանական գրականության մի մասում, որտեղ միջազգային պայմանագրի ներպետական ուժի ապահովումը նույնացվել է դրա քաղաքական ընդունման հետ: Սակայն իրավունքի տեսության և հատկապես կիրառական իրավաբանության տեսանկյունից որոշիչը ոչ թե միջազգային իրավունքի ճանաչումն է, այլ նրա կիրառելիության ապահովումը: Հակառակ դեպքում միջազգային իրավունքը մնում է իրավաքաղաքական հռչակագիր՝ առանց գործնական արդյունքի:

¹ Ст'я Конституция Российской Федерации: принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. // РГ. 1993. 25 декабря. (в ред. Закона Российской Федерации о поправке к Конституции Российской Федерации от 30 декабря 2008 г. № 7-ФКЗ):

Այս առումով Ղազախստանի, Խորվաթիայի, Լիտվայի և Ուկրաինայի սահմանադրական դրույթներն անհրաժեշտ նորմատիվ կարգավորումներ են, բայց ոչ բավարար դրանց իրավական կիրառելության ապահովման համար:

Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության օրինակը առավել յուրահատուկ է այն առումով, որ սահմանադրական նորմերը նախատեսում են ազգային օրենսդրության նկատմամբ միջազգային պայմանագրերի նորմերի գերակայություն, սակայն իրավակիրառ պրակտիկան մեծապես կախված է դատարանների կամ քաղաքական իշխանության մարմինների պատրաստակամությունից՝ պայմանագրային նորմերը մեկնաբանելու ուղղակի կիրառելիության միջոցով: Այսինքն՝ նույն սահմանադրական ձևակերպումը տարբեր երկրներում կարող է ունենալ տարբեր իրավաբանական հետևանքներ՝ կախված նրանից, թե պետությունն իրականում որքանով է ընդունում միջազգային իրավունքի իրավական բնույթը՝ ոչ որպես արտաքին պարտադրանք, այլ որպես իր կամքով ստանձնած իրավական պարտավորություն:

Վերոհիշյալից հետևում է, որ միջազգային պայմանագրի նորմերի անմիջական գործողությունը չի կարելի գնահատել միայն սահմանադրական ձևակերպումների հիման վրա: Սահմանադրությունը կարող է ճանաչել միջազգային պայմանագրերի իրավունքի անհրաժեշտությունը, սակայն այդպիսի նորմերի բովանդակային նշանակությունը դրսևորվում է դրանց կիրառելիության և գործառնության միջոցով:

Ինչպես հայտնի է, XIX-XX դարերի սկզբին միջազգային իրավունքի դոկտրինայի հիմնական քննարկվող հարցերից մեկը վերաբերում էր հենց միջազգային պայմանագրերի իրավունքի իրավաբանական բնույթին. մասնավորապես՝ արդյոք այն իրավական համակարգ է և ունի պարտադիր ուժ պետությունների համար¹: Բանավեճն այն մասին, թե արդյոք միջազգային պայմանագրի իրավունքը իրավունք է, թե պետական կամքի քաղաքական արտահայտություն, դարեր շարունակ եղել է միջազգային իրավագիտության առանցքային վեճերից մեկը: Հավանական է ենթադրել, որ XVIII դարում այս կասկածներն ավելի խորքային էին, հատկապես պայմանագրային իրավունքի մասով, քանի որ պայմանագրերն այդ փուլում հաճախ դիտարկվում էին ոչ թե որպես իրավական ակտեր, այլ որպես «պետական խոստումներ»²:

Այս տեսակետը հաստատում են նաև իրավագետ Զ. Սթորիի գնահատականները ԱՄՆ Սահմանադրության VI հոդվածի 2-րդ կետի վերաբերյալ, ով գրել է. «միջազգային պայմանագրերը որպես օրենքներ դիտարկելու և որպես կատարվող կամ կատարված համաձայնագրեր դիտարկելու տարբերությունը

¹ Տե՛ս մանրամասն **Герваген Л.Л.** Имеют ли международные соглашения свойство права? – Петроград, 1915, էջ 1-39: **Мартене Ф.** Современное международное право цивилизованных народов. Т. 1. Изд-е 3-е, доп. и испр. – СПб., 1895. էջ. 7-14 // [URL: http://repository.law.umich.edu/books/102/](http://repository.law.umich.edu/books/102/)

² Տե՛ս **Бюзы I.** Ор. сс. էջ 96.

կենսական նշանակություն ունի հանրային արդարադատության իրականացման համար: Եթե դրանք հանդիսանում են գերագույն օրենքներ, ապա դատարանները պարտավոր են ուղղակիորեն կիրառել դրանք՝ հակադրելով անգամ նահանգների օրենքներին: Սակայն եթե դրանք դիտվեն միայն որպես հանդիսավոր պայմանագրեր, որոնք իրենց բնույթով հանդիսանում են խոստումներ, ապա դրանց կիրառելիությունը դատարանների կողմից կդառնա խնդրահարույց, և դրանց կատարումն անհրաժեշտ կլինի ապահովել այլ պետական մեխանիզմների միջոցով¹:

Պատահական չէ, որ Սահմանադրության VI հոդվածի 2-րդ կետում շեշտվում է, որ պայմանագրերը հանդիսանում են «երկրի գերագույն իրավունք»։ XVIII դարի իրավաբանական մտածողության պայմաններում դա միակ արդյունավետ ճանապարհն էր՝ միջազգային պարտավորության իրավաբանական բնույթը վերականգնելու և այն ներքին իրավակարգում ամրապնդելու համար: Այլ կերպ ասած՝ կառուցուլայի նպատակը ոչ թե միայն իրավական նորմ սահմանելն էր, այլև իրավունքի տիրույթը հեղափոխականորեն ընդլայնելը՝ միջազգային իրավունքը ներգրավելով ներպետական իրավակարգի մեջ:

Ամփոփում.

Վերոհիշյալ դոկտրինալ, սահմանադրական և պատմաիրավական վերլուծությունները թույլ են տալիս ձևակերպել հետևյալ ընդհանրացնող եզրահանգումները.

1. Միջազգային պայմանագրերի նորմերի անմիջական գործողության տեսության առաջացումը պայմանավորված է ոչ միայն միջազգային պարտավորությունների արդյունավետ կատարման անհրաժեշտությամբ, այլև ներպետական իրավական համակարգում իրավական այնպիսի կառուցակարգերի սահմանման անհրաժեշտությամբ, որով կերաշխավորվի պետության ներպետական իրավակարգում միջազգային պայմանագրերի լիարժեք կիրառումը:

2. Ժամանակակից սահմանադրական գործընթացներում առկա մոտեցումները կրկնում են միջազգային իրավունքի ներառման գաղափարը, սակայն հիմնականում շրջանցում են դրա կիրառելիության խնդիրը, այսինքն՝ նրանք ընդունում են, որ միջազգային պայմանագրերի նորմերն օժտված են նորմատիվային ուժով, բայց չեն սահմանում դրանց իրավակիրառ մեխանիզմը²:

¹ Տե՛ս Story, J. Նույն աշխ. էջ 694-695.

² Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում նույնպես բանավեճային բնույթ է կրում այն հարցադրումը, թե միջազգային պայմանագրերը ունե՞ն իրավական ուժ, թե՞ նաև իրավական գործողություն՝ որպես անմիջական կարգավորող մեխանիզմ:

Արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ միջազգային պայմանագրերի իրավունքի իրական ներառական ազդեցությունը պայմանավորված է ոչ թե միայն սահմանադրական նորմերով դրա ամրագրմամբ, այլ իրավակիրառ պրակտիկայով՝ մասնավորապես դատարանների կողմից միջազգային պայմանագրերի իրավական ուժի ճանաչմամբ և դրանց անմիջական կիրառմամբ:

Այս դիտարկումն ամբողջությամբ վերաբերում է նաև Հայաստանի Հանրապետությանը, որովհետև ՀՀ Սահմանադրությունը (հոդվ. 5)¹ թեև ճանաչում է միջազգային պայմանագրերի նորմերի գերակայությունը, այնուամենայնիվ, դրանց իրական, գործնական կիրառելիության խնդիրը մնում է բաց և պահանջում է իրավաքաղաքական և հայեցակարգային հստակեցում:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (2015 թվականի փոփոխություններով)¹ ընդունված 06.12.2015 թ., ուժի մեջ է մտել 22.12.2015 թ., ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

2. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. // Конституции государств Европы. В 3 т. Т. 2 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. - М., 2001.

3. Конституция Республики Хорватия от 22 декабря 1990 г. // Конституции государств Европы. В 3 т. Т. 3 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. - М.: Норма, 2001.

4. Конституция Литовской Республики от 25 октября 1992 г. // Конституции государств Европы. В 3 т. Т. 2 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. - М.: Норма, 2001.

5. Конституция Украины от 28 июня 1996 г. // Конституции государств Европы. В 3 т. Т. 3 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. - М.: Норма, 2001.

6. Конституция Российской Федерации: принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. // РГ. 1993. 25 декабря. (в ред. Закона Российской Федерации о поправке к Конституции Российской Федерации от 30 декабря 2008 г. № 7-ФКЗ).

7. **Бэррес Р.Т.** Документы Американской Революции: Декларация независимости, Конституция Соединенных Штатов, Билль о правах. - Тверь;

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (2015 թվականի փոփոխություններով)¹ ընդունված 06.12.2015 թ., ուժի մեջ է մտել 22.12.2015 թ., ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

Москва: Альба, 1994. Supremacy Clause [Electronic resource] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Supremacy_Clause

8. ԱՄՆ ԳԴ որոշում՝ *Owings v. Norwood's Lessee* [Electronic resource]: [U.S. Supreme Court]. February Term, 1809 // Open Jurist. URL: <http://openjurist.Org/9/us/344/ovvings-v-norwoods-lessee>.

9. ԱՄՆ ԳԴ որոշում՝ *James Foster and Pleasants Elam v. David Neilson* [Electronic resource]: [U.S. Supreme Court]. January Term, 1829 // Open Jurist. URL: <http://openjurist.org/27/us/253/james-foster-v-david-neilson>

10. ԱՄՆ ԳԴ որոշում՝ *Ware v. Hilton* [Electronic resource]: U.S. Supreme Court, 1796 // US Supreme Court Cases & Opinions. Vol. 3. P. 237 // Justia: Law & Legal Information for Lawyers, Students, Business and the Public. URL: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/3/199/case.html>.

11. **Барбук А.В.** Непосредственное действие международных договоров: теоретический аспект // БЖМПМО. - 2003. - № 2.

12. **Буткевич О.В.** У истоков международного права. - СПб., 2008.

13. **Герваген Л.Л.** Имеют ли международные соглашения свойство права? – Петроград, 1915.

14. **Мартене Ф.** Современное международное право цивилизованных народов. Т. 1. Изд-е 3-е, доп. и испр. - СПб., 1895 // URL: <http://repository.law.umich.edu/books/102/>

15. Философский энциклопедический словарь / Ред.сост.: Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. - М., 2017.

16. **Blackstone, W.** Commentaries on the laws of England. In four books. Book IV. The 11th edition. London, 1791 // **Бэррес Р.Т.** Документы Американской Революции: Декларация независимости, Конституция Соединенных Штатов, Билль о правах.

17. **Vazquez, C.M.** The Four Doctrines of Self-executing Treaties // AJIL. 1995. Vol. 89. №4.

18. **Story, J.** Commentaries on the Constitution of The United States: With a preliminary review of the constitutional history of the colonies and states, before the adoption of the Constitution. In III volumes. Vol. III. Boston, Cambridge, 1833. URL: <http://repository.law.umich.edu/books/102/>

СУЩНОСТЬ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТЕОРИИ ДЕЙСТВИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ В СИСТЕМЕ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА. ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Данная статья посвящена изучению концептуальных вопросов одного из ключевых направлений теории конституционного права — теории прямого действия норм международных договоров, а также систематическому анализу мнений, связанных с происхождением этой теории и особенностями её исторического развития.

Учитывая, что в профессиональной литературе появление теории прямого действия норм международных договоров часто связывают с положениями статьи VI раздела 2 Конституции США и их правовой практикой, в работе систематически анализируется судебная практика Верховного суда США, включая практическое значение отдельных решений.

Особое внимание уделено изучению влияния прямого действия норм международных договоров на национальные правовые системы различных стран, вопросам признания их верховенства и применимости механизмов, обеспечивающих их полное исполнение.

По результатам проведённого анализа сделан вывод, что возникновение теории прямого действия норм международных договоров обусловлено не только необходимостью эффективного исполнения международных обязательств, но и необходимостью их внутренней конкретизации, а также наличием правовых механизмов в международной правовой системе, гарантирующих полное применение международных договоров в национальной правовой системе.

В статье также представлен вывод о том, что данные подходы в полной мере применимы к Республике Армения, поскольку, хотя статья 5 Конституции Республики Армения признает приоритет норм международных договоров, вопрос об их реальном, практическом применении остается открытым и требует правового, политического и концептуального уточнения.

4(121)2025

◆ ԵՄԵՐԻԿԱՆԻ
ԴՐՈՒՄԻՆԻՍՏԻԿԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆ◆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԵՂԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆ

Ключевые слова: международный договор, Конституция, национальная правовая система, историко-правовой анализ, теория.

**THE ESSENCE AND OPERATIONAL SIGNIFICANCE
OF THE THEORY OF THE NORMS OPERATION OF INTERNATIONAL
TREATIES IN THE SYSTEM OF CONSTITUTIONAL LAW:
HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS**

Annotation

This article is devoted to the study of conceptual issues related to one of the key topics in constitutional law - the theory of the direct effect of the norms of international treaties - as well as a systematic analysis of the views concerning the origin of this theory and certain features of its historical development.

Given that in professional literature the emergence of the theory of the direct effect of international treaty norms is often associated with the provisions of Article VI, Section 2 of the US Constitution and their judicial practice, the work systematically analyzes the case law of the US Supreme Court, including the practical significance of individual court decisions.

At the same time, special attention is paid to the study of the impact of the direct effect of international treaty norms on the domestic legal systems of various countries, including issues related to the recognition of their supremacy and the applicability of mechanisms ensuring their full implementation.

As a result of the analyses conducted, the following conclusions were drawn: the emergence of the theory of the direct effect of international treaty norms is conditioned not only by the need for the effective fulfillment of obligations but also by the need for domestic legal regulation, as well as by the necessity of legal mechanisms within the international legal system that guarantee the full application of international treaties in the domestic legal system of the state.

The paper also presents the conclusion that these approaches fully apply to the Republic of Armenia, because although Article 5 of the Constitution of the Republic of Armenia recognizes the primacy of the norms of international

treaties, the issue of their real, practical applicability remains open and requires legal, political and conceptual clarification.

Keywords: international treaty, Constitution, domestic legal system, historical and legal analysis, theory.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 16.11.2025 թ., պրվել է գրախոսության 21.11.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 25.11.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-284

ԱՐՄԻՆԵ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

*Հայաստանի եվրոպական
համալսարանի իրավագիտության
ամբիոնի հայցորդ*

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

Ամփոփագիր

Ժողովրդավարական հասարակությունում արգելքներն ու սահմանափակումները կիրառվում են մարդասիրական նպատակներով և հանդիսանում են մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջոց: Ժողովրդավարությունն անհնար է պատկերացնել առանց մարդու իրավունքների, միևնույն ժամանակ՝ առանց տարբեր վարչական գործողությունների հետևանքով կամ դրանցից անկախ առաջացած արգելքների և սահմանափակումների:

Վարչական գործունեության արգելքներն ունեն հատուկ նշանակություն՝ որպես հասարակական կյանքի որոշակի ոլորտի բնականոն զարգացումն ապահովող ուղիներ:

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել վարչական գործունեության ընթացքում առաջացող «արգելք» և «սահմանափակում», ինչպես նաև «վեճ» և «տարաձայնություն», «վիճելի իրավիճակ» եզրույթների հասկացություններին՝ յուրովի մեկնաբանելով դրանց նմանություններն ու տարբերությունները, միևնույն ժամանակ դիտարկելով վարչական և այլ հանրային իրավունքի վեճերը որպես իրավական հակամարտություններ, որոնք ծագում են պետական մարմինների կամ մասնավոր սուբյեկտների միջև փոխգործակցության ոլորտում:

Հեղինակի կողմից վարչական գործունեության սահմանափակման հիմնահարցերի հետ մեկտեղ դիտարկվել են վարչական գործունեության արգելքների (սահմանափակումների) հաղթահարման ուղիները, այն է՝ վարչական գործի ամբողջական և օբյեկտիվ ուսումնասիրությունը, պետական մարմինների, հսկողություն կամ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցությունը, վարչական մարմնում աշխատանքի արդյունավետ կազմակերպումն ու զարգացումը: Նշված ուղիները կարող են նպաստել ոչ միայն արտաքին և ներքին խոչընդոտների հաղթահարմանը, այլև վարչարարության պատշաճ իրականացման արդյունքում իրավաչափ վարչական ակտ ընդունելուն:

Հիմնաբառեր. վարչական գործունեություն, արգելք, վեճ, տարաձայնություն, սահմանափակում, հայեցողական լիազորություն, հաղթահարման ուղի:

Ներածություն

Իրավունքն այսօր խարսխված է մարդկային կենսագործունեության բոլոր ոլորտներում, հետևաբար օրենսդիրն օրենքների միջոցով կարգավորում է գրեթե ամեն հարաբերություն: Սակայն, կյանքի բազմազանությունը պայմանավորում է զանազան, միմյանց չկրկնող, տարատեսակ իրավիճակներ և դեպքեր, ուստի, անհնար է օրենքների միջոցով բոլոր իրավիճակներին տալ անհատականացված և արդարացի լուծումներ: Այդ իսկ պատճառով, օրենսդիրը վարչական կամ պետական այլ մարմիններին տալիս է հայեցողական լիազորություններ՝ կոնկրետ իրավիճակում, կոնկրետ դեպքի առանձնահատկություններին պատշաճ արձագանքելու համար¹:

Վարչական մարմինն իր գործունեության ընթացքում անխուսափելիորեն բախվում է արգելքների (խոչընդոտների), որոնք վարչական մարմնի և նրա հետ առնչություն ունեցող անձանց, ինչպես նաև վարչական մարմնի և այլ պետական մարմինների միջև հակասությունների և բախումների արդյունք են:

Արգելքն ընդհանուր իրավական կարգավորման միջոցներից է և կարգավորող ազդեցություն ունի հասարակական հարաբերությունների վրա²:

Վարչաիրավական արգելքը սահմանվում է որպես սոցիալական անհրաժեշտությամբ պայմանավորված պետական-իշխանական, ընդհանուր առմամբ պարտադիր կարգի ձև և միջոց, որը նախագուշացնում է անօրինական գործողություններ կատարելու վտանգի մասին և նպատակ ունի կանխել այն անցանկալի վարքագիծը կառավարչական հասարակական հարաբերությունների ոլորտում, որը կարող է վնաս պատճառել պետական, հասարակական կամ անձնական շահերին³:

Հիմնվելով ստրկատիրական, ֆեոդալական և վաղ բուրժուական պետություններում պաշտոնյաների չարաշահումների բացասական պատմական փորձի վրա՝ հասարակությունը հայտնաբերել է պետական պաշտոնյաների համար մի շարք իրավական սահմանափակումներ սահմանելու անհրաժեշտությունը, որոնց հիմնական նպատակը քաղաքացիների օրինական պաշտպանությունն է բռնակալությունից և այնպիսի վնասակար երևույթների դեմ պայքարը, ինչպիսիք են պաշտոնի չարաշահումը և պետական մարմիններում կոռուպցիան⁴:

Գիտության մեջ առկա է տեսակետ, ըստ որի՝ նույնացվում են իրավական արգելք և իրավական սահմանափակում հասկացությունները: Է.Վ. Օխոտսկին, ուսումնասիրելով քաղաքացիական ծառայողի իրավական կարգավիճակը, նշել է, որ

¹ St'u **Szot A.** *Discretionary Powers of the Public Administration in Law Application Processes and its Judicial*

Control, p. 1: URL: shorturl.at/pFVWY

² St'u **Рыбушкин Н. К.** *вопросу о запрещающих нормах // Актуальные вопросы советского права: теория и практика.* - Казань, 1985. - С. 19:

³ St'u **Слепченко Ю.Н.** *Запреты в административном праве: Дис. ... канд. юрид. наук.* - 2002. - С. 190:

⁴ St'u **Козбаненко В.А.** *Правовой статус государственных гражданских служащих: структура и содержание.* - М., 2003. - С. 93; **Костенников М.В., Куракин А.В.** *Административно-правовые средства предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы (отечественный и зарубежный аспекты).* - М., 2003. - С. 121:

պաշտոնի սահմանափակումները քաղաքական, տնտեսական և կազմակերպչական-կառավարչական գործոնների համակցություն են՝ արգելքներ, որոնք ուրվագծում են պետական ծառայողի պաշտոնական գործունեության և ամենօրյա վարքագծի թույլատրելի սահմանները: Սահմանափակումները սահմանում են սահմաններ, որոնցից այն կողմ պետությունը կա՛մ բացահայտորեն արգելում է, կա՛մ չի հաստատում կա՛մ խրախուսում¹:

Մեր դիտարկմամբ, արգելքի միջոցով պետությունը մի դեպքում պաշտպանում է հասարակության և քաղաքացիների համար ամենակարևոր արժեքները, իսկ մյուս դեպքում պետությունն այն կիրառում է որպես սահմանափակող միջոց նույն հասարակության և քաղաքացիների նկատմամբ: Արգելքը պետության համար վարքագծի օրինական միջոց է, որն իր մեջ ներառում է նաև սահմանափակումը: Ըստ էության, սահմանափակումն իր մեջ արգելքի տարրեր է պարունակում՝ ապահովելով վարչական մարմնի հայեցողական լիազորությունների իրականացումը, ուստի օրենսդիրը սահմանել է «հայեցողական լիազորությունների սահմանափակում» և ոչ թե «հայեցողական լիազորությունների արգելք» ձևակերպումը:

Արգելքներն ու սահմանափակումներն իրավական կարգավորման երկու տարբեր մեթոդներ են: Դրանց միջև հիմնական տարբերությունն այն է, որ արգելքներն իրենց բովանդակությամբ ցույց են տալիս իրականում հնարավոր որոշակի վարքագծի իրավական անհնարինությունը, մինչդեռ սահմանափակումը ներկայացնում է ոչ միայն իրավական, այլև փաստացի անհնարին վարքագիծ: Ի տարբերություն արգելքի, իրավական սահմանափակումը սկզբունքորեն անհնար է խախտել: Դա միշտ էլ ինչ-որ սուբյեկտիվ իրավունքի սահմանափակում է, որը ապահովվում է համապատասխան պաշտոնյաների պարտականություններով²: Այս մեթոդը սերտորեն կապված է հասարակական ոլորտում սոցիալական հարաբերությունների իրավական պաշտպանության հետ. այն կանխորոշում է բազմաթիվ վարչաիրավական ռեժիմների բովանդակությունը³: Կարգավորման նման մեթոդը կիրառվում է, երբ անհրաժեշտ է հասարակությունը պաշտպանել անցանկալի վարքագծից: Ինչպես նշվում է գիտական գրականության մեջ, իրավական արգելքը կիրառվում է արգելված գործունեության տեսակների սահմանման համար⁴:

¹Տե՛ս **Охотский Е.В.** Правовой статус государственного служащего Российской Федерации // Государство и право. 2003. N 9. - С. 17:

²Տե՛ս **Братко А.Г.** Запреты в советском праве. - Саратов, 1979. - С. 17:

³Տե՛ս Административно-правовые режимы в государственном управлении в Российской Федерации. Теория и современная практика: монография / Отв. ред. проф. А.Ф. Ноздрачев. - М., 2017:

⁴Տե՛ս **Шергин А.П.** К концепции механизма административно-правового регулирования // Актуальные проблемы административного и административно-процессуального права. - М., 2004. - С. 102 - 123; **Коннов В.А.** Правовые основы ограничения политических прав и свобод граждан по зарубежному и российскому законодательству. - М., 2003. - С. 15:

իրավական կարգավորման մեթոդները որոշում են իրավակարգավորման մեխանիզմի այլ տարրերի (նորմեր, իրավահարաբերություններ, օրենքի կիրառման ակտեր) կարգավորիչ ազդեցության բնույթն ու բովանդակությունը¹:

Գտնում ենք, որ գիտության մեջ արգելքներն ու սահմանափակումները դիտարկվում են ոչ միայն որպես առանձին մեթոդներ, այլև վարչական մարմնի պաշտոնատար անձի օրինական կամ անօրինական վարքագծի դրսևորումներ:

Գիտնականների հիմնական ուշադրությունն այս ոլորտում միայն անօրինական վարքագծի ուսումնասիրությունն է: Այնուամենայնիվ, սոցիալական հարաբերությունների կայունությունը և օրինականությունը հիմնված են օրինական վարքագծի վրա: Օրինական վարքագիծը պետք է ուղղված լինի այնպիսի համակարգի ձևավորմանն ու պահպանմանը, որն ապահովում է առաջին հերթին այդ վարքագիծը²: Դրանցից յուրաքանչյուրը «կապված է ոչ միայն ապագա վարքագծի որոշակի իրավական մոդելի (իրավունքի տրամադրում, անցանկալի գործողությունների արգելում և այլն), այլ նաև իրավահարաբերությունների մասնակիցների իրավական դիրքի, հասցեատերերի շրջանակի և այլնի հետ»³:

Սահմանափակումներն ու արգելքներն աշխատողների (ծառայության թեկնածուների) վարքագծի այն շրջանակներն են, որոնց պահպանումը նպաստում է մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը կառավարման հարաբերությունների շրջանակներում, ապահովում է աշխատողի օբյեկտիվ և արդար վերաբերմունքը քաղաքացիների և կառավարման կոնկրետ հարցերի նկատմամբ⁴: Դրանք ներկայացնում են օրենքով սահմանված պահանջներ՝ ընդգրկելով աշխատողի անձը, նրա իրավական կարգավիճակը և դրսևորած վարքագիծը:

Վարչական իրավունքի տեսաբաններն արգելքներն ու սահմանափակումներն ավելի շատ դիտարկում են քաղաքացիների կողմից իրավախախտումների կատարման համար պետության սահմանած արգելքների կիրառման տեսանկյունից, օրինակ՝ ճանապարհային երթևեկության կանոններին չենթարկվելը, հրդեհային անվտանգության խախտումը կամ սանիտարական նորմերի խախտումը և այլն: Նման դեպքերում պետական մարմինները կարող են կիրառել վարչական տույժեր՝ ներառյալ տուգանքները և հարկադրանքի այլ միջոցները:

¹Տե՛ս **Алексеев С.С.** О понятии механизма правового регулирования. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. - М., 1966; **Шергин А.П.** Понятие и содержание механизма административно-правового регулирования // Научный портал МВД России. 2009. № 1; և ծր:

² Տե՛ս **Боляк И.Л.** Поведение в публично-правовой сфере. - М., 2005. - С. 3:

³Տե՛ս **Штатский С.В.** Административно-правовой запрет: сущность, формирование, проблемы реализации. - М., 2002. - С. 13:

⁴Տե՛ս **Саториус В.С.** Ограничения и запреты как элементы публичной власти в Российской Федерации: понятие и значение в контексте построения правового государства // Образование и право. № 12. 2023. - С. 104:

Վարչական մարմնում արգելքների առաջացումը կարող է պայմանավորված լինել նաև ցանկացած վարչական ակտի կայացման հետ, որը կարող է բացասական հետևանքներ ունենալ անձանց կամ կազմակերպությունների համար, օրինակ՝ թույլտվություն տրամադրելուց կամ որոշակի իրավունքներ և արտոնություններ տրամադրելուց հրաժարվելը: Նման դեպքերում նշված անձինք կարող են դիմել վերադաս վարչական մարմին՝ պաշտպանելու իրենց իրավունքները և օրինական շահերը: Մինչդեռ, մեր կարծիքով, արգելքները առավել հաճախ կարող են առաջանալ վարչական մարմնի կողմից վարչարարություն իրականացնելիս, հատկապես այն դեպքերում, երբ հարցը վերաբերում է հայեցողական լիազորությունների կիրառմանը:

Վարչական գործունեության արգելքների դերի ուժեղացումը բացատրվում է մի կողմից՝ «թույլատրվում է այն ամենը, ինչ օրենքով արգելված չէ» սկզբունքով, մյուս կողմից՝ հայեցողական լիազորությունների կիրառման ընթացքում ծագած արգելքներով, որոնք հնարավորություններ են ստեղծում բացասական գործունեության ձևավորման համար: Անկախ արգելքների առկայությունից վարչական մարմինն իր գործունեությունում հիմնական շեշտադրումը պետք է դնի մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վրա¹:

Վարչական մարմնի առջև ծագած արգելքները՝ որպես հասարակական հարաբերությունները կարգավորող գործիքներ, նպատակ ունեն զսպել այն գործողությունները, որոնք կարող են վտանգ ներկայացնել ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց օրինական իրավունքներին և շահերին:

Վարչական գործունեության արգելքների միջոցով ուրվագծվում է անընդունելի վարչական գործողությունների շրջանակը, որոշվում են ինչպես մարդու, այնպես էլ վարչական մարմնի օրինական և անօրինական վարքագծի սահմանները:

Այսինքն, վարչաիրավական հարաբերություններում արգելքները ծագում են վարչական մարմինների պաշտոնատար անձանց և սուբյեկտների միջև վարչական գործառույթներ իրականացնելու և հանրային շահերը կարգավորելու համար:

Իրավակիրառ պրակտիկայում հաճախ քննարկման առարկա է դառնում նաև վարչական վեճը և տարաձայնությունը, որը փոխկապակցվում է արգելքների հետ: Չնայած վարչական վեճի և տարաձայնության վերաբերյալ տրված մեկնաբանություններն էականորեն տարբերվում են արգելքի կամ սահմանափակման սահմանումից: Մասնավորապես՝ վարչական վեճը «վեճ» ընդհանուր տեսական կատեգորիայի ածանցյալն է²:

Այլ կերպ ասած՝ վարչական վեճերն այն վեճերն են, որտեղ մի կողմը միշտ հանրային սուբյեկտ է, բովանդակությունը միշտ պետական հսկողությունը կամ վերահսկողությունն է, և դա անպայմանորեն ծագում է վարչական մարմնի լիազորությունների իրականացմամբ: Հենց այս չափանիշի հիման վրա է, որ

¹Տե՛ս <https://lawtheses.com/zaprety-v-administrativnom-prave>

²Տե՛ս **Շարова Ա.А.** Административные споры: понятие и признаки, характеризующие их особенности / А. А. Шарова. - Текст: непосредственный // Молодой ученый. 2023. № 36 (483). - С. 246-250:

վեճերի այս կատեգորիան տարբերվում է պետական մարմինների և մասնավոր սուբյեկտների միջև հակամարտություններից: Օրինակ՝ պետական պայմանագրով նախատեսված պարտավորությունների կատարման վերաբերյալ առաջացած վեճերը: Հետևաբար, վարչական վեճերը ցույց են տալիս իրավահարաբերությունների ուղղահայաց մոդելը¹:

Վարչական վեճի ամենակարևոր առանձնահատկությունը նման վեճի կողմերի կազմն է: Վեճը հասկանալու մասնավոր իրավունքի մոտեցումը հիմնված է այս վեճի կողմերի իրավական հավասարության (հավասար իրավունքների) պոստուլատի վրա: Այս մոտեցումը չի կարող ընդունելի լինել վարչական վեճերի համար, քանի որ վարչական վեճերը ծագում են հասարակական իրավահարաբերություններից, որոնց մասնակիցները իրավահավասար չեն միմյանց հետ (անհավասար իրավունքներ ունեն): Վարչական վեճում, ընդհակառակը, վեճի կողմերից առնվազն մեկը, որպես ընդհանուր կանոն, ունի հանրային լիազորություններ, որոնք կարող են կիրառվել մյուս կողմի նկատմամբ²:

Տարածայնությունը վիճակ է երկու կամ ավելի իրավաբանական անձանց միջև, որոնցից մեկը միշտ պետական մարմինն է կամ նրա պաշտոնատար անձը, որը բխում է իրավունքների շրջանակի փաստացի փոփոխությունից, նման փոփոխության հնարավորությունից կամ պայմանավորված է վարչական իրավահարաբերությունների սուբյեկտներից որևէ մեկի հետ վարչական վեճ ունենալու հետևանքով (կամ անգործության): Նշվածը ստեղծում է վարչական վեճերի դասակարգման անհրաժեշտություն՝ պետական կառավարման ոլորտին բնորոշ իրավական տարբերությունների բնույթի և բովանդակության առավել ամբողջական ընկալում ապահովելու համար³:

Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ արգելքները փոխհարաբերակցվում են վարչական վեճի և տարածայնության հետ, հատկապես արգելքների հաղթահարման դեպքում, քանի որ դրանց լուծումը պայմանավորվում է վերադաս մարմնի կամ այլ պետական մարմնի, կամ աշխատակիցների և նրանց վերադասների հետ կապված տարածայնությունների կամ անհամաձայնությունների քննարկման և լուծման հետ՝ գալով փոխադարձ համաձայնության հայեցողական լիազորությունների կիրառման հարցում:

Մեր դիտարկմամբ, վարչական իրավունքում հայեցողական լիազորությունների կիրառման դեպքում անհրաժեշտ է քննարկել նաև «վիճելի իրավիճակ» հասկացությունը, քանի որ վեճը վերաբերելի է կոնկրետ հարցին, մինչդեռ

¹Տե՛ս <https://www.law-russia.ru/arbitraj/administrativnye-spory/>

²Տե՛ս **Токарев О.В.** Административные акты: юридическое значение в системе публичного управления и обеспечение их законности // Государственная власть и местное самоуправление. 2020. N 5. - С. 29-35; Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 27 сентября 2016 года N 36 “О некоторых вопросах применения судами Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации” // Российская газета. 2016. 3 октября:

³Տե՛ս **Эхин Н.В.** Классификация административных споров // Вестник магистратуры. 2019. № 6-3(93) УДК 342.9. - С. 94:

հայեցողական լիազորությունների կիրառման դեպքում այն ավելի շուտ ստեղծում է «վիճելի իրավիճակ», երբ առաջացած հարցերը կարծիքների և մեկնաբանությունների տեղիք են տալիս: Այսինքն, «վիճելի իրավիճակում» առկա չէ հստակ օրենսդրական կարգավորում, հետևաբար այն անորոշ է և դրա լուծումը պետք է բխեցնել միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից, իրավակիրառ պրակտիկայից, ինչպես նաև այդ իրավիճակի վերաբերյալ ձևավորված մեկնաբանություններից:

Վարչական իրավունքում արգելքները հանգամանքների ամբողջությունն են, որը նվազեցնում է վարչարարության իրականացման արդյունավետությունը՝ բարդացնելով հայեցողական լիազորությունների կիրառումը, ինչպես նաև վարչական մարմնի կողմից մարդու օրինական շահերի բավարարմանն ուղղված իրավական պարտավորությունների կատարումը:

Մեր կարծիքով, վարչարարության իրականացման ընթացքում առաջացած արգելքները կարելի է բաժանել արտաքինի և ներքինի: Արտաքին արգելքները վարչական մարմնի կամքից անկախ հանգամանքների կամ այլ մարմինների գործողությունների հետևանքով առաջացած խոչընդոտներն են, որոնք վարչական մարմնին զրկում են պատշաճ վարչարարություն իրականացնելու հնարավորությունից:

Այսպես, արտաքին արգելքներից առանձնացնենք որևէ ոլորտում քաղաքականություն մշակող մարմնից հայեցողական լիազորությունների կիրառման վերաբերյալ դիրքորոշում ստանալը, որը հակասություն է ստեղծում արդեն իսկ ձևավորված մոտեցմանը կամ լրացուցիչ փաստաթղթեր պահանջելու անհրաժեշտությունը, կամ օրենքում ամրագրված դրույթի անհստակությունը և այլն: Օրինակ, կոնկրետ իրավիճակում հայեցողական լիազորությունների կիրառման հարցում վերադաս վարչական մարմնի պաշտոնատար անձն ունի այլ դիրքորոշում, իսկ անմիջական կիրառող մարմինը՝ այլ: Նշված արգելքների խախտումն ուղղակիորեն հանգեցնում է վարչարարության սկզբունքների փոխգործակցության աղճատմանը՝ խաթարելով հայեցողական լիազորությունների կիրառմամբ վարչական ակտ ընդունելուն ուղղված ողջ գործընթացը:

Ներքին արգելքները վարչական մարմնի ներսում ծագած այն խոչընդոտներն են, որոնք վարչական մարմնի պաշտոնատար անձից բավարար գիտելիքներ են պահանջում ստեղծված իրավիճակում կողմնորոշվելու համար:

Ներքին արգելքները հակասություն են ստեղծում անմիջապես վարչական մարմնի ներսում՝ բացասական ազդեցություն ունենալով հայեցողական լիազորությունների կիրառման հարցում: Օրինակ, վարչական մարմնում առկա չէ մեկ միասնական մոտեցում հայեցողական լիազորությունների կիրառման մասով և պաշտոնատար անձը սեփական պատասխանատվությամբ պետք է ընտրություն կատարի դրանց միջև կամ վարչական մարմնում բացակայում է կամային պատրաստվածությունն օրենսդրի առաջադրած նպատակին հասնելու համար և այլն:

Այսպես, վարչական գործունեության իրականացման արգելքների առկայությունը հանգեցնում է իրավաչափ վարչարարության խաթարմանը՝

ստեղծելով անբավարար պայմաններ վարչական մարմնի կողմից վարչական ակտի ընդունման համար: Հետևաբար, վարչական գործունեության անխոչընդոտ իրականացումը՝ պայմանավորված արտաքին և ներքին արգելքների հաղթահարմամբ, ունի առանցքային և էական նշանակություն իրավաչափ վարչական ակտ ընդունելու համար, իսկ վարչական մարմինը պարտավոր է նախքան վարչական ակտ ընդունելը միջոցներ ձեռնարկել այդ արգելքները վերացնելու ուղղությամբ:

Վերոգրյալից ելնելով՝ հարկ է նկատել, որ արտաքին և ներքին արգելքները մի կողմից ունեն բացասական բնույթ, ինչպես մարդու, այնպես էլ վարչական մարմնի համար, քանի որ դրանք թույլ չեն տալիս մարդուն օգտվել իր իրավունքներից և օրինական շահերից, իսկ վարչական մարմինը հնարավորություն չի ունենում իրականացնել պատշաճ վարչարարություն: Միևնույն ժամանակ, այդ արգելքները պատճառ են վարչական մարմնի կողմից վարչարարության սկզբունքների խախտման համար՝ նվազեցնելով դրանց ազդեցության արդյունավետությունը: Սակայն, վարչական իրավունքում հայեցողական լիազորությունների կիրառման հարցում դրանք կարող են նպաստել մարդու իրավունքների պաշտպանությանը: Մասնավորապես՝ հայեցողական լիազորությունների կիրառման շուրջ ի հայտ եկած արտաքին և ներքին արգելքների լուծման շրջանակում տարբեր քննարկումներն ու մեկնաբանությունները կարող են առավել բարենպաստ դարձնել հետազայում կայացվելիք վարչական ակտը, եթե վարչական մարմինը դրանց արդյունքում փոխի իր մոտեցումը հայեցողական լիազորությունների կիրառման հարցում՝ հօգուտ մարդու իրավունքների ու օրինական շահերի: Հետևաբար՝ վարչական գործունեության ընթացքում ծագող արտաքին և ներքին արգելքները մի դեպքում խոչընդոտում են վարչական մարմնի գործունեության ժամանակին և պատշաճ իրականացմանը, մյուս դեպքում՝ նպաստում հայեցողական լիազորությունների կիրառման արդյունավետության բարձրացմանը:

Եզրակացություն

Այսպիսով, վարչական գործունեության արգելքները կանխում են պետության կողմից հաստատված ընդհանուր պարտադիր վարքագծի կանոնների խախտումները, մյուս կողմից՝ երաշխավորում են սուբյեկտիվ իրավունքների և ազատությունների պահպանումը, որը մաս է կազմում ժամանակակից հասարակական հարաբերությունների կատարելագործմանը: Այս առումով հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել իրավաչափ գործունեությանը՝ մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների հարգման սահմանադրական սկզբունքին, ինչպես նաև անհատի իրավունքների, ազատության և արժանապատվության պաշտպանությանն ու երաշխիքներին վերաբերող միջազգային իրավական ակտերին համապատասխանության հարցին:

Վարչական մարմնի գործունեության ընթացքում առաջացած, հայեցողական լիազորությունների կիրառմամբ պայմանավորված արտաքին և ներքին արգելքներն անկախ դրանց դրական կամ բացասական բնույթից ենթակա են լուծման, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր է խոսել իրավաչափ

վարչարարության իրականացման և պատշաճ վարչական ակտ ընդունելու կամ այդպիսին չընդունելու մասին:

Վարչական մարմնի կողմից արգելքների հաղթահարմամբ որոշվում է վարչական մարմնի անցանկալի վարքագիծը: Վարչական արգելքների հաղթահարումը պայմանավորված է հասարակության և պետության շահագրգռվածությամբ՝ պահպանելով այն հարաբերությունները, որոնք զարգանում են հասարակական-իրավական ոլորտում: Վարչական գործունեության արգելքը լայն կիրառություն ունի, հատկապես հայեցողական լիազորությունների կիրառման դեպքում, որը կարող է վերաբերել նաև այն սոցիալական հարաբերություններին, որոնք առնչվում են վարչական իրավունքով կարգավորվող հարաբերություններին:

Նախևառաջ, վարչական մարմինը հայեցողական լիազորությունների կիրառման ընթացքում ծագած արգելքների լուծման համար պարզում է, թե ինչն է հիմք հանդիսացել արգելքների առաջացման համար և որոնք են դրանց հաղթահարման ուղիները՝ հնարավորության դեպքում բավարարելով այն շահերը, որոնք հնարավոր է խախտվեն հայեցողական լիազորությունների կիրառմամբ:

Արտաքին և ներքին արգելքների հաղթահարման հարցում վարչական մարմինը պետք է կարևորի օբյեկտիվությունը, մասնավորապես՝ վարչական մարմինը պետք է օբյեկտիվ մոտեցում ցուցաբերի հարցին՝ չդրսևորելով անձնական շահ կամ այլ շահագրգռվածություն՝ անաչառությամբ գնահատելով հայեցողական լիազորությունների կիրառման ընթացքում առաջացած արգելքների լուծման հնարավորությունները:

Վարչական մարմնի կողմից հայեցողական լիազորությունների կիրառման ընթացքում արգելքների վերացման հարցում էական նշանակություն ունեն վարչական մարմնի պաշտոնատար անձի և աշխատակազմի իմացության մակարդակը: Կարևորելով այս հանգամանքը՝ իրավաբան գիտնականներից շատերն արգելքն ու սահմանափակումը պայմանավորել են վարչական մարմնի աշխատակիցների վարքագծի շրջանակով:

Վարչական մարմնի պաշտոնատար անձի և աշխատակիցների իրավական կրթության և վերապատրաստման հզոր ներուժը կարող է բարձրացնել վերջիններիս իրավագիտակցության մակարդակը՝ հնարավորություն տալով լուծել հայեցողական լիազորությունների կիրառմամբ ծագած արգելքները, քանի որ դրանց չհաղթահարելը հանգեցնում է լուրջ հետևանքների վարչական մարմնի համար՝ ընդհուպ մինչև մարդու իրավունքների և օրինական շահերի կոպիտ խախտումների: Պետության ողջ կրթական, գաղափարական և քաղաքական ներուժը պետք է ներդրվի նաև վարչական գործունեության արգելքների հաղթահարմանը՝ ձևավորելով հարգալից վերաբերմունք վարչական մարմնի պաշտոնատար անձի կողմից հայեցողական լիազորությունների կիրառմամբ սեփական գործունեության և դրանից բխող մարդու իրավունքների և օրինական շահերի նկատմամբ:

Վարչական իրավունքում հայեցողական լիազորությունների կիրառման արդյունավետությունը պայմանավորված է տարբեր օբյեկտիվ գործոններով, այդ

թվում՝ նաև վարչական գործունեության արգելքների հաղթահարմամբ: Կարևորելով նշված արգելքների հաղթահարումը՝ ներկայացնենք վարչարարության ընթացքում առաջացած արտաքին և ներքին արգելքների հաղթահարման ուղիները: Դրանք են.

1. վարչական գործի ամբողջական և օբյեկտիվ ուսումնասիրությամբ վարչական վարույթի հարուցման և ընթացիկ փուլերում վարչական մարմինը պարզում է ձեռք բերված նյութերի բավարար լինելը, որն առաջնային նշանակություն ունի վարչական ակտի կայացման հարցում: Ներկայացված նյութերի կատարված ուսումնասիրությունից պարզ են դառնում այն արգելքները, որոնք հաղթահարման կարիք ունեն: Միևնույն ժամանակ վարչական վարույթի նյութերի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս ժամանակին ձեռք բերել լրացուցիչ փաստաթղթեր: Այն վարչական մարմնի կողմից պետք է կատարվի օբյեկտիվ և ամբողջական ձևով՝ բացառելով անձնական շահագրգռվածությունը, քանի որ միայն այդ դեպքում է հնարավոր կայացնել իրավաչափ վարչական ակտ:

Ավելին, վարչական վարույթի նյութերի ուսումնասիրության ժամանակ ծագած արգելքների ժամանակին բացահայտումը նվազեցնում է վարչական մարմնի կողմից հետագայում սխալ վարչական ակտ կայացնելու հավանականությունը:

Հայեցողական լիազորությունների կիրառմամբ վարչական ակտ կայացնելու դեպքում վարչական մարմինը, ուսումնասիրելով վարչական վարույթի նյութերը, ձևավորում է իր ներքին համոզմունքը՝ հիմք ընդունելով օբյեկտիվ և ամբողջական ուսումնասիրությունը՝ առաջնահերթ համարելով մարդու իրավունքներն ու օրինական շահերը: Հետևաբար, որքան մանրակրկիտ են ուսումնասիրվում նյութերը, այնքան մեծ է առաջացած խոչընդոտների հաղթահարման ուղիներ գտնելու հավանականությունը:

Հայեցողական լիազորությունների կիրառման պարագայում վարչական մարմինը պետք է ոչ միայն օբյեկտիվ և բազմակողմանի ուսումնասիրություն կատարի, այլև պարզի, թե արդյոք վարչական մարմնում արդեն իսկ առկա է առաջացած խոչընդոտի լուծմամբ կայացված վարչական ակտ, որպեսզի հնարավորություն ստեղծվի որոշել նաև հայեցողական լիազորությունների միատեսակ կիրառման հարցը: Նախկինում նման իրավիճակներում ձեռք բերված փորձի ուսումնասիրությունն այսօր հնարավորություն է տալիս կողմնորոշվել հայեցողական լիազորությունների կիրառման դիրքորոշման հարցում՝ հաղթահարելով արտաքին և ներքին արգելքները:

2. Վարչական մարմինը վարչական գործի ամբողջական և օբյեկտիվ ուսումնասիրությունից հետո առաջացած արգելքների հաղթահարման համար կարող է համագործակցել այլ պետական մարմինների, հսկողություն կամ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների հետ՝ քննարկելով արգելքների հաղթահարման հնարավոր ուղիները:

Համագործակցությունն այլ մարմինների հետ հնարավորություն է տալիս վարչական մարմնին հայեցողական լիազորությունների կիրառման նպատակով ուսումնասիրել այլ մարմինների կողմից առաջարկված տեսակետները և մեկնաբանությունները, որոնք կարող են հիմք հանդիսանալ արտաքին և ներքին

արգելքների հաղթահարման համար՝ հիմքում դնելով մարդու իրավունքներն ու օրինական շահերը: Օրինակ, ստորադաս վարչական մարմինն (նախարարության ենթակա մարմինը) օրենքով հնարավորություն է տրվում հայեցողական լիազորություններ կիրառել, սակայն վարչական վարույթի նյութերի և նախկինում ձեռք բերված փորձի ուսումնասիրությունից ելնելով՝ ստորադաս վարչական մարմինը չի կարողանում որոշել հայեցողական լիազորությունների կիրառման հարցը, հետևաբար գրություն է ներկայացնում վերադաս մարմնին (նախարարությանը)՝ խնդրելով նրա դիրքորոշումը տվյալ հարցի վերաբերյալ:

3. Վարչական մարմնում աշխատանքի արդյունավետ կազմակերպումն ուղղված է վարչական մարմնի աշխատակազմի գործողությունների առավել հստակ կանոնակարգմանը, որը ենթադրում է արհեստավարժ աշխատակիցներին ժամանակին հանձնարարականներ տալու միջոցով հնարավոր լուծումներ փնտրել արտաքին և ներքին արգելքների հաղթահարման ուղղությամբ՝ դիտարկելով վերջիններիս մեկնաբանություններն ու առաջարկները: Վարչական մարմնի խնդիրն է հետևողական լինել աշխատանքի ճիշտ բաժանում իրականացնելու հարցում՝ հանձնարարելով փնտրել հայեցողական լիազորությունների կիրառմամբ առաջացած արգելքների հաղթահարման ուղիներ:

Վարչական մարմնում աշխատանքի կազմակերպման արդյունավետությունն ամբողջությամբ իր նպատակին կարող է ծառայել այն դեպքում, երբ վարչական մարմնի համակարգված գործունեության արդյունքում բացահայտվել են հայեցողական լիազորությունների կիրառման ընթացքում ծագած արտաքին և ներքին արգելքների հաղթահարման լուծումները, որոնք բխում են մարդու իրավունքներից և օրինական շահերից:

Վերոնշյալ դիտարկումներից ելնելով՝ գտնում ենք, որ վարչական գործի ամբողջական և օբյեկտիվ ուսումնասիրության, պետական մարմինների, հսկողություն կամ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների հետ համագործակցության, վարչական մարմնում աշխատանքի արդյունավետ կազմակերպման և զարգացման ուղիները կարող են նպաստել ոչ միայն արտաքին և ներքին խոչընդոտների հաղթահարմանը, այլև վարչարարության պատշաճ իրականացման արդյունքում իրավաչափ վարչական ակտ ընդունելուն: Հարկ է նկատել, որ վարչական մարմնի կողմից հայեցողական լիազորությունների կիրառման ընթացքում առաջացած արգելքների հաղթահարումը կարևոր նշանակություն ունի ոչ միայն վարչական մարմնի համար, այլև մարդու իրավունքների և ազատությունների պահպանման մասով, ինչպես նաև դրանք կարգավորում և պաշտպանում են հասարակական կյանքի հիմնական ոլորտները և ապահովում օրինականությունը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Алексеев С.С.** О понятии механизма правового регулирования. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. - М., 1966; **Шергин А.П.**

Понятие и содержание механизма административно-правового регулирования // Научный портал МВД России. 2009. № 1; и др.

2. Административно-правовые режимы в государственном управлении в Российской Федерации. Теория и современная практика: монография / Отв. ред. проф. А.Ф. Ноздрачев. - М., 2017.

3. **Боляк И.Л.** Поведение в публично-правовой сфере. - М., 2005.

4. **Братко А.Г.** Запреты в советском праве. - Саратов, 1979.

5. **Саториус В.С.** Ограничения и запреты как элементы публичной власти в Российской Федерации: понятие и значение в контексте построения правового государства // Образование и право. 2023. № 12.

6. **Слепченко Ю.Н.** Запреты в административном праве: Дис. ... канд. юрид. наук. 2002.

7. **Рыбушкин Н.** К вопросу о запрещающих нормах // Актуальные вопросы советского права: теория и практика. - Казань, 1985.

8. **Козбаненко В.А.** Правовой статус государственных гражданских служащих: структура и содержание. - М., 2003; **Костенников М.В., Куракин А.В.** Административно-правовые средства предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы (отечественный и зарубежный аспекты). - М., 2003.

9. **Охотский Е.В.** Правовой статус государственного служащего Российской Федерации // Государство и право. 2003. № 9.

10. **Шергин А.П.** К концепции механизма административно-правового регулирования // Актуальные проблемы административного и административно-процессуального права. - М., 2004; **Коннов В.А.** Правовые основы ограничения политических прав и свобод граждан по зарубежному и российскому законодательству. - М., 2003.

11. **Штатский С.В.** Административно-правовой запрет: сущность, формирование, проблемы реализации. - М., 2002.

12. **Шарова А.А.** Административные споры: понятие и признаки, характеризующие их особенности / А.А. Шарова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. 2023. № 36 (483).

13. **Токарев О.В.** Административные акты: юридическое значение в системе публичного управления и обеспечение их законности // Государственная власть и местное самоуправление. 2020. № 5; Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 27 сентября 2016 года № 36 “О некоторых вопросах применения судами Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации” // Российская газета. 2016. 3 октября.

14. **Эхин Н.В.** Классификация административных споров // Вестник магистратуры. 2019. № 6-3(93) УДК 342.9.

15. **Szot A.** Discretionary Powers of the Public Administration in Law Application Processes and its Judicial Control, p. 1: URL: shorturl.at/pFVWY:

16. <https://lawtheses.com/zaprety-v-administrativnom-prave>

17. <http://www.law-russia.ru/arbitraj/administrativnye-spory/>

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ ОГРАНИЧЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В демократическом обществе запреты и ограничения применяются в гуманных целях и являются средством защиты прав и свобод человека. Демократию невозможно представить без прав человека, а вместе с тем и без запретов и ограничений, возникающих в результате различных административных действий или независимо от них.

Запреты на административную деятельность имеют особое значение как способы обеспечения нормального развития определенной сферы общественной жизни.

В статье рассматриваются понятия «запрет» и «ограничение», возникающие в ходе административной деятельности, а также термины «спор» и «разногласие», «спорная ситуация», по-своему трактуются их сходства и различия, при этом административные и иные публично-правовые споры рассматриваются как правовые конфликты, возникающие в сфере взаимодействия государственных органов или частных лиц.

Наряду с вопросами ограничения административной деятельности автором рассмотрены способы преодоления препятствий (ограничений) административной деятельности, а именно: полное и объективное изучение административного дела; взаимодействие с государственными органами, органами, осуществляющими контроль или надзор; эффективная организация и построение работы в административном органе. Указанные способы могут способствовать не только преодолению внешних и внутренних препятствий, но и принятию законного административного акта в результате надлежащего осуществления администрирования.

Ключевые слова: административная деятельность, запрет, спор, несогласие, ограничение, дискреционная власть, способ преодоления.

KEY ISSUES OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY RESTRICTIONS

Annotation

In a democratic society, prohibitions and restrictions are applied for humanitarian purposes and are a means of protecting human rights and freedoms. Democracy cannot be imagined without human rights, and at the same time without

prohibitions and restrictions arising as a result of various administrative actions or independently of them.

Prohibitions on administrative activity are of particular importance as a means of ensuring the normal development of a certain sphere of public life.

The article examines the concepts of “prohibition” and “restriction” arising in the course of administrative activity, as well as the terms “dispute” and “disagreement”, “disputable situation”, interprets their similarities and differences in their own way, while administrative and other public-law disputes are considered as legal conflicts arising in the sphere of interaction between state bodies or private individuals.

Along with the issues of limiting administrative activity, the author examines ways to overcome obstacles (restrictions) to administrative activity, namely: a full and objective study of the administrative case, interaction with government agencies, bodies exercising control or supervision, effective organization and construction of work in the administrative body. The specified methods can contribute not only to overcoming external and internal obstacles, but also to the adoption of a legal administrative act as a result of proper administration.

Keywords: administrative activity, prohibition, dispute, disagreement, restriction, discretionary power, method of overcoming.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 14.05.2025 թ., պրվել է գրախոսության 10.10.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 15.10.2025 թ.:

4(121)2025

ՍԵՂԵԿԻՍԻ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ԲՈՐՅԱ ԶԻԼԻՆԳԱՐՅԱՆ

*Եվրասիա միջազգային
համալսարանի իրավագիտության
ամբիոնի հայցորդ*

ԱՆՄԵՂՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՎԱՐԿԱԾԸ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Ամփոփագիր

Սույն հոդվածը նվիրված է Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից մեկի՝ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի վերլուծությանը և իրավական փիլիսոփայության բացահայտմանը: Հետազոտության կենտրոնում գտնվում է սահմանադրական իրավակարգավորումների արժեքաբանական ընկալման դիտանկյունից մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների համակարգում տվյալ սկզբունքի տեղն ու նշանակությունը, ինչպես նաև դրա դերակատարությունը արդարադատության իրականացման և հանրային իշխանության սահմանափակման գործում: Հետազոտության արդիականությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ անմեղության կանխավարկածը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես քրեադատավարական երաշխիք, այլև որպես սահմանադրական արժեք, որը սերտորեն առնչվում է իրավական պետության, մարդկային արժանապատվության պաշտպանության և իրավունքի գերակայության սկզբունքներին:

Հոդվածի նպատակն է բացահայտել անմեղության կանխավարկածի սահմանադրաիրավական բովանդակությունն ու դրա զարգացման ընթացքը Հայաստանի Հանրապետությունում՝ մեթոդաբանական տարբեր մոտեցումների գնահատմամբ ընդունված՝ 1995, 2005 և 2015 թվականների խմբագրություններով Սահմանադրության համադրված վերլուծության հիման վրա, ինչպես նաև գնահատել դրա իրացման մեխանիզմները իրավակիրառ պրակտիկայում: Աշխատանքում ուսումնասիրվում են անմեղության կանխավարկածի ամրագրման միջազգային իրավական չափանիշները և դրանց ազդեցությունը ազգային իրավական համակարգի վրա: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկային, որը ձևավորում է տվյալ սկզբունքի մեկնաբանման պարտադիր մոտեցումները:

Հոդվածում հիմնավորվում է եզրակացությունը, ըստ որի, Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական մոտեցումն անմեղության կանխավարկածի նկատմամբ բնութագրվում է շարունակականությամբ՝ միաժամանակ արտա-

հայտվելով դրա նորմատիվ ձևի էվոյուցիայով: Ընդգծվում է, որ գործող՝ 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությունը պահպանում է տվյալ սկզբունքի հիմնարար բովանդակությունը՝ միաժամանակ խորացնելով դրա կապը մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափանիշների հետ: Աշխատանքի արդյունքում արվում է եզրակացություն՝ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական երաշխիքների արդի համակարգում անմեղության կանխավարկածի կենտրոնական դերի վերաբերյալ և դրա խիստ պահպանման անհրաժեշտության մասին՝ ոչ միայն դատարանների, այլև հանրային իշխանության բոլոր սուբյեկտների կողմից:

Հիմնաբառեր. անմեղության կանխավարկած, սահմանադրական իրավունք, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, մարդու իրավունքներ և ազատություններ, իրավական պետություն, դատական պրակտիկա, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան:

Նախաբան

Անմեղության կանխավարկածը սահմանադրական իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից մեկն է, որը որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության սահմանադրական երաշխիք, կոչված է ապահովելու արդարադատության պատշաճ իրականացումը և մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը: Այս սկզբունքի էությունը կայանում է նրանում, որ յուրաքանչյուր անձ համարվում է անմեղ այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրա մեղավորությունը օրենքով սահմանված կարգով չի ապացուցվել և հաստատվել դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Նշված հիմնարար դրույթը ամրագրված է Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում (հոդված 11), Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրում (հոդված 14, մաս 2) և Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայում (հոդված 6, մաս 2), ինչը վկայում է դրա համընդհանուր ճանաչված բնույթի մասին: Ժողովրդավարական բազմաթիվ պետությունների սահմանադրական իրավունքում անմեղության կանխավարկածը ներառված է հիմնական սահմանադրական սկզբունքների շարքում՝ որպես քրեական դատավարության շրջանակում անձի իրավունքների պաշտպանության կարևոր երաշխիք: Այն հանդես է գալիս ոչ միայն որպես քրեադատավարական նորմ, այլև որպես սահմանադրական երաշխիք, որը սերտորեն կապված է բարձրագույն արժեքների՝ մարդու արժանապատվության և իրավունքի գերակայության հետ:

Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո, հաղթահարելով մարդու բնական իրավունքների փոխարեն պետության կողմից «տրված» (ստեղծված) իրավունքի («positive law») առաջնայնության՝ խորհրդային ձևախեղված իրավամտաժողովությունը, արտահայտելով քաղաքակրթական արժեքների և սահմանադրական մշակույթի ընկալման հասարակական գիտակցությունն ու սահմանադրականության արժեքային կողմնորոշիչները, արձանագրելով մարդու

բնական և անօտարելի իրավունքներն ու ազատությունները պետության կողմից որպես բարձրագույն արժեք դիտարկելու և սահմանադրական երաշխիքների ամրագրմամբ երաշխավորված պաշտպանության ապահովման՝ քաղաքական և հասարակական կամքը, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ դեռևս 1995 թվականին, ի թիվս մարդու իրավունքների բնագավառում այլ հիմնարար արժեքների, ամրագրվել է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների շարքում: Դրանից ի վեր տվյալ սկզբունքի սահմանադրաիրավական կարգավորումը փոփոխությունների է ենթարկվել՝ 2005 և 2015 թվականների սահմանադրական բարեփոխումների շրջանակում: Այնուամենայնիվ, անմեղության կանխավարկածը մշտապես պահպանել է իր առանցքային նշանակությունը՝ որպես արդարադատության համակարգի և Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգի հիմնասյուն: Սույն հարցի ուսումնասիրության արդիականությունը պայմանավորված է ինչպես քրեական դատավարության շրջանակում քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության գործում սկզբունքի ունեցած կարևորությամբ, այնպես էլ դրա սահմանադրական ամրագրման էվոլյուցիայի և գործնական կիրառման խորքային վերլուծության անհրաժեշտությամբ՝ ներառյալ դատական պրակտիկայի օրինակները, մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումները:

Հոդվածի նպատակն է վերլուծել անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի տեղն ու իրավաբանական բովանդակությունը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունքի համակարգում, բացահայտել դրա ձևակերպման փոփոխությունները 1995, 2005 և 2015 թվականների Սահմանադրություններում, ինչպես նաև ուսումնասիրել տվյալ սկզբունքի իրացման մեխանիզմները իրավակիրառ պրակտիկայում: Նշված նպատակի իրագործման համար աշխատանքի շրջանակում առաջադրվում են հետևյալ խնդիրները.

- (1) բացահայտել անմեղության կանխավարկածի հասկացությունն ու նշանակությունը որպես սահմանադրաիրավական սկզբունք,
- (2) համադրական վերլուծության ենթարկել Հայաստանի Հանրապետության 1995, 2005 և 2015 թվականների Սահմանադրությունների համապատասխան դրույթները՝ պարզելով դրանց ընդհանրություններն ու տարբերությունները,
- (3) վերլուծել, թե ինչպես է տվյալ սկզբունքը ապահովվում և մեկնաբանվում դատական պրակտիկայում՝ թե՛ ազգային, թե՛ միջազգային մակարդակներում, և
- (4) ընդհանրացնել անմեղության կանխավարկածի դերը Հայաստանի Հանրապետության արդի սահմանադրական համակարգում:

1) Անմեղության կանխավարկածը. հասկացությունը և միջազգային չափանիշները

Անմեղության կանխավարկածը ենթադրում է, որ հանցագործության մեջ մեղադրվող անձը չի կարող դիտվել կամ անվանվել մեղավոր այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրա մեղավորությունը օրենքով սահմանված կարգով չի հաստատվել

դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Սույն կանոնը ապացուցման բեռը վերագրում է մեղադրանքի կողմին և պաշտպանում է մեղադրյալին անհիմն մեղադրանքներից ու դատապարտումից: Միջազգային իրավունքում այս սկզբունքը ստացել է համընդհանուր ճանաչում: Մասնավորապես, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազմիցս ընդգծել է, որ անմեղության կանխավարկածի խախտում է համարվում ցանկացած պաշտոնական հայտարարություն կամ դատական ակտ, որով արտահայտվում է անձի մեղավորության վերաբերյալ դիրքորոշում՝ նախքան նրա մեղքի ապացուցումը օրենքով սահմանված ընթացակարգով²: Այլ կերպ՝ ոչ միայն դատարանները, այլև պաշտոնատար անձինք մինչև դատավճռի կայացումը պարտավոր են զերծ մնալ անձին հրապարակայնորեն մեղավոր ներկայացնելուց: Սա վերաբերում է թե՛ պետական իշխանության ներկայացուցիչների հայտարարություններին, թե՛ մինչդատական փուլերում տրվող ձևակերպումներին. անզույժ խոսքերի օգտագործումը, որը ենթադրում է մեղավորություն, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից գնահատվում է որպես Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտում³:

Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը սերտորեն առնչվում է այլ հիմնարար իրավունքների և արժեքների հետ: Այն բխում է արդար դատաքննության իրավունքից, որը երաշխավորվում է միջազգային իրավական ակտերով, և հանդիսանում է դրա իրականացման առանցքային նախապայման⁴: Միևնույն ժամանակ, անմեղության կանխավարկածն արտացոլում է մարդու արժանապատվության և անհատական ազատության նկատմամբ հարգանքը⁵. անթույլատրելի է անձին վերաբերվել որպես հանցագործի, քանի դեռ նրա մեղավորությունը չի հաստատվել դատարանի կողմից: Սահմանադրական իրավունքի

¹ **Новичкова Е.Е., Матвеева О.С.** Принцип презумпции невиновности в административном праве // Социальное управление. 2023. Т. 5. № 7. - С. 307-313,

URL: <https://smgmt.ru/index.php/smgmt/article/view/82>; **Решняк М.Г., Боташева З.Х.** Презумпция невиновности: к вопросу о «незыблемости» отдельных международных принципов // Пробелы в российском законодательстве. 2022. Т. 15. №5. - С. 381-385; **Астафичев П.А.** К вопросу о презумпции невиновности в российском публичном праве: взгляд конституционалиста // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. 2025. № 2 (106). - С. 61-71, <https://doi.org/10.35750/2071-8284-2025-2-61-71>

² European Court of Human Rights - Case of Vardan Martirosyan v. Armenia (Application no. 13610/12), 2021 թվականի հունիսի 15-ի որոշումը // LawEuro, 2021, URL: <https://laweuro.com/?p=15291>

³ Նույն տեղում:

⁴ **Chia, M.** The Presumption of Innocence: A Golden Thread Always To Be Seen. Singapore Law Journal, 2021 (Forthcoming), SSRN Paper No. 3787833, URL: <https://ssrn.com/abstract=3787833>

⁵ **Iacob, O.** Brief Analysis of the Importance given to the Presumption of Innocence at International and National Level // Athens Journal of Law. 2025. Vol. 11, No. 3, p. 337-356, **Богатых Н.П.** Принцип уважения чести и достоинства личности в совокупности с другими принципами в уголовном процессе // Вестник Московского университета им. С. Ю. Витте. Серия 2: Юридические науки. 2022. № 2.1 (33). - С. 5-10.

համատեքստում անմեղության կանխավարկածը հաճախ դիտարկվում է իրավունքի գերակայության (իրավական պետության) սկզբունքի բաղադրիչ տարր¹: Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը հռչակում է Հայաստանը որպես իրավական պետություն (ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 1), ինչպես նաև ամրագրում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում մարդը բարձրագույն արժեք է, մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմքն է, մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են, հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք (ՀՀ Սահմանադրություն, հոդված 3): Սահմանադրաիրավական համատեքստում անմեղության կանխավարկածը հանդես է գալիս որպես անձի իրավունքների պաշտպանության կարևորագույն երաշխիք և քրեական հետապնդման ոլորտում հանրային իշխանության սահմանափակման հիմնարար միջոց:

2) Անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական ամրագրման էվոլյուցիան (1995–2015թթ.)

Հայաստանի անկախ Հանրապետության առաջին Սահմանադրությունն ընդունվել է 1995 թվականի հուլիսի 5-ին՝ ժողովրդական հանրաքվեի միջոցով: Դրանով առաջին անգամ հայ սահմանադրականության պատմության մեջ անմեղության կանխավարկածն ամրագրվեց որպես սահմանադրական սկզբունք: Անմեղության կանխավարկածի նորմը ներառվեց մարդու իրավունքներին և ազատություններին նվիրված գլխում: Հայաստանի Հանրապետության 1995 թվականի Սահմանադրության 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունը ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ դատավճռով»: Սահմանադրությունը լրացուցիչ հստակեցնում էր, որ մեղադրյալը պարտավոր չէ ապացուցել իր անմեղությունը, իսկ չհաստատված կասկածները ենթակա են մեկնաբանման մեղադրյալի օգտին:

Այսպիսով, 1995 թվականի Սահմանադրությունը վերարտադրում էր անմեղության կանխավարկածի դասական՝ եռատարր ձևակերպումը, որը բնորոշ էր տվյալ ժամանակաշրջանի հետխորհրդային երկրների սահմանադրական կարգավորումներին, այդ թվում՝ Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրությանը: Մասնավորապես, այն ներառում էր՝

(1) անձի անմեղ համարվելու սկզբունքը մինչև դատարանի դատավճռի կայացումը,

(2) մեղադրյալի ազատումն իր անմեղությունը ապացուցելու պարտականությունից՝ ապացուցման բեռը վերագրելով մեղադրանքի կողմին, և

¹ Шупицкая О.Н. Презумпция невиновности как конституционный феномен // Правоприменение. 2023. Т. 7. № 1. - С. 43–51.

(3) *in dubio pro reo* կանոնը՝ չփարատված կամ չհաստատված կասկածների մեկնաբանությունը մեղադրյալի օգտին: Նշված սահմանադրական ձևակերպումն արտացոլում էր Հայաստանի Հանրապետության հանձնառությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափանիշներին՝ արդեն ազգային իրավական համակարգի ձևավորման սկզբնական փուլում:

Հարկ է նշել, որ անմեղության կանխավարկածի ամրագրումը սահմանադրական մակարդակում կրում էր ոչ միայն հռչակագրային, այլև գործնական նշանակություն: Բոլոր պետական մարմինները, այդ թվում՝ նախաքննության և դատական իշխանության մարմինները, պարտավոր էին իրենց գործունեությունն իրականացնել՝ առաջնորդվելով տվյալ նորմով, որն օժտված էր բարձրագույն իրավաբանական ուժով: Սկզբունքի խախտումը կարող էր հանգեցնել օրենքների կամ պետական մարմինների գործողությունների հակասահմանադրական ճանաչման: Դեռևս Սահմանադրության ուժի մեջ մտնելու առաջին տարիներին անմեղության կանխավարկածը դարձավ քրեական դատավարության բարեփոխումների հիմնաքարերից մեկը. 1998 թվականին ընդունվեց Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը, որն ուղղակիորեն զարգացնում էր սահմանադրական դրույթները՝ ամրագրելով, որ մեղադրանքը չի կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա, պետք է ապացուցվի բավարար ապացույցներով, իսկ բոլոր չփարատված կասկածները մեկնաբանվում են մեղադրյալի օգտին:

Այսպիսով, 1995 թվականի Սահմանադրությունը դրեց ամուր սահմանադրաիրավական հիմք այնպիսի իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորման համար, որն ուղղված էր քրեական դատավարության շրջանակում անձի իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանությանը:

2005 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները, վերաբերելի մասով, կարելի է մեկնաբանել որպես սկզբունքի վերահաստատում: 2005 թվականի նոյեմբերի 27-ին Հայաստանի Հանրապետությունում անցկացվեց Սահմանադրության փոփոխությունների փաթեթի վերաբերյալ հանրաքվե: Նշված սահմանադրական բարեփոխումները հիմնականում ուղղված էին ժողովրդավարության ամրապնդմանը, իշխանությունների հավասարակշռության ապահովմանը և մարդու իրավունքների երաշխիքների ընդլայնմանը՝ մեծապես նաև Եվրոպայի խորհրդի նկատմամբ Հայաստանի ստանձնած պարտավորությունների համատեքստում: Չնայած պետական իշխանության համակարգում և առանձին իրավունքների կարգավորման մեջ կատարված էական փոփոխություններին՝ անմեղության կանխավարկածի վերաբերյալ սահմանադրական դրույթը փաստացի մնաց անփոփոխ: *2005 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությունն ամբողջությամբ պահպանեց 1995 թվականին ամրագրված նույն ձևակերպումը:*

Մասնավորապես, Սահմանադրության երկրորդ գլխում՝ 2-րդ հոդվածում, տեղ գտած համապատասխան դրույթը շարունակում էր ամրագրել, որ հանցագործության մեջ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով, որ մեղադրյալը պարտավոր չէ

ապացուցել իր անմեղությունը, իսկ չփարատված կասկածները մեկնաբանվում են հոգուտ մեղադրյալի:

Այսպիսով, անմեղության կանխավարկածի բոլոր երեք բաղադրիչները՝ անմեղության նախնական ենթադրությունը, ապացուցման բեռի վերագրումը մեղադրանքի կողմին և in dubio pro reo կանոնի կիրառումը, շարունակում էին հստակ և միանշանակ ամրագրված մնալ սահմանադրական մակարդակում:

Տվյալ դրույթի անփոփոխ պահպանումը ոչ թե պատահական էր, այլ գիտակցված և հիմնավորված ընտրության արդյունք: 2005 թվականին անմեղության կանխավարկածի սկզբունքն արդեն ընկալվում էր որպես Հայաստանի իրավական համակարգի անօտարելի տարր, որը լիովին համահունչ էր մարդու իրավունքների պաշտպանության եվրոպական չափանիշներին: Օրենսդիրը որևէ անհրաժեշտություն չէր տեսնում վերանայել կամ փոխել մի ձևակերպում, որը կնքված էր միջազգային պարտավորություններին, մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի պահանջներին համապատասխան: Բացի այդ, 1995–2005 թվականների ընթացքում ձևավորվել էր սահմանադրական որոշակի պրակտիկա և տեսական մոտեցում, որոնք հաստատում էին անմեղության կանխավարկածի հիմնարար բնույթը:

Այս առումով 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները, որոնք միաժամանակ ուժեղացրին դատարանների և մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտի դերը, նպաստեցին սահմանադրական իրավունքի պաշտպանության մեխանիզմների ընդհանուր ամրապնդմանը՝ ներառյալ յուրաքանչյուր անձի՝ դատարանի դատավճռից առաջ մեղավոր չհամարվելու իրավունքի առավել արդյունավետ երաշխավորումը:

Արդեն 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխման արդյունքում նորմը շարադրվեց նոր խմբագրությամբ: 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին համաժողովրդական հանրաքվեի արդյունքում ընդունվեց Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նոր խմբագրությունը: 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումը էականորեն փոփոխեց պետական կառավարման մոդելը՝ Հայաստանը կիսանախագահական համակարգից անցում կատարեց խորհրդարանական հանրապետության, ինչպես նաև էապես վերանայեց մարդու իրավունքներին և ազատություններին նվիրված բաժինը՝ այն մոտեցնելով միջազգային արդի չափանիշներին և իրավաբանական տերմինաբանությանը: Անմեղության կանխավարկածը պահպանեց իր տեղը հիմնական իրավունքների շարքում, սակայն դրա սահմանադրական ձևակերպումը ենթարկվեց որոշակի խմբագրական փոփոխության: Գործող՝ 2015 թվականի Սահմանադրությամբ անմեղության կանխավարկածը ամրագրված է երկրորդ գլխի 66-րդ հոդվածում, որի համաձայն՝ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

Նշված դրույթով սկզբունքի առանցքային բովանդակությունը էապես չի փոխվել և համարժեք է 1995 և 2005 թվականների Սահմանադրություններում

ամրագրված դրույթներին: Սակայն ուշադրություն է գրավում այն հանգամանքը, որ նախկին խմբագրություններին բնորոշ լրացուցիչ պարզաբանումները՝ մեղադրյալի՝ իր անմեղությունն ապացուցելու պարտավորության բացակայության և չփարատված կասկածները նրա օգտին մեկնաբանելու վերաբերյալ, նոր խմբագրության տեքստում բացակայում են: Նորմը ձևակերպված է համառոտ՝ ընդգծելով անմեղության կանխավարկածի հիմնական ենթադրությունը:

Առաջանում է հարց, թե արդյոք նման խմբագրական սեղմումը նշանակում է սկզբունքի բովանդակային նեղացում սահմանադրական մակարդակում: Կարծում ենք, որ 2015 թվականի բարեփոխումների շրջանակում օրենսդիրը նպատակ չի ունեցել հրաժարվել անմեղության կանխավարկածի նախորդ բաղադրիչներից: Փոփոխությունները կրում են առավելապես համակարգման և ոճական բնույթ: Նոր Սահմանադրությունը ձգտել է խուսափել նորմերի կրկնությունից, ապահովել տեքստի համառոտությունն ու հստակությունը՝ մանրամասն կարգավորումն ու մեկնաբանությունը վստահելով օրենսդիր և դատական իշխանությանը: Մասնագիտական բացատրություններում արձանագրվում է, որ մեղադրյալին անմեղությունը ապացուցելու պարտականությունից ազատելու կանոնը և չփարատված կասկածները մեղադրյալի օգտին մեկնաբանելու պահանջը բխում են անմեղության կանխավարկածի էությունից և հանդիսանում են արդար դատաքննության իրավունքի համընդհանուր ճանաչված տարրեր¹: Այդ կանոնները շարունակում են մանրամասնորեն կարգավորվել քրեական դատավարական օրենսդրությամբ և ձևավորվել դատական պրակտիկայի միջոցով:

Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության գործող քրեական դատավարության օրենսգիրքը պահպանում է այն դրույթը, որի համաձայն՝ մեղադրական եզրահանգումները չեն կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա և պետք է հաստատված լինեն բավարար ապացույցներով, իսկ անձի մասնակցությունը հանցագործությանն ապացուցված չլինելը ենթադրում է քրեական հետապնդման դադարեցում (Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 12): Այսպիսով, թեև Սահմանադրության 2015 թվականի խմբագրությունն ուղղակիորեն չի վերարտադրում նախկին հոդվածի բոլոր ձևակերպումները, անմեղության կանխավարկածի իրավական բովանդակությունն ու պաշտպանական նպատակադրումը պահպանվել են ամբողջությամբ:

Կարևոր է ընդգծել նաև, որ 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխման շրջանակում զգալի ուշադրություն է դարձվել ազգային իրավական համակարգի և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափանիշների համադրմանը: Նոր Սահմանադրությամբ ամրագրվել է դրույթ, որի համաձայն՝ սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների մեկնաբանման ընթացքում պետք է հաշվի առնվի այն միջազգային դատարանների և մարմինների

¹ **Քաղդասարյան Գ.**, Անմեղության քրեադատավարական կանխավարկածն ու մեղավորության քրեաիրավական կանխավարկածը: *Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն* 2024, Vol. 15, No. 1(40), մայիս, էջեր 124-136, <https://doi.org/10.46991/BYSU:C/2024.15.1.124>

դատավարական պրակտիկան, որոնք գործում են մարդու իրավունքների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերի հիման վրա (Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, հոդված 81): Սա նշանակում է, որ անմեղության կանխավարկածի մեկնաբանությունը ազգային դատարանների կողմից պետք է իրականացվի՝ ի թիվս այլ մոտեցումների, հաշվի առնելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը:

Բացի այդ, 2015 թվականի Սահմանադրությունը հստակ նախատեսում է, որ արտակարգ կամ ռազմական դրության պայմաններում որոշ հիմնարար իրավունքներ կարող են ժամանակավորապես սահմանափակվել, մինչդեռ անմեղության կանխավարկածը ներառված է այն իրավունքների շարքում, որոնք որևէ պայմաններում չեն կարող կասեցվել: Այս հանգամանքը ևս մեկ անգամ հաստատում է տվյալ սկզբունքի հիմնարար և բացարձակ բնույթը սահմանադրական իրավունքի սկզբունքների համակարգում:

Արդյունքում, 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումից հետո անմեղության կանխավարկածը պահպանեց իր կարգավիճակը որպես Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգի առանցքային սկզբունքներից մեկը՝ կրելով նվազագույն խմբագրական փոփոխություններ, սակայն առանց բովանդակային սահմանների նեղացման: Նոր կառավարման մոդելի անցման պայմաններում Հայաստանը պահպանեց իրավական զարգացման շարունակականությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում՝ ապահովելով անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական երաշխավորումը՝ ինչպես ազգային իրավական ավանդույթներին, այնպես էլ երկրի միջազգային պարտավորություններին համապատասխան:

3. Քննադատություն և գիտական քննարկումներ

Գիտական շրջանակներում 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխման գնահատականը միանշանակ չէ: Վ.Ա. Իլյուխինան նշում է, որ 2015 թվականի խմբագրությամբ ձևակերպումը արտացոլում է անմեղության կանխավարկածի բովանդակության միայն հիմնական կորիզը, մինչդեռ դրա մնացած բաղադրիչ տարրերը դուրս են մնացել սահմանադրական կարգավորումից: Ըստ հեղինակի՝ սա կարող է հանգեցնել իրավական անորոշության, քանի որ հետագայում օրենսդիրը ձեռք կբերի քրեական դատավարության օրենսգիրքը փոխելու և այդ կերպ անմեղության կանխավարկածին առնչվող երաշխիքների ծավալը նվազեցնելու հնարավորություն¹: Այս մոտեցման համաձայն՝ սահմանադրական մակարդակում սկզբունքի բաղադրիչների բացակայությունը թուլացնում է դրանց կայունությունը և կախվածության մեջ դնում ընթացիկ օրենսդրական քաղաքականությունից:

¹ *Илюхина В.А. Принцип презумпции невиновности: учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Постер-М, 2023. – С. 6. – 18 с.*

Այլ հետազոտողներ շեշտադրում են, որ անմեղության կանխավարկածը համընդհանուր իրավական սկզբունք է, որը չի սահմանափակվում բացառապես քրեական դատավարության շրջանակներով: Այն ազդեցություն է գործում, օրինակ, վարչական գործերի քննության կարգի, կարգապահական պատասխանատվության կիրառման, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանում իրականացվող դատավարության վրա: Այս տեսանկյունից սահմանադրական ձևակերպման կրճատումը կարող է դժվարացնել տվյալ սկզբունքի կիրառումը քրեաիրավական ոլորտից դուրս, քանի որ բացակայում է դրա բաղադրիչ տարրերի անմիջական սահմանադրական հղումը¹:

Միևնույն ժամանակ, համակարգային մոտեցում որդեգրած հեղինակները պաշտպանում են հակադիր դիրքորոշում: Նրանց կարծիքով, Սահմանադրության համառոտ և լակոնիկ բնույթը թույլ է տալիս օրենսդրությանը հարմարվել գործնական պահանջներին, մինչդեռ սկզբունքի մանրամասն բացահայտումը քրեական դատավարության օրենսգրքում ապահովում է արագ արձագանք իրավակիրառ պրակտիկայում առաջացող նոր մարտահրավերներին²: Բացի այդ, իրավունքի գերակայության սկզբունքը պահանջում է, որ իրավունքների սահմանափակման դեպքում առկա բոլոր կասկածները մեկնաբանվեն իրավունքը կրողի օգտին: Այդ պատճառով դատարանները կարող են կիրառել *in dubio pro reo* կանոնը ոչ միայն քրեական դատավարության հատուկ նորմերից, այլև սահմանադրական ընդհանուր հրահանգից բխելով:

Այսպիսով, գիտական քննարկումները ցույց են տալիս, որ 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխման շուրջ առկա են ինչպես քննադատական, այնպես էլ արդարացնող դիրքորոշումներ: Դրանք միավորվում են այն գիտակցման շուրջ, որ անմեղության կանխավարկածը շարունակում է մնալ իրավական համակարգի հիմնարար արժեքներից մեկը, իսկ դրա արդյունավետ իրագործումը կախված է ոչ միայն սահմանադրական ձևակերպումից, այլ նաև օրենսդրական զարգացման ընթացքից և դատական մեկնաբանության որակից:

4) Անմեղության կանխավարկածը սահմանադրական սկզբունքների համակարգում և դատական պրակտիկայում

Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունքում սերտորեն առնչվում է սահմանադրական կարգի և արդարադատության սկզբունքների ընդհանուր համակարգին: Այն լրացնում և կոնկրետացնում է այնպիսի հիմնադրույթներ, ինչպիսիք են Սահմանադրության գերակայությունն ու օրինականությունը, մարդու իրավունքների և ազատությունների երաշխավորումը, ինչպես նաև դատական իշխանության անկախությունը: Գործնական իմաստով անմեղության կանխավարկածի իրագործումը կախված է ոչ միայն դատարանների և իրավապահ մարմինների արդյունավետ

¹ **Nobel, Artem P.** “Presumption of Innocence as a Principle of Administrative Offense Proceedings”. *Administrative law and procedure*, 2021, № 1, c. 30–34. DOI: 10.18572/2071-1166-2021-1-30-34.

² **Bubalo, L., Pajić, D.** *In dubio pro reo principle in modern criminal procedure*. ResearchGate, 2019.

գործունեությունից, այլև պաշտոնատար անձանց և հասարակության իրավագիտակցության մակարդակից:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանը կարևոր դեր է կատարում անմեղության կանխավարկածի մեկնաբանման և պաշտպանության գործում: Իր դատավարական պրակտիկայում Սահմանադրական դատարանը բազմիցս հղում է կատարել անմեղության կանխավարկածին՝ որպես սահմանադրական իրավակարգի հիմնարար հիմքի: Մասնավորապես, դատարանը իր որոշումներից մեկում նշել է, որ անմեղության կանխավարկածը կրում է «մեղադրյալի օբյեկտիվ իրավական կարգավիճակի» բնույթ, որը սահմանված է Սահմանադրությամբ և ինքնին չի բացառում մեղավորության հնարավորությունը, սակայն պահանջում է, որպեսզի մեղքը ապացուցվի բացառապես օրենքով սահմանված պատշաճ ընթացակարգով¹: Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանը շեշտադրում է հավասարակշռության գաղափարը. պետությունը չի կարող անձին վերաբերվել որպես մեղավորի՝ առանց դատարանի դատավճռի, սակայն դա չի խոչընդոտում քննչական մարմիններին իրենց պարտականությունը կատարել՝ հանցագործությունը բացահայտելու ուղղությամբ՝ օրենքի շրջանակներում:

Ինչ վերաբերում է միջազգային դատական ատյանների ազդեցությանը, ապա Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը ևս նպաստում է անմեղության կանխավարկածի պահպանմանը Հայաստանում: Մասնավորապես, «Վարդան Մարտիրոսյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով արձանագրվել է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտում՝ այն հիմնավորմամբ, որ կալանքի ժամկետի երկարաձգման վերաբերյալ ազգային դատարանների որոշումներում օգտագործված ձևակերպումները փաստացի դիմողին ներկայացնում էին որպես մեղավոր, մինչդեռ դատավճիռ դեռևս կայացված չէր: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը շեշտել է, որ դատական ակտերի լեզուն պետք է լիովին համապատասխան լինի անմեղության կանխավարկածի պահանջներին, և մեղավորության վերաբերյալ անգամ անուղղակի ակնարկն անթույլատրելի է²:

Նման որոշումներից հետո Հայաստանի Հանրապետությունը ձեռնարկում է քայլեր Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների կատարումն ապահովելու ուղղությամբ՝ ներառյալ դատական պրակտիկայի ճշգրտումը և անհրաժեշտության դեպքում օրենսդրական փոփոխությունները՝ ապագայում նման խախտումները բացառելու նպատակով: Այս իրադրությունը ցույց է տալիս, որ անմեղության կանխավարկածը Հայաստանի Հանրապետությունում չի գործում մեկուսացված, այլ հանդիսանում է ազգային սահմանադրական կարգավորման և

¹ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի մարտի 30-ի ՍԴՈ-871 որոշումը, https://www.concourt.am/decision/decisions/633eb3c7b5a67_sdv-871.pdf

² European Court of Human Rights, Case of Vardan Martirosyan v. Armenia (Application no. 13610/12), 2021 թվականի հունիսի 15-ի որոշումը // LawEuro, 2021, URL: <https://laweuro.com/?p=15291>

մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մեխանիզմների փոխգործակցության արդյունք, ինչը էապես բարձրացնում է տվյալ սկզբունքի արդյունավետությունը:

Դատական մարմիններից բացի, անմեղության կանխավարկածի պահպանման անհրաժեշտության մասին մշտապես հիշեցնում են նաև այլ ինստիտուցիոնալ կառույցներ: Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանը իր տարեկան և հատուկ զեկույցներում պարբերաբար շեշտադրում է նշված սկզբունքի հրապարակային խախտման անթույլատրելիությունը, հատկապես պետական պաշտոնատար անձանց և զանգվածային լրատվամիջոցների կողմից: Վերջին տարիներին արձանագրվել են դեպքեր, երբ իշխանության ներկայացուցիչների հրապարակային հայտարարությունները մեղադրյալների վերաբերյալ արժանացել են քննադատության՝ անմեղության կանխավարկածը խախտելու հիմքով: Այդ համատեքստում Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարությունն անգամ հրապարակել է պաշտոնական պարզաբանումներ՝ ուշադրություն հրավիրելով այն հանգամանքի վրա, որ որոշ զանգվածային լրատվամիջոցներ, անդրադառնալով քննվող քրեական գործերին, «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ հռչակված անմեղության կանխավարկածի խախտմամբ» փաստացիորեն քննության տակ գտնվող անձանց ներկայացնում են որպես մեղավոր: Նման արձագանքներն ու պարզաբանումները վկայում են պետության՝ իրավական մշակույթում անձի իրավունքների նկատմամբ հարգանքի մոդելը արմատավորելու ձգտման մասին. անմեղության կանխավարկածը պետք է պահպանվի ոչ միայն դատարանների, այլև հանրային խոսքի բոլոր մասնակիցների կողմից: Սա առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում տեղեկատվության լայն շրջանառության պայմաններում, երբ մեղավորության վաղաժամ «պիտակավորումը» կարող է անդառնալի վնաս հասցնել անձի հեղինակությանը և կյանքի ընթացքին:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով Հայաստանի Հանրապետությունում անմեղության կանխավարկածի իրացման երաշխիքները՝ կարելի է համառոտորեն երկայացնել հետևյալ համակարգի մեջ.

- **Սահմանադրական երաշխիք.** անմեղության կանխավարկածն ամրագրված է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 66-րդ հոդվածում և օժտված է բարձրագույն իրավաբանական ուժով: Այն խախտող ցանկացած օրենք կամ պետական մարմնի գործողություն կարող է ճանաչվել հակասահմանադրական:

- **Օրենսդրական հստակեցում.** քրեական դատավարության օրենսգիրքը և հարակից իրավական ակտերը բացահայտում են անմեղության կանխավարկածի բովանդակությունը՝ մանրամասն սահմանելով ապացուցման բեռի բաշխման

¹ Հերքում. «Պետլուիջի Կոլինա» անուն, ազգանունով որևէ Իդալիայի քաղաքացի չի որդեգրել ՀՀ քաղաքացի հանդիսացող երեխա, <https://www.moj.am/article/2591>

կանոնները, ապացույցների նկատմամբ պահանջները և մեղադրական կողմնակալության արգելքը:

- **Դատական վերահսկողություն.** ընդհանուր իրավասության դատարանները պարտավոր են անմեղության կանխավարկածը կիրառել գործնականում՝ մեղավորության չապացուցված լինելու դեպքում չեղարկելով մեղադրական դատավճիռները: Վերաքննիչ ատյանները վերանայում են գործերը՝ սկզբունքի պահպանման վերաբերյալ կասկածների առկայության պարագայում: Սահմանադրական դատարանն իրականացնում է օրենքների և իրավակիրառ պրակտիկայի Սահմանադրությանը համապատասխանության վերահսկողություն՝ հանդես գալով որպես սահմանադրական երաշխավոր:

- **Միջազգային վերահսկողություն.** որպես Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի մասնակից պետություն՝ Հայաստանը պարտավորվում է հաշվի առնել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումները: Սա ապահովում է պաշտպանության լրացուցիչ մակարդակ, քանի որ անմեղության կանխավարկածի խախտման զուգարժան անձը կարող է դիմել Ստրասբուրգի դատարան, իսկ վերջինիս վճիռները ենթակա են պարտադիր կատարման պետության կողմից:

- **Լուսավորչական և բարեվարքային չափանիշներ.** իրավապահ մարմինների և դատական համակարգի շրջանակում աստիճանաբար հաստատվում են այնպիսի չափորոշիչներ, որոնք պահանջում են զսպվածություն և չեզոքություն քննվող գործերի վերաբերյալ հանրային գնահատականներում: Զանգվածային լրատվամիջոցներն ու պաշտոնատար անձինք գիտակցում են սահմանադրական իրավունքների նկատմամբ հարգանքի՝ իրենց պատասխանատվությունը, թեև առանձին խախտումների դեպքեր դեռևս արձանագրվում են:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում անմեղության կանխավարկածի երաշխիքների համակարգը ներկայացնում է սահմանադրաիրավական, օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ միջոցների համակցված կառուցվածք, որոնք գործում են փոխկապակցված ձևով: Անմեղության կանխավարկածն ամրագրված է երկրի Հիմնական օրենքում, ամրապնդված է դատական պրակտիկայով, իսկ դրա պահպանումը դիտարկվում է որպես իրավական համակարգի հասունության և ժողովրդավարության զարգացման առանցքային ցուցանիշ:

Ամփոփում

Կատարված վերլուծությունը վկայում է, որ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը զբաղեցնում է առանցքային տեղ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունքի համակարգում և նրա զարգացումն արտացոլում է պետաիրավական համակարգի կայացման ու վերափոխման ընդհանուր ընթացքը: 1995 թվականի Սահմանադրությունը սահմանեց հիմնադրոյթները՝ ամրագրելով անմեղության կանխավարկածը մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների շարքում: 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները վերահաստատեցին տվյալ սկզբունքի անփոփոխությունն ու

հիմնարար նշանակությունը՝ նրա ձևակերպումը թողնելով գործնականում անփոփոխ: 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումը վերանայեց անմեղության կանխավարկածի տեքստային արտահայտությունը՝ այն ներկայացնելով ավելի սեղմ, սակայն առանց էության փոփոխության: Հայաստանը հստակորեն պահպանեց իր հավատարմությունը միջազգային պարտավորություններին և ժողովրդավարական արժեքներին՝ արձանագրելով, որ հանցագործության մեջ մեղադրվող անձը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն օրենքով սահմանված կարգով չի հաստատվել դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

Անմեղության կանխավարկածի դիտարկումը երեք սահմանադրական «փուլերի» համատեքստում թույլ է տալիս ձևակերպել մի շարք ընդհանուր եզրահանգումներ: Նախ՝ տվյալ սկզբունքն ունի ակնհայտ շարունակականություն. անկախ իրականացված սահմանադրական բարեփոխումներից, այն մշտապես մնացել է Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգի անբաժանելի տարրը: Ոչ մի փոփոխություն չի նպատակադրել չեղարկել կամ թուլացնել այդ երաշխիքը. ընդհակառակը՝ պահպանվել է նրա բովանդակային հիմքը և զարգացել են պաշտպանության մեխանիզմները: Երկրորդ՝ արձանագրվել է անցում մանրամասն ձևակերպումներից դեպի առավել հակիրճ սահմանադրական արտահայտում, ինչը վկայում է օրենսդրի այն ընկալման մասին, որ սկզբունքի բաղադրիչ տարրերը բավարար չափով մշակված են ճյուղային օրենսդրության և դատական պրակտիկայի շրջանակում: Այս մոտեցումը համահունչ է սահմանադրական ձևակերպումների մինիմալիզմի արդի միտումներին: Երրորդ՝ գործող՝ 2015 թվականի Սահմանադրությունը խորացրել է ներգրավվածությունը մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափանիշների շրջանակում՝ սահմանադրական իրավունքների մեկնաբանությունը ուղղակիորեն կապելով միջազգային դատական և վերահսկող մարմինների պրակտիկայի հետ: Այդպիսով, Հայաստանի իրավական համակարգը բաց է առաջադեմ մոտեցումների ընկալման համար, այդ թվում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևակերպած դիրքորոշումների, որոնք բացառում են մեղավորության վերաբերյալ ցանկացած ենթադրություն մինչև դատարանի վճիռը:

Գործնական հարթությունում անմեղության կանխավարկածը Հայաստանի Հանրապետությունում հանդես է գալիս որպես ուղղակի գործող սահմանադրական սկզբունք: Դա հաստատվում է թե՛ Սահմանադրական դատարանի գործունեությամբ, որը քննում է տվյալ սկզբունքը շոշափող հարցեր, և թե՛ դատական համակարգի բարեփոխումներով, որոնք ուղղված են դատական անկախության և արդարադատության ապահովմանը: Մինևույն ժամանակ, առկա է սկզբունքի *de facto* լիարժեք պահպանման շարունակական ապահովման անհրաժեշտություն: Պահանջվում է իրավապահ մարմինների աշխատակիցների և պետական պաշտոնատար անձանց մշտական վերապատրաստում անմեղության կանխավարկածի չափանիշների վերաբերյալ, ինչպես նաև հասարակության և լրատվական դաշտի իրավագիտակցության բարձրացում՝

մեղադրյալների իրավունքների նկատմամբ հարգանքի մշակույթի ձևավորման ուղղությամբ: Միայն այն դեպքում, երբ անմեղության կանխավարկածը գիտակցվի և պահպանվի բոլորի կողմից՝ քննիչից և դատավորից մինչև լրագրող և քաղաքական գործիչ, կարելի է խոսել դրա լիարժեք իրագործման մասին:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով կատարված վերլուծության արդյունքները՝ անհրաժեշտ է կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունքում անմեղության կանխավարկածը ոչ թե պարզապես իրավական ձևակերպում է, այլ իրավական պետության հիմնասյուներից մեկը:

2. Անմեղության կանխավարկածի ամրագրումը Սահմանադրությունում պայմանավորված է Հայաստանի Հանրապետության՝ համամարդկային արժեքներին հավատարմությամբ և ապահովվում է սահմանադրական վերահսկողության արդյունավետ մեխանիզմներով:

3. Գործող՝ 2015 թվականի Սահմանադրությունը և դրա կիրառման պրակտիկան հաստատում են, որ ՀՀ-ում անմեղության կանխավարկածը դիտարկվում է որպես անշրջելի կանոն, որից շեղումներ չեն թույլատրվում ո՛չ խաղաղ, ո՛չ էլ արտակարգ պայմաններում:

4. Քննարկվող սկզբունքի ընդգրկումը սահմանադրական արժեքների համակարգում յուրաքանչյուր անձի ապահովում է կամայական մեղադրանքից և անհիմն դատապարտումից պաշտպանությամբ՝ այդպիսով ամրապնդելով հասարակության վստահությունը արդարադատության նկատմամբ:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի, դատական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունվել է 05.07.1995 թ.):
2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունվել է 27.11.2005 թ.):
3. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (ընդունվել է 06.12.2015 թ.):
4. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք (30.06.2021):
5. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2010 թվականի մարտի 30-ի ՍԴՈ-871 որոշումը, https://www.concourt.am/decision/decisions/633eb3c7b5a67_sdv-871.pdf
6. European Court of Human Rights. Case of *Vardan Martirosyan v. Armenia* (Application no. 13610/12), 2021 թվականի հունիսի 15-ի որոշումը // LawEuro, 2021, URL: <https://laweuro.com/?p=15291>
7. **Բաղդասարյան Գ.** Անմեղության քրեադատավարական կանխավարկածն ու մեղավորության քրեաիրավական կանխավարկածը: Բանբեր Երևանի

համալսարանի. Իրավագիտություն 2024, Vol. 15, No. 1(40), մայիս, <https://doi.org/10.46991/BYSU:C/2024.15.1.124>

8. **Астафичев П.А.** К вопросу о презумпции невиновности в российском публичном праве: взгляд конституционалиста // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. 2025. № 2 (106), <https://doi.org/10.35750/2071-8284-2025-2-61-71>.

9. **Богатых Н.П.** Принцип уважения чести и достоинства личности в совокупности с другими принципами в уголовном процессе // Вестник Московского университета им. С.Ю. Витте. Серия 2: Юридические науки. 2022. № 2.1 (33).

10. **Илюхина В.А.** Принцип презумпции невиновности: учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Постер–М, 2023. – 18 с.

11. **Новичкова Е.Е., Матвеева О.С.** Принцип презумпции невиновности в административном праве // Социальное управление. 2023. Т. 5, № 7, URL: <https://smgmt.ru/index.php/smgmt/article/view/82>

12. **Решняк М.Г., Боташева З.Х.** Презумпция невиновности: к вопросу о «незыблемости» отдельных международных принципов // Пробелы в российском законодательстве. – 2022. – Т. 15. – №5.

13. **Шулицкая О.Н.** Презумпция невиновности как конституционный феномен // Правоприменение. 2023. Т. 7. № 1.

14. **Bubalo, L., Pajić, D.** In dubio pro reo principle in modern criminal procedure. ResearchGate, 2019.

15. **Chia, M.** The Presumption of Innocence: A Golden Thread Always To Be Seen. Singapore Law Journal, 2021 (Forthcoming), SSRN Paper No. 3787833. <https://ssrn.com/abstract=3787833>

16. **Iacob, O.** Brief Analysis of the Importance given to the Presumption of Innocence at International and National Level // Athens Journal of Law. 2025. Vol. 11, No. 3.

17. **Nobel, Artem P.** «Presumption of Innocence as a Principle of Administrative Offense Proceedings.» Administrative law and procedure, 2021, № 1, DOI: 10.18572/2071-1166-2021-1-30-34.

18. Հերքում. «Պյետլովիչի Կոլինա» անուն, ազգանունով Իտալիայի որևէ քաղաքացի չի որդեգրել ՀՀ քաղաքացի հանդիսացող երեխա, <https://www.moj.am/article/2591>

ПРЕЗУМПЦИЯ НЕВИНОВНОСТИ В СИСТЕМЕ ПРИНЦИПОВ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Аннотация

Настоящая статья посвящена анализу одного из основополагающих принципов конституционного права Республики Армения — принципу презумпции невиновности, а также раскрытию его правовой философии. В центре исследования находится место и значение данного принципа в системе основных прав и свобод человека, а также его роль в обеспечении справедливого осуществления правосудия и ограничении публичной власти. Актуальность исследования обусловлена тем, что презумпция невиновности выступает не только в качестве уголовно-процессуальной гарантии, но и как конституционная ценность, тесно связанная с принципами правового государства, защиты человеческого достоинства и верховенства права.

Целью статьи является раскрытие конституционно-правового содержания презумпции невиновности и этапов её развития в Республике Армения на основе сравнительного анализа редакций Конституций 1995, 2005 и 2015 годов, а также оценка механизмов её реализации в правоприменительной практике. В работе исследуются международно-правовые стандарты закрепления презумпции невиновности и их влияние на национальную правовую систему. Особое внимание уделяется практике Конституционного Суда Республики Армения и Европейского суда по правам человека, формирующей обязательные подходы к толкованию данного принципа.

В статье обосновывается вывод о том, что конституционный подход Республики Армения к презумпции невиновности характеризуется преемственностью при одновременной эволюции её нормативного выражения. Подчеркивается, что действующая Конституция 2015 года сохраняет фундаментальное содержание данного принципа, одновременно укрепляя его связь с международными стандартами защиты прав человека. В результате исследования делается вывод о центральной роли презумпции невиновности в современной системе конституционных гарантий Республики Армения и о необходимости её строгого соблюдения не только судами, но и всеми субъектами публичной власти.

Ключевые слова: презумпция невиновности, конституционное право, Конституция Республики Армения, права и свободы человека, правовое государство, судебная практика, Европейский суд по правам человека.

THE PRESUMPTION OF INNOCENCE IN THE SYSTEM OF PRINCIPLES OF CONSTITUTIONAL LAW OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Annotation

This article is devoted to the analysis of one of the fundamental principles of the constitutional law of the Republic of Armenia - the principle of the presumption of innocence, and to the exploration of its underlying legal philosophy. The study focuses on the place and significance of this principle within the system of fundamental human rights and freedoms, as well as on its role in ensuring the fair administration of justice and limiting public authority. The relevance of the research is conditioned by the fact that the presumption of innocence functions not only as a criminal procedural safeguard but also as a constitutional value closely connected with the principles of the rule of law, protection of human dignity, and the supremacy of law.

The purpose of the article is to reveal the constitutional and legal content of the presumption of innocence and the stages of its development in the Republic of Armenia on the basis of a comparative analysis of the 1995, 2005, and 2015 versions of the Constitution, as well as to assess the mechanisms of its implementation in law-enforcement practice. The study examines international legal standards governing the presumption of innocence and their influence on the national legal system. Special attention is given to the case law of the Constitutional Court of the Republic of Armenia and the European Court of Human Rights, which establishes binding approaches to the interpretation of this principle.

The article substantiates the conclusion that the constitutional approach of the Republic of Armenia to the presumption of innocence is characterized by continuity, combined with the evolution of its normative formulation. It is emphasized that the current 2015 Constitution preserves the fundamental substance of this principle while simultaneously strengthening its connection with international human rights protection standards. As a result of the research, the article concludes that the presumption of innocence occupies a central place in the modern system of constitutional guarantees of the Republic of Armenia

and requires strict observance not only by the courts, but by all subjects of public authority.

Keywords: presumption of innocence, constitutional law, Constitution of the Republic of Armenia, human rights and freedoms, rule of law, judicial practice, European Court of Human Rights.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 09.12.2025 թ., տրվել է գրախոսության 09.12.2025 թ., ընդունվել է տպագրության 15.12.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-317

ՀԱՎՈՐ ԿՈՒՐԵՂՅԱՆ

**«ԶԵՅ-ՓԻ ՓԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԳՐԱՍԵՆՅԱԿ» ՍՊԸ** իրավաբան,
Հայաստանում ֆրանսիական
համալսարանի շրջանավարտ,
Հայաստանի ամերիկյան
համալսարանի իրավագիտության
մագիստրատուրայի ուսանող,
ՀՀ Փաստաբանական ակադեմիայի ունկնդիր

ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԳՏՆՎՈՂ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻՆ ՁԵՐԲԱԿԱԼԵԼՈՒ ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏՆԱՅԻՆ ԿԱԼԱՆՔ ԿԱՄ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ

Ամփոփագիր

Հոդվածի շրջանակներում քննարկման առարկա է դարձվում ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին ձերբակալելու իրավաչափությունն այն դեպքում, երբ քննիչի գնահատմամբ առկա է մեղադրյալի նկատմամբ ոչ թե կալանքի, այլ տնային կալանքի կամ վարչական հսկողության կիրառման անհրաժեշտություն:

Վերլուծվում են հարցի վերաբերյալ իրավունքի դոկտրինում և իրավակիրառ պրակտիկայում արտահայտված հակադիր կարծիքները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի մեկնաբանման նպատակով կիրառելով նորմի մեկնաբանման մի շարք տեսակներ և եղանակներ, ինչպես նաև հիմք ընդունելով հիմնական իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունք-երաշխիքը, ազատության կանխավարկածը՝ հեղինակը գալիս է այն եզրահանգման, որ քննարկվող հիմքով անձին ձերբակալելու հնարավորությունն այն դեպքում, երբ կալանքի կիրառման անհրաժեշտությունը բացակայում է, չի բխում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումներից, ինչպես նաև հակասում է իրավունքների սահմանափակման նշված սկզբունք-երաշխիքների պահանջներին:

Հոդվածը կարևոր նշանակություն ունի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի իմաստի բացահայտման, օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման և անձանց իրավունքների անհարկի սահմանափակման բացառման տեսանկյունից:

Հիմնաբառեր. ձերբակալում, նորմի մեկնաբանում, համաչափության սկզբունք, ազատության կանխավարկած:

Նախաբան

Այն, որ իրավագիտությունը ճշգրիտ գիտություն չէ, և որ միևնույն իրավական նորմը կարող է մի քանի անձանց կողմից ընկալվել և մեկնաբանվել իրարից էապես տարբերվող կերպով, վաղուց հաստատված և ընդունված փաստ է:

Միևնույն ժամանակ, հաշվի առնելով (հատկապես քրեական արդարադատության ոլորտում) իրավական նորմին տրված այս կամ այն մեկնաբանության արդյունքում անձի իրավունքների հնարավոր ոչ իրավաչափ սահմանափակումները, ինչպես նաև նպատակ հետապնդելով ապահովելու նորմի միատեսակ ընկալումը և կիրառումը, անհրաժեշտություն է առաջանում դոկտրինալ մակարդակում վեր հանելու տարընթերցումները և բացառելու իրավունքների անհարկի սահմանափակման հնարավոր դեպքերը:

Սույն հոդվածի առարկան վերաբերում է հենց նմանատիպ տարընթերցման և իրավունքների անհարկի սահմանափակման դեպքերից մեկին: Մասնավորապես, ինչպես դոկտրինում, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկայում առկա են միմյանց հակասող մոտեցումներ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) նախատեսված ձերբակալման հիմքերից մեկի՝ ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու համար անձին ձերբակալելու իրավաչափության վերաբերյալ:

Հեղինակների մի մասը գտնում է, որ ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու հիմքով ձերբակալվել կարող է նաև այն անձը, ում նկատմամբ քննիչը դատարան ներկայացնելու է տնային կալանքը կամ վարչական հսկողությունը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություն¹:

Հեղինակների մյուս մասի կարծիքով՝ քննարկվող հիմքով անձին ձերբակալելու միակ նպատակը մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելն է²:

Սույն հոդվածի հեղինակին գործնականում հանդիպել է դեպք, երբ անձին քննարկվող հիմքով ձերբակալելուց հետո քննիչը դատարան է ներկայացրել վարչական հսկողություն խափանման միջոցը կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություն, դատարանն էլ, իր հերթին, միջնորդության քննության շրջանակներում անդրադառնալով ձերբակալման իրավաչափության հարցին, արձանագրել է դրա իրավաչափ լինելը:

Համաձայն չլինելով հեղինակների առաջին խմբի և դատական պրակտիկայում դատավորի հայտնած կարծիքի հետ՝ սույն աշխատության շրջանակներում քննարկման առարկա կդարձվի ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին

¹ Նիկողոսյան Ա.Ս. (Ղուկասյան Հ.Հ.-ի և Մաքբերայդ Զ.-ի աջակցությամբ), Այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառման գործնական հիմնախնդիրների վերաբերյալ ուղեցույց: Երևան, 2024, էջեր 7-8, 38-39:

² Ղուկասյան Հ.Հ., Մեղոնյան Դ.Մ., Նիկողոսյան Ա.Ս., Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ., էջ 189:

դատարան ներկայացնելու հիմքով ձերբակալելու իրավաչափությունն այն դեպքերում, երբ քննիչի գնահատմամբ առկա է տնային կալանք կամ վարչական հսկողություն կիրառելու անհրաժեշտություն և վերջինս պատրաստվում է դատարան ներկայացնել հենց նշված խափանման միջոցներից մեկը կիրառելու միջնորդություն:

1) Նորմի իմաստի բացահայտում

Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի նկատմամբ *կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտության դեպքում* քննիչն իրավասու է որոշում կայացնելու մեղադրյալին ձերբակալելու մասին:

Նորմի տառացի մեկնաբանման կանոնների կիրառման դեպքում արդեն իսկ հնարավոր է բացառել կալանքից տարբերվող, մեկ այլ խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված անձին նշված հիմքով ձերբակալելու հնարավորությունը: Նորմի տառացի տեքստից հստակ բխում է, որ քննարկվող հիմքով անձին ձերբակալել հնարավոր է բացառապես այն դեպքում, երբ առկա է վերջինիս նկատմամբ *կալանավորումը* որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտություն:

Հատկանշական է, որ ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի (սույն հոդվածի շրջանակներում նշված վկայակոչումը վերաբերում է 01.07.2022 թվականին ուժը կորցրած օրենսգրքին) 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասն էքսպլիցիտ (ուղղակիորեն) սահմանում էր, որ մեղադրյալին քննարկվող հիմքով կարելի է ձերբակալել միայն այն դեպքում, երբ օրենսգրքի դրույթները թույլ են տալիս նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառել կալանավորումը: Հետաքրքիր է նաև, որ ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի փոփոխությունը, այդ թվում՝ 2-րդ մասի նշված կարգավորման ավելացումը, տեղի են ունեցել 30.06.2021 թվականի թիվ ՀՕ-280-Ն փոփոխության շրջանակներում՝ այն նույն օրը, երբ ընդունվել է նոր Օրենսգիրքը: Նշվածն էական նշանակություն ունի օրենսդրի կամքի բացահայտման տեսանկյունից, քանզի նոր Օրենսգիրքն ընդունելով և դրա 111-րդ հոդվածում ձերբակալման քննարկվող հիմքը նախատեսելով՝ օրենսդիրը նախքան նոր Օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելը տվյալ պահին գործող օրենսգրքում ևս նախատեսել է ձերբակալման քննարկվող հիմքը՝ ուղղակիորեն նշելով, որ այն կարող է կիրառվել բացառապես անձի նկատմամբ կալանքի կիրառման հիմքերի առկայության դեպքում:

Ուստի գտնում ենք, որ նորմի տառացի տեքստը տարակուսանք չի առաջացնում դրա բովանդակության վերաբերյալ: Անգամ եթե քննարկվող նորմի տեքստն առաջացնե՞ր որևէ անորոշություն, «in dubio mitius» մաքսիմի կիրառմամբ նման անորոշությունները կմեկնաբանվեին անձի օգտին¹ կրկին բացառելով

¹ *Ղամբարյան Ա.Ս., Մուրադյան Մ.Հ., Մկրտչյան Մ., Կասկածի դեպքում մեղմ որոշման օգտին (in dubio mitius)՝ մաքսիմի կիրառությունն իրավական անորոշությունները լուծելիս: ՀՀ սահմանադրական դատարան. Տեղեկագիր, 3 (111) 2023, Երևան, էջեր 12-14:*

կալանավորումն ընտրելու անհրաժեշտությունից զատ այլ դեպքերում ձերբակալման քննարկվող հիմքի կիրառումը:

Նորմի մեկնաբանման համակարգային եղանակի կիրառման շրջանակներում նախ անդրադառնանք այն հարցին, թե որ դեպքերում է առկա «կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտություն»: Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով, կալանքի կիրառման անհրաժեշտությունն առկա է միայն այն դեպքում, երբ այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառումն անբավարար է մեղադրյալի փախուստը կամ վերջինիս կողմից հանցանք կատարելը կանխելու կամ նրա կողմից իր վրա Օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար:

Այսինքն, Օրենսգիրքն անձին նշված հիմքով ձերբակալելու նախապայման է համարում քննիչի մոտ որոշակի փաստերի, տեղեկությունների, ապացույցների հիման վրա ի սկզբանե այն համոզմունքի ձևավորումը, որ առկա է մեղադրյալի հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագծի (փախուստի, հանցանք կատարելու, պարտականությունները չկատարելու) բարձր ռիսկ, և որ այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառումը տվյալ անձի նկատմամբ բավարար չէ վերջինիս օրինական վարքագիծն ապահովելու համար: Եթե քննիչն ի սկզբանե գտնում է, որ նշված ռիսկերը խիստ բարձր չեն և անձի օրինական վարքագծի ապահովումը հնարավոր է նաև այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառմամբ և պատրաստվում է հենց նման միջնորդություն ներկայացնել դատարան, ապա քննարկվող հիմքով անձին ձերբակալելու հնարավորությունը բացակայում է:

Հակառակ մոտեցում ունեցող հեղինակների կարծիքով՝ քննարկվող հիմքով անձին ձերբակալելու իրավական հիմք են հանդիսանում Օրենսգրքի 123-րդ և 124-րդ հոդվածների կարգավորումներն առ այն, որ տնային կալանքի/վարչական հսկողության կիրառման կարգի վրա տարածվում են կալանքի համար Օրենսգրքով սահմանված դրույթները: Ավելին, նրանք գտնում են, որ դատարանի կողմից կիրառվող խափանման միջոցների ընտրության համար դատարան կարող է ներկայացվել միայն ձերբակալված մեղադրյալը, ինչը բխում է Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 5-րդ մասից¹:

Համաձայն չենք նշված մեկնաբանությունների հետ ինչպես նախորդիվ ներկայացված, այնպես էլ հետևյալ հիմնավորմամբ.

Նախ, այն փաստը, որ տնային կալանքի/վարչական հսկողության կիրառման կարգի վրա տարածվում են կալանքի համար Օրենսգրքով սահմանված դրույթները, չի նշանակում, որ նույնը վերաբերում է ձերբակալման կարգի կիրառմանը: Ձերբակալումը և կալանքը հանդիսանում են Օրենսգրքով նախատեսված հարկադրանքի միջոցներ, սակայն ձերբակալումն Օրենսգրքով նախատեսված, կալանքից և այլ խափանման միջոցներից անջատ, ինքնուրույն

¹ Նիկողոսյան Ա.Ս. (Ղուկասյան Հ. Հ.-ի և Մաքբրայդ Զ.-ի աջակցությամբ), Այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառման գործնական հիմնախնդիրների վերաբերյալ ուղեցույց: Երևան, 2024, էջեր 7-8, 38-39:

ինստիտուտ է: Ձերբակալման կիրառման կարգը, հիմքերը, ժամկետները, ձերբակալվածին ազատելու հիմքերը սահմանված են Օրենսգրքի 13-րդ գլխում, մինչդեռ կալանքին վերաբերելի կարգավորումները, այդ թվում՝ կիրառման կարգը, հիմքերը, ժամկետները և այլն սահմանվում են Օրենսգրքի 14-րդ գլխում:

Ձերբակալման և կալանավորման տարբերություններին նախկինում անդրադարձ կատարվել է ինչպես դոկտրինալ մակարդակում¹, այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ: Այսպես, ՍԴՈ-827² որոշման շրջանակներում Սահմանադրական դատարանը նշել է. ««Ձերբակալում» և «կալանավորում» ինստիտուտների՝ օրենսդրությամբ սահմանված նպատակների և հիմքերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրահանգել, որ այդ ինստիտուտներն ունեն ինքնուրույն բովանդակություն, հետապնդում են միմյանցից ըստ էության տարբերվող նպատակներ, ունեն կիրառման միմյանցից էապես տարբերվող հիմքեր: Դրանցից յուրաքանչյուրն օրենսդիրն ընտրել է որպես ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 1-ին մասում մատնանշված առանձին նպատակներին հասնելու ինքնուրույն դատավարական միջոց, և կիրառվում է տարբեր հիմքերի առկայությամբ: Հետևաբար, դրանցից յուրաքանչյուրը, առանց որևէ փոխադասանավորվածության, փոխկապակցվածության և հաջորդականության, ինքնուրույնաբար կարող է կիրառվել, երբ առկա են դրանով հետապնդվող նպատակները և դրա կիրառման համար անհրաժեշտ հիմքերը»:

Ուստի, կալանքի և տնային կալանքի/վարչական հսկողության կիրառման կարգերի նույնացումը չի նշանակում նաև ձերբակալման միևնույն հիմքի կիրառման հնարավորություն նշված խափանման միջոցների կիրառման անհրաժեշտության դեպքում:

Անդրադառնալով այն պնդմանը, որ դատարանի կողմից կիրառվող խափանման միջոցների ընտրության համար դատարան կարող է ներկայացվել միայն ձերբակալված մեղադրյալը, գտնում ենք, որ նշվածը որևէ կերպ չի բխում Օրենսգրքի կարգավորումներից, այդ թվում՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 5-րդ մասից: Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 5-րդ մասով ամրագրված պահանջն առ այն, որ ձերբակալված մեղադրյալը միջնորդությունը ներկայացնելու հետ միաժամանակ պետք է դատարան բերվի, բացառապես վերաբերում է դեռևս դարեր առաջ (12-13-րդ դարեր) ընդհանուր իրավունքի երկրներում (մասնավորապես՝ Անգլիա) ի հայտ եկած Habeas Corpus երաշխիքի իրացման ապահովմանը: Հիշեցնենք, որ նշվածը վերաբերում է ազատությունից զրկված անձի՝ դատարանի առջև կանգնելու, իր ազատության սահմանափակման իրավաչափությունը դատարանի կողմից ստուգման ենթարկվելու իրավունքներին: Ձերբակալման դեպքում ևս սահմանափակվում է անձի ազատությունը, ուստի վերջինս իրավունք ունի այդ սահմանափակման իրավաչափության ստուգման նպատակով հնարավոր ամենասեղմ ժամկետներում դատարանի առջև

¹ Դամբարյան Ա.Ս., Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1, Հեղ. խումբ: Գիտ. խմբ. Ա. Դամբարյան, Եր., Տիգրան Մեծ, 2016, էջեր 494-495:

² www.concourt.am/decision/decisions/633eb132829f2_sdv-827.pdf

կանգնելու: Հենց դրա համար է Օրենսգիրքը նախատեսել ձերբակալված մեղադրյալին վերջինիս նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման միջնորդությունը ներկայացնելու հետ միաժամանակ դատարան բերելու պահանջը:

Դեռ ավելին, դատարանի կողմից կիրառվող խափանման միջոցի հարցի քննարկման համար անձի՝ անպայմանորեն ձերբակալված լինելու անհրաժեշտության վերաբերյալ պնդումը հերքվում է նաև Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի համակարգային մեկնաբանման արդյունքում: Այսպես, նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ *եթե* մեղադրյալը, որի նկատմամբ հարուցվում է միջնորդությունը, *անազապության մեջ է*, ապա միջնորդությանը կցվում են նաև անձին ազատությունից զրկելու հիմք հանդիսացած փաստաթղթերի պատճենները: Նշվածից բխում է, որ մեղադրյալը, ում նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման միջնորդություն է հարուցվում, կարող է և միջնորդության հարուցման պահին անազատության մեջ (այդ թվում՝ ձերբակալված) չլինել:

Քննարկվող ձերբակալման հիմքը նախատեսող նորմի իմաստի բացահայտման վերաբերյալ անհրաժեշտ է կատարել ևս մեկ կարևոր նկատառում: Իրավունքի տեսությանը հայտնի է այն կանոնը, որ նորմի տարածական մեկնաբանում չի թույլատրվում իրավական սահմանափակումներ, իրավական պատասխանատվություն ենթադրող նորմերի մեկնաբանման համատեքստում¹: Նույնանման արգելք է նախատեսվում նաև օրենքի կամ իրավունքի անալոգիայի կիրառման դեպքում: «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է օրենքի կամ իրավունքի անալոգիայի կիրառման արգելք, ի թիվս այլի, այն դեպքերում, երբ դրանով սահմանափակվում են անձանց իրավունքները, ազատությունները, կամ նրանց համար նախատեսվում է նոր պարտականություն կամ պատասխանատվություն: Ուստի, Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածով նախատեսված ձերբակալման հիմքը չի կարող տարածական մեկնաբանման կամ օրենքի անալոգիայով կիրառման ենթարկվել՝ թույլ տալով կալանավորման անհրաժեշտության առկայությունից բացի այլ հիմքով ձերբակալման նշված տեսակի կիրառում:

Նորմի իմաստի բացահայտմանն ուղղված վերլուծության արդյունքում պետք է փաստել, որ Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածով նախատեսված ձերբակալման հիմքն առավել քան հստակ է: Ավելին, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ևս, Դավիթ Խաչատրյանի վերաբերյալ 2024 թվականի մարտի 22-ի որոշմամբ, անդրադառնալով Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի կարգավորմանը, նշել է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված կարգով ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի ձերբակալման

¹ Հեղ. խումբ: Պետության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ / Գիտ. խմբ՝ Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան, 4-րդ լրամշակված հրապ. եր., «Լուսաբաց հրապարակչություն», 2023, էջ 369:

իրավաչափ նպատակը վերջինիս դատարան ներկայացնելն է՝ կալանավորման անհրաժեշտության հարցը քննարկելու համար:

Գտնում ենք, որ Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածով սահմանված հիմքով անձին ձերբակալելով վերջինիս անձնական ազատության իրավունքի նկատմամբ միջամտությունը կարող է իրավաչափ համարվել բացառապես այն դեպքում, երբ հաջորդիվ քննարկման առարկա է դառնալու անձի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու հարցը, քննիչի կողմից դատարան ներկայացվելու է կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություն: Բոլոր այն դեպքերում, երբ քննիչը գտնում է, որ վերացել է նշված հիմքով ձերբակալված անձի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտությունը (նվազել են անձի հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագծի (փախուստի, հանցանք կատարելու, պարտականությունները չկատարելու) վերաբերյալ ռիսկերը), և անհրաժեշտ է կիրառել կալանքից տարբերվող մեկ այլ խափանման միջոց, ձերբակալված անձը պետք է անհապաղ ազատ արձակվի Օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիմքով:

Միաժամանակ, կարևոր ենք համարում արձանագրել, որ պետք է հստակ իրարից տարբերել անձին քննարկվող հիմքով ձերբակալելուց հետո քննիչի կողմից ի սկզբանե այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառման միջնորդություն ներկայացնելու և քննիչի կողմից կալանքի միջնորդություն ներկայացվելու, այնուհետև դատարանի կողմից քննիչի միջնորդությունը մասնակի բավարարվելու և այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառվելու դեպքերը: Երկրորդ դեպքում, երբ քննիչի մոտ ի սկզբանե առկա է եղել կալանքի կիրառման անհրաժեշտության վերաբերյալ համոզմունք, սակայն դատարանը կալանքի կիրառման միջնորդության քննության արդյունքում գտել է, որ անձի իրավաչափ վարքագիծը հնարավոր է ապահովել նաև այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառմամբ, Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի հիմքով ձերբակալումը, որպես կանոն, չպետք է ոչ իրավաչափ ճանաչվի: Նշվածի հետ մեկտեղ, բացառելու համար քննիչի կողմից անձին քննարկվող հիմքով ձերբակալելու և կալանքի կիրառման «ձևական» (ակնհայտ անհիմն) միջնորդություն դատարան ներկայացնելու հնարավոր ռիսկը, առաջարկվում է նման պայմաններում արձանագրելով քննիչի միջնորդության՝ ակնհայտ անհիմն լինելը, կիրառել Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 7-րդ մասի կարգավորումը ձերբակալման ընթացքում ձերբակալված անձի իրավունքների խախտման արձանագրման վերաբերյալ:

Սույն աշխատության հաջորդ բաժնում կքննարկվեն Օրենսգրքով նախատեսված, ձերբակալումից ավելի մեղմ կառուցակարգերը, որոնցով հնարավոր է ապահովել անձի ներկայությունն իր նկատմամբ տնային կալանք/վարչական հսկողություն խափանման միջոցների կիրառման միջնորդության քննության դատական նիստին, և որոնց ընտրությունը բխում է համաչափության սահմանադրական, անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության քրեադատավարական սկզբունքներից, ինչպես նաև ազատության կանխավարկածից:

2) Ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի ձերբակալման համաչափության խնդիրը

Անձի հիմնական իրավունքների սահմանափակումը պետք է համապատասխանի մի շարք չափանիշների: Նման չափանիշների շարքում կարևոր տեղ է զբաղեցնում նաև հիմնական իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունքը, որն ունի ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներպետական ճանաչում:

Համաչափության սկզբունքը, ըստ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշումներում տրված մեկնաբանությունների, ենթադրում է, որ հիմնական իրավունքի սահմանափակմանն ուղղված միջոցն, ի թիվս այլի, պետք է լինի պիտանի, անհրաժեշտ և համարժեք (տե՛ս 2020 թ. հունիսի 18-ի ՍԴՈ-1546 որոշումը¹):

Տվյալ դեպքում պետք է քննարկել՝ արդյո՞ք Օրենսգիրքը նախատեսում է տնային կալանք/վարչական հսկողություն խափանման միջոցների կիրառման միջնորդության քննությանը մեղադրյալի ներկայությունն ապահովող այլ պիտանի միջոցներ, որոնք ավելի համարժեք են անհրաժեշտ նպատակին հասնելու համար:

Միանշանակ՝ այո: Ի սկզբանե, տնային կալանք/վարչական հսկողություն խափանման միջոցների կիրառման միջնորդությամբ անցկացվող դատալուծման մեղադրյալի մասնակցությունն ապահովվելուն ուղղված վարույթն իրականացնող մարմնի գործողությունը պետք է հանդիսանա դատական նիստի մասին մեղադրյալին ծանուցելը: Օրենսգիրքը ևս սահմանում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է վարույթային գործողության և դատական նիստի մասին պատշաճ ծանուցել այն անձանց, որոնք դրանց մասնակցելու իրավունք կամ պարտականություն ունեն (տե՛ս 149-րդ հոդվածի 1-ին մասը): Պարզ չէ, թե ինչով է պայմանավորված կանխավարկածն առ այն, որ մեղադրյալը չի ներկայանա տնային կալանք/վարչական հսկողություն խափանման միջոցների կիրառման միջնորդության քննության դատական նիստին: Իրավակիրառ պրակտիկայում հայտնի են դեպքեր, երբ անձն ինքնական վարույթն իրականացնող մարմին է ներկայացել անգամ կալանքն իր նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառելու միջնորդության քննությանն ընդառաջ (հիշատակման է արժանի, օրինակ, ՀՀ ԱԺ պատգամավոր Արթուր Սարգսյանի կողմից 08.07.2025 թվականին իր նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու միջնորդության քննությանն ընդառաջ ինքնական ՀՀ քննչական կոմիտե ներկայանալու դեպքը):

Կալանքի կիրառման անհրաժեշտության դեպքում, երբ քննիչի գնահատմամբ այնքան բարձր են մեղադրյալի փախուստի, հանցանք կատարելու, իր վրա դրված պարտականությունները չկատարելու ռիսկերը, որ դրանք չեն կարող զսպվել այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառմամբ, միգուցե տրամաբանական է կալանքի կիրառման միջնորդության քննության դատական նիստի մասին մեղադրյալին նախապես (մինչև մեղադրյալի՝ վարույթն իրականացնող մարմնի հասանելիության տիրույթում հայտնվելը) չծանուցելը, քանզի եթե քննիչի կողմից

¹ www.concourt.am/decision/decisions/sdv-1546.pdf

արդեն իսկ որոշակի փաստական տվյալների հիման վրա նշված ռիսկերը բարձր են գնահատվել, ապա կալանքի կիրառման միջնորդության քննության դատական նիստի մասին նախապես ծանուցվելով՝ մեղադրյալը կարող է փաստացի դրսևորել ոչ իրավաչափ վարքագիծ և խոչընդոտել վարույթի բնականոն ընթացքը:

Հաշվի առնելով, որ տնային կալանք և, հատկապես, վարչական հսկողություն խափանման միջոցների կիրառման անհրաժեշտության հիմքում դրվում են մեղադրյալի հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագծի ավելի նվազ ռիսկեր¹, նշված խափանման միջոցների կիրառման միջնորդության քննությանն անձի ներկայությունը, կարծում ենք, հնարավոր է ապահովել նաև առանց անձին ի սկզբանե ձերբակալելու: Անձին դատարան ներկայացնելու նպատակով ինքնաշխատ եղանակով ձերբակալելն այն դեպքում, երբ ի սկզբանե բացակայում են վերջինիս հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագծի վերաբերյալ խիստ բարձր (կալանքի անհրաժեշտությանը բնորոշ) ռիսկերը, չի հանդիսանում անձնական ազատության իրավունքի համաչափ սահմանափակում: Պատահական չէ, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, ինչպես նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանը կայուն դատական պրակտիկա են ձևավորել առ այն, որ անկախ քրեական վարույթի փուլերից՝ ազատության մեջ մնալը կանոն է, իսկ ազատությունից զրկելը՝ բացառություն (ազատության կանխավարկած) (տե՛ս 2025 թ. հոկտի 30-ի ՍԴԴ-1792 որոշումը²): Ազատությունը կանոն է, ազատությունից զրկելը՝ բացառություն, որի համար անհրաժեշտ է հիմնավորել ազատությունից զրկելուց զատ, այլ միջոցներով հանրային շահի պաշտպանության անհնարինությունը:

Եթե անգամ ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալը չարամտորեն խուսափում է իր վրա Օրենսգրքով դրված պարտականությունը կատարելուց՝ դատական նիստին ներկայանալուց, վերջինիս ներկայությունը դատարանում կարող է ապահովվել վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելու միջոցով: Վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելու ևս, ինչպես և ձերբակալումը, հանդիսանում է հարկադրանքի միջոց, սակայն ի տարբերություն ձերբակալման, այն չի կարող տևել ավելի, քան այն պարտականության կատարումը, որի ապահովման նպատակով անձը հարկադրաբար ներկայացվել է (բոլոր դեպքերում ոչ ավելի, քան 12 ժամը):

Ստացվում է, որ ազատության մեջ գտնվող, տնային կալանքը/վարչական հսկողությունը կիրառելու միջնորդության քննությանը դատարանում մասնակցելուց խուսափող մեղադրյալի ներկայությունը դատարանում կարող է ապահովվել վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելով,

¹ Մյուս կողմից, տնային կալանքի անհրաժեշտությունը կալանքի համեմատ նվազ, սակայն կրկին ոչ իրավաչափ վարքագծի բարձր ռիսկերով է պայմանավորվում, ուստի ինքնաշխատ ձերբակալման համաչափության խնդիրը տնային կալանքի դեպքում միգրացիոն նվազ ակնհայտ է վարչական հսկողության համեմատ, սակայն նշվածը չի չեղորացնում սույն աշխատության առաջին բաժնում արված դպրողությունները Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի մեկնաբանման վերաբերյալ:

² www.concourt.am/decision/decisions/6890a32e0aebb_SDV-1792.pdf

նույն արդյունավետությամբ, ինչ ձերբակալման դեպքում (միջոցի պիտանիություն), միաժամանակ Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի հիմքով ձերբակալման համեմատ անձնական ազատության իրավունքի նկատմամբ առավել մեղմ միջամտությամբ՝ հաշվի առնելով վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելու նվազ տևողությունը ձերբակալման քննարկվող հիմքի համեմատ: Նշված մոտեցումը բխում է նաև անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության քրեադատավարական սկզբունքից անմիջապես բխող նորմ-պահանջից՝ անձի նկատմամբ հարկադրանքի միջոց ընտրելիս նվազագույնի սկզբունքով առաջնորդվելու վերաբերյալ:

Մյուս կողմից, ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի կողմից տնային կալանքը/վարչական հսկողությունը կիրառելու միջնորդության քննությանը դատարանում մասնակցելուց չարամտորեն խուսափելն ինքնին կարող է դիտվել այնպիսի հանգամանք, որի ուժով քննիչը կարող է արձանագրել տնային կալանք/վարչական հսկողություն խափանման միջոցների կիրառմամբ Օրենսգրքով հետապնդվող նպատակներին (անձի իրավաչափ վարքագծի ապահովմանը) հասնելու անհնարինությունը, տնային կալանք/վարչական հսկողություն խափանման միջոցների անբավարարությունը, ինչն էլ հենց հիմք կհանդիսանա անձին Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքով ձերբակալելու և կալանքի կիրառման միջնորդություն դատարան ներկայացնելու համար:

Անդրադառնալով նաև համաչափության սկզբունքից բխող համարժեքության պահանջին՝ նշենք, որ անձի նկատմամբ տնային կալանքը/վարչական հսկողությունը կիրառելու հարցի քննարկման համար վերջինիս դատարան ներկայացնելու նպատակով ձերբակալելը չի համապատասխանում անձնական ազատության հիմնական իրավունքի նշանակությանը: Ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին կալանքի կիրառման հարցի քննարկման համար ձերբակալելու նպատակի իրավաչափությունը կայանում է նրանում, որ անձին համապատասխան հիմքերի առկայությամբ պայմանավորված ձերբակալելուց և նրա անձնական ազատության նկատմամբ ինտենսիվ միջամտությունից հետո քննարկվելու է նրա նկատմամբ անձնական ազատության առավել ինտենսիվ միջամտություն ենթադրող կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու հարցը՝ պայմանավորված անձի հնարավոր ոչ իրավաչափ վարքագծի խիստ բարձր ռիսկերի առկայությամբ: Իրավաչափ չէ նման ռիսկերի բացակայության պայմաններում անձին ձերբակալելով նրա անձնական ազատության ինտենսիվ սահմանափակումը հետագայում նրա նկատմամբ անձնական ազատության ակնհայտ նվազ սահմանափակում ենթադրող տնային կալանք և հատկապես վարչական հսկողություն խափանման միջոցը կիրառելու հարցը քննարկելու նպատակով:

Ի վերջո, կարևոր է Բարձր դատարանի արձանագրումն առ այն, որ համարժեքությունը ենթադրում է սահմանափակվող իրավունքի և հանրային շահի միջև հավասարակշռության ապահովման պահանջ, որի համատեքստում Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «(...) որևէ հիմնական իրավունքի կամ ազատությանը չմիջամտելը կամ այն երաշխավորելը, կախված դրանց էությունից, կանոն է, իսկ դրա սահմանափակումը՝ բացառություն, որը պետք է

հիմնավորվի սահմանափակման յուրաքանչյուր դեպքում: Ընդամին, որքան ավելի ինտենսիվ է սահմանափակումը, այնքան ավելի է մեծանում սահմանափակումը հիմնավորելու բեռը: (...)» (տե՛ս 2020 թ. հունիսի 18-ի ՍԴՈ-1546 որոշումը¹):

Ամփոփում

Ամփոփելով սույն աշխատության շրջանակներում կատարված վերլուծության արդյունքները՝ գտնում ենք, որ ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալը ձերբակալվել կարող է միայն վերջինիս նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտության դեպքում: Տնային կալանք կամ վարչական հսկողություն խափանման միջոցների կիրառման անհրաժեշտության դեպքում ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին ձերբակալելու հնարավորությունը չի բխում Օրենսգրքի կարգավորումներից, ինչպես նաև չի համապատասխանում հիմնական իրավունքների սահմանափակման համաչափության սկզբունքից բխող պահանջներին. անձի ինքնաշխատ ձերբակալումը տվյալ դեպքում հանդիսանում է ազատության կանխավարկածի խախտում:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի, դատական ակտերի և գրականության ցանկ

1. ՀՀ Սահմանադրություն, 22.12.2015 թ. ուժի մեջ մտած խմբագրությամբ:
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, 01.07.1998 թ. ընդունված, 01.07.2022 թ. ուժը կորցրած:
3. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք, ընդունված՝ 30.06.2021 թ.:
4. Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին ՀՀ օրենք, ընդունված՝ 21.03.2018 թ.:
5. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 12 սեպտեմբերի 2009 թ. ՍԴՈ-827 որոշում:
6. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 18 հունիսի 2020 թ. ՍԴՈ-1546 որոշում:
7. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 30 հուլիսի 2025 թ. ՍԴՈ-1792 որոշում:
8. Դավիթ Խաչատրյանի վերաբերյալ թիվ ՀԿԴ/0054/06/23 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.03.2024 թ. որոշում:
9. **Նիկողոսյան Ա. ԺԱ.** (Ղուկասյան Հ.Հ.-ի և Մաքբրայդ Զ.-ի աջակցությամբ), Այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառման գործնական հիմնախնդիրների վերաբերյալ ուղեցույց: Երևան, 2024:
10. **Ղուկասյան Հ. ԺՀ., Մելքոնյան Դ. ԺԱ., Նիկողոսյան Ա. ԺԱ.,** Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման գործնական ուղեցույց: Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ.:

¹ www.concourt.am/decision/decisions/sdv-1546.pdf

11. Ղամբարյան Ա.Ս., Մուրադյան Մ.Հ., Մկրտչյան Մ., Կասկածի դեպքում մեղմ որոշման օգտին (in dubio mitius) մաքսիմի կիրառությունն իրավական անորոշությունները լուծելիս: ՀՀ սահմանադրական դատարան. Տեղեկագիր, 3 (111) 2023, Երևան:

12. Ղամբարյան Ա.Ս., Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Մաս 1, Հեղ. խումբ: Գիտ. խմբ. Ա. Ղամբարյան, Եր., Տիգրան Մեծ, 2016:

13. Հեղ. խումբ, Պետության և իրավունքի տեսություն: Ուսումնական ձեռնարկ: Գիտ. խմբ.՝ Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան, 4-րդ լրամշակված հրատ., Եր., «Լուսարաց հրատարակչատուն», 2023:

ЗАКОННОСТЬ ЗАДЕРЖАНИЯ ОБВИНЯЕМОГО, НАХОДЯЩЕГОСЯ НА СВОБОДЕ, В СЛУЧАЯХ НЕОБХОДИМОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ДОМАШНЕГО АРЕСТА ИЛИ ЗАПРЕТА ОПРЕДЕЛЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

Аннотация

В рамках настоящей статьи предметом обсуждения является законность задержания обвиняемого, находящегося на свободе, в случаях, когда по оценке следователя возникает необходимость не в применении заключения под стражу, а в назначении домашнего ареста либо запрета определенных действий.

В статье анализируются выраженные в юридической доктрине и судебной практике противоположные позиции по данному вопросу. С целью толкования статьи 111 Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения автор использует различные методы и виды юридического толкования, опираясь при этом на принцип-гарантию соразмерности в ограничении основных прав и на презумпцию свободы. Автор приходит к выводу, что при отсутствии необходимости заключения под стражу возможность задержания лица на рассматриваемых основаниях не вытекает из положений Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения и противоречит вышеуказанным принципам-гарантиям, связанным с ограничением прав.

Статья имеет особое значение для уточнения содержания статьи 111 Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения, обеспечения единообразного применения закона и предотвращения необоснованных ограничений индивидуальных прав.

Ключевые слова: задержание, юридическое толкование, принцип соразмерности, презумпция свободы.

THE LAWFULNESS OF ARRESTING AN ACCUSED AT LIBERTY IN CASES NECESSITATING THE APPLICATION OF HOME CONFINEMENT OR JUDICIAL SUPERVISION

Annotation

Within the framework of this article, the subject of discussion is the lawfulness of arresting an accused who is at liberty in cases where, in the investigator's assessment, the necessity arises not for the application of detention (custody), but rather for home confinement (house arrest) or judicial supervision (contrôle judiciaire).

The article analyzes the opposing views expressed in legal doctrine and judicial practice on this matter. For the purpose of interpreting Article 111 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, the author applies various methods and types of legal interpretation, while also relying on the principle-guarantee of proportionality in restricting fundamental rights and on the presumption of liberty. The author concludes that the possibility of arresting a person on the basis under discussion, where the necessity for detention is absent, does not derive from the provisions of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia and is incompatible with the aforementioned principle-guarantees relating to the restriction of rights.

The article is of particular significance for clarifying the meaning of Article 111 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, ensuring uniform application of the law, and preventing unwarranted restrictions on individual rights.

Keywords: arrest, legal interpretation, principle of proportionality, presumption of liberty.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 30.09.2025 թ., պրվել է գրախոսության 05.10.2025 թ., ընդունվել է պաշարության 15.10.2025 թ.:

DOI: 10.59560/18291155-2025.4-330

MANE MURADYAN

*Associate Lawyer, J-P Law Firm LLC,
LLM Student, Master of Laws Program,
American University of Armenia*

HOW DOES THE ARMENIAN CONSTITUTIONAL COURT'S USE OF PROPORTIONALITY IN FREEDOM OF EXPRESSION CASES COMPARE TO THE ECtHR'S PROPORTIONALITY TEST IN SIMILAR CONTEXTS?

Annotation

This paper compares the application of the proportionality test by the Constitutional Court of the Republic of Armenia and the European Court of Human Rights (ECtHR) in freedom of expression cases. The comparison identifies patterns of approaches taken by both courts to balance conflicting values such as democracy, public morals, and human dignity, while constraining freedom of expression limitations. The paper concludes that while freedom of expression has been considered a guiding principle by the European Court, the Armenian Constitutional Court often gives greater weight to moral and cultural values, such as protecting dignity and preserving public morality. In order to place this difference within a broader context, the paper undertakes a comparison of relevant judicial practices within select foreign states. The paper conducts a comparative analysis of relevant judicial practice from selected foreign jurisdictions to illuminate the implications of Armenia's distinctive judicial approach to its larger human rights regime. The comparison underlines a need for a more systematic and transparent approach to applying proportionality arguments within constitutional interpretation domestically and thus meeting international human rights obligations.

Keywords: proportionality, freedom of expression, Constitutional Court, ECtHR, democracy, dignity, human rights.

1. Introduction

The principle of proportionality plays a crucial role in determining the balance between fundamental rights and public interests, particularly in freedom of expression.

This article analyzes how the law is applied by the Armenian Constitutional Court and the ECtHR in cases involving freedom of expression. It seeks to explain how those courts understand the concept of proportionality and, more importantly, how those notions affect human rights and democracy.

The methodology includes a comparative analysis of the jurisprudence of the Armenian Constitutional Court and the ECtHR. Key selected cases demonstrate the similarities and differences in applying the proportionality test. Also, the research incorporates the analysis of foreign countries' judicial activism, like Germany and South Africa, to situate Armenia's perspective in a broader international context. By adopting this methodological framework, it is possible to examine the effects of proportionality on the protection and limitation of the sphere of freedom of expression in Armenia and its conformity to European standards.

2. Theoretical Foundations of Proportionality

As is well known, the proportionality test is used to determine whether interferences with fundamental rights are constitutionally permissible. Originating in German administrative law, the proportionality test is fast becoming the standard method of constitutional rights adjudication across the world. Apart from Germany and with the glaring exception of the United States, it has been adopted by national courts across Europe, Canada, South Africa, Israel, New Zealand, and the European Court of Human Rights.¹

The doctrine of proportionality is at the heart of the Court's investigation into the reasonableness of the restriction. Although the Court offers a margin of appreciation to the Member State and its institutions, the Court's primary role is to ensure that the rights laid down in the Convention are not interfered with unnecessarily.² The principle of proportionality requires a reasonable relationship between a particular objective and the means used to achieve that objective.³

The different versions of the proportionality test appear to reflect various review standards in other contexts. The strict approach is appropriate where fundamental

¹ Kyritsis, Dimitrios. "Whatever Works: Proportionality as a Constitutional Doctrine." *Oxford Journal of Legal Studies* 34, no. 2 (2014): 395–415. <http://www.jstor.org/stable/24562824>

² Bîrsan, Corneliu. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, vol. 1. Bucharest: All Beck, 2005.

³ Clayton, R., and H. Tomlinson. *The Law of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

rights are at stake (such as freedom of expression or intimate aspects of private life) and consists of a four questions test:

- Is there a pressing social need for some restriction of the Convention?
- If so, does the particular restriction correspond to this need?
- If so, is it a proportionate response to that need?
- In any case, are the reasons presented by the authorities relevant and sufficient?¹

ECtHR emphasizes: "It must be satisfied that the limitations applied do not restrict or reduce the access left to the individual in such a way or to such an extent that the very essence of the right is impaired."

Some rights and freedoms (non-absolute, qualified human rights), such as the freedom of expression (Art. 10), may be restricted in accordance with the law when necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety, or the economic wellbeing of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.²

3. Proportionality in Freedom of Expression Cases

3.1. ECtHR's Proportionality Test in Freedom of Expression Cases

According to Article 10.2 ECHR, limitations on freedom of expression can be envisaged: in the interests of national security, territorial integrity or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, for the protection of the reputation or rights of others, for preventing the disclosure of information received in confidence, or for maintaining the authority and impartiality of the judiciary.

The constitutional basis of the limitations mentioned above means that freedom of expression can be balanced against other constitutionally protected interests. There are no operational differences between systems that consider freedom of expression a supreme fundamental right protected in the constitution and systems that do not make similar proclamations.

In the context of European democracies and respect for the human rights mentioned in the preamble to the Convention, freedom of expression is vital because it plays a role in protecting other Convention rights and constructing common constitutional traditions. Freedom of expression may also come into conflict with other interests and be restricted.

¹ *James and Others v. The United Kingdom*, Judgment of 21 February 1986, European Court of Human Rights.

² "The Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights", **Kristina Trykhlil**, PhD, Assistant Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, 2023. <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/eclic/article/download/11899/5875/>

However, one point remains: the ECtHR has repeatedly stated that freedom of expression 'constitutes one of the essential foundations of a democratic society and one of the basic conditions for its progress and for each individual's self-fulfilment' (Lingens v Austria, 8 July 1986; Şener v Turkey, 18 July 2000; Thoma v Luxembourg, 29 March 2001; Marônek v Slovakia, 19 April 2001; Dichand and Others v Austria, 26 February 2002); but also that, 'the press plays a preeminent role in a State governed by the rule of law' (Castells v Spain, 23 April 1992; Prager and Oberschlick v Austria, 26 April 1995).¹

To better illustrate the approach of the European Court of Human Rights (ECHR), let's examine the following cases as examples.

1. **Handyside v. the United Kingdom (1976):**

*The Court has emphasized that restrictions must be able to satisfy a pressing social need. 'Freedom of expression constitutes one of the essential foundations of [a democratic] society, one of the basic conditions for its progress and for the development of every man. Subject to paragraph 2 of Article 10 [of the European Convention on Human Rights], it is applicable not only to 'information' or 'ideas' that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb the State or any sector of the population. Such are the demands of that pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no 'democratic society'. This means, amongst other things, that every 'formality', 'condition', 'restriction' or 'penalty' imposed in this sphere must be proportionate to the legitimate aim pursued.'*²

2. **Sunday Times v. the United Kingdom (No. 1) (1979):**

*The United Kingdom called for the protection of the judiciary article under the provisions of Article 10(2). The injunction aimed to restrain The Sunday Times from publishing an article that was said to have the potential to prejudice the Thalidomide settlements law suits which were still in courts. Whereas Articles 6 and 34 protect the judicial authority, the ECtHR termed the interference as a legitimate purpose but 'manifestly excessive.' The court was not persuaded that there was an article that was prepared to be published which had the potential to threaten the judicial proceeding. It further explained that interference on the part of the states should be substantiated by facts and not abstract dangers.'*³

Both cases solidify the proportionality test in ECtHR jurisprudence, requiring states to demonstrate that any restriction on freedom of expression serves a

¹ "Freedom of Expression as a Common Constitutional Tradition in Europe" Report of the European Law Institute, 2023, p. 14. <https://ssrn.com/abstract=4089372>

² *Handyside v. United Kingdom*, 5493/72, European Court of Human Rights, December 7, 1976.

³ *Sunday Times v. United Kingdom (No. 1)*, 6538/74, European Court of Human Rights, April 26, 1979.

legitimate aim, is necessary in a democratic society, and is the least intrusive means of achieving that aim.

To fully grasp the ECtHR's approach to balancing Article 10's protection of freedom of expression against competing state interests, an analysis of 30 randomly selected cases was conducted, which revealed a pattern where state interests prevailed in 53% of instances compared to 47% favouring freedom of expression, demonstrating the Court's nuanced application of the proportionality test within the margin of appreciation.¹

3.2. Armenian Constitutional Court's Approach to Proportionality in Freedom of Expression cases

The application of proportionality by the Armenian Constitutional Court is evidence of developing peculiarities that are distinctively molded by European legal culture and the jurisprudence of the European Court of Human Rights. This different approach is evaluated at this point in terms of the free speech cases and the Armenian Court's applications of proportionality: its structural, contextual, and European standard assessments, where appropriate.

The right to freedom of expression in the Republic of Armenia is a right that is also guaranteed in the Constitution, which, however, indicates that this right may be restricted when there are justifiable grounds. Article 42 of the Constitution does not simply state this freedom but includes its assumption with the law, which ensures freedom of speech but also allows restrictions that are deemed reasonable in a democratic society. These conditions are consistent with the permissible limits in Article 10 (2) of the ECHR.²

To examine the Armenian Constitutional Court's approach to the proportionality test and freedom of expression, we will review several cases.

In its Decision DCC-997 of November 15, 2011, by reference to the case-law of the European Court of Human Rights, the Constitutional Court stated:

“...tolerance and broadmindedness lie at the foundation of democracy, and the right to freedom of expression protects not only speech that is generally regarded as acceptable, but also those expressions which may be considered shocking, offensive, or disturbing by some.”³

In Decision DCC-1396 of December 26, 2017, the Constitutional Court recorded that “(...) freedom of expression is not only a component of human rights and freedoms, but also of fundamental importance in the system of public interests, the guarantee of which is a constitutional and international legal requirement.”

¹ For the full list of cases analyzed, see the appendix.

² Constitution of the Republic of Armenia, art. 42, adopted on July 5, 1995, amended on December 6, 2015. <https://www.president.am/en/constitution-2015/>

³ Armenian Constitutional Court, DCC-997, November 15, 2011.

Nevertheless, the freedom of expression of opinion cannot be absolute. It must be harmoniously balanced with the vital interests of society and the state, as well as other fundamental human rights. Therefore, the Constitutional Court notes that the two abovementioned constitutional values: the inviolability of honor and good reputation, and the freedom of expression of opinion, are a balancing measure for the legal purpose provided by the constitution, that is, for the protection of the honor and good reputation of others. The freedom of expression is subject to limitation (Part 3 of Article 42 of the Constitution).¹

The Constitutional Court, in its Decision DCC-1612 of October 5, 2021, noted the need to protect human dignity, honor, and good reputation as a substantive limit for the exercise of the right to free expression of opinion. The Court has also referenced the ECHR's proportionality test: "The European Court of Human Rights and the Constitutional Court have developed the concept in their case law and applied it many times. The three-factor test for the legality of interference requires any intervention to be evaluated against the following criteria: 1) Is the interference provided for by law? 2) Is it for a legitimate goal? 3) Is the chosen measure sufficient and necessary to achieve that legitimate goal pursued in a democratic society? Article 78 of the Constitution stipulates that the means chosen to limit the principles and liberties defined by the Constitution must be suitable and necessary to achieve the legitimate goal."²

In its Decision DCC-1646 of April 29, 2022, it noted that "(...) freedom of expression in a democratic society does not protect a person's dignity from indecent, obscene speech, as well as behavior that is openly indecent towards a person, contrary to the moral norms accepted in society, and other forms aimed at degrading the human dignity of a person."³

In Decision DCC-997, the Constitutional Court underscored that "the rights and freedoms inherent in human dignity, including honor, reputation, and private life as absolute rights, may justify limitations on freedom of expression only within the bounds of legitimacy."

In Decision DCC-1646, the Court referred back to DCC-997, observing: "The Constitutional Court has held that "(...) any restriction on the right to freedom of expression must be prescribed by law, pursue the protection of a legitimate interest, and be necessary in order to secure that interest."

What we can conclude is that, while the Armenian Constitutional Court shares the ECtHR's proportionality approach, it prefers integrating a prominence and

¹ Armenian Constitutional Court, DCC-1396, December 26, 2017.

² Armenian Constitutional Court, DCC-1612, October 5, 2021.

³ Armenian Constitutional Court, DCC-1646, April 29, 2022.

balancing acts of freedom of expression and respect for the dignity of individuals, honor, and morality, frequently allowing the restrictions to prevail instead (DCC-997, 2011; DCC-1612, 2021; DCC-1646, 2022). This character in its application is prone to abuse, since abstract social values are invoked in justifying most of these limitations; they are inconsistent with the position of the ECtHR, which seeks to defend even such speech that is held in severe contempt (*Handyside v. UK*, 1976). The shift in the Constitutional Court's approach can be attributed to its alignment with the key roles of Armenia's legal framework. While this reflects a commitment to legal principles, it has resulted in a notable impact on the democratic purpose of free expression within the country.

4. Comparative analysis

The ECtHR's proportionality test places emphasis on the requirement that any restrictions imposed must satisfy a pressing social need and must not derogate from the core content of the particular exercise of the right. On the other hand, the Armenian Constitutional Court perceives the concept of proportionality in a different light, as it is embedded in the constitutional principles of Armenia. For instance, in DCC-1646 (2022), the Armenian Constitutional Court noted that the right of freedom of expression does not extend to speech that is considered obscene or offensive to human dignity. **While this reflects Armenian cultural and legal norms, it risks enabling overly broad restrictions on speech, particularly when "morality" and "dignity" are undefined and subject to subjective interpretation.**

In DCC-1396 (2017), the Court issued a reminder that the freedom of expression does not apply universally and the reputation of an individual must be upheld. This is the same case in DCC-1612 (2021), where the need for morality and human dignity was raised in legislation as constitutional imperatives in curtailing free speech. In this instance, the European Court of Human Rights firmly establishes that democratic expression encompasses the right to voice opinions, even those that may be unpopular at the time.

4.1. Comparative Perspectives

In examining Armenia's attitude towards proportionality with respect to other jurisdictions, it is interesting to refer to Germany and South Africa, where limitations of freedom of expression are regarded in a similar way. However, there is only a handful of exceptions allowed where the dignity or public order would be the requirement for the prohibition of speech. While in Germany, the Constitutional Tribunal applies proportionality in a precise way so as not allow arguments of dignity or of preservation of public order to be such a rough

justification.¹ Likewise, in the case of South Africa, the Constitutional Court has also emphasized the value of freedom of speech, even if it is destructive to the social order.

Looking at these illustrations, it becomes obvious that the relatively wide and flexible understanding of the principle of proportionality in Armenia is not congruent with the practices in many other democracies, with an emphasis on deeper respect for free speech, though the speech might still be offensive or disturbing to moral or social order.²

4.2. Striking the Right Balance

Troubles can arise with regard to the degree of predictability and consistency of the decisions made by the Armenian Constitutional Court, even in good faith, when it has references to such moral and dignity aspects of a society which are very **general**. This is especially worrying in relation to speech that questions political authority and the hegemonic understanding of culture, because **no matter how strong the invocation of dignity and morality is, it may still be instrumentalized in "strangling" dissent.**

It is imperative for the Court to clarify these ambiguous concepts by necessitating objective, evidence-based demonstrations of concrete harm prior to endorsing any limitations on expression. Specifically, the Court ought to (1) implement a compulsory structured checklist that must be adhered to and replicated in each ruling that imposes restrictions on expression; (2) mandate that the party asserting dignity or morality meets a defined evidentiary threshold and utilizes a standardized Harm Matrix; (3) adopt a strong presumption in favor of political and public-interest speech (requiring heightened evidence to overcome it). The implementation of these initiatives will foster predictability, protect against the misuse of open-ended values, and ensure that Armenian practices align with the democratic objectives inherent in the principle of freedom of expression.

4.3. Interpretive practice-direction (model clause appropriate for adoption by Court or legislature)

In connection to any restriction of freedom of expression: (a) the word "dignity" is to be understood as referring to tangible and demonstrable harm to a person's

¹ **Schlink, Bernhard.** "Proportionality." In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by Michel Rosenfeld and András Sajó, 729. Oxford: Oxford University Press, 2012. Online publication November 2012.

² **Stacey, Richard.** "Proportionality Analysis by the South African Constitutional Court." Chapter. In *Proportionality in Action: Comparative and Empirical Perspectives on the Judicial Practice*, edited by Mordechai Kremnitzer, Talya Steiner, and Andrej Lang, 193–284. Cambridge Studies in Constitutional Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. <https://www.cambridge.org/core/books/proportionality-in-action/proportionality-analysis-by-the-south-african-constitutional-court>

core personal interests, which include physical safety, protection of intimate privacy, significant and provable reputational or economic harm, or coercive dehumanization; (b) "public morality" is to be defined narrowly to protect well-identified public goods such as protection of children, prevention of imminent violence, and maintenance of public health, rather than to quell dissenting thought or legitimate political criticism; (c) any entity that appeals to the terms of dignity or morality must submit evidence that satisfies an evidentiary standard defined below and fill out the Court's Harm Matrix assessment; (d) political expression, criticism of public officials, and matters of legitimate public concern are to be given a presumption of protection, thus requiring that any restriction have supporting clear and convincing evidence of narrowly defined, immediate harm; (e) Constitutional Court shall follow each decision that restricts expression by a brief methodological appendix explaining how the clause and the Harm Matrix have been deployed.

5. The Harm Matrix

The Court shall weigh any claim invoking 'dignity' or 'morality' by giving numeric scores to a list of seven objective criteria. (1) **Severity of impact** (0–4, weight $\times 4$), (2) **Specificity of target** (0–2, $\times 2$), (3) **Causal connection** (0–3, $\times 3$), (4) **Immediacy/likelihood** (0–3, $\times 3$), (5) **Vulnerability of target** (0–2, $\times 2$), (6) **Intent and context** (0–2, $\times 2$), and (7) **Scale and dissemination** (0–2, $\times 2$), yielding a weighted cumulative numeric tally; a restriction is permitted only if weighted tally achieves or exceeds **10** and two of three high-weight variables (Severity, Causal connection, Imminence) reach ≥ 2 . The burden of proof is upon the party seeking restriction, and restraints of political or public-interest speech require a higher threshold of evidence (clear and convincing proof of severe and immediate harm). The Court should document numeric scores, give brief justifications and cite supporting evidence for each criterion, show that no less restrictive measure would suffice, and include a brief methodological remark with each restrictive decision."

For every such ruling to affirm a restriction, the Court will annex a 1–2-page methodological note explaining how each of the factors in the Harm Matrix was employed, upon what evidence it relied, and why less restrictive measures did not work.

Conclusion

The comparative assessment identifies that although both the ECtHR and the Armenian Constitutional Court nominally invoke the principle of

proportionality, their lines of interpretative trajectory vary in substantive application. The ECtHR adopts a democracy-oriented perspective that enforces the restriction of freedom of expression as a basic guarantee to well-defined instances of concrete harm based on evidence. Conversely, the Armenian Constitutional Court invokes extensive ideas of dignity and morality time and again in the absence of definite operation or methodological constraint, thus widening room for discretionary restriction of speech. This adaptable and culture-laden conceptualization of proportionality is liable to yield inconstant case law and undermine the predictive value of constitutional case-making. To safeguard conformity with international human rights norms while preserving national constitutional identity, it is imperative to internalize a structured proportionality framework in terms of requiring demonstrable harm, defining the range of dignity and morality, and giving precedence to political and public-interest speech under a presumption of protection. **The scientific novelty of this proposal lies in introducing a numerologically structured harm assessment chart, the Harm Matrix.** Integration of methodological instruments such as an evidence-based Harm Matrix and a required justificatory appendix in the reasoning of judges would make case-making more transparent, diminish arbitrariness, and bring constitutional review in Armenia in accordance with the democratic ideals inherent in Article 10 ECHR.

Bibliography

1. Constitution of the Republic of Armenia. Article 42, adopted on July 5, 1995, amended on December 6, 2015. Available at: <https://www.president.am/en/constitution-2015/>
2. Armenian Constitutional Court, Decision DCC-997, November 15, 2011.
3. Armenian Constitutional Court, Decision DCC-1396, December 26, 2017.
4. Armenian Constitutional Court, Decision DCC-1612, October 5, 2021.
5. Armenian Constitutional Court, Decision DCC-1646, April 29, 2022.
6. *James and Others v. The United Kingdom*, Judgment of 21 February 1986, European Court of Human Rights.
7. *Handyside v. United Kingdom*, Application no. 5493/72, European Court of Human Rights, Judgment of 7 December 1976.
8. *Sunday Times v. United Kingdom (No. 1)*, Application no. 6538/74, European Court of Human Rights, Judgment of 26 April 1979.
9. *Lingens v. Austria*, Application no. 9815/82, Judgment of 8 July 1986.
10. *Thorgeirson v. Iceland*, Application no. 13778/88, Judgment of 25 June 1992.

11. *Jersild v. Denmark*, Application no. 15890/89, Judgment of 23 September 1994.
12. *Oberschlick v. Austria*, Application no. 11662/85, Judgment of 23 May 1991.
13. *Kudeshkina v. Russia*, Application no. 29492/05, Judgment of 26 February 2009.
14. *Yildirim v. Turkey*, Application no. 3111/10, Judgment of 18 December 2012.
15. *Barthold v. Germany*, Application no. 8734/79, Judgment of 25 March 1985.
16. *Giniewski v. France*, Application no. 64016/00, Judgment of 31 January 2006.
17. *Axel Springer AG v. Germany*, Application no. 39954/08, Judgment of 7 February 2012.
18. *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, Application no. 37374/05, Judgment of 14 April 2009.
19. *Castells v. Spain*, Application no. 11798/85, Judgment of 23 April 1992.
20. *Steel and Morris v. United Kingdom*, Application no. 68416/01, Judgment of 15 February 2005.
21. *Uj v. Hungary*, Application no. 23954/10, Judgment of 19 July 2011.
22. *Colombani and Others v. France*, Application no. 51279/99, Judgment of 25 June 2002.
23. *Delfi AS v. Estonia*, Application no. 64569/09, Judgment of 16 June 2015.
24. *Peruzzi v. Italy*, Application no. 39294/09, Judgment of 30 June 2015.
25. *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, Application no. 13470/87, Judgment of 20 September 1994.
26. *Wingrove v. United Kingdom*, Application no. 17419/90, Judgment of 25 November 1996.
27. *Lehideux and Isorni v. France*, Application no. 24662/94, Judgment of 23 September 1998.
28. *Sürek v. Turkey (No. 1)*, Application no. 26682/95, Judgment of 8 July 1999.
29. *Mouvement Raëlien Suisse v. Switzerland*, Application no. 16354/06, Judgment of 13 July 2012.
30. *Karataş v. Turkey*, Application no. 23168/94, Judgment of 8 July 1999.
31. *Vejdeland and Others v. Sweden*, Application no. 1813/07, Judgment of 9 February 2012.
32. *Tamiz v. United Kingdom*, Application no. 3877/14, Judgment of 19 September 2017.
33. *Erdogan v. Turkey*, Application no. 13279/05, Judgment of 27 February 2006.
34. *Gündüz v. Turkey*, Application no. 35071/97, Judgment of 4 December 2003.
35. *Zana v. Turkey*, Application no. 18954/91, Judgment of 25 November 1997.
36. *Palomo Sánchez and Others v. Spain*, Application nos. 28955/06, 28957/06, 28959/06 and 28964/06, Judgment of 12 September 2011.

37. **Kyritsis, D.** "Whatever Works: Proportionality as a Constitutional Doctrine." *Oxford Journal of Legal Studies* 34, no. 2 (2014): 395–415. <http://www.jstor.org/stable/24562824>.
38. **Clayton, R., and Tomlinson, H.** *The Law of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
39. **Schlink, B.** "Proportionality." In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, edited by M. Rosenfeld and A. Sajó, 729. Oxford: Oxford University Press, 2012. Online publication November 2012.
40. **Stacey, R.** "Proportionality Analysis by the South African Constitutional Court." In *Proportionality in Action: Comparative and Empirical Perspectives on the Judicial Practice*, edited by M. Kremnitzer, T. Steiner, and A. Lang, 193–284. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. <https://www.cambridge.org/core/books/proportionality-in-action/proportionality-analysis-by-the-south-african-constitutional-court>
41. "Freedom of Expression as a Common Constitutional Tradition in Europe." *Report of the European Law Institute*, 2023, <https://ssrn.com/abstract=4089372>
42. **Bîrsan, C.** *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, vol. 1. Bucharest: All Beck, 2005.
43. **Trykhlîb, K.** "The Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights." Yaroslav Mudryi National Law University, 2023, <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/eclic/article/download/11899/5875/>

**ԻՆՉՊԵՍ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ՝ ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԵԼՈՒ
ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐՈՒՄ ՀԱՄԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ
ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀԱՄԵՄԱՏՎՈՒՄ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆՄԱՆԱՏԻՊ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆԵՐՈՒՄ
ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՀԱՄԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՀԵՏ**

Ամփոփագիր

Սույն ուսումնասիրությունը համեմատական վերլուծության է ենթարկում համա-
չափության գնահատման չափորոշիչների կիրառումը Հայաստանի Հանրապե-
տության Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական
դատարանի (ՄԻԵԴ) կողմից՝ արտահայտվելու ազատությանն առնչվող գործերի
շրջանակում: Վերլուծության արդյունքում բացահայտվում են երկու դատա-
րանների կողմից որդեգրված մոտեցումների օրինաչափությունները՝ բախվող
արժեքների՝ ժողովրդավարության, հասարակական բարոյականության և

մարդկային արժանապատվության համակշռման համատեքստում՝ արտահայտվելու ազատության սահմանափակումները գնահատելիս: Ուսումնասիրությունն արձանագրում է, որ եթե ՄԻԵԴ-ը արտահայտվելու ազատությունը դիտարկում է որպես ժողովրդավարական հասարակության հիմնասյուններից մեկը, ապա ՀՀ Սահմանադրական դատարանը հաճախ գերակայությունը տալիս է բարոյական և մշակութային արժեքների պաշտպանությանը, մասնավորապես՝ արժանապատվության և բարոյական նորմերի պահպանմանը: Հոդվածը համեմատական վերլուծության է ենթարկում մի շարք արտասահմանյան պետություններում ձևավորված համապատասխան դատական պրակտիկան՝ համաչափության սկզբունքի կիրառման համատեքստում: Այս վերլուծությունը նպատակ ունի լուսաբանելու այն մեթոդաբանական տարբերությունները, որոնք բնութագրում են Հայաստանի Սահմանադրական դատարանի մոտեցումը՝ համեմատած միջազգային ստանդարտների հետ: Վերլուծությունը միաժամանակ ընդգծում է անհրաժեշտությունը՝ սահմանադրական մեկնաբանության ներքին պրակտիկայում համաչափության փաստարկների կիրառման նկատմամբ որդեգրել ավելի համակարգված և թափանցիկ մոտեցում՝ ուղղված մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային պարտավորությունների լիարժեք կատարմանը:

Հիմնաբառեր. համաչափություն, արտահայտվելու ազատություն, Սահմանադրական դատարան, ՄԻԵԴ, ժողովրդավարություն, արժանապատվություն, մարդու իրավունքներ:

КАК КОНСТИТУЦИОННЫМ СУДОМ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПА ПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТИ В ДЕЛАХ О СВОБОДЕ ВЫРАЖЕНИЯ МНЕНИЯ СООТНОСИТСЯ С ПРИМЕНЯЕМЫМИ ЕВРОПЕЙСКИМ СУДОМ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА В АНАЛОГИЧНЫХ СИТУАЦИЯХ КРИТЕРИЯМИ ПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТИ?

Аннотация

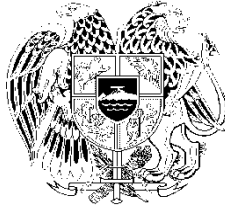
В статье сравнивается применение критерия пропорциональности Конституционным Судом Республики Армения и Европейским судом по правам человека (ЕСПЧ) в делах, касающихся свободы выражения мнений. Проведённое сравнение позволило выявить модели подходов, используемые обоими судами для балансирования коллидирующих конституционных ценностей — таких как демократия, общественная мораль и человеческое достоинство — при одновременном ограничении свободы выражения мнений. В работе делается вывод, что если ЕСПЧ рассматривает свободу выражения мнений как основополагающий (руководящий) принцип, то

Конституционный Суд Армении нередко отдаёт приоритет моральным и культурным ценностям, в частности защите человеческого достоинства и сохранению общественной морали.

Для рассмотрения указанного различия в более широком контексте в статье проводится сравнительный анализ судебной практики по применению критерия пропорциональности в отдельных зарубежных юрисдикциях. Это позволяет оценить последствия особенностей подхода Конституционного Суда Армении к свободе выражения мнений для общего уровня защиты прав человека в стране. В итоге подчёркивается важность выработки более систематического и прозрачного подхода к соразмерности ограничений при национальном толковании конституционных норм, что способствует надлежащему выполнению международных обязательств Армении в сфере прав человека.

Ключевые слова: соразмерность, свобода выражения, Конституционный Суд, ЕСПЧ, демократия, достоинство, права человека.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 02.08.2025 թ., փրվել է գրախոսության 11.08.2025 թ., ընդունվել է փախագրության 25.10.2025 թ.:

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**«ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՈՏՆՁԳՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱ,
2019 Թ. (ԹԻՎ 190)» ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻՆՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

ք. Երևան

1 հուլիս 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Արտակ Ջեյնալյանի,
Հրայր Թովմասյանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝
Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի
նախարարի տեղակալ Ռուբեն Սարգսյանի,
համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ հոդվածի
3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրա-
կան օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 40 և 74-րդ հոդվածների,
դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Բռնության և
ոտնձգության մասին կոնվենցիա, 2019 թ. (թիվ 190)» կոնվենցիայում ամրագրված

պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Կառավարությունն իր՝ 2025 թվականի մայիսի 22-ի N 648-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել ««Բռնության և ոտնձգության մասին կոնվենցիա, 2019 թ. (թիվ 190)» կոնվենցիան վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է նշված կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2025 թվականի մայիսի 29-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով վերոնշյալ կոնվենցիան, հետազոտելով սույն գործով Կառավարության ներկայացուցչի գրավոր բացատրությունը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. «Բռնության և ոտնձգության մասին կոնվենցիա, 2019 թ. (թիվ 190)» կոնվենցիան (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) ընդունվել է 2019 թվականի հունիսի 21-ին Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության գլխավոր համաժողովի կողմից՝ աշխատավայրի անվտանգության և առողջության պահպանումը, միջազգային չափանիշների համապատասխանեցումը, աշխատողների իրավունքների պաշտպանությունը, սոցիալ-տնտեսական զարգացումը, տնտեսական ծախսերի կրճատումը, գենդերային հավասարության պարտավորությունը և սոցիալական երկխոսությունը խրախուսելու նպատակով:

2. Կոնվենցիան աշխատանքում պաշտպանում է աշխատողներին և այլ անձանց, այդ թվում՝ ազգային օրենսդրությամբ և գործելակերպերով սահմանված աշխատողներին, ինչպես նաև այն անձանց, որոնք աշխատում են անկախ իրենց պայմանագրային կարգավիճակից, վերապատրաստվող անձանց, ներառյալ՝ փորձնակներն ու աշակերտները, այն աշխատողներին, որոնց աշխատանքը դադարեցվել է, կամավորներին, աշխատանք փնտրողներին և աշխատանքի դիմողներին, ինչպես նաև գործատուի լիազորությունները, պարտականությունները կամ պարտավորություններն իրականացնող անձանց (հոդված 2, կետ 1):

3. Կոնվենցիայով Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնում է մի շարք պարտավորություններ, մասնավորապես՝

3.1. հարգել, խթանել և իրականացնել յուրաքանչյուրի՝ բռնությունից և ոտնձգությունից զերծ լինելու իրավունքն աշխատանքում (հոդված 4, կետ 1),

3.2. ընդունել աշխատանքում բռնության և ոտնձգության կանխման և վերացման համար ներառական, ինտեգրված և գենդերային խնդիրների վրա հիմնված համապատասխան մոտեցում: Այդ մոտեցմամբ պետք է հաշվի առնվեն երրորդ անձանց մասնակցությամբ իրականացվող բռնությունը և ոտնձգությունը, որտեղ կիրառելի է, և որը ներառում է հետևյալը.

- 1) օրենքով արգելել բռնությունն ու ոտնձգությունը,
 - 2) ապահովել, որ համապատասխան քաղաքականությունը վերաբերի բռնությանը և ոտնձգությանը,
 - 3) ընդունել համապարփակ ռազմավարություն՝ բռնության և ոտնձգության կանխմանը և դրա դեմ պայքարին ուղղված միջոցառումների իրականացման նպատակով,
 - 4) ստեղծել կամ ամրապնդել կատարման և մշտադիտարկման մեխանիզմները,
 - 5) զոհերի համար ապահովել իրավական պաշտպանության միջոցների և աջակցության հասանելիությունը,
 - 6) նախատեսել պատժամիջոցներ,
 - 7) մշակել գործիքներ, ուղեցույցներ, կրթության և վերապատրաստման դասընթաց, ինչպես նաև բարձրացնել իրազեկվածությունը՝ ըստ անհրաժեշտության մատչելի ձևաչափերով,
 - 8) ապահովել բռնության և ոտնձգության դեպքերի ստուգման և քննության արդյունավետ միջոցներ, այդ թվում՝ աշխատանքային տեսչությունների կամ իրավասու այլ մարմինների միջոցով (հոդված 4, կետ 2),
- 3.3.** ճանաչել կառավարությունների, գործատուների և աշխատողների և նրանց համապատասխան կազմակերպությունների տարբեր և փոխլրացնող դերերն ու գործառույթները՝ հաշվի առնելով նրանց համապատասխան պարտականությունների տարբերվող բնույթն ու ծավալը (հոդված 4, կետ 3),
- 3.4.** հարգել, խթանել և իրականացնել աշխատանքի հիմնական սկզբունքներն ու իրավունքները, մասնավորապես՝ միավորումներ կազմելու ազատությունը և կոլեկտիվ բանակցություններ վարելու իրավունքի արդյունավետ ճանաչումը, հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքի բոլոր ձևերի վերացումը, երեխաների հարկադիր աշխատանքի արդյունավետ վերացումը, ինչպես նաև աշխատանքի ընդունման և պաշտոնի զբաղեցման հետ կապված խտրականության վերացումը, ինչպես նաև խթանել արժանապատիվ աշխատանքը (հոդված 5),
- 3.5.** ընդունել այնպիսի օրենքներ, կարգավորումներ և քաղաքականություն, որոնցով կապահովվի աշխատանքի ընդունման և պաշտոնի զբաղեցման հարցում հավասարության իրավունքը և խտրականության բացառումը, այդ թվում՝ կին աշխատողների, ինչպես նաև այն աշխատողների և այլ անձանց համար, որոնք պատկանում են մեկ կամ մի քանի խոցելի խմբերի կամ խոցելի իրավիճակներում գտնվող խմբերի, որոնք անհամաչափորեն ենթարկվում են աշխատանքում բռնության և ոտնձգության ազդեցությանը (հոդված 6),
- 3.6.** ընդունել օրենքներ և կարգավորումներ՝ սահմանելու և արգելելու աշխատանքում բռնությունն ու ոտնձգությունը, այդ թվում՝ գենդերային հիմքով բռնությունն ու ոտնձգությունը սահմանելու և արգելելու համար (հոդված 7),
- 3.7.** ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ՝ աշխատանքում բռնությունն ու ոտնձգությունը կանխելու համար, այդ թվում՝
- 1) գիտակցելով պետական իշխանությունների կարևոր դերը ոչ ֆորմալ տնտեսության աշխատողների պարագայում,

2) գործատուների և աշխատողների հարցերով զբաղված համապատասխան կազմակերպությունների հետ խորհրդակցելով և այլ միջոցներով բացահայտելով այն ոլորտները կամ զբաղմունքները և աշխատանքային կազմակերպությունները, որոնցում աշխատողները և այլ շահագրգիռ անձինք ավելի շատ են ենթարկվում բռնության և ոտնձգության,

3) ձեռնարկելով միջոցներ՝ այդ անձանց արդյունավետորեն պաշտպանելու համար (հոդված 8),

3.8. ընդունել օրենքներ և կարգավորումներ, որոնցով կպահանջվի, որ գործատուները ձեռնարկեն իրենց վերահսկողության աստիճանին համարժեք համապատասխան քայլեր՝ աշխատանքում բռնությունը և ոտնձգությունը, այդ թվում՝ գենդերային հիմքով բռնությունն ու ոտնձգությունը կանխելու համար, և մասնավորապես, որքան հնարավոր է ողջամտորեն՝

1) աշխատողների և նրանց ներկայացուցիչների հետ խորհրդակցելու միջոցով աշխատավայրում բռնության և ոտնձգությունների վերաբերյալ քաղաքականություն ընդունելու և իրականացնելու համար,

2) բռնության ու ոտնձգության հետ կապված և հարակից հոգեցոցիալական ռիսկերն աշխատանքի անվտանգության և առողջության կառավարման մեջ հաշվի առնելու համար,

3) աշխատողների և նրանց ներկայացուցիչների մասնակցությամբ վտանգները բացահայտելու և բռնության ու ոտնձգության հետ կապված ռիսկերը գնահատելու, ինչպես նաև դրանք կանխելու և վերահսկելու նպատակով միջոցներ ձեռնարկելու համար,

4) աշխատողներին և շահագրգիռ այլ անձանց բռնության և ոտնձգության հետ կապված հայտնաբերված վտանգների և ռիսկերի և դրանց առնչությամբ կանխման և պաշտպանության միջոցների, այդ թվում՝ աշխատողների և այլ շահագրգիռ անձանց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ մատչելի ձևաչափերով տեղեկություններ տրամադրելու և վերապատրաստում ապահովելու համար (հոդված 9, կետ 1),

3.9. ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ՝

1) մշտադիտարկելու և կիրառելու աշխատանքում բռնության և ոտնձգության վերաբերյալ ազգային օրենքներն ու կանոնակարգերը,

2) ապահովելու համապատասխան և արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոցներ, ինչպես նաև ապահով, արդար ու արդյունավետ հաշվետվությունների և վեճերի լուծման մեխանիզմների ու ընթացակարգերի հեշտ հասանելիություն աշխատանքում բռնության և ոտնձգության այնպիսի դեպքերում, ինչպիսիք են օրինակ՝

ա. բողոքների և քննության ընթացակարգերը, ինչպես նաև անհրաժեշտության դեպքում՝ աշխատավայրում վեճերի լուծման մեխանիզմները,

բ. աշխատավայրից դուրս վեճերի լուծման մեխանիզմները,

գ. դատարանները կամ տրիբունալները,

դ. պաշտպանությունը բողոք ներկայացնողների, զոհերի, վկաների և ազդարարների վիկտիմիզացիայից կամ նրանց դեմ վրեժխնդրությունից,

Ե. բողոք ներկայացնողների և զոհերի իրավական, սոցիալական, բժշկական և վարչական աջակցությանն ուղղված միջոցառումները,

3) հնարավորինս և պատշաճ կերպով պաշտպանելու ներգրավված անձանց անձնական կյանքը և գաղտնիությունը, և ապահովելու, որ անձնական կյանքի և գաղտնիության պահանջները չհարաշահվեն,

4) անհրաժեշտության դեպքում նախատեսելու պատժամիջոցներ աշխատանքում բռնության և ոտնձգության դեպքում,

5) ապահովելու, որ աշխատանքում գենդերային հիմքով բռնության և ոտնձգության զոհերն արդյունավետ հասանելիություն ունենան գենդերային խնդիրների վրա հիմնված, բողոքների և վեճերի լուծմանն ուղղված անվտանգ և արդյունավետ մեխանիզմներին, աջակցությանը, ծառայություններին և իրավական պաշտպանության միջոցներին,

6) ճանաչելու ընտանեկան բռնության հետևանքները և ողջամտության սահմաններում մեղմացնելու դրանց ազդեցությունն աշխատանքում,

7) ապահովելու, որ աշխատողներն իրավունք ունենան հեռանալու աշխատանքային իրավիճակից, երբ նրանք ողջամիտ հիմնավորում ունեն ենթադրելու, որ այն անմիջական և լուրջ վտանգ է ներկայացնում կյանքի, առողջության կամ անվտանգության համար՝ բռնության և ոտնձգության պատճառով՝ առանց վրեժխնդրության կամ այլ անհարկի հետևանքներ կրելու, ինչպես նաև ունենան այդ մասին ղեկավարությանը տեղեկացնելու պարտավորություն,

8) ապահովելու, որ աշխատանքի տեսչությունները և համապատասխան այլ մարմիններ, ըստ անհրաժեշտության, իրավասու լինեն զբաղվելու աշխատանքում բռնության և ոտնձգության հետ կապված հարցերով, այդ թվում՝ տալով այնպիսի հրամաններ, որոնցով պահանջվում են միջոցներն անհապաղ կատարողական ուժով, և հրամաններ կյանքին, առողջությանը կամ անվտանգությանը սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում աշխատանքը դադարեցնելու մասին, որոնք ենթակա են բողոքարկման ցանկացած իրավունքի դատական կամ վարչական մարմնին, ինչը կարող է նախատեսված լինել օրենքով (հոդված 10),

3.10. խորհրդակցելով գործատուների աշխատողների հարցերով զբաղվող ներկայացուցչական կազմակերպությունների հետ՝ ապահովել, որ՝

1) աշխատանքում բռնության ու ոտնձգության հետ կապված հարցերը կարգավորվեն համապատասխան ազգային քաղաքականություններով, ինչպիսիք օրինակ՝ աշխատանքային անվտանգությանն ու առողջությանը, իրավահավասարությանը և խտրականության բացառմանը և միգրացիային վերաբերող քաղաքականությունները,

2) գործատուներին և աշխատողներին, նրանց հարցերով զբաղվող կազմակերպություններին և համապատասխան մարմիններին անհրաժեշտության դեպքում մատչելի ձևաչափերով տրամադրվեն աշխատանքում բռնության և ոտնձգության, այդ թվում՝ գենդերային հիմքով բռնության և ոտնձգության վերաբերյալ ուղեցույցներ, ռեսուրսներ, վերապատրաստման դասընթաց կամ այլ գործիքներ,

3) իրականացվեն նախաձեռնություններ, այդ թվում՝ իրազեկման բարձրացմանն ուղղված արշավներ (հոդված 11):

4. Արտաքին գործերի նախարարության կողմից ներկայացված՝ Կոնվենցիայի ուժի մեջ մտնելու կարգի վերաբերյալ տեղեկանքի համաձայն՝

1) Կոնվենցիան ուժի մեջ է մտել 2021 թվականի հունիսի 25-ին,

2) Կոնվենցիան վավերացվել է 49 պետության կողմից, ուժի մեջ է մտել 39 պետության համար:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. «Բռնության և ոտնձգության մասին կոնվենցիա, 2019 թ. (թիվ 190)» կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

1 հուլիսի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1788

4(121)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ««ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՈՏԶԳՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱ, 2019 Թ. (ԹԻՎ 190)» ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈՒԼԻՍԻ 1-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈ-1788 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով ««Բնության և ոտնձգության մասին կոնվենցիա, 2019 թ. (թիվ 190)» կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի հուլիսի 1-ի ՍԴՈ-1788 որոշմամբ որոշել է, որ «Բնության և ոտնձգության մասին կոնվենցիա, 2019 թ. (թիվ 190)» կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հուլիսի 1-ի ՍԴՈ-1788 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը կողմ կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի, ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում

եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

Հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի՝ «Միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության որոշումը» վերտառությամբ 74-րդ հոդվածի 6-րդ մասում նշված որոշումներից որևէ մեկն ընդունելու համար անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմում: Հակառակ դեպքում, եթե առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված դիմում կամ այն չի համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին, ապա Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ ըստ էության որոշում ընդունել միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր 2025 թվականի հուլիսի 1-ի ՍԴԻ-1788 որոշմամբ ««Բռնության և ոտնձգության մասին կոնվենցիա, 2019 թ. (թիվ 190)» կոնվենցիայում ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեմ համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական դատարան դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր առիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս,

46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարավորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարան դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Ասվածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին, թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև

տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով Սահմանադրական դատարանն դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ եմ համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին.

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության, բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Ընդ որում, էլեկտրոնային ստորագրությունը կարող է էլեկտրոնային փաստաթղթին տալ իրավական նշանակություն այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային

ստորագրությունը տեսողական դիտման համար մատչելի տեսքով և ընկալման համար հասկանալի ձևով արտահայտվում է ցուցասարքի (դիսփլեյի) էկրանին, թղթի կամ էլեկտրոնային կրիչից տարբերվող որևէ այլ նյութական առարկայի վրա:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լիներ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստաթուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության

պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ հարկ եմ համարում ընդգծել, որ փյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ փյալ դեպքում սահմանադրական դատավարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է փրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շտկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

ԴԱՏԱՎՈՐ՝

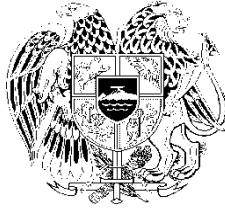
Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«01» հուլիսի 2025թ.

4(121)2025

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՓՐՔԻ 187-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ ԵՎ 397-ՐԴ
ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԻՐԱՎԱԿԻՐԱՌ
ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ ՏՐՎԱԾ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

1 հուլիսի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.

Նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի
Արտակ Ջեյնալյանի,
Հրայր Թովմասյանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակում)՝

դիմող՝
ներկայացուցիչ՝

Անդրանիկ Մանուկյանի (այսուհետ՝ Դիմող)
փաստաբան Առնոլդ Վարդանյանի

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

պատասխանող՝
ներկայացուցիչ՝

Ազգային ժողովի (այսուհետ՝ Պատասխանող)
Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավաբանական
վարչության պետ Մարի Ստեփանյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 22 և 69-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Անդրանիկ Մանուկյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի և 397-րդ հոդվածի 1-ին մասի և դրանց իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանության՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Ուսումնասիրելով դիմումը և դրան կից ներկայացված, ինչպես նաև գործում առկա այլ փաստաթղթերը, Դիմողի և Պատասխանողի գրավոր բացատրությունները, վերլուծելով վիճարկվող և վերջիններիս հետ փոխկապակցված այլ օրինադրույթները՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

Վարույթը Սահմանադրական դատարանում

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 1998 թվականի մայիսի 5-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 1998 թվականի հուլիսի 28-ին և ուժի մեջ է մտել 1999 թվականի հունվարի 1-ին:

2. Օրենսգրքի՝ «Ձեռքբերման վաղեմություն» վերտառությամբ 187-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Քաղաքացին կամ իրավաբանական անձը, որն անշարժ գույքի սեփականատեր չէ, սակայն այն տասը տարվա ընթացքում բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ տիրապետում է որպես սեփական գույք, այդ գույքի նկատմամբ ձեռք է բերում սեփականության իրավունք (ձեռքբերման վաղեմություն):

2. Տիրապետման վաղեմությունը վկայակոչող անձը կարող է իր տիրապետման ժամկետին միացնել այն ժամանակը, որի ընթացքում այդ գույքին տիրապետել է այն անձը, որի իրավահաջորդն է ինքը:

3. Մինչև ձեռքբերման վաղեմության ուժով գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք ձեռք բերելը գույքը որպես սեփականություն տիրապետող անձն իրավունք ունի պաշտպանել այն երրորդ անձանցից, որոնք գույքի սեփականատերերը չեն և օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված այլ հիմքով դրա նկատմամբ չունեն տիրապետման իրավունք:

4. Անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը ձեռքբերման վաղեմության ուժով գույքը ձեռք բերած անձի մոտ ծագում է այդ իրավունքի պետական գրանցման պահից»:

4(121)2025

◆ ՏԵԼԵՎԻԶԻՍ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

3. Օրենսգրքի՝ «**Պարտադիրոջ իրավունքներն այլ անձի անցնելու հիմքերը և կարգը**» վերտառությամբ 397-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է.

«1. Պարտադիրոջը պարտավորության հիման վրա պապկանող իրավունքը (պահանջը) կարող է նրա կողմից այլ անձի փոխանցվել գործարքով (պահանջի զիջում) կամ անցնել այլ անձի՝ օրենքի հիման վրա:

(...):»:

4. Վերը մեջբերված օրենսդրական նորմերը՝ սույն գործին վերաբերելի դրույթների մասով, որևէ փոփոխության և/կամ լրացման չեն ենթարկվել:

5. Գործի քննության առիթը Դիմողի՝ 2025 թվականի փետրվարի 17-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

6. Սահմանադրական դատարանի դատական կազմի 2025 թվականի մարտի 14-ի ՍԴԴԿՈ-10 որոշմամբ գործն ընդունվել է քննության:

7. Դիմողը Սահմանադրական դատարան ներկայացրած դիմումով վիճարկել է նաև Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի, 345-րդ հոդվածի, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 34-րդ, 40-րդ հոդվածների, 360-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի, 361-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 394-րդ հոդվածի և դրանց իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանության սահմանադրականությունը:

8. Սահմանադրական դատարանի՝ 2025 թվականի հուլիսի 1-ի ՍԴԱՈ-104 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը մասամբ՝ սույն որոշման նախորդ կետում հիշատակված նորմերի մասով, կարճվել է:

Սահմանադրական վեճի նախապատմությունը¹

9. 2018 թվականի ապրիլի 26-ին Հմայակ Հարությունյանը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան է (այսուհետ նաև՝ Դատարան կամ Առաջին ատյանի դատարան) մուտքագրել հայցադիմում ընդդեմ «Օկտագոն» սպառողական կոոպերատիվի, Արտավազ Նորիկի Այվազյանի, Արեգ Արմենի Օհանջանյանի, **Դիմողի**, Մանուշակ Կավիցյանի, Երրորդ անձ ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ պետ. կոմիտեի՝ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի մասին, որը Դատարանի՝ 2018 թվականի մայիսի 5-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

10. 2018 թվականի սեպտեմբերի 5-ին Դիմողը հակընդդեմ հայցադիմում է ներկայացրել Դատարան ընդդեմ Հմայակ Հարությունյանի, հակընդդեմ հայցով Երրորդ անձինք՝ Մանուշակ Կավիցյանի, «Օկտագոն» սպառողական կոոպերատիվի՝ Հմայակ Հարությունյանին ք. Երևան, Թումանյան փողոց, 2-րդ անցուղի, 5 տուն (հողամաս) հասցեում գտնվող անշարժ գույքից վտարելու

¹ Սույն գործի դատավարական նախապատմությունը ներկայացվում է՝ հիմք ընդունելով Դիմողի ներկայացրած տվյալները, սույն գործով ներկայացված դատական ակտերը, ինչպես նաև www.datalex.am դատական տեղեկատվական համակարգում թիվ ԵԴ/6908/02/18 քաղաքացիական գործով առկա տեղեկատվությունը,

https://datalex.am:443/?app=AppCaseSearch&case_id=45880421203853924:

պահանջի մասին, որը Դատարանի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 7-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

11. 2019 թվականի հունվարի 21-ին «Օկտագոն» սպառողական կոոպերատիվը ևս հակընդդեմ հայցադիմում է ներկայացրել Դատարան ընդդեմ Հմայակ Հարությունյանի՝ վտարման պահանջի մասին, որը Դատարանի՝ 2019 թվականի հունվարի 23-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

12. 2020 թվականի հունիսի 8-ին Դատարան է մուտքագրվել հայցվոր Հմայակ Հարությունյանի իրավահաջորդ Լևոն Օրդուխանյանի միջնորդությունը՝ 2020 թվականի հունիսի 3-ին կնքված պահանջի զիջման (ցեսիայի) պայմանագրի հիման վրա հայցվորին փոխարինելու վերաբերյալ, որը 2020 թվականի հունիսի 17-ին բավարարվել է, և հայցվոր Հմայակ Հարությունյանը փոխարինվել է Լևոն Օրդուխանյանով:

13. 2023 թվականի ապրիլի 19-ի վճռով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանը, ընդհանուր վարույթի կարգով քննելով քաղաքացիական գործն ըստ սկզբնական հայցի Հմայակ Հարությունյանի իրավահաջորդ Լևոն Օրդուխանյանի ընդդեմ «Օկտագոն» սպառողական կոոպերատիվի, Արտավազդ Նորիկի Այվազյանի, Արեգ Արմենի Օհանջանյանի, Դիմողի, Մանուշակ Կավիցյանի, վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջ ներկայացնող երրորդ անձ՝ ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ-ի՝ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի մասին, և ըստ հակընդդեմ հայցի Դիմողի՝ ընդդեմ Հմայակ Հարությունյանի, հակընդդեմ հայցով երրորդ անձինք՝ Մանուշակ Կավիցյանի, «Օկտագոն» սպառողական կոոպերատիվի՝ Հմայակ Հարությունյանին ք. Երևան, Թումանյան փողոց, 2-րդ անցուղի, 5 տուն (հողամաս) հասցեում գտնվող անշարժ գույքից վտարելու պահանջի մասին, վճռել է Հմայակ Հարությունյանի իրավահաջորդ Լևոն Օրդուխանյանի սկզբնական հայցը՝ անշարժ գույքի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի մասին, մերժել, իսկ քաղաքացիական գործի վարույթը՝ ըստ Դիմողի հակընդդեմ հայցի՝ Հմայակ Հարությունյանին անշարժ գույքից վտարելու պահանջի մասով, կարճել:

14. Հիշատակված վճռով Առաջին ատյանի դատարանը, մասնավորապես, արձանագրել է՝

«[Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի] կիրառման համար էական են հանդիսանում հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայությունը՝

- առկա է փիրապետման վաղեմություն վկայակոչող անձ՝ սույն դեպքում Լևոն Օրդուխանյանը, ով մտնելով դատավարական իրավահարաբերության մեջ Հմայակ Հարությունյանի փոխարեն, ստանձնել է ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջը.

- վերջինս պետք է հանդես գա ձեռքբերման վաղեմության կիրառման համար փաստացի փիրապետման և դրան ներկայացվող պահանջների (բարեխղճություն, անընդմեջություն և այլն) կրող.

- վերջինիս փաստացի փիրապետման ժամկետը բավարար չէ օրենքով սահմանված 10 տարին ձևավորելու համար և ձեռքբերման վաղեմության

իրավունքն իրականացնելու համար իրավունք է սպանում իր փրկապետման ժամկետին միացնել այն ժամանակը, որի ընթացքում վեճի առարկա գույքը փրկապետել է այն անձը՝ սույն դեպքում Հմայակ Հարությունյանը, ում իրավահաջորդն է ինքը:

(...):

[Մ]իակ ապացույցը, որի հիման վրա Լևոն Օրդուխանյանը ցանկանում է իրականացնել վերոհիշյալ իրավունքը, հանդիսանում է Հմայակ Հապետնակի Հարությունյանի և Լևոն Վալերիի Օրդուխանյանի միջև 03.06.2020թ. կնքված պահանջի զիջման (ցեսիայի) պայմանագիրը, որի համաձայն՝ ««Ցեդենք-2-ը (Հմայակ Հապետնակի Հարությունյան) Ցեսիոնարին (Լևոն Վալերիի Օրդուխանյան) է զիջում թիվ ԵԴ/6908/02/18 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Գ. Թորոսյանի վարույթում քննվող Հմայակ Հարությունյանի հայցադիմումով ներկայացված հայցապահանջներն ընդդեմ «ՕԿՏԱԳՈՆ» սպառողական կոոպերատիվի, Արտավազդ Նորիկի Այվազյանի, Արեգ Արմենի Օհանջանյանի, Անդրանիկ Քյարամի Մանուկյանի, Մանուշակ Աշուրի Կավիցյանի և Երրորդ անձ ՀՀ ԿԱ ԱՆԳՊ կոմիտեի ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի իրավունքը, այդ թվում պետական փութի, ինչպես նաև այլ դատական ծախսերի մասով» (հիմք՝ պայմանագրի պատճենը):

(...):

[Ի]նքնուրույն որևէ հիմք և ապացույց առ այն, որ Լևոն Օրդուխանյանը հանդիսանում է ք. Երևան, Թումանյան փողոց 2-րդ անցուղի 5 տուն հասցեում գտնվող ընդհանուր 51.62 քմ մակերեսով հողի փաստացի և վաղեմային փրկապետում իրականացնող անձ, Դատարանին չի ներկայացվել, որպիսի հանգամանքը բավարար է արձանագրելու, որ ինքնին իրավահաջորդության և դրանով պայմանավորված իրավանախորդի՝ Հմայակ Հարությունյանի կողմից վեճի առարկա գույքի նկատմամբ վաղեմային փրկապետման փաստերը դադարում են էական նշանակություն ունենալուց, քանի որ դրանք պիտանի են և կիրառելի միայն այն պարագայում, եթե միացվում են այսպես կոչված իրավահաջորդի փրկապետման ժամկետին, մինչդեռ Դատարանն արձանագրեց, որ Լևոն Օրդուխանյանի՝ վեճի առարկա գույքի փաստացի և վաղեմային փրկապետող հանդիսանալու վերաբերյալ ապացույցներ Դատարանին չեն ներկայացվել:

(...):

(...) Լևոն Օրդուխանյանը չի հանդիսանում ձեռքբերման վաղեմության պեսանկյունից իրավահաջորդ՝ ՔՕ 187-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով՝ հետևյալ հիմնավորմամբ.

Դատարանը գտնում է, որ քաղաքացիական իրավունքի՝ որպես նյութական իրավունքի պեսանկյունից իրավահաջորդությունը ենթադրում է քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների անցում մեկ

անձից մյուսին, որը կարող է տեղի ունենալ ընդհանուր (համապարփակ) կամ մասնակի:

(...):

Մասնակի իրավահաջորդությունն առկա է այն դեպքում, երբ անձն իրեն պարկանող իրավունքների և պարտականությունների համակցությունից որևէ մեկ իրավունք կամ պարտականություն է փոխանցում այլ անձի՝ իրավահաջորդին, որը կարող է տեղի ունենալ, օրինակ՝ պահանջի զիջման (ՔՕ 397-րդ հոդվածի 1-ին) (...) միջոցով, (...):

(...):

Դատարանը (...) արձանագրում է, որ՝

(...)

- ՔՕ 187-րդ հոդվածը սահմանում է առանց իրավական հիմքերի (տիրուղոսի) անշարժ գույքի փաստացի տիրապետման և դրան առաջադրվող պայմանների ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերման հնարավորություն, որպիսի պարագայում՝ անկախ նրանից ով է պահանջում ձեռքբերման վաղեմության կիրառում, ՔՕ 187-րդ հոդվածի 2-րդ մասի տեսանկյունից պարտադիր է, որ վերջինս հանդիսանա նշված գույքի փաստացի տիրապետող, առանց որի չի կարող իրացնել սեփականության իրավունքի ճանաչման դատավարական հնարավորությունը: Նշված հանգամանքը կանխորոշում է նաև մեկ այլ տրամաբանություն, որ ՔՕ 187-րդ հոդվածի կիրառման տեսանկյունից փաստացի տիրապետման իրավահաջորդություն հնարավոր չէ, քանի որ այն իրավունք չէ, այլ փաստ, որը որոշակի պայմանների համակցությամբ ձևավորում է իրավունքի ճանաչման հնարավորություն: Այսինքն՝ ՔՕ 187-րդ հոդվածի տեսանկյունից առկա չէ պարտավորական կամ այլ իրավունք, որը կարող է զիջվել կամ փոխանցվել մասնակի իրավահաջորդության այլ եղանակով, ինչի արդյունքում ներկայացված ցեսիայի պայմանագիրը ձևական առումով կարող էր գնահատվել միայն դատավարական իմաստով իրավահաջորդության հիմք, սակայն նյութական-իրավական առումով իրավահաջորդություն առկա չէ: Դատարանի նշված եզրահանգումները բխում են նաև ներկայացված պայմանագրի բովանդակությունից, ըստ որի՝ Հմայակ Հապետնակի Հարությունյանը Լևոն Վալերիի Օրդուխանյանին է զիջում թիվ ԵԴ/6908/02/18 քաղաքացիական գործով (...) [Դատարանի] վարույթում քննվող Հմայակ Հարությունյանի հայցադիմումով ներկայացված հայցապահանջները, այլ ոչ թե նյութաիրավական իմաստով պահանջի իրավունքը, որը ՔՕ 397-րդ հոդվածի և ամբողջ պարտավորական իրավունքի ընդհանուր կարգավորումների համաձայն՝ պետք է բխի կողմերի միջև առկա պարտավորությունից և որպիսի իրավահարաբերություն կողմերի միջև առկա չէ:

Նշվածի արդյունքում Դատարանը գտնում է, որ Լևոն Օրդուխանյանը չի կարող գնահատվել որպես Հմայակ Հարությունյանի իրավահաջորդ ՔՕ 187-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կիրառման առնչությամբ, ինչը ևս անհիմն է դարձնում վերջինիս կողմից որպես Հայցվոր վեճի առարկա գույքի նկատմամբ

սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջը՝ ձեռքբերման վաղեմության ուժով:

Արդյունքում, հաշվի առնելով, որ դատավարական իրավահաջորդության արդյունքում հայցվոր է հանդիսանում Լևոն Օրդուխանյանը, որի մասով եզրահանգումներն արդեն իսկ բացառում են հայցի բավարարումը նրա նկատմամբ, Դատարանը գտնում է, որ մյուս բոլոր փաստերի քննարկումը՝ ներառյալ Հմայակ Հարությունյանի կողմից վեճի առարկա գույքի նկատմամբ փաստացի վաղեմային տիրապետման և դրան ներկայացվող պայմանների առկայությունը, հանդիսանում է առարկայազուրկ և ինքնանպատակ»:

15. Դատարանի վերը մեջբերված վճիռը 2023 թվականի հունիսի 26-ին բողոքարկվել է «Օկտագոն» սպառողական կոոպերատիվի նախագահ Լևոն Օրդուխանյանի կողմից:

16. Նախորդ կետում նշված բողոքի առթիվ ՀՀ քաղաքացիական վերաքննիչ դատարան ներկայացրած իր պատասխանում Դիմողը, ի թիվս այլնի, նշել է, որ մեկ այլ՝ դարձյալ Դիմողի դեմ իր գույքի մեկ այլ վարձակալի կողմից ներկայացված հայցի հիման վրա հարուցված՝ թիվ ԵԴ/8745/02/18 գործով, որտեղ ներկայացված հայցադիմումին կից Լ. Օրդուխանյանն օգտագործել է նույն, ընդ որում՝ մեկ փաստաթղթի միջոցով կազմված, մեկ այլ անձի՝ այդ գործով հայցվոր Ալբերտ Հակոբյանի հետ կնքված ցեսիոն պայմանագիրը՝ կրկին Դիմողին սեփականության իրավունքով պատկանող տարածքի մի մասի նկատմամբ ներկայացված պահանջի շրջանակներում, Առաջին ատյանի դատարանը 2021 թվականի մայիսի 19-ի որոշմամբ ներկայացված հայցը թողել է առանց քննության՝ **իրավահաջորդության անհնարինության պատճառով**, իսկ Վերաքննիչ դատարանն այդ գործով հաստատել է այն մեկնաբանությունը, որն ընկած է իր՝ Դիմողի գործով՝ Առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացված և Լևոն Օրդուխանյանի կողմից բողոքարկված վճռի հիմքում:

17. 2024 թվականի մարտի 29-ին Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը, քննելով հայցվոր Հմայակ Հապետնակի Հարությունյանի իրավահաջորդ Լևոն Օրդուխանյանի ներկայացուցչի կողմից բերված վերաքննիչ բողոքը՝ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանի՝ 19.04.2023 թ. թիվ ԵԴ/6908/02/18 վճռի դեմ, որոշել է՝ «Վերաքննիչ բողոքը մասնակիորեն բավարարել: [Դատարանի] վճիռը մասնակիորեն՝ հայցը մերժելու մասով բեկանել և փոփոխել, այն է՝ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով ճանաչել Հմայակ Հարությունյանի իրավահաջորդ Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքը քաղաք Երևան, Թումանյան փողոցի 2-րդ անցուղի 5 տուն հասցեում գտնվող 51,62քմ մակերեսով հողամասի նկատմամբ: Վճիռը մնացած մասով թողնել անփոփոխ»:

18. Վերաքննիչ դատարանը, մասնավորապես, գտել է. «(...) Դատարանի եզրահանգումն իրավաչափ չէ հետևյալ պարճառաբանությամբ.

(...)

Տվյալ դեպքում Հմայակ Հարությունյանը հայց է ներկայացրել Դատարան և խնդրել է իր կողմից տիրապետվող շենք-շինություններով ծանրաբեռնված,

սակայն սույն գործով պատասխանողներին սեփականության իրավունքով պարկանող հողամասի նկատմամբ՝ այն բացահայտ, բարեխիղճ և անընդմեջ փաստարուց ավելի ժամանակահատվածում որպես սեփական անշարժ գույք իր կողմից փորապետելու /ծեղքերման վաղեմություն/ հիմքով ճանաչել իր սեփականության իրավունքը: Ի հիմնավորումն իր վկայակոչած փաստերի վերջինս **Դատարան է ներկայացրել ստացական, որի համաձայն դեռևս 1974թ. գնել են Երևանի Թումանյան 2-րդ անցուղի, թիվ 5 հասցեում գտնվող բնակելի տուն, թիվ 21 տեղամասի լիազոր ներկայացուցչի կողմից հաստատված հարևանների՝ Սուրեն Բեկչյանի, Մանուկ Հովհաննիսյանի, Արթուր Ավետիսյանի և Ալբերտ Հակոբյանի հայտարարությունն** այն մասին, որ Հմայակ Հարությունյանը իր ընտանիքի հետ միասին 1974 թվականից սկսած մինչ այժմ բնակվում է ք. Երևան, Թումանյան փողոց, 2-րդ անցուղի, թիվ 5 բնակելի տանը, Երևանի քաղաքապետի 08.07.2010 թվականի թիվ 3027-Ա որոշումը, որի համաձայն՝ վերը նշված հասցեում գտնվող բնակելի տան և դրա սպասարկման համար անհրաժեշտ 51.62 քմ մակերեսով հողամասի նկատմամբ ճանաչել է նրա սեփականության իրավունքը և տրվել է գլխավոր հատակագիծ, ՀՀ ԿԱ ԱԳԿ ՊԿ 2010թ. գրությունը, որով մերժել են վերը նշված որոշման հիմքով ծագած Հմայակ Հարությունյանի սեփականության իրավունքը գրանցելու դիմումը՝ հողամասն այլ անձանց անվամբ որպես սեփականություն գրանցված լինելու պարզառարկանությամբ:

Վերոնշյալ ապացույցների գնահատմամբ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Դատարանը եկել է՝ հայցը մերժելու վերաբերյալ անհիմն եզրահանգման, **քանի որ այդպիսիք օբյեկտիվորեն չգնահատելու արդյունքում հաստատված չի համարել այն փաստը**, որ Հմայակ Հարությունյանը չհանդիսանալով վերը նշված հասցեում գտնվող պատասխանողներին պարկանող 51.62 քմ մակերեսով հողամասի սեփականատեր մի քանի տասնյակ տարիներ շարունակ բարեխիղճ, բացահայտ և անընդմեջ փորապետել է այդ հողամասը՝ որպես սեփական անշարժ գույք/հողամասի վրա առկա են Հմայակ Հարությունյանի կողմից փորապետվող շենք շինություններ, որոնց նկատմամբ Երևանի քաղաքապետի 08.07.2010 թվականի թիվ 3027-Ա որոշմամբ ճանաչվել է նրա սեփականության իրավունքը/, ուստի հայցը հիմնավոր է և բավարարման ենթակա, հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ գործի դատաքննության ընթացքում վերոնշյալ ապացույցներով հաստատված փաստերը հերքող որևէ ապացույց չի ներկայացվել:

Ինչ վերաբերում է հայցվոր Հմայակ Հարությունյանի իրավահաջորդության հարցին, ապա Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ այն լուծվել է Դատարանի դեռևս 17.06.2020թ. որոշմամբ՝ սկզբնական հայցվոր Հմայակ Հապետնակի Հարությունյանին փոխարինելով նրա իրավահաջորդով՝ Լևոն Վալերիի Օրդուխանյանով, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ պահանջի զիջման պայմանագրով հայցով ներկայացված պահանջի իրավունքը զիջվել է և դրա հաշվառմամբ է լուծվել իրավահաջորդության հարցը, որպիսի որոշման դեմ շուրջ երեք տարի տևած գործի քննության ընթացքում առարկություններ չեն

արձանագրվել, և նման պայմաններում Դատարանը կրկին անգամ չպետք է անդրադառնար այդ հարցի քննարկմանը:

(...) Ինչ վերաբերում է պատասխանում հիշատակված՝ թիվ ԵԴ/8745/02/18 քաղաքացիական գործով Վերաքննիչ դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշմանը, ապա Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 10-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը պետք է հիմնավորի **նույնանման** փաստերով այլ գործով Վճռաբեկ դատարանի կողմից իրավական նորմի մեկնաբանությունից փարբերվող մեկնաբանության դեպքում օրենքի և այլ նորմարիվ իրավական ակտի՝ Վճռաբեկ դատարանի մեկնաբանությունից շեղվելը, և ամեն դեպքում արձանագրում է, որ այն չի կարող նախադարձի համարվել սույն քաղաքացիական գործով, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նախկինում քննված քաղաքացիական, սնանկության կամ վարչական գործով դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատական ակտով հաստատված գործի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը գործին մասնակցող նույն անձանց մասնակցությամբ այլ գործ քննելիս կրկին չեն ապացուցվում, **մինչդեռ թիվ ԵԴ/8745/02/18 քաղաքացիական գործին և սույն գործին մասնակցող անձինք նույնը չեն: Բացի այդ, նշված գործով փաստական հանգամանքներն այլ են, քանի որ այդ գործով բացակայում է հայցվորին իրավահաջորդով փոխարինելու վերաբերյալ Դատարանի որոշումը, ինչպես նաև չի վկայակոչվել Երևանի քաղաքապետի որոշմամբ հայցվորի իրավունքը անշարժ գույքի նկատմամբ ճանաչված լինելու փաստը:**

19.2024 թվականի օգոստոսի 21-ին Վճռաբեկ դատարանը, քննելով Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի՝ 29.03.2024 թ. որոշման դեմ Անդրանիկ Մանուկյանի բերած վճռաբեկ բողոքը քննության ընդունելու հարցը, որոշել է. «(...) ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 29.03.2024 թվականի որոշման դեմ Անդրանիկ Մանուկյանի բերած վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժել»: Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը այդ որոշման մեջ նշել է հետևյալը՝ «Վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ տրված նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումների մասին բողոք բերած անձի փաստարկները մասամբ հիմնավորված համարելով հանդերձ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ բողոքում ներկայացված հիմնավորումները բավարար չեն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով սահմանված հիմքով բողոքը վարույթ ընդունելու հետևության հանգեղու համար, քանի որ այդ խախտումները Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ չեն հանգեցրել արդարադատության բուն էության խաթարմանը»:

20. Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի դատավոր Էդգար Սեդրակյանի հատուկ կարծիքում արձանագրվել է հետևյալը.

- նյութական առումով պահանջի զիջման իրավահաջորդության համար անհրաժեշտ է առնվազն պարտատիրոջը պարտավորության հիման վրա պատկանող իրավունքի առկայություն: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության

օրենսգրքի 34-րդ հոդվածի և 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներից (համապատասխանաբար՝ առ այն, որ հայցվորը «գործին մասնակցող այն անձն է, որն իր կամ օրենքով նախատեսված դեպքերում **այլ անձի իրավունքների պաշտպանության նպատակով հայցադիմում է ներկայացրել**» դատարան, և «դատավարությունից գործին մասնակցող անձանցից մեկի դուրս գալու դեպքում (... պահանջի զիջում... և այլն)» դատարանը որոշում է կայացնում գործին մասնակցող անձին նրա իրավահաջորդով փոխարինելու վերաբերյալ) հետևում է, որ «առնվազն դատարան դիմելու պահին հայցվորի մոտ պետք է ձևավորված լինի համոզմունք առ այն, որ վերջինիս իրավունքները խախտվել են, այլ կերպ ասած հայցվորի մոտ պետք է առկա լինի իրավական շահագրգռվածություն».

- Վճռաբեկ դատարանը՝ 2022 թվականի դեկտեմբերի 26-ի՝ «ՆԱԻՐԻ ԻՆՇՈՒՐԱՆՍ» ապահովագրական սահմանափակ պատասխանատվության ընկերությունն ընդդեմ Համլետ Գալստյանի թիվ ՇԴ/3360/02/21 քաղաքացիական գործով որոշմամբ արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ դատավարական իրավահաջորդությամբ դատարանը **գործին մասնակցող անձին փոխարինում է իրավահաջորդով, եթե նյութական իրավահաջորդության մասին վեճը բացակայում է**, այդ փաստն արդեն իսկ հաստատված կամ ձևակերպված է օրենքով սահմանված կարգով, և դրա վերաբերյալ ներկայացվել է համապատասխան ապացույց.

- «(...) նյութական իրավահաջորդության փաստը հաստատող ապացույցի բացակայության պայմաններում դատավարական իրավահաջորդությունը չէր կարող լինել թույլատրելի» և սույն գործով վճռաբեկ բողոքը պետք է ընդունվեր վարույթ, քանի որ «վճռաբեկ բողոքում ներկայացված հիմնավորումները բավարար են [եղել] բողոքը վարույթ ընդունելու հետևության հանգելու համար, հետևյալ հիմքի առկայությամբ՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, քանի որ բողոքարկվող դատական ակտը կայացնելիս Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի պահանջի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը»:

Դիմողի դիրքորոշումները

21. Դիմողը, ներկայացնելով թիվ ԵԴ/6908/02/18 քաղաքացիական գործի դատավարական նախապատմությունը, վերլուծելով Սահմանադրության, քաղաքացիական և քաղաքացիադատավարական օրենսդրության վերաբերելի կարգավորումներն ու դրանց առնչությամբ Սահմանադրական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ) վերաբերելի դիրքորոշումները, գտել է, որ տվյալ գործով վիճարկվող նորմերին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը հանգեցրել է իր՝ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 60-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, 61-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 75, 78, 79, 80

և 81-րդ հոդվածներով երաշխավորված իրավունքների, ինչպես նաև 171-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված պայմանների խախտման:

22. Մասնավորապես, Դիմողը, ի թիվս այլնի, իր փաստարկները ներկայացրել է չորս խումբ ենթադրյալ խախտումների շրջանակներում՝ նշելով, որ սույն գործով տեղի է ունեցել՝

1) **դատական պաշտպանության մատչելիության իրավունքի խախտում**, քանի որ Դիմողը գրկվել է Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2020 թվականի հունիսի 17-ի որոշումը վիճարկելու դատարանի մատչելիության և իրավական պաշտպանություն հայցելու իրավունքներից, որով սկզբնական հայցվոր Հմայակ Հարությունյանը փոխարինվել էր «Օկտագոն» սպառողական կոոպերատիվի նախագահ Լևոն Օրդուխանյանով,

2) **սեփականության իրավունքի խախտում այնքանով, որքանով Դիմողը գրկվել է իր սեփականության իրավունքից**, քանի որ՝

- դատարանները ցեսիայի պայմանագրի հիման վրա ընդունելի են համարել դատավարական իրավահաջորդությամբ սեփականության ձեռքբերման վաղեմության իրավունքի փոխանցումը և սկզբնական հայցվոր Հմայակ Հարությունյանին փոխարինել են պատասխանող Լևոն Օրդուխանյանով, այն դեպքում, երբ հայցվոր Հմայակ Հարությունյանը դատարան դիմելիս չի ունեցել որևէ իրավունք պահանջվող գույքի նկատմամբ, և օրենքով նախատեսված չի եղել ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի փոխանցման հնարավորություն,

- դատարանների կողմից ձեռքբերման վաղեմության ուժով «օրենքով սահմանված դեպքերի» խախտմամբ Դիմողի գույքի նկատմամբ ճանաչվել է Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքն այն դեպքում, երբ Լևոն Օրդուխանյանը երբևէ չի բնակվել կամ հաշվառվել նշված տարածքում, ավելին՝ սեփականության իրավունքի ճանաչման պահին՝ պահանջվող գույքը եղել է քանդված՝ Լևոն Օրդուխանյանի բիզնես ծրագրի իրականացման նպատակով,

3) **Վճռաբեկ դատարանի մատչելիության իրավունքի խախտում**, քանի որ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատը 2024 թվականի օգոստոսի 21-ի որոշմամբ մերժել է դիմող Անդրանիկ Մանուկյանի վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունել այն պայմաններում, երբ արձանագրել է, որ նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումների մասին բողոք բերած անձի փաստարկները հիմնավորված են, ինչպես նաև, երբ Դիմողը փաստացի հիմնավորել է, որ ստորադաս դատարանների կայացրած դատական ակտերը հակասում են միևնույն հարցի վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած մեկ այլ՝ թիվ ԵԴ/8745/02/18 գործով դատարանի արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին²:

² Որոշման՝ սույն կետի 1-ին և 3-րդ ենթակետերի ներքո Դիմողի կողմից շարադրված հիմնավորումների մասով, տե՛ս Սահմանադրական դատարանի՝ 2025 թվականի հուլիսի 1-ի ՍԴԱՈ-104 որոշումը, որով սույն գործով դիմումի քննությունն այդ մասով կարճել է:

23. Օրենքով նախատեսված պահանջի խախտմամբ և օրենքով սահմանված ընթացակարգի բացակայությամբ Դիմողի հողատարածքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման պահանջը Լևոն Օրդուխանյանին փոխանցելու ընթացակարգի սահմանադրականության հարցադրման առնչությամբ Դիմողը եզրահանգել է, որ Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածը, 397-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ինչպես նաև Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 34-րդ հոդվածը, 40-րդ հոդվածն ու դրանց իրավակիրառ պրակտիկայում դատարանների կողմից տրված մեկնաբանությունը չեն համապատասխանում Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 60-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, 61-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 75, 80 և 81-րդ հոդվածներով երաշխավորված իրավունքներին և երաշխիքներին այնքանով, որքանով, ի հակադրումն դրանց պահանջների և վերջիններիս վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի և ՄԻԵԴ իրավական դիրքորոշումների, Դիմողը գրկվել է իր սեփականության իրավունքից, քանի որ դատարանները ցեսիայի պայմանագրի հիման վրա ընդունելի են համարել դատավարական իրավահաջորդությամբ սեփականության ձեռքբերման վաղեմության իրավունքի փոխանցումը և սկզբնական հայցվոր Հմայակ Հարությունյանին փոխարինել են պատասխանող Լևոն Օրդուխանյանով այն դեպքում, երբ սկզբնական հայցվոր Հմայակ Հարությունյանը դատարան դիմելիս չի ունեցել որևէ իրավունք պահանջվող գույքի նկատմամբ և օրենքով նախատեսված չի եղել ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի փոխանցման հնարավորություն:

24. Դիմողը նշում է, որ սեփականության իրավունքը պաշտոնապես գրանցվել և վավերացվել է 22.08.1991 թ.: Համաձայն 29.08.1991 թ. տրված տեղեկանքի՝ Դիմողը ճանաչվել է նույն հասցեով տարածքի սեփականատեր: 22.08.1991 թ.-ից վճարել է հողի և անշարժ գույքի բոլոր հարկերը՝ ամբողջ 880 քմ տարածքի համար (անդորրագրերը պահպանվել են 1994 թվականից): Ավելին, թիվ ՎԴ/3258/05/16 վարչական գործով Վարչական դատարանի՝ 14.02.2017 թ. վճռով և Վերաքննիչ վարչական դատարանի՝ 15.06.2018 թ. որոշմամբ համայնքային իշխանությունները միջնորդել են իրենից բռնագանձել գույքահարկի լրացուցիչ վճարներ: Դիմողը նշում է. **«Հեղազա տարիներին (...) պարբերաբար դիմել է Անշարժ գույքի պեղական կադաստր՝ 880 ք.մ. տարածքի նկատմամբ իր իրավունքները գրանցելու համար, սակայն նրա դիմումները ենթադրյալ անհամապատասխանությունների և համընկնումների պատճառով հեղուղականորեն մերժվել են՝ առանց լրացուցիչ բացատրությունների»:**

25. Դիմողը փաստում է, որ «Օկտագոն» սպառողական կոոպերատիվի նախագահ Լևոն Օրդուխանյանը 2017 թվականից Երևանի քաղաքապետարան է ներկայացնում տարբեր բիզնես նախագծեր՝ Սայաթ-Նովա փ. թիվ 10 և Աբովյան 22 շենքերի բակում մինչև 12 հարկանի բնակելի համալիր կառուցելու համար, և նույն շենքերի բակում է գտնվում իրեն պատկանող 880 քմ տարածքը:

26. ՀՀ քաղաքաշինության կոմիտեի նախագահ Ա. Էլոյանի՝ 2018 թվականի հոկտեմբերի 17-ի գրությունն՝ ուղղված Երևանի քաղաքապետ Հ. Մարությանին,

որով վերջինիս պաշտոնապես առաջարկվել է ձեռնպահ մնալ Սայաթ-Նովա 10 և Աբովյան 22ա շենքերի բակային տարածքում նոր բազմաբնակարան շենքերի կառուցման ծրագրերից՝ սահմանված նորմատիվ պահանջներին չհամապատասխանելու պատճառով³։ Դիմողը նշում է, որ չնայած դրան, 2019 թվականին Երևանի քաղաքապետը հավանություն է տվել 12 հարկանի բնակելի համալիրի կառուցմանը։ «Ըստ նախագծի՝ նախատեսվող շինարարությունը ներառել է նաև դիմող Անդրանիկ Մանուկյանին պատկանող տարածքը՝ դրա վրա գտնվող կառույցները բնորոշելով որպես **«նախնական պայմանավորվածությամբ ձեռքբերման ենթակա»** և **«քանդման ենթակա կառույցներ»**»:

27. Այնուհետև, Դիմողի տան անմիջապես կողքին՝ տան պատուհաններից 4,5 մետր հեռավորության վրա՝ հակառակ 12 հարկանի շենքի համար պահանջվող առնվազն 20 մետր հեռավորություն պահպանելու նորմատիվային պահանջի, 12 մետր խորությամբ հողի մեջ փորված փոսից սկսվել է շինարարությունը՝ ստեղծելով անապահով պայմաններ նրա և վերջինիս ընտանիքի անդամների համար, որոնց թվում են նրա կինը և երեք անչափահաս երեխաները:

28. Դիմողը նշում է. «ՀՀ քաղաքաշինության, տեխնիկական և հրդեհային անվտանգության տեսչական մարմնի ստուգումներով և գրություններով, փորձագիտական եզրակացություններով արձանագրվել են նշված շինարարության իրականացման նորմատիվային խախտումները՝ ընդգծելով, որ կառուցվող շենքը չի գտնվում իր տեղում, խախտված է տեղադիրքը, կառուցապատողն իրականացրել է Անդրանիկ Մանուկյանի հողազավթում, պահպանված չեն հրդեհային անվտանգության կանոնները, կառուցապատման նախագծում առկա են առերևույթ կեղծման վերաբերյալ տվյալներ»:

29. Դիմողը ներկայացրել է ՀՀ քաղաքաշինության, տեխնիկական և հրդեհային անվտանգության տեսչական մարմնի ղեկավարի տեղակալի 2022 թվականի ապրիլի 22-ի գրությունը, որի համաձայն՝ շինարարական աշխատանքներն իրականացվել են ի սկզբանե հաստատված նախագծից շեղումով, ինչպես նաև 2022 թվականի մայիսի 2-ին տրված փորձագիտական եզրակացություն առ այն, որ բազմաբնակարան շենքի կառուցումը խախտում է Դիմողի տարածքի սահմանները և հանդիսանում է հողազավթում:

30. Բացի դրանից, Դիմողի կողմից ներկայացվել է ՀՀ քաղաքաշինական, տեխնիկական և հրդեհային անվտանգության տեսչական մարմնի ղեկավարի տեղակալի 2022 թվականի օգոստոսի 8-ի գրությունը, որով Դիմողին է ուղարկվել նույն մարմնի ղեկավարի՝ ՀՀ գլխավոր դատախազին ներկայացրած գրության պատճենը, որտեղ նշվել է՝ **«Տեսչական մարմնի դիտարկմամբ վերոգրյալ խախտումների ամբողջությունն իրենց որակական և քանակական հատկանիշներով բնութագրվում են հանրորեն բարձր վտանգավորությամբ, ուստի խնդրում են սույն գրությունն ընդունել որպես հանցագործության մասին հաղորդում»**⁴:

³ Տե՛ս գործի նյութերը, էջ 150:

⁴ Տե՛ս գործի նյութերը, էջեր 185-189:

31. Ըստ Դիմողի՝ սույն գործով պարզապես անտեսվել է այն պարզ իրողությունը, որ տվյալ դեպքում հայցվող տարածքի նկատմամբ Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքի ճանաչմամբ Դիմողի սեփականության իրավունքի նկատմամբ իրականացված միջամտությունը տեղի է ունեցել «օրենքին համապատասխան» գործելու սահմանադրական և կոնվենցիոն պահանջի խախտմամբ, գործող կառուցակարգերի շրջանցմամբ, ինչի մասին հստակ արձանագրվել է Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2023 թվականի ապրիլի 19-ի վճռում, ինչպես նաև Վճռաբեկ դատարանի դատավոր Է. Սեդրակյանի հատուկ կարծիքում: Մասնավորապես՝ դատարաններն այնպես են մեկնաբանել նյութական և դատավարական իրավահաջորդության ինստիտուտները կանոնակարգող Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածում, 397-րդ հոդվածի 1-ին մասում, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 34-րդ հոդվածում, 40-րդ հոդվածում ամրագրված պահանջները, որ հայցվոր Հմայակ Հարությունյանի իրավահաջորդ է ճանաչվել պատասխանող Լևոն Օրդուխանյանն այն դեպքում, երբ հայցվոր Հմայակ Հարությունյանը դատարան դիմելիս չի ունեցել որևէ իրավունք կամ պարտավորություն, ինչը կարող էր իրավահաջորդության կարգով փոխանցվել Լևոն Օրդուխանյանին: Այլ կերպ, ըստ Դիմողի, տվյալ պարագայում բացակայել է նյութական իրավունքի տեսանկյունից գոյություն ունեցող որևէ իրավունք կամ պարտավորություն, որը «օրենքի հիման վրա» դատավարական կառուցակարգով կարող էր անցնել հայցվոր Հմայակ Հարությունյանից նույն գործով պատասխանող Լևոն Օրդուխանյանին, մինչդեռ հայցվոր Հմայակ Հարությունյանը, չունենալով որևէ սեփականության իրավունք, որպես տնվոր բնակվել է այն տնային տնտեսությունում, որը նոտարական կարգով վավերացված նվիրատվության պայմանագրի հիման վրա եղել է Դիմողի սեփականությունը:

32. Ավելին, ըստ Դիմողի՝ օրենքով նույնիսկ նախատեսված չի եղել նաև ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի իրավահաջորդության կարգով փոխանցման հնարավորություն, ինչի մասին նշվել է նաև Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2023 թվականի ապրիլի 19-ի վճռում, ինչպես նաև Վճռաբեկ դատարանի դատավոր Է. Սեդրակյանի հատուկ կարծիքում:

33. Այնուհետև Դիմողը, «օրենքով նախատեսված դեպքերի» սահմանադրական պայմանի խախտմամբ իրեն պատկանող գույքի նկատմամբ բիզնես շահեր հետապնդող Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքի ճանաչման սահմանադրականության հարցադրման շրջանակներում մեջբերելով ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ձեռքբերման համար անհրաժեշտ նախապայմանների վերաբերյալ սահմանված պահանջները և համադրելով դրանք գործի փաստական հանգամանքների հետ, եզրակացրել է, որ Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, ինչպես նաև ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչման վերաբերյալ Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածը ենթարկվել են այնպիսի մեկնաբանության, որ ակնհայտորեն խախտվել է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 4-րդ մասով

4(121)/2025

◆ ՏԵՂԵԿՎՈՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

նախատեսված՝ «Օրենքով նախատեսված դեպքերում», ինչպես նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԿ) Արձանագրության 1-ին հոդվածից բխող՝ «Օրենքով նախատեսված պայմաններով» պահանջները: Այսպես՝ սույն գործով դատարաններն անմիջականորեն կիրառման ենթակա իրավադրույթին այնպիսի մեկնաբանություն են տվել, որ Դիմողի կողմից դեռևս 1991 թվականի նոտարական կարգով վավերացված նվիրատվության պայմանագրով ձեռք բերված և տիրապետվող՝ ք. Երևան, Թումանյան 2-րդ անցուղի, 5-րդ տուն հասցեում գտնվող 51,62 քմ մակերեսով հողամասի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության ուժով ճանաչվել է Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքն այն դեպքում, երբ վերջինս գեթ մեկ օր չի բնակվել նշված տարածքում կամ տիրապետել նշված տարածքը, ինչի մասին նաև հստակ արձանագրվել է **Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2023 թվականի ապրիլի 19-ի վճռում՝ ընդգծելով, որ գործով չի ներկայացվել որևէ հիմք կամ ապացույց, որը կփաստեր «Օկտագոն» սպառողական կոոպերատիվի նախագահ Լևոն Օրդուխանյանի կողմից նշված հողատարածքը տիրապետելու հանգամանքը:**

34. Բացի դրանից, Դիմողը նշել է, որ վերը նկարագրված պայմաններում երբևէ չէր կարող նշված հողամասի նկատմամբ սահմանադրական պահանջի խախտմամբ ճանաչվել Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքը՝ ընդգծելով, որ նշված կազմակերպությունը բիզնես շահերի սպասարկմանն ուղղված բազմաբնակարան համալիրի կառուցապատման համար դեռևս տարիներ առաջ, ինչպես հիմնավորվել է տեսչական մարմնի ստուգումներով, գրություններով և փորձագիտական եզրակացություններով, ունեցել է անօրինական ճանապարհով նշված հողամասին տիրանալու, դրա վրա գտնվող գույքը քանդելու նպատակ և սկսել է այն հետևողականորեն իրագործել: Ավելին, դատական ակտերի կայացման և նշված տարածքի նկատմամբ Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքի ճանաչման պահին արդեն իսկ նշվածը փաստացի քանդված է եղել նրա կողմից:

35. Արդյունքում, Դիմողը եզրակացրել է, որ Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքի ճանաչման գործընթացը եղել է դատարանների կողմից՝ անմիջականորեն կիրառման ենթակա նորմերին Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված՝ «օրենքով սահմանված դեպքերի» շրջանցմամբ տրված մեկնաբանության արդյունք, ինչի հետևանքով Դիմողը զրկվել է նույն հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված օրինական հիմքով ձեռք բերած և իր սեփականությունը համարվող 880 քմ տարածքում ներառված՝ 51,62 քմ մակերեսով հողամասն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, տնօրինելու սահմանադրական իրավունքից:

36. Ամփոփելով Դիմողն ընդգծել է, որ Սահմանադրական դատարան ներկայացրած իր Դիմումն իրավական վերջին հնարավորությունն է՝ վերականգնելու Դիմողի խախտված սահմանադրական հիմնարար իրավունքները, և խնդրել է.

«(...)

2. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածը, 397-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 34-րդ հոդվածը, 40-րդ հոդվածն ու իրավակիրառ պրակտիկայում դատարանների կողմից դրանց տրված մեկնաբանությունը ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 60-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, 61-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 75-րդ, 80-րդ և 81-րդ հոդվածներով երաշխավորված իրավունքներին և երաշխիքներին հակասող և անվավեր, այնքանով որքանով որ, ի հակադրումն դրանց վերաբերյալ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների և միջազգային առաջադեմ չափորոշիչների, Դիմող Անդրանիկ Մանուկյանը գրկվել է իր սեփականության իրավունքից, քանի որ դատարանները ցեսիայի պայմանագրի հիման վրա ընդունելի են համարել դատավարական իրավահաջորդությամբ սեփականության ձեռքբերման վաղեմության իրավունքի փոխանցումը և սկզբնական Հայցվոր Հմայակ Հարությունյանին փոխարինել են Պատասխանող Լևոն Օրդուխանյանով, այն դեպքում, երբ Հայցվոր Հմայակ Հարությունյանը դատարան դիմելիս չի ունեցել որևէ իրավունք պահանջվող գույքի նկատմամբ և օրենքով նախատեսված չի եղել ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի փոխանցման հնարավորություն:

3. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, 187-րդ հոդվածն ու իրավակիրառ պրակտիկայում դրանց տրված մեկնաբանությունը ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի 60-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, 61-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 75-րդ, 80-րդ և 81-րդ հոդվածներով երաշխավորված իրավունքներին հակասող և անվավեր, այնքանով որքանով որ, ի հակադրումն դրանց վերաբերյալ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների և միջազգային առաջադեմ չափորոշիչների, Դիմող Անդրանիկ Մանուկյանը գրկվել է իր սեփականության իրավունքից, քանի որ դատարանների կողմից ձեռքբերման վաղեմության ուժով «օրենքով սահմանված դեպքերի» խախտմամբ Դիմող Անդրանիկ Մանուկյանի գույքի նկատմամբ ճանաչվել է Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքն այն դեպքում, երբ Լևոն Օրդուխանյանը երբևէ չի բնակվել կամ հաշվառվել նշված տարածքում, ավելին՝ սեփականության իրավունքի ճանաչման պահին՝ պահանջվող գույքը եղել է քանդված՝ Լևոն Օրդուխանյանի բիզնես ծրագրի իրականացման նպատակով»:

Պատասխանողի դիրքորոշումները

37. Պատասխանողը վիճարկվող իրավադրույթների և դատարանների կողմից դրանց տրված մեկնաբանությունների սահմանադրականության առնչությամբ իր դիրքորոշումները ներկայացրել է ըստ նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի՝ դրանք վերլուծելով նաև Սահմանադրական

դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի վերաբերելի իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո:

38. Օրենսգրքի կարգավորումների վերաբերյալ Պատասխանողը նշել է, որ ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտն իր էությամբ չի զրկում սեփականատիրոջը իր սեփականության իրավունքից, այլ ուղղակիորեն ենթադրում է, որ եթե որոշակի ժամանակահատվածում սեփականատերը չի կիրառել իր իրավունքները, ապա իրավունքը կարող է փոխանցվել այն անձին, որը տասը տարվա ընթացքում այն բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ տիրապետում է որպես սեփական գույք, հետևաբար՝ **ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտն ունի նպատակ՝ իրավաբանական նշանակություն հաղորդել գոյություն ունեցող փաստացի հարաբերություններին:**

39. Ըստ Պատասխանողի՝ նշված ինստիտուտը թույլ է տալիս ճանաչել այն անձանց իրավունքը, որոնք երկար ժամանակ, բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ տիրապետել են գույքը, ինչը նպաստում է սեփականության իրավունքների պաշտպանությանը և կայունությանը: Այս ինստիտուտը կոչված է պաշտպանելու գույքի երկարատև, բացահայտ և անընդմեջ տիրապետողի սեփականության իրավունքը: Նշված նորմերը ենթադրում են, որ անձը կարող է ձեռք բերել անշարժ գույքի սեփականության իրավունք, եթե տասը տարվա ընթացքում այն բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ օգտագործել է որպես իր սեփականը, որպիսի իրավունքին նա կարող է հավակնել այն դեպքում, երբ գույքն ունի սեփականատեր, սակայն այդ սեփականատերն անհայտ է կամ չի ցուցաբերել իր իրավունքները, կամ երբ նա հրաժարվել է սեփականության իրավունքից՝ կատարելով ակնհայտ գործողություններ կամ ներկայացնելով համապատասխան գրավոր հայտարարություն: Ուստի՝ «(...) ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտի կիրառումը չի հանգեցնում սեփականության իրավունքից զրկման կամ դրա սահմանադրական երաշխիքների խախտման, այն ինքնին չի հանգեցնում սեփականության իրավունքի ճանաչման, այլ փոխկապակցված գնահատվում է սեփականատիրոջ գործողությունների (անգործության), սեփականատիրոջ՝ իր գույքի նկատմամբ վերաբերմունքի համատեքստում: **Նշված մեկնաբանությունների պայմաններում ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտը սահմանադրականության հարց չի առաջացնում:**»

40. Բացի դրանից, Սահմանադրական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի վերաբերելի իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Պատասխանողն արձանագրել է, որ ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտի հետ կապված դատական պրակտիկան վկայում է այդ ինստիտուտի կիրառման արդյունավետ և հստակ կառուցակարգերի առկայության մասին, իսկ Վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացված նախադեպային որոշումներով «սպառիչ սահմանվել են այն նախապայմանները, որոնց առկայության դեպքում հնարավոր կլինի ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտի կիրառմամբ սեփականության իրավունքը ճանաչել»:

41. Միաժամանակ Պատասխանողը գտել է. «(...) Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի, 187-րդ հոդվածի և դատական պրակտիկայում դրանց տրված մեկնաբանությունների՝ Սահմանադրության 75-րդ, 80-րդ և 81-րդ

հոդվածներին հակասելու մասով հիմնավորումներ չի ներկայացրել, այդ հիմնավորումներն առավել միտված են առ այն, որ դատարանը սխալ է կիրառել այդ հոդվածները (օրինակ՝ դատարանը ապացուցված է համարել մի փաստ, ի հավաստումն որի որևէ վերաբերելի և թույլատրելի ապացույց ներկայացված չի եղել)»:

42. Պատասխանողը, մեջբերելով Սահմանադրական դատարանի՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 10-ի ՍԴՈ-1106 որոշմամբ արտահայտված այն դիրքորոշումը, որ «(...) ցեսիայի բովանդակությունը հանգում է **որոշակի պարտավորության հիման վրա** առկա իրավունքի կամ պահանջի անցմանն այլ անձի: **Տվյալ պարագայում տեղի է ունենում պարտավորության մեջ պարտատիրոջ փոփոխություն. ցեսիայի պայմանագրով փոխանցվում է միայն պահանջի իրավունքը, բայց ոչ պարտքը**», արձանագրել է, որ «**Վերոշարադրյալից կարող ենք արձանագրել, որ պահանջի զիջման իրավահաջորդության համար անհրաժեշտ է, որ առնվազն պարտատիրոջը պատկանի պարտավորության հիման վրա գոյացող իրավունքը:** Սա նշանակում է, որ միայն այն դեպքում, երբ պարտատերը ունի համապատասխան իրավունքը (ինչպես՝ պարտավորության կատարումը պահանջելու իրավունք), ապա կարող է այդ իրավունքը փոխանցել կամ զիջել մեկ այլ անձի՝ իրավունք ունենալով, որ այդ իրավահաջորդը նույնպես կարողանա պահանջել պարտապանից պարտավորության կատարում: Հետևաբար, իրավահաջորդությունն իրականացվում է պարտատիրոջը նյութական իրավունքը պատկանելու փաստի ուժով: Այսինքն, նյութական առումով պահանջի զիջման իրավահաջորդության համար անհրաժեշտ է առնվազն պարտատիրոջը պարտավորության հիման վրա պատկանող իրավունքի առկայություն:

Քննարկվող դեպքում անհրաժեշտ է ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքի պահանջը դիտարկել Օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումների շրջանակներում, որտեղ հստակ սահմանվել է «պարտավորության հիման վրա պատկանող իրավունքը (պահանջը)»: (...):

Հաշվի առնելով, որ ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքի պահանջը որևէ պարտավորության հիմք չունի, այլ որոշակի փաստերի հաստատման արդյունքում առաջացող իրավունք է, ապա այն չի կարող մեկնաբանվել ցեսիայի պայմանագրի կարգավորումների տրամաբանությամբ»:

43. Պատասխանողը նշում է, որ անձի դատավարական իրավունքների փոխանցումը (զիջումը) մեկ այլ անձի նշանակում է տվյալ անձին պատկանող դատավարական իրավունքների առկայություն, որը հնարավոր է այն դեպքում, երբ նա լիիրավ օգտվողն է իր իրավունքի: Հետևաբար՝ դատավարական իրավահաջորդության հարցն ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է գնահատել իրավահաջորդության առկայության համար անհրաժեշտ իրավական հիմքերի՝ նյութական և դատավարական իրավունքները զիջելու պայմանի առկայությունը՝ անձին իրավունքը պատկանելու փաստի ստուգումը: Պարտատիրոջը

պարտավորության հիման վրա պատկանող իրավունքն է (պահանջը), որը կարող է այլ անձի փոխանցվել (զիջվել) կամ անցնել այլ անձի:

44. Վերոգրյալի առթիվ մեջբերելով Վճռաբեկ դատարանի 2022 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ ՇԴ/3360/02/21 գործով արտահայտած դիրքորոշումն առ այն, որ դատավարական իրավահաջորդությամբ դատարանը գործին մասնակցող անձին փոխարինում է իրավահաջորդով, **եթե նյութական իրավահաջորդության մասին վեճը բացակայում է**, այդ փաստն արդեն իսկ հաստատված կամ ձևակերպված է օրենքով սահմանված կարգով և դրա վերաբերյալ ներկայացվել է համապատասխան ապացույց, Պատասխանողը, ըստ էության, համաձայնելով Դիմողի, Առաջին ատյանի դատարանի որոշման և Վճռաբեկ դատարանի դատավորի հատուկ կարծիքի հետ, եզրակացնում է, որ **«վիճելի իրավահարաբերության առկայությունը բացառում է դատավարական իրավահաջորդությունը. անհրաժեշտ է նյութական իրավունքի՝ անձին պատկանելու անվիճելի փաստի առկայություն»**, և, *ի թիվս այլնի՝* եզրակացնում, որ **«[ն]շվածից հետևում է, որ դատական պրակտիկան մի դեպքում ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքի ցեսիայի պայմանագրով փոխանցման պայմաններում հայցվոր կողմի իրավահաջորդության հարցին անդրադառնալով թույլ է տալիս իրավահաջորդություն, մեկ այլ դեպքում՝ ոչ: Սակայն նկարագրվածը նորմի սահմանադրականության հարց չի առաջացնում, այլ միատեսական դատական պրակտիկայի զարգացման և իրավունքի զարգացման խնդիր է հանդիսանում»:**

45. Միաժամանակ, Պատասխանողը նշում է. **«[ք]ննարկվող դեպքում հաշվի առնելով, որ դատական պրակտիկան մի դեպքում ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքի ցեսիայի պայմանագրով փոխանցման պայմաններում հայցվոր կողմի իրավահաջորդության հարցին անդրադառնալով թույլ է տալիս իրավահաջորդություն, մեկ այլ դեպքում ոչ, և առկա է նույնաբովանդակ փաստական հանգամանքներով իրավիճակ, որտեղ նույն իրավական նորմերը կիրառվել են ակնհայտ տարբեր մեկնաբանություններով, և մի դեպքում այն հանգեցրել է անձի սեփականության իրավունքի դադարեցմանը»**, եզրահանգել է, որ **«վերը նշված հոդվածները այն մեկնաբանությամբ, որ վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու օրենսդրական հիմքերը բացակայել են, գտնում ենք, որ հանգեցրել են անձի արդար դատաքննության իրավունքի սահմանափակմանը և չեն բխել Սահմանադրությամբ երաշխավորված հիմնարար իրավունքից»:**

46. Ամփոփելով իր դիրքորոշումները՝ Պատասխանողը խնդրել է. **«Անդրանիկ Մանուկյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի, 187-րդ հոդվածի, 345-րդ հոդվածի, 397-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 34-րդ, 40-րդ հոդվածների, 360-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի, 361-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ու դրանց իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանության, բացառությամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի, 397-րդ**

հողվածի և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի համակարգային կիրառությամբ իրավահաջորդություն թույլատրելու վերաբերյալ մեկնաբանությունների, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով ընդունել որոշում Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին»:

Գործի շրջանակներում պարզման ենթակա հանգամանքները

47. Սահմանադրական դատարանը սույն գործով վիճարկվող օրինադրույթների և իրավակիրառ պրակտիկայում դրանց տրված մեկնաբանության սահմանադրականությունը պարզելու համար անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ ներքոնշյալ հարցադրմանը՝

- արդյո՞ք վիճարկվող դրույթներով նախատեսված կարգավորումները՝ դատական պրակտիկայում դրանց տրված մեկնաբանությամբ, հանգեցրել են Դիմողի սեփականության իրավունքի այնպիսի սահմանափակման, որ նա իր սեփականությունից, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 4-րդ մասի պահանջին հակառակ, զրկվել է օրենքով սահմանված ընթացակարգի բացակայությամբ և այլ կերպ, քան «օրենքով սահմանված դեպք[ում]»:

Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սույն դիմումի քննության շրջանակներում հարկ է համարում անդրադառնալ ձեռքբերման վաղեմության իրավահարաբերություններում (Օրենսգրքի 187-րդ հոդված) պարտատիրոջ իրավունքներն այլ անձին անցնելու իրավական հնարավորության (Օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի 1-ին մաս) հարցին՝ միայն սույն գործի հարուցման հիմք ծառայած դիմումի մեջ ներկայացված հիմքերի և հիմնավորումների շրջանակներում:

Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

48. Նախևառաջ, Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ սույն գործով որևէ վարույթի շրջանակներում Դիմողի՝ խնդրո առարկա գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունք ունենալու փաստը չի վիճարկվել, ուստի՝ **Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Դիմողը խնդրո առարկա տարածքի նկատմամբ ունեցել է սեփականության իրավունք, որի առնչությամբ կիրառելի են եղել ինչպես Սահմանադրության 60-րդ հոդվածով, այնպես էլ Կոնվենցիայի Արձանագրության 1-ին հոդվածով նախատեսված երաշխիքները:**

49. Սահմանադրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «Հայաստանի Հանրապետությունն (...) իրավական պետություն է»:

50. Սահմանադրության՝ «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները» վերտառությամբ 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...)

2. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են:

3. Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»:

51. Սահմանադրության 1-ին՝ «Սահմանադրական կարգի հիմունքները» գլխում գետեղված «Սեփականության երաշխավորումը» վերտառությամբ 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«1. Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը»:

52. Սահմանադրության՝ «Սեփականության իրավունքը» վերտառությամբ 60-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք:

(...):

4. Ոչ ոք չի կարող զրկվել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով սահմանված դեպքերի:

(...):»:

53. Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

54. Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

55. Սահմանադրության 79-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ:

56. Սահմանադրության 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ սույն գլխում ամրագրված դրույթների էությունն անխախտելի է:

57. Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան:

2. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները»:

58. Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «Բարձր պայմանավորվող կողմերն իրենց իրավազորության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար ապահովում են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք սահմանված են սույն Կոնվենցիայի I բաժնում»:

59. Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները (...), ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»:

60. Կոնվենցիայի Արձանագրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ունի իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի զրկել նրա գույքից, բացառությամբ ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով (...):»:

61. Սահմանադրական դատարանը 2013 թվականի հունվարի 30-ի ՍԴՈ-1073 որոշմամբ նշել է, որ անձի բացառիկ իրավունքն է իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու և կտակելու իր սեփականությունը՝ պայմանով, որ այդ իրավունքի իրացումը չխախտի այլ անձանց, հանրության և պետության իրավունքներն ու օրինական շահերը, վնաս չպատճառի շրջակա միջավայրին⁵:

62. Սահմանադրական դատարանը, 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշմամբ արձանագրելով, որ Սահմանադրությամբ որպես սեփականության իրավունքի անձեռնմխելիության երաշխիք՝ առանձնացվել է սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը՝ «նախադրյալներ ստեղծելով սեփականատիրոջ կողմից օրինական հիմքով իրեն պատկանող գույքի ազատ տիրապետման, օգտագործման և տնօրինման, ինչպես նաև սեփականության բոլոր ձևերի ազատ զարգացման և հավասար իրավական պաշտպանության համար»⁶, արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումները՝

«5.2. Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է սեփականության իրավունքի վերաբերյալ իր՝ նախկինում արտահայտած դիրքորոշումն առ այն, որ սեփականության իրավունքը, որպես ժողովրդավարական, սոցիալական և իրավական պետության պայմաններում անձի իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորման բնութագրիչ, միաժամանակ նաև որպես մասնավոր և հանրային իրավահարաբերությունների կարգավորման կառուցակարգ, ունի սահմանադրաիրավական կարևոր նշանակություն (Սահմանադրական դատարանի 2018 թվականի հոկտեմբերի 30-ի ՍԴՈ-1432 որոշում, կետ 4.1):»

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սեփականության իրավունքի պաշտպանության՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգում ունեցած ընդգծված կարևորությունն արձանագրված է առաջին հերթին Սահմանադրության «Սահմանադրական կարգի հիմունքները» վերադառությամբ գլխի 10-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը:

⁵ Սահմանադրական դատարանի 2013 թվականի հունվարի 30-ի ՍԴՈ-1073 որոշում, կետ 5:

⁶ Սահմանադրական դատարանի 2018 թվականի հոկտեմբերի 30-ի ՍԴՈ-1432 որոշում, կետ 4.1:

Սեփականության հիմնական իրավունքի պաշտպանության նպատակով սեփականության իրավունքի պաշտպանության երաշխիքներն ամրագրվել են նաև Սահմանադրության 60-րդ հոդվածում:

Վերը նշվածից բացի, Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում արձանագրել, որ սեփականության հիմնական իրավունքը, թեպետ որոշ բովանդակային փոփոխություններով, սակայն որպես հիմնական իրավունքի իրավական ամրագրում 1995 թվականից մինչ այժմ կայուն հետևողականությամբ Կրեդ է գրել Սահմանադրության մեջ և դրանում կատարված բոլոր փոփոխություններում:

Բացի դրանից, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ սեփականության իրավունքի պաշտպանության հանրային իշխանության պարտականությունը Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգի կարևոր բաղադրիչ է նաև մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերով, մասնավորապես, սակայն չսահմանափակվելով միայն՝ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրով (հոդված 17, ընդունված և հռչակված ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 1948 թվականի դեկտեմբերի 10-ի 217 Ա (III) բանաձևով), 1950 թվականի նոյեմբերի 4-ի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի Արձանագրության 1-ին հոդվածով:

Ելնելով սեփականության իրավունքի պաշտպանության՝ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական կարգի բաղադրիչ լինելու հիմնարար սահմանադրական արժեքից՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածով նախատեսվել են սեփականության իրավունքին միջամտությունների՝ (1) սեփականության իրավունքի ընդհանուր սահմանափակումների, (2) սեփականությունից զրկման և (3) հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման նպատակները, իրավական հիմքը և պայմանները:

(...):

5.3. (...) սեփականության իրավունքի առավել խիստ միջամտության երկու հատուկ ձևերի՝ սեփականությունից զրկելու և հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականությունը օտարելու իրավահարաբերությունների կարգավորման նպատակով Սահմանադրության, համապատասխանաբար, 60-րդ հոդվածի 4-րդ մասով (...) սահմանվել են հատուկ նորմեր, որոնք (...) նախատեսված միջամտության խստության աստիճանով և իրավահարաբերությունների բնույթով պայմանավորված, նախատեսել են սեփականության իրավունքին միջամտության սահմանադրաչափության հատուկ և պարտադիր այլ պայմաններ:

Մասնավորապես՝ (...) սեփականությունից զրկվելու ձևով միջամտության սահմանադրաչափության անհրաժեշտ պայման է նաև Սահմանադրության 60-րդ

հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված «դատական կարգի» ապահովումը, ինչպես նաև սեփականությունից զրկվելու դեպքի «օրենքով սահմանված» լինելը⁷:

63. Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2017 թվականի հունվարի 31-ի ՍԴՈ-1340 որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների շրջանակներում նշել է. «(...) Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերում ամրագրված դրույթները կազմում են սեփականության իրավունքի հիմնական բովանդակությունը՝ ամրագրելով այն իրավագործությունները, որոնցից յուրաքանչյուր ոք անարգել պետք է կարողանա օգտվել սեփականության հիմնական իրավունքն իրականացնելիս, այսինքն՝ անձը պետք է առանց որևէ խոչընդոտի կարողանա իրականացնել սեփականությունն իր հայեցողությամբ փորապետելու իրավունքը, օգտագործելու իրավունքը, տնօրինելու իրավունքը, ինչպես նաև ժառանգելու իրավունքը (...)»:

64. Սահմանադրական դատարանի 2020 թվականի հունիսի 18-ի ՍԴՈ-1546, դեկտեմբերի 8-ի ՍԴՈ-1571 և 2024 թվականի հուլիսի 22-ի ՍԴՈ-1741 որոշումները հաստատում են, որ ցանկացած օրենսդրական կարգավորում, այդ թվում՝ գույքային հարաբերություններին վերաբերող, պետք է կառուցված լինի այն տրամաբանությամբ, որ նպաստի իրավունքների իրական և արդյունավետ իրացմանը:

65. Սահմանադրական դատարանի 2006 թվականի նոյեմբերի 21-ի ՍԴՈ-667 որոշմամբ ձեռքբերման վաղեմության ինստիտուտի իրավական բովանդակության վերաբերյալ արձանագրվել է.

«(...) ձեռքբերման վաղեմությունը դասվում է սեփականության իրավունքի ձեռքբերման եղանակների թվին: Ձեռքբերման վաղեմության հիմքով անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման համար պահանջվում է այդ գույքի՝ որպես սեփական ունեցվածքի բարեխիղճ, բացահայտ, անընդմեջ, տևական փորապետում:

Այս նախապայմանները բացառում են ուրիշի գույքը որպես սեփականություն ձեռք բերելու հնարավորությունը, որին փորապետողը փորապետում և օգտագործում է, մասնավորապես, վարձակալության, պահապնության կամ այլ պայմանագրերի հիման վրա, թեկուզև՝ բարեխիղճ, բացահայտ, անընդմեջ և երկարատև, սակայն իր պայմանագրային պարավորությունների գիտակցմամբ այն համարելով ուրիշի գույք և այն փորապետելով ոչ որպես սեփական գույք: Այն կոչված է պաշտպանելու գույքի բարեխիղճ փորապետողի իրավունքները: ՀՀ քաղ. օր.-ի 187 հոդվածը չի խոչընդոտում սեփականության իրավունքի ճանաչմանն ու պաշտպանությանը: Այն նախատեսում է դատական կարգով գույքի բարեխիղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ փորապետողի՝ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ձեռքբերման հնարավորություն»:

66. Վերջապես, սույն գործով լուծման ենթակա հարցին առավել վերաբերելի՝ Սահմանադրական դատարանի՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 10-ի ՍԴՈ-1106 որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշման համաձայն՝

⁷ Սահմանադրական դատարանի [ՍԴՈ-1699](#) որոշում, կետեր 5.2-5.3:

«(...) պահանջի զիջման պայմանագրի /ցեսիայի/ ինստիտուտը նախատեսված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի (այսուհետ՝ օրենսգրքը)՝ «Անձանց փոփոխվելը պարտավորության մեջ» վերաբերությամբ 25-րդ գլխով, որի 397-րդ հոդվածը, մասնավորապես, սահմանում է. «Պարտադիրորեն պարտավորության հիման վրա պարկանող իրավունքը (պահանջը) կարող է նրա կողմից այլ անձի փոխանցվել գործարքով (պահանջի զիջում) կամ անցնել այլ անձի՝ օրենքի հիման վրա»։ Այս կապակցությամբ սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վիճարկվող նորմում հիշատակված ցեսիայի պայմանագիրը քաղաքացիական կապակցության պայմանագիր է, որի նկատմամբ կիրառելի են ցեսիայի ինստիտուտին վերաբերելի ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության համապատասխան դրույթները, իսկ Կոնստիտուցիոն օրենսդրության հիման վրա առաջացած իրավահարաբերությունները կրում են քաղաքացիական բնույթ, (...): Ինչպես վկայում է օրենսգրքի կանոնակարգումը՝ ցեսիայի բովանդակությունը հանգում է **որոշակի պարտավորության հիման վրա առկա իրավունքի կամ պահանջի անցմանն այլ անձի: Տվյալ պարագայում տեղի է ունենում պարտավորության մեջ պարտադիրորեն փոփոխություն. ցեսիայի պայմանագրով փոխանցվում է միայն պահանջի իրավունքը, բայց ոչ պարտքը**»:

67. Սահմանադրական դատարանի՝ վերը մեջբերված դիրքորոշումներին համահունչ դիրքորոշում արտահայտել է նաև Վճռաբեկ դատարանը՝ 2022 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ ՇԴ/3360/02/21 գործով կայացված որոշմամբ՝ արձանագրելով, որ դատավարական իրավահաջորդությամբ դատարանը գործին մասնակցող անձին փոխարինում է իրավահաջորդով, **եթե նյութական իրավահաջորդության մասին վեճը բացակայում է**, այդ փաստն արդեն իսկ հաստատված կամ ձևակերպված է օրենքով սահմանված կարգով և դրա վերաբերյալ ներկայացվել է համապատասխան ապացույց:

68. Մեկ այլ՝ թիվ ԱՐԱԴ/0084/02/12 գործով 2013 թվականի ապրիլի 5-ի որոշմամբ⁸ Վճռաբեկ դատարանն, անդրադառնալով Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 2-րդ մասի այն կարգավորմանը, որ տիրապետման վաղեմությունը վկայակոչող անձը կարող է իր տիրապետման ժամկետին միացնել այն ժամանակը, որի ընթացքում այդ գույքին տիրապետել է այն անձը, որի իրավահաջորդն է ինքը, նշել է.

«Անշարժ գույքի սեփականատիրոջ կողմից գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված գործողությունները պետք է իրականացվեն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածով նախատեսված ժամկետի ընթացքում՝ մինչև գույքի փաստացի տիրապետողի կողմից ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքի ճանաչման պահանջ ներկայացնելը: (...):

Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ **ձեռքբերման վաղեմության հիմքով սեփականության իրավունքի ծագման համար գույքն այլ անձի անցնելու ձևերը, որոնք էլ պայմանավորում են ձեռք բերողի մոտ**

⁸ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.cassationcourt.am/precedent/precedent-single-decision/civil-cases/1136> :

բարեխղճության առկայությունը կամ բացակայությունը, փարբեր են: Ինչպես կամահայտնության գրավոր կամ բանավոր ձևերը, այնպես էլ անծի գործողությունները և հավասարապես անգործությունը կարող են վկայել փրհապետման բարեխղճության մասին:

Բարեխղճության ծագումը, ինչպես և մյուս պայմանները կարևորվում են գույքի փաստացի փրհապետման անցնելու պահին: Այդուհանդերձ, առանձին դեպքերում բարեխղճությունը ժամանակագրական առումով կարող է չհամընկնել գույքի փաստացի փրհապետման անցնելու պահի հետ: Այլ կերպ՝ գույքը փաստացի փրհապետման անցնելու պահին այն ձեռք բերողի մոտ կարող է բացակայել բարեխղճությունը և ծագել ավելի ուշ: Նման դեպքերում ինքնին չպետք է բացառել ձեռքբերման վաղեմության առկայությունը: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նման դեպքերում փաստը փարվա ժամկետի հաշվարկի հոսքը սկսվում է ոչ թե գույքի փաստացի փրհապետման անցնելու պահից, այլ փրհապետման ընթացքում բարեխիղճ դառնալու պահից: Վերջինս էլ ըստ էության նշանակում է, որ գույքն այդ պահից է անցել անծի փրհապետմանը և անցման պահին անձը եղել է բարեխիղճ»⁹:

69. Վերոգրյալ չափորոշիչների լույսի ներքո, սույն գործով Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում պարզել, թե արդյոք Դիմողին սեփականությունից զրկելը տեղի է ունեցել Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված՝ «օրենքով նախատեսված դեպք[եր]ում»:

70. «Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 34-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Հայցվորը գործին մասնակցող այն անձն է, որն իր կամ օրենքով նախատեսված դեպքերում այլ անծի իրավունքների պաշտպանության նպատակով հայցադիմում է ներկայացրել առաջին ատյանի դատարան:

2. Գործի քննության ընթացքում հայցվորի փոխարինում չի թույլատրվում, բացառությամբ իրավահաջորդության դեպքերի:

Նույն օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-րդ մասի համաձայն՝ «Դատավարությունից գործին մասնակցող անձանցից մեկի դուրս գալու դեպքում (...), պահանջի զիջում, (...) և այլն) դատարանը որոշում է կայացնում գործին մասնակցող անծին նրա իրավահաջորդով փոխարինելու վերաբերյալ»:

71. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված իրավակարգավորումներից հետևում է, որ հայցվորն այն անձն է, որը դատարան հայցադիմում ներկայացնելիս առնվազն այդ պահին ունի իրավական շահագրգռվածություն, որպիսին փաստելու համար անհրաժեշտ է, որ ենթադրյալ խախտված իրավունքը պատկանի հայցվորին, իսկ ներկայացված հայցի նպատակը լինի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունն ու վերականգնումը: Այս տրամաբանությունից է բխում

⁹ Համանման դիրքորոշում է արտահայտվել նաև, ի թիվս այլնի, Վճռաբեկ դատարանի 2023 թվականի նոյեմբերի 24-ի թիվ ԵԴ/7920/02/20 գործով որոշմամբ:

հայցվորի փոխարինումը բացառապես իրավահաջորդության դեպքով պայմանավորելը: Օրենսդիրը, նախատեսելով իրավահաջորդության դեպքերի ոչ սպառիչ ցանկ, այնուամենայնիվ, դատավարությունից գործին մասնակցող անձի դուրս գալը պայմանավորել է վերջինիս պատկանող իրավունքի դադարումով:

72. Վերոնշյալ դատավարական կարգավորումների ուսումնասիրության արդյունքում Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ **դատավարական իրավահաջորդության համար հիմք է հանդիսանում նյութական իրավահաջորդությունը**, որը ենթադրում է քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների անցում մեկ անձից մյուսին: Նյութական իրավահաջորդությունը կարող է տեղի ունենալ ինչպես ընդհանուր (քաղաքացու մահ, իրավաբանական անձի վերակազմակերպում), որի շրջանակներում փոխանցվում են բոլոր իրավունքները և պարտականությունները՝ բացառությամբ անձի հետ անխզելիորեն կապված և օրենքով ուղղակի արգելված դեպքերի, այնպես էլ մասնակի (պահանջի զիջում, պարտքի փոխանցում և այլն), երբ անձն **իրեն պատկանող** իրավունքների ու պարտականությունների համակցությունից որևէ մեկ իրավունք կամ պարտականություն է փոխանցում այլ անձի:

73. Օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պարտատիրոջը պարտավորության հիման վրա պատկանող իրավունքը (պահանջը) կարող է նրա կողմից այլ անձի փոխանցվել գործարքով (պահանջի զիջում) կամ անցնել այլ անձի՝ օրենքի հիման վրա: Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի համաձայն՝ պարտավորության ուժով մի անձը (պարտապանը) պարտավոր է մեկ այլ անձի (պարտատիրոջ) օգտին կատարել որոշակի գործողություն՝ վճարել դրամ, հանձնել գույք, կատարել աշխատանք, մատուցել ծառայություն և այլն, կամ ձեռնպահ մնալ որոշակի գործողություն կատարելուց, իսկ պարտատերն իրավունք ունի պարտապանից պահանջել կատարելու իր պարտականությունը:

74. Վերոգրյալից հետևում է, որ պարտավորական հարաբերության մասնակիցներն են պարտատերը, որին պատկանում է պարտականության կատարման պահանջի իրավունքը, և պարտապանը՝ համապատասխանաբար՝ պարտավորության կատարման պարտականությունը կրող կողմը: Այսինքն՝ նյութական առումով պահանջի զիջման իրավահաջորդության համար անհրաժեշտ է առնվազն պարտատիրոջը պարտավորության հիման վրա պատկանող իրավունքի առկայություն:

75. Տվյալ դեպքում գործի փաստերից հետևում է, որ Հմայակ Հարությունյանի և Լևոն Օրդուխանյանի միջև 03.06.2020 թ. կնքված պահանջի զիջման (ցեսիայի) պայմանագրի համաձայն՝ ««Ցեդենս-2-ը (Հմայակ Հապեփնակի Հարությունյան) Ցեսիոնարին (Լևոն Վալերիի Օրդուխանյան) է զիջում թիվ ԵԴ/6908/02/18 քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Գ. Թորոսյանի վարույթում քննվող Հմայակ Հարությունյանի հայցադիմումով ներկայացված հայցապահանջներն ընդդեմ «ՕԿՏԱԳՈՆ» սպառողական կոոպերատիվի, Արտավազդ Նորիկի Այվազյանի, Արեգ Արմենի Օհանջանյանի, Անդրանիկ Քյարամի Մանուկյանի, Մանուշակ Աշոփի Կավիջյանի և Երորոդ անձ ՀՀ ԿԱ ԱՆԳԴ կոմիտեի ձեռք բերման վաղեմության ուժով

սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի իրավունքը, այդ թվում պետական փոքրի, ինչպես նաև այլ դատական ծախսերի մասով»¹⁰:

76. Առաջին ատյանի դատարանը, քննելով Լևոն Օրդուխանյանի կողմից ներկայացված ցեսիայի պայմանագիրը և գտնելով, որ Լևոն Օրդուխանյանը չի հանդիսանում ձեռքբերման վաղեմության տեսանկյունից իրավահաջորդ՝ Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով, նշել է. «(․․․) ՔՕ 187-րդ հոդվածի տեսանկյունից առկա չէ պարտավորական կամ այլ իրավունք, որը կարող է զիջվել կամ փոխանցվել մասնակի իրավահաջորդության այլ եղանակով, ինչի արդյունքում ներկայացված ցեսիայի պայմանագիրը ձևական առումով կարող էր գնահատվել միայն դատավարական իմաստով իրավահաջորդության հիմք, սակայն նյութականիրավական առումով իրավահաջորդություն առկա չէ: (․․․)»:

77. Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը, անդրադառնալով Հմայակ Հարությունյանի իրավահաջորդության հարցին, արձանագրել է, որ այն լուծված է եղել Դատարանի դեռևս 17.06.2020 թ. որոշմամբ՝ սկզբնական հայցվոր Հմայակ Հարությունյանին փոխարինելով նրա իրավահաջորդով՝ Լևոն Օրդուխանյանով, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ պահանջի զիջման պայմանագրի համաձայն՝ հայցով ներկայացված պահանջի իրավունքը զիջվել է, և դրա հաշվառմամբ է լուծվել իրավահաջորդության հարցը, որպիսի որոշման դեմ շուրջ երեք տարի տևած գործի քննության ընթացքում առարկություններ չեն արձանագրվել, և նման պայմաններում Դատարանը կրկին անգամ չպետք է անդրադառնար այդ հարցի քննարկմանը:

78. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ 03.06.2020 թ. կնքված «Ցեսիայի պայմանագիր» վերտառությամբ փաստաթղթով որևէ պարտավորության հիման վրա առաջացած իրավունք չի զիջվել: Ավելին, ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի փոխանցումը անհնարին է նաև հետևյալ պատճառաբանությամբ.

79. Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացին կամ իրավաբանական անձը, որն անշարժ գույքի սեփականատերը չէ, սակայն այն տասը տարվա ընթացքում բարեխղճորեն, բացահայտ և անընդմեջ տիրապետում է որպես սեփական գույք, այդ գույքի նկատմամբ ձեռք է բերում սեփականության իրավունք (ձեռքբերման վաղեմություն): Տիրապետման վաղեմությունը վկայակոչող անձը կարող է իր տիրապետման ժամկետին միացնել այն ժամանակը, որի ընթացքում այդ գույքին տիրապետել է այն անձը, որի իրավահաջորդն է ինքը:

80. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված իրավակարգավորումներից հետևում է, որ գույք ձեռք բերելու՝ օրենքով թույլատրվող հիմքերից է նաև ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչումը և գրանցումը, և ձեռքբերման վաղեմությունը հնարավորություն է ընձեռում անշարժ գույքի սեփականատեր

¹⁰ Տե՛ս գործի նյութերը, հատոր 3, էջեր 82-85:

չհանդիսացող անձին ժամանակի ընթացքում գույքի նկատմամբ ձևավորված փաստացի տիրապետությունը վերամարմնավորել սեփականության իրավունքի՝ գույքը տիրապետող անձի կողմից՝ գույքի նկատմամբ տիրապետմանն ուղղված համապատասխան վարքագծի դեպքում: Այնուամենայնիվ, այս ինստիտուտի կիրառումը պետք է իրականացվի քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների համապատասխան մասնակիցների շահերի ողջամիտ հավասարակշռվածության ապահովման պայմաններում, որպեսզի երաշխավորվի նաև գույքի նկատմամբ գրանցված սեփականության իրավունք ունեցող անձանց իրավական պաշտպանությունը:

81. Այսինքն՝ ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքի ճանաչման իրավական հնարավորությունը սերտորեն փոխկապակցված է գույքի սեփականատիրոջ (այդ թվում նաև՝ թե՛ ձեռք բերողի տիրապետման տիրույթում գտնվող գույքի նկատմամբ սեփականատիրոջ սեփականության իրավունքի գրանցված լինելու պարագայում, և թե՛ այդ տիրապետման ժամանակահատվածում սեփականատիրոջ իրավունքի գրանցման պարագայում)՝ գույքի նկատմամբ դրսևորած վարքագծի և դրա նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքի հետ, ինչպես նաև գույքը տիրապետող անձի՝ գույքի նկատմամբ տիրապետմանն ուղղված վարքագծի հետ:

82. Այս առումով Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում շեշտել, որ օրենսդիրն ինքնին չի բացառում տիրապետման իրավահաջորդության հնարավորությունը՝ Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանելով, որ տիրապետման վաղեմությունը վկայակոչող անձը կարող է իր տիրապետման ժամկետին միացնել այն ժամանակը, որի ընթացքում այդ գույքին տիրապետել է այն անձը, որի իրավահաջորդն է ինքը: Այնուամենայնիվ, սույն կարգավորումն ինքնին վկայում է, որ իրավահաջորդությունն այս իրավահարաբերություններում կարող է տեղ ունենալ բացառապես այն դեպքերում, երբ իրավահաջորդը տիրապետման իրավահարաբերություններում ունի որոշակի մասնակցություն այն առումով, որ շարունակում է իրավանախորդի տիրապետումը, ընդ որում՝ օրենսդրությամբ սահմանված վավերապայմանների պահպանմամբ:

83. Մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված կարգավորումից բխում է, որ իբրև սեփականության իրավունքի ձեռքբերման եղանակ՝ օրենսդիրը սահմանում է անշարժ գույքի սեփականատեր չհանդիսացող քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի իրավական հնարավորությունը որոշակի ժամանակահատվածում և վավերապայմանների պահպանմամբ գույքը որպես սեփականը տիրապետելու պայմաններում այդ գույքի նկատմամբ ձեռք բերել սեփականության իրավունք, իսկ ձեռքբերման վաղեմության շրջանակներում տիրապետումը պետք է լինի՝ (1) բարեխիղճ, (2) բացահայտ, (3) անընդմեջ, և (4) որպես սեփական գույք տիրապետվող, այսինքն՝ գույքի փաստացի տիրապետողի մոտ պետք է առկա լինի այն համոզմունքը, որ նա գույքը ձեռք է բերում օրինական հիմքերով, և նա գույքը պետք է տիրապետի որպես սեփականը, այդ թվում՝ երրորդ անձանց հետ հարաբերություններում:

84. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով հայցվորի մոտ դատարան դիմելու պահին որևէ նյութական իրավունք առկա չի եղել: Ինչ վերաբերում է Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կարգավորմանը, ապա ենթադրվում է, որ այն կիրառելի է ընդհանուր (համապարփակ) իրավահաջորդության պայմաններում, քանի որ մասնակի իրավահաջորդության կարգով սեփականության իրավունքի փոխանցման որևէ կարգ սահմանված չէ: Ուստի՝ նյութական իրավահաջորդության փաստը հաստատող ապացույցի բացակայության պայմաններում դատավարական իրավահաջորդությունը չէր կարող լինել թույլատրելի:

85. Փոխանցվող իրավունքի ծավալի առնչությամբ Օրենսգրքի 399-րդ հոդվածը սահմանում է. «Սկզբնական պարտատիրոջ իրավունքը նոր պարտատիրոջն է անցնում իրավունքի անցման պահին գոյություն ունեցող ծավալով և պայմաններով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Մասնավորապես, նոր պարտատիրոջն են անցնում պարտավորության կատարումն ապահովող, ինչպես նաև պահանջի հետ կապված այլ իրավունքները՝ ներառյալ չվճարված տոկոսների նկատմամբ իրավունքը»:

86. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ նման պայմաններում օրենքով նույնիսկ նախատեսված չի եղել ձեռքբերման վաղեմության ուժով սեփականության իրավունքը ճանաչելու պահանջի իրավահաջորդության կարգով փոխանցման հնարավորություն, ինչի մասին նշվել է նաև Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2023 թվականի ապրիլի 19-ի վճռում:

87. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ գործի փաստերից և **անմիջականորեն կիրառման ենթակա իրավադրույթներից չի բխել Վերաքննիչ դատարանի այն մեկնաբանությունը, որի արդյունքում դիմող Անդրանիկ Մանուկյանի կողմից դեռևս 1991 թվականին նոտարական կարգով վավերացված նվիրատվության պայմանագրով ձեռք բերված և տիրապետվող՝ ք. Երևան, Թումանյան 2-րդ անցուղի, 5-րդ տուն հասցեում գտնվող 51,62 քմ մակերեսով հողամասի նկատմամբ ձեռքբերման վաղեմության ուժով ճանաչվել է Լևոն Օրդուխանյանի սեփականության իրավունքն այն դեպքում, երբ վերջինս գեթ մեկ օր չի բնակվել նշված տարածքում կամ տիրապետել նշված տարածքը, ինչն հստակ արձանագրվել է Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2023 թվականի ապրիլի 19-ի վճռով՝ ընդգծելով, որ գործով չի ներկայացվել որևէ հիմք կամ ապացույց, որը կփաստեր Լևոն Օրդուխանյանի կողմից նշված հողատարածքը տիրապետելու հանգամանքը:**

88. Վերոշարադրյալից բխում է, որ պահանջի զիջման իրավահաջորդության համար անհրաժեշտ է, որ առնվազն պարտատիրոջը պատկանի պարտավորության հիման վրա գոյացող իրավունքը: Սա նշանակում է, որ միայն այն դեպքում, երբ պարտատերն ունի համապատասխան իրավունքը (ինչպես՝ պարտավորության կատարումը պահանջելու իրավունքը), նա կարող է այդ իրավունքը փոխանցել կամ զիջել մեկ այլ անձի՝ իրավունք ունենալով, որ այդ իրավահաջորդը նույնպես

կարողանա պահանջել պարտապանից՝ վերջինիս՝ արդեն ունեցած պարտավորության կատարում: Հետևաբար՝ իրավահաջորդությունն իրականացվում է պարտատիրոջը նյութական իրավունքը պատկանելու փաստի ուժով: Այսինքն՝ նյութական առումով պահանջի զիջման իրավահաջորդության համար անհրաժեշտ է առնվազն պարտատիրոջը պարտավորության հիման վրա պատկանող իրավունքի առկայություն:

89. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վիճելի իրավահարաբերության առկայությունը բացառում է դատավարական իրավահաջորդությունը. անհրաժեշտ է նյութական իրավունքի՝ անձին պատկանելու անվիճելի փաստի առկայություն: Հակառակ մեկնաբանության արդյունքում խաթարվում է ոչ միայն իրավահաջորդության ինստիտուտի էությունը, այլև իրավունքների պատշաճ պաշտպանության ընթացակարգը՝ խախտելով անձանց սահմանադրական իրավունքները, ընդհուպ մինչև այդ իրավունքներից ոչ իրավաչափ գրկում: **Այսպիսով, պահանջի զիջման գործարքը (ցեսիան) ուղղված է պարտատիրոջը պատկանող՝ արդեն իսկ առկա իրավունքը պաշտպանելուն, այլ ոչ թե այդ իրավունքը ձեռք բերելուն: Այլ կերպ՝ նշված գործարքով զիջվում է ոչ թե իրավունքը, այլ այն պահանջելու դատավարական հնարավորությունը:**

90. Սահմանադրական դատարանը, վերահաստատելով սույն սահմանադրավարական վեճի հիմքում ընկած վերաբերելի օրենսդրական դրույթների և դրանց մեկնաբանման առթիվ նախկինում իր կողմից արտահայտված դիրքորոշումները, ինչպես նաև վերլուծելով Վճռաբեկ դատարանի՝ նույն դրույթների կապակցությամբ նախկինում արտահայտած նախադեպային դիրքորոշումները, արձանագրում է, որ խնդրո առարկա գործով քաղաքացիաիրավական վեճը դատարանների կողմից լուծվել է դրա առարկայի նկատմամբ կիրառելի թե՛ Սահմանադրական դատարանի, և թե՛ Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքում ձևավորված իրավական դիրքորոշումներին տրամադծորեն հակառակ ձևով:

91. Մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանը, վերահաստատելով 2013 թվականի սեպտեմբերի 10-ի ՍԴՈ-1106 որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումն առ այն, որ «(․․) ցեսիայի բովանդակությունը հանգում է **որոշակի պարտավորության հիման վրա** առկա իրավունքի կամ պահանջի անցմանն այլ անձի», և որ «[տ]վյալ պարագայում տեղի է ունենում **պարտավորության մեջ պարտատիրոջ փոփոխություն. ցեսիայի պայմանագրով փոխանցվում է միայն պահանջի իրավունքը, բայց ոչ պարտքը**», արձանագրում է, որ պահանջի զիջման իրավահաջորդության համար անհրաժեշտ է, որ առնվազն պարտատիրոջը պատկանի պարտավորության հիման վրա գոյացող իրավունքը, և միայն այն դեպքում, երբ պարտատերն ունի համապատասխան իրավունքը, նա կարող է այդ իրավունքը փոխանցել կամ զիջել մեկ այլ անձի՝ իրավունք ունենալով, որ այդ իրավահաջորդը նույնպես կարողանա պահանջել պարտապանից պարտավորության կատարում:

92. Նախորդ կետում վկայակոչված՝ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշմանը համահունչ է նաև Վճռաբեկ դատարանի՝ 2022 թվականի դեկտեմբերի 26-ի՝ «ՆԱԻՐԻ ԻՆՇՈՒՐԱՆԱ» ապահովագրական սահմանափակ պատասխանատվության ընկերությունն ընդդեմ Համլետ Գալստյանի թիվ ՇԴ/3360/02/21 քաղաքացիական գործով որոշմամբ արտահայտած այն դիրքորոշումը, որով Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով դատավարական իրավահաջորդության հարցին, գտել է, որ դատավարական իրավահաջորդությամբ դատարանը գործին մասնակցող անձին փոխարինում է իրավահաջորդով, եթե նյութական իրավահաջորդության մասին վեճը բացակայում է, այդ փաստն արդեն իսկ հաստատված կամ ձևակերպված է օրենքով սահմանված կարգով, և դրա վերաբերյալ ներկայացվել է համապատասխան ապացույց: Սահմանադրական դատարանը, համաձայնելով Վճռաբեկ դատարանի այս դիրքորոշման հետ, արձանագրում է, որ վիճելի իրավահարաբերության առկայությունը բացառում է դատավարական իրավահաջորդությունը, և անհրաժեշտ է նյութական իրավունքի՝ անձին պատկանելու անվիճելի փաստի առկայություն:

93. Վերոգրյալի հիման վրա և հաշվի առնելով այն փաստը, որ պահանջի զիջման գործարքը (ցեսիան) կնքելու պահին բացակայել է այդ գործարքի կնքման, այն է՝ մասնակի իրավահաջորդության՝ օրենքով սահմանված պարտադիր պայմանը՝ պահանջի կամ իրավունքի առկայությունը, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Դիմողի սեփականազրկումը տեղի է ունեցել վիճարկվող դրույթներին տրված՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված՝ «օրենքով սահմանված դեպքերի» պայմանին հակասող մեկնաբանության արդյունքում:

94. Սահմանադրական դատարանն այսպիսով, արձանագրում է, որ վիճարկվող հիմնական իրավադրույթների, մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածի կիրառման տեսանկյունից փաստացի տիրապետման իրավահաջորդություն հնարավոր չէ, քանի որ այն ոչ թե իրավունք է, այլ փաստ, իրավիճակ, որը որոշակի պայմանների համակցությամբ ձևավորում է իրավունքի ճանաչմանը հավակնելու հնարավորություն: Այսինքն՝ նշված հոդվածի տեսանկյունից առկա չէ պարտավորական կամ այլ իրավունք, որը կարող է զիջվել կամ փոխանցվել մասնակի իրավահաջորդության այլ եղանակով, ինչի արդյունքում ներկայացված ցեսիայի պայմանագիրը ձևական առումով կարող էր գնահատվել միայն դատավարական իմաստով իրավահաջորդության հիմք, սակայն նյութականիրավական առումով իրավահաջորդություն առկա չէ:

95. Սույն գործով Դիմումի քննարկման շրջանակներում Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ վիճարկվող իրավադրույթների վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի կողմից դրանք մեկնաբանելու պահի դրությամբ գոյություն է ունեցել Վճռաբեկ դատարանի համապատասխան իրավական դիրքորոշումը, որին հակառակ դիրքորոշման վրա հիմնված՝ Վերաքննիչ դատարանի որոշման դեմ բերված բողոքը վարույթ ընդունելը, սակայն, Վճռաբեկ դատարանի կողմից մերժվել է:

96. Սահմանադրական դատարանն իր մտահոգությունն է հայտնում սույն որոշման նախորդ կետում արձանագրված փաստի կապակցությամբ և հիշեցնում, որ դատական որոշումների պատճառաբանվածությունը հանդիսանում է Սահմանադրության 63-րդ հոդվածով նախատեսված արդար դատաքննության իրավունքի՝ Սահմանադրության 171-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով ամրագրված՝ **«դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայելու միջոցով»** օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու սահմանադրական առաքելության արդյունավետ իրացման գրավականը¹¹:

97. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նույնպես կարևոր նշանակություն է տալիս բարձրագույն դատական ատյանների որոշումների կայունությանն ու հետևողականությանը՝ դրանք համարելով իրավունքի գերակայության երաշխիք: Մասնավորապես՝ *Բեյանն ընդդեմ Ռումինիայի* գործով ՄԻԵԴ-ն ուսումնասիրել է Ռումինիայի Գերագույն դատարանի որոշումների հակասականության հարցը և նշել, որ հակասություններն արդյունք են «ներպետական բարձրագույն դատարանում պրակտիկայի կայունության ապահովման մեխանիզմների բացակայության», և, ընդգծելով բարձր դատարանների առաքելությունը դատական որոշումների հակասությունները վերացնելու ուղղությամբ, նշել է հետևյալը՝

«36. Իր պրակտիկայի հետևողականությունն ապահովող մեխանիզմի բացակայության պարագայում ներպետական բարձրագույն դատարանը կայացրել է, երբեմն միևնույն օրը, տրամագծորեն հակառակ որոշումներ Հ-309-2002 Օրենքի կիրառելիության ոլորտի վերաբերյալ (...):

37. Իհարկե, դատական պրակտիկայում առկա տարբերությունները ինքնին ուղենշում են իրավական ցանկացած համակարգ, որը հիմնված է վերջինիս տարածքում առկա նյութական իրավունքի հարցերով լիազորված տարբեր իրավասությունների ամբողջության վրա: **Սակայն Գերագույն դատարանի դերը հենց այն է, որ վերացնի այդ հակասությունները** (Ջելինսկին և Պրադալը և Գոնզալեսը և ուրիշներն ընդդեմ Ֆրանսիայի (ՄԴ), nos. 24846/94 և 34165/96, կետ 59, ՄԻԵԴ 1999-VII; Zelinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France (GC), nos. 24846/94 and 34165/96, 59, ECHR 1999-VII):

38. Սույն գործով պարզ է, որ Վճռաբեկ բարձր դատարանն ինքն է հանդիսացել այն խորը և կայուն տարբերությունների աղբյուրը, որոնցից զանգաարվել է բողոքաբերը:

39. Երկրի բարձրագույն դատական ատյանի կողմից ձևավորված այս պրակտիկան ինքնին հակասում է իրավական որոշակիության սկզբունքին՝ մի սկզբունք, որը ենթադրվում է Կոնվենցիայի բոլոր հոդվածներում և «իրավունքի գերակայության» հիմնարար բաղադրիչներից մեկն է (տե՛ս

¹¹ Տե՛ս ի թիվս բազմաթիվ այլ աղբյուրների՝ Սահմանադրական դատարանի 2016 թվականի մարտի 10-ի ՍԴՈ-1257, դրանով (կետ 7) վերահաստատված նախորդ մի շարք, մասնավորապես՝ ՍԴՈ-1127 (կետ 7), ՍԴՈ-1190 (կետ 10) և ՍԴՈ-1222 (կետ 6) որոշումները:

mutatis mutandis՝ Բարանովսկին ընդդեմ Լեհաստանի, no. 28358/95, կետ 56, ՄԻԵԴ 2000-III; Baranowski v. Poland, no. 28358/95, § 56, ECHR 2000-III): Փոխանակ հետևելուն ենթակա մեկնաբանությունն հաստատելու՝ **Վճռաբեկ բարձր դատարանն ինքն է դարձել իրավական անորոշության աղբյուր՝ այդպիսով՝ խաթարելով հանրության վստահությունը դատական իշխանության հանդեպ** (տե՛ս *mutatis mutandis*՝ Սովորանսավոր Հոլդինգն ընդդեմ Ուկրաինայի, no. 48553/99, կետ 97, ՄԻԵԴ 2002-VII, Պերես Արիան ընդդեմ Իսպանիայի, no. 32978/03, կետ 27, 28 հունիսի, 2007 թ.; *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, no. 48553/99, § 97, ECHR 2002-VII, *Perez Aria v. Spain*, no. 32978/03, § 27, June 28, 2007):

40. Հետևաբար՝ Դատարանը եզրահանգում է, որ դատական նախադեպային իրավունքի հետ կապված որոշակիության բացակայությունը դիմումատուին զրկել է Հ-309-2002 Օրենքով սահմանված երաշխիքներից օգտվելու որևէ հնարավորությունից, մինչդեռ միևնույն իրավիճակում գտնվող այլ մարդկանց այդ իրավունքներն ընձեռվել են: Հետևաբար՝ թույլ է տրվել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտում¹²:

98. Սահմանադրական կառուցակարգերի առանձնահատկությունից ելնելով՝ Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է **Վճռաբեկ դատարանի կողմից Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշման հիման վրա նոր հանգամանքով վարույթ հարուցելու պարտադիրությունը և սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների՝ Վճռաբեկ դատարանի կողմից վարույթը վերսկսելու, ինչպես նաև վերսկսված վարույթի արդյունքում այդ դիրքորոշումներին համապատասխան՝ գործի ըստ էության վերջնական լուծումն ապահովող որոշում կայացնելու համար պարտադիր լինելը**:

99. Հակառակ դեպքում սահմանադրական հիմնական իրավունքները, տվյալ դեպքում՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածով երաշխավորված նյութական իրավունքը և դրա դատական պաշտպանությանն ուղղված՝ Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածներով նախատեսված իրավունքները դառնում են տեսական և պատրանքային: Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Հայաստանի Հանրապետության՝ իրավական պետություն լինելու անօտարելի հատկանիշը (Սահմանադրության 1-ին հոդված), սեփականության իրավունքի հավասար պաշտպանվածության՝ իբրև սահմանադրական կարգի անքակտելի մաս հանդիսանալու փաստը (Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մաս), ինչպես նաև իր իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքներն ու ազատություններն ապահովելու պարտավորությունը (Կոնվենցիայի 1-ին հոդված), անխուսափելիորեն հանգեցնում են այն եզրակացության, որ նշված նորմերի, ինչպես նաև դրանց իրացմանն ուղղված իրավունքի, այդ թվում՝ դատական պաշտպանության հնարավոր բոլոր

¹² Տե՛ս Բեյանն ընդդեմ Ռումինիայի գործով ՄԻԵԴ վճիռը (no.1), դիմում no. 30658/05, 2007 թվականի դեկտեմբերի 6, կետ 39, *Beian v. Romania* (no. 1),

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-83822%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-83822%22]})

երաշխիքների ապահովման պահանջը հասցեագրված է ոչ թե այս կամ այն դատարանին, այլ Հայաստանի Հանրապետության դատական իշխանությանը՝ իբրև մարդու իրավունքների իրացման հասցեատիրոջ, որն իր գոյության իրավունքը (լեգիտիմությունը) ստանում է հենց այդ պատճառով:

100. Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ իրավակիրառ պրակտիկան պետք է առաջնորդվի Սահմանադրությանը համահունչ այն մոտեցմամբ, որ փաստակազմերի բովանդակային նմանությամբ իրավական հարցի առերևույթ նույնանմանություն առաջացնող դեպքերում վճռաբեկ բողոքը ենթակա է վարույթ ընդունման՝ հնարավորություն ընձեռելով Վճռաբեկ դատարանին իրացնելու իր՝ դատական պրակտիկայի միասնականության ապահովման սահմանադրական պարտականությունը:

101. Վերոնշյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը, ելնելով իրավունքի գերակայության ապահովման իր հիմնական առաքելությունից, հիշեցնում է, որ Սահմանադրական դատարանի որոշումները պարտադիր են բոլոր սուբյեկտների համար, և որ նրանց խնդիրն է ապահովել Սահմանադրական դատարանի՝ իրենց հասցեագրված իրավական դիրքորոշումների հետևանքայնությունը: **Այլ կերպ՝ սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները հիմք են Վճռաբեկ դատարանի կողմից վարույթը վերսկսելու, ինչպես նաև վերսկսված վարույթի արդյունքում՝ սույն որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումների շրջանակներում՝ գործին անմիջապես լուծում տալու կամ ստորադաս դատարանների կողմից նման լուծումն ապահովող որոշում կայացնելու համար:**

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 69-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց.**

1. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածը և 397-րդ հոդվածի 1-ին մասը համապատասխանում են Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որ ձեռքբերման վաղեմության իրավահարաբերությունների դեպքում դատավարական իրավահաջորդության փաստով չեն կարող փոխանցվել փոխանցման պահին գոյություն չունեցող նյութական իրավունքները և պահանջները:

2. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման օրենքով սահմանված կարգով՝ նկատի ունենալով, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդվածը և 397-րդ հոդվածի 1-ին մասը Դիմողի նկատմամբ կիրառվել են սույն որոշման մեջ նշված մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ:

3. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

1 հուլիսի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1789

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

«ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2021 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՊՐԻԼԻ 15-Ի «ՊԵՏԱԿԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՆԴԻՍԱՑՈՂ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆԴԻՍԱՑՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ՕՏԱՐՄԱՆ (ՎԱՃԱՌՔԻ), ՕՏԱՐՄԱՆ (ՎԱՃԱՌՔԻ) ՄՐՑՈՒՅԹԻ ԵՎ ԱՃՈՒՐԴԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ՈՒ ԱՆՑԿԱՑՄԱՆ ԿԱՐԳԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆԵԼՈՒ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2003 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈՒՆԻՍԻ 13-Ի ԹԻՎ 882-Ն ՈՐՈՇՈՒՄՆ ՈՒԺԸ ԿՈՐՑՐԱԾ ՃԱՆԱԶԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ԹԻՎ 587-Ն ՈՐՈՇՄԱՆ ԹԻՎ 3 ՀԱՎԵԼՎԱԾՈՎ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ՝ «ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՏԻՐԱՊԵՏՄԱՆԸ ԵՎ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆԸ ՀԱՆՁՆՎԱԾ (ԱՄՐԱՑՎԱԾ), ՊԵՏԱԿԱՆ ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ, ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ, ՀԻՄՆԱԴՐԱՄՆԵՐԻՆ ԱՆՀԱՏՈՒՅՑ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՎ ՏՐԱՄԱԴՐՎԱԾ ՊԵՏԱԿԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՆԴԻՍԱՑՈՂ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ՈՉ ԱՌԵՎՏՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆԴԻՍԱՑՈՂ ԳՈՒՅՔԻ ՕՏԱՐՄԱՆ (ՎԱՃԱՌՔԻ) ՄՐՑՈՒՅԹԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԵՎ ԱՆՑԿԱՑՄԱՆ» ԿԱՐԳԻ 29-ՐԴ ԿԵՏԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ

Քաղ. Երևան

1 հուլիսի 2025 թ.

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.

Նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Արտակ Զեյնալյանի,
Հրայր Թովմասյանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

դիմողի՝
պատասխանողի՝

«ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի
Կառավարության

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 22 և 69-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց ««ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2021 թվականի ապրիլի 15-ի «Պետական սեփականություն հանդիսացող և պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների սեփականությունը հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի), օտարման (վաճառքի) մրցույթի և աճուրդի կազմակերպման ու անցկացման կարգերը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2003 թվականի հունիսի 13-ի թիվ 882-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 587-Ն որոշման թիվ 3 հավելվածով սահմանված՝ «Պետական կառավարման համակարգի մարմինների տիրապետմանը և օգտագործմանը հանձնված (ամրացված), պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններին, պետական մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպություններին, հիմնադրամներին անհատույց օգտագործման իրավունքով տրամադրված պետական սեփականություն հանդիսացող և պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների սեփականությունը հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի կազմակերպման և անցկացման» կարգի 29-րդ կետի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

«Պետական սեփականություն հանդիսացող և պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների սեփականությունը հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի), օտարման (վաճառքի) մրցույթի և աճուրդի կազմակերպման ու անցկացման կարգերը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2003 թվականի հունիսի 13-ի թիվ 882-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 587-Ն որոշումը (այսուհետ նաև՝ Որոշում) Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից ընդունվել է 2021 թվականի ապրիլի 15-ին,

Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի կողմից ստորագրվել՝ 2021 թվականի ապրիլի 16-ին և ուժի մեջ է մտել 2021 թվականի ապրիլի 26-ին:

Որոշման թիվ 3 հավելվածով սահմանված՝ «Պետական կառավարման համակարգի մարմինների տիրապետմանը և օգտագործմանը հանձնված (ամրացված), պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններին, պետական մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպություններին, հիմնադրամներին անհատույց օգտագործման իրավունքով տրամադրված պետական սեփականություն հանդիսացող և պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների սեփականությունը հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի կազմակերպման և անցկացման» կարգի (այսուհետ նաև՝ Կարգ) 29-րդ կետը սահմանում է.

«29. Եթե հայտերի գնահատման արդյունքում մասնակցի հայտում արձանագրվում են անհամապատասխանություններ՝ մրցույթի համար սահմանված պայմանների նկատմամբ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ անհամապատասխանությունները վերաբերում են գնային առաջարկին կամ գործարար (ներդրումային) ծրագրով առաջարկվող հաշվելի ցուցանիշներին, ապա հանձնաժողովը 1 աշխատանքային օրով կասեցնում է նիստը, իսկ հանձնաժողովի քարտուղարը նույն օրը դրա մասին էլեկտրոնային եղանակով ծանուցում է մասնակցին՝ առաջարկելով մինչև կասեցման ժամկետի ավարտը շտկել անհամապատասխանությունը: Մասնակցին ուղարկվող ծանուցման մեջ մանրամասն նկարագրվում են հայտնաբերված անհամապատասխանությունները: Եթե մասնակիցը սահմանված ժամկետում շտկում է արձանագրված անհամապատասխանությունը, ապա նրա հայտը գնահատվում է բավարար: Հակառակ դեպքում տվյալ մասնակցի հայտը գնահատվում է անբավարար և մերժվում է»:

Գործի քննության առիթը «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի՝ 2024 թվականի օգոստոսի 2-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

«ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ն Սահմանադրական դատարան ներկայացրած դիմումով վիճարկել է նաև Կարգի 28-րդ կետը: Սահմանադրական դատարանը, նկատի ունենալով, որ Կարգի 28-րդ կետի մասով դիմումն ակնհայտ անհիմն է, ղեկավարվելով Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի, 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի և 69-րդ հոդվածի 5-րդ մասի պահանջներով, 2025 թվականի հուլիսի 1-ի ՍԴԱՌ-105 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթն այդ մասով կարճել է:

Ուսումնասիրելով դիմումը, պատասխանողի գրավոր բացատրությունը, Սահմանադրական դատարանի զեկուցող դատավորի կողմից Դատական դեպարտամենտից պահանջված և ստացված թիվ ԵԴ/54054/02/22 քաղաքացիական գործի նյութերն ու տեղեկատվությունը, կողմերի ներկայացրած տեղեկատվությունը, սույն գործում առկա մյուս փաստաթղթերը և վերլուծելով վիճարկվող իրավադրույթն ու դրա հետ փոխկապակցված օրենսդրական այլ նորմեր՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2022 թվականի հուլիսի 21-ի թիվ 1132-Ա որոշմամբ թույլատրվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության ենթակայության «Անալիտիկ» ՓԲԸ-ին սեփականության իրավունքով վերջինիս պատկանող, 2021 թվականի նոյեմբերի 5-ի դրությամբ 2.207.670.000 ՀՀ դրամ շուկայական արժեքով, քաղաք Երևան, Արաբկիր համայնք, Կոմիտասի պողոտա 29 հասցեում գտնվող, 5051.8 քառակուսի մետր 2 մակերեսով շենք-շինություններով, ինչպես նաև դրանց զբաղեցրած, օգտագործման և սպասարկման համար հատկացված 0.42 հեկտար մակերեսով հողամասով (անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման թիվ 12072017-01-0254 վկայական) վճարել «Անալիտիկ» ՓԲԸ-ի կողմից տեղաբաշխված՝ պետությանը պատկանող համապատասխան թվով բաժնետոմսերի՝ սահմանված կարգով ձեռքբերման դիմաց:

Նույն որոշմամբ պետական գույքի կառավարման կոմիտեի նախագահին հանձնարարվել է հիշյալ գույքը ներկայացնել օտարման՝ մրցույթով: Միաժամանակ սահմանվել է, որ հաղթող է ճանաչվում լավագույն պայմաններ առաջարկած և ըստ կշռային գործակիցների առավելագույն միավորներ հավաքած մասնակիցը:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության Պետական գույքի կառավարման կոմիտեի նախագահի 2022 թվականի օգոստոսի 19-ի «Մրցութային հանձնաժողով ստեղծելու մասին» N 223-Ա հրամանի հիման վրա ձևավորվել է մրցութային հանձնաժողով:

Երևան քաղաքի Արաբկիր համայնքի Կոմիտասի պողոտա 29 հասցեում գտնվող անշարժ գույքի օտարման մրցույթի անցկացման մասին հրապարակային ծանուցմամբ (ծածկագիր՝ 1132-Ա) սահմանվել է, որ՝

- մրցույթով օտարման ենթակա գույքի վաճառքի գինը կազմում է 2.207.670.000 ՀՀ դրամ,

- մրցույթի նախավճարի չափը կազմում է 110.383.500 ՀՀ դրամ,

- գույքի արժեքի որոշման հետ կապված գումարը կազմում է 432.129,6 ՀՀ դրամ,

- մրցույթին մասնակցելու իրավունք ունեն այն սուբյեկտները (կամ նրանց լիազոր ներկայացուցիչները), որոնք սահմանված կարգով վճարել են մրցույթի նախավճարը և ներկայացրել են մրցույթի մասնակցության հայտ,

- մրցույթի պայմաններին մրցութային առաջարկի անհամապատասխանության դեպքում մրցութային առաջարկ ներկայացրած սուբյեկտին մրցույթի մասնակցի կարգավիճակ չի տրվում, և մրցութային առաջարկը հանվում է հետագա քննարկումից:

Նույն ծանուցման 3.1.-ին կետով սահմանվել է, որ մրցույթի մասնակցության հայտը ներառում է հետևյալ փաստաթղթերը՝

- գրավոր առաջարկ մրցույթի պայմանների վերաբերյալ,

- նախավճարի մուծումը հաստատող փաստաթղթերի բնօրինակը (բնօրինակները) կամ պատճենը (պատճենները),

- իրավաբանական անձանց համար՝ գրանցման և հիմնադիր փաստաթղթերի (պետական ռեգիստրի վկայական, կանոնադրություն) պատճենները, քաղաքացիների համար՝ անձնագրի և սոցիալական քարտի պատճենը կամ նույնականացման քարտի պատճենը,

- հայտատուի կողմից տրված լիազորագիր (եթե մրցույթին ներկայանում է լիազորված անձը),

- գործարար ծրագիր,

- իրավաբանական անձանց համար նաև գրավոր հավաստում այն մասին, որ Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով կամ դիմողի (հայտատուի) կանոնադրությամբ տվյալ գույքը տվյալ ձևով և պայմաններով գնելու համար պետական համապատասխան մարմինների կամ ներքին մարմինների (խորհուրդ, ընդհանուր ժողով) համաձայնություն չի պահանջվում, կամ, որ պահանջվող համաձայնություններն ստացված են (կցելով այդ համաձայնագրերը):

Գույքի օտարման մրցույթին որպես հայտատուներ հանդես են եկել երկու սուբյեկտներ՝ «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ն և «ՎԻ ԱՌ ԷՅՉ» ՍՊԸ-ն: «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի՝ մրցույթի մասնակցության հայտի՝ մրցույթի պայմանների վերաբերյալ գրավոր առաջարկի համաձայն՝ գույքի համար առաջարկվող գինը կազմում է 432.129,6 ՀՀ դրամ, իսկ առաջարկվող ներդրումների չափը՝ 20.000.000.000 ՀՀ դրամ: «ՎԻ ԱՌ ԷՅՉ» ՍՊԸ-ի՝ մրցույթի մասնակցության հայտի՝ մրցույթի պայմանների վերաբերյալ գրավոր առաջարկի համաձայն՝ գույքի համար առաջարկվող գինը կազմում է 2.208.000.000 ՀՀ դրամ, իսկ առաջարկվող ներդրումների չափը՝ 1.000.000.000 ՀՀ դրամ:

«ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի՝ գույքի օտարման մրցույթի նախավճարի համար սահմանված գումարի վճարման անդորրագրի համաձայն՝ «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի կողմից վճարվել է մրցույթի մասնակցության համար Կառավարության կողմից սահմանված նախավճարը՝ 110.383.500 ՀՀ դրամի չափով:

Մրցութային հանձնաժողովի կողմից 2022 թվականի հոկտեմբերի 6-ին կազմվել է թիվ 2 արձանագրությունը՝ «Պետական գույքի կառավարման կոմիտեին ամրացված Երևան, Արաբկիր համայնք, Կոմիտաս պողոտա 29 հասցեում գտնվող, 5051.8 քառ. մետր մակերեսով շենք-շինությունները և դրանց զբաղեցրած, օգտագործման ու սպասարկման համար հատկացված 0.42 քառ. մետր մակերեսով հողամասի՝ մրցութով օտարման արդյունքների ամփոփման» վերաբերյալ, որով սահմանվել է հետևյալը. «Սրացվել է 2 (երկու) հայտ: (...) «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի կողմից ներկայացված մրցութային մասնակցության հայտի համաձայն՝ «Գրավոր առաջարկ մրցույթի պայմանների վերաբերյալ» փաստաթղթով Գույքի օտարման առաջարկվող գին՝ ներառյալ հողի շուկայական արժեքն առաջարկվել է 432.129.6 ՀՀ դրամ, ինչպես նաև հայտին կից պահանջվող փաստաթղթերից բացակայել է ընկերության կանոնադրության պատճենը և համապատասխան խորհրդի ընդհանուր ժողովի արձանագրությունը (քաղվածքը):

Հաշվի առնելով գույքի օգտարման մրցույթի անցկացման մասին (ծածկագիր՝ 1132-Ա) հրապարակային ծանուցման 4.4. կետի պահանջը (...), ինչպես նաև 4.10. կետի ա. ենթակետի պահանջը (գույքի համար առաջարկվող գինը չի կարող ցածր լինել 2.207.670.000 [ՀՀ դրամ] արժեքից) հանձնաժողովը 4 կողմ 0 դեմ ձայների հարաբերակցությամբ որոշեց «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի հայտը մերժել՝ վերջինիս չտալով մրցույթի մասնակցի կարգավիճակ: (...) Մրցութային հանձնաժողովը 4 կողմ 0 դեմ ձայների հարաբերությամբ որոշեց (...) մրցույթի հաղթող ճանաչել «ՎԻ ԱՌ ԷՅՉ» ՍՊԸ-ին»:

«ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ն 2022 թվականի հոկտեմբերի 17-ին հայցադիմում է ներկայացրել Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարան (այսուհետ նաև՝ Դատարան) ընդդեմ Պետական գույքի կառավարման կոմիտեի և «ՎԻ ԱՌ ԷՅՉ» ՍՊԸ-ի՝ պահանջելով. «Պետական գույքի կառավարման կոմիտեի՝ «Պետական գույքի կառավարման կոմիտեին ամրակցված քաղաք Երևան, Արաբկիր համայնք, Կոմիտասի պողոտա 29 հասցեում գտնվող 5051,8 քմ մակերեսով շենք-շինությունները և դրանց զբաղեցրած, օգտագործման ու սպասարկման համար հատկացված 0,42 քմ մակերեսով հողամասի» մրցույթն անվավեր ճանաչել, որպես հեղևանք՝ անվավեր ճանաչել Պետական գույքի կառավարման կոմիտեի՝ «Պետական գույքի կառավարման կոմիտեին ամրակցված Երևան, Արաբկիր համայնք, Կոմիտասի պողոտա 29 հասցեում գտնվող, 5051.8 քմ մակերեսով շենք-շինությունները և դրանց զբաղեցրած, օգտագործման ու սպասարկման համար հատկացված 0,42 քմ մակերեսով հողամասի» մրցույթով օգտարման արդյունքների ամփոփման» 06.10.2022 թվականի թիվ 2 արձանագրությունը «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի հայտը մերժելու և մրցույթի մասնակցի կարգավիճակ չտալու, ինչպես նաև «ՎԻ ԱՌ ԷՅՉ» ՍՊԸ-ին մրցույթի հաղթող ճանաչելու մասով, «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ին ճանաչել քաղաք Երևան, Արաբկիր համայնք, Կոմիտասի պողոտա 29 հասցեում գտնվող 5051,8 քմ մակերեսով շենք-շինությունները և դրանց զբաղեցրած, օգտագործման ու սպասարկման համար հատկացված 0,42 քմ մակերեսով հողամասի օգտարման մրցույթի հաղթող մասնակից»:

Հայցադիմումին կից ներկայացվել է հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություն:

Դատարանի 2022 թվականի հոկտեմբերի 21-ի որոշումներով թիվ ԵԴ/54054/02/22 քաղաքացիական գործով ներկայացված հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ, և հայցի ապահովման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը բավարարվել է:

«ՎԻ ԱՌ ԷՅՉ» ՍՊԸ-ն 2022 թվականի նոյեմբերի 9-ին ներկայացրել է հակընդդեմ ապահովում կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություն: Դատարանը 2022 թվականի նոյեմբերի 30-ին հրավիրել է դատական նիստ՝ քննության առնելով հակընդդեմ ապահովում կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը, իսկ Դատարանի 2022 թվականի դեկտեմբերի 2-ի որոշմամբ «ՎԻ ԱՌ ԷՅՉ» ՍՊԸ-ի միջնորդությունը մերժվել է:

2023 թվականի փետրվարի 24-ին Դատարանը հրավիրել է նախնական դատական նիստ, որը հետաձգվել է և նշանակվել 2023 թվականի մարտի 31-ին:

«ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ն 2023 թվականի մարտի 31-ի նախնական դատական նիստում ներկայացրել է միջնորդություն՝ հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ, և որպես հայցի վերջնական առարկա ներկայացրել է հետևյալ պահանջը. «անվավեր ճանաչել Պետական գույքի կառավարման կոմիտեի՝ «Պետական գույքի կառավարման կոմիտեին ամրացված Երևան, Արաբկիր համայնք, Կոմիտասի պողոտա 29 հասցեում գտնվող, 5051.8 քմ մակերեսով շենք-շինությունները և դրանց զբաղեցրած, օգտագործման ու սպասարկման համար հատկացված 0.42 քմ մակերեսով հողամասի՝ մրցույթով օտարման արդյունքների ամփոփման» 06.10.2022 թվականի թիվ 2 արձանագրությունը «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի հայտը մերժելու և մրցույթի մասնակցի կարգավիճակ չդառնալու մասով, պարտավորեցնել «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի հայտը բավարարել և փալ մասնակցի կարգավիճակ, ինչպես նաև անվավեր ճանաչել «Պետական գույքի կառավարման կոմիտեին ամրակցված քաղաք Երևան, Արաբկիր համայնք, Կոմիտասի պողոտա 29 հասցեում գտնվող 5051,8 քմ մակերեսով շենք-շինությունները և դրանց զբաղեցրած, օգտագործման ու սպասարկման համար հատկացված 0,42 քմ մակերեսով հողամասի» մրցույթը՝ «ՎԻ ԱՌ ԷՅՁ» ՍՊԸ-ին հաղթող ճանաչելու մասով»: Դատարանը 2023 թվականի մարտի 31-ի նախնական դատական նիստում արձանագրային որոշմամբ բավարարել է հայցի առարկայի և հիմքի փոփոխություն թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը: Դատարանի որոշմամբ 2023 թվականի մարտի 31-ի նախնական դատական նիստը հետաձգվել է՝ «ապացույցների պարտականությունների բաշխման որոշումը կայացնելու և համապատասխանաբար դատավարության մասնակիցներին ուղարկելու նպատակով» և նշանակվել 2023 թվականի հուլիսի 4-ին:

2023 թվականի ապրիլի 28-ին Դատարանը կայացրել է որոշում՝ «Ապացուցման պարտականությունը բաշխելու և արագացված դատաքննություն կիրառելու մասին»: Դատարանը նշված որոշման եզրափակիչ մասով որոշել է նշված գործով կիրառել արագացված դատաքննություն և եզրափակիչ դատական ակտի հրապարակման օր է սահմանել 2023 թվականի մայիսի 29-ը՝ չանդրադառնալով ապացույցների բաշխման հարցին: Նշված որոշումը դատավարության բոլոր մասնակիցների կողմից, ըստ ծանուցման փոստային առաքման անդորրագրերի, ստացվել է 2023 թվականի մայիսի 23-ին: 2023 թվականի մայիսի 25-ին «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ն ներկայացրել է արագացված դատաքննության կիրառումը դադարեցնելու, գործի քննությունն ընդհանուր կարգով իրականացնելու և ապացույց պահանջելու վերաբերյալ միջնորդություն:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանը, քննելով թիվ ԵԴ/54054/02/22 քաղաքացիական գործն ըստ հայցի «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի ընդդեմ Պետական գույքի կառավարման կոմիտեի, «ՎԻ ԱՌ ԷՅՁ» ՍՊԸ-ի՝ մրցույթով անշարժ գույքի օտարման արդյունքի ամփոփման արձանագրությունը մասամբ անվավեր ճանաչելու, «Հայլեվել» ՍՊԸ-ի հայտը բավարարելուն պարտավորեցնելու, մրցույթը՝ «ՎԻ ԱՌ ԷՅՁ» ՍՊԸ-ին հաղթող ճանաչելու մասով անվավեր ճանաչելու պահանջների մասին, 2023 թվականի մայիսի 29-ի վճռով «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի հայցը մերժել է հետևյալ պատճառաբանությամբ. «(...)

ինքնին փաստի հայտարարումն առ այն, որ գույքի վաճառքի գնի սյունակում Հայցվորի կողմից առաջարկվել է Կառավարության որոշմամբ սահմանված նվազագույն գնից՝ 2.207.670.000 ՀՀ դրամից պակաս չափով գումար, հանգեցնում է Հավելվածի 29-րդ կետի իմպերատիվ պահանջի կիրառմանը, այն է՝ եթե անհամապատասխանությունները վերաբերում են գնային առաջարկին կամ գործարար (ներդրումային) ծրագրով առաջարկվող հաշվելի ցուցանիշներին, ապա նշված թերությունը վերացնելու հնարավորություն հայտը ներկայացնող կողմին չի տրամադրվում:

Իր հերթին՝ իրավահարաբերության նկատմամբ կիրառելի իրավանորմերը «ձևական վրիպակ» հասկացություն չեն կիրառում և դրա առնչությամբ իրավական հետևանքներ չեն նախատեսում, որպիսի պարագայում նման փաստի ապացուցման պարտականություն սահմանելն առարկայազուրկ է և ինքնապարկ և չի կարող գնահատվել որպես գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստի սահմանում»:

Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը 2023 թվականի հոկտեմբերի 6-ի որոշմամբ «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքը մերժել է՝ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանի 2023 թվականի մայիսի 29-ի վճիռը թողնելով անփոփոխ այն պատճառաբանությամբ, որ «(...) գնային առաջարկով կամ գործարար (ներդրումային) ծրագրով առաջարկվող հաշվելի ցուցանիշները վերջնական են, դրանց վերաբերյալ անհամապատասխանությունները շտկման ենթակա չեն, իսկ հայտարարողներին մրցույթի մասնակցի կարգավիճակ է տրվում միայն այն դեպքում, երբ ներկայացված հայտերը համապատասխանում են մրցույթի համար սահմանված պայմաններին:

(...)

Տվյալ դեպքում գործում առկա ապացույցներով (...) հիմնավորվել է այն հանգամանքը, որ գույքի վաճառքի գնի սյունակում Հայցվորի կողմից առաջարկվել է Կառավարության որոշմամբ սահմանված նվազագույն գնից՝ 2.207.670.000 ՀՀ դրամից պակաս չափով գումար, ինչը հանգեցնում է Հավելվածի 29-րդ կետի իմպերատիվ պահանջի կիրառմանը, այն է՝ եթե անհամապատասխանությունները վերաբերում են գնային առաջարկին կամ գործարար (ներդրումային) ծրագրով առաջարկվող հաշվելի ցուցանիշներին, ապա նշված թերությունը վերացնելու հնարավորություն հայտը ներկայացնող կողմին չի տրամադրվում (...):

Վերոգրյալը հիմք է հանդիսացել ՀՀ կառավարության 2021 թվականի ապրիլի 15-ի N 587-Ն որոշման N 3 հավելվածով հաստատված կարգի 29-րդ կետի հիման վրա Հայցվորի հայտը մերժելու, նրան մրցույթի մասնակցի կարգավիճակ չտալու և Պատասխանողին հաղթող ճանաչելու համար:

Նշված փաստերը հերքող ապացույցներ Հայցվորի կողմից չեն ներկայացվել, ինչն ակնհայտ անհիմն է դարձնում ներկայացված հայցը և հետևապես այդ հիմքով հայցը մերժելու կապակցությամբ Դատարանին որևէ խախտում վերագրվել չի կարող»:

Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատը 2024 թվականի փետրվարի 21-ի որոշմամբ «ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ի կողմից վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 2023 թվականի հոկտեմբերի 6-ի որոշման դեմ ներկայացված վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժել է (նշված որոշման դեմ դատավոր Էդ. Սեդրակյանը ներկայացրել է հատուկ կարծիք):

2. Դիմողի դիրքորոշումները

«ՀԱՅԼԵՎԵԼ» ՍՊԸ-ն (այսուհետ նաև՝ Դիմող), ներկայացնելով թիվ ԵԴ/54054/02/22 քաղաքացիական գործի դատավարական նախապատմությունը, նշում է, որ գույքի օտարման մրցույթին մասնակցելու հայտով առաջարկված գործարար ծրագրով վերջինս գույքը ձեռք բերելուց հետո՝ երկու տարվա ընթացքում, պետք է կատարեր քսան միլիարդ ՀՀ դրամի չափով ներդրում՝ իրականացնելով կառուցապատման ծրագիր: Դիմողը միաժամանակ նշում է, որ գույքի օտարման մրցույթում հաղթող է ճանաչվել այն կազմակերպությունը, որի գործարար ծրագրով առաջարկվող ներդրումը քսան անգամ ավելի փոքր է իր կողմից առաջարկվող ներդրումից: Վերոնշյալի հիման վրա՝ Դիմողը փաստում է, որ վերջինս իրական հնարավորություն է ունեցել հաղթելու գույքի օտարման մրցույթը և ձեռք բերելու օտարվող գույքը:

Մինչդեռ Դիմողի պնդմամբ՝ Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության քաղաքացիական դատարանի և վերաքննիչ դատարանի կողմից Կարգի 29-րդ կետը, ըստ էության, կիրառվել է այնպիսի մեկնաբանությամբ, որ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթին մասնակցելու համար ներկայացված հայտում գնային առաջարկի կամ գործարար (ներդրումային) ծրագրով առաջարկվող հաշվելի ցուցանիշների մասով անհամապատասխանությունների առկայությունն ինքնին (per se) հանգեցնում է տվյալ մրցույթային հայտի մերժմանը՝ անկախ այդ անհամապատասխանությունների բնույթից և կոնկրետ իրավիճակից:

Ըստ Դիմողի՝ նման իրավիճակը հակասահմանադրական է, քանի որ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած անձը զրկվում է մրցույթում հաղթող ճանաչվելու և պետական սեփականություն հանդիսացող գույքը մրցույթի պայմաններին համապատասխան ձեռք բերելու օրինական սպասելիքից, ինչն անթույլատրելի է անձի սեփականության սահմանադրական իրավունքի երաշխավորման համատեքստում:

Միաժամանակ Դիմողը նշում է, որ վիճարկվող դրույթը հակասում է Սահմանադրության 11-րդ հոդվածին և 59-րդ հոդվածի 1-ին մասին, քանի որ այդ իրավադրույթի կիրառումը պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած անձին զրկում է մրցույթային հայտում գնային առաջարկի կամ գործարար (ներդրումային) ծրագրով առաջարկվող հաշվելի ցուցանիշների մասով անհամապատասխանությունները շտկելու հնարավորությունից և ինքնին (per se) բացառում է տվյալ անձի հետագա մասնակցությունը մրցույթին, ինչն անթույլատրելի է

տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու սահմանադրական իրավունքի երաշխավորման համատեքստում:

Բացի դրանից, Դիմողը գտնում է, որ իրեն՝ որպես գույքի օտարման մրցույթի նախաձեռնարի համար սահմանված գումարը վճարած և մրցույթով օտարվող գույքի առնչությամբ լավագույն ներդրումային ծրագիրը մշակած անձի, այդ մրցույթի մասնակցության հայտում գնային առաջարկի մասով տեղ գտած անհամապատասխանությունը շտկելու հնարավորությունից զրկելը և վրիպակի պատճառով նրան մրցույթից հեռացնելը չեն համապատասխանում համաչափության սկզբունքին, մասնավորապես՝ միջամտող միջոցի լեգիտիմ նպատակին, ինչպես նաև ընտրված միջոցի՝ այդ նպատակին հասնելու անհրաժեշտության և համարժեքության (չափավորության) հատկանիշներին, որպիսի հիմքով և վիճարկվող դրույթները հակասում են Սահմանադրության 78-րդ հոդվածին:

Դիմողը նաև ընդգծում է, որ վիճարկվող դրույթը հակասում է Սահմանադրության 79-րդ հոդվածին, քանի որ նշված դրույթի կիրառումը չի ապահովում պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի կանխատեսելիությունը Դիմողի համար: Դիմողը ողջամտորեն ի վիճակի չի եղել կանխատեսելու իր կողմից ներկայացված՝ մրցույթին մասնակցելու հայտում գնային առաջարկի մասով տեղ գտած վրիպակի հետևանքները:

Դիմողի գնահատմամբ՝ Կառավարությունը պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի կազմակերպման և անցկացման կարգը սահմանելիս պարտավոր էր անհատական մոտեցում ցուցաբերել այն բոլոր դեպքերի համար, երբ մրցույթի մասնակցի ներկայացրած հայտի և դրան կից փաստաթղթերի բովանդակությունից ակնհայտ է, որ գնային առաջարկի մասով տեղ գտած անհամապատասխանությունը պարզապես վրիպակ է: Այդ դեպքում պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի կազմակերպման և անցկացման կարգը պետք է հնարավորություն տար մրցույթին մասնակցելու համար հայտ ներկայացրած անձին՝ շտկելու թույլ տրված վրիպակը և շարունակելու հետագա մասնակցությունը մրցույթին:

Ելնելով վերոնշյալից՝ Դիմողը գտնում է, որ Կարգի 29-րդ կետը հակասում է Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 11 և 29-րդ հոդվածներին, 59-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 60-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 78 և 79-րդ հոդվածներին:

3. Պատասխանողի դիրքորոշումները

Կառավարությունը (այսուհետ՝ Պատասխանող) գտնում է, որ Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 60-րդ հոդվածի 1-ին մասին Կարգի 29-րդ կետի առերևույթ հակասության մասով որևէ հիմնավորում Դիմողի կողմից չի ներկայացվել:

Պատասխանողը գտնում է, որ միայն մրցույթին մասնակցելով՝ անձը չի կարող ունենալ մրցույթում հաղթելու օրինական սպասելիք. այն պայմանավորված է հենց մրցույթի էությունից բխող տարատեսակ գործոններով:

Պատասխանողը միաժամանակ նշում է, որ Կարգի վիճարկվող դրույթը ոչ թե սահմանափակում է Դիմողի իրավունքները, այլ ընդհակառակը՝ այն միտված է

հավասար մրցակցության ապահովմանը: Վիճարկվող դրույթով, ըստ Պատասխանողի, ապահովվում է մրցույթի վրիպակ թույլ տված մասնակցի և մյուս մասնակիցների շահերի այնպիսի հավասարակշռություն, որը ծառայում է Դիմողի կողմից վկայակոչված և Սահմանադրությամբ ամրագրված դրույթներին ու դրսևորվում է մրցույթի սխավվող մասնակցին իր սխալն ուղղելու այնպիսի ողջամիտ հնարավորության տրամադրմամբ, որը չի խախտի մրցույթի մյուս մասնակիցների իրավունքները:

Պատասխանողի գնահատմամբ՝ Դիմողի այն պնդումը, որ վերջինս ի վիճակի չի եղել կանխատեսելու համապատասխան վրիպակի հետևանքները, հիմնավոր չէ, քանի որ Կարգի 29-րդ կետը որոշակիացրել է այն դեպքերը, որոնց մասով տեղ գտած անճշտությունների առկայության դեպքում չի նախատեսվում վրիպակը շտկելու հնարավորություն:

Ինչ վերաբերում է Սահմանադրության 29-րդ հոդվածով նախատեսված խտրականության արգելքի վերաբերյալ Դիմողի պնդումներին, ապա Պատասխանողը նշում է, որ դրանք անհիմն են, քանի որ վիճարկվող դրույթը միատեսակ վարչարարություն է նախատեսել բոլոր հայտատուների համար:

Ելնելով վերոգրյալից՝ Պատասխանողը գտնում է, որ Կարգի 29-րդ կետը համապատասխանում է Սահմանադրությանը:

4. Գործի շրջանակներում պարզելու ենթակա հանգամանքները

Սույն սահմանադրաիրավական վեճի շրջանակում վիճարկվող իրավադրույթի սահմանադրականությունը պարզելու համար Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում, մասնավորապես, անդադառնալ հետևյալ հարցադրմանը.

- արդյո՞ք Կարգի 29-րդ կետը սահմանում է պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի այնպիսի արդյունավետ կառուցակարգ, որով երաշխավորվում է մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած անձի՝ Սահմանադրության 59-րդ հոդվածով երաշխավորված տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի իրականացումը:

5. Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

5.1. Սոցիալական պետության հիմնական բաղադրատարրերից մեկը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է և դրա բնականոն գործունեությունը: Թերևս այս հանգամանքով պայմանավորված՝ այն իր ամրագրումն է ստացել Սահմանադրության՝ «Սահմանադրական կարգի հիմունքները» վերտառությամբ 1-ին գլխում:

Մասնավորապես՝ Սահմանադրության 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է, որը հիմնված է մասնավոր սեփականության, տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության վրա և պետական քաղաքականության միջոցով ուղղված է ընդհանուր տնտեսական բարեկեցությանը և սոցիալական արդարությանը:

Տնտեսական գործունեության ազատության և ազատ տնտեսական մրցակցության սահմանադրական հիմքերն իրենց ամրագրումն են ստացել ոչ միայն որպես սահմանադրական կարգի հիմունք, այլև որպես մարդու հիմնական իրավունք: Այս իրավունքը Սահմանադրության 74-րդ հոդվածի ուժով տարածվում է նաև իրավաբանական անձանց վրա:

Այսպես՝ Սահմանադրության 59-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի տնտեսական, ներառյալ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունք: Այս իրավունքի իրականացման պայմանները և կարգը սահմանվում են օրենքով:

2. Մրցակցության սահմանափակումը, մենաշնորհի հնարավոր տեսակները և դրանց թույլատրելի չափերը կարող են սահմանվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակով:

3. Շուկայում մենաշնորհ կամ գերիշխող դիրքի չարաշահումը, անբարեխիղճ մրցակցությունը և հակամրցակցային համաձայնություններն արգելվում են»:

Անդրադառնալով քննարկվող իրավունքի բովանդակությանը՝ Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2010 թվականի հուլիսի 13-ի ՍԴՈ-903 որոշմամբ արձանագրել է. «(...) Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 8 և 33.1-րդ հոդվածներին համապատասխան՝ տնտեսական հարաբերությունների կանոնակարգման հիմքում, ի թիվս այլոց, ընկած են տնտեսական գործունեության ազատության և ազատ տնտեսական մրցակցության սահմանադրական սկզբունքները: Տնտեսական գործունեության ազատությունը նշանակում է իրավաբանորեն երաշխավորված հնարավորություն՝ ազատորեն օգտագործելու սեփական ընդունակություններն ու գույքն օրենքով չարգելված տնտեսական գործունեության համար, այն է՝ իրականացնել ձեռնարկատիրական գործունեություն: Վերջինս հանդես է գալիս որպես տնտեսավարող սուբյեկտի ինքնուրույն, իր ռիսկով ու օրենքով սահմանված կարգով իրականացվող գործունեություն, որի հիմնական նպատակը գույք օգտագործելուց, ապրանքներ վաճառելուց, աշխատանքներ կատարելուց կամ ծառայություններ մատուցելուց շահույթ ստանալն է»:

Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2014 թվականի փետրվարի 18-ի ՍԴՈ-1139 որոշմամբ տնտեսական գործունեության ազատության ու ազատ տնտեսական մրցակցության առնչությամբ արձանագրել է, որ «(...) [տնտեսական գործունեության] ազատության սկզբունքը բացարձակ չէ և ինչպես պետության, այնպես էլ տնտեսավարող սուբյեկտների առջև դնում է կոնկրետ պարտականություններ: Այսպես, պետության հիմնական գործառույթն է ապահովել այդ ազատության երաշխավորման անհրաժեշտ իրավական և տնտեսական պայմաններ: Սահմանադրաիրավական վերոհիշյալ նորմի բովանդակությունից ուղղակիորեն բխում է նաև, որ Հայաստանի Հանրապետությունում անհրաժեշտաբար պետք է ստեղծվեն տնտեսական ողջ համակարգի կենսագործունեության առավել բարենպաստ պայմաններ՝ հիմնված ազատ շուկայական տնտեսության պայմաններում տնտեսավարող սուբյեկտների կազմակերպման ու գործունեության

ազատության, իրավահավասարության, այդ գործընթացում պետության դերի առավելագույնս հստակեցման սկզբունքների վրա»:

Իսկ 2021 թվականի սեպտեմբերի 28-ի ՍԴՈ-1611 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է հետևյալը. «(...) տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի հետ որևէ առնչակցություն ունեցող ցանկացած օրենսդրական կարգավորում, դրա մեկնաբանություն և կիրառում ևս պետք է համապատասխանեն նշյալ իրավունքի առնչությամբ Սահմանադրությամբ ամրագրված կարգավորումներին և Սահմանադրական դատարանի՝ ներկայացրած իրավական դիրքորոշումներին: Ավելին, մի շարք իրավիճակներում տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի պատշաճ իրացումը պայմանավորված է սեփականության իրավունքի, այդ թվում՝ սեփականության իրավունք ձեռք բերելու նկատմամբ լեգիտիմ ակնկալիքների հիմքով սեփականության իրավունքի պաշտպանության բավարար և անհրաժեշտ կառուցակարգերի առկայությամբ ու դրանց պատշաճ իրացմամբ»:

Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ տնտեսական գործունեության ազատությունը, լինելով հիմնական իրավունք, ենթադրում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց տրված հնարավորություն՝ ազատորեն զբաղվելու տնտեսական, այդ թվում՝ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ: Նկատի ունենալով, որ տնտեսական գործունեության ազատության երաշխավորումը պետության պոզիտիվ պարտականությունն է, վերջինս պարտավոր է ապահովել ինչպես տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի իրացումը, այնպես էլ դրա արդյունավետ պաշտպանությունը: Ընդ որում, թեև Սահմանադրության հիշյալ դրույթով չեն նախատեսվում տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի վերաբերյալ մանրամասն կարգավորումներ՝ դրանք թողնելով օրենսդիր մարմնի հայեցողության տիրույթում, այդուհանդերձ, այդ իրավունքի վերաբերյալ օրենսդրի կողմից նախատեսված կարգավորումները և դրանց կիրառումը չպետք է խոչընդոտ հանդիսանան անձանց կողմից իրենց իրավունքն իրացնելու համար, այլ պետք է ապահովեն այդ իրավունքը գործնականում իրականացնելու ողջամիտ պայմաններ: Հետևաբար՝ պետությունը պարտավորվում է ոչ միայն ճանաչել, պահպանել և պաշտպանել տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքը, այլև ստեղծել այնպիսի կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, որոնք հնարավորություն կտան յուրաքանչյուրին՝ արդյունավետ ձևով օգտվելու այս իրավունքից, այդ թվում՝ առանց անհարկի խոչընդոտների մասնակցելու տնտեսական հարաբերություններին և օգտագործելու սեփական գույքը և ունակությունները շահույթ ստանալու կամ այլ նպատակների հասնելու համար: Հակառակ պարագայում Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքը կգրկվի իրացվելիության հատկանիշից և կկրի հոչակագրային բնույթ, որպիսի իրավիճակը չի բխի ինչպես քննարկվող իրավունքը երաշխավորելու պետության պարտականությունից, այնպես էլ Սահմանադրության պահանջներից:

Միաժամանակ՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքը բացարձակ չէ, ուստի՝ որոշ դեպքերում ըստ անհրաժեշտության այդ իրավունքի իրացման առնչությամբ կարող են նախատեսվել որոշակի պահանջներ: Ընդ որում՝ սահմանափակումներ կամ նշված գործունեության առնչությամբ արգելքներ նախատեսող պահանջները պետք է բխեն թե՛ մասնավոր և թե՛ հանրային շահի հավասարակշռված պաշտպանության անհրաժեշտությունից՝ չխաթարելով հիշյալ իրավունքի էությունը և չհանգեցնելով դրա ոչ իրավաչափ սահմանափակման: Այսինքն՝ թեև մի կողմից՝ պետության սահմանադրական պարտականությունն է ստեղծել բարենպաստ իրավական և տնտեսական միջավայր տնտեսական գործունեության ազատության իրացման համար, իսկ մյուս կողմից՝ որոշ դեպքերում սահմանել նաև այդ իրավունքի իրացման հնարավորությունը սահմանափակող կարգավորումներ, այդուհանդերձ նախատեսվող սահմանափակումները պետք է հետապնդեն իրավաչափ նպատակ: Բացի դրանից, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ տնտեսական գործունեության ազատությանն առնչվող յուրաքանչյուր սահմանափակում պետք է բավարարի նաև Սահմանադրության՝ տնտեսական գործունեության ազատության հետ փոխկապված այլ հիմնական իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող ընդհանուր պահանջները:

Վերոնշյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու և սեփականության իրավունքները, լինելով սոցիալական շուկայական տնտեսության բաղադրիչներ, սերտորեն փոխկապակցված են: Մասնավորապես՝ նշվածի առնչությամբ Սահմանադրական դատարանն իր մի շարք որոշումներով արձանագրել է հետևյալը.

- «(...) տնտեսական գործունեության ազատությունը սերտորեն փոխկապակցված է սեփականության իրավունքի հետ և ուղղակիորեն առնչվում է յուրաքանչյուրի սեփականության սահմանադրական իրավունքին» (2024 թվականի հոկտեմբերի 8-ի ՍԴՈ-1756),

- «(...) ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու ազատությունն ուղղակիորեն փոխկապակցված է սեփականության իրավունքի հետ, ըստ այդմ՝ ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելը ոչ միայն ուղղված է շահույթ (գույք) ստանալուն, այլ նաև իրականացվում է, ի թիվս այլնի, սեփականատիրոջ կողմից իր գույքի օգտագործման, տիրապետման և տնօրինման եղանակով» (2025 թվականի մարտի 18-ի ՍԴՈ-1773),

- «Տնտեսական գործունեության ազատության և տնտեսական մրցակցության երաշխավորման ու սեփականության իրավունքի փոխկապակցվածությունը դրսևորվում է նրանում, որ ազատ տնտեսական գործունեության և տնտեսական մրցակցության արդյունքում սեփականության ծավալն ավելացնելու նոր նախադրյալներ են ստեղծվում, ինչն, իր հերթին, իրական հնարավորություն է ընձեռում նաև ազատ տնտեսական գործունեության շրջանակն ընդլայնելու համար» (2023 թվականի ապրիլի 25-ի ՍԴՈ-1685),

- «(...) տնտեսական գործունեության ազատությունը խարսխվում է սեփականության հիմնական իրավունքի վրա՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված դրա երեք իրավագործություններով հանդերձ, որը Սահմանադրության ուժով ենթակա է սահմանափակումների: Տնտեսական գործունեության ազատությունը սեփականության իրավունքի իրավագործություններից առնվազն որևէ մեկի իրականացման եղանակ է, ուստի այդ ազատությունը և սեփականության իրավունքը բովանդակային առումով փոխկապակցված են: Հետևապես՝ սեփականության իրավունքի՝ օրենքով նախատեսվող սահմանափակումները ներգործում են տնտեսական գործունեության ազատության վրա՝ mutatis mutandis հնարավոր դարձնելով այդ ազատության սահմանափակումները նաև Սահմանադրության 60-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերով (...)» (2020 թվականի մայիսի 12-ի ՍԴԴ-1530):

Սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու և սեփականության իրավունքների հարաբերակցությանը, հարկ է համարում արձանագրել, որ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքը ենթադրում է նաև ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացում, որի նպատակը տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից իր գործունեության արդյունքում շահույթ ստանալու միջոցով սեփականություն գեներացնելն է: Այսինքն՝ տնտեսվարող սուբյեկտը որոշակի տնտեսական գործունեություն (օրինակ՝ գույք օգտագործել, ապրանքներ վաճառել, աշխատանքներ կատարել կամ ծառայություններ մատուցել) իրականացնելու միջոցով փորձում է հասնել սեփականության ձեռքբերմանը: Ուստի՝ ելնելով տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքը գործնականում իրականացնելու ողջամիտ և անխոչընդոտ պայմանների ապահովման անհրաժեշտությունից՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ այս իրավունքի իրացման առնչությամբ պետք է նախատեսվեն այնպիսի կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, որոնք հնարավորություն կտան յուրաքանչյուրին ոչ միայն իրացնելու իր տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու սահմանադրական իրավունքը, այլ նաև կերաշխավորեն վերջինիս սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը:

Վերոնշյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նշել, որ իրավակիրառ պրակտիկայում տնտեսական գործունեության և սեփականության իրավունքների հարաբերակցությանն առնչվող դեպքերից է նաև պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթը, որպիսի դեպքում մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած անձը փորձում է իրացնել թե՛ իր սեփականության իրավունքը՝ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքը գնելու հնարավորություն ձեռք բերելու միջոցով, և թե՛ նշված գույքը ձեռք բերելու միջոցով փորձում է իրացնել նաև տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքը, որն էլ իր հերթին ուղղված է իր կողմից ներկայացված գործարար (ներդրումային) ծրագրի իրականացման միջոցով սեփականության ձեռքբերմանը: Հետևաբար՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի համար նախատեսվող կառուցակարգը պետք է երաշխավորի

մի կողմից՝ մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած անձի՝ Սահմանադրության 59-րդ հոդվածով երաշխավորված տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի իրականացումը, իսկ մյուս կողմից՝ վերջինիս՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածով երաշխավորված սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը:

5.2. Սույն գործով սահմանադրաիրավական վեճի քննության շրջանակում Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում վիճարկվող դրույթի սահմանադրականության հարցը քննարկել պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի շրջանակում անձանց կողմից տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու և սեփականության սահմանադրական իրավունքների իրացման համար անհրաժեշտ կառուցակարգերի նախատեսման համատեքստում:

Սահմանադրական դատարանը, նկատի ունենալով, որ անձանց տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու և սեփականության իրավունքների իրացման պրակտիկ դրսևորումներից մեկն է հրապարակային սակարկություններին մասնակցելու իրավունքը, սույն գործով քննության հարցի առնչությամբ նախևառաջ անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ պետական գույքի օտարման հարաբերություններում հրապարակային սակարկությունների անցկացման վերաբերյալ կարգավորումներին:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ մրցույթը՝ որպես հրապարակային սակարկությունների ինքնուրույն տեսակ, սոցիալական շուկայական տնտեսության մեջ ունի կարևոր նշանակություն, քանի որ այն ապահովում է մրցակցային միջավայր, որտեղ իրավունքի սուբյեկտները, իրացնելով իրենց տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքը, կարող են ազատորեն մասնակցել ապրանքների, աշխատանքների, ծառայությունների ձեռքբերմանը կամ վաճառքին: Միևնույն ժամանակ, մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած և լավագույն պայմաններ առաջարկած անձինք ձեռք են բերում մրցույթում հաղթող ճանաչվելու և իրենց առաջարկած պայմաններով պայմանագիր կնքելու հնարավորություն: Ինչ վերաբերում է մրցույթային հարաբերության մյուս կողմին՝ մրցույթով օտարվող գույքի սեփականատիրոջը, ապա վերջինս հետապնդում է լավագույն պայմաններ առաջարկած մասնակցին բացահայտելու և վերջինիս հետ պայմանագիր կնքելու նպատակ:

Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ մրցույթի կազմակերպման կարգին վերաբերող կարգավորումները պետք է ուղղված լինեն կողմերից յուրաքանչյուրի շահերի հավասարակշռմանը, մասնավորապես, նախատեսեն անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած անձանց տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու և սեփականության իրավունքների իրացման համար՝ մի կողմից, և մրցույթով օտարվող գույքի սեփականատիրոջ համար ստեղծեն լավագույն պայմաններ առաջարկած անձի հետ պայմանագիր կնքելու հնարավորության բացահայտման համար՝ մյուս կողմից:

Միննույն ժամանակ, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթին վերաբերող կարգավորումներն ունեն որոշակի առանձնահատկություններ, որոնցով էլ վերջիններս տարբերվում են քաղաքացիաիրավական շրջանառության ընթացքում հրապարակային սակարկությունների միջոցով պայմանագրի կնքման վերաբերյալ կարգավորումներից: Մասնավորապես՝ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի շրջանակներում առաջացող իրավահարաբերություններն առնչվում են պետական գույքի կառավարման ոլորտին, որպիսի պայմաններում մրցույթի կազմակերպման և անցկացման կարգը, ինչպես նաև մրցույթով հետապնդվող նպատակները հստակ կանոնակարգվել են «Պետական գույքի կառավարման մասին» օրենքով և դրա հիման վրա ընդունված ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերով: Հետևաբար՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթին վերաբերող կարգավորումները գնահատելիս պետք է ելակետ ընդունվեն ինչպես «Պետական գույքի կառավարման մասին» օրենքի, այնպես էլ Որոշման կարգավորումները:

Այսպես՝ «Պետական գույքի կառավարման մասին» օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը որպես պետական գույքի օտարման առանձին եղանակ նախատեսում է հրապարակային սակարկությունը (մրցույթ կամ աճուրդ (նաև էլեկտրոնային)): Ընդ որում՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետից հետևում է, որ մրցույթով վաճառքի եղանակն ընտրվում է, եթե գնորդը գույքի սեփականության իրավունքը ձեռք բերելու հետ մեկտեղ գույքի օգտագործման արդյունավետության բարձրացման նպատակով գործարար ծրագրին համապատասխան պետք է ստանձնի որոշակի պարտավորություններ: Պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի անցկացման կարգի սահմանումը «Պետական գույքի կառավարման մասին» օրենքի 6-րդ հոդվածի 6-րդ մասի ուժով վերապահված է Կառավարությանը:

Կառավարությունը, հաշվի առնելով պետական գույքի օտարման հարաբերություններում յուրաքանչյուրի տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի իրացման անհրաժեշտությունը, Որոշմամբ որպես պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) եղանակ ընտրել է բաց մրցույթը: Վերջինիցս ուղղակիորեն բխում է հանրության լայն շրջանակներին մրցույթի անցկացման և դրա պայմանների մասին կազմակերպչի իրազեկելու պարտականությունը: Թերևս այս հանգամանքով պայմանավորված՝ Որոշման թիվ 3 հավելվածով որպես պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի առանձին կազմակերպական փուլ նախատեսված է մրցույթի անցկացման մասին հրապարակային ծանուցումը: Մասնավորապես՝ այս փուլում, Կարգի 4-րդ կետին համապատասխան, մրցույթի կազմակերպիչն ապահովում է մրցույթի անցկացման մասին ծանուցման հրապարակումն իր պաշտոնական և www.azdarar.am հասցեում գտնվող Հայաստանի Հանրապետության հրապարակային ծանուցումների պաշտոնական ինտերնետային կայքերում, ինչպես նաև սահմանում է մրցույթի մասնակցության վճարի չափը և

այն հրապարակում մրցույթի անցկացման մասին հրապարակային ծանուցման մեջ: Մրցույթի անցկացման մասին հրապարակային ծանուցման մեջ նշվում են մրցույթի համար սահմանված պայմանները, այսինքն՝ այն պահանջները, որոնք օբյեկտիվ նախադրյալ են հանդիսանում մրցույթի մասնակցության հայտ ներկայացնելու համար:

Կարգի 28 և 29-րդ կետերի բովանդակությունից հետևում է, որ մրցույթի մասնակցի կարգավիճակ է տրվում այն հայտատուներին, որոնց հայտերը համապատասխանում են մրցույթի համար սահմանված պայմաններին, իսկ հայտերի գնահատման արդյունքում անհամապատասխանությունների արձանագրման դեպքում, որպես ընդհանուր կանոն, կատարվում են միմյանց հաջորդող հետևյալ գործողությունները.

1) մրցութային հանձնաժողովը մեկ աշխատանքային օրով կասեցնում է մրցութային հայտերի գնահատման նիստը,

2) հանձնաժողովի քարտուղարը նույն օրը դրա մասին էլեկտրոնային եղանակով ծանուցում է մասնակցին՝ առաջարկելով մինչև կասեցման ժամկետի ավարտը շտկել անհամապատասխանությունը: Մասնակցին ուղարկվող ծանուցման մեջ մանրամասն նկարագրվում են հայտնաբերված անհամապատասխանությունները,

3) եթե մասնակիցը սահմանված ժամկետում շտկում է արձանագրված անհամապատասխանությունը, ապա նրա հայտը գնահատվում է բավարար: Հակառակ դեպքում տվյալ մասնակցի հայտը գնահատվում է անբավարար և մերժվում է:

Նշված ընդհանուր կանոնից Կարգի 29-րդ կետը նախատեսում է երկու բացառություն այն դեպքերի համար, երբ անհամապատասխանությունները վերաբերում են գնային առաջարկին կամ գործարար (ներդրումային) ծրագրով առաջարկվող հաշվեղի ցուցանիշներին: Փաստորեն, եթե անհամապատասխանությունները վերաբերում են գնային առաջարկին կամ գործարար (ներդրումային) ծրագրով առաջարկվող հաշվեղի ցուցանիշներին, ապա հայտը գնահատվում է անբավարար և մերժվում է՝ մրցույթի մասնակցության հայտ ներկայացրած անձանց ընդհանրապես չընձեռելով դրանք շտկելու հնարավորություն:

Այսպիսով՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ մրցույթի անցկացման մասին հրապարակային ծանուցմամբ տարբերակվել են մրցույթի անցկացման երկու խումբ պայմաններ: Առաջին խումբ պայմանները վերաբերում են մրցույթի միջոցով կնքվող պայմանագրի առարկայի վերաբերյալ առաջարկին (բովանդակային պայմաններ, այդ թվում նաև՝ գնային առաջարկ կամ գործարար (ներդրումային) ծրագիր), իսկ երկրորդ խումբ պայմանները՝ մրցույթի մասնակցության հայտի ձևին և կից փաստաթղթերին (ձևական պայմաններ): Ընդ որում՝ Կարգի 29-րդ կետից հետևում է, որ հիշյալ պայմանները միմյանցից տարբերվում են ոչ միայն իրենց բնույթով, այլև անհամապատասխանությունների արձանագրման դեպքում առաջացրած հետևանքներով: Մասնավորապես՝ եթե անհամապատասխանություններն արձանագրվում են ձևական պայմանների առնչությամբ, ապա հայտատուին տրվում է այն շտկելու հնարավորություն,

մինչդեռ բովանդակային անհամապատասխանություններն ընդհանրապես արգելակում են հայտատուի հետագա մասնակցությունը մրցույթին:

Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ մրցույթի մասնակցության հայտում գնային առաջարկի մասով անհամապատասխանությունը շտկելու՝ Կարգի 29-րդ կետով նախատեսված արգելքը միտված է մյուս հայտատուների համար մրցույթի անցկացման ընթացքում հավասարության և կանխատեսելիության, իսկ վերջնարդյունքում՝ տնտեսական ազատ մրցակցության ապահովմանը: Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ գնային առաջարկին վերաբերող պայմաններն իրենց բնույթով էական են, քանի որ դրանցով է պայմանավորված մրցույթի հետագա ընթացքը: Մասնավորապես՝ գնային առաջարկի միջոցով է բոլոր հայտատուների շարքից որոշակիացվում մրցույթի հաղթողը: Հետևաբար՝ հայտերի բացման փուլից հետո հայտատուներից մեկի կողմից գնային առաջարկի մասով փոփոխություններ կատարելը կխաթարի մյուս հայտատուների համար մրցութային հարաբերության կանխատեսելիությունը և որոշակիությունը, իսկ արդյունքում նաև վերջիններիս տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու և սեփականության իրավունքները: Այսպիսով՝ հայտերի բացման փուլից հետո գնային առաջարկի մասով փոփոխություն կատարելու արգելքը միտված է հավասար մրցակցության ապահովմանը և մյուս հայտատուների իրավունքների պաշտպանությանը:

Միևնույն ժամանակ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթին մասնակցելու համար որոշակի պայմաններ սահմանելը և ներկայացված հայտերում անհամապատասխանության արձանագրման դեպքում դրանք անբավարար գնահատելն ու մերժելն ինքնին խնդրահարույց չեն, եթե սահմանված են գործուն կառուցակարգեր ձևական անհամապատասխանությունները շտկելու համար: Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ անհամապատասխանությունները շտկելու կառուցակարգ նախատեսելը բխում է մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած անձանց տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի իրացումն ապահովելու հրամայականից: Մինչդեռ վիճարկվող դրույթի բովանդակությունից հետևում է, որ թեև Որոշմամբ նախատեսվել է մրցույթի հայտերում արձանագրված անհամապատասխանությունները շտկելու կառուցակարգ, այդուհանդերձ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ այն լիովին չի ապահովում անձանց կողմից իրենց իրավունքների արդյունավետ իրականացումը: Մասնավորապես՝ կարող են հանդիպել նաև այնպիսի բովանդակային պայմանների խախտումներ, որոնք իրենց էությամբ ձևական են: Նման խախտման օրինակ է պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի մասնակցության հայտ ներկայացրած անձի կողմից գնային առաջարկի մասով թույլ տրված ձևական անհամապատասխանությունը: Մինչդեռ վիճարկվող դրույթով բացառվում է պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի մասնակցության հայտ ներկայացրած անձի կողմից գնային առաջարկի մասով թույլ տրված ձևական անհամապատասխանությունը շտկելու

հնարավորությունը, որն էլ հիմք է մրցույթին մասնակցելու համար ներկայացված հայտն անբավարար գնահատելու և մերժելու համար: Իսկ նշված հնարավորության բացառումն ինքնին հանգեցնում է տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի խախտման:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթին մասնակցելու համար ամրագրված կարգավորումները պետք է ուղղված լինեն յուրաքանչյուր հայտատուի՝ Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի ապահովմանը: Ուստի՝ յուրաքանչյուր դեպքում ներկայացված հայտում մրցութային հանձնաժողովի կողմից անհամապատասխանություններ հայտնաբերվելիս վերջինս պետք է ձեռնարկի ակտիվ գործողություններ հայտում առկա անհամապատասխանության բնույթը պարզելու և դրա արդյունքում վրա հասնող հետևանքն արձանագրելու համար: Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ եթե հայտի և դրան կից ներկայացված փաստաթղթերի համակողմանի հետազոտման արդյունքում պարզ է դառնում, որ գնային առաջարկի մասով թույլ տրված անհամապատասխանությունը ձևական բնույթ է կրում, այսինքն՝ եթե առկա են այնպիսի փաստեր, որոնք ակնհայտորեն վկայում են, որ հայտատուի կամքը ոչ թե ուղղված է եղել հայտում նշված չափով գին առաջարկելուն, այլ առաջարկված գինն ընդամենը հայտատուի կողմից թույլ տրված վրիպակի արդյունք է, ապա նշված դեպքում ևս վերջինիս պետք է ընձեռվի թույլ տրված անհամապատասխանությունը շտկելու հնարավորություն:

Միաժամանակ Կարգի 29-րդ կետին իրավակիրառ պրակտիկայում տրվել է այնպիսի մեկնաբանություն, որ գնային առաջարկով կամ գործարար (ներդրումային) ծրագրով առաջարկվող հաշվելի ցուցանիշները վերջնական են, դրանց վերաբերյալ որևէ տեսակի անհամապատասխանությունները շտկման ենթակա չեն, և ինքնին փաստի հայտարարումն առ այն, որ գույքի վաճառքի գնի սյունակում առաջարկվել է Որոշմամբ սահմանված նվազագույն գնից պակաս չափով գումար, հանգեցնում է Կարգի 29-րդ կետի իմպերատիվ պահանջի կիրառմանը, այն է՝ եթե անհամապատասխանությունները վերաբերում են գնային առաջարկին, ապա նշված թերությունը վերացնելու հնարավորություն հայտը ներկայացնող կողմին չի տրամադրվում:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վիճարկվող դրույթով սահմանված կարգավորման պայմաններում կարող է ստեղծվել այնպիսի իրավիճակ, երբ մրցույթին մասնակցելու նախավճարը վճարած, լավագույն գործարար (ներդրումային) ծրագիր ներկայացրած և գնային առաջարկի նվազագույն շեմ սահմանված լինելու պայմաններում գնային առաջարկի մասով ձևական անհամապատասխանություն թույլ տված հայտատուները զրկվեն մրցույթին մասնակցելու և հաղթող ճանաչվելու հնարավորությունից, անկախ այն հանգամանքից՝ առկա անհամապատասխանությունը վրիպակի արդյունք է, թե հայտատուի կամքն ուղղված է հայտում նշված չափով գին առաջարկելուն:

Ելնելով վերոնշյալից՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վիճարկվող դրույթով նախատեսված կարգավորումը չի ապահովում Սահմանադրության 75-րդ հոդվածով ամրագրված արդյունավետ կառուցակարգ հայտատուների տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի իրացման համար և սահմանափակում է նշված իրավունքի լիարժեք իրացումը:

Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում արձանագրել նաև, որ Սահմանադրության՝ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքին առնչվող կարգավորումներից հետևում է, որ այդ իրավունքի նկատմամբ կարող են նախատեսվել սահմանափակումներ՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Անդրադառնալով պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի անցկացման կարգին վերաբերող կարգավորումներով հայտատուների տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի առնչությամբ նախատեսվող սահմանափակումներին՝ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում արձանագրել հետևյալը.

«Պետական գույքի կառավարման մասին» օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է.

«1. Պետական գույքի օտարման հիմնական նպատակներն են՝

1) պետական գույքի հետագա օգտագործման արդյունավետության բարձրացումը.

2) պետական գույքն ակտիվ տնտեսական շրջանառության մեջ դնելը.

3) պետական գույքի օտարումից ստացված միջոցների հաշվին պետական և համայնքային բյուջեների եկամուտների ավելացումը.

4) սույն օրենքի 22-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետով նախատեսված դեպքում գույքի առավել արդյունավետ օգտագործման կամ հանրության գերակա շահերի ապահովումը»:

Այսպիսով՝ «Պետական գույքի կառավարման մասին» օրենքի 20-րդ հոդվածն ամրագրում է այն նպատակները, որոնց պետք է ուղղված լինեն հիշյալ օրենքի հիման վրա ընդունված ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանվող և պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի անցկացման կարգին վերաբերող կարգավորումները: Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նշել, որ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու և սեփականության իրավունքների իրացումը պետք է ապահովվի պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի բոլոր փուլերում: Իսկ սահմանադրական այս իրավունքների լիարժեք իրացումը սահմանափակող պայմանները պետք է ուղղված լինեն այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը կամ հանրային շահի սպասարկմանը, այդ թվում՝ «Պետական գույքի կառավարման մասին» օրենքի 20-րդ հոդվածով ամրագրված նպատակների ապահովմանը, որոնց շարքին, ի թիվս այլնի, դասվում է պետական գույքի օտարումից ստացված միջոցների հաշվին պետական և համայնքային բյուջեների եկամուտների ավելացումը:

Վերը նշվածի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը եզրահանգում է, որ պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի էությունը հայտերի համեմատական վերլուծության արդյունքում լավագույն պայմաններ առաջարկած մասնակցին բացահայտելն է: Հետևաբար՝ հիշյալ մրցույթի կազմակերպման կարգը սահմանող նորմատիվ իրավական ակտերը պետք է նախատեսեն այնպիսի երաշխիքներ, որ մրցույթում հաղթող ճանաչվի իրապես լավագույն պայմաններ առաջարկած մասնակիցը, իսկ վերջնարդյունքում պետությունը՝ որպես իր սեփականությունը մրցույթով օտարող սուբյեկտ, ստանա հնարավորինս շատ օգուտ, որն էլ իր հերթին ուղղված կլինի պետական բյուջեի եկամուտների ավելացմանը:

Այդուհանդերձ, վիճարկվող դրույթի կարգավորման պայմաններում կարող է ստեղծվել իրավիճակ, երբ լավագույն պայմաններ առաջարկած և ձևական անհամապատասխանություն թույլ տված անձն ընդհանրապես զրկվի մրցույթին մասնակցելու հնարավորությունից: Այդ դեպքում, ակնհայտ է, որ առկա չեն լինի մրցույթում լավագույն պայմաններ առաջարկած անձի հետ պայմանագիր կնքելու համար անհրաժեշտ երաշխիքներ: Ուստի՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ գնային առաջարկի մասով ձևական անհամապատասխանությունը շտկելու արգելքն ուղղակի հակադրության մեջ է մտնում «Պետական գույքի կառավարման մասին» օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված նպատակների հետ և ուղղված չէ ինչպես հանրային շահի սպասարկմանը, այնպես էլ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը: Ընդ որում՝ մի շարք դեպքերում գնային առաջարկին առնչվող անհամապատասխանությունները շտկելու հնարավորություն ընձեռելը ոչ թե չի բխի, այլ հենց ուղղված կլինի «Պետական գույքի կառավարման մասին» օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված նպատակների ապահովմանը, մասնավորապես, լավագույն պայմաններ առաջարկած անձի հետ պայմանագիր կնքմանը և դրանով իսկ պետական բյուջեի եկամուտների ավելացմանը:

Ելնելով վերոնշյալից՝ Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ յուրաքանչյուր դեպքում մրցութային հանձնաժողովի կողմից մրցույթի մասնակցության հայտում անհամապատասխանություն հայտնաբերվելու դեպքում վերջինս պետք է համակողմանի հետազոտման ենթարկի ներկայացված հայտը և հայտին կից ներկայացված փաստաթղթերը: Ըստ այդմ, եթե մրցութային հանձնաժողովը եզրակացնում է, որ հայտատուի կամքն ուղղված է եղել հայտում նշված չափով գին առաջարկելուն, որն էլ իր հերթին պակաս է Որոշմամբ սահմանված նվազագույն գնից, ապա, մրցույթի մյուս հայտատուների իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունից ելնելով, պետք է բացառի այդ հայտատուի հետագա մասնակցությունը մրցույթին: Մինչդեռ եթե հայտում նշված գինը վրիպակի արդյունք է, հայտատուն պետք է օգտվի անհամապատասխանությունը շտկելու՝ Կարգի 29-րդ կետով նախատեսված հնարավորությունից, հակառակ դեպքում նման անհամապատասխանությունը շտկելու հնարավորություն չընձեռելն անհամաչափ միջամտություն է մրցույթի մասնակցության հայտ ներկայացրած անձանց իրավունքներին և օրինական շահերին:

Հետևաբար՝ եթե հայտին կից ներկայացված փաստաթղթերի ամբողջական բովանդակությունից հետևում է, որ մասնակցի կողմից ներկայացված գնային առաջարկն ակնհայտորեն համապատասխանում է պետական գույքի վաճառքի մասին իրավական ակտով սահմանված նվազագույն արժեքին (և/կամ բարձր է արժեքից), այնինչ հայտի մեջ նշված գնային առաջարկն ակնհայտ վրիպակի արդյունքում արտացոլում է պետական գույքի վաճառքի մասին իրավական ակտով սահմանված նվազագույն արժեքից ցածր արժեք, ապա նման անհամապատասխանության (վրիպակի) շտկման համար մրցույթի մասնակցին պետք է տրամադրվի նշված անհամապատասխանությունը (վրիպակը) շտկելու հնարավորություն:

Նշվածի համատեքստում Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Կարգի 29-րդ կետով սահմանված կարգավորումը հանգեցնում է մրցույթի մասնակցության հայտ ներկայացրած անձի՝ տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքի սահմանափակման: Ընդ որում՝ թեև այդպիսի սահմանափակումը հետապնդում է իրավաչափ նպատակ, այն է՝ մրցույթի մյուս հայտատուների իրավունքների պաշտպանությունը և հանրային շահի սպասարկումը, բայցևայնպես սահմանափակման համար ընտրված միջոցն անհարկի ծանր հետևանքներ է առաջացնում վրիպակ թույլ տված հայտատուի համար՝ բացառելով վերջինիս հետագա մասնակցությունը մրցույթին:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Կարգի 29-րդ կետն այնքանով, որքանով բացառում է պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած անձի կողմից գնային առաջարկի մասով թույլ տրված ձևական անհամապատասխանությունը (վրիպակը) շտկելու հնարավորությունը, հակասում է Սահմանադրության 59 և 75-րդ հոդվածներին:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով, 170-րդ հոդվածով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 69-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2021 թվականի ապրիլի 15-ի «Պետական սեփականություն հանդիսացող և պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների սեփականությունը հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի), օտարման (վաճառքի) մրցույթի և աճուրդի կազմակերպման ու անցկացման կարգերը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2003 թվականի հունիսի 13-ի թիվ 882-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 587-Ն որոշման թիվ 3 հավելվածով սահմանված՝ «Պետական կառավարման համակարգի մարմինների տիրապետմանը և օգտագործմանը հանձնված (ամրացված), պետական ոչ առևտրային կազմակերպություններին, պետական մասնակցությամբ առևտրային կազմակերպու-

թյուններին, հիմնադրամներին անհատույց օգտագործման իրավունքով տրամադրված պետական սեփականություն հանդիսացող և պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների սեփականությունը հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթի կազմակերպման և անցկացման» կարգի 29-րդ կետն այնքանով, որքանով բացառում է պետական սեփականություն հանդիսացող գույքի օտարման (վաճառքի) մրցույթին մասնակցելու հայտ ներկայացրած անձի կողմից գնային առաջարկի մասով թույլ տրված ձևական անհամապատասխանությունը (վրիպակը) շտկելու հնարավորությունը, ճանաչել Սահմանադրության 59 և 75-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր:

2. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման օրենքով սահմանված կարգով:

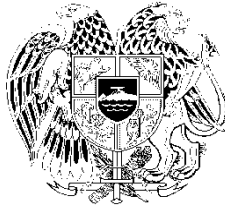
3. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

1 հուլիսի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1790

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ • ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ • 4(121)2025

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ԴԱՎԻԹ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝
«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳԻՐՔ»
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՕՐԵՆՔԻ 157-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

29 հուլիսի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Արտակ Ջեյնալյանի,
Հրայր Թովմասյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի (զեկուցող),
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝
դիմող՝

պատասխանող՝
ներկայացուցիչ՝

Դավիթ Հարությունյանի (այսուհետ՝ Դիմող),
Ազգային ժողովի (այսուհետ՝ Պատասխանող),
Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավաբանական
վարչության պետ Մարի Ստեփանյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 22 և 69-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Դավիթ Հարությունյանի դիմումի հիման վրա՝ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Ուսումնասիրելով դիմումը և կից ներկայացված փաստաթղթերը, Պատասխանողի գրավոր բացատրությունը, վերլուծելով վիճարկվող և վերաբերելի այլ օրինադրույթներ՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**:

Վարույթը Սահմանադրական դատարանում

1. «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքը (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2018 թվականի փետրվարի 7-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 2018 թվականի փետրվարի 10-ին, ուժի մեջ է մտել 2018 թվականի ապրիլի 9-ից:

2. Օրենսգրքի՝ «Բարձրագույն դատական խորհրդի կողմից դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին որոշումների վերանայումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով» վերտառությամբ 157-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է.

«1. Բարձրագույն դատական խորհուրդն իրավունք ունի վերանայելու դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին իր որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով»:

Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթը չի փոփոխվել և/կամ լրացվել:

3. Գործի քննության առիթը Դավիթ Հարությունյանի՝ 2025 թվականի ապրիլի 21-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Գործի համառոտ նախապատմությունը

4. Արդարադատության նախարարի մամուլի քարտուղարը 2023 թվականի ապրիլի 14-ին Արդարադատության նախարարի պարտականությունները կատարողին է ներկայացրել թիվ Ն//9734-2023 զեկուցագիրը՝ զանգվածային լրատվության միջոցի հրապարակման առիթով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի դատավոր Դավիթ Հարությունյանի (այսուհետ նաև՝ Դատավոր) նկատմամբ կարգապահական վարույթ հարուցելու հիմքերի ուսումնասիրություն իրականացնելու անհրաժեշտությունը դիտարկելու վերաբերյալ:

5. Արդարադատության նախարարի (պարտականությունները կատարողի)՝ 2023 թվականի ապրիլի 20-ի N 31-Ա որոշմամբ Դատավորի նկատմամբ հարուցվել է կարգապահական վարույթ:

6. Արդարադատության նախարարի պարտականությունները կատարողը 2023 թվականի մայիսի 24-ին N 42-Ա որոշմամբ միջնորդություն է ներկայացրել Բարձրագույն դատական խորհուրդ (այսուհետ նաև՝ խորհուրդ)՝ Դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ՝ նշելով, որ կարգապահական վարույթ հարուցելու հիմք է հանդիսացել Դատավորի կողմից Սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 6 և 8-րդ կետերով նախատեսված՝ դատավորի վարքագծի կանոնների առերևույթ խախտումը, իսկ կարգապահական վարույթ հարուցելու առիթ՝ զանգվածային լրատվության միջոցի համապատասխան հրապարակումը:

7. Խորհրդի՝ 2023 թվականի հուլիսի 3-ի թիվ ԲԴԽ-57-Ո-Կ-16 որոշմամբ Արդարադատության նախարարի պարտականությունները կատարող Լևոն Բալյանի միջնորդությունը՝ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի դատավոր Դավիթ Հարությունյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ, բավարարվել է: Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի դատավոր Դավիթ Հարությունյանի լիազորություններն էական կարգապահական խախտման հիմքով դադարեցվել են (որոշման եզրափակիչ մասի 1-ին կետ):

8. Սահմանադրական դատարանի դատական կազմը, քննության առնելով Դավիթ Հարությունյանի՝ 2024 թվականի հունվարի 3-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված անհատական դիմումի ընդունելիության հարցը, 2024 թվականի հունվարի 18-ին որոշել է.

«1. Դավիթ Հարությունյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի և դրա հետ փոխկապակցված «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 90-րդ հոդվածի 6-րդ մասի և դրա հետ փոխկապակցված նույն սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ հաշվի առնելով նաև նշված դրույթներին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունները, Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ՝ գործն ընդունել քննության:

2. (...)»:

9. Սահմանադրական դատարանի՝ 2024 թվականի մայիսի 21-ի ՍԴԱՌ-88 աշխատակարգային որոշմամբ վերոնշյալ գործի վարույթը մասամբ՝ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի մասերով, կարճվել է:

10. Սահմանադրական դատարանի՝ 2024 թվականի մայիսի 21-ի ՍԴՌ-1729 որոշման եզրափակիչ մասի համաձայն՝

«1. «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 90-րդ հոդվածի 6-րդ մասը համապատասխանում է Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ «արդարադատության շախ» ձևակերպումը վերաբերում է Բարձրագույն դատական խորհրդում քննվող

կոնկրետ կարգապահական գործով արդարադատության արդյունավետ և անխոչընդոտ իրականացմանը:

2. Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը համապատասխանում է Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ դատավորի նկատմամբ կարգապահական վարույթի շրջանակներում «դատական նիստերի դահլիճից հեռացում» դատական սանկցիան կարող է կիրառվել այն պայմաններում, երբ Բարձրագույն դատական խորհուրդը կգործադրի բոլոր հնարավոր և անհրաժեշտ ջանքերը՝ դահլիճից հեռացվող դատավորի լաված լինելու իրավունքն ապահովելու համար:

3. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով՝ նկատի ունենալով, որ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 90-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը Դիմողի նկատմամբ կիրառվել են սույն որոշման մեջ նշված մեկնաբանություններից տարբերվող մեկնաբանություններով:

4. (...):»:

11. Խորհրդի՝ «Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի դատավոր Դավիթ Հարությունյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի վերաբերյալ» Բարձրագույն դատական [խորհրդի] 03.07.2023 թվականի թիվ ԲԴԽ-57-Ո-Կ-16 որոշումը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու հարցի վերաբերյալ՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԲԴԽ-82-Ո-Կ-13 որոշման՝ «Գործի նախապատմությունը» վերտառությամբ 1-ին կետի 1.4-րդ ենթակետի համաձայն՝ Դավիթ Հարությունյանը 2024 թվականի օգոստոսի 20-ին դիմել է Խորհրդին՝ խնդրելով Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածով նախատեսված կարգով վերանայել Խորհրդի 03.07.2023 թ. թիվ ԲԴԽ-57-Ո-Կ-16 որոշումը:

12. Խորհուրդը 2024 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԲԴԽ-82-Ո-Կ-13 որոշմամբ որոշել է.

«1. Բարձրագույն դատական խորհրդի՝ «Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի դատավոր Դավիթ Հարությունյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի վերաբերյալ» 03.07.2023 թվականի թիվ ԲԴԽ-57-Ո-Կ-16 որոշումը չվերանայել:

2. (...):»:

13. Խորհրդի՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԲԴԽ-82-Ո-Կ-13 որոշման մեջ, մասնավորապես, նշված է.

«Օրենսգրքի «Բարձրագույն դատական խորհրդի կողմից դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին որոշումների վերանայումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով»

վերտառությամբ 157-րդ հոդվածի 1-ին և 7-րդ մասերի համադրված վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ Խորհուրդի՝ կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին իր որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայելու սահմանադրական օրենքի մակարդակով ամրագրված իրավունքն իր տրամաբանական շարունակությունը ստացել է դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը վերանայելու հիմքերի առկայության կամ բացակայության հանգամանքը գնահատելու արդյունքում իր որոշումը չվերանայելու կամ իր կայացրած որոշումը վերացնելու և նոր որոշում կայացնելու օրենսդրական հնարավորության գոյությամբ, հետևաբար կարգապահական վարույթով կիրառված օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի Սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված կամ կիրառված մեկնաբանությունից տարբերվող այլ մեկնաբանությամբ Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչված լինելու պայմաններում, օրենսդիրը Բարձրագույն դատական խորհրդին Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ինչպես նաև նույն հոդվածի 7-րդ և 8-րդ մասերի ուժով իրավունք է վերապահվել վերանայել կամ չվերանայել իր կայացրած որոշումը:

Օրենսդրի նման մոտեցումը պայմանավորված է Բարձրագույն դատական խորհրդի՝ սահմանադրական կարգավիճակի առանձնահատկություններով, հաշվի առնելով Խորհրդի՝ որպես դատարանների և դատավորների անկախությունը երաշխավորելու սահմանադրական առաքելություն ունեցող անկախ պետական մարմին հանդիսանալու հանգամանքը:

Հակառակ մեկնաբանման պարագայում, առարկայագուրկ և անբովանդակ կդառնա օրենսդրի կողմից Խորհրդին Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 7-րդ մասով պատվիրակված դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայելու հիմքերի առկայությունը գնահատելու և կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը չվերանայելու իրավակարգավորումը, ինչ[ն] է իր հերթին անխուսափելիորեն կհանգեցնի Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին իր որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայելու իրավունքի գործնականում կենսագործման անհնարինությանը: Հարկ է արձանագրել նաև, որ նույն տրամաբանությամբ է առաջնորդվել Խորհուրդը Դիմողի կողմից վկայակոչված՝ «Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Արայիկ Մելքումյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի վերաբերյալ» Բարձրագույն դատական խորհրդի 14.02.2019 թվականի թիվ ԲԴԽ-8-Ո-Կ-04 որոշումը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու հարցի վերաբերյալ» Բարձրագույն դատական խորհրդի կողմից 27.02.2020թ. ընդունված թիվ ԲԴԽ-4-Ո-Կ-1 որոշմամբ: Մասնավորապես, Խորհուրդը հղում կատարելով Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասին՝

արձանագրելով, որ Բարձրագույն դատական խորհուրդն **իրավունք ունի** վերանայելու դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին իր որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով, գտել է, որ նշված դեպքում առկա է վերանայման անհրաժեշտություն, քանի որ Սահմանադրական դատարանը դատավորի լիազորությունների դադարեցման հիմքում դրված «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 142-րդ հոդվածի 6-րդ մասի 2-րդ կետը ճանաչել է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր:

Տվյալ պարագայում հարկ է արձանագրել, որ Խորհրդի 03.07.2023 թվականի թիվ ԲԴԽ-57-Ո-Կ-16 որոշմամբ **Դիմողի լիազորությունների դադարեցման համար հիմք է հանդիսացել Օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի 6-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված էական կարգապահական խախտումը, որը դրսևորվել է Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 6-րդ և 8-րդ կետերով նախատեսված դատավորի վարքագծի ընդհանուր կանոնների պահանջների խախտումներով**, մինչդեռ Դիմումի քննությունը պայմանավորված է ոչ թե 03.07.2023 թվականի թիվ ԲԴԽ-57-Ո-Կ-16 որոշմամբ Դիմողի լիազորությունների դադարեցման համար անմիջական հիմք հանդիսացող՝ վերոնշյալ նորմերը Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչվելու կամ Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ կիրառված լինելու, այլ միջնորդության քննության ընթացակարգին վերաբերվող՝ Օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի 6-րդ մասին և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետին Սահմանադրական դատարանի կողմից տրված այլ մեկնաբանությունների առկայությամբ:

Վերը նշվածի հաշվառմամբ, Սահմանադրական դատարանի կողմից Օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի 6-րդ մասի և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի վերաբերյալ Խորհրդի մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ ընկալելու հանգամանքով պայմանավորված, Խորհուրդը սույն քննության շրջանակներում Դիմողի համար ստեղծել է «դատական նիստերի դահլիճից հեռացում» սանկցիայի կիրառման արդյունքում չարտահայտված դիրքորոշումների գրավոր ներկայացման հնարավորություն, որի շրջանակներում սույն քննության ընթացքում Դիմողի կողմից Խորհրդին ներկայացված գրավոր դիրքորոշումները չեն բովանդակում այնպիսի փաստարկներ, որոնք Խորհրդին բավարար հիմք կտային նոր հանգամանքի առկայության հիմքով Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի իմաստով Խորհրդի 03.07.2024 թվականի թիվ ԲԴԽ-57-Ո-Կ-16 որոշումը վերանայելու համար»:

Դիմողի դիրքորոշումը

14. Դիմողը գտնում է, որ վիճարկվող օրինադրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը հանգեցրել է իր՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների խախտմանը՝ վկայակոչելով Սահմանադրական դատարանի որոշումների հիման վրա նոր հանգամանքի հիմքով դատական

ակտերի վերանայման ինստիտուտի առնչությամբ Սահմանադրական դատարանի առանձին որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

15. Դիմողը, մասնավորապես, նշում է. «(...) «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասում տեղ գտած դրույթն օրենսդրի կողմից սահմանվել է իմպերատիվ կերպով՝ բացառելով այդ դատական ակտը կայացրած մարմնի կողմից որևէ հայեցողություն դրսևորելու ցանկացած հնարավորություն:

- Միևնույն ժամանակ (...) նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայումը չի նշանակում, որ դատական ակտի վերանայման արդյունքում այդ ակտը կայացրած մարմինը միանշանակ պետք է հանգի այլ եզրակացության, օրինակ՝ եթե Բարձրագույն դատական խորհուրդը վերջնական դատական ակտով դատավորին ենթարկել է կարգապահական պատասխանատվության, ապա նոր հանգամանքի հիմքով այդ ակտի վերանայումը չի նշանակում, որ Բարձրագույն դատական խորհուրդն այդ դատական ակտը վերանայելով միանշանակ պետք է կայացնի դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին միջնորդությունը մերժելու մասին որոշում: (...) եթե վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի առկայության պայմաններում չի վերանայվում, ապա ստացվում է, որ պետության իրավական համակարգում շարունակում են գործել 2 դատական ակտեր (վերջնական դատական ակտն ու ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշումը), որոնք, ըստ էության, միմյանց հակասում են, իսկ նման իրավիճակն ուղղակի հակասում է իրավական որոշակիության սկզբունքին:

(...)

(...) նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով վերջնական դատական ակտի վերանայումը (...) նպատակ է հետապնդում վերականգնելու անձի խախտված հիմնարար իրավունքը, այսինքն՝ վերջնական դատական ակտի վերանայման միջոցով պետությունն անձի համար ապահովում է նրա իրավունքների դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումը, քանի որ դատական ակտը վերանայելու միջոցով անձը կրկին ստանում է դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման հնարավորություն: Հետևաբար, բոլոր այն դեպքերում, երբ վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի առկայության պայմաններում չի վերանայվում, ամբողջությամբ իմաստազրկվում է սահմանադրական վերահսկողության ինստիտուտի էությունը, քանի որ նման պայմաններում այդ վերջնական դատական ակտը կայացրած մարմինը իրաժարվում է վերականգնել մինչև անձի իրավունքի խախտումը եղած դրությունը, իսկ նման պայմաններում չի կարող խոսք գնալ անձի խախտված իրավունքի վերականգնման մասին»:

16. Մեջբերելով Սահմանադրական դատարանի՝ 2024 թվականի մայիսի 21-ի ՍԴՈ-1729 որոշման եզրափակիչ մասի 3-րդ կետը՝ Դիմողը նշում է. «Այսինքն՝ «ՀՀ դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 157-րդ հոդվածի իմաստով առկա է եղել նոր հանգամանք, ինչը նշանակում է, որ օրենքով սահմանված կարգով պետք է վերանայվեր ՀՀ Բարձրագույն դատական խորհրդի 03.07.2023 թվականի թիվ ԲԴԽ-57-Ո-Կ-16 որոշումը, սակայն ՀՀ Բարձրագույն դատական խորհուրդը, վկայակոչելով «ՀՀ դատական

օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասում տեղ գտած՝ *«իրավունք ունի»* բառակապակցությունը և «ՀՀ դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 157 հոդվածի 1-ին մասը համադրելով նույն հոդվածի մյուս մասերի հետ, մերժել է վերջնական դատական ակտի վերանայման դիմումը՝ ըստ էության, արձանագրելով, որ ՀՀ Բարձրագույն դատական խորհուրդն անկախ մարմին է, ունի հատուկ սահմանադրաիրավական կարգավիճակ և այդ նպատակով ՀՀ Բարձրագույն դատական խորհուրդն ինքն է որոշում նոր հանգամանքի հիմքով վերանայել կամ չվերանայել վերջնական դատական ակտը:

ՀՀ Բարձրագույն դատական խորհրդի կողմից «ՀՀ դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված *«իրավունք ունի»* նորմի նման մեկնաբանությունը հակասում է ՀՀ Սահմանադրությանը (...), քանի որ նման մեկնաբանությունը խաթարում է սահմանադրական վերահսկողության էությունն ու բացառում է ՀՀ Սահմանադրության՝ որպես բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող նորմի անմիջական գործողությունը»:

17. Դիմողը շեշտում է, որ Սահմանադրական դատարանի որոշումները պարտադիր են բոլոր պետական մարմինների, այդ թվում՝ Խորհրդի համար, իսկ պետական մարմինների, այդ թվում՝ Խորհրդի կողմից Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա վերջնական դատական ակտի վերանայումը չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ այդ կերպ խաթարվի այդ մարմնի անկախությունը կամ դրա սահմանադրաիրավական հատուկ կարգավիճակը, քանի որ սահմանադրական արդարադատությունն ունի հատուկ առաքելություն, որը պայմանավորված կամ որևէ կերպ կապված չէ մյուս դատարանների կողմից լուծման ենթակա հարցերի հետ:

Դիմողը պնդում է, որ Խորհրդի կողմից վիճարկվող դրույթին տրված մեկնաբանությունը ոչ միայն հակասում է իրավական որոշակիության սկզբունքին, այլև լրացուցիչ ռիսկեր է ստեղծում իրավական անվտանգության տեսանկյունից՝ արհեստական «կոնֆլիկտ» հրահրելով երկու դատական մարմինների միջև:

Դիմողը եզրահանգում է, որ Խորհուրդը վերանայման հարցի կապակցությամբ չի ունեցել հայեցողություն և կաշկանդված է եղել Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ, մինչդեռ հաջորդած դատավարությունն իրականացվել, չվերանայման մասին որոշումը կայացվել է գործող իրավակարգավորումների սխալ մեկնաբանմամբ և Սահմանադրական դատարանի որոշման անտեսմամբ:

18. Դիմողը խնդրում է.

«1. Սույն դիմումը բավարարել և «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասը՝ դրան իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությամբ, ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության 1-ին և 3-րդ հոդվածներին, 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 61-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 75-րդ և 79-րդ հոդվածներին հակասող ու անվավեր այնքանով, որքանով այդ

նորմը թույլ է տալիս դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով չվերանայել»:

Պատասխանողի դիրքորոշումը

19. Պատասխանողը, մասնավորապես, նշում է. «Սահմանադրական օրենքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ Բարձրագույն դատական խորհուրդն **իրավունք ունի** վերանայելու դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին իր որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով: Սույն հոդվածի իմաստով «իրավունք ունի վերանայելու» ձևակերպումը ենթադրում է, որ տվյալ մարմինը **իրավասու է, լիազորված է վերանայել** համապատասխան որոշումը, **պայմանով, որ առկա են օրենսդրությամբ նախատեսված իրավական կամ փաստական հիմքեր:**

Սահմանադրական օրենքի տվյալ դրույթի նպատակն է սահմանել Բարձրագույն դատական խորհրդի իրավասությունը՝ վերանայելու կարգապահական վարույթով կայացված որոշումները **այն դեպքերում, երբ ի հայտ են գալիս նոր կամ նախկինում անհայտ հանգամանքներ**, որոնք կարող են **էապես ազդել գործի ելքի վրա:** Դրույթը միաժամանակ ծառայում է որպես մեխանիզմ՝ ապահովելու կարգապահական վարույթի արդյունավետության և արդարադատության նկատմամբ վստահությունը՝ գործելով որպես սահմանափակող նորմ՝ կանխելու համար անհիմն կամ կամայական վերանայումների հնարավորությունը:

Համապատասխան իրավական հիմքերը շարադրված են նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետում: Այդպիսի հիմք է համարվում, այդ թվում նաև, երբ Սահմանադրական դատարանը կարգապահական վարույթով կիրառված օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտի դրույթը ճանաչել է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր կամ այն ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող, սակայն դրույթն իր մեկնաբանությամբ ճանաչելով Սահմանադրությանը համապատասխանող, միաժամանակ գտել է, որ այն անձի նկատմամբ կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ:

Սահմանադրական օրենքի 157-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ եթե Բարձրագույն դատական խորհուրդը գտնում է, որ **բացակայում են դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայելու հիմքերը**, ապա որոշում է ընդունում կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը **չվերանայելու** վերաբերյալ»:

20. Պատասխանողը նշում է նաև. «Հաշվի առնելով Բարձրագույն դատական խորհրդի՝ սահմանադրական կարգավիճակի առանձնահատկությունները, նրա՝ անկախ սահմանադրական մարմին հանդիսանալու հանգամանքը, օրենսդիրը ԲԴԽ-ին հնարավորություն է տվել դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին իր որոշումը վերանայելու համար գնահատել՝ ինչքանով արձանագրված նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքը էական և բովանդակային առումով վերանայման վերաբերելի հիմք կարող է լինել. այսինքն արդյոք հենց այդ հակասահմանադրական մեկնաբանությունն է դրվել

դատական ակտի հիմքում կամ արդյոք վեճի սխալ լուծման հիմքը հանդիսացել է հենց այդ հակասահմանադրական մեկնաբանությունը:

ԲԴԽ որոշման վերանայման հիմքը պետք է ոչ միայն ֆորմալ համապատասխանի «նոր հանգամանքների» չափանիշին, այլև բովանդակային առումով լինի վերաբերելի այն փաստական և իրավական հանգամանքներին, որոնց վրա հիմնված էր ԲԴԽ-ի նախորդ որոշումը, որի տրամաբանությամբ քննարկվող վերանայման գործընթացում գնահատման առարկա է դառնում այն հարցը, թե արդյոք կոնկրետ դեպքով առկա է վերանայման անհրաժեշտությունը, և գնահատման առարկա է դառնում վերանայման հիմքերի առկայության կամ բացակայության հանգամանքները»:

21. Պատասխանողը եզրահանգում է. «ԲԴԽ-ի կողմից կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ որոշման՝ նոր հանգամանքներով վերանայման հնարավորության և անհրաժեշտության ուսումնասիրությունը, վերանայելու հիմքերի առկայության կամ բացակայության հանգամանքը գնահատելու գործընթացը բխում է այդ իրավահարաբերությունը կարգավորող վերը նշված իրավանորմների տրամաբանությունից և Բարձրագույն դատական խորհրդի անկախության երաշխիքներից և անկախ սահմանադրական մարմին լինելու կարգավիճակից»:

22. Պատասխանողը գտնում է, որ Դիմողի պնդումն առ այն, որ պետության առանձնահատուկ սահմանադրական առաքելություն ունեցող մարմինների կողմից նոր հանգամանքի հիմքով վերջնական դատական ակտերը վերանայելուց հրաժարվելն ըստ էության չեզոքացնում է սահմանադրական վերահսկողությունը, լիովին անհիմն է, քանի որ Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջն իմպերատիվ է և հանդիսանում է լիազորող նորմ, որը սահմանում է Խորհրդի իրավասությունը՝ վերանայելու իր կողմից կայացված որոշումները: Սակայն, միևնույն ժամանակ, Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 7-րդ մասով ամրագրված կարգավորումը հնարավորություն է ընձեռում Խորհրդին գնահատելու վերանայման հիմքերի առկայությունը կամ բացակայությունը, վերանայման հնարավորությունը և անհրաժեշտությունը, ինչը բխում է իրավական որոշակիության, արդար դատաքննության սկզբունքներից և Խորհրդի անկախության երաշխիքներից:

23. Պատասխանողը խնդրում է սույն գործով ընդունել որոշում վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին:

Սահմանադրական վեճի քննության շրջանակը

24. Սույն գործով սահմանադրական վեճը հանգում է Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասի սահմանադրականության հարցին՝ հաշվի առնելով Խորհրդի կողմից նշված դրույթին տրված այն մեկնաբանությունը, որին համապատասխան՝ Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասում տեղ գտած «իրավունք ունի» ձևակերպումը ենթադրում է հայեցողություն՝ նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու կամ չվերանայելու Խորհրդի՝ դատավորին կարգապահական պարասխանարկության ենթարկելու հարցի վերաբերյալ որոշումն այն պայմաններում, երբ Դիմողի նկատմամբ այդ որոշմամբ կիրառված օրինադրույթը

Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ ճանաչվել է Սահմանադրությանը համապատասխանող՝ Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությամբ, այսինքն՝ համապատասխան օրինադրությո՞ւյթը Դիմողի նկատմամբ կիրառվել է Սահմանադրական դատարանի որոշման մեջ նշված մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ:

Գործի շրջանակներում պարզման ենթակա հանգամանքները

25. Վիճարկվող օրինադրությո՞ւյթի սահմանադրականությունը պարզելու համար Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ, մասնավորապես, ներքոնշյալ հարցադրմանը.

- Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթը, հաշվի առնելով Խորհրդի կողմից դրան տրված՝ սույն որոշման 24-րդ կետում հիշատակված մեկնաբանությունը՝ կարգապահական վարույթով Դիմողի նկատմամբ կիրառված օրինադրությունի՞ր՝ Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությամբ Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին որոշման, ըստ այդմ՝ Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետին համապատասխան՝ Խորհրդի՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի վերաբերյալ որոշման վերանայման հիմքի՝ նոր հանգամանքի առկայության պայմաններում, բխո՞ւմ է արդյոք սահմանադրական վերահսկողության էությունից և ապահովո՞ւմ է արդյոք անձի՝ Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերով երաշխավորված համապատասխանաբար՝ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքներն արդյունավետ իրացնելու հնարավորությունը:

Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

26. Որպես սահմանադրական վերահսկողության դատական ինքնուրույն ձև՝ սահմանադրական արդարադատությունն առանձնանում է իր մասնագիտացված և համընդգրկուն համակարգով, որն իր գործառույթներն իրականացնում է սահմանադրական դատավարության կառուցակարգերի միջոցով՝ նպատակ ունենալով պահպանել Սահմանադրության գերակայությունն ու կայունությունը, ամրապնդել հանրային իշխանության մարմինների գործունեության ոլորտներում սահմանադրականության հիմքերը, վերականգնել խախտված սահմանադրական հավասարակշռությունը, ինչպես նաև երաշխավորել մարդու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների սահմանադրական պաշտպանությունը:

27. Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնում է Սահմանադրական դատարանը՝ ապահովելով Սահմանադրության գերակայությունը:

Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանն ընդունում է որոշումներ և եզրակացություններ: Դրանց դերը, նշանակությունն ու տեղը պետական կառավարման համակարգում պայմանավորում են Սահմանադրության նորմերի կիրառման արդյունավետությունն ու գերակայության երաշխավորումը:

Սահմանադրականության հաստատման և ամրապնդման, շարունակական զարգացման միտումների լույսի ներքո Սահմանադրական դատարանի որոշումները պետք է դիտարկվեն ոչ միայն որպես իրավադրույթների սահմանադրականության գնահատման իրավական արձանագրումներ, այլև որպես դրանցում ամրագրված **իրավական դիրքորոշումների** միջոցով միասնական սահմանադրական դոկտրինի, սահմանադրական մտածողության համակարգային ձևավորումը և սահմանադրականության ինստիտուցիոնալ զարգացումը խթանող միջոցներ:

Սահմանադրական դատարանի որոշումները՝ որպես սահմանադրական արդարադատության վերջնարդյունք, հանրային իշխանության մարմինների կողմից պետք է ընկալվեն և դիտարկվեն որպես իրավական պետության կենսական առանցք, դրա հիմնասյուներից մեկը՝ միավորված նաև մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների գերակայության երաշխավորմանը. հակառակ մոտեցումը ենթադրում է, որ հանրային կյանքում առկա է սահմանադրական արդարադատության էության վերաիմաստավորման և վերագնահատման անհրաժեշտություն:

28. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանի որոշումները վերջնական են և ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից:

Սահմանադրական դատարանի որոշումների պարտադիր կատարումն իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից մեկն է: Այդ առնչությամբ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի (այսուհետ նաև՝ Սահմանադրական օրենք) 61-րդ հոդվածի 4-րդ մասին համապատասխան՝ Սահմանադրական դատարանի ըստ էության ընդունված որոշումները պարտադիր են բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում:

Սահմանադրական դատարանի որոշումների իրավական բնույթի առնչությամբ Սահմանադրական դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 25-ի ՍԴՈ-943 որոշման մեջ, մասնավորապես, նշված է. «Սահմանադրական դատարանի որոշումն իրենից ներկայացնում է ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով իր լիազորությունների շրջանակներում ընդունված պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ, որով սահմանվում են պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, պատասխանատվություն, սահմանափակումներ, իրավաբանական տեսակետից անվիճարկելի (վերանայման ոչ ենթակա), առանց նախապայմանների, անվերապահ և անհապաղ (եթե այլ ժամկետ չի սահմանվել) կատարման ենթակա նորմատիվ կանոններ, այսինքն՝ **վարքագծի կանոններ:** Դրանով է պայմանավորված սահմանադրական դատարանի որոշումների նորմատիվ բնույթը, ինչպես նաև այդ ակտերին անմիջականորեն հաջորդող իրավական առանձնահատուկ հետևանքները՝ կապված հակասահմանադրական ճանաչված իրավանորմի իրավաբանական ուժը

կորցնելու, սահմանադրական նորմերի մեկնաբանման (իրավական դիրքորոշումների) շրջանակներում իրավանորմը ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու, ինչպես նաև սահմանադրաիրավական նշանակություն ունեցող խնդիրներին լուծում ու փաստերին գնահատական տալու հետ (...)» (կետ 8):

Սահմանադրական դատարանի հիշյալ որոշման մեջ նաև նշված է. «(...) Միջազգային պրակտիկան նույնպես միարժեք վկայում է, որ իրավունքի գերակայության, հետևաբար և՛ Սահմանադրության գերակայության, երաշխավորման գլխավոր նախապայմանը համապարտադիր, վերջնական և erga omnes բնույթ ունեցող դատական ակտերի կատարման երաշխավորումն է, ակտեր, որոնք իրավական բովանդակությունից զրկվում են առանց դրանցում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները հաշվի առնելու:

Մասնավորապես, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի շրջանակներում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի առկա նախադեպային իրավունքի (Philis v. Greece, para. 59, Golder v. the United Kingdom, paras. 34-36, Hornsby v. Greece, p. 40, Di Pede v. Italy, paras. 20-24, Zappia v. Italy, paras. 16-20, Immobiliare Saffi v. Italy, p. 66) ուսումնասիրությունը վկայում է, որ Եվրոպական դատարանը ներպետական դատական ատյանների որոշումների կատարման վերաբերյալ նշում է. ««դատարանի իրավունքը» կլինի ոչ իրական, եթե պայմանավորվող պետության ներպետական իրավական համակարգը թույլ տա, վերջնական, պարտադիր ուժ ունեցող դատական ակտին մնալ անկիրառելի ի վնաս կողմերից մեկի շահերի», «ցանկացած դատարանի կողմից կայացված որոշման կատարումը պետք է դիտարկվի որպես դատաքննության անբաժանելի մաս՝ 6-րդ հոդվածի իմաստով»:

(...)

ՀՀ սահմանադրական դատարանը նաև հարկ է համարում վկայակոչել Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 19.01.2000թ. Նախարարների ներկայացուցիչների 694 նստաշրջանում ընդունված՝ «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումների հիման վրա ներպետական մակարդակով գործերի վերանայման և վարույթի նորոգման մասին» N R (2000) 2 հանձնարարականը: Վերջինս, մասնավորապես, ամրագրում է. «Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն ... նկատի ունենալով, որ Դատարանի վճիռների կատարման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելուն ուղղված Նախարարների կոմիտեի պրակտիկան ցույց է տալիս, որ որոշակի հանգամանքներում գործերի վերանայումը կամ վարույթի նորոգումը հանդիսանում է ամենաարդյունավետ, եթե ոչ միակ միջոցը restitutio in integrum-ի հասնելու համար»: Միաժամանակ, առաջարկվում է Պայմանավորվող պետություններին՝ համոզվել, որ ներպետական մակարդակում գոյություն ունեն համարժեք հնարավորություններ restitutio in integrum-ի հասնելու համար:

Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ իրավական ակտերի սահմանադրականության որոշման վերաբերյալ գործերով արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հիման վրա անհրաժեշտ օրենսդրական ընթացակարգերով

դատական ակտերի վերանայումը Սահմանադրության գերակայությունը և անմիջական գործողությունը երաշխավորող արդյունավետ միջոց է, հետևաբար՝ նաև սահմանադրաիրավական պահանջ» (կետեր 10, 11):

29. Այսպիսով, *սահմանադրական արդարադատության իրականացումը՝ ընդհանրապես, այդ թվում՝ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածում նախանշված իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելը՝ մասնավորապես, Սահմանադրական դատարանի բացառիկ իրավասությունն է, հետևաբար՝ սահմանադրական արդարադատության արդյունքներով ընդունված համապատասխան ակտերը հանրային կարևորության առումով ևս բացառիկ բնույթ ունեն, քանզի ուղղված են ոչ միայն կոնկրետ գործով անձի հիմնական իրավունքի/ազատության, այլ նաև ողջ հանրության շահերի պաշտպանությանն ու իրավունքի գերակայության և սահմանադրական իրավակարգի ապահովմանը:* Այդ հրամայականն անառարկելիորեն պայմանավորում է նաև Սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման կառուցակարգերի գործունե համակարգի ներդրումն ու կենսագործումը. ընդ որում՝ Սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարումը բացառապես ձևականիրավական առումով դիտարկելն անթույլատրելի է: Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշումներն անվերապահորեն պետք է կատարվեն՝ ի ապահովումն Հայաստանի Հանրապետությունում՝ որպես իրավական պետությունում, մարդու իրավունքների գերակայության:

30. Սահմանադրական դատարանը բարձրացված խնդիրը սույն սահմանադրական վեճի քննության շրջանակում հարկ է համարում դիտարկել Սահմանադրական դատարանի որոշումների՝ որպես սահմանադրական արդարադատության կենսագործմամբ անձանց խախտված հիմնական իրավունքների վերականգնման գործունե երաշխիք լինելու համատեքստում դատական ակտերի նոր հանգամանքի հիմքով վերանայման ինստիտուտի լույսի ներքո:

Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:*

Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:*

Սահմանադրության 2-րդ գլխով ամրագրված հիմնական իրավունքները և ազատությունները՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք, իրավական պետությունում կարող են երաշխավորվել, ապահովվել և արդյունավետորեն պաշտպանվել, ի թիվս այլնի, *անձի՝ Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետին համապատասխան՝ սահմանադրական արդարադատություն հայցելու հնարավորության իրացմանը համարժեք սահմանադրական և օրենսդրական երաշխիքների ապահովման պայմաններում:*

Որպես անհատական դիմումների հիման վրա գործերով Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշումների կենսագործմանն ուղղված գործունե

կառուցակարգ է ծառայում Սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասը, որի համաձայն՝ «Սույն հոդվածում նշված գործերով՝ նորմատիվ իրավական ակտի՝ դիմողի նկատմամբ կիրառված դրույթը Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչվելու դեպքում, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանը, այդ դրույթն իր մեկնաբանությամբ ճանաչելով Սահմանադրությանը համապատասխանող, միաժամանակ գրել է, որ այն նրա նկատմամբ կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ, դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման օրենքով սահմանված կարգով»:

Սահմանադրական օրենքի վերը մեջբերված նորմի վերլուծությունից հետևում է, որ ֆիզիկական/իրավաբանական անձի դիմումի հիման վրա կոնկրետ գործով վերջնական դատական ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի (վերջինիս դրույթի) սահմանադրականությունը որոշելու վերաբերյալ գործի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ՝ դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման օրենքով սահմանված կարգով, երբ՝

1) նորմատիվ իրավական ակտի՝ դիմողի նկատմամբ կիրառված դրույթը ճանաչվել է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր,

2) նորմատիվ իրավական ակտի՝ դիմողի նկատմամբ կիրառված դրույթը Սահմանադրական դատարանը, իր մեկնաբանությամբ ճանաչելով Սահմանադրությանը համապատասխանող, միաժամանակ գրել է, որ այն դիմողի նկատմամբ կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ:

Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման հիման վրա նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտերի վերանայման՝ հիշյալ իրավակարգավորման սահմանումը կոչված է լիարժեքորեն ապահովելու Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված նորմի կիրառման կամ Սահմանադրական դատարանի կողմից նորմին տրված մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ կիրառման արդյունքում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց խախտված իրավունքների վերականգնումը՝ երաշխավորելով Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերով երաշխավորված համապատասխանաբար՝ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների արդյունավետ իրացման հնարավորությունը:

31. Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի (ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքից բացառություններին և դրանց կառուցակարգային առանձնահատկություններին առնչվող սահմանադրական վեճերի քննության արդյունքներով), այդ թվում՝ նոր հանգամանքի հիմքով, որպես մարդու խախտված իրավունքները Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածներին համապատասխան վերականգնելու բացառիկ արդարադատական միջոցի սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտման, դրա միակերպ ընկալման և կիրառման խնդիրներին Սահմանադրական դատարանը հանգամանորեն անդրադարձել է իր մի շարք

որոշումներում (ՍԴՈ-701, ՍԴՈ-751, ՍԴՈ-758, ՍԴՈ-767, ՍԴՈ-833, ՍԴՈ-984, ՍԴՈ-1099, ՍԴՈ-1573, ՍԴՈ-1645, ՍԴՈ-1769 և այլն): Մասնավորապես.

- «Սահմանադրական դատարանի կողմից իրականացվող կոնկրետ վերահսկողությանը մասնավորապես բնորոշ է իրավական ակտի սահմանադրականության մասին որոշման տարածումը տվյալ գործին առնչվող իրավահարաբերությունների վրա: Կոնկրետ վերահսկողության դեպքում առաջին պլան է մղվում նաև անհատական շահերի պաշտպանության խնդիրը: Այս բնորոշ գծերին համահունչ՝ ՀՀ ներպետական օրենսդրությունը նախատեսել է շահագրգիռ անձի անհատական դիմումի հիման վրա ընդունված՝ սահմանադրական դատարանի որոշման արդյունքում տվյալ դիմողի առնչությամբ կայացված դատական ակտի վերանայման հնարավորությունը, ինչը լիարժեքություն և արդյունավետություն է հաղորդում սահմանադրական դատարանում անհատական դիմումի հիման վրա անձի սահմանադրական իրավունքների՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունքների, պաշտպանությանը»: (2008 թվականի ապրիլի 15-ի ՍԴՈ-751 որոշում, կետ 6).

- «Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի ողջ բովանդակությունը հանգում է նրան, որ այդ ինստիտուտի միջոցով ապահովվում է խախտված սահմանադրական իրավունքների վերականգնումը: Խախտված իրավունքների վերականգնումը պահանջում է խախտման արդյունքում տվյալ անձի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում, ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (restitutio in integrum): (...)

- նոր հանգամանքների առկայության պարագայում, այսինքն, երբ առկա է իրավունքի կիրառման օբյեկտիվ անհրաժեշտություն՝ պայմանավորված հակասահմանադրական ճանաչված նորմատիվ դրույթի կիրառման իրավաբանորեն հավաստված փաստով, ապա «դատական ակտի վերանայման վարույթի» հարուցումը, դատական ակտը վերանայելու գործընթաց նախաձեռնելն իրավասու դատարանի կողմից իրավաբանական անհրաժեշտություն է, այդ դատարանի սահմանադրական պարտականությունը, որի նպատակն անձի խախտված սահմանադրական իրավունքների վերականգնումն է,

- օրինական ուժի մեջ մտած դատական համապատասխան ակտը **նոր հանգամանքների հիմքով վերանայելու ծավալը, շրջանակները պայմանավորված են հակասահմանադրական ճանաչված նորմատիվ դրույթի կարգավորման առարկայով, հարաբերությունների բնույթով ու առանձնահատկություններով, կիրառման շրջանակներով և դրանցով պայմանավորված՝ նաև անձի կոնկրետ իրավունքների խախտման փաստով**»: (2011 թվականի հուլիսի 15-ի ՍԴՈ-984 որոշում կետ 7).

- «Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ անհատական սահմանադրական դիմում (գանգատ) ներկայացնելու վերջնական նպատակը Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա՝ անձի խախտված հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերականգնումն է, որն էլ կարող է

երաշխավորվել Սահմանադրական դատարանի որոշումների հիման վրա նոր հանգամանքի հիմքով վերջնական դատական ակտերի վերանայման միջոցով:

(...)

(...) Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով կայացված որոշումների հիման վրա անհրաժեշտ օրենսդրական ընթացակարգերով դատական ակտերի վերանայումը Սահմանադրության գերակայությունը երաշխավորող արդյունավետ միջոց է, հետևաբար՝ նաև սահմանադրաիրավական պահանջ, որն ուղղված է անձանց իրավունքների դատական պաշտպանության արդյունավետության ապահովմանը: Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման առկայության պայմաններում դատական ակտի վերանայման անհրաժեշտությունը բխում է նաև կոնկրետ գործերով սահմանադրական վերահսկողության ինստիտուտի էությունից և նշանակությունից: Ուստի այն դեպքում, երբ անձի նկատմամբ վերջնական դատական ակտը կայացվել է Սահմանադրական դատարանի կողմից հակասահմանադրական ճանաչված դրույթի (ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությամբ սահմանադրական ճանաչված, սակայն ըստ Սահմանադրական դատարանի՝ դիմողի նկատմամբ այլ մեկնաբանությամբ կիրառված դրույթի) կիրառմամբ, ապա նշված դեպքի հետևանքը պետք է լինի նոր հանգամանքի հիմքով այդ դատական ակտի վերանայումը՝ օրենքով սահմանված կարգով»: (2022 թվականի մարտի 29-ի ՍԴՈ-1645 որոշում, կետ 5.2):

32. Ողջ վերոշարադրյալի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանը շեշտում է, որ կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողության շրջանակներում անհատական դիմումի հիման վրա գործով Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ նորմատիվ իրավական ակտի՝ դիմողի նկատմամբ կիրառված դրույթը Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչվելու դեպքում, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանը, այդ դրույթն իր մեկնաբանությամբ ճանաչելով Սահմանադրությանը համապատասխանող, միաժամանակ գտել է, որ այն նրա նկատմամբ կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ, **դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտն անվերապահորեն նոր հանգամանքի հիմքով ենթակա է վերանայման:**

Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ որևէ իրավակարգավորում կամ իրավակիրառ պրակտիկայում վերջինիս տրված որևէ մեկնաբանություն չի կարող շրջանցել նշյալ սահմանադրաիրավական պահանջը՝ խոչընդոտ հանդիսանալով Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա դատական ակտի վերանայման համար: Ընդ որում՝ անթույլատրելի է ցանկացած տեսակի մեկնաբանողական գործիքակազմի կիրառմամբ Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա դատական ակտի վերանայման վարույթը որպես իրավասու դատարանի հայեցողություն դիտարկելը՝ ի միտն ունենալով գաղափարն առ այն, որ գոյության իրավունքից զուրկ է այն դատական ակտը, որի հիմքում ընկած է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված դրույթը կամ համապատասխան դրույթին

տրված մեկնաբանությունը, որը տարբերվում է Սահմանադրական դատարանի կողմից դրան տրված մեկնաբանությունից: Հակառակ մոտեցումը ձևախեղում է սահմանադրական արդարադատության բուն էությունը՝ հանգեցնելով անձի՝ Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերով երաշխավորված հիմնական իրավունքների խախտմանը և խարխլելով սահմանադրական արդարադատության ինստիտուտի նկատմամբ վստահությունը:

33. Վերոնշյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է.

Սահմանադրական դատարանի՝ 2024 թվականի մայիսի 21-ի ՍԴՈ-1729 որոշման եզրափակիչ մասի 3-րդ կետում ուղղակիորեն նշվել է. ««Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով՝ նկատի ունենալով, որ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 90-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը Դիմողի նկատմամբ կիրառվել են սույն որոշման մեջ նշված մեկնաբանություններից տարբերվող մեկնաբանություններով»:

Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ որոշման առկայության պայմաններում Խորհուրդը 2024 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԲԴԽ-82-Ո-Կ-13 որոշմամբ որոշել է Խորհրդի՝ «Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարանի դատավոր Դավիթ Հարությունյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի վերաբերյալ» 2023 թվականի հուլիսի 3-ի թիվ ԲԴԽ-57-Ո-Կ-16 որոշումը չվերանայել՝ մասնավորապես, նշելով. «Օրենսգրքի «Բարձրագույն դատական խորհրդի կողմից դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին որոշումների վերանայումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերտառությամբ 157-րդ հոդվածի 1-ին և 7-րդ մասերի համադրված վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ Խորհուրդի՝ կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին իր որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայելու սահմանադրական օրենքի մակարդակով ամրագրված իրավունքն իր տրամաբանական շարունակությունը ստացել է դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը վերանայելու հիմքերի առկայության կամ բացակայության հանգամանքը գնահատելու արդյունքում իր որոշումը չվերանայելու կամ իր կայացրած որոշումը վերացնելու և նոր որոշում կայացնելու օրենսդրական հնարավորության գոյությամբ, հետևաբար կարգապահական վարույթով կիրառված օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի Սահմանադրական դատարանի կողմից Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված կամ կիրառված մեկնաբանությունից տարբերվող այլ մեկնաբանությամբ Սահմանադրությանը

համապատասխանող ճանաչված լինելու պայմաններում, օրենսդիրը Բարձրագույն դատական խորհրդին Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ինչպես նաև նույն հոդվածի 7-րդ և 8-րդ մասերի ուժով իրավունք է վերապահվել վերանայել կամ չվերանայել իր կայացրած որոշումը»:

34. Վերոգրյալից պարզ է դառնում, որ վիճարկվող օրինադրույթում գործածված «իրավունք ունի» ձևակերպումը Խորհրդի կողմից մեկնաբանվել է որպես հայեցողություն: Այդ կապակցությամբ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է.

Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված է, որ Խորհուրդն *իրավունք ունի* վերանայելու դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին իր որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով:

Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետին համապատասխան՝ նոր հանգամանքները հիմք են Խորհրդի՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին որոշման վերանայման համար, եթե Սահմանադրական դատարանը կարգապահական վարույթով կիրառված օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտի դրույթը՝

ա. ճանաչել է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր կամ

բ. ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող, սակայն դրույթն իր մեկնաբանությամբ ճանաչելով Սահմանադրությանը համապատասխանող, միաժամանակ գտել է, որ այն անձի նկատմամբ կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ:

Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ եթե Խորհուրդը գտնում է, որ բացակայում են դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայելու հիմքերը, ապա որոշում է ընդունում կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշումը չվերանայելու վերաբերյալ:

Վերոնշյալից հետևում է, որ Խորհուրդն ընդունում է որոշում իր համապատասխան որոշումը չվերանայելու վերաբերյալ, եթե գտնում է, որ բացակայում են այդ որոշումը նոր հանգամանքներով վերանայելու՝ Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 3-րդ մասով (տվյալ դեպքում՝ 3-րդ մասի 1-ին կետով) սահմանված հիմքերը:

35. Սահմանադրական դատարանը կարևորում է «նոր հանգամանքներով վերանայման վարույթի հարուցում» և «նոր հանգամանքներով որոշման վերանայում» ձևակերպումների տարբերակումը: Այդ առնչությամբ Սահմանադրական դատարանի՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 18-ի ՍԴՈ-1114 որոշման մեջ արձանագրված է. «(...) հարկ է տարբերակել «նոր հանգամանքների հիմքով վերանայման վարույթի հարուցում» և «նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայում» եզրույթները: Այսպես. նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայման վարույթի հարուցումը տեղի է ունենում նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայման բողոքի ընդունելիության հարցը լուծելիս, որի ընթացքում (...) չի կարող գնահատվել դիմողին առնչվող գործով կիրառված հակասահմանադրական նորմի ազդե-

ցությունը դատարանի եզրահանգման վրա: Տվյալ դեպքում սահմանադրական դատարանի՝ ՍԴՈ-984 որոշման մեջ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների ուժով, եթե առկա չեն բողոքը վերադարձնելու հիմքեր, ապա դատական ակտը վերանայող դատարանը պարտավոր է **ոչ միայն հարուցել վերանայման վարույթ, այլև դրա արդյունքում բեկանել վերանայվող դատական ակտը**, այլապես դատական ակտի հիմքում կշարունակվի մնալ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված կամ սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ կիրառված իրավական նորմը: Ինչ վերաբերում է նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայմանը, **ապա այն վերանայվող դատական ակտի բեկանումից հետո տեղի ունեցող ընթացակարգ է, որի ընթացքում միայն կարող է գնահատվել նոր հանգամանքի ազդեցությունը գործի ելքի վրա**, ինչով էլ պայմանավորված է վերանայվող դատական ակտի եզրափակիչ մասը փոփոխելու կամ չփոփոխելու անհրաժեշտությունը: Հակառակ պարագայում կխաթարվի կոնկրետ գործերով սահմանադրական վերահսկողության և դրա հետ համակարգային առումով փոխկապակցված՝ նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայման ինստիտուտների էությունը» (կետ 7):

36. Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման առկայությունը՝ որպես նոր հանգամանք, հիմք է դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին **որոշման վերանայման վարույթ հարուցելու համար**: Որպես այդ գործընթացին տրամաբանորեն հաջորդող կարգավորում՝ Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 8-րդ մասով սահմանված է, որ *Խորհրդի որոշումը* նոր երևան եկած կամ *նոր հանգամանքներով վերանայելու հիմքերի առկայության դեպքում Խորհուրդը վերացնում է իր որոշումը և կայացնում է նոր որոշում*:

Տվյալ դեպքում Խորհուրդը պարտավոր է վերացնել իր համապատասխան որոշումը և կայացնել նոր որոշում՝ հաշվի առնելով, որ Խորհրդի որոշումները պետք է համահունչ լինեն Սահմանադրությանը և դրանում ամփոփված սահմանադրական արժեքանությանը. հակառակ պարագայում՝ Խորհրդի համապատասխան որոշման հիմքում կշարունակի մնալ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված կամ Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ կիրառված իրավական նորմը, ինչն անհամապետելի է ինչպես սահմանադրական արդարադատության էության, այնպես էլ անձի՝ Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերով երաշխավորված հիմնական իրավունքներից ածանցվող նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման իրավունքի հետ:

37. Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ Խորհրդի՝ Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման հիման վրա նոր հանգամանքի հիմքով դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին որոշման վերանայման արդյունքում կայացրած որոշման, ի մասնավորի, եզրահանգումը Սահմանադրական դատարանի՝

վերանայման հիմք հանդիսացած համապատասխան որոշմամբ կանխորոշված և ուղղորդված չէ՝ ներքոնշյալ պատճառաբանությամբ.

Սահմանադրության 175-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետին համապատասխան՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը լուծելու բացառիկ լիազորությունը վերապահված է խորհրդին:

Սահմանադրության 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ հարց քննարկելու, ինչպես նաև Օրենսգրքով սահմանված այլ դեպքերում խորհուրդը հանդես է գալիս որպես դատարան:

Սահմանադրական դատարանը 2019 թվականի նոյեմբերի 15-ի ՍԴՈ-1488 որոշմամբ արձանագրել է. «(...) գործող սահմանադրաիրավական կարգավորումների համատեքստում բացակայում է Հայաստանի Հանրապետությունում գործող դատարաններից որևէ մեկում դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին Բարձրագույն դատական խորհրդի որոշումների բողոքարկման իրավական հնարավորություն, քանի որ դա կհակասի Բարձրագույն դատական խորհրդի՝ որպես անկախ սահմանադրական մարմնի կարգավիճակին» (կետ 4.6):

Սահմանադրական դատարանի հիշյալ որոշման մեջ նշված է. «Մասնավորապես, 2015 թվականի Սահմանադրության փոփոխությունների հիմնավորումների մեջ հստակ արտահայտված է այն գաղափարը, ըստ որի՝ 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրությամբ Հանրապետության նախագահին վերապահված՝ ոչ միայն դատավորի լիազորությունների դադարեցման, այլև նրան կալանավորելու, որպես մեղադրյալ ներգրավելու հարցերում վերջնական որոշման իրավասությունը տրամադրվել է միայն Բարձրագույն դատական խորհրդին: Բացի դրանից, նույն հիմնավորումների մեջ հատուկ շեշտվել է, որ (Բարձրագույն դատական) «(...) խորհրդին է վերապահվում վճռորոշ դերակատարություն դատավորների, այդ թվում դատարանների նախագահների նշանակման հարցում: Ընդամենը, ընտրվել է դատավորների նշանակման հարցում խորհրդի ինքնուրույն լիազորությունների մասնակի զսպման, իսկ դատավորների գործուղման, փոխադրման և հատկապես կարգապահական պատասխանատվության հարցերում՝ լիարժեք ինքնուրույնության ձևաչափը: **Դա հատկապես կարևոր է խորհուրդը որպես բարձրագույն կարգապահական մարմին կառուցակարգելու տեսանկյունից, որի որոշումները պետք է լինեն վերջնական և անբողոքարկելի**» (...):

Այսպիսով, ամփոփելով ամբողջ վերոգրյալը, մասնավորապես, Բարձրագույն դատական խորհրդի լիազորությունների, ձևավորման կարգի, գործունեության սկզբունքների վերաբերյալ վերլուծություններն ու մեջբերումները՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ գործերով Բարձրագույն դատական խորհրդի՝ որպես դատարան հանդես գալու դեպքում Սահմանադրությամբ և այլ օրենքներով նախատեսված են դատարաններին բնորոշ այնպիսի դատավարական երաշխիքներ, ինչպիսիք են, մասնավորապես, բայց ոչ միայն,

ողջամիտ ժամկետում գործի քննությունը, օրենքի և դատարանի առջև բոլորի հավասարությունը, դատական վարույթի հրապարակայնությունը, դատական ակտերի պարտադիրությունը, որոնք իրենց ամբողջության մեջ ուղղված են Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածներով նախատեսված իրավունքների իրացման ապահովմանը» (կետ 4.8):

Օրենսգրքի 156.1-ին հոդվածի 1-ին մասին համապատասխան՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ որոշման դեմ դատավորի բողոքը քննում է Խորհուրդը, եթե ի հայտ է եկել այնպիսի էական ապացույց կամ հանգամանք, որը բողոքարկողը նախկինում չի ներկայացրել իր կամքից անկախ հանգամանքներով, և որը ողջամտորեն կարող էր ազդել որոշման վրա:

38. Ողջ վերոգրյալի համատեքստում անդրադառնալով Խորհրդի՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԲԴԽ-82-Ո-Կ-13 որոշման շրջանակում Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասում տեղ գտած «*իրավունք ունի*» ձևակերպմանը (հաշվի առնելով նշված հոդվածի վերաբերելի այլ դրույթները) տրված այն մեկնաբանությանը, որի համաձայն՝ *օրենսդիրը, Խորհրդի՝ սահմանադրական կարգավիճակի առանձնահատկություններով պայմանավորված, հաշվի առնելով Խորհրդի՝ որպես դատարանների և դատավորների անկախությունը երաշխավորելու սահմանադրական առաքելություն ունեցող անկախ պետական մարմին հանդիսանալու հանգամանքը, նրան իրավունք է վերապահել վերանայելու կամ չվերանայելու իր կայացրած որոշումը*, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ «*իրավունք ունի*» օրենսդրական ձևակերպումը, մի դեպքում՝ կարող է նախանշել հանրային իշխանության մարմնի հայեցողությունը կամ այդ հայեցողության սահմանները. ընդ որում՝ հանրային իշխանության մարմնի հայեցողությունն օրենքով սահմանված հնարավոր լուծումներից ընտրության լիազորությունն է: Նշվածից հետևում է, որ հանրային իշխանության մարմինն ունի հայեցողություն բացառապես այն դեպքերում, երբ որևէ լիազորության իրականացման առնչությամբ իրավաստեղծը վերջինիս ընձեռել է հնարավորություն՝ ընտրելու հնարավոր լուծումներից որևէ մեկը, որը բխում է վերջինս սահմանադրաիրավական կարգավիճակից: Մեկ այլ դեպքում՝ *նշված ձևակերպումը ենթադրում է Սահմանադրության 6-րդ հոդվածին համահունչ, հանրային իշխանության մարմնին վերապահված պարտադիր լիազորություն:*

Սահմանադրական դատարանի՝ 2023 թվականի դեկտեմբերի 19-ի ՍԴՈ-1708 որոշմամբ արձանագրված է. «*Առհասարակ հարկ է նկատի ունենալ, որ Սահմանադրությամբ ամրագրում ստացած նորմերով սահմանված պարտադիր պահանջների կենսագործումն ապահովող օրենսդրական կառուցակարգերը չեն կարող հիմնվել բացարձակ հայեցողական լիազորությունների վրա՝ անտեսելով այդպիսի լիազորություններով Սահմանադրությամբ նախանշված շրջանակի նկատմամբ հեղինակության ազդեցությունը: Հանրային իշխանության մարմինների լիազորությունները բխում են վերջիններիս սահմանադրական գործառույթներից և ուղղված են դրանց իրականացմանը, հեղինակար՝ հանրային իշխանության մարմինների*

գործառույթների իրականացման ապահովմանն ուղղված լիազորությունները չեն կարող մեկնաբանվել այնպես, որ խաթարվի բուն սահմանադրական գործառույթի էությունն ու դրա կենսագործման նպատակը: Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ հանրային իշխանության մարմնի սահմանադրական գործառույթի կենսագործումը չի կարող կախված լինել հանրային իշխանության որևէ մարմնի բացարձակ հայեցողությունից: Անգամ այն դեպքերում, երբ օրենսդրական ձևակերպումներն այնպիսին են, որ հանրային իշխանության մարմնին օրենքով վերապահված լիազորությունները կարող են մեկնաբանվել որպես հայեցողական, դրանք պետք է ընկալվեն որպես համապատասխան մարմնի սահմանադրական գործառույթների և առաքելության իրականացման նպատակով իրացվող պարտադիր լիազորություններ և իրացվեն այդ մարմնի սահմանադրական գործառույթների ոգուն համահունչ» (կետ 4.2):

39. Վերոշարադրյալի լույսի ներքո՝ հաշվի առնելով սահմանադրական արդարադատության հիմքում ընկած սահմանադրահեն գաղափարներն ու արժեքանությունը, Սահմանադրական դատարանի որոշումների սահմանադրաիրավական բովանդակությունն ու իրավական ազդեցությունը նաև անձի սահմանադրական իրավունքների երաշխավորման համապետքստում՝ Սահմանադրական դատարանը շեշտադրում է, որ անթույլատրելի է Սահմանադրական դատարանի որոշումները հանրային իշխանության որևէ մարմնի կողմից «հայեցողության» պարզակալով անտեսելը կամ դրանք ընտրողաբար կատարելը:

Ավելին, վերոնշյալի համատեքստում հաշվի առնելով նաև Խորհրդի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը, դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ հարցը քննարկելիս Խորհրդի՝ որպես դատարանի հանդես գալու հանգամանքը՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Խորհրդի՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին որոշումը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու պարագայում Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասում տեղ գրած «իրավունք ունի» ձևակերպումը նախանշում է Խորհրդի հայեցողությունը՝ գնահատելու և որոշելու օրենքով սահմանված բավարար հիմքերի առկայությունը՝ վերանայման վարույթ հարուցելու համար, սակայն **հիշատակված հիմքերի առկայությունը հավաստվելու դեպքում Խորհրդի՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի մասին որոշումը նոր հանգամանքի հիմքով ըստ էության վերանայելու պարագայում (ենթադրում է Խորհրդի՝ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված կամ Սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ կիրառված իրավական նորմը բովանդակող որոշման վերացում և նոր որոշման կայացում) Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասում գործածված «իրավունք ունի» ձևակերպումը միարժեքորեն նշանակում է Խորհրդին վերապահված պարտադիր կատարման ենթակա լիազորություն:** Այդ առումով, Սահմանադրական դատարանը նշում է, որ Խորհրդին վերապահված իրավունքի իրականացումը չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ

հանգեցնի անձանց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների էության խաթարմանը կամ դրանց իրացման անհարկի սահմանափակմանը: Այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշումը հիմք է նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման համար, խորհուրդն օրենքով իրեն վերապահված պարտադիր լիազորությունը չի կարող մեկնաբանել որպես հայեցողական լիազորություն՝ սեփական հայեցողությամբ պայմանավորելով դրա իրականացումը: Նման մեկնաբանությունը խաթարում է սահմանադրական կարգի հիմքերը, վրանգում է իրավունքի գերակայության, սահմանադրական վերահսկողության ինստիտուցիոնալ արդյունավետության ապահովումը՝ կասկածի փակ դնելով Սահմանադրական դատարանի որոշումների պարտադիր ուժի հիմնարար բնույթը՝ վերջնարդյունքում հանգեցնելով անձի՝ Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերով երաշխավորված հիմնական իրավունքների խախտմանը:

Հաշվի առնելով ողջ վերոգրյալը՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Օրենսգրքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասը համապատասխանում է Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի վերաբերյալ որոշումը Սահմանադրական դատարանի որոշման՝ որպես նոր հանգամանքի հիմքով ըստ էության վերանայելը (որոշումը վերացնելը և նոր որոշում կայացնելը) խորհրդի պարտադիր լիազորությունն է:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-5-րդ մասերով, ինչպես նաև հիմք ընդունելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 69-րդ հոդվածները՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**:

1. «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասը համապատասխանում է Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցի վերաբերյալ որոշումը Սահմանադրական դատարանի որոշման՝ որպես նոր հանգամանքի հիմքով ըստ էության վերանայելը (որոշումը վերացնելը և նոր որոշում կայացնելը) Բարձրագույն դատական խորհրդի պարտադիր լիազորությունն է:

2. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով՝ նկատի ունենալով, որ «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 157-րդ հոդվածի 1-ին մասը Դիմողի նկատմամբ կիրառվել է սույն որոշման մեջ նշված մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ:

3. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

29 հուլիսի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1791

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՆԵՐՍԻՍՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 118-ՐԴ
ՀՈԴՎԱԾԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

30 հուլիսի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Արտակ Ջեյնալյանի,
Հրայր Թովմասյանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի (զեկուցող),
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝
դիմող՝

ներկայացուցիչ՝
պատասխանող՝
ներկայացուցիչ՝

Հարություն Ներսիսյանի (այսուհետ նաև՝ Դիմող),
փաստաբան Անդրանիկ Մանուկյանի,
Ազգային ժողովի (այսուհետ նաև՝ Պատասխանող),
Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավական
վարչության պետ Մարի Ստեփանյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 22 և 69-րդ հոդվածներին,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Հարություն Ներսիսյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Ուսումնասիրելով դիմումը և կից ներկայացված, ինչպես նաև գործում առկա մյուս փաստաթղթերը, Դիմողի և Պատասխանողի գրավոր բացատրությունները, վերլուծելով վիճարկվող և վերջիններիս հետ փոխկապակցված այլ օրինադրույթներ՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**:

Վարույթը Սահմանադրական դատարանում

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2021 թվականի հունիսի 30-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 2021 թվականի հուլիսի 27-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիս 1-ից:

2. Օրենսգրքի՝ «**Կալանքի իրավաչափության առանձնահատկությունները**» վերտառությամբ 118-րդ հոդվածի՝ սույն գործին առավել վերաբերելի դրույթներով ամրագրված է.

«1. Կալանքը դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով ազատությունից զրկելն է՝ օրենքով և դատարանի այդ որոշմամբ սահմանված ժամկետով:

2. Կալանքը կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառումն անբավարար է սույն օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջների կատարումն ապահովելու համար:

(...)

4. Կալանքը կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ փաստական հանգամանքների բավարար ամբողջությամբ քննիչի կամ դատախազի կողմից հիմնավորվել և դատարանի կողմից պատճառաբանված հաստատվել են սույն օրենսգրքի 116-րդ հոդվածով նախատեսված իրավաչափության համապատասխան պայմանները: Դատական վարույթում կալանքի կիրառման համար բավարար է դատարանի կողմից նշված պայմանների պատճառաբանված հաստատումը:

5. Կալանքի ժամկետը երկարաձգելիս դատարանի առջև **անհրաժեշտ է հիմնավորել նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները բացահայտելու նպատակով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գործադրված պարզաճ ջանասիրությունը (due diligence)**, ինչպես նաև տվյալ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը շարունակելու անհրաժեշտությունը:

(...)»:

3. Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածում փոփոխություն կամ լրացում չի կատարվել:

4. Գործի քննության առիթը Դիմողի՝ 2025 թվականի մայիսի 7-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

5. Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի մայիսի 27-ի ՍԴԱՌ-84 աշխատակարգային որոշմամբ գործն ընդունվել է քննության:

Գործի համառոտ դատավարական նախապատմությունը

6. 2024 թվականի փետրվարի 17-ին՝ ժամը 11:00-ին, թիվ 46101824 քրեական վարույթով քննիչ Ս. Բաբախանյանի կողմից կայացվել է որոշում՝ Հարություն Ներսիսյանին ձեռքալեռն մասին՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 3-րդ կետերի հիմքերով՝ իրացնելու նպատակով թմրամիջոց ապօրինի պահելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության հիմքով:

7. 2024 թվականի փետրվարի 20-ին Դիմողին մեղադրանք է ներկայացվել Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Քրեական օրենսգիրք) 393-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով, 44-393-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով և 46-399-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով, և նույն օրը Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան է ներկայացվել միջնորդություն՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ 2 ամիս ժամկետով կալանք կիրառելու մասին, որը նույն դատարանի՝ 2024 թվականի փետրվարի 21-ի որոշմամբ բավարարվել է:

8. 2024 թվականի փետրվարի 23-ին քրեական վարույթն ուղարկվել է Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտե (այսուհետ նաև՝ Քննչական կոմիտե)՝ հատկապես կարևոր գործերի քննության գլխավոր վարչություն՝ նախաքննությունը Քննչական կոմիտեի՝ հատկապես կարևոր գործերի քննության գլխավոր վարչության մարդկանց թրաֆիքինգի, անչափահասների սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված և թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության հանցագործությունների քննության վարչությունում շարունակելու համար:

9. 2024 թվականի ապրիլի 10-ին Քննչական կոմիտեի վերոնշյալ վարչության քննիչ Գ. Վիրաբյանի կողմից (այսուհետ նաև՝ Քննիչ) Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարան (այսուհետ նաև՝ Դատարան) է ներկայացվել միջնորդություն՝ Դիմողի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը 2 ամսով երկարաձգելու մասին, որը Դատարանի՝ 2024 թվականի ապրիլի 16-ի որոշմամբ ամբողջությամբ բավարարվել է:

10. 2024 թվականի հունիսի 10-ին Քննիչի կողմից Դատարան է ներկայացվել միջնորդություն՝ Դիմողի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը 2 ամսով երկարաձգելու մասին, որը Դատարանի՝ 2024 թվականի հունիսի 14-ի որոշմամբ ամբողջությամբ բավարարվել է:

11. 2024 թվականի օգոստոսի 9-ին Քննիչի կողմից Դատարան է ներկայացվել միջնորդություն՝ Դիմողի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը 2 ամսով երկարաձգելու մասին, որը Դատարանի՝ 2024 թվականի օգոստոսի 16-ի որոշմամբ ամբողջությամբ բավարարվել է, և Դիմողի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգվել է մինչև 2024 թվականի հոկտեմբերի 17-ը:

12.2024 թվականի հոկտեմբերի 2-ին քրեական վարույթով մեղադրական եզրակացությունը՝ ըստ մեղադրանքի Հարություն Ներսիսյանի (և մյուսների), Քրեական օրենսգրքի 296-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին ու 3-րդ կետերով, 319-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 393-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին ու 2-րդ կետերով և 44-393-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին ու 2-րդ կետերով, թիվ 41-0165-24 քրեական վարույթի նյութերի հետ հսկող դատախազի կողմից հանձնվել է Դատարան (թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործ):

13.2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ին Դատարանի կողմից կայացվել է թիվ ԵԴ1/2537/01/24 որոշումը՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը 3 ամսով՝ **մինչև 2025 թվականի հունվարի 17-ը**, երկարաձգելու մասին:

14.2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ին Դատարանի կողմից կայացվել է որոշում՝ Դիմողի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը 3 ամսով՝ **մինչև 2025 թվականի ապրիլի 17-ը**, երկարաձգելու մասին այն պատճառաբանությամբ, որ նախորդ անգամ՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ին կալանքի ժամկետը երկարաձգելուց հետո, 2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ի դրությամբ տեղի չի ունեցել մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի իրավաչափության պայմանների փոփոխություն, որպեսզի հնարավորություն լինի Դիմողի նկատմամբ կիրառել ավելի մեղմ խափանման միջոց:

15.2025 թվականի հունվարի 27-ին Հայաստանի Հանրապետության վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) Դատարանի՝ 2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ի վերոնշյալ որոշման դեմ Դիմողի պաշտպան Ա. Մանուկյանի ներկայացրած հատուկ վերանայման վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում որոշում է կայացրել վերոհիշյալ որոշման դեմ պաշտպան Ա. Մանուկյանի հատուկ վերանայման վերաքննիչ բողոքը մերժելու և Դատարանի որոշումն անփոփոխ թողնելու մասին, այդ թվում՝ այն պատճառաբանությամբ, որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգելուց հետո դատարանը նույն մեղադրյալի կալանքի ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ հարցը կրկին քննության առնելիս պարտավոր չէ հիմնավորել, որ կալանքի ժամկետի նախորդ անգամվա երկարաձգումից հետո իր կողմից ցուցաբերվել է պատշաճ ջանասիրություն՝ անձի շարունակական կալանքի իրավաչափության պայմանների փոփոխության հնարավորությունը թույլ տալու համար:

16.2025 թվականի մարտի 21-ին Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանը (այսուհետ նաև՝ Վճռաբեկ դատարան) կայացրել է որոշում՝ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2025 թվականի հունվարի 27-ի վերոհիշյալ որոշման դեմ պաշտպան Ա. Մանուկյանի ներկայացրած հատուկ վերանայման վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին:

Դիմողի դիրքորոշումները

17. Դիմողը, ներկայացնելով թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործի դատավարական նախապատմությունը, Դիմումի՝ Սահմանադրական դատարանում

քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը, վերլուծելով Սահմանադրության, քրեադատավարական օրենսդրության վերաբերելի կարգավորումներն ու դրանց առթիվ Սահմանադրական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, գտել է, որ տվյալ գործով իր նկատմամբ կիրառված՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածը հակասում է Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ անձի՝ արդար դատաքննության (63-րդ հոդված) և անձնական ազատության (27-րդ հոդված) հիմնական իրավունքներին:

18. Մասնավորապես՝ Դիմողը նշել է, որ Դատարանի կողմից **2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ին** կայացվել է որոշում՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգելու մասին՝ **երեք ամսով՝ մինչև 2025 թվականի հունվարի 17-ը, սակայն նշված եռամսյա ժամկետը լրանալուց 1 ամիս և 12 օր առաջ, այսինքն՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ից մինչև 2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ն ընկած ժամանակահատվածում՝ 1 ամիս և 20 օր շարունակ, թիվ ԵԴ1/253701/24 քրեական գործով որևէ դատական նիստ չի կայացել**, մասնավորապես՝ վկաներ չեն հարցաքննվել, հետևաբար՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի շարունակական կալանքի իրավաչափության պայմանները չեն փոփոխվել՝ մեղադրյալի նկատմամբ ավելի մեղմ խափանման միջոցի կիրառման հնարավորության ստեղծման համար:

19. Դիմողը նշում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, ի պատասխան պաշտպան Ա. Մանուկյանի հատուկ վերանայման վերաքննիչ բողոքի փաստարկների, իրավական դիրքորոշում է հայտնել, որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգելուց հետո դատարանը նույն մեղադրյալի կալանքի ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ հարցը կրկին քննության առնելիս պարտավոր չէ հիմնավորել, որ կալանքի ժամկետի նախորդ անգամվա երկարաձգումից հետո իր կողմից ցուցաբերվել է պատշաճ ջանասիրություն՝ անձի շարունակական կալանքի իրավաչափության պայմանների փոփոխության հնարավորությունը թույլ տալու համար, ինչպես նաև՝ որ քրեադատավարական օրենքը թույլ է տալիս, որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգելուց հետո դատարանը նույն մեղադրյալի կալանքի ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ հարցը կրկին քննության առնի ու լուծի նախորդ անգամ երկարաձգված կալանքի ժամկետն ավարտվելուց 1 ամիս և ավելի առաջ:

20. Ըստ Դիմողի՝ Վճռաբեկ դատարանը պաշտպան Ա. Մանուկյանի հատուկ վերանայման վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին որոշմամբ փաստացի ընդունելի է համարել Վերաքննիչ դատարանի վերոհիշյալ դատողությունները:

21. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Դիմողն արձանագրում է, որ քրեադատավարական օրենքը՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի ձևակերպմամբ և դատարանների՝ դրա կարգավորումներին տրված մեկնաբանության համաձայն՝ *«(...) թույլ է տալիս, որպեսզի քրեական գործով վարույթն իրականացնող (գործն ըստ էության քննող) դատարանը մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգի՝ առանց հիմնավորելու, որ կալանքի երկարաձգված ժամկետին նախորդած կալանքի ժամանակաընթացքում դատարանի կողմից դրսևորվել է*

պարզաճ ջանասիրություն՝ (*due diligence*)՝ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի իրավաչափության պայմանների փոփոխությունն ապահովելու նպատակով:

(...) Այլ խոսքով՝ (...) կալանքի երկարաձգված ժամկետին նախորդած կալանքի ժամանակաընթացքում քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանի կողմից պարզաճ ջանասիրություն ցուցաբերված չլինելու փաստը քրեադատավարական օրենքը չի նախատեսում՝ որպես մեղադրյալին կալանքից ազատելու հիմք»:

22. Դիմողը նշում է. «(...) Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ ու 4-րդ կետերի և Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համադրված վերլուծությունը՝ համակցված Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային վերոհիշյալ դիրքորոշումների հետ, թույլ է տալիս՝ գալու հետևության, որ մեղադրյալի՝ օրենքով սահմանված որոշակի պարտականության կատարումն ապահովելու և/կամ մեղադրյալի կողմից նոր հանցանքի կատարումը կանխելու և/կամ հանցանք կատարելուց հետո մեղադրյալի փախուստը կանխելու նպատակով մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի շարունակականությունը կարող է իրավաչափ գնահատվել, հետևաբար՝ անձնական ազատության հիմնարար իրավունքից շարունակական զրկումն արդարացված է, եթե վարույթն իրականացնող մարմինը մեղադրյալի գործը քննում է հատուկ ջանասիրությամբ, հետևաբար՝ ողջամիտ ժամկետում:

(...) հետևաբար՝ անձնական ազատության հիմնարար իրավունքից շարունակական զրկումն արդարացված չէ, եթե վարույթն իրականացնող մարմինը մեղադրյալի գործը քննում է ոչ հատուկ ջանասիրությամբ, հետևաբար՝ ոչ ողջամիտ ժամկետում»:

23. Դիմողը, մեջբերելով Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերով նախատեսված պահանջներն առ այն, որ համապատասխանաբար՝ «[1.] (...) Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է իր իրավասության սահմաններում դրսևորել պարզաճ ջանասիրություն՝ վարույթը ողջամիտ ժամկետում ավարտելու համար», և «[3.] (...) անձին անազատության մեջ պահելու ժամկետը պետք է սահմանափակվի ամենակարճ անհրաժեշտ ժամանակահատվածով», արձանագրում է, որ «վարույթի ողջամիտ ժամկետի սկզբունքը վերաբերում է քրեական գործով վարույթի ողջ ծավալին, այլ խոսքով՝ քրեական գործով դատաքննության ամբողջ ժամանակահատվածին»:

24. Միաժամանակ, Դիմողը, վկայակոչելով Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանված այն պահանջը, որ «(...) Կալանքի ժամկետը երկարաձգելիս դատարանի առջև անհրաժեշտ է հիմնավորել նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները բացահայտելու նպատակով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գործադրված պարզաճ ջանասիրությունը (*due diligence*) (...)», և շեշտելով, որ Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված է մինչդատական վարույթում մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի առավելագույն ժամկետներ՝ կախված մեղսագրված արարքի ծանրության աստիճանից, առաջ է քաշում այն հարցը, թե «(...) արդյոք դատական

վարույթում, այն է՝ մեղադրյալի գործի ըստ էության քննության ժամանակ, վերջինիս կալանքի շարունակականության իրավաչափության կամ հիմնավորվածության տեսանկյունից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը նույնչափ կարևորում է քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի՝ դատարանի հատուկ ջանասիրությունը մեղադրյալի գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու, հետևաբար՝ կալանքի շարունակականության հիմքերի նվազման փաստով պայմանավորված՝ մեղադրյալին կալանքից ազատվելու հնարավորություն ընձեռելու համար», այլ խոսքով՝ «(...) այնքանով, որքանով անձնական ազատության հիմնարար իրավունքի բովանդակությունը, հետևաբար՝ այդ իրավունքից մեղադրյալին շարունակաբար զրկելու իրավաչափության երաշխիքային ցուցիչները չեն կարող առկաիվել քրեական դատավարության փուլից, ակնհայտ է այն, որ քրեադատավարական օրենքը պետք է մինչդարական վարույթում մեղադրյալի կալանքի շարունակականության իրավաչափության վերոհիշյալ չափանիշներով «օժտի» նաև քրեական վարույթի քննության դատական փուլը», մինչդեռ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 4-րդ մասը դատական վարույթում մեղադրյալի կալանքի կիրառման, հետևաբար՝ շարունակականության համար նախատեսում է ընդամենը երկու պայման, այն է՝ մեղադրյալի կողմից իրեն վերագրվող հանցանքը կատարելու մասին հիմնավոր կասկածի և մեղադրյալի փախուստի, նոր հանցանք կատարելու և կամ քրեադատավարական օրենքով կամ դատարանի որոշմամբ մեղադրյալի վրա դրված պարտականությունները վերջինիս կողմից չկատարելու հավանականության պատճառաբանված հաստատումը՝ **առանց պատշաճ ջանասիրության պահանջ սահմանելու՝ դատական վարույթի ընթացքում կալանքի շարունակականության համար:**

25. Դիմողը նշում է, որ քրեադատավարական վերոհիշյալ կարգավորումների արդյունքում այն դեպքում, երբ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը դատական վարույթում երկարաձգվել է մեղադրյալի կողմից ապացուցման գործընթացին ապօրինի միջամտելու ռիսկը հակակշռելու համար, ապա քրեական գործով դատաքննության ժամկետի ողջամտության ապահովումն է, հետևաբար՝ քրեական գործը հատուկ ջանասիրությամբ քննելն է այն գրավականը, որը թույլ է տալիս, որ մեղադրյալի կողմից ապացուցման գործընթացին ապօրինի միջամտելու ռիսկը նվազի, օրինակ՝ ողջամիտ ժամկետում դատարանում հարցաքննվեն դատակոչված այն վկաները, որոնց վրա մեղադրյալը կարող էր ունենալ ապօրինի ազդեցություն, ինչի շնորհիվ էլ կարող է տեղի ունենալ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի իրավաչափության պայմանի փոփոխությունը, այն է՝ ապացուցման գործընթացին ապօրինի միջամտելու ռիսկի նվազումը՝ հանգեցնելով մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքն առավել մեղմ (այլընտրանքային) խափանման միջոցով փոխելուն:

26. Ըստ Դիմողի՝ դատարանի կողմից մեղադրյալի գործն ըստ էության քննելիս դրսևորված հատուկ ջանասիրության հարցը որպես մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի՝ դատական վարույթում շարունակականության իրավաչափության կամ հիմնավորվածության «(...) պայման չնախատեսելով,

քրեադատավարական օրենքը, փաստորեն թույլ է տալիս, որպեսզի մեղադրյալը կրի քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի՝ դատարանի կողմից դրսևորված ոչ պարզաճ կամ ոչ հատուկ ջանասիրության բացասական հետևանքը՝ հանձին իր նկատմամբ կիրառված կալանքի շարունակականության», որի արդյունքում այն դեպքում, երբ ոչ թե մեղադրյալի վարքագծի, այլ քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանի կողմից դրսևորված ոչ պատշաճ ջանասիրության պատճառով է, որ, օրինակ՝ դատարանում դեռևս չեն հարցաքննվել դատակոչված վկաները, և հետևաբար՝ «(...) չի նվազել մեղադրյալի կողմից ապացուցման գործընթացին ապօրինի միջամտելու ռիսկը, միևնույն է, քրեադատավարական օրենքը «հանդուրժում» է, որպեսզի այդ պայմաններում մեղադրյալն, այնուամենայնիվ, շարունակի գտնվել կալանքի տակ»:

27. Դիմողը վերոնշյալ օրենսդրական բացի արդյունքում ստեղծված հակասահմանադրական վիճակի տեսակետից կարևոր է համարել ընդգծել նաև այն հանգամանքը, որ **ի տարբերություն մինչդատական վարույթի փուլի՝ դատաքննության փուլում Օրենսգիրքը մեղադրյալի կալանքի շարունակականության առավելագույն ժամկետներ չի նախատեսում:**

28. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Դիմողն արձանագրում է, որ «(...) այնքանով, որքանով քրեադատավարական օրենքը դատաքննությունն իրականացնող մարմնին, ի տարբերություն նախաքննությունն իրականացնող մարմնի, չի կաշկանդում մեղադրյալի գործը հատուկ ջանասիրությամբ քննելու քրեադատավարական պարվիրանով, հետևաբար՝ դատաքննությունն իրականացնող մարմնի կողմից մեղադրյալի գործը հատուկ ջանասիրությամբ չքննելը չի նախատեսում՝ որպես մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի շարունակականության անթույլատրելիության ցուցիչ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը «տարբերություն է դնում» մինչդատական վարույթի մեղադրյալի և դատաքննության փուլի մեղադրյալի միջև՝ առաջինի համեմատ երկրորդին «չօժտելով» իր գործը հատուկ ջանասիրությամբ, հետևաբար՝ ողջամիտ ժամկետում քննված չլինելու փաստի բերումով ազատության իրավունքն իրացնելու, այլ խոսքով՝ կալանքից ազատվելու քրեադատավարական երաշխիքով»:

29. Դիմողը, օրենսդրական անհրաժեշտ կարգավորումների բացակայությունը շեշտելով հանդերձ, միաժամանակ նշում է. «(...) [Օ]րենսգրքի 118-րդ հոդվածը վերոհիշյալ դատական ակտերով մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ փաստացի կիրառվել է այն բովանդակությամբ (մեկնաբանությամբ), որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգելուց հետո դատարանը նույն մեղադրյալի կալանքի ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ հարցը կրկին քննության առնելիս պարտավոր չէ հիմնավորել, որ կալանքի ժամկետի նախորդ անգամվա երկարաձգումից հետո իր կողմից ցուցաբերվել է պարզաճ ջանասիրություն՝ անձի շարունակական կալանքի իրավաչափության պայմանների փոփոխության հնարավորությունը թույլ տալու համար, այլ խոսքով՝ վերոհիշյալ դատական ակտերով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածը մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառվել է այն փաստացի բովանդակությամբ, որ

նույնիսկ այն դեպքում, երբ կալանքի ժամկետի նախորդ անգամվա երկարաձգումից հետո քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանի կողմից հատուկ ջանասիրություն չի ցուցաբերվել, միևնույնն է, նշված փաստը չէր կարող հանդիսանալ հիմք՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանին կալանքից ազատելու համար»:

30. Համադրելով վերը վկայակոչած իրավական չափորոշիչներն ու սկզբունքները թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործի փաստերի և դատավարական նախապատմության հետ՝ Դիմողը նշում է, որ տվյալ գործով դատական վարույթում կայացված դատական ակտերով մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ **«(...) [Օ]րենսգրքի 118-րդ հոդվածի՝ հիշյալ բովանդակությամբ փաստացի կիրառումը, այլ խոսքով՝ քրեադատավարական օրենքի 118-րդ հոդվածում խնդրո առարկա (...) առկա օրենսդրական բացը հանգեցրել է Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով հռչակված՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի անձնական ազատության հիմնարար իրավունքի իրացման անհնարինությանն»:**

31. Այդ կապակցությամբ Դիմողը, մասնավորապես, նշել է, որ՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ին Դատարանի կողմից որոշում է կայացվել մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգելու մասին երեք ամիս ժամկետով՝ մինչև 2025 թվականի հունվարի 17-ը, և այդ օրվանից սկսած մինչև կալանքի ժամկետի հաջորդ երկարաձգումը՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ից մինչև 2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ն ընկած ժամանակահատվածում, այսինքն՝ 1 ամիս և 20 օր շարունակ, թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով որևէ դատական նիստ չի կայացել, հետևաբար՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի շարունակական կալանքի իրավաչափության պայմանները չեն փոփոխվել մեղադրյալի նկատմամբ ավելի մեղմ խափանման միջոցի կիրառման համար: Ընդ որում՝ Դատարանը 2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ի՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երեք ամսով՝ մինչև 2025 թվականի ապրիլի 17-ը երկարաձգելու մասին որոշումը պատճառաբանել է նրանով, որ նախորդ անգամ՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ին երկարաձգելուց հետո, 2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ի դրությամբ տեղի չի ունեցել մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի իրավաչափության պայմանների փոփոխություն, որպեսզի հնարավորություն լինի մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառել ավելի մեղմ խափանման միջոց:

32. Դիմողը նշում է, որ այն փաստը, որ քրեադատավարական օրենքի 118-րդ հոդվածը չի նախատեսում կարգավորում առ այն, որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը դատական վարույթում երկարաձգելիս քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանը պարտավոր է հիմնավորել կալանքի նախորդ ժամանակահատվածում իր կողմից պատշաճ կամ հատուկ ջանասիրություն ցուցաբերված լինելու հանգամանքը, ինչը սույն գործով թույլ է տվել, որ Դատարանը հաշվի չառնի մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը 2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ին

երկարաձգելուց հետո՝ մինչև 2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ը, նույն Դատարանի կողմից թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու հատուկ ջանասիրություն ցուցաբերված չլինելու փաստը, **ավելին՝ հիշյալ օրենսդրական բացը թույլ է տվել, որ դատարանը մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետի երկարաձգման հարցը քննի ու լուծի կալանքի՝ 2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ի թիվ ԵԴ1/2537/01/24 որոշմամբ երկարաձգված ժամկետը լրանալուց (2025 թվականի հունվարի 17) 1 ամիս և 12 օր առաջ՝ 2024 թվականի դեկտեմբերի 5-ին:**

33. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Դիմողն ընդգծում է, որ «(...) հիշյալ օրենսդրական բացը, փաստորեն, թույլ է տվել, որպեսզի դատարանը մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի կալանքի շարունակականությունն ապահովի այնպիսի պարճառաբանությունների ուժով, որոնց առկայությունը թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով Առաջին ատյանի դատարանի կողմից չցուցաբերված հատուկ ջանասիրության հետևանք է»: Դիմողը պնդում է, որ եթե Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածը նախատեսեր կարգավորում, որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը դատական վարույթում երկարաձգելիս քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանը պարտավոր է հիմնավորել կալանքի նախորդ ժամանակահատվածում իր կողմից պատշաճ կամ հատուկ ջանասիրություն ցուցաբերված լինելու հանգամանքը, ապա Դատարանը «պարտավոր կլիներ՝ արձանագրելու, որ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը 2024 թ. հոկտեմբերի 15-ին երկարաձգելուց հետո՝ մինչև 2024 թ. դեկտեմբերի 5-ն, իր կողմից թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու ուղղությամբ հատուկ ջանասիրություն ցուցաբերված չի եղել, ինչը կհանդիսանար հիմք՝ 2025 թ. հունվարի 18-ից՝ ժամը 00:01-ից, քրեադատավարական օրենքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի ուժով մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանին կալանքից ազատելու համար (*mutatis mutandis* տե՛ս մինչդարական վարույթին վերաբերող համաբնույթ իրավիճակի՝ քրեադատավարական օրենքի 118-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված կարգավորումը)»:

34. Դիմողը վերոգրյալ արձանագրման համատեքստում շեշտում է, որ, ըստ սույն գործով մեղադրական եզրակացության՝ ապացուցման գործընթացին մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի կողմից ապօրինի միջամտելու դիսկը փաստացի պայմանավորված է եղել իրեն մեղսագրված դրվագներով ներգրավված մյուս չորս մեղադրյալի վրա ապօրինի ազդեցություն գործադրելու մտահոգությամբ, մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանին մեղսագրված դրվագներով քրեական գործով դատակոչված այլ վկաներ չկան, նախաքննության առաջին իսկ պահից Հարություն Ներսիսյանը տվել է խոստովանական ցուցմունքներ, որպիսի փաստերը «(...) այլ ենթադրություն չեն թողնում, քան ենթադրությունն է՝ այն մասին, որ Հարություն Ներսիսյանի կողմից թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով ապացուցման գործընթացին ապօրինի միջամտության հավանականությունն առկա է՝ հիշյալ մեղադրյալների վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու մտահոգությամբ դրսևորված, ինչից ողջամտորեն հետևում է, որ եթե հիշյալ՝

«կորսված» 1 ամիս և 20 օր ժամանակահատվածում գոնե վերոգրյալ մեղադրյալներից երեքը (Թամարա Մուրադյանը Հարություն Ներսիսյանի կինն է, ամուսնությունը սրացել է պետական գրանցում, իսկ կալանք կրելու ընթացքում Հարություն Ներսիսյանը և Թամարա Մուրադյանն ունեցել են երկարամյա պեսակցություններ, բացի այդ, Թամարա Մուրադյանը Սահմանադրության 65-րդ հոդվածի ուժով իրավունք ունի՝ ամուսնու դեմ ցուցմունք չտալու) թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով հարցաքննվելին կամ եթե թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով դատախազներ կայանային, և պարզվեր, որ հիշյալ մեղադրյալներն օգտվում են լուծու իրավունքից և ցուցմունք չեն տալիս, ապա մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի շարունակականության վերոհիշյալ հիմքը կվերանար, իսկ կալանքի շարունակականության մյուս հիմքը՝ փախուստի դիմելու հավանականությունը, հնարավոր կլիներ զսպել այլընտրանքային խափանման միջոցներ տնային կալանքի և բացակայելու արգելքի համակցությամբ»:

35. Դիմողը, քրեական գործի՝ վերը նկարագրված հանգամանքների հիման վրա, արձանագրում է, որ «(...) եթե քրեադատավարական օրենքի 118-րդ հոդվածը նախատեսեր կարգավորում՝ այն մասին, որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը դատական վարույթում երկարաձգելիս քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանը պարտավոր է հիմնավորել կալանքի նախորդ ժամանակահատվածում իր կողմից պարզաճ կամ հատուկ ջանասիրություն ցուցաբերված լինելու հանգամանքը, ապա Առաջին աստիճանի դատարանի՝ հատուկ ջանասիրություն ցուցաբերված չլինելու փաստի և մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի իրավաչափության պայմանների փոփոխություն տեղի չունենալու միջև հնարավոր կլիներ արձանագրել պարճառական ուղղակի կապ»:

36. Ընդ որում՝ Դիմողը, անդրադառնալով այն հնարավոր հարցադրմանը, թե որքանո՞վ է իրավաչափ, երբ քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանն ինքը գնահատի իր իսկ կողմից դրսևորված ջանասիրության պատշաճությունը, նշում է, որ, մասնավորապես, քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանն ինքն է գնահատում իր՝ տվյալ վարույթով անկողմնակալ (անաչառ) հանդիսանալու հանգամանքը (տե՛ս քրեադատավարական օրենքի 65-րդ հոդվածի 1-ին մասը), **«հետևաբար՝ քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանի կողմից իր իսկ կողմից դրսևորած ջանասիրության պարզաճությունը գնահատելն իբրև անթույլատրելի համարելու իրավաչափ հիմքեր չկան»:**

37. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Դիմողը պնդում է, որ եթե Օրենսգիրքը «(...) նախատեսեր կարգավորում՝ այն մասին, որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը դատական վարույթում երկարաձգելիս քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանը պարտավոր է հիմնավորել կալանքի նախորդ ժամանակահատվածում իր կողմից պարզաճ կամ հատուկ ջանասիրություն ցուցաբերված լինելու հանգամանքը, ապա 2024թ. դեկտեմբերի 5-ին Առաջին աստիճանի դատարանը չէր ունենա հնարավորություն՝ երկարաձգելու

մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը (*mutatis mutandis* տե՛ս մինչդարական վարույթին վերաբերող համաքննչա՝ իրավիճակի՝ քրեադատավարական օրենքի 118-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված կարգավորումը), հետևաբար՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանը 2025թ. հունվարի 18-ին՝ ժամը 00:01-ից, քրեադատավարական օրենքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի ուժով կազարվեր կալանքից՝ իրացնելով Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով հռչակված իր անձնական ազատության հիմնարար իրավունքը»:

38. Արդյունքում, ըստ Դիմողի՝ «(...) մեղադրյալի կալանքի ժամկետը երկարա՝ ձգելիս մինչև այդ երկարաձգումը դրսևորած պարզա՝ ջանասիրությունը հիմնավորելու օրենսդրական պարտականություն քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանի համար նախատեսված չլինելը թույլ է տալիս, որպեսզի դատարանն, իր կողմից դրսևորված ոչ պարզա՝ ջանասիրության փաստը հաշվի չառնելու «սողանցքն օգտագործելով», մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետի երկարաձգման հարցը դատական վարույթում քննության առնի և լուծի մեղադրյալի կալանքի ժամկետը լրանալուց 1 կամ 2 ամիս առաջ, այսինքն՝ ինչպես 2024թ. մարտի 5-ի ՍԴԱՌ-40 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանն է արձանագրել՝ ձևախեղված մեկնաբանի ու կիրառի մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգելուն վերաբերող դրույթները (...):»:

39. Վերոնշյալի հիման վրա՝ Դիմողը խնդրել է. «Սահմանադրության 27-րդ և 63-րդ հոդվածներին հակասող ու անվավեր ճանաչել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածն՝ այնքանով, որքանով այն չի նախատեսում կարգավորում՝ այն մասին, որ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը դատական վարույթում երկարաձգելիս քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանը պետք է հիմնավորի մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի իրավաչափության պայմանների փոփոխությունն ապահովելու նպատակով կալանքի նախորդ ժամանակահատվածում դատարանի կողմից գործադրված պարզա՝ ջանասիրությունը՝ դրանով իսկ «հանդուրժելով», որպեսզի քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանը մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարաձգելու հարցը քննության առնի և լուծի կալանքի ժամկետը լրանալուց տևական ժամանակ առաջ, դրանով իսկ չնախատեսելով, որ կալանքի երկարաձգված ժամկետին նախորդած կալանքի ժամանակաընթացքում քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանի կողմից պարզա՝ ջանասիրություն ցուցաբերված չլինելու փաստը բացառում է մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը դատական վարույթում երկարաձգելու հնարավորությունը»:

Պատասխանողի դիրքորոշումները

40. Պատասխանողը, վկայակոչելով Սահմանադրության 1, 3, 27, 61 և 63-րդ հոդվածների, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) 6-րդ

հոդվածի կարգավորումները, մեջբերելով Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթներով սահմանված և այլ վերաբերելի իրավակարգավորումները, Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան) մի շարք ակտերում արտացոլված առանձին իրավական դիրքորոշումներ, գտել է, որ՝ «(...) մեղադրյալի նկատմամբ կալանքի ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ հաջորդ քննության ժամանակ դատարանը պարտավոր չէ առանձին կերպով հիմնավորել, որ նախորդ կալանքի երկարաձգումից հետո ցուցաբերել է «պարշաճ ջանասիրություն»՝ կալանքի պայմանների հնարավոր փոփոխության նպատակով»:

41. Ի հիմնավորումն իր պնդումների՝ Պատասխանողը, մասնավորապես, վկայակոչել է *«Idalov v. Russia»* գործով Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումն առ այն, որ պետության մարմինները՝ նախաքննական և դատախազական, պարտավոր են ցուցաբերել պատշաճ ջանասիրություն (due diligence) կալանքի հիմքերի ուսումնասիրության ընթացքում, իսկ դատարանը պետք է ստուգի այդ գործողությունների արդյունավետությունն ու օրինականությունը, ինչից, ըստ Պատասխանողի, բխում է, որ «Եվրոպական դատարանի գնահատմամբ դատարանը կատարում է վերահսկողական ֆունկցիա՝ ուսումնասիրելով, թե արդյոք նախաքննական և մեղադրող մարմինների ներկայացրած ապացույցներն ու հիմնավորումները բավարար են ազատության սահմանափակումը պահպանելու համար, ինչպես նաև գնահատում է ոչ միայն կալանքի իրավաչափությունը, այլև կալանքի անհրաժեշտության և համապատասխանության մակարդակը՝ հաշվի առնելով անձի ազատության իրավունքի պաշտպանության կարևորությունը»:

42. Վերլուծելով Օրենսգրքի՝ վիճարկվող և դրանց հետ համակարգային առումով կապված մյուս վերաբերելի դրույթները՝ Պատասխանողը նշել է. «(...) Օրենսգրքը գործի՝ դատական վարույթում չի նախատեսում դատարանի համար պարտադիր պահանջ՝ յուրաքանչյուր կալանքի երկարաձգման փուլում առանձին և հատուկ կերպով հիմնավորելու, թե արդյոք տվյալ դատարանն ինքնին ցուցաբերել է պարշաճ ջանասիրություն նախորդ կալանքի ժամանակահատվածում կալանքի հիմքերի վերանայման հնարավորությունն ապահովելու նպատակով:

Մեղադրյալի կալանքի ժամկետի յուրաքանչյուր երկարաձգման փուլում դատարանը պարտավոր է գնահատել, թե արդյո՞ք շարունակվում են գոյություն ունենալ այն իրավաչափ հիմքերը, որոնք արդարացնում են ազատությունից զրկման կիրառումը, արդյո՞ք գործով վարույթն իրականացնող մարմինները՝ ոչ թե դատարանը, ցուցաբերել են պարշաճ ջանասիրություն, այլ ոչ թե դատարանը պետք է առանձին վերլուծի սեփական նախկին գործողությունները պարշաճ ջանասիրության համարեքսպում» և եզրակացրել, որ «Քրեադատավարական գործառույթների բաժանման սկզբունքից ելնելով՝ դատական իշխանությունը պատասխանում է կալանքի իրավաչափության վերահսկմանը, այլ ոչ թե նախաքննության արդյունավետության անմիջական ապահովմանը: Այս համարեքսպում պարշաճ ջանասիրության պահանջը վերաբերելի է նախաքննական մարմիններին և մեղադրողին, այլ ոչ թե դատարանին»:

43. Անդրադառնալով Դիմողի կողմից բարձրացված՝ պատշաճ ջանասիրություն գործադրելու և գործը ողջամիտ ժամկետում դատարանի ունեցած պարտականությունների միջև կապի հարցին՝ Պատասխանողը պնդել է, որ՝ «(...) ստացվում է, որ ըստ Դիմողի կալանքի ժամկետի երկարաձգման հարցի քննության ժամանակ դատարանը պետք է գնահատման առարկա դարձնի արդյոք ինքը ողջամիտ ժամկետում է գործը քննում, թե ոչ, կամ արդյոք ձեռնարկում է անհրաժեշտ միջոցներ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու համար:

(...) [Օ]րենսգիրքը, ոչ միայն առանձին կալանքի երկարաձգման հարցի, այլ ընդհանրապես գործի ողջ քննության ընթացքում պարտավորեցնում է դատարանին ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցները գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու համար: Այսինքն բոլոր դեպքերում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը կարևորում է գործը պատշաճ ջանասիրությամբ՝ ողջամիտ ժամկետում քննելու հարցը: Հետևաբար, առանձին միայն կալանքի երկարաձգման հարցի քննարկման ժամանակ դատարանին պարտավորեցնել պատշաճ ջանասիրության համալրելու գնահատել սեփական գործողությունները, առարկայազուրկ է, և որևէ իրավաչափ նպատակ չի հետապնդի այդպիսի կարգավորման սահմանումը»: Այլ կերպ՝ ըստ Պատասխանողի՝ Դիմողի հնչեցրած մտահոգությունները փարատվում են գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու դատարանի ունեցած պարտավորությամբ:

44. Պատասխանողը ընդունում է, որ «(...) քրեադատավարական օրենքը դատաքննություն իրականացնող մարմին, ի տարբերություն նախաքննություն իրականացնող մարմնի, չի կաշկանդում մեղադրյալի գործը հատուկ ջանասիրությամբ քննելու քրեադատավարական պարտավորանով, հետևաբար՝ դատաքննություն իրականացնող մարմնի կողմից մեղադրյալի գործը հատուկ ջանասիրությամբ չքննելը չի նախատեսում՝ որպես մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի շարունակականության անթույլատրելիության ցուցիչ», սակայն մեջբերելով Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասի այն կարգավորումը, որ «(...) Նախաքննությունը և դատաքննությունը պետք է ավարտվեն ողջամիտ ժամկետում: Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է իր իրավասության սահմաններում դրսևորել պատշաճ ջանասիրություն վարույթը ողջամիտ ժամկետում ավարտելու համար», գտնում է, որ՝ «[<]հետևաբար օրենսդիրը ինչպես նախաքննություն իրականացնող մարմնի[ն], այնպես էլ դատաքննություն իրականացնող մարմնին կաշկանդել է գործը հատուկ ջանասիրությամբ քննելու քրեադատավարական պարտավորանով»:

45. Այնուհետև Պատասխանողը նշում է, որ «Դիմողի պնդումներից հետևում է, որ գործը հատուկ ջանասիրությամբ՝ ողջամիտ ժամկետում չքննելը պետք է հանդիսանա կալանքից ազատվելու քրեադատավարական երաշխիք»՝ գտնելով, որ «(...) եթե հիպոթետիկ ընդունենք կալանքը վերացնելու հիմք է հանդիսանում ոչ հատուկ ջանասիրությամբ գործի քննությունը, ստացվում է, որ դատարանը իր իսկ գործողությունները որպես ոչ պատշաճ ջանասիրությամբ իրականացրած լինելու փաստը արձանագրելու դեպքում, ոչ թե պետք է կալանքը վերացնի, այլ ընդհանրապես պետք է հրաժարվի այդ գործի քննությունից, քանի որ բոլոր

դեպքերում պարտադրված է գործը քննել հատուկ ջանասիրությամբ՝ ողջամիտ ժամկետներում, իսկ եթե այդ փաստը հենց գործը քննող դատավորն է արձանագրում, հետևապես հենց դատավորը ինքը իր ոչ կոմպետենտ լինելու փաստն է արձանագրում»:

46. Արդյունքում Պատասխանողը եզրակացնում է, որ «Դիմողի պնդումները դուրս են [դատական] վերահսկողություն իրականացնելու տրամաբանությունից: Նման պայմաններում ոչ թե նույն մարմինը ինքը պետք է գնահատական տա իր գործողություններին, այլ մեկ այլ մարմնի գործողությունները պետք է ստուգվեն և վերահսկվեն»:

47. Պատասխանողը նշում է նաև. «Բոլոր դեպքերում (...) օրենսդիրը սահմանել է կալանքը փոփոխելու կամ վերացնելու երաշխիքներ, մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Եթե խափանման միջոցի գործողության ընթացքում փոխվել կամ վերացել են դրա իրավաչափության պայմանները, վարույթն իրականացնող մարմինն իր իրավասության սահմաններում որոշում է կայացնում խափանման միջոցը փոխելու կամ վերացնելու մասին»:

48. Անդրադառնալով Դիմողի կողմից ներկայացված այն փաստարկներին, որոնք «(...) հիմնականում միտված են հիմնավորելու, որ դատարանը գործի քննությունը արդյունավետ չի իրականացրել և նախորդ կալանքի երկարաձգումից հետո պարզաճ ջանասիրություն չի ցուցաբերել կալանքի պայմանների հնարավոր փոփոխության նպատակով», Պատասխանողը նշում է. «(...) նշված փաստարկները և ենթադրյալ հիմնավորումները գտնում ենք, որ չեն կարող գնահատվել որպես նորմի հակասահմանադրականությունը հիմնավորող հանգամանքներ» և նկատում, որ Դիմողի այն փաստարկի հետ կապված, որ «(...) մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետի երկարաձգման հարցը Դատարանը քննարկել է մեղադրյալի կալանքի ժամկետը լրանալուց մեկ ամիս և ավելի առաջ, թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով որևէ դատական նիստ չի կայացել, հետևաբար՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի շարունակական կալանքի իրավաչափության պայմանները չեն փոփոխվել՝ մեղադրյալի նկատմամբ ավելի մեղմ խափանման միջոցի կիրառման համար», Վերաքննիչ դատարանն «արձանագրել է, որ դատական վարույթում մեղադրյալի խափանման միջոցի իրավաչափության և անհրաժեշտության պայմանների նկատմամբ պարբերաբար հսկողություն սահմանելու նկատառումներից ելնելով՝ օրենսդիրը նպատակահարմար է համարել նշված հարցի քննարկումն իրականացնել եռամսյա ժամկետի ընթացքում՝ միևնույն ժամանակ որևէ արգելք չնախատեսելով, ըստ այդմ էլ՝ չբացառելով նշված ժամկետի ավարտից շուտ խափանման միջոցի հարցի քննարկումը», ինչի առթիվ Պատասխանողը նշում է, որ «[Այլ կերպ՝ Վերաքննիչ դատարանը զրել է, որ քրեադատավարական օրենսդրությամբ որևէ արգելք առկա չէ, որը կբացառեր մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանք խափանման միջոցի ժամկետի լրանալուց վաղ (ողջամտության սահմաններում) խափանման միջոցի երկարաձգման հարցի քննարկումը և լուծումը» և եզրահանգում, որ՝ «Դատարանի

կողմից խափանման միջոցի՝ կալանքի ժամկետի երկարաձգման հարցի քննությունը մեղադրյալի նկատմամբ մինչև գործող կալանքի ժամկետի լրանալը՝ մեկ ամիս և ավելի առաջ, չի կարող դիտարկվել որպես դատական սխալի դրսևորում»:

49. Միաժամանակ, Պատասխանողը, համադրելով օրենսդրական բացի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած դիրքորոշումները, գտել է, որ «(...) օրենսդիրը քննարկվող իրավակարգավորումը սահմանելիս հաշվի է առել օրենսդրության մեջ համապատասխան իրավական երաշխիքների առկայությունը և ակնկալել այդ իրավական երաշխիքների հիման վրա համապատասխան իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորումը և այդպիսի ընթացակարգի սահմանումը եղել է օրենսդրի նպատակը», և եզրակացրել, որ «(...) տվյալ դեպքում օրենքի բացը հաղթահարելու անհնարինություն առկա չէ»:

50. Արդյունքում Պատասխանողը եզրակացրել է. «(...) Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների և փաստական տվյալների համադրությամբ՝ անդրադառնալով դիմումատուի բարձրացված հարցին, գտնում ենք, որ գործող կարգավորումները բխում են արդար դատաքննության իրավունքի սահմանադրական սկզբունքից, և Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածը Սահմանադրության 27-րդ, 63-րդ հոդվածների համադրությամբ որևէ խնդիր չի առաջացնում և համապատասխանում է Սահմանադրությանը»:

51. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Պատասխանողը խնդրել է. ««Հարություն Ներսիսյանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործով ընդունել որոշում՝ վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին»:

Գործի շրջանակներում պարզման ենթակա հանգամանքները

52. Սահմանադրական դատարանը սույն գործով վիճարկվող օրինադրույթների սահմանադրականությունը պարզելու համար անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ ներքոնշյալ հարցադրումներին՝

- արդյո՞ք Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով ամրագրված՝ անձնական ազատության մարդու հիմնական իրավունքի իրացման բոլոր երաշխիքները, այդ թվում՝ կալանքի ժամկետը երկարաձգելիս **գործի հանգամանքները պարզելու ուղղությամբ իրավասու մարմինների գործադրած (դրսևորած) պարզաճանասիրության ստուգումը կամ ապահովումը, հավասարապես վերաբերելի են մինչդատական և դատական վարույթներին:**

Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

53. Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Հայաստանի Հանրապետությունում մարդը բարձրագույն արժեք է: Մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմքն է:

2. Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են:

3. Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք»:

54. Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով՝

(...)

3) օրենքով սահմանված որոշակի պարտականության կատարումն ապահովելու նպատակով.

4) անձին իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով, երբ առկա է նրա կողմից հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակով.

(...)

4. Եթե սույն հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի հիմքով ազատությունից զրկված անձի վերաբերյալ ազատությունից զրկվելու պահից ողջամիտ ժամկետում, սակայն ոչ ուշ, քան յոթանասուներկու ժամվա ընթացքում դատարանը որոշում չի կայացնում անազատության մեջ նրան հետագա պահելը թույլատրելու մասին, ապա նա անհապաղ ազատ է արձակվում:

5. Անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի վիճարկելու իրեն ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը, որի վերաբերյալ դատարանը սեղմ ժամկետում որոշում է կայացնում և կարգադրում է նրան ազատ արձակել, եթե ազատությունից զրկելը ոչ իրավաչափ է:

(...):»:

55. Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

56. Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

57. Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:

58. Սահմանադրության 80-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ սույն գլխում ամրագրված դրույթների էությունն անխախտելի է»:

59. Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները»:

60. Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնում է Սահմանադրական դատարանը՝ ապահովելով Սահմանադրության գերակայությունը»:

61. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի՝ «Մարդու իրավունքները հարգելու պարտականությունը» վերտառությամբ 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «Բարձր պայմանավորվող կողմերն իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար ապահովում են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք սահմանված են սույն Կոնվենցիայի I բաժնում»:

62. Կոնվենցիայի՝ «Ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք» վերտառությամբ 5-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով.

(...)

բ. անձի օրինական ձերբակալումը կամ կալանավորումը դատարանի օրինական կարգադրությանը չենթարկվելու համար կամ օրենքով նախատեսված ցանկացած պարտավորության կատարումն ապահովելու նպատակով,

գ. անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմինն ներկայացնելու նպատակով կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար,

(...)

3. Սույն հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետի դրույթներին համապատասխան ձերբակալված կամ կալանավորված յուրաքանչյուր ոք անհապաղ տարվում է դատավորի կամ այլ պաշտոնատար անձի մոտ, որն օրենքով լիազորված է իրականացնելու դատական իշխանություն և ունի ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունք կամ մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվելու իրավունք: Ազատ արձակումը կարող է պայմանավորվել դատաքննության ներկայանալու երաշխիքներով:

4. Յուրաքանչյուր ոք, ով ձերբակալման կամ կալանավորման պատճառով զրկված է ազատությունից, իրավունք ունի վիճարկելու իր կալանավորման օրինականությունը, որի կապակցությամբ դատարանն անհապաղ որոշում է կայացնում և կարգադրում է նրան ազատ արձակել, եթե կալանավորումն անօրինական է:

(...)»:

63. Կոնվենցիայի՝ «Արդար դատաքննության իրավունք» վերտառությամբ 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) Յուրաքանչյուր ոք, (...) նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք (...)»:

64. Կոնվենցիայի՝ «Իրավունքների նկատմամբ սահմանափակումների կիրառման սահմանները» վերտառությամբ 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ Կոնվենցիայով նախատեսված «իրավունքների և ազատությունների՝ սույն Կոնվենցիայով թույլատրվող սահմանափակումները չեն կիրառվում որևէ այլ նպատակով, բացի այն, որի համար դրանք նախատեսվել են»:

65. Սահմանադրական դատարանը 2010 թվականի մարտի 30-ի ՍԴՈ-871 որոշմամբ արձանագրել է. «(...) ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածում ամրագրված՝ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը պահանջում է հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվողին համարել անմեղ այնքան ժամանակ, քանի դեռ նրա մեղավորությունը չի ապացուցվել օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Այս սկզբունքի էությունն անձի մեղքը բացառապես դատական կարգով հաստատելու երաշխավորումն է, այսինքն՝ այս սկզբունքի ուժով անձի մեղքը կարող է հաստատվել բացառապես քրեական դատավարության արդյունքում և միայն դատական ակտով: Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը պահանջում է նաև, որ անձի նկատմամբ կիրառվող դատավարական միջոցները պարզի տարրեր չպետք է պարունակեն, իսկ մեղադրյալը պարտավոր չէ ապացուցել իր անմեղությունը»:

66. Սահմանադրական դատարանը 2015 թվականի փետրվարի 24-ի ՍԴՈ-1191 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «6. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, (...), ի թիվս այլ խնդիրների, կոչված է երաշխավորելու անձի, հասարակության և պետության պաշտպանությունը հանրորեն առավել վրանգավոր (հանցավոր) արարքներից: Այդ օրենսգրքի համապատասխան նորմերը կոչված են սահմանելու իրավասու պետական մարմինների ու պաշտոնատար անձանց կողմից քրեական գործերով վարույթի իրականացման կարգը, որպեսզի քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարած յուրաքանչյուր ոք բացահայտվի և քրեական օրենքով նախատեսված դեպքերում և օրենսգրքով սահմանված կարգով պատասխանատվության ենթարկվի, ոչ մի անմեղ անձ հանցանքի կատարման մեջ չկասկածվի, չմեղադրվի և չդատապարտվի, ոչ ոք անօրինական կամ առանց անհրաժեշտության չենթարկվի դատավարական հարկադրանքի միջոցների, պարզի, իրավունքների և ազատությունների այլ սահմանափակման»:

67. 2020 թվականի դեկտեմբերի 8-ի ՍԴՈ-1571 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «Պետությունը պետք է ստեղծի անհրաժեշտ երաշխիքներ մարդու իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրացման համար: Պետությունը պարտավորվում է ոչ միայն ճանաչել, պահպանել և պաշտպանել իրավունքները և ազատությունները, այլև ստեղծել պետա-

կանխարվական այնպիսի կառուցակարգեր, որոնք արդյունավետ ձևով կարող են կանխել, վերացնել դրանց ցանկացած խախտումներ, վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազատությունները» (կետ 4.1)»:

68. Վերոգրյալ չափորոշիչների լույսի ներքո, սույն գործով Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում պարզել, թե արդյոք Դիմողին ազատությունից զրկելը տեղի է ունեցել այլ կերպ, քան Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ «դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով», և անդրադառնալ սույն որոշման 52-րդ կետում ձևակերպված հարցադրմանը:

69. Օրենսգրքի՝ «Անձի ազատությունը և անձնական անձեռնմխելիությունը» վերտառությամբ 18-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Վարույթի ընթացքում անձի նկատմամբ **հարկադրանքի միջոցները կարող են կիրառվել ոչ այլ կերպ, քան սույն օրենսգրքով սահմանված հիմքերով և կարգով:** Վարույթի ընթացքում անձին ազատությունից զրկելը **չպետք է պատժի նպատակ հետապնդի:**

2. Վարույթն իրականացնող մարմինն անձի նկատմամբ հարկադրանքի միջոց ընտրելիս առաջնորդվում է նվազագույնի սկզբունքով: Արգելվում է անձի նկատմամբ ընտրել ավելի խիստ հարկադրանքի միջոց, քան այն, որով քրեական վարույթի ընթացքում հնարավոր կլինի ապահովել անձի օրինական վարքագիծը:

3. Դատարանը, դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմինը **իրենց իրավասության սահմաններում պարտավոր են անհապաղ ազատ արձակել ազատությունից ապօրինի կամ անհիմն զրկված յուրաքանչյուր անձի:**

(...)»:

70. Օրենսգրքի՝ «Վարույթի ողջամիտ ժամկետը» վերտառությամբ 24-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «(...) **Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը** պարտավոր է իր իրավասության սահմաններում դրսևորել պատշաճ ջանասիրություն՝ վարույթը ողջամիտ ժամկետում ավարտելու համար»:

71. Օրենսգրքի՝ «Խափանման միջոցի կիրառման իրավաչափությունը» վերտառությամբ 116-րդ հոդվածի համաձայն՝

«(...)»

2. Խափանման միջոցը կարող է կիրառվել, եթե դա անհրաժեշտ է՝

1) մեղադրյալի փախուստը կանխելու համար կամ

2) մեղադրյալի կողմից հանցանք կատարելը կանխելու համար կամ

3) մեղադրյալի կողմից իր վրա սույն օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար:

3. Խափանման միջոցի տեսակն ընտրելիս հաշվի են առնվում մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող բոլոր հնարավոր հանգամանքները:

(...)»:

72. Օրենսգրքի՝ «Խափանման միջոց փոխելը կամ վերացնելը» վերտառությամբ 117-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Եթե խափանման միջոցի գործողության ընթացքում փոխվել կամ վերացել են դրա իրավաչափության

պայմանները, վարույթն իրականացնող մարմինն իր իրավասության սահմաններում որոշում է կայացնում խափանման միջոցը փոխելու կամ վերացնելու մասին»:

73. Օրենսգրքի՝ **«Կալանքի իրավաչափության առանձնահատկությունները»** վերտառությամբ 118-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Կալանքը դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին **օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով ազատությունից զրկելն է՝** օրենքով և դատարանի այդ որոշմամբ սահմանված ժամկետով:

2. Կալանքը կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառումն անբավարար է սույն օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջների կատարումն ապահովելու համար:

(...):

4. Կալանքը կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ փաստական հանգամանքների բավարար ամբողջությամբ քննիչի կամ դատախազի կողմից հիմնավորվել և դատարանի կողմից պատճառաբանված հաստատվել են սույն օրենսգրքի 116-րդ հոդվածով նախատեսված իրավաչափության համապատասխան պայմանները: Դատական վարույթում կալանքի կիրառման համար բավարար է դատարանի կողմից նշված **պայմանների պատճառաբանված հաստատումը:**

5. Կալանքի ժամկետը երկարաձգելիս **դատարանի առջև անհրաժեշտ է հիմնավորել նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները բացահայտելու նպատակով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գործադրված պատշաճ ջանասիրությունը (due diligence), (...):**

(...):»:

74. Օրենսգրքի՝ «Կալանքի ժամկետը» վերտառությամբ 119-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Անձին կարելի է կալանքի տակ պահել այնքան ժամանակ, որքան անհրաժեշտ է վարույթի բնականոն ընթացքն ապահովելու համար, և **քանի դեռ առկա են անձին կալանքի տակ պահելու հիմքերը**, սակայն ամեն դեպքում այդ ժամկետը չի կարող գերազանցել սույն հոդվածով կալանքի տակ պահելու համար սահմանված առավելագույն ժամկետները:

(...):

4. Դատական վարույթում կալանքը կարող է կիրառվել կամ դրա ժամկետը կարող է երկարաձգվել յուրաքանչյուր դեպքում երեք ամսից ոչ ավելի ժամկետով:

(...):»:

75. Օրենսգրքի՝ **«Կալանքից ազատելը»** վերտառությամբ 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ իրավասու անձը մեղադրյալին ազատում է կալանքից, եթե վերացել է անձին կալանքի տակ պահելու հիմքը կամ անհրաժեշտությունը:

76. Սույն գործի շրջանակներում պարզման ենթակա հանգամանքների լույսի ներքո Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում պարզել, թե արդյո՞ք Սահմանադրության 27-րդ հոդվածից բխում է, որ դատական վարույթում

արդարադատություն իրականացնելու գործընթացում կիրառելի են մինչդատական վարույթում դատարանի կողմից դատական վերահսկողություն իրականացնելիս անձի ազատության հիմնական իրավունքի պաշտպանության ուղղությամբ տրամադրվող բոլոր երաշխիքները, այդ թվում՝ **պատշաճ ջանասիրության՝ իբրև նշված իրավունքի շարունակական սահմանափակման նախապայմանի ապահովման պարտականությունը**:

77. Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել, որ քրեական գործը դատարանի ուղարկվելուց հետո անձի սահմանադրական իրավունքները չեն սկսում ապահովվել բացառապես արդար դատաքնության իրավունքի ընթացակարգային երաշխիքներով: Այլ կերպ՝ ի տարբերություն սույն գործով դատարանների մեկնաբանության՝ դատական վարույթում կիրառելի են Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով և Կոնվենցիայի 5-րդ՝ «Ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք» վերտառությունը կրող հոդվածով ամրագրված երաշխիքները:

78. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը «Լաբիտան ընդդեմ Իտալիայի» գործով 2000 թվականի ապրիլի 6-ի որոշմամբ («Labita v. Italy», app. no. 26772/95, կետ 153), «Բուզաձին ընդդեմ Մոլդովայի» գործով 2016 թվականի հուլիսի 5-ի որոշմամբ («Buzadji v. the Republic of Moldova», app. no. 23755/07, կետ 87) դիրքորոշում է հայտնել, որ **երբ անձին կալանքի տակ պահելու հիմքերը շարունակում են հիմնավորել ազատությունից զրկելը, պետք է պարզել, թե արդյոք ներպետական իրավասու մարմինները վարույթն իրականացրել են «հատուկ ջանասիրությամբ», և որ իշխանությունները պետք է «համոզիչ կերպով ներկայացնեն կալանավորման ցանկացած ժամկետի՝ անկախ դրա կարճատևությունից, հիմնավորումները»:**

79. Ի սկզբանե Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում արձանագրել, որ չնայած Սահմանադրության տարբեր՝ 63 և 66-րդ հոդվածներով ամրագրված իրավունքների՝ Սահմանադրության տեքստում տեղ գտած այս տարանջատմանը, անմեղության կանխավարկածն անձի՝ արդար դատաքնության իրավունքի մասն է:

80. Նշվածը, ի թիվս Սահմանադրական դատարանի և Եվրոպական դատարանի հարուստ նախադեպային իրավունքի, ապացուցվում է նաև Կոնվենցիայի 6-րդ՝ «Արդար դատաքնության իրավունք» վերտառությունը կրող հոդվածի բուն կառուցվածքով, որի շրջանակներում 1-ին կետը սահմանում է մեղադրյալի՝ դատարանի իրավունքը՝ դատարանին և դատավարությանը ներկայացվող պահանջներով հանդերձ, իսկ 2-րդ կետը՝ որպես արդար դատաքնության, այսինքն՝ այդ թվում՝ «օրենքով սահմանված կարգով» իրեն ներկայացված մեղադրանքի վերաբերյալ գործով դատարանի իրավունքի մի մաս, ամրագրում է, հետևաբար՝ ներառում է նաև մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի իրավունքը: Մասնավորապես՝ «Սալաքիսկուն ընդդեմ Ֆրանսիայի» գործով 1988 թվականի հոկտեմբերի 7-ի վճռում Եվրոպական դատարանը նշել է. «28. (...) 6-րդ հոդվածը, **արդար դատաքնության իրավունքը և, մասնավորապես՝ անմե-**

ղության կանխավարկածի իրավունքը պաշտպանելով, նպատակ ունի արտացոլելու իրավունքի գերակայության հիմնարար սկզբունքը»:

81. Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում նշել նաև, որ կալանքի իրավաչափության՝ սույն գործին վերաբերելի հարցերի առթիվ հարուստ նախադեպային իրավունք է ձևավորել Վճռաբեկ դատարանը: Մասնավորապես՝ դեռևս Ասլան Ավետիսյանի վերաբերյալ գործով 2008 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԱՎԴ/0022/06/08 որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը դիրքորոշում է հայտնել, որ՝ «(...) մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ժամկետը կարող է երկարացվել **հետևյալ երկու պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում**.

ա) շարունակվում են առկա լինել կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու հիմքերն ու պայմանները կամ ի հայտ են եկել անձին կալանքի տակ պահելու նոր հիմքեր.

բ) **գործի քննությունն իրականացնող մարմնի կողմից դրսևորվել է անհրաժեշտ ջանասիրություն՝ ապահովելու գործի քննության ընթացքը»:**

82. Բացի դրանից, Վարդան Հակոբյանի վերաբերյալ գործով 2022 թվականի փետրվարի 18-ի թիվ ԵԴ/0749/06/19 որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է.

«(...) նախաքննությունն իրականացնող մարմնի «**անհրաժեշտ ջանասիրությունը**» կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի եզրութաբանությամբ՝ «**հատուկ ջանասիրությունը**» (due diligence) մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու պայմաններից է:

Մասնավորապես, հիմնավոր կասկածի կենսունակությունը, համաձայն որի՝ ձերբակալված անձն է կատարել հանցագործությունը *sine qua non* պայման է կալանքի երկարաձգման օրինականության համար, սակայն ժամանակի ընթացքում այն այլևս բավարար չէ կալանքի երկարաձգումն արդարացնելու համար: Երբ «հիմնավոր կասկածի» առկայությունն այլևս բավարար չէ կալանքի հետագա երկարացման համար, պետք է հիմնավորվի, թե արդյո՞ք անազատության մեջ պահելու հիմքերը շարունակում են լինել «հիմնավոր» և «բավարար», և արդյո՞ք իշխանությունները «**հատուկ ջանասիրություն**» են ցուցաբերել գործի քննության ընթացքում:

Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է, որ կալանքի ժամկետի երկարացման օրինականության ստուգման համատեքստում «**հատուկ ջանասիրության**» գնահատումը նպատակ է հետապնդում երաշխավորելու մեղադրյալի ազատության իրավունքը: Այսպես, դատական քննության «սպասող» մեղադրյալի ազատության կանխավարկածի հաղթահարումը չի կարող արդարացվել ավելի երկար ժամանակահատվածով, քան անհրաժեշտ է գործի համակողմանի քննությունն իրականացնելու համար: Ուստի, հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունն ապահովելու նկատառումներով անձի ազատության իրավունքը կարող է սահմանափակվել այնքան ժամանակ, քանի դեռ նախաքննական մարմինն ակտիվ քննություն է կատարում գործի հանգամանքների պարզման ուղղությամբ: **Կարևոր է ընդգծել, որ անձի ազատության իրավունքի գերակայության գաղափարից ելնելով՝ այդ**

իրավունքի սահմանափակման ժամանակահատվածում վարույթն իրականացնող նախաքննական մարմինը պետք է քննի գործը հատուկ ջանասիրությամբ նպատակ հետապնդելով հնարավորինս սեղմ ժամկետում ավարտել գործի նախաքննությունը և գործն ուղարկել դատարան՝ անձի՝ իր վերաբերյալ գործի հրապարակային դատական քննությունն ապահովելու համար: Հակառակ պարագայում, եթե նշված պայմանը պահպանված չէ և գործով ակտիվ նախաքննությունը հարաբերականորեն դադարեցված է, ապա, արտակարգ հանգամանքների բացակայության պարագայում, անձի ազատության իրավունքի շարունակական սահմանափակումն այլևս արդարացված համարվել չի կարող:

(...)

(...) կալանքի ժամկետի երկարացման նկատմամբ դատական վերահսկողության արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով նախաքննության մարմինը պետք է գործի բարեխղճորեն և դատարան ներկայացնի «հատուկ ջանասիրության» դրսևորումը հիմնավորող նյութեր: Դատարան պետք է ներկայացվեն համապատասխան փաստական տվյալներն անձի ազատության իրավունքի սահմանափակմանը կամ կալանքի տակ պահելու ժամկետի նախորդ երկարացմանը հաջորդող ժամանակահատվածում ձեռնարկված միջոցառումների մասին: Նշվածի գնահատման պայմաններում միայն կարող է հաղթահարվել անձի ազատության կանխավարկածը և ապահովվել հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը: Նախաքննության մարմնի՝ «հատուկ ջանասիրությունը» հիմնավորող նյութերի գնահատմամբ միայն կարող է արդյունավետ դատական վերահսկողություն իրականացվել անձի ազատության իրավունքի հետագա սահմանափակման անհրաժեշտության նկատմամբ: Դատարանի խնդիրն է որոշել, թե նախաքննական մարմինն արդյո՞ք անհրաժեշտ ջանասիրությամբ ակտիվ քննություն է կատարում գործի հանգամանքների պարզման ուղղությամբ անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման ժամանակահատվածում: Ուստի, այդպիսի նյութեր չներկայացնելը կարող է դիտարկվել որպես «հատուկ ջանասիրության» բացակայություն»:

83. Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել Վճռաբեկ դատարանի, ի թիվս այլնի, արտահայտած այն դիրքորոշման կարևորությունը, որ սկզբունքորեն ակնկալվում է, որ գործի դատական քննության ընթացքում ապահովված են մեղադրյալի իրավունքների, այդ թվում՝ ազատության հիմնական իրավունքի իրացման ավելի արդյունավետ և գործնական երաշխիքներ, այլ ոչ թե՝ հակառակը: Բացի դրանից, կարևոր է ընդգծել Վճռաբեկ դատարանի կողմից նշված սերտ կապն անմեղության կանխավարկածի և ազատության կանխավարկածի միջև, որը բխում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի այն կարևոր արձանագրումից, որ «կանխավարկածը միշտ էլ ազատման օգտին է» (տե՛ս վերը վկայակոչված՝ «Բուլգաջին ընդդեմ Մոլդովայի» գործով վճռի 89-րդ կետը):

84. Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել նաև, որ ըստ Եվրոպական դատարանի կայուն հաստատված նախադեպային իրա-

վունքի՝ «կալանքի քվազիմեխանիկական երկարաձգումը հակասում է Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետում ամրագրված երաշխիքներին» (տե՛ս, ի թիվս այլ աղբյուրների¹ «Թեյսն ընդդեմ Ռումինիայի» գործով, app. no. 29761/02, «Tase v. Romania», 2008 թվականի հունիսի 10-ի վճիռը, կետ 40), իսկ 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի 2-րդ նախադասությունը («Ազատ արձակումը կարող է պայմանավորվել դատաքննության ներկայանալու երաշխիքներով») հավասարապես պարտադիր է և՛ մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու, և՛ դատաքննության ընթացքում անձին ազատ արձակելու համատեքստում, քանի որ անձը «մինչև դատապարտումը պետք է համարվի անմեղ, իսկ խնդրո առարկա դրույթի նպատակը ըստ էության պահանջելն է, որպեսզի նա ազատ արձակվի այն պահից, երբ նրա շարունակական կալանքը դադարել է լինել ողջամիտ» (տե՛ս վերը վկայակոչված՝ «Բուզաջին ընդդեմ Մոլդովայի» գործով վճռի 89-րդ կետը)²:

85. Սահմանադրական դատարանն այսպիսով արձանագրում է, որ անձի հիմնական իրավունքների իրացման այն երաշխիքները, որոնք գործում են մինչդատական վարույթում, առնվազն *mutatis mutandis* գործում են նաև դատական վարույթում, և դրանց արդյունավետությունը չի կարող նվազել գործը դատարան (այսինքն՝ հրապարակային և բազմաթիվ այլ երաշխիքներով ապահովված ըստ էության քննության ենթարկելու համար) ուղարկված լինելու պատճառով կամ դրա արդյունքում:

86. Բացի դրանից, Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել, որ խափանման միջոցների, հատկապես՝ կալանքի շարունակական կիրառման սկզբունքներից է այն, որ կալանքի տևողության հետ զուգընթաց, կալանքի հիմքերի առկայությունը վկայող փաստական տվյալները հետզհետե պետք է ավելի շատ վերագրելի լինեն բացառապես մեղադրյալին:

87. Եվրոպական դատարանը «Ջեյսուսն ընդդեմ Լիտվայի» գործով (*Jėčius v. Lithuania*, app. no. 34578/97) 2000 թվականի հուլիսի 31-ի որոշմամբ (կետ 56) արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ չնայած [Կոնվենցիայի] 5-րդ հոդվածի 1-ին կետում նշված՝ «օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով» ձևակերպումը, ըստ էության, «հետադարձ հղում է անում ազգային օրենսդրությանը և պետության կողմից՝ այդ օրենսդրությամբ ամրագրված նյութական և դատավարական նորմերի պահպանմանը», «այնուամենայնիվ, կալանքի՝ ներպետական օրենսդրության տեսանկյունից օրինական լինելը վճռորոշ գործոն չէ», իսկ նույն որոշման 93-րդ կետում, մեկ անգամ ևս ամրագրելով անմեղության և ազատության կանխավարկածների անքակտելի կապը՝ նշել է, որ՝ «կալանքի տևողության ողջամտությունը պետք է գնահատվի յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով՝ ըստ վերջինիս ներհատուկ հատկանիշների: **Շարունակական կալանքը կարող է արդարացված լինել որևէ կոնկրետ դեպքում միայն այն ժամանակ,**

¹ *Mansur v. Turkey*, judgment of 8 June 1995, Series A no. 319-B, p. 50, § 55, and *Kalashnikov v. Russia*, no. 47095/99, §§ 116-118, ECHR 2002-VI

² Տե՛ս նաև՝ Guide on Article 5 of the European Convention on Human Rights Right to liberty and security Updated on 28 February 2025, Strasbourg, Prepared by the Registry.

երբ առկա են իրական հանրային շահի պարզորոշ ցուցիչներ, որոնք, չնայած անմեղության կանխավարկածին, գերակշռում են ազատության իրավունքը»:

88. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ **կալանքի հիմքերի առկայության հիմնավորումը, նախևառաջ, անձի անմեղության կանխավարկածի հետ սերտորեն կապված՝ նրա ազատության կանխավարկածը հաղթահարելուն ուղղված գործընթաց է**, ինչից էլ հենց բխում է, որ անձի՝ մեղադրյալի կարգավիճակը պահպանելու ամբողջ ժամանակահատվածում, մասնավորապես՝ անկախ քրեական վարույթի փուլերից՝ ազատության մեջ մնալը կանոն է, իսկ նրան ազատությունից զրկելը՝ բացառություն, որը գործադրելու համար անհրաժեշտ է տրամադրել իրավունքի սահմանափակումն իրավունքի խախտման վերաճելը կանխող միասնական երաշխիքներ, այդ թվում՝ ապահովել կալանքի հիմքերի առկայության առթիվ պետության ունեցած կանխատեսական մտահոգությունների օբյեկտիվ փաստական հիմքերի վերացման ուղղությամբ պատշաճ ջանասիրության պարտադիրությունը:

89. Վերոգրյալի լույսի ներքո Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում արձանագրել, որ քրեական դատավարությունում թե՛ արդար դատաքննության իրավունքը և թե՛ անձի ազատության իրավունքն ունեն այն ընդհանուր հայտարարը, որ երկուսն էլ (բացառությամբ՝ դատարանի՝ օրինական ուժ ստացած դատավճռով ազատագրված դատապարտելու դեպքերի) ուղղված են քրեական հետապնդման ենթարկվող, այսինքն՝ **անմեղ համարվող անձի սահմանադրական իրավունքների պաշտպանությանը:** Պետությունը, կաշկանդված լինելով մարդու հիմնական իրավունքներով, պարտավոր է, Սահմանադրության 3 և 75-րդ հոդվածների համաձայն, ապահովել անմեղության կանխավարկածից և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքներից բխող բոլոր երաշխիքներն այն ամբողջ ժամանակահատվածում, երբ անձը պահպանում է մեղադրյալի իր կարգավիճակը, և չի կարող հրաժարվել մեղադրյալի ազատության հիմնական իրավունքի սահմանափակման կամայականության դեմ՝ մինչդատական վարույթում նախատեսված երաշխիքների տրամադրումից՝ վկայակոչելով այն փաստը, որ այժմ նույն մեղադրյալի վերաբերյալ գործը գտնվում է դատական վարույթում: Նման մեկնաբանությունը չի բխում Հայաստանի Հանրապետությունում մարդու՝ բարձրագույն արժեք լինելու՝ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի առաջին մասում հռչակված սկզբունքից:

90. Այլ կերպ՝ Սահմանադրական դատարանը եզրահանգում է, որ իրավակիրառ մարմինները, այդ թվում՝ դատարանները, պարտավոր են ապահովել քրեական հետապնդման ենթարկվող անձի բոլոր իրավունքները քրեական դատավարության ամբողջ ընթացքում, ներառյալ՝ **անձի անմեղության կանխավարկածի հետ սերտորեն կապված՝ անձի՝ հակառակը համապատասխան ապացուցողական չափորոշիչով հաստատված չլինելու դեպքում, ազատության մեջ գտնվելու կանխավարկածը՝ անկախ քրեական դատավարության փուլից:**

91. Բացի դրանից, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ պատշաճ ջանասիրության ապահովման պարտականությունը քրեական վարույթի

ամբողջ քննության վրա չտարածելը կարող է հանգեցնել մի իրավիճակի, երբ շարունակական կալանքը կիրառվի որպես քողարկված քրեական պատիժ: Այս առումով Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում հիշեցնել, որ Օրենսգրքի՝ «Անձի ազատությունը և անձնական անձեռնմխելիությունը» վերտառությամբ 18-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է. «1. (...) **Վարույթի ընթացքում անձին ազատությունից զրկելը չպետք է պատժի նպատակ հետապնդի**»: Նույնաբովանդակ նորմ նախատեսված էր նաև 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժը կորցրած Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ «Անմեղության կանխավարկածը» վերտառությամբ 18-րդ հոդվածի 5-րդ մասով, որը նախատեսում էր, որ՝ «կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվող խափանման միջոցները չեն կարող պարունակել պատժի տարրեր», որի առնչությամբ համապատասխան դիրքորոշում հայտնել է նաև Սահմանադրական դատարանը 2010 թվականի մարտի 30-ի ՍԴԴ-871 որոշմամբ՝ արձանագրելով, որ «ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածում ամրագրված՝ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը (...) պահանջում է նաև, որ անձի նկատմամբ կիրառվող դատավարական միջոցները պարզի տարրեր չպետք է պարունակեն», այսինքն՝ սահմանադրական մակարդակով արդեն իսկ արձանագրվել է հիշյալ սկզբունքի՝ անմեղության կանխավարկածի տարր լինելու հանգամանքը՝ անկախ դրա օրենսդրական ամրագրման տեղից:

92. Ինչ վերաբերում է անձի՝ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով նախատեսված՝ անձնական ազատության հիմնական իրավունքի իրացման տեսակետից Օրենսգրքի վիճարկվող՝ 118-րդ հոդվածում օրենսդրական բացի առկայությանը և այն դատական մեկնաբանությամբ հաղթահարելու արդյունավետ և իրական հավանականությանը, Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում Օրենսգրքի վիճարկվող կարգավորումները դիտարկել դրանց հետ համակարգային առումով փոխկապակցված՝ Օրենսգրքի՝ վերը մեջբերված վերաբերելի կարգավորումների հետ միասին:

93. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ նշված դրույթներից ուղղակիորեն բխում է, որ կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտությունը, թեև օրենսդրորեն առանձնացվել է բուն հիմքերի առկայությունից, **վարույթն իրականացնող մարմնի վրա առնվազն պարտականություն է դնում ստուգելու, թե արդյո՞ք պահպանված են կալանքի հիմքերի՝ իբրև ապագային միտված կանխատեսական բնույթ ունեցող դատողությունների (մտահոգությունների) հիմքում ընկած փաստացի առկա հանգամանքները (օրինակ՝ վկաների հարցաքննված չլինելու հանգամանքը), և եթե՝ այո, ապա դրանց շարունակական առկայությունը վերագրելի է մեղադրյալի՞, թե՞ վարույթի հանրային մասնակիցների վարքագծին:**

94. Այլ կերպ՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ մեղադրյալի ոչ պատշաճ վարքագծի հավանականությունը որպես կալանքի հիմք պահպանվելու հանգամանքը գնահատելուց առաջ դատարանը թե՛ դատական վերահսկողություն և թե՛ արդարադատություն իրականացնելու փուլերում

պարտավոր է ապահովել մեղադրյալի հնարավոր ոչ պատշաճ դատավարական վարքագծի՝ իբրև սուբյեկտիվ մտավախության (վկաների վրա ներգործելու մասին կանխատեսական դատողության) հիմքում ընկած օբյեկտիվ հիմքերի նախադրյալների չեզոքացման (վկաների հարցաքննությունը կազմակերպելու) ուղղությամբ վարույթի հանրային մասնակիցների ձեռնարկած քայլերը:

95. Սահմանադրական դատարանը, վերահաստատելով **Դիմողի կողմից վկայակոչված՝ 05.03.2024 թ. ՍԴԱՌ-40** աշխատակարգային որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումը, արձանագրում է, որ դատարանների կողմից՝ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետի երկարաձգման հարցը դատական վարույթում քննության առնելը և լուծելը մեղադրյալի կալանքի ժամկետը լրանալուց 1 կամ 2 ամիս առաջ՝ քրեադատավարական օրենքի վերոհիշյալ վերաբերելի դրույթների՝ Սահմանադրությունից չբխող մեկնաբանում է, քանի որ, ըստ էության, **կալանքի երկարաձգման հարցի նման «վաղաժամկետ» քննությունը որևէ այլ նպատակ, քան կալանքի ժամկետը նոր կետից սկսած երկարաձգելը, չի հետապնդում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ եթե դատարանը գտներ, որ անձը ենթակա է կալանքից ազատման, ապա դա կարող էր անել քրեադատավարական, այն է՝ Օրենսգրքի՝ «Անձի ազատությունը և անձնական անձեռնմխելիությունը» վերտառությամբ 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված այն կարգավորման ուժով, որի համաձայն՝ «Դատարանը, դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմինը իրենց իրավասության սահմաններում պարտավոր են անհապաղ ազատ արձակել ազատությունից ապօրինի կամ անհիմն զրկված յուրաքանչյուր անձի»:**

96. Սահմանադրական դատարանն այսպիսով, *ի թիվս այլնի, արձանագրում է, որ* նման մեկնաբանությամբ խախտվում են Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջները, մասնավորապես՝ դատավարական հարկադրանքի, այդ թվում՝ խափանման միջոցների, այդ թվում՝ **կալանքի՝ օրենքով նախատեսված հիմքերով և կարգով կիրառվելու և վարույթի ընթացքում անձին ազատությունից զրկելու՝ պատժի նպատակ հետապնդելը բացառելու սկզբունքները**, ինչն ուղղակիորեն հանգեցնում է թե՛ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասով, թե՛ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված այն պահանջի խախտմանը, որ՝ «Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով»:

97. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածով ամրագրված՝ հիմնական իրավունքների՝ անմիջականորեն գործող և պետությանը սահմանափակող հանդիսանալու հանգամանքը, ինչպես նաև Սահմանադրության՝ անձի անձնական ազատության հիմնական իրավունքը երաշխավորող 27-րդ հոդվածի բովանդակությունն ու

Սահմանադրական դատարանի, այդ թվում՝ սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, բավարար են դատարանների համար՝ պատշաճ ջանասիրության ապահովման պարտականությունը դատական վարույթներում իրացնելու համար, հետևաբար՝ **Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածը օրենքի բաց չի պարունակում:**

98. Ինչ վերաբերում է հնարավոր այն մտավախությանը, որ անձի՝ խնդրո առարկա հիմնական՝ ազատության իրավունքի երաշխիքի ապահովումը դրված է նույն այն դատարանի վրա, որը նաև գործով ըստ էության վարույթ իրականացնող մարմինն է, այլ կերպ ասած՝ երաշխիքն ապահովողը և դրա ստուգող սուբյեկտները համընկնում են, ապա դա չպետք է ինքնուրույն փաստարկ ծառայի ազատության իրավունքի սահմանափակման նկատմամբ դատական վերահսկողության կարևոր երաշխիքներից մեկի՝ պատշաճ ջանասիրության սկզբունքի գործողությունը դատավարական մի ամբողջ փուլի վրա չտարածելու համար:

99. Սահմանադրական դատարանը, արձանագրելով, որ սույն որոշման նախորդ կետում վկայակոչված սուբյեկտների համընկնման փաստն ինքնին հիմք չէ անձի հիմնական իրավունքների ապահովման երաշխիքների գործողությունը բացառելու համար, միաժամանակ հիմնավոր է համարում Դիմողի այն փաստարկը, որ Օրենսգրքով նախատեսված այլ դեպքերում (տե՛ս Օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 1-ին մասը) վարույթն իրականացնող դատարանն ինքն է գնահատում իր՝ տվյալ վարույթով, մասնավորապես՝ անկողմնակալ (անաչառ) դատարան լինելու հանգամանքը, և «հետևաբար՝ քրեական գործով վարույթն իրականացնող դատարանի կողմից իր իսկ կողմից դրսևորած ջանասիրության պատշաճությունը գնահատելն իբրև անթույլատրելի համարելու իրավաչափ հիմքեր չկան»:

100. Սահմանադրական դատարանը սուբյեկտների վերոգրյալ համընկնման փաստի առնչությամբ կարևոր է համարում նաև նշել, որ նման իրավիճակ առկա է նաև բոլոր այն դեպքերում, երբ վարույթ իրականացնող մարմինը դատարանն է, որը պետք է ապահովի նաև հենց իր վարույթում քննվող քրեական գործի ողջամիտ ժամկետում քննությունը: Կարևոր է նաև նշել, որ ինչպես պատշաճ ջանասիրության դրսևորման, այնպես էլ ողջամիտ ժամկետի ապահովման սկզբունքների իրացումը, թեպետ դրված է դատարանի վրա, ոչ միշտ է, որ կախված է բացառապես դատարանից, այլ հաճախ միջնորդավորվում է դատավարության մյուս մասնակիցների վարքագծով, ընդ որում՝ թե՛ մեղադրանքի, թե՛ պաշտպանության կողմի գործողություններով կամ անգործությամբ, որոնց պատշաճ վարքագծի երաշխավորումը հենց դատարանի պարտականությունն է:

101. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ պատշաճ ջանասիրությունը նաև ողջամիտ ժամկետի ապահովման պահանջի մաս է, և չի կարող վերջինս ուղղված լինել դատարանին, իսկ ջանասիրության պահանջը՝ ոչ: **Այլ կերպ՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 5-րդ**

մասի՝ «Կալանքի ժամկետը երկարաձգելիս դատարանի առջև անհրաժեշտ է հիմնավորել նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները բացահայտելու նպատակով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գործադրված պատշաճ ջանասիրությունը (due diligence), ինչպես նաև տվյալ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը շարունակելու անհրաժեշտությունը» դրույթները պարունակում են վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները բացահայտելու նպատակով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գործադրված պատշաճ ջանասիրություն (due diligence) դրսևորելու պահանջն այն բոլոր դեպքերում, երբ քննարկվում է կալանքի ժամկետը երկարաձգելու հարցը, այսինքն՝ ոչ միայն այն դեպքերում, երբ ներկայացված է կալանքը երկարաձգելու միջնորդություն, այլ նաև այն դեպքերում, երբ դատարանն ինքն է օրենքի ուժով պարտավոր անդրադառնալ շարունակական կալանքի իրավաչափության հարցին:

102. Սահմանադրական դատարանն այսպիսով գտնում է, որ անկախ քրեական դատավարության փուլից կամ այլ կերպ՝ անկախ կալանքի երկարաձգման հարցը դատարանի կողմից օրենքի պահանջով ինքնուրույն կամ իրեն ներկայացրած միջնորդության շրջանակներում քննելուց՝ պատշաճ ջանասիրություն ապահովելը բխում է իրավունքի գերակայության սկզբունքից, Սահմանադրության 27, 63 և 66-րդ հոդվածներից, ինչպես նաև Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 24-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերի, 118-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերի պահանջներից, որոնց առավելագույն իրացվածությունը տվյալ դեպքում նշանակում է, որ անձի անձնական ազատության հիմնական իրավունքի երաշխիքները, այդ թվում՝ գործի հանգամանքները պարզելու ուղղությամբ պետական մարմինների պատշաճ ջանասիրության ապահովումը, չեն կարող կախված լինել այն հանգամանքից, որ մի դեպքում՝ շարունակական կալանքի իրավաչափությունը դատարանի կողմից ստուգվում է քննիչի միջնորդությունը քննության առնելու, իսկ մյուս դեպքում՝ նույն հարցը օրենքի ուժով քննության առարկա դարձնելու ընթացակարգի շրջանակներում:

103. Վերոնշյալի հակառակը վտանգավոր է հատկապես այն տեսանկյունից, որ պետական իրավասու անձանց կողմից դրսևորված անգործության՝ որևէ դատավարական գործողություն չկատարելու՝ դատական նիստ չանցկացնելու և վկաների հարցաքննություն չկազմակերպելու հետևանքն ինքն է դրվում (ինչպես սույն գործով) կալանքը երկարացնելու հիմքում այն պատճառաբանությամբ, որ նախկինում նշանակված կալանքի իրավաչափության պայմանները չեն փոփոխվել:

104. Սահմանադրական դատարանը, կարևորագույն նշանակություն տալով կալանքի իրավաչափության ապահովման արդյունավետության հարցին, արձանագրում է նաև, որ սույն գործով փաստացի՝ մեղադրյալի կալանքի ժամկետը երկարաձգելուն հաջորդած տևական ժամանակ որևէ դատական նիստ

չի անցկացվել, և վկաներ չեն հարցաքննվել, միաժամանակ, զարմանալիորեն հենց դա էլ դրվել է կալանքի ժամկետը նույն Դատարանի կողմից ևս երեք ամսով երկարաձգվելու հիմքում՝ նշելով, որ՝ «չեն հարցաքննվել վկաներ, հետևաբար՝ մեղադրյալ Հարություն Ներսիսյանի շարունակական կալանքի իրավաչափության պայմանները չեն փոփոխվել՝ մեղադրյալի նկատմամբ ավելի մեղմ խափանման միջոցի կիրառման հնարավորության ստեղծման համար», իսկ Վերաքննիչ դատարանն էլ, մերժելով մեղադրյալի պաշտպանի հատուկ վերանայման վերաքննիչ բողոքը, նշել է, որ Դատարանը չի ունեցել պատշաճ ջանասիրության ապահովման պարտավորություն:

105. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ պատշաճ ջանասիրության ապահովման պարտականությունը չի կարող կիրառվել որպես ինքնուրույն առանձին պահանջ, այլ գործում է իբրև կալանքի հիմքերի առկայությունն արձանագրող որոշումների կամայականության դեմ երաշխիք: Այլ կերպ՝ եթե դատարանը պարտավոր է պատճառաբանել կալանքի հիմքերի առկայությունը, ապա այդ պարտականությունից բխող՝ մեղադրյալի՝ կալանքի հիմքերի բացակայությամբ ազատ արձակվելու իրավունքը պատրանքային է դառնում, մասնավորապես՝ այն դեպքերում, երբ հարցաքննության ենթակա վկայի վրա մեղադրյալի հնարավոր ազդեցության հավանականության վերացման՝ պետությունից կախված իրական միջոցը (հարցաքննության կազմակերպումը) գործադրելուց շարունակաբար հրաժարվելու օրինականությունը որևէ դատական ստուգման կամ ապահովման չի ենթարկվում և, ըստ էության, սահմանափակվում է բացառապես քրեական գործի քննության ողջամիտ ժամկետներով:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-5-րդ մասերով, ինչպես նաև հիմք ընդունելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 69-րդ հոդվածները՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերը համապատասխանում են Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որ կալանքի ժամկետը երկարաձգելիս վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները բացահայտելու նպատակով պատշաճ ջանասիրության (due diligence) ապահովման պարտականությունը տարածվում է նաև դատական վարույթում գործը քննող դատարանի վրա:

2. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է

վերանայման օրենքով սահմանված կարգով՝ նկատի ունենալով, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերը Դիմողի նկատմամբ կիրառվել են սույն որոշման մեջ նշված մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ:

3. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

30 հուլիսի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1792

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 26-ԻՆ ՍԱՆԿՏ ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ
ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՍԻՆ» 2014 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 29-Ի ՊԱՅՄԱՆԱԳՐՈՒՄ
ՀԱՏՈՒԿ ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ, ՀԱԿԱԳՆԱԳՑՄԱՆ ԵՎ ՓՈԽ-
ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԿԱՄ ԶԿԻՐԱՌԵԼՈՒ
ՄԱՍԻՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՆՑԿԱՑՆԵԼԻՍ ԵՎ
ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ ԸՆԴՈՒՆԵԼԻՍ ՀԱՏՈՒԿ ՄԵԽԱՆԻԶՄԻՆ
ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՍՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ
ՄԱՍԻՆ» ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

2 սեպտեմբերի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Արտակ Զեյնալյանի,
Հրայր Թովմասյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի (զեկուցող),
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

4(121)/2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Էկոնոմիկայի նախարար Գևորգ Պապոյանի, համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 40 և 74-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «2024 թվականի դեկտեմբերի 26-ին Սանկտ Պետերբուրգում ստորագրված «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրում հատուկ պաշտպանական, հակազնազցման և փոխհատուցման միջոցներ կիրառելու կամ չկիրառելու մասին ուսումնասիրություններ անցկացնելիս և որոշումներ ընդունելիս հատուկ մեխանիզմին վերաբերող մասում փոփոխություններ կատարելու մասին» արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ՝ գործը:

Կառավարությունն իր՝ 2025 թվականի հուլիսի 3-ի N 906-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել 2024 թվականի դեկտեմբերի 26-ին Սանկտ Պետերբուրգում ստորագրված «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրում հատուկ պաշտպանական, հակազնազցման և փոխհատուցման միջոցներ կիրառելու կամ չկիրառելու մասին ուսումնասիրություններ անցկացնելիս և որոշումներ ընդունելիս հատուկ մեխանիզմին վերաբերող մասում փոփոխություններ կատարելու մասին» արձանագրությունը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է նշված արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2025 թվականի հուլիսի 4-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով սույն գործով Կառավարության ներկայացուցչի գրավոր բացատրությունը, հետազոտելով վերոնշյալ արձանագրությունը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրին (այսուհետ նաև՝ Պայմանագիր) Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է 2014 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Մինսկում ստորագրված՝ «Հայաստանի Հանրապետության՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու մասին» պայմանագրով, որը վավերացվել է 2014 թվականի դեկտեմբերի 4-ին՝ Ազգային ժողովի ԱԺՈ-132-Ն որոշմամբ՝ հաշվի առնելով Սահմանադրական դատարանի՝ 2014 թվականի նոյեմբերի 14-ի ՍԴՈ-1175 որոշումը:

2. «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրում հատուկ պաշտպանական, հակազնազցման և փոխհատուցման միջոցներ կիրառելու կամ չկիրառելու մասին ուսումնասիրություններ անցկաց-

ներիս և որոշումներ ընդունելիս հատուկ մեխանիզմին վերաբերող մասում փոփոխություններ կատարելու մասին» արձանագրությունը (այսուհետ՝ Արձանագրություն) ստորագրվել է 2024 թվականի դեկտեմբերի 26-ին՝ Սանկտ Պետերբուրգում:

3. Դիմումին կից ներկայացված Արտաքին գործերի նախարարության՝ Արձանագրության վավերացման կամ հաստատման արտաքին քաղաքական նպատակահարմարության մասին եզրակացության և Արձանագրության ուժի մեջ մտնելու համար անհրաժեշտ ներպետական ընթացակարգերը կատարելու վերաբերյալ տեղեկատվության համաձայն՝ 2025 թվականի մարտի 10-ի դրությամբ Արձանագրությունն ուժի մեջ չի մտել:

Արձանագրության կողմերն են՝ Հայաստանի Հանրապետությունը, Բելառուսի Հանրապետությունը, Ղազախստանի Հանրապետությունը, Ղրղզստանի Հանրապետությունը և Ռուսաստանի Դաշնությունը:

2025 թվականի մարտի 10-ի դրությամբ Արձանագրությունն ստորագրած կողմերից որևէ մեկը չի ավարտել Արձանագրության ուժի մեջ մտնելու համար անհրաժեշտ ներպետական ընթացակարգերը:

Փոփոխությունները վերաբերում են այդ թվում՝ ԵԱՏՀ կողմից պաշտպանական, հակազնազցման և փոխհատուցման հատուկ մեխանիզմ կիրառելու մասին որոշումներ ընդունելու կարգին, դրանց ուժի մեջ մտնելու, գործողությունը դադարեցնելու կամ դատական կարգով բողոքարկելու ընթացակարգերին, ինչպես նաև ընդունված որոշումների՝ մրցակցության վրա ազդեցության հետևանքների գնահատման առանձնահատկություններին:

4. Արձանագրությամբ սահմանված բովանդակությամբ և կարգով մի շարք փոփոխություններ են կատարվում Պայմանագրում, մասնավորապես՝ Պայմանագրի 102-րդ հոդվածը լրացվում է 6-րդ կետով, «Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի մասին» հիմնադրույթի (Պայմանագրի թիվ 1 հավելված) II բաժինը լրացվում է 30՝ կետով, «Երրորդ երկրների նկատմամբ հատուկ պաշտպանական, հակազնազցման (հակադեմփինգային) և փոխհատուցման միջոցների կիրառման մասին» արձանագրության (Պայմանագրի թիվ 8 հավելված) (այսուհետ նաև՝ Փոփոխվող արձանագրություն) VIII բաժինը շարադրվում է այլ խմբագրությամբ, փոփոխվում և լրացվում են Փոփոխվող արձանագրության VIII բաժնի 275-296-րդ կետերը, Փոփոխվող արձանագրությունը լրացվում է IX բաժնով, որը ներառում է եզրափակիչ դրույթները:

5. Համաձայն Արձանագրության 1-ին հոդվածի 1-ին կետի՝ Պայմանագրի 102-րդ հոդվածը լրացվում է 6-րդ կետով, որի համաձայն՝ նախքան Փոփոխվող արձանագրության 291-րդ կետի երրորդ և յոթերորդ պարբերություններով նախատեսված՝ Հանձնաժողովի ակտերն ուժի մեջ մտնելը, այն ժամկետները, որոնց ընթացքում կարող է մաքսային մարմին ներկայացվել առանձնացված մրցակցող շուկա չմտնող՝ անդամ պետության տարածքում ներմուծված ապրանքն

սպառելու հաստատումը, սահմանվում են անդամ պետությունների օրենսդրությանը համապատասխան:

6. Հայաստանի Հանրապետությունն Արձանագրությամբ ստանձնում է, մասնավորապես, ներքոնշյալ պարտավորությունները.

6.1. ապահովել, որ «Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի մասին» հիմնադրույթի (Պայմանագրի թիվ 1 հավելված) 30-րդ կետին համապատասխան ներկայացված՝ հատուկ պաշտպանական, հակազնազցման կամ փոխհատուցման միջոց կիրառելու (չկիրառելու) մասին Հանձնաժողովի կոլեգիայի որոշումը չեղարկելու կամ դրանում փոփոխություններ կատարելու մասին առաջարկը պարունակի Հանձնաժողովի կոլեգիայի որոշումն այդպես չեղարկելու կամ դրանում փոփոխություն կատարելու տնտեսական հիմնավորում (փոփոխություններ կատարելու մասին առաջարկը ներկայացնելու դեպքում՝ նշելով այդ փոփոխությունները) (հոդված 1, կետ 3, Փոփոխվող արձանագրության կետ 275),

6.2. գործադիր իշխանության՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը համապատասխան լիազորված մարմնի այն հաստատումը ներկայացնելիս, ըստ որի՝ ներմուծված ապրանքն սպառվել է առանձնացված մրցակցող շուկա չմտնող Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, հակազնազցման կամ փոխհատուցման տուրքի գումարը, ինչպես նաև նախնական հակազնազցման տուրք կամ նախնական փոխհատուցման տուրք սահմանելու միջոցով հակազնազցման կամ փոխհատուցման միջոցները վերադարձնել՝ Փոփոխվող արձանագրությամբ նախատեսված կարգով. ընդ որում՝ այն ժամկետը, որի ընթացքում այդ հաստատումը կարող է ներկայացվել մաքսային մարմին, սահմանվում է Հանձնաժողովի կողմից (հոդված 1, կետ 3, Փոփոխվող արձանագրության կետ 291, պարբերություն 3 և կետ 292),

6.3. գործադիր իշխանության՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը համապատասխան լիազորված մարմնի այն հաստատումը ներկայացնելիս, ըստ որի՝ ներմուծված ապրանքն սպառվել է առանձնացված մրցակցող շուկա չմտնող Հայաստանի Հանրապետության տարածքում, վերադարձնել որպես հակազնազցման կամ փոխհատուցման տուրքի վճարման մասով պարտավորությունների կատարման ապահովում մուտքագրված դրամական միջոցների (փողի) գումարները՝ ըստ Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքով նախատեսված կարգի. ընդ որում՝ այն ժամկետը, որի ընթացքում այդպիսի հաստատումը կարող է ներկայացվել մաքսային մարմին, սահմանվում է Հանձնաժողովի կողմից (հոդված 1, կետ 3, Փոփոխվող արձանագրության կետ 291, պարբերություն 7),

6.4. Փոփոխվող արձանագրության 83, 84, 86, 146, 147 և 149-րդ կետերում նշված հանգամանքները վրա հասնելու դեպքում որպես հակազնազցման կամ փոխհատուցման տուրքի վճարման մասով պարտավորության կատարման ապահովում մուտքագրված դրամական միջոցների (փողի) գումարը վերադարձնել՝ այդ կետերով նախատեսված կարգով. ընդ որում՝ ուսումնասիրություն իրականացնող մարմինը Հայաստանի Հանրապետության մաքսային մարմնին

Ժամանակին տեղեկացնում է այդպիսի հանգամանքները վրա հասնելու մասին (հոդված 1, կետ 3, Փոփոխվող արձանագրության կետ 292, պարբերություն 2),

6.5. ուսումնասիրություն անցկացնող մարմնի՝ իրավասու մարմնի հետ ուսումնասիրություններ անցկացնելու հարցերի շուրջ փոխգործակցությունը կազմակերպելու նպատակով իրավասու մարմիններին ապահովել ուսումնասիրության նյութերին հասանելիությունը՝ հաշվի առնելով, որ իրավասու մարմինները երրորդ անձանց չեն փոխանցի և այլ եղանակով չեն հրապարակի ուսումնասիրության անցկացման հետ կապված տեղեկատվությունը (հոդված 1, կետ 3, Փոփոխվող արձանագրության կետ 293, ենթակետ 2),

6.6. առաջնորդվել Պայմանագրի թիվ 8 հավելվածի VIII բաժնով նախատեսված հատուկ մեխանիզմով սկզբնական ժամանակահատվածում, որը կազմում է Արձանագրությունն ուժի մեջ մտնելու օրվանից սկսած 2 տարի, և հաջորդող 2-ամյա ժամանակահատվածների ընթացքում, եթե սկզբնական կամ հաջորդող 2-ամյա ժամանակահատվածները լրանալուց ոչ ուշ, քան 6 ամիս առաջ Հանձնաժողով չի ներկայացվում անդամ պետության կառավարության ղեկավարի՝ Պայմանագրի թիվ 8 հավելվածի VIII բաժնով նախատեսված հատուկ մեխանիզմի կիրառումը կասեցնելու մասին ծանուցումը, իսկ նշված ծանուցումն ստանալու դեպքում՝ դադարել Պայմանագրի թիվ 8 հավելվածի VIII բաժնով նախատեսված հատուկ մեխանիզմով առաջնորդվել՝ սկզբնական կամ հերթական 2-ամյա ժամանակահատվածը լրանալուց հետո մինչև Միջկառավարական խորհրդի համապատասխան որոշումն ընդունելը (հոդված 1, կետ 3, Փոփոխվող արձանագրության կետ 295, պարբերություններ 1 և 2),

6.7. նախքան Փոփոխվող արձանագրության 295-րդ կետով նշված ծանուցումն ուղարկելը՝ Հայաստանի Հանրապետության մտադրության մասին տեղեկացնել Հանձնաժողովին և խորհրդատվություններ անցկացնելու հարցում ուղարկել՝ առկա մտահոգությունները կարգավորելու նպատակով (հոդված 1, կետ 3, Փոփոխվող արձանագրության կետ 295, պարբերություն 4),

6.8. Պայմանագրի թիվ 8 հավելվածի VIII բաժնով նախատեսված հատուկ մեխանիզմի կիրառումը վերսկսելու օրվանից շարունակել առաջնորդվել Փոփոխվող արձանագրության 295-րդ կետի առաջին պարբերությամբ նախատեսված կարգով. ընդ որում՝ 2-ամյա ժամանակահատվածների ընթացքը հաշվվում է այդ մեխանիզմի կիրառումը վերսկսելու օրվանից (հոդված 1, կետ 3, Փոփոխվող արձանագրության կետ 295, պարբերություն 5):

7. Համաձայն Փոփոխվող արձանագրության 297-րդ կետի՝ հատուկ պաշտպանական, հակազնազցման և փոխհատուցման միջոցների կիրառման հետ կապված՝ Հանձնաժողովի որոշումները և (կամ) Հանձնաժողովի գործողությունները (անգործությունը) վիճարկելու մասին գործերը քննելու կարգը և առանձնահատկությունները որոշվում են Միության դատարանի ստատուտով (Պայմանագրի թիվ 2 հավելված) և Միության դատարանի կանոնակարգով:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. 2024 թվականի դեկտեմբերի 26-ին Սանկտ Պետերբուրգում ստորագրված «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրում հատուկ պաշտպանական, հակազնազցման և փոխհատուցման միջոցներ կիրառելու կամ չկիրառելու մասին ուսումնասիրություններ անցկացնելիս և որոշումներ ընդունելիս հատուկ մեխանիզմին վերաբերող մասում փոփոխություններ կատարելու մասին» արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

2 սեպտեմբերի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1793

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «2024 ԹՎԱԿԱՆԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 26-ԻՆ ՍԱՆԿՏ ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ
«ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ»**

**2014 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 29-Ի ՊԱՅՄԱՆԱԳՐՈՒՄ ՀԱՏՈՒԿ
ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ, ՀԱԿԱԳՆԱԳՑՄԱՆ ԵՎ ՓՈԽՀԱՏՈՒՅՄԱՆ
ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ԿԱՄ ԶԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՆՑԿԱՑՆԵԼԻՍ ԵՎ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ
ԸՆԴՈՒՆԵԼԻՍ ՀԱՏՈՒԿ ՄԵԽԱՆԻԶՄԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՍՈՒՄ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ»
ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ
2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 2-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ
ՄԴՈ-1793 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «2024 թվականի դեկտեմբերի 26-ին Սանկտ Պետերբուրգում ստորագրված «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրում հատուկ պաշտպանական, հակազնազցման և փոխհատուցման միջոցներ կիրառելու կամ չկիրառելու մասին ուսումնասիրություններ անցկացնելիս և որոշումներ ընդունելիս հատուկ մեխանիզմին վերաբերող մասում փոփոխություններ կատարելու մասին» արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի սեպտեմբերի 2-ի ՄԴՈ-1793 որոշմամբ որոշել է, որ 2024 թվականի դեկտեմբերի 26-ին Սանկտ Պետերբուրգում ստորագրված «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրում հատուկ պաշտպանական, հակազնազցման և փոխհատուցման միջոցներ կիրառելու կամ չկիրառելու մասին ուսումնասիրություններ անցկացնելիս և որոշումներ ընդունելիս հատուկ մեխանիզմին վերաբերող մասում փոփոխություններ կատարելու մասին» արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի սեպտեմբերի 2-ի ՄԴՈ-1793 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ են համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից

հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը կողմ կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի, ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

Հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի՝ «Միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության որոշումը» վերտառությամբ 74-րդ հոդվածի 6-րդ մասում նշված որոշումներից որևէ մեկն ընդունելու համար անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմում: Հակառակ դեպքում, եթե առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված դիմում կամ այն չի համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին, ապա Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ ըստ էության որոշում ընդունել միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր 2025 թվականի սեպտեմբերի 2-ի ՍԴՈ-1793 որոշմամբ 2024 թվականի դեկտեմբերի 26-ին Սանկտ Պետերբուրգում ստորագրված «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրում հատուկ պաշտպանական, հակագնացման և փոխհատուցման միջոցներ կիրառելու կամ չկիրառելու մասին ուսումնասիրություններ անցկացնելիս և որոշումներ ընդունելիս հատուկ մեխանիզմին վերաբերող մասում փոփոխություններ կատարելու մասին» արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի

շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեմ համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական դատարան դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր առիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարավորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական

ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարան դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Աավածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին, թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով Սահմանադրական դատարան դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ եմ համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային

ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին.

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության, բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Ընդ որում, էլեկտրոնային ստորագրությունը կարող է էլեկտրոնային փաստաթղթին տալ իրավական նշանակություն այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային ստորագրությունը տեսողական դիտման համար մատչելի տեսքով և ընկալման համար հասկանալի ձևով արտահայտվում է ցուցասարքի (դիսփլեյի) էկրանին, թղթի կամ էլեկտրոնային կրիչից տարբերվող որևէ այլ նյութական առարկայի վրա:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմա-

նադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լիներ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստաթուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ հարկ եմ համարում ընդգծել, որ տվյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ տվյալ դեպքում սահմանադրական դատավարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է տրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շտկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

ԴԱՏԱՎՈՐ

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«3» սեպտեմբերի 2025թ.

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**2024 թվականի Դեկտեմբերի 13-ին ՄՈՍԿՎԱ ՔԱՂԱՔՈՒՄ
ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ
ՄԻՋԱՆՑՔՆԵՐՈՒՄ ՆԵՐԱՌՎԱԾ՝ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎՏՈՄՈԲԻԼԱՅԻՆ
ՃԱՆԱՊԱՐՀՆԵՐՈՎ ԵՐԹԵՎԵԿՈՂ ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻ ԶԱՆԳՎԱԾՆԵՐԻ, ՍՈՆԻՆԵՐԻ
ԲԵՌՆՎԱԾՔԻ ԵՎ ԵԶՐԱԶԱՓԵՐԻ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ
ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

2 սեպտեմբերի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
Նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Արտակ Զեյնալյանի (զեկուցող),
Հրայր Թովմասյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

4(121)/2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարար Դավիթ Խոսրոյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 40 և 74-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «2024 թվականի դեկտեմբերի 13-ին Մոսկվա քաղաքում ստորագրված «Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքներում ներառված՝ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետությունների ավտոմոբիլային ճանապարհներով երթևեկող տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի զանգվածների, տնիների բեռնվածքի և եզրաչափերի մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Կառավարությունն իր՝ 2025 թվականի հուլիսի 10-ի N 909-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել 2024 թվականի դեկտեմբերի 13-ին Մոսկվա քաղաքում ստորագրված «Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքներում ներառված՝ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետությունների ավտոմոբիլային ճանապարհներով երթևեկող տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի զանգվածների, տնիների բեռնվածքի և եզրաչափերի մասին» համաձայնագիրը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է նշված համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2025 թվականի հուլիսի 11-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով վերոնշյալ համաձայնագիրը, հետազոտելով սույն գործով Կառավարության ներկայացուցչի գրավոր բացատրությունը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագիրը կնքվել է 2014 թվականի հոկտեմբերի 10-ին՝ Մինսկ քաղաքում: Հայաստանի Հանրապետությունը «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագրին միացել է 2014 թվականի մայիսի 29-ին:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանը 2014 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Մինսկում ստորագրված՝ «Հայաստանի Հանրապետության՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու մասին» պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունները Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը ստուգել է 2014 թվականի նոյեմբերի 14-ին և ստանձնած պարտավորությունները Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանող է ճանաչել ՍԴՈ-1175 որոշմամբ:

2. «Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքներում ներառված՝ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետությունների ավտոմոբիլային ճանապարհներով երթևեկող տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի զանգվածների, տոնիների բեռնվածքի և եզրաչափերի մասին» համաձայնագիրը (այսուհետ՝ Համաձայնագիր) ստորագրվել է 2024 թվականի դեկտեմբերի 13-ին Մոսկվայում:

3. Համաձայնագրի նպատակներն են՝

3.1. Եվրասիական տնտեսական միության (այսուհետ՝ Միություն) տարանցիկ ներուժը արդյունավետորեն օգտագործելը, Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքներով միջազգային ավտոմոբիլային փոխադրումների արդյունավետությունը բարձրացնելը:

3.2. Միության անդամ պետությունների (այսուհետ՝ Անդամ պետություններ) ավտոմոբիլային ճանապարհների ենթակառուցվածքի պահպանվածության և ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովումը:

4. Համաձայնագիրն ստորագրվել է Հայաստանի Հանրապետության, Բելառուսի Հանրապետության, Ղազախստանի Հանրապետության, Ղրղզստանի Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության միջև:

Համաձայնագիրն ուժի մեջ է մտնում վերջինիս ուժի մեջ մտնելու համար անհրաժեշտ ներպետական ընթացակարգերը Միության Անդամ պետությունների կողմից կատարելու մասին վերջին գրավոր ծանուցումն ավանդապահի կողմից դիվանագիտական ուղիներով ստանալու օրվանից 30 օրացուցային օրը լրանալուց հետո:

2025 թվականի ապրիլի 17-ի դրությամբ Համաձայնագիրն ստորագրած կողմերից Ռուսաստանի Դաշնությունը և Ղրղզստանի Հանրապետությունն ավարտել են Համաձայնագրի ուժի մեջ մտնելու համար անհրաժեշտ ներպետական ընթացակարգերը: Նույն ամսաթվի դրությամբ Համաձայնագիրը դեռևս ուժի մեջ չի մտել:

5. Համաձայնագիրն ունի անբաժանելի երեք հավելված. Հավելված 1. «Տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի եզրաչափերը», Հավելված 2. «Տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի զանգվածները», Հավելված 3. «Սոնու կամ սոնիների խմբի վրա ընկնող թույլատրելի զանգվածները»:

6. Համաձայնագրով սահմանվում են Անդամ պետությունների՝ Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքներում ներառված ավտոմոբիլային ճանապարհներով (այսուհետ՝ ավտոմոբիլային ճանապարհներ) երթևեկության դեպքում տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի զանգվածները, սոնու բեռնվածությունները և եզրաչափերը, իսկ Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքների ցանկը հաստատվում է Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի կողմից:

Տրանսպորտային միջոցների՝ Համաձայնագրով սահմանվող թույլատրելի զանգվածները, սոնու բեռնվածությունները և եզրաչափերը պահպանվում են

որպես տրանսպորտային միջոցների չափերին և զանգվածներին ներկայացվող նվազագույն պահանջներ՝ ելնելով ավտոմոբիլային ճանապարհներով դրանց անցման տեխնիկական հնարավորությունից:

Տրանսպորտային միջոցների՝ Համաձայնագրով սահմանված թույլատրելի զանգվածները, սոնու բեռնվածությունները և եզրաչափերը չեն վերաբերում տրանսպորտային միջոցների արտադրությանը:

7. Համաձայնագրով Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնում է, մասնավորապես, հետևյալ պարտավորությունները.

7.1. ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան՝ ավտոմոբիլային ճանապարհներով ոչ խտրական հիմքով տրանսպորտային միջոցների երթևեկությունը ժամանակավորապես սահմանափակելու կամ դադարեցնելու մասին որոշումներ ընդունելու դեպքում ձեռնարկել ճանապարհային երթևեկության կազմակերպման միջոցներ, այդ թվում՝ շրջանցիկ ճանապարհի կազմակերպման միջոցով, ինչպես նաև տեղեկացնել ավտոմոբիլային ճանապարհներից օգտվողներին՝ տրանսպորտային միջոցների երթևեկության ժամանակավոր սահմանափակման կամ դադարեցման ժամկետների և շրջանցիկ ճանապարհից օգտվելու հնարավորության մասին (հոդված 3, կետ 3, պարբերություն 1),

7.2. ավտոմոբիլային ճանապարհներին չթույլատրել նվազեցնել տրանսպորտային միջոցի թույլատրելի զանգվածի և սոնու կամ սոնիների խմբերի վրա ընկնող՝ Համաձայնագրի թիվ 2 և թիվ 3 հավելվածներում նշված թույլատրելի զանգվածի արժեքները՝ անբարենպաստ բնակլիմայական պայմանների հետևանքով առաջացած՝ ավտոմոբիլային ճանապարհի կառուցվածքային տարրերի կրողունակության նվազեցման ժամանակահատվածում (հոդված 3, կետ 3, պարբերություն 2),

7.3. ավտոմոբիլային ճանապարհներով փոխադրումներ կատարելիս ձգտել, որ տրանսպորտային միջոցների եզրաչափերը, զանգվածները և տրանսպորտային միջոցների սոնու կամ սոնիների խմբի վրա ընկնող զանգվածները չգերազանցեն Համաձայնագրով և ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված արժեքները (հոդված 4, կետ 1),

7.4. ձեռնարկել միջոցներ, որ ավտոմոբիլային ճանապարհները, ավտոմոբիլային ճանապարհների հատվածներն ամբողջությամբ համապատասխանեն Համաձայնագրով սահմանված զանգվածի, սոնու բեռնվածության և եզրաչափերի թույլատրելի արժեքներ ունեցող տրանսպորտային միջոցների՝ դրանցով երթևեկության համար նախատեսված պահանջներին (հոդված 5),

7.5. սահմանել Համաձայնագրի իրականացման համար պատասխանատու լիազորված և իրավասու մարմիններ (հոդված 7, կետ 1),

7.6. Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովին տեղեկացնել Համաձայնագրի իրականացման համար պատասխանատու լիազորված և իրավասու մարմինների մասին՝ միաժամանակ ծանուցելով Համաձայնագիրն ուժի մեջ մտնելու համար անհրաժեշտ ներպետական ընթացակարգերի կատարման մասին, իսկ լիազորված կամ իրավասու մարմնի անվանումը փոխվելու դեպքում

այդ մասին տեղեկացնել Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովին (հոդված 7, կետ 2):

8. Համաձայնագրի թիվ 1-ից թիվ 3 հավելվածներում նշված թույլատրելի զանգվածի, սոնու բեռնվածության և եզրաչափային արժեքները գերազանցելու դեպքում, իսկ Անդամ պետությունների օրենսդրությամբ Համաձայնագրի 3-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ այլ արժեքներ սահմանվելու դեպքում տվյալ արժեքները գերազանցելիս ավտոմոբիլային ճանապարհներով տրանսպորտային միջոցի երթևեկության համար պահանջվում է հատուկ թույլտվության առկայություն (հոդված 4, կետ 2):

Անդամ պետությունների օրենսդրությամբ կարող են սահմանվել անբաժանելի չհանդիսացող բեռով ծանրաքաշ և (կամ) խոշորաեզրաչափ տրանսպորտային միջոցների երթևեկության՝ հատուկ թույլտվությունների տրամադրման սահմանափակումներ (հոդված 4, կետ 2):

9. Համաձայնագրի մեկնաբանման և (կամ) կիրոման հետ կապված վեճերը կարգավորվում են «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրով սահմանված կարգով:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց .**

1. 2024 թվականի դեկտեմբերի 13-ին Մոսկվա քաղաքում ստորագրված «Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքներում ներառված՝ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետությունների ավտոմոբիլային ճանապարհներով երթևեկող տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի զանգվածների, սոնիների բեռնվածքի և եզրաչափերի մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

2 սեպտեմբերի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1794

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «2024 ԹՎԱԿԱՆԻ
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 13-ԻՆ ՄՈՍԿՎԱ ՔԱՂԱՔՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ
«ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՐԱՆՍԴՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋԱՆՑՔՆԵՐՈՒՄ
ՆԵՐԱՌՎԱԾ՝ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄ
ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎՏՈՄՈԲԻԼԱՅԻՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՆԵՐՈՎ
ԵՐԹԵՎԵԿՈՂ ՏՐԱՆՍԴՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻ
ՉԱՆԳՎԱԾՆԵՐԻ, ՍՈՒՆԻՆԵՐԻ ԲԵՌՆՎԱԾՔԻ ԵՎ ԵԶՐԱՉԱՓԵՐԻ
ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ»
ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 2-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ
ՍԴՈ-1794 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «2024 թվականի դեկտեմբերի 13-ին Մոսկվա քաղաքում ստորագրված «Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքներում ներառված՝ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետությունների ավտոմոբիլային ճանապարհներով երթևեկող տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի զանգվածների, տնիների բեռնվածքի և եզրաչափերի մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի սեպտեմբերի 2-ի ՍԴՈ-1794 որոշմամբ որոշել է, 2024 թվականի դեկտեմբերի 13-ին Մոսկվա քաղաքում ստորագրված «Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքներում ներառված՝ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետությունների ավտոմոբիլային ճանապարհներով երթևեկող տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի զանգվածների, տնիների բեռնվածքի և եզրաչափերի մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի սեպտեմբերի 2-ի ՍԴՈ-1794 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ են համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի

համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը կողմ կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի, ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

Հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի՝ «Միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության որոշումը» վերտառությամբ 74-րդ հոդվածի 6-րդ մասում նշված որոշումներից որևէ մեկն ընդունելու համար անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմում: Հակառակ դեպքում, եթե առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված դիմում կամ այն չի համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին, ապա Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ ըստ էության որոշում ընդունել միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր 2025 թվականի սեպտեմբերի 2-ի ՍԴԴ-1794 որոշմամբ 2024 թվականի դեկտեմբերի 13-ին Մոսկվա քաղաքում ստորագրված «Եվրասիական տրանսպորտային միջանցքներում ներառված՝ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետությունների ավտոմոբիլային ճանապարհներով երթևեկող տրանսպորտային միջոցների թույլատրելի զանգվածների, սոնիների բեռնվածքի և եզրաչափերի մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեմ համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին

ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական դատարանի դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր առիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարավորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարան դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական

դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Ասվածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին, թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով Սահմանադրական դատարան դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ են համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական

նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին.

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության, բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Ընդ որում, էլեկտրոնային ստորագրությունը կարող է էլեկտրոնային փաստաթղթին տալ իրավական նշանակություն այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային ստորագրությունը տեսողական դիտման համար մատչելի տեսքով և ընկալման համար հասկանալի ձևով արտահայտվում է ցուցասարքի (դիսփլեյի) էկրանին, թղթի կամ էլեկտրոնային կրիչից տարբերվող որևէ այլ նյութական առարկայի վրա:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լիներ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստաթուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ հարկ եմ համարում ընդգծել, որ տվյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ տվյալ դեպքում սահմանադրական դատավարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է տրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շտկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

ԴԱՏԱՎՈՐ

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«3» սեպտեմբերի 2025թ.

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՐՏԻ 31-ԻՆ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ
«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ԴԱՇՆԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ 2023 ԹՎԱԿԱՆԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ
ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

5 սեպտեմբերի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
Նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Արտակ Ջեյնալյանի,
Հրայր Թովմայանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի (զեկուցող),
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝
Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Էկոնոմիկայի նախարարի տեղակալ Նարեկ
Հովակիմյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 40 և 74-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «2025 թվականի մարտի 31-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարության միջև 2023 թվականի ֆինանսական համագործակցության մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Կառավարությունն իր՝ 2025 թվականի հունիսի 26-ի N 837-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել «2025 թվականի մարտի 31-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարության միջև 2023 թվականի ֆինանսական համագործակցության մասին» համաձայնագիրը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է նշված համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2025 թվականի հուլիսի 2-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով վերոնշյալ համաձայնագիրը, հետազոտելով սույն գործով Կառավարության ներկայացուցչի գրավոր բացատրությունը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարության միջև 2023 թվականի ֆինանսական համագործակցության մասին» համաձայնագիրը (այսուհետ՝ Համաձայնագիր) ստորագրվել է 2025 թվականի մարտի 31-ին Երևանում՝ նպատակ ունենալով ամրապնդել և խորացնել բարեկամական հարաբերությունները ֆինանսական համագործակցության միջոցով, ինչպես նաև նպաստել Հայաստանի Հանրապետության սոցիալական, տնտեսական և շրջակա միջավայրի պահանջներին համապատասխանող զարգացմանը:

2. Համաձայնագրով Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարությունը Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանը կամ երկու կառավարությունների կողմից համատեղ ընտրվելիք այլ ընդունող կողմերի հնարավորություն է ընձեռում Վերականգնման վարկերի բանկից ստանալու մինչև 26.000.000 (քսանվեց միլիոն) եվրո վարկ՝ «Վերականգնվող էներգետիկայի և էներգաարդյունավետության զարգացում. փուլ IV» ծրագրի համար, եթե ուսումնասիրությունները հաստատեն ծրագիրն օժանդակելու նպատակահարմարությունը, ինչպես նաև մինչև 2.000.000 (երկու միլիոն) եվրո դրամաշնորհ՝ վերոնշյալ

ծրագրի իրականացման և խորհրդատվության համար անհրաժեշտ հարակից միջոցառումների համար (հոդված 1, պարբերություն 1):

3. Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարությունը Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանը կամ երկու կառավարությունների կողմից համատեղ ընտրվելիք այլ վարկառուների հնարավորություն է ընձեռում ստանալու նաև մինչև 40.000.000 (քառասուն միլիոն) եվրո արտոնյալ վարկ «Վերականգնվող էներգետիկայի և էներգաարդյունավետության զարգացում. փուլ V» ծրագրի համար, որը Վերականգնման վարկերի բանկի միջոցով հատկացվում է Զարգացման հանրային համագործակցության շրջանակում, ինչպես նաև մինչև 1.000.000 (մեկ միլիոն) եվրո դրամաշնորհ՝ վերոնշյալ ծրագրի իրականացման և խորհրդատվության համար անհրաժեշտ հարակից միջոցառումների համար (հոդված 1, պարբերություն 2):

4. Համաձայնագրով նախատեսվում է նաև անհրաժեշտության դեպքում տրամադրել այնպիսի լրացուցիչ դրամաշնորհներ, որոնք ուղղված կլինեն Համաձայնագրի 1-ին հոդվածում նշված ծրագրերի նախապատրաստմանը կամ անհրաժեշտ հարակից միջոցառումներին, եթե կառավարությունները երկուստեք ցանկանան շարունակել օժանդակությունը (հոդված 1, պարբերություն 3):

5. Համաձայնագրի 1-ին հոդվածում նշված գումարի օգտագործումը և այն պայմանները, որոնցով այդ գումարը տրամադրվում է, ինչպես նաև հանձնարարականներ տալու ընթացակարգը սահմանվում են Վերականգնման վարկերի բանկի և վարկեր ընդունողների միջև կնքվող պայմանագրերով, որոնք ենթարկվում են Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության օրենսդրությանը (հոդված 2, պարբերություն 1):

6. Համաձայնագրի 1-ին հոդվածում նշված գումարների հատկացումը անփոխարինաբար չեղարկվում է, եթե Համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությունում նշված պայմանագրերը չեն կնքվում հատկացման տարվան հաջորդող հինգ տարիների ընթացքում: Այդ գումարների համար սահմանված ժամկետն ավարտվում է 2028 թվականի նոյեմբերի 21-ին: Եթե Համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությունում նշված պայմանագրերը նախատեսված ժամանակահատվածում կնքված են լինում հատկացումների միայն մի մասի համար, ապա չեղարկման այս դրույթը վերաբերում է միայն այդ պայմանագրերով դեռևս չամրագրված առանձին գումարներին (հոդված 2, պարբերություն 2):

7. Համաձայնագրով Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնում է մի շարք պարտավորություններ, մասնավորապես՝

7.1. երաշխավորել Վերականգնման վարկերի բանկի օգտին վճարումները եվրոյով՝ ի կատարումն Համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությամբ նա-

խատեսված կնքվելիք վարկային պայմանագրերով վարկառուների ստանձնած պարտավորությունների (հոդված 2, պարբերություն 3),

7.2. տալ երաշխիք Վերականգնման վարկերի բանկին, որ կկատարվեն հետվճարման այն պահանջները, որոնք կարող են ծագել Համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության համաձայն կնքվելիք դրամաշնորհային պայմանագրերից, եթե դրամաշնորհներ ստացողն ինքը կամ Հայաստանի Հանրապետության Կենտրոնական բանկը չէ (հոդված 2, պարբերություն 4),

7.3. ազատել Վերականգնման վարկերի բանկին ուղղակի հարկերից, որոնք Հայաստանի Հանրապետությունում ենթակա են վճարման՝ կապված Համաձայնագրի 1-ին հոդվածում նշված ծրագրերի կամ Համաձայնագրի 2-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությունում նշված պայմանագրերի կնքման և իրականացման հետ (հոդված 3):

8. Համաձայնագիրն ուժի մեջ է մտնում այն օրը, երբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարությանը ծանուցում է Համաձայնագիրն ուժի մեջ մտնելու համար անհրաժեշտ ներպետական ընթացակարգերի կատարման մասին (հոդված 4, պարբերություն 1):

9. Համաձայնագրի՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության քարտուղարությունում ըստ ՄԱԿ-ի կանոնադրության 102-րդ հոդվածի՝ գրանցումը կատարում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը՝ Համաձայնագրի ուժի մեջ մտնելուց անմիջապես հետո (հոդված 4, պարբերություն 2):

10. Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Համաձայնագրով Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած պարտավորությունները համահունչ են Սահմանադրության 13-րդ հոդվածով ամրագրված՝ միջազգային իրավունքի հիման վրա՝ բոլոր պետությունների հետ բարիդրացիական, փոխշահավետ հարաբերությունների հաստատմանն ուղղված արտաքին քաղաքականության իրականացման նպատակներին:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. 2025 թվականի մարտի 31-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարության միջև 2023 թվականի ֆինանսական համագործակցության մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

5 սեպտեմբերի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1795

4(121)2025

◆

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «2025 ԹՎԱԿԱՆԻ
ՄԱՐՏԻ 31-ԻՆ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ
ԴԱՇՆԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ
2023 ԹՎԱԿԱՆԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ»
ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 5-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ
ՍԴՈ-1795 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «2025 թվականի մարտի 31-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարության միջև 2023 թվականի ֆինանսական համագործակցության մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի սեպտեմբերի 5-ի ՍԴՈ-1795 որոշմամբ որոշել է, որ 2025 թվականի մարտի 31-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարության միջև 2023 թվականի ֆինանսական համագործակցության մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի սեպտեմբերի 5-ի ՍԴՈ-1795 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ են համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը կողմ կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի,

◆ 4(121)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

Հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի՝ «Միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության որոշումը» վերտառությամբ 74-րդ հոդվածի 6-րդ մասում նշված որոշումներից որևէ մեկն ընդունելու համար անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմում: Հակառակ դեպքում, եթե առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված դիմում կամ այն չի համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին, ապա Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ ըստ էության որոշում ընդունել միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր 2025 թվականի սեպտեմբերի 5-ի ՍԴՈ-1795 որոշմամբ 2025 թվականի մարտի 31-ին Երևանում ստորագրված «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարության միջև 2023 թվականի ֆինանսական համագործակցության մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեմ համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական դատարան դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ

Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր առիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարավորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարան դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Ասվածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին,

թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով Սահմանադրական դատարան դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ եմ համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին.

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության,

բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Ընդ որում, էլեկտրոնային ստորագրությունը կարող է էլեկտրոնային փաստաթղթին տալ իրավական նշանակություն այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային ստորագրությունը տեսողական դիտման համար մատչելի տեսքով և ընկալման համար հասկանալի ձևով արտահայտվում է ցուցասարքի (դիսփլեյի) էկրանին, թղթի կամ էլեկտրոնային կրիչից տարբերվող որևէ այլ նյութական առարկայի վրա:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լիներ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային

փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստաթուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ հարկ եմ համարում ընդգծել, որ տվյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ տվյալ դեպքում սահմանադրական դատավարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է տրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շտկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

ԴԱՏԱՎՈՐ

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«5» սեպտեմբերի 2025թ.

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2019
ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 30-Ի «ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ
ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈԶԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ
ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ, ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ
ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈԶԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ
ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ
ՏՐԱՄԱԴՐՎՈՂ ՏԵՂԵԿԱՆՔԻ ՁԵՎԸ, ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ
ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈԶԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ
ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ՏԵՂԵԿԱՆՔ
ՏՐԱՄԱԴՐԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ ՍԱՀՄԱՆԵԼՈՒ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2007 ԹՎԱԿԱՆԻ
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 11-Ի N 1184-Ն ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՒԺԸ ԿՈՐՑՐԱԾ
ՃԱՆԱԶԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ԹԻՎ 685-Ն ՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՎԵԼՎԱԾ
N 1-Ի 15 ԵՎ 16-ՐԴ ԿԵՏԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

16 սեպտեմբերի 2025թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
Նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Արտակ Զեյնալյանի,

4(121)2025
◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

Հրայր Թովմասյանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Սեդա Սաֆարյանի (զեկուցող),
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)¹
դիմողի՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի,
պատասխանողի՝ Կառավարության,
համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի
1-ին մասի 10-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին»
սահմանադրական օրենքի 22 և 68-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Հայաստանի Հանրա-
պետության մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ
կառավարության 2019 թվականի մայիսի 30-ի «Դատավորի պաշտոնում նշանակ-
մանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների ցանկը,
դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և
հիվանդությունների բացակայության մասին տրամադրվող տեղեկանքի ձևը,
դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և
հիվանդությունների բացակայության մասին տեղեկանք տրամադրելու կարգը
սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2007 թվականի
հոկտեմբերի 11-ի N 1184-Ն որոշումը ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 685-Ն
որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերի՝ Սահմանադրությանը համապա-
տասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

«Դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների
և հիվանդությունների ցանկը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող
ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տրա-
մադրվող տեղեկանքի ձևը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող
ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տեղե-
կանք տրամադրելու կարգը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության
կառավարության 2007 թվականի հոկտեմբերի 11-ի N 1184-Ն որոշումը ուժը
կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 685-Ն որոշումը (այսուհետ նաև՝ Որոշում)
Կառավարության կողմից ընդունվել է 2019 թվականի մայիսի 30-ին, վարչապետի
կողմից ստորագրվել՝ 2019 թվականի հունիսի 5-ին և ուժի մեջ է մտել 2019
թվականի հունիսի 13-ին:

Որոշման N 1 հավելվածով սահմանված «Դատավորի պաշտոնում նշանակ-
մանը, նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդությունների
և վիճակների» ցանկի 15-րդ կետը սահմանում է. «Երկու ականջի կայուն լրիվ
խլություն կամ խուլիամրություն (H91)»:

Ցանկի 16-րդ կետը սահմանում է. «Երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրություն
(H54.0)»:

Գործի քննության առիթը Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ 2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի մարտի 11-ի ՍԴԱՌ-34 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը կասեցվել է:

Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի ապրիլի 29-ի ՍԴԱՌ-70 աշխատակարգային որոշմամբ գործով զեկուցողը փոխվել է. Սահմանադրական դատարանի դատավոր Վ. Գրիգորյանի փոխարեն զեկուցող է նշանակվել Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ս. Սաֆարյանը:

2025 թվականի ապրիլի 8-ին Սահմանադրական դատարան են մուտքագրվել Առողջապահության նախարար Անահիտ Ավանեսյանի՝ գործով զեկուցողի 27.03.2025 թ. ՍԴԴ-24 գրությամբ պահանջված հիմնավորումները:

Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հուլիսի 3-ի ՍԴԱՌ-106 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը վերսկսվել է:

Ուսումնասիրելով դիմումը, պատասխանողի գրավոր բացատրությունը, գործում առկա մյուս փաստաթղթերը և վերլուծելով Որոշման Հավելված N 1-ի վիճարկվող իրավադրույթները՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. Դիմողի դիրքորոշումները

1. Մարդու իրավունքների պաշտպանը (այսուհետ նաև՝ Դիմող), վկայակոչելով Սահմանադրության, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք), «Հանրային ծառայության մասին» օրենքի (այսուհետ նաև՝ Օրենք), «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԿ), «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի (այսուհետ նաև՝ Դաշնագիր) և վերջինիս ընդհանուր մեկնաբանությունների, «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիայի և վերջինիս ընդհանուր մեկնաբանությունների վերաբերելի դրույթները, Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան) համապատասխան որոշումները, գտնում է, որ հնարավոր է սահմանել որոշակի հիմքեր, որոնք կարող են նախապայման լինել դատավորի պաշտոնում նշանակվելու համար, սակայն այդ պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող կարգավորումները, ի թիվս այլնի, պետք է ներառեն նաև խտրականության արգելքը և չպետք է նախատեսեն աշխատանքի սահմանափակ հասանելիություն՝ կապված հաշմանդամություն ունենալու հետ:

2. Դիմողի պնդմամբ՝ ակնհայտ է, որ պետությունը, Սահմանադրությամբ ամրագրելով հանրային ծառայության անցնելու իրավունքն ու խտրականության արգելքը՝ որպես սկզբունք, իր առջև դրել է պարտականություն՝ երաշխավորել յուրաքանչյուր քաղաքացու, այդ թվում՝ հաշմանդամություն ունեցող քաղաքացու՝ այլ քաղաքացիների հետ հավասար հիմունքներով հանրային ծառայության անցնելու համար հնարավորությունների ապահովումը, ինչն էլ, իր հերթին, միջազգային իրավական փաստաթղթերով նախատեսված պարտավորու-

թյունների համատեքստում ևս ենթադրում է արժանիքների հիման վրա սեփական մասնագիտական և այլ ընդունակություններն ազատ դրսևորելու նպատակով համապատասխան քաղաքականության, օրենսդրական և այլ կառուցակարգերի, այդ թվում՝ խելամիտ հարմարեցումների ապահովում:

3. Ելնելով վերոգրյալից՝ Դիմողը գտնում է, որ Որոշման N 1 հավելվածի 15 և 16-րդ կետերն այնքանով, որքանով սահմանում են բացարձակ արգելք երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն և երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրություն ունեցող անձանց՝ դատավորի պաշտոնում նշանակվելու համար, հակասում են Սահմանադրության 29, 49 և 81-րդ հոդվածներին:

2. Պատասխանողի դիրքորոշումները

4. Կառավարությունը (այսուհետ նաև՝ Պատասխանող) արձանագրում է, որ Սահմանադրության 29-րդ հոդվածով սահմանված են այն հիմքերը, որոնցով տարբերակված մոտեցում ցուցաբերելն արգելվում է: Նշյալ հիմքերը, ըստ Պատասխանողի, ունեն հստակ և որոշակի բովանդակություն՝ բացառությամբ «անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներ» ձևակերպման, որը, ի տարբերություն Սահմանադրության նույն հոդվածով պաշտպանվող մյուս հիմքերի, ոչ սպառիչ ցանկ է նախատեսում: Այնուամենայնիվ, թեպետ «անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներ» ձևակերպումը խտրականության արգելքով պաշտպանվող ոչ սպառիչ ցանկ է նախատեսում, այն խիստ որոշակիորեն սահմանում է այդ ցանկով հնարավոր հիմքերի բնույթը, որոնք պետք է լինեն «անձնական» կամ «սոցիալական»:

5. Պատասխանողը փաստում է, որ խտրականության դրսևորում արձանագրելու տեսանկյունից հավասար պայմաններում միևնույն կատեգորիայի անձանց շրջանակում ցանկացած տարբերակման դրսևորման առկայությունը դեռևս բավարար չէ այն որպես խտրականություն դիտարկելու համար: Ըստ Պատասխանողի՝ այդ տեսանկյունից կողմնորոշիչ պետք է լինի օբյեկտիվ հիմքի և իրավաչափ նպատակի առկայությունը կամ բացակայությունը: Խտրականության արգելքի սկզբունքի խախտում է այն տարբերակված մոտեցումը, որը պատճառաբանված չէ օբյեկտիվ հիմքով և չի հետապնդում իրավաչափ նպատակ:

6. Պատասխանողը նշում է, որ Սահմանադրության 49-րդ հոդվածում օգտագործվող «ընդհանուր հիմունքներով» եզրույթը դեռ չի նշանակում, որ նվազագույն չափանիշներին համապատասխանող անձը կարող է նշանակվել դատավորի պաշտոնում՝ անտեսելով նշանակմանը խոչընդոտող արգելքները: Ըստ Պատասխանողի՝ նույն հոդվածում նշված «Մանրամասները սահմանվում են օրենքով:» նախադասությունն ինքնանպատակ չի սահմանվել, ինչից ակնհայտորեն բխում է, որ թեև Սահմանադրությամբ երաշխավորվում է յուրաքանչյուր քաղաքացու՝ հանրային ծառայության անցնելու իրավունքն ընդհանուր հիմունքներով, իսկ հիմնական չափանիշները, ներկայացվող պահանջները, այդ թվում՝ ծառայության անցնելու արգելքները սահմանվում են օրենքով:

7. Վկայակոչելով Սահմանադրական դատարանի պրակտիկան՝ Պատասխանողը նշում է, որ խտրականության առկայության գնահատման համար

անհրաժեշտ է փաստել նույն կարգավիճակում գտնվող անձանց նկատմամբ այնպիսի տարբերակված մոտեցումը, որը չունի ողջամիտ արդարացում և չի հետապնդում իրավաչափ նպատակ, միևնույն ժամանակ, այդ մոտեցման արդյունքում տեղի է ունենում անձի իրավունքների սահմանափակում կամ զրկում, կամ որևէ մեկին տրվում է առավելություն մյուսի նկատմամբ:

8. Պատասխանողը նշում է նաև, որ թեև հաշմանդամության իրավունքների շուրջ քննարկումների մեծ մասը կենտրոնացած է ներառման, արդարադատության մատչելիության և ողջամիտ հարմարեցումների անհրաժեշտության վրա, առկա չէ Եվրոպական դատարանի առանձին որոշում կամ դիրքորոշում որևէ միջազգային մարմնի կողմից, որն ուղղակիորեն վերաբերում է հենց երկու ականջի կայուն լրիվ խլության, երկու աչքերի (քինոկույար) կուրություն ունեցող անձանց դատավոր նշանակելու իրավաչափությանը կամ անհրաժեշտությանը: Միջազգային կառույցները, թեև ընդգծում են մասնակցության և ներառականության կարևորությունը կյանքի բոլոր ոլորտներում, ներառյալ՝ հանրային ծառայության պաշտոններում, այնուամենայնիվ նաև ընդունում են, որ անձինք պետք է հնարավորություն ունենան կատարելու իրենց վերապահված դերերից բխող հիմնական գործառույթները: Այլ կերպ՝ թեև կարևորություն է տրվում ներառականության սկզբունքին, նման հաշմանդամություն ունեցող անձին դատավորի պաշտոնում նշանակելու իրագործելիությունն առավելապես պետք է կախված լինի այդ պաշտոնից բխող գործառույթներն արդյունավետ կատարելու նրա կարողությունից:

9. Պատասխանողը գտնում է, որ քննարկվող հարցը հարկ է առանձին քննարկման առարկա դարձնել նաև դատական պաշտպանությունից օգտված՝ դատարան դիմած անձանց արդար դատաքննության իրավունքի պատշաճ ապահովման կարևորության համատեքստում առ այն, որ երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն, երկու աչքերի (քինոկույար) կուրություն ունեցող անձանց կողմից դատավորի պաշտոնում նշանակվելը կարող է հանգեցնել արդար դատաքննության իրավունքի խախտման: Մասնավորապես՝ հարցը պետք է դիտարկել նաև արդար դատաքննության մատչելիության համատեքստում:

10. Ըստ Պատասխանողի՝ դատավորի աշխատանքը պահանջում է մի շարք հմտություններ, այդ թվում՝ վկայություններ լսելը, փաստերի վերլուծությունը և կողմերի միջև երկխոսություն հաստատելը: Դատավորի մոտ քննարկվող հիվանդությունների առկայությունը կարող է խոչընդոտել սույն գործընթացին, որը կարող է հանգեցնել դատական քննության, արդարադատության իրականացման որակի անկման:

11. Նշյալ պայմաններում դատավորի կողմից գործի քննության իրականացումը կարող է առաջացնել նաև երկխոսության բարդություններ. վերջինս չի կարողանա լիարժեք լսել կողմերի դիրքորոշումները, փաստերի ներկայացումը, վկաների ցուցմունքները, որը խնդրահարույց է փաստերի ճիշտ ընկալման, մեկնաբանության, ներքին համոզմունք ձևավորելու տեսանկյունից, ինչն էլ, իր հերթին, շատ հաճախ կարող է հանգեցնել արդարադատության ոչ պատշաճ իրականացման:

12. Նշվածը նաև խնդրահարույց է դատավարության մասնակիցների կողմից փոխանցվող տեղեկատվության ընկալման տեսանկյունից, քանի որ դատական նիստերի ընթացքում հայցի կամ առարկությունների հիմքում դրվող փաստերը դատավորի կողմից պետք է լիովին ընկալվեն: Երկու աչքերի կուրությունը կարող է, օրինակ՝ խոչընդոտել դատավորի կողմից փաստերը հավաստող փաստաթղթերի, ապացույցների ինքնուրույն վերլուծությունը, ինչը կարող է հանգեցնել ներքին համոզմունքի սխալ ձևավորման, գործի փաստերից չբխող վճիռների, դատավճիռների, որոշումների կայացման:

13. Քննարկվող հիվանդությունները կարող են նպաստել նաև ուշացած որոշումների կայացման, դատավարական ժամկետների չպահպանման: Այսինքն՝ ըստ Պատասխանողի՝ դատական ընթացակարգի արդյունավետությունը կարող է խաթարվել:

14. Պատասխանողը գտնում է նաև, որ քննարկվող հիվանդություններն ունեցող դատավորների պաշտոնավարումը կարող է դիտվել որպես միջազգային փաստաթղթերով սահմանված դատական իշխանության անկախության, իրավունքի գերակայության և դատավորին ներկայացվող չափանիշների խախտում:

15. Ամփոփելով՝ Պատասխանողը գտնում է, որ Հավելվածի 15 և 16-րդ կետերը համապատասխանում են ՀՀ Սահմանադրությանը:

3. Սահմանադրական դատարանի կողմից պարզման ենթակա հանգամանքները

16. Սույն սահմանադրաիրավական վեճի շրջանակներում Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում պատասխանել հետևյալ հարցադրումներին.

- ո՞րն է հանրային ծառայության անցնելու հավակնորդին առաջադրվող օրենսդրական պահանջների սահմանադրաիրավական նշանակությունը,
- արդյո՞ք Կառավարության 2019 թվականի մայիսի 30-ի թիվ 685-Ն որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով սահմանված առողջական խնդիրներ ունեցող անձի՝ դատավոր նշանակվելու բացարձակ արգելքի սահմանումն այն պայմաններում, երբ առկա է դատավոր նշանակվելու մնացյալ պահանջներին համապատասխանություն, համահունչ է Սահմանադրության 49-րդ հոդվածով նախատեսված հանրային ծառայության անցնելու իրավունքին:

4. Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

17. Հանրային ծառայությունը պետության սահմանադրական գործառույթների իրականացմանն ուղղված համակարգ է, որն ապահովում է Սահմանադրության 1-3-րդ անփոփոխ հոդվածների կենսագործումը:

18. Հանրային ծառայության ինստիտուտը և վերջինիս ձևավորմանն ու գործունեությանը նպատակաուղղված հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը համակցում են Սահմանադրության 2-րդ անփոփոխ հոդվածով սահմանված ժողովրդաիշխանության սկզբունքը, ներառյալ՝ յուրաքանչյուր քաղաքացու՝ պետական կառավարմանը մասնակցելու իրավունքը, Սահմանադրության 57-րդ

հոդվածի 1-ին մասում տեղ գտած աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի հետ՝ այդպիսով ապահովելով նշյալ սահմանադրական արժեքների համաժամանակյա իրացում և պաշտպանություն:

19. Սահմանադրական դատարանն իր որոշումներում անդրադարձել է հանրային ծառայության ինստիտուտի իրավակառուցակարգային տարբեր հայեցակետերի՝ սահմանելով հանրային ծառայության սահմանադրական ինստիտուտի և հանրային ծառայության անցնելու սահմանադրական իրավունքի հետևյալ բովանդակային հիմնադրույթները.

«Հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը՝ որպես ժողովրդավարական իշխանության իրացման յուրօրինակ դրսևորում, մի կողմից՝ իրավական և ժողովրդավարական պետության քաղաքացու՝ պետական կառավարման ոլորտում հանրային ծառայության՝ օրենքով նախատեսված կարգով և պայմաններով անցնելու հնարավորության ապահովման երաշխիք է: Մյուս կողմից՝ հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի իրացմամբ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին ոչ միայն մասնակցում է օրենքով նախանշված կարգով և պայմաններով հանրային իշխանության մարմինների քաղաքականության իրականացմանը, այլև հնարավորություն է ունենում հանրային ծառայության ոլորտում ծավալել աշխատանքային գործունեություն՝ իր մասնագիտական գիտելիքներին և կարողություններին համապատասխան:

(...)

(...) հանրային ծառայության անցնելու՝ քաղաքացու իրավունքի իրականացման ոլորտը՝ հանրային ծառայության ընդհանուր համակարգը, դրա տարբեր բաղադրիչների առանձնահատկություններով պայմանավորված տարաբնույթ կարգավորումների ենթակա իրավահարաբերությունների համախումբ է, որտեղ, հանրային ծառայության հարաբերությունները կարգավորող ընդհանուր կանոններից բացի, օրենսդրին վերապահված է նաև հատուկ ոլորտային առանձնահատկությունների առումով հատուկ կարգավորումներ նախատեսելու իրավասությունը» (2023 թվականի նոյեմբերի 21-ի ՍԴՈ-1704 որոշում),

«Հանրային իշխանության իրականացումն ինչպես միանձնյա, այնպես էլ կոլեգիալ սկզբունքներով սահմանադրաիրավական պայման է, որն անմիջականորեն բխում է ՀՀ Սահմանադրության անփոփոխելի 2-րդ հոդվածի իրավակարգավորումից և պայմանավորված է կառավարման ժողովրդավարական սկզբունքների շարունակական իրացման անհրաժեշտությամբ» (2021 թվականի հունիսի 10-ի ՍԴՈ-1598 որոշում):

20. Զարգացնելով մեջբերված դիրքորոշումները՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ հանրային ծառայությունը՝ որպես պետության կառուցակարգի գործառնական տարրադրույթ և բազմաբաղադրիչ համակարգ, բնականորեն չի կարող սպառիչ (*expressis verbis*) սահմանադրական ամրագրում ստանալ, քանզի մի կողմից՝ դա կհակասի Սահմանադրության՝ որպես բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտի, ինստիտուցիոնալ կառուցվածքի, նորմատիվ-իմաստային ծանրաբեռնվածության և առարկայական շրջանակի (*ratione materiae*) իրավաբանական և դոկտրինալ

կանոններին, իսկ մյուս կողմից՝ զարգացող հասարակարգի և դրան համապատասխան՝ պետաիշխանական փոփոխվող գործառույթներով պայմանավորված՝ հանրային ծառայության համակարգի համարժեք նպատակադրման, խնդիրների ձևակերպման և դրանց լուծման կարիքների պատշաճ հասցեագրման կարողությունը, ելնելով Սահմանադրությամբ ամրագրված համապատասխան գործառույթներից, պատկանում է օրենսդիր և գործադիր իշխանությանը՝ որպես օրենսդրական գործընթացի սուբյեկտների և պետության քաղաքականության իրավաստեղծ և իրավակիրառ ուղղություններն ապահովող պետական ինստիտուտների համակցություն:

21. Վերոնշյալից բխում է նաև, որ հանրային ծառայությունը՝ որպես միասնական համակարգ և այդ համակարգում գործող ծառայությունները՝ որպես առանձին ենթահամակարգեր, ունեն, համապատասխանաբար, ընդհանուր և հատուկ նպատակներ ու խնդիրներ և վերջիններիս իրացման համար նախատեսված իրավակառուցակարգային համարժեք համալիր: Համապատասխանաբար, հանրային ծառայությունը՝ որպես պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում աշխատանքային գործունեություն, ենթարկվում է ընդհանուր և հատուկ իրավակարգավորման: Այլ կերպ՝ Սահմանադրությամբ և ընթացիկ օրենսդրությամբ սահմանված են հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր պահանջները, որոնք տարածվում են հանրային ծառայության բոլոր հավակնորդների վրա, ինչպես նաև հանրային ծառայության առանձին ենթահամակարգերի կամ տեսակների համար նախատեսված հատուկ չափանիշները, որոնք պայմանավորված են հանրային ծառայության տվյալ տեսակի առջև դրված նպատակների և խնդիրների առավելագույնս արդյունավետ իրացման համար անհրաժեշտ գիտելիքների, աշխատանքային փորձի և հմտությունների հաշվառմամբ:

22. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ նման տարբերակված մոտեցումն ինքնին չի խախտում հանրային ծառայության անցնելու սահմանադրական իրավունքը: Սույն մոտեցումը համահունչ է Սահմանադրական դատարանի նախորդիվ արտահայտած իրավական դիրքորոշումներին, որոնց համաձայն՝ «(...) Սահմանադրության 49-րդ հոդվածի ձևակերպումներից հետևում է, որ հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը սահմանադրորեն երաշխավորված է միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների համար, այս իրավունքի իրականացման համար օրենսդիրը պարտավոր է ապահովել ընդհանուր հիմքեր՝ բացառելով որևէ խտրականություն» (2019 թվականի նոյեմբերի 15-ի ՍԴՈ-1488 որոշում):

23. «Մյուս կողմից՝ ընդհանուր հիմունքներով հանրային ծառայության անցնելու հիմնական իրավունքի իրականացման կառուցակարգերը կարող են էապես տարբերվել միմյանցից՝ կախված հանրային պաշտոնի առանձնահատկություններից և հանրային ծառայության տեսակից» (2019 թվականի նոյեմբերի 15-ի ՍԴՈ-1488 որոշում),

(...) «Սահմանադրության 49-րդ հոդվածով նախատեսված հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի իրացման մանրամասների սահմանումը

սահմանադրի կողմից վերապահվել է օրենսդրի հայեցողությանը: Այսինքն՝ հանրային ծառայության անցնելու, դրանում առաջխաղացման և այն դադարելու և դադարեցնելու պայմանները, հիմքերը և կարգը սահմանվում են օրենքով: Հետևաբար՝ հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի ընթացակարգային կողմը լիովին վերապահված է օրենսդրի հայեցողությանը, որը, միաժամանակ, կաշկանդված է խտրականության սահմանադրական արգելքով հանրային ծառայության անցնելու (...) և հանրային ծառայությանը միջամտության (...) հիմքեր և պայմաններ սահմանելիս:

Միաժամանակ, Սահմանադրության 49-րդ հոդվածով օրենսդրին վերապահված ընդարձակ հայեցողության վերապահման նպատակը հանրային ծառայության պաշտոններում գործառույթների բազմազանության պայմանում այդ պաշտոններից յուրաքանչյուրի առանձնահատկություններին հանրային ծառայության անցնելու կառուցակարգերի համապատասխանությունն ապահովելն է» (2021 թվականի հունիսի 10-ի ՍԴԴ-1598 որոշում):

24. Սահմանադրության և Օրենքի համադրված վերլուծությունից հետևում է, որ հանրային ծառայության անցնելու հավակնորդին առաջադրված ընդհանուր նորմատիվ պահանջներն են՝

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի լինելը (Սահմանադրության 49-րդ հոդված),

դատական կարգով անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված չլինելը,

դատական կարգով հանրային ծառայության պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքից զրկված չլինելը,

հանրային ծառայության տվյալ պաշտոնից բխող լիազորությունների իրականացմանը խոչընդոտող հիվանդությամբ չտառապելը,

հանցագործության համար սահմանված կարգով չմարված կամ չվերացված դատվածություն չունենալը,

պարտադիր զինվորական ծառայությունից խուսափած չլինելը (Օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

25. Միաժամանակ, Օրենքի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով կարող են սահմանվել նաև այլ պահանջներ:

26. Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր պահանջները պայմանավորված են Սահմանադրության 1-ին հոդվածով սահմանված՝ Հայաստանի Հանրապետության պետաիրավական որակներին պետաիշխանական համակարգի համապատասխանության ելակետային նախադրյալների ապահովման սոցիալական բացարձակ անհրաժեշտությամբ (pressing social need): Նշյալ նախադրյալներն են՝ պետության հանդեպ հավատարմությունը (loyalty), պետության առջև դրված խնդիրների կատարման համար անհրաժեշտ բարեվարքությունը և հոգեֆիզիոլոգիական բավարարվիճակը:

27. Ամփոփելով՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ հանրային ծառայության անցնելու համար ընդհանուր պահանջների սահմանումը միտված է հանրային ծառայության՝ որպես պետության սահմանադրավական գործառնությունների իրացման ինստիտուցիոնալ համակարգի, գործառնական իրավակարգության և արդյունավետության նվազագույն ընդհանուր չափանիշների ամրագրմանը, որոնք նաև կհանդիսանան հանրային ծառայության բոլոր տեսակների համար միասնական բնորոշ ընդհանուր ստանդարտ՝ նպաստելով հանրային ծառայության համակարգային ամբողջականությանը, ներդաշնակությանն ու ինստիտուցիոնալ կանխատեսելիությանը:

28. Ինչպես վերը նշվեց, հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր պահանջ-չափանիշներից զատ, հանրային ծառայության առանձին տեսակներում ծառայության անցնելու հավակնորդների համար օրենքով կարող են սահմանվել հատուկ պահանջներ: Վերջիններս հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր պահանջների նկատմամբ հանդես են գալիս որպես հատուկ նորմեր (lex specialis): Միևնույն ժամանակ, քանի որ հանրային ծառայությունը հանդիսանում է սահմանադրական ինստիտուտ, հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր պահանջներն ունեն հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը կանոնակարգող սկզբունքի կարգավիճակ և անկախ ծառայության տեսակից պարտադիր են կատարման համար: Ըստ այդմ՝ յուրաքանչյուր հանրային ծառայողի նկատմամբ կիրառելի են իր ծառայությանը վերաբերելի և՛ ընդհանուր, և՛ հատուկ պահանջները:

29. Դատավորների նշանակմանը խոչընդոտող և սույն սահմանադրավական վեճի առարկա հանդիսացող հիվանդությունների՝ դատավորի պաշտոնն զբաղեցնելու բացարձակ արգելք հանդիսանալու սահմանադրականությունն ստուգելուց առաջ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում ամփոփանդադառնալ դատավոր նշանակվելու համար գործող հատուկ պահանջների շրջանակին:

30. Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածը դատավորի պաշտոնի հավակնորդի համար սահմանել է հետևյալ պահանջները՝

- տարիքային շեմ (հավակնորդը պետք է լինի 25-ից 60 տարեկան),
- ընտրական իրավունքի առկայություն,
- միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության առկայություն,
- բարձրագույն իրավաբանական կրթություն,
- հայերենի տիրապետում,
- անգլերեն, ռուսերեն և ֆրանսերեն լեզուներից առնվազն մեկի իմացություն,
- միայն իրավագիտության բակալավրի աստիճան ունենալու կամ օտարերկրյա պետությունում համապատասխան աստիճան ձեռք բերած լինելու դեպքում՝ առնվազն հինգ տարվա մասնագիտական աշխատանքի փորձառություն, իսկ իրավագիտության բակալավրի և իրավագիտության մագիստրոսի որակավորման աստիճան ունենալու կամ դիպլոմավորված մասնագետի բարձրագույն իրավաբանական կրթության որակավորման աստիճան ունենալու կամ օտարերկրյա պետությունում համապատասխան աստիճան ձեռք բերած

լինելու դեպքում՝ առնվազն երեք տարվա մասնագիտական աշխատանքի փորձառություն,

- դատավոր նշանակվելու՝ Օրենսգրքով նախատեսված սահմանափակումների բացակայություն:

31. Ի լրումն դատավորի պաշտոնի թեկնածուին առաջադրվող նշյալ պահանջների՝ Օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 111-րդ հոդվածի 1-ին մասով առանձին կարգավորումներ են նախատեսված գիտական կոչում և դասավանդման որոշակի փորձ, մասնագիտական աշխատանքի որոշակի փորձառություն ունեցող կամ նախկինում դատավոր աշխատած հավակնորդների համար (վերջին 10 տարվա ընթացքում մասնագիտական աշխատանքի առնվազն ութ տարվա փորձառություն կամ իրավագիտության բնագավառում գիտական աստիճան և վերջին 10 տարվա ընթացքում բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում կամ դրան հավասարեցված հաստատությունում առնվազն հինգ տարվա դասավանդման փորձ կամ վերջին 10 տարվա ընթացքում առնվազն երեք տարի համապատասխան մասնագիտացման դատավորի, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի, Հայաստանի Հանրապետության մասնակցությամբ գործող միջազգային դատարանի դատավորի, Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամի պաշտոնում աշխատանքի փորձառություն):

32. Օրենսգրքի 112-րդ հոդվածը սահմանում է դատավոր նշանակվելու սահմանափակումները կամ նեգատիվ պահանջները, այդ թվում՝ առողջական վիճակի հիմքով պաշտոնի նշանակման և պաշտոնավարման արգելքը, որի շրջանակում ընդգրկված հիվանդությունների ցանկը սահմանված է Որոշման Հավելված N 1-ի վիճարկվող դրույթներով:

33. Նշյալ պահանջներից զատ, Օրենսգրքը սահմանում է նաև վերադաս դատարաններում ընդգրկվելու հավակնություն ունեցող անձանց առաջադրվող պահանջները, որոնք կիրառվում են Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածով նախատեսված՝ դատավորի թեկնածուի հավակնորդին առաջադրվող ընդհանուր պահանջների համակցությամբ, եթե վերադաս դատարաններին վերաբերող պահանջափանիշներն այլ բան չեն նախատեսում (ընդհանուր և հատուկ իրավանորմերի հարաբերակցություն):

34. Սույն գործի հանգամանքներին Սահմանադրական դատարանը վերաբերելի է համարում Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, որի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարաններում դատավոր նշանակվելու համար դատավորների առաջխաղացման ենթակա թեկնածուների ցուցակում կարող են ընդգրկվել՝

1) համապատասխան մասնագիտացման առաջին ատյանի դատարանի դատավորի պաշտոնում առնվազն երեք տարվա մասնագիտական աշխատանքի փորձառություն ունեցող դատավորը, որը չունի կարգապահական տույժ՝ նկատողության կամ խիստ նկատողության ձևով:

2) վերջին 10 տարվա ընթացքում պաշտոնավարած նախկին դատավորը, որն ունի դատավորի առնվազն հինգ տարվա փորձառություն:

3) այն անձը, որը՝

ա) ունի իրավագիտության բնագավառում գիտական աստիճան և վերջին ութ տարիների ընթացքում առնվազն վեց տարի բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում դասավանդել է իրավունք կամ գիտական աշխատանք է կատարել գիտական հաստատությունում, կամ

բ) ունի վերջին 10 տարվա ընթացքում մասնագիտական աշխատանքի առնվազն 8 տարվա փորձառություն:

35. Վճռաբեկ դատարանի դատավորի թեկնածուի համար հատուկ պահանջներ են նախատեսված Սահմանադրությամբ՝ «mutatis mutandis», հաշվի առնելով նաև Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված ընդհանուր պահանջները:

36. Ի մասնավորի՝ Սահմանադրության 165-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանի դատավոր կարող է նշանակվել քառասուն տարին լրացած, միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձր մասնագիտական որակներով և մասնագիտական աշխատանքի առնվազն տասը տարվա փորձառությամբ, բարձրագույն կրթությամբ իրավաբանը:

37. Վճռաբեկ դատարանի դատավորին սահմանադրորեն առաջադրված հատուկ պահանջները մանրամասնվել և զարգացվել են Օրենսգրքի 132-րդ հոդվածում, որոնցից Սահմանադրական դատարանը սույն գործին վերաբերելի է համարում նշված հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված պահանջները:

Մասնավորապես՝ նշյալ օրինադրույթի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանում դատավոր նշանակվելու համար առաջխաղացման ենթակա դատավորների թեկնածուների ցուցակում կարող են ընդգրկվել քառասուն տարին լրացած, միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի հանդիսացող, ընտրական իրավունք ունեցող, բարձր մասնագիտական որակներով՝

1) համապատասխան մասնագիտացման դատավորը, որն ունի առնվազն 10 տարվա մասնագիտական աշխատանքի փորձառություն, որից առնվազն հինգը՝ դատավորի փորձառություն.

2) վերջին 10 տարվա ընթացքում պաշտոնավարած նախկին դատավորը, որն ունի առնվազն 10 տարվա մասնագիտական աշխատանքի փորձառություն, որից առնվազն հինգը՝ դատավորի փորձառություն.

3) այն անձը, որը՝

ա) ունի իրավագիտության բնագավառում գիտական աստիճան և վերջին 10 տարիների ընթացքում առնվազն 8 տարի բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում դասավանդել է իրավունք կամ գիտական աշխատանք է կատարել գիտական հաստատությունում, կամ

բ) ունի վերջին 12 տարվա ընթացքում մասնագիտական աշխատանքի առնվազն 10 տարվա փորձառություն:

38. Վերոշարադրյալի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ դատավորի թեկնածուին առաջադրվող պահանջներն ունեն երկաստիճան բնույթ. դատավորի թեկնածուին առաջադրվող ընդհանուր պահանջներն ունեն ընդհանուր նորմի (lex generalis) կարգավիճակ, որոնք հաշվի

առնելով՝ վերադաս դատարանների դատավորների թեկնածուների համար նախատեսված են առավել բարձր չափանիշներ (հատուկ նորմեր՝ *lex specialis*)՝ հիմք ընդունելով վերադաս դատական ատյանների առջև դրված սահմանադրաիրավական խնդիրներն ու նպատակները և դրանց համահունչ իրացվող գործառույթները:

39. Միևնույն ժամանակ, Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ դատավորի թեկնածուի առողջական վիճակին վերաբերող պահանջները, մասնավորապես՝ դատավորի պաշտոնի հետ անհամատեղելի հիվանդությունների ցանկը, տարածվում են բոլոր ատյանների դատարանների դատավորների թեկնածուների վրա:

40. Անդրադառնալով Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով սահմանված հիվանդությունների (վիճակների)՝ որպես դատավորի պաշտոնին նշանակվելու բացարձակ արգելքի, սահմանադրաչափությանը՝ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նշյալ հարցը պարզել՝ հիմք ընդունելով Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով սահմանված՝ հիմնական իրավունքի սահմանափակման համաչափության թեստը:

41. Սահմանադրության 78-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է պիտանի և անհրաժեշտ լինեն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը:

42. Սահմանադրական դատարանը 2020 թվականի հունիսի 18-ի ՍԴՈ-1546 որոշմամբ անդրադարձել է համաչափության սահմանադրական սկզբունքին՝ նշելով հետևյալը. «(...) որևէ հիմնական իրավունքի սահմանափակում հնարավոր է միայն օրենքով, իսկ համաչափության սկզբունքով պայմանավորված՝ օրենքով հիմնական իրավունքի սահմանափակումներին վերաբերող պահանջները հետևյալն են.

1) սահմանափակման նպատակի լեգիտիմությունը, այն է՝ Սահմանադրությամբ սահմանված լինելը.

2) սահմանափակման համար ընտրված միջոցների՝

ա) պիտանիությունը՝ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար.

բ) անհրաժեշտությունը՝ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար.

գ) համարժեքությունը՝ սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը:

(...)

(...) Սահմանադրական դատարանի գնահատմամբ համաչափության սկզբունքը Սահմանադրության 1-ին հոդվածում ամրագրված իրավական պետության հիմնարար սկզբունքի բաղադրիչներից մեկն է: 2015 թվականի

փոփոխություններով (գործող) Սահմանադրության մեջ այն ամրագրվել է ամբողջ ծավալով՝ հստակորեն (expressis verbis):

Համաչափության սկզբունքի էությունը մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումների սահմանափակումն է մասնավոր և հանրային շահերի միջև ողջամիտ հավասարակշռության ապահովման միջոցով, և հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումներին ներկայացվող սահմանադրական պահանջների շարքում այն ունի առանձնահատուկ կարևորություն:

Համաչափության սկզբունքի առաջին տարրը հիմնական իրավունքի սահմանափակման նպատակի լեգիտիմությունն է, այն է՝ Սահմանադրությամբ նախատեսված լինելը: Դա նշանակում է, որ օրենսդիրը, իրականացնելով հիմնական իրավունքի սահմանափակման իր լիազորությունը, պետք է հիմնվի Սահմանադրությամբ նախատեսված նպատակների վրա: Բոլոր այն դեպքերում, երբ այդ նպատակներն ուղղակիորեն ամրագրված են սահմանափակվող հիմնական իրավունքին կամ ազատությանը վերաբերող սահմանադրական դրույթներում, ինչպես օրինակ՝ մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքի դեպքում, օրենսդիրն իրավասու է միայն դրանք կոնկրետացնել օրենքներում, մնացյալ դեպքերում օրենսդիրն ինքն է բացահայտում սահմանափակման՝ օրենքով սահմանված նպատակի սահմանադրական բովանդակությունը՝ հիմնվելով Սահմանադրության վերաբերելի նորմերի մեկնաբանության վրա:

Հավաստիանալով իր կողմից պարզված սահմանադրական նպատակի առկայության մեջ՝ օրենսդիրն այնուհետև պետք է ընտրի դրան հասնելու միջոցները: Հետևապես, ընտրված միջոցների սահմանադրականությունը կանխորոշվում է առաջին հերթին դրանցով հետապնդվող նպատակով:

Ինչ վերաբերում է օրենսդրի կողմից միջոցների ընտրությանը՝ սահմանադրորեն արդարացված նպատակին հասնելու համար, ապա, նախ՝ դրանք պետք է պիտանի լինեն հիշյալ սահմանադրական նպատակին հասնելու համար: Այսինքն՝ այնպիսի օրենսդրական միջոցներն են պիտանի, որոնցով օրենսդիրն ի գորու է հասնել հետապնդվող նպատակին, այլ կերպ՝ երբ ապահովված է հավանականությունը, որ արդյունքը, որին ձգտում է օրենսդիրը, ի հայտ կգա:

Համաչափության սկզբունքի հաջորդ տարրն օրենսդրի կողմից ընտրված միջոցի անհրաժեշտությունն է, այսինքն՝ այն, որ այդ միջոցը՝ այլ միջոցների համեմատ նույն ներգործությամբ, պետք է ենթադրի ամենամեղմ միջամտությունը որևէ հիմնական իրավունքին կամ ազատությանը: Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու բոլոր պիտանի միջոցներից պետք է ընտրվի այն օրենսդրական միջոցը, որը նպատակին հասնելու նույն հավանականությամբ, այսինքն՝ նույն արդյունավետությամբ, սակայն առավել մեղմ է սահմանափակում որևէ հիմնական իրավունք կամ ազատություն:

Համաչափության սկզբունքի վերջին՝ չորրորդ տարրը պահանջում է, որ օրենսդիրն իր կողմից ընտրված պիտանի և անհրաժեշտ միջոցը համեմատի սահմանափակվող հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանադրական

նշանակության հետ՝ պարզելու համար, որ այդ միջոցներով արդյունքում պետությունն իրապես հասնում է հետապնդվող նպատակին, և սահմանափակվող հիմնական իրավունքը կամ ազատությունն իր նշանակությամբ չի պահպանում իր գերակայությունը այն հանրային շահերի նկատմամբ, որոնք պահպանելու նպատակով էլ օրենսդիրը դիմում է հիմնական իրավունքի կամ ազատության սահմանափակման: Վերջնարդյունքում դա նշանակում է, որ որևէ հիմնական իրավունքի կամ ազատությանը չմիջամտելը կամ այն երաշխավորելը, կախված դրանց էությունից, կանոն է, իսկ դրա սահմանափակումը՝ բացառություն, որը պետք է հիմնավորվի սահմանափակման յուրաքանչյուր դեպքում: Ընդամեն, որքան ավելի ինտենսիվ է սահմանափակումը, այնքան ավելի է մեծանում սահմանափակումը հիմնավորելու բեռը»:

43. 2025 թվականի ապրիլի 1-ի ՍԴՈ-1775 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ «(...) համաչափության սահմանադրական սկզբունքը մի շարք փոխկապակցված նորմատիվ տարրերի համակցություն է, որոնց միաժամանակյա ապահովման դեպքում է հիմնական իրավունքին պետության միջամտությունը սահմանադրաչափ»:

44. Սահմանադրական դատարանը, նախ՝ հարկ է համարում պարզել, թե որն է այն սահմանադրաչափ նպատակը, որը հետապնդվել է վիճարկվող Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով՝ սահմանելով երկու ականջի կայուն լրիվ խլությունը կամ խուլիամրությունն ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությունը՝ որպես դատավորի պաշտոնի ստանձնումը բացառող հիվանդություններ (վիճակներ):

45. Այդ նպատակը բացահայտելուց առաջ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ Կառավարության կողմից՝ դատավորի պաշտոնի ստանձնմանը խոչընդոտող հիվանդությունների ցանկի սահմանման լիազորության սահմանադրաչափության վերհանմանը:

46. Օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը սահմանում է հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր պահանջ՝ ծառայությանը խոչընդոտող հիվանդությամբ չտառապելը՝ առանց որոշակիացնելու հիվանդությունների ցանկը՝ ըստ ծառայության տեսակների: Օրենքի 14-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ամրագրված է, որ նույն հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով նախատեսված հիվանդությունների ցանկը հաստատում է Կառավարությունը՝ հաշվի առնելով հանրային ծառայության տվյալ տեսակի առանձնահատկությունները: Իր հերթին, Օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով վերահաստատվել է դատավորի մասով առողջական խնդիրների պատճառով հանրային ծառայության անցնելու արգելքը, իսկ արդեն 2-րդ մասով կոնկրետ հիվանդությունների ցանկի սահմանումը պատվիրակվել է Կառավարությունը:

47. Ըստ այդմ՝ օրենսդիրը, գնահատելով օրենսդրական մակարդակում նման մանրազնին կանոնակարգման օբյեկտիվ անհնարինությունը և դրա՝ ենթաօրենսդրական կարգավորման առարկա լինելու հանգամանքը, ըստ էության, հարցը թողել է գործադիր իշխանության կարգավորմանը, ինչը համահունչ է Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջներին: Համապատասխանաբար,

Կառավարությունը, իրացնելով ենթաօրենսդրական ակտեր ընդունելու իր սահմանադրական լիազորությունը, Որոշմամբ սահմանել է դատավորի պաշտոնն ստանձնելուն խոչընդոտող հիվանդությունների ցանկը:

48. Այսպիսով, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ դատավորի պաշտոնին նշանակվելուն խոչընդոտող հիվանդությունների ցանկը Կառավարության որոշմամբ սահմանելն ինքնին սահմանադրաչափ է:

49. Անդրադառնալով քննարկվող իրավակարգավորումների հետապնդած նպատակի սահմանադրաչափությանը՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ առողջական վիճակով պայմանավորված՝ աշխատանքային (ծառայողական) սահմանափակումներն ինքնին սահմանադրականության խնդիր չեն հարուցում այնքանով, որքանով հետապնդում են տվյալ պաշտոնով (հաստիքով) նախատեսված գործառույթները պատշաճ և արդյունավետ կատարելու նպատակ: Վերջինս առավել ակնառու է հանրային ծառայության պարագայում, որն ուղղված է հանրային իշխանության մարմինների սահմանադրաիրավական գործառույթների իրացմանը: Այլ կերպ, *inter alia*, հանրային ծառայության արհեստավար- ժությունից և արդյունավետությունից է կախված, ընդհանրապես, Սահմանադրու- լյան 1-ին անփոփոխ հոդվածով սահմանված որակներին համապատասխանող պետության գործառնման արդյունավետությունն ու կայունությունը:

50. Այլ հավասար պայմանների դեպքում հիվանդությունը կամ հիվանդագին վիճակը կարող է հանգեցնել ծառայողական պարտականությունների կատարման անհաղթահարելի դժվարությունների՝ վտանգելով տվյալ պետաիշխանական գործառույթի պատշաճ և արդյունավետ իրացումը:

51. Սույն համատեքստում Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ հանրային ծառայության անցնելու՝ Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրա- վունքի իրացմանն ուղղված այլ իրավական ակտերով սահմանված պահանջները պետք է լինեն ողջամիտ և չհանգեցնեն հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի էության խախտման:

52. Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ դատական իշխանության առանձնահատուկ դերը կարևորելով՝ օրենսդիրը դատարանակազմության ընդհանուր չափորոշիչների շարքում սահմանափա- կումներ նախատեսելիս պետք է դրսևորի հատուկ զգուշավորություն՝ ապա- հովելու համար դատական իշխանության արդյունավետությունը և բացառելու համար հանրային ծառայության սահմանադրական իրավունքին անհամաչափ միջամտությունը:

53. Սույնի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ դատական իշխանության պարագայում վերջինիս սահմանադրական գործա- ռույթներն ու դրանցից բխող լիազորությունները պահանջում են մասնագիտական հատուկ գիտելիքներ, բարձր իրավագիտակցություն և հոգեֆիզիոլոգիական կարողունակություն, որոնք թույլ կտան իրավական և փաստական լուծում գտնել ամենատարբեր գործերի և իրավական վեճերի համար՝ հաղթահարելով այլևայլ արտաքին ազդեցություններ, կանխելով գործի քննության ընթացքում դատավարության մասնակիցների ոչ իրավաչափ վարքագիծը և, ընդհանուր

առմամբ, բավարարելով արդար դատաքննության հանդեպ հանրության մոտ ձևավորված իրավաչափ ակնկալիքը:

54. Առանձնակի անդրադառնալով դատավորի թեկնածուի հոգեֆիզիոլոգիական կարողունակության գնահատման չափանիշներին՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ յուրաքանչյուր դեպքում այդ չափանիշների առկայության փաստմամբ, ընդհանուր առմամբ, պետք է հաստատագրվի դատավորի սոցիալական ինտեգրման և սոցիալական հարմարեցման կարողությունը:

55. Հետևապես՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով դատավորի թեկնածուի հիմնական ֆիզիկական կարողություններին պահանջների առաջադրումը միտված է դատավորի՝ որպես արդարադատություն իրականացող բարձրաստիճան պաշտոնատար անձի, պետաիշխանական լիազորությունների պատշաճ և արդյունավետ իրացումն օբյեկտիվորեն և անդառնալիորեն խոչընդոտող երևույթների՝ հիվանդությունների և (կամ) հիվանդագին վիճակների բացառմանը և, ըստ այդմ, հետապնդում է սահմանադրաչափ նպատակ:

56. Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ այնքանով, որքանով երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրությունն ու երկու աչքերի (քիռոկույար) կուրությունն էականորեն կոթվարացնեն, իսկ առանց հատուկ տեխնիկական միջոցների օգտագործման՝ նման առողջական խնդիրներ ունեցող անձի համար ընդհուպ անհնարին կդարձնեն դատավորի գործառույթների կատարումը՝ այդպիսով կասկածի տակ դնելով դատարանի՝ որպես արդարադատություն իրականացնելու բացառիկ գործառույթ իրականացնող սահմանադրական ինստիտուտի, արդյունավետությունը, և որպես հետևանք՝ անձի՝ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման ապահովման պետության պոզիտիվ պարտականությունը, Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով նշյալ հիվանդություններով (վիճակներով) տառապող անձանց՝ դատավորի պաշտոնում նշանակվելու արգելքը պիտանի է այդ արգելքի սահմանմամբ հետապնդվող սահմանադրաչափ նպատակին հասնելու համար:

57. Սույն համատեքստում Սահմանադրական դատարանն ուշադրություն է հրավիրում այն հանգամանքի վրա, որ մի շարք պետություններում նույնպես գործում է դատավորի պաշտոնում նշանակվելու նմանատիպ արգելք (Լեհաստան, Սլովենիա, և այլն):

58. Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով նախատեսված հիվանդությունների (վիճակների)՝ որպես դատավորի պաշտոնում նշանակվելու բացարձակ արգելքի սահմանման անհրաժեշտության մասով Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նշել հետևյալը:

¹ Տե՛ս Վարչական դատարանների դատավորների ընտրության և նշանակման ընթացակարգերի համեմատական վերլուծություն (Сравнительный анализ процедур отбора и назначения судей административных судов), Ստրասբուրգ, 2023, էջեր 23, 41: https://rm.coe.int/comparative-study-on-selection-of-judges-rus/1680_a59e56.

59. Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում ուշադրություն հրավիրել այն հանգամանքի վրա, որ Կառավարության մեկ այլ՝ 2019 թվականի փետրվարի 15-ի թիվ 98-Ն որոշմամբ, հիմք ընդունելով Օրենքի 14-րդ հոդվածի 3-րդ կետով սահմանված՝ հանրային ծառայությանը խոչընդոտող հիվանդություններով տառապելու դեպքում հանրային ծառայությանն անցնելու արգելքը, սահմանվել է հանրային ծառայության բոլոր տեսակների դեպքում ծառայության անցնելը խոչընդոտող հիվանդությունների (վիճակների) ընդհանուր ցանկ, որոնցով տառապելու դեպքում անձը, ընդհանրապես, չի կարող հավակնել հանրային ծառայության: Այդ հիվանդություններն են՝ օրգանական (ներառյալ սիմպտոմատիկ) հոգեկան խանգարումները, շիզոֆրենիան, շիզոտիպային և զառանցանքային խանգարումները, տրամադրության (աֆեկտիվ) խանգարումները, սովորույթի և հակումների խանգարումները, մտավոր հետամնացությունը, հոգեկան և վարքային խանգարումները՝ հոգեակտիվ նյութերի գործածման հետևանքով, շնչառական օրգանների տուբերկուլյոզ՝ հաստատված մանրէաբանորեն կամ հյուսվածքաբանորեն:

60. Հիվանդությունների մեջբերված ցանկը, ինչպես վերը նշվեց, հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր արգելք է՝ անկախ հանրային ծառայության կոնկրետ տեսակից: Հետևապես՝ Սահմանադրական դատարանը վիճարկվող իրավադրույթների անհրաժեշտությունը կգնահատի նշյալ հիվանդությունների համատեքստում՝ պարզելու համար, թե որքանով է ժողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտ Կառավարության՝ 2019 թվականի փետրվարի 15-ի թիվ 98-Ն որոշմամբ հաստատված հիվանդությունների ցանկում չներառված՝ երկու ականջի կայուն լրիվ խլության կամ խուլիամրության ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրության նախատեսումը որպես դատավորի պաշտոնում նշանակվելու բացարձակ արգելք: Այլ կերպ՝ գործառության ի՞նչ առանձնահատկություններ ունի դատավորի աշխատանքը, որոնք Որոշման Հավելված N 1-ի վիճարկվող դրույթներով սահմանված հիվանդությունները (վիճակները) բացարձակ արգելքի ձևով անհամատեղելի են դատավորի աշխատանքի հետ, մինչդեռ կարող են համատեղելի լինել հանրային ծառայության մի շարք այլ տեսակների հետ:

61. Սահմանադրության 162-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան:

62. Սահմանադրության 164-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ արդարադատություն իրականացնելիս դատավորն անկախ է, անաչառ և գործում է միայն Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան:

63. Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

64. Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

65. Սահմանադրության վերոնշյալ իրավադրույթներից հետևում է, որ արդարադատությունը պետական իշխանության եռաթև համակարգի բաղադրիչներից մեկի՝ դատական իշխանության կողմից իրականացվող մասնագիտական գործունեություն է, որն ուղղված է անձի խախտված իրավունքների վերականգնմանն ու պաշտպանությանը՝ իրավական վեճերի լուծման հատուկ դատավարական կառուցակարգերով և ընթացակարգերով:

66. Դատարանի գործառույթներն իրականացնում է միանձնյա դատավորը կամ կոլեգիալ դատական կազմը: Ընդ որում՝ առաջին ատյանի դատարանում գործերը քննվում են որպես կանոն միանձնյա՝ բանավոր եղանակով և մրցակցային ընթացակարգով, իսկ վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում՝ մեծ մասամբ առանց դատական նիստ հրավիրելու (համապատասխանաբար՝ առանց դատավարության սուբյեկտների ֆիզիկական ներգրավման) և կոլեգիալ:

67. Նշյալից հետևում է, որ արդարադատությունը՝ որպես դատական իշխանության բացառիկ գործառույթ, իրականացվում է հատուկ դատավարական ընթացակարգերով՝ բանավոր կամ գրավոր կարգով՝ միանձնյա դատավորի կամ դատական կազմի կողմից: Ըստ այդմ՝ դատավորը՝ որպես հանրային ծառայող, ունի աշխատանքային առանձնահատուկ գործառույթներ և դրանց իրացմանն առաջադրվող հատուկ պահանջներ՝ իրավաբանական կրթություն, անկախություն, անաչառություն, առաջին ատյանի դատարանի դատավորի պարագայում՝ միանձնյա դատական նիստ վարելու կարողություն, որը ներառում է դատական նիստի բնականոն կարգն ապահովելը, կողմերի դատավարական գործողությունների օրինականությունը երաշխավորելը, ինչպես նաև, ընդհանրապես, իր քննությանը ենթակա գործերով գործավարությունը համակարգելը և այլն:

68. Բացի դրանից, ի տարբերություն հանրային ծառայության այլ տեսակների՝ դատավորի գործառույթները փուլային հաջորդականությամբ մանրամասնորեն շարադրված են դատավարական օրենսգրքերով և Օրենսգրքով, իսկ բարեվարքության և գույքային հաշվետվողականության հարցերը՝ Օրենսգրքով, «Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի մասին» օրենքով և այլ նորմատիվ իրավական ակտերով: Այսինքն՝ դատավորի պաշտոնեական գործառույթները և հարակից պարտականությունները կազմում են դատավորի պաշտոնի բազմաբաղադրիչ նկարագիրը, որին դատավորն իր մասնագիտական և ֆիզիկական կարողություններով պետք է համապատասխանի: Վերոնշյալի լույսի ներքո՝ անհրաժեշտ է բացահայտել՝ արդյո՞ք Որոշման Հավելված N 1-ով սահմանված հիվանդություններով (վիճակներով) տառապող դատավորն իրականում ունակ չէ կատարելու իր ծառայողական պարտականությունները՝ ներառյալ օժանդակ տեխնիկական միջոցների գործադրմամբ:

69. Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում արձանագրել, որ դատավորի պաշտոնեական և անձնական որակներին, պարտականություններին և սահմանափակումներին անդրադարձ է կատարվել միջազգային տարբեր հեղինակավոր իրավական ակտերում: Մասնավորապես՝ Եվրոպական դատավորների խորհրդակցական խորհրդի՝ 2002 թվականի նոյեմբերի 19-ի թիվ 3 կարծիքով (այսուհետ նաև՝ Կարծիք) ընդգծվում է, որ «դատավորները լիազորված

են գործել այն ոլորտներում, որոնք ուղղակիորեն առնչվում են մարդկանց կյանքի կառուցվածքին» (կետ 11): Ըստ Կարծիքի՝ «(...) ժողովրդավարական հասարակություններում հանրային պահանջը դատական իշխանությունից աճում է:

70. Դատավորների լիազորությունները նրանց տրվել են ժողովրդի կամքով և ենթակա են նաև միջազգային իրավունքի և արդարության սկզբունքներին, որոնք ճանաչված են ժամանակակից ժողովրդավարական հասարակություններում:

71. Դատավորների լիազորություններն ուղղված են արդարադատության իրականացմանը (...) և յուրաքանչյուր մարդու իրավունքների (...) ապահովմանը (...):» (12 և 13-րդ կետեր):

72. Կարծիքի հետագա շարադրանքում ընդգծվում են դատավորի անկախության, անաչառության, շահերի բախման անթույլատրելիության, քաղաքական զսպվածության, բարեվարքության և դատավորի օրինակելի վարքագծի այլ սկզբունքներ:

73. Միևնույն ժամանակ, Սահմանադրության 57-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ անձի՝ աշխատանք ընտրելու ազատության իրավունքը և 29-րդ հոդվածով նախատեսված խտրականության արգելքի սկզբունքը ենթադրում են հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի ներառականություն և այդ ուղղությամբ արդյունավետ կառուցակարգեր և ընթացակարգեր սահմանելու՝ պետության պոզիտիվ պարտականություն՝ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան: Սույն իրավական մոտեցումը տեղ է գտել նաև «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում, որի 2-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝

«1. Սույն դաշնագրի մասնակից յուրաքանչյուր պետություն պարտավորվում է հարգել իր տարածքի սահմաններում և իրավազորության տակ գտնվող բոլոր անձանց այն իրավունքները, որոնք ճանաչվել են սույն դաշնագրում, և ապահովել դրանք առանց որևէ տարբերության, այն է՝ ռասայի, մաշկի գույնի, սեռի, կրոնի, քաղաքական կամ այլ համոզմունքների, ազգային կամ սոցիալական ծագման, գույքային վիճակի, ծննդի կամ այլ հանգամանքի կապակցությամբ:

2. Եթե դա արդեն չի նախատեսված գոյություն ունեցող օրենսդրական կամ այլ միջոցներով, սույն դաշնագրի մասնակից յուրաքանչյուր պետություն պարտավորվում է իր սահմանադրական ընթացակարգերին և սույն դաշնագրի դրույթներին համապատասխան անհրաժեշտ միջոցառումներ իրականացնել այնպիսի օրենսդրական կամ այլ միջոցներ ձեռնարկելու համար, որոնք անհրաժեշտ կլինեն սույն դաշնագրում ճանաչվող իրավունքների իրականացման համար»:

74. Դաշնագրի թիվ 25 ընդհանուր մեկնաբանությամբ սահմանվում է, որ հանրային ծառայության մատչելիությունը հավասար հիմունքներով երաշխավորելու տեսանկյունից հանրային ծառայության անցնելու, առաջընթացի, դադարեցման համար սահմանված չափորոշիչներն ու ընթացակարգերը պետք է լինեն օբյեկտիվ և խելամիտ: Ավելին՝ համապատասխան դեպքերում կարող են ձեռնարկվել պոզիտիվ միջոցներ՝ ապահովելու բոլոր քաղաքացիների համար հանրային ծառայության մատչելիությունը հավասար հիմունքներով (մաս 4, 23):

75. Ըստ նույն մեկնաբանության՝ հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը հիմնվում է նաև արժանիքահենության ընդհանուր սկզբունքի վրա՝ ապահովելու համար հանրային ծառայության՝ քաղաքական ազդեցությունից, միջամտություններից ու ճնշումներից զերծ լինելը (նույն տեղում):

76. «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» և «բ» կետերի համաձայն՝ մասնակից պետությունները ճանաչում են հաշմանդամություն ունեցող անձանց՝ մյուսների հետ հավասար հիմունքներով աշխատանքի իրավունքը. սա ներառում է ապրուստի միջոցներ վաստակելու իրավունքը աշխատանքի միջոցով, որը նա ձեռք է բերում իր ազատ ընտրության ու համաձայնության պայմաններում, ինչպես նաև աշխատուժի շուկայում և հաշմանդամություն ունեցող անձի համար բաց, ընդգրկում ու մատչելի աշխատանքային միջավայրում: Մասնակից պետությունները պաշտպանում են աշխատանքի իրավունքը և նպաստում դրա կիրառմանը, ի թիվս այն անձանց, որոնք հաշմանդամություն են ձեռք բերել աշխատանքի ընթացքում, և անհրաժեշտ քայլեր են ձեռնարկում նաև օրենսդրության միջոցով, որպեսզի, մասնավորապես.

ա) արգելեն խտրականությունը հաշմանդամության պատճառով՝ կապված բոլոր այն հարցերին, որոնք վերաբերում են զբաղվածության տարբեր տեսակներին, ներառյալ աշխատուժի հավաքագրման, վարձակալության ու աշխատանքի ընդունման պայմանները, զբաղվածության շարունակականությունը, աշխատանքային առաջընթաց ունենալը և անվտանգ ու առողջ աշխատանքային պայմանները.

բ) պաշտպանեն հաշմանդամություն ունեցող անձանց՝ մյուսների հետ հավասար հիմունքներով աշխատանքի արդար ու բարենպաստ պայմաններ ունենալու իրավունքները, ներառյալ՝ միևնույն աշխատանքի հավասար հնարավորություններ և հավասար վարձատրություն, անվտանգ ու առողջ աշխատանքային պայմաններ, այդ թվում՝ պաշտպանություն ոտնձգություններից և վնասի փոխհատուցում:

77. Վերոնշյալի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանը եզրահանգում է, որ դատավորի պաշտոնում նշանակման գործընթացում հատվում են հանրային բնույթի երկու շահեր՝ իրավաչափ, արհեստավարժ և արդյունավետ արդարադատության իրականացումն ու դատավորի պաշտոնին հավակնելու իրավունքի ներառականության անհրաժեշտությունն այն առումով, որ դատավորի պաշտոնի թեկնածուին առաջադրվող կրթական, աշխատանքային փորձի և բարեվարքության չափանիշներին համապատասխանող յուրաքանչյուր անձ հնարավորություն պետք է ունենա մասնակցելու և հաղթելու դատավորի թափուր պաշտոնի համար մրցույթում՝ հնարավորինս նվազեցնելով առողջական խնդիրների պատճառով մրցույթին չթույլատրելու իրավական հիմքերը:

78. Սահմանադրական դատարանը կարևորում է նշյալ զուգամիտվող շահերը և գտնում է, որ սույն դիմումի շրջանակում իրականացվող վերացական վերահսկողության առարկա սահմանադրաիրավական վեճը ենթակա է լուծման մրցակցող շահերի հավասարակշռման հիման վրա: Այլ կերպ՝ մատչելի և արժանիքահեն հանրային ծառայությունը ենթադրում է որոշում կայացնող սուբյեկտների կողմից պաշտոնի հավակնորդի կրթական, մասնագիտական և բարեվարքության որակների առաջնահերթ արժևորումը՝ ողջամտության և

համարժեքության շրջանակում նվազեցնելով առողջական պատճառների վկայակոչումը որպես հանրային ծառայության բացարձակ արգելքներ:

79. Սահմանադրական դատարանի սույն գնահատականը համահունչ է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկային: Մասնավորապես՝ Եվրոպական դատարանը հաշմանդամություն ունեցող անձանց հավասար հնարավորությունների հարցը դիտարկել է ողջամիտ հարմարեցումների հայեցակարգի համատեքստում: Եվրոպական դատարանը նշել է, որ ՄԻԵԿ 14-րդ հոդվածով սահմանված խտրականության արգելքը հաշմանդամություն ունեցող անձանց մասով ընկալվում է որպես անհրաժեշտ և համարժեք փոփոխություն և հարմարեցում, որոնք յուրաքանչյուր դեպքում չեն առաջացնում անհամաչափ ծանրաբեռնվածություն և այդպիսով հաշմանդամների իրավաչափ ակնկալիքի բավարարում առ այն, որ իրենք այլոց հետ հավասար հիմունքներով կօգտվեն բոլոր իրավունքներից և հիմնարար ազատություններից: Եվրոպական դատարանը գտել է, որ ողջամիտ հարմարեցումն օգնում է շտկել այն փաստացի անհավասարությունը, որն արդարացված չէ և հանգեցնում է խտրականության (Չամն ընդդեմ Թուրքիայի գործով (Çam v. Turkey) 2016 թվականի մայիսի 23-ի վճիռ, 65-րդ կետ):

80. Եվրոպական դատարանի պրակտիկային համահունչ և ղեկավարվելով Սահմանադրության 81-րդ հոդվածով՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ ողջամիտ հարմարեցումների վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի հայեցակարգային մոտեցումների կիրարկումը պետության պոզիտիվ պարտականությունն է, որը կարող է իրագործվել, եթե դատավորի պաշտոնի հավակնորդի կարողություններին տրվի ոչ թե բացարձակ, այլ դատավորի պաշտոնական գործառույթների պատշաճ կատարման անհրաժեշտության շրջանակից բխող հարաբերական գնահատական՝ այդպիսով քննարկվող հիվանդություններով (վիճակներով) տառապող անձին ողջամիտ հարմարեցումների զուգորդմամբ հնարավորություն տալով հավակնելու և նշանակվելու դատավորի պաշտոնում և նման կերպ հաղթահարելու մասնագիտական աշխատանքի բնական (դատավորի պաշտոնի հավակնորդի կամքից անկախ առաջացած) խոչընդոտը:

81. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ կուրությամբ, խլությամբ կամ համրությամբ տառապող անձանց մի շարք երկրներում տրամադրվում է դատավորի պաշտոնին հավակնելու իրավական հնարավորություն: Այդ երկրներից են ԱՄՆ-ն, Իտալիան, Գերմանիան, Մեծ Բրիտանիան և այլն²:

² Տե՛ս «Եվրոպայում դատավորների և դատախազների նշանակումը, գնահատումը և կարիերան», հետազոտության համակարգող և խմբագիր» **դի Ֆեդերիկո Զ.** (Recruitment, professional evaluation and career of judges and prosecutors in Europe: research coordinated and edited by: Giuseppe di Federico) էջեր 69-127, 127-159: <https://www.amij.org.mx/asambleas/4/antecedentes/mesa%20capacitacion%20judicial/CareerOfJudges.pdf>

Դորֆման Դ. «Կույր արդարադատության պարադոքսը. տեսանելի արատներով դատավորները և անաշխատունակության մետաֆորը» (Dorfman D., The Blind Justice Paradox: Judges with Visual Impairments and the Disability Metaphor), (2016), հատոր 5, հրատարակություն 2, էջեր 286-288:

<https://law.stanford.edu/wp-content/uploads/2017/03/The-Blind-Justice-Paradox.pdf>

Մասնավորապես՝ ԱՄՆ փորձի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ, օրինակ՝ կուրությամբ տառապող անձանց հնարավորություն է տրվում զբաղեցնելու դատավորի պաշտոնը, իսկ պաշտոնավարելիս կուրություն ձեռք բերելու դեպքում այն պաշտոնավարման դադարեցման հիմք չի հանդիսանում: Ընդ որում՝ կուրությամբ տառապող դատավորների պաշտոնեական գործառույթների պատշաճ և արդյունավետ կատարման համար գործում է խելամիտ հարմարեցումների տեխնիկական երաշխիքների մի ամբողջ համակարգ՝ դատավորին աջակցող օժանդակ անձնակազմ, բրայան գրեր, ծայնագրառող սարքեր, համակարգչից օգտվելը դյուրացնող ծրագրեր և այլն³:

82. Վերոշարադրյալն ի միտն ունենալով՝ Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում պատասխանել այն հարցին, թե արդյոք Որոշման Հավելված N 1-ի վիճարկվող 15 և 16-րդ կետերով նախատեսված՝ երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրությունն ու երկու աչքերի (քինոկուլյար) կուրությունը՝ որպես դատավորի պաշտոնի ստանձնումը բացառող հիվանդություններ (վիճակներ) սահմանելն այն պայմաններում, երբ Կառավարության մեկ այլ՝ 2019 թվականի փետրվարի 15-ի թիվ 98-Ն որոշմամբ հանրային ծառայության անցնելը բացառող հիվանդությունների ընդհանուր ցանկում նշյալ հիվանդությունները (վիճակները) սահմանված չեն, հանդիսանում է հետապնդվող սահմանադրաչափ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ (միակ կամ առավել մեղմ) միջոց:

83. Սահմանադրական դատարանը նկատի է առնում այն հանգամանքը, որ հանրային ծառայության անցնելու առողջական ընդհանուր արգելքների շարքում հիմնականում ներառված են հոգեկան հիվանդություններն ու խանգարումները, ինչպես նաև մեկ սուր վարակիչ հիվանդություն: Այսինքն՝ ընդհանուր մոտեցումն այն է, որ հանրային ծառայության որևէ պաշտոնի հավակնելուն ընդունակ չէ հոգեկան սուր խնդիրներ ունեցող կամ շնչառական օրգանների տուբերկուլյոզով տառապող անձը: Մնացյալ լուրջ հիվանդությունների պարագայում կարող է որդեգրվել անհատական մոտեցում՝ ելնելով տվյալ ծառայության առանձնահատկություններից և դրանց համապատասխանող աշխատանքային գործառույթներից:

84. Վերոնշյալի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնում Պատասխանողի բացատրությունում տեղ գտած դիրքորոշմանն առ այն, որ քննարկվող հիվանդությունների (վիճակների)՝ դատավորի պաշտոնի ստանձնման և պաշտոնավարման հետ համատեղելիությունը ներառման, արդարադատության մատչելիության և ողջամիտ հարմարեցումների անհրաժեշտության հետ մեկտեղ պետք է գնահատվի նաև դատավորի պաշտոնից բխող գործառույթներն արդյունավետ կատարելու հավակնորդի կարողությամբ՝

³ Տե՛ս **Թեյթլ Դ.Ս.** Տեսլական. հուշագրություն կուրության և արդարադատության մասին, 2024թ., գլուխներ 13-18, **Մոթլ Ա.** «Ինչու է հաշմանդամության բազմազանությունը կարևոր դատական համակարգում», «Բիզնես իրավունքն այսօր», Ամերիկյան իրավաբանների ասոցիացիա, 2022թ.:

այն տեսականով, որ չխախտվի դատական պաշտպանության հայցմամբ դիմած անձի արդար դատաքննության իրավունքը:

Սահմանադրական դատարանն ի գիտություն է ընդունում նաև Պատասխանողի մատնանշած դատավարական և աշխատանքային ռիսկերը, որոնք կարող են առաջանալ a priori քննարկվող հիվանդություններով (վիճակներով) տառապող անձանց կողմից դատավորի կարգավիճակում պաշտոնավարելու դեպքում: Սակայն տեխնիկական հարմարեցումների բացակայության պատճառով սահմանադրական նորմը չի կարող չիրացվել, այլ հակառակը՝ նորմի գոյությունը պետությանը պարտավորեցնում է ստեղծել դրա իրացման արդյունավետ մեխանիզմներ և ընթացակարգեր՝ հիմք ընդունելով Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի պահանջները:

85. Մինևույն ժամանակ, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով սահմանված, ինչպես նաև ցանկացած հիվանդության (վիճակի)՝ դատավորի գործառույթների իրացումը խոչընդոտելու հնարավորությունը գնահատելիս անհրաժեշտ է ղեկավարվել դատական յուրաքանչյուր ատյանի սահմանադրաիրավական գործառույթների և տվյալ հիվանդությամբ (վիճակով) դատավորի պաշտոնի հավակնություն ունեցող անձի համար առաջացող սահմանափակումների շրջանակի համադրման մեթոդով՝ պարզելու համար, թե արդյոք տվյալ հիվանդությունը (վիճակը) համատեղելի է դատավորի գործառույթների հետ՝ հաշվի առնելով ֆիզիկական սահմանափակումներ ունեցող անձանց աշխատանքային պայմանների ողջամիտ հարմարեցման ուղղությամբ պետության պոզիտիվ պարտականությունը:

Ըստ այդմ՝ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում դատավորի պաշտոնի հետ Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով նախատեսված հիվանդությունների (վիճակների) համատեղելիության հարցին մոտենալ՝ տարբերակելով դատական ատյանների գործառույթային առանձնահատկությունները, որոնցով պայմանավորված՝ նշյալ ֆիզիկական-ֆիզիոլոգիական խնդիրներով անձանց՝ դատավորի պաշտոնում նշանակմամբ առաջացող ռիսկերն ունեն տարբեր ծավալներ, իսկ խելամիտ հարմարեցումների պատշաճ և լիարժեք կիրառմամբ կարող են չեզոքանալ, որպիսի հանգամանքներին Պատասխանողը չի անդրադարձել:

86. Սույն դիրքորոշման հիմքում Սահմանադրական դատարանը դնում է այն հանգամանքը, որ դատավորի պաշտոնում նշանակվելու կարևորագույն հատկանիշը հավակնորդի անձնային և մասնագիտական որակների համակցությունն է, որը ներառում է նաև նրա անձնական և մասնագիտական բարեվարքությունը: Այս ամենը կազմում է հավակնորդի մարդաբանական էությունը: Համապատասխանաբար՝ նշյալ հատկանիշներով պետք է գնահատվի հավակնորդի համապատասխանությունը դատավորի պաշտոնին, որից հետո միայն հավասարակշռվեն դատավորի գործառույթների կատարման համար ֆիզիկական-ֆիզիոլոգիական խոչընդոտները:

87. Մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանը հաշվի է առնում առաջին ատյանի դատարանի դատավորի գործառույթների հետևյալ

առանձնահատկությունները, որոնք ենթակա են մանրագնին վերլուծության՝ երկու ականջի կայուն լրիվ խլության կամ խուլիամրության ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կտրության հետ դրանց համատեղելիությունը որոշելու (հաստատելու կամ բացառելու) համար: Դրանք են՝ դատական նիստերի միանձնյա վարումը, կողմերի հետ անմիջական հաղորդակցումը և դրանցից ածանցվող տեղում կայացվող արձանագրային (բանավոր) որոշումների կայացումը, ինչպես նաև ապացույցները դատական նիստում անմիջականորեն հետազոտելը (այդ թվում՝ այնպիսի ապացույցներ, որոնք կարող են հետազոտվել բացառապես տեսողական և (կամ) լսողական գործառույթների իրացմամբ), կողմերին և դատավարության մյուս մասնակիցներին գործին վերաբերող հարցեր տալը, պատասխաններն արագ ընկալելը և դատավարական համարժեք գործողություններ կատարելը և այլն:

88. Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում հավելել, որ առաջին ատյանի դատարանը «փաստի» դատարան է, որտեղ գործը քննվում է ըստ էության և ողջ ծավալով, ինչը պայմանավորում է ապացուցման գործընթացի բազմադրվագությունը, ընթացքում ծագող օբյեկտիվ դժվարությունները և որպես հետևանք՝ դատավորի լրջագույն և տարօրոտ ծանրաբեռնվածությունը՝ հաշվի առնելով նաև դատական վարույթների տարատեսակներից յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունները:

89. Միևնույն ժամանակ, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ անկախ դատավարության տեսակից՝ առաջին ատյանի դատարանում քննվող գործերով ապացույցների հետազոտման գործընթացում դատավորի անմիջական և բազմակողմանի մասնակցությունն անհրաժեշտություն և էական հանգամանք է, որի համատեքստում դատավորի սոցիալական շփումը դատավարության մասնակիցների հետ ստանում է լուրջ բովանդակություն՝ պահանջելով հաղորդակցման համարժեք կարողություն:

90. Բացի դրանից, Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ արդարադատության մատչելիությունը և, միևնույն ժամանակ, «տեսանելիությունը» ենթադրում են բանավոր դատաքննությանը դատավորի մասնակցությանն առաջադրվող այնպիսի որակական չափանիշներ, ինչպիսիք են՝ ինքնավստահությունը, արդարադատություն գործադրելու անձնային կարողությունը, ինչը միանձնյա դատավորի կողմից իրականացվող բանավոր դատաքննության պարագայում գործընթացի ողջ ծանրությունը դնում է մեկ անձի վրա՝ նրա առողջական վիճակի բարվոքությունից բարձրացնելով դատավարության մասնակիցների և հանրության լեգիտիմ ակնկալիքի շեմը:

91. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում դատական նիստերը գերազանցապես կազմակերպվում են՝ առանց դատական նիստ հրավիրելու և, հետևաբար՝ մեծ մասամբ բացակայում է կողմերի հետ անմիջականորեն շփվելու և դատական նիստի կարգը միանձնյա ապահովելու անհրաժեշտությունը: Փոխարենը՝ վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում դատավորի պաշտոնի հավակնորդից ակնկալվող

հիմնական աշխատանքային հմտությունը դատական ակտին առաջադրվող պահանջների ապահովումն է:

92. Այս կապակցությամբ Սահմանադրական դատարանը կարևորում է Որոշման Հավելված N 1-ի վիճարկվող 15 և 16-րդ կետերով նախատեսված հիվանդություններից (վիճակներից) տառապող անձանց համապատասխանության չափանիշների մանրամասն ստուգումը, քանզի խնդրո առարկա հիվանդությունների (վիճակների) առկայությունը կարող է հաղթահարվել միայն բացառիկ բարձր կրթական և մտավոր կարողություններով ու նախընթաց աշխատանքային (այդ թվում՝ գիտական աշխատանքի) փորձառությամբ: Հակառակ պարագայում հանրային ծառայության սահմանադրական իրավունքի սոցիալական ներառականությունն ապահովելով հանդերձ՝ կվտանգվի պաշտպանության ենթակա մյուս սահմանադրաչափ շահը՝ պատշաճ և արդյունավետ դատական քննությունը՝ առաջ բերելով դատական իշխանության իրավասության և կարողունակության նկատմամբ հանրային վստահության անկում:

Բոլոր դեպքերում, Որոշման Հավելված N 1-ի վիճարկվող դրույթներում նշված հիվանդություններով (վիճակներով) տառապող հավակնորդի վերաբերյալ որոշման կայացումը պահանջում է անհատականացված մոտեցում և յուրաքանչյուր դեպքի հատուկ գնահատում՝ մերժելով հաշմանդամության վրա հիմնված ընդհանրական բացառությունները:

93. Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլիամրությամբ ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությամբ տառապող անձանց համար դատավորի պաշտոնում նշանակվելու բացարձակ արգելքի սահմանումը հետապնդվող սահմանադրաչափ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ միջոց չէ: Հետևապես՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով սահմանված՝ հանրային ծառայության անցնելու սահմանադրական իրավունքին կատարվող միջամտությունը չի համապատասխանում Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության սկզբունքին:

94. Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանն արժևորում է Սահմանադրության 4-րդ հոդվածով սահմանված՝ իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքով պայմանավորված՝ իրավասու մարմինների գործառության ինքնուրույնությունը և այդ համատեքստում Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ սահմանադրաչափ է համարում վերոքննարկյալ հիվանդություններով (վիճակներով) տառապող հավակնորդների նկատմամբ անհատական մոտեցում սահմանելիս ողջամիտ հայեցողության դրսևորման իրավազորությունը:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 68-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**:

1. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության՝ 2019 թվականի մայիսի 30-ի «Դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների ցանկը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տրամադրվող տեղեկանքի ձևը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տեղեկանք տրամադրելու կարգը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2007 թվականի հոկտեմբերի 11-ի N 1184-Ն որոշումը ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 685-Ն որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերն այնքանով, որքանով դրանցով սահմանվում է երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլիամրությամբ ու երկու աչքերի (քինոկուլյար) կուրությամբ տառապող անձանց համար դատավորի պաշտոնում նշանակվելու բացարձակ արգելք՝ ճանաչել Սահմանադրության 49 և 75-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

16 սեպտեմբերի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1796

4(121)2025

◆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՅ «ՀՀ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2019 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 30-Ի «ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ, ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ՏՐԱՄԱԴՐՎՈՂ ՏԵՂԵԿԱՆՔԻ ՁԵՎԸ, ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ՏԵՂԵԿԱՆՔ ՏՐԱՄԱԴՐԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ ՍԱՀՄԱՆԵԼՈՒ ԵՎ ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2007 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 11-Ի N 1184-Ն ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՒԺԸ ԿՈՐՑՐԱԾ ՃԱՆԱԶԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ԹԻՎ 685-Ն ՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՎԵԼՎԱԾ N 1-Ի 15 ԵՎ 16-ՐԴ ԿԵՏԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 16-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈ-1796 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով «ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ կառավարության 2019 թվականի մայիսի 30-ի «Դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների ցանկը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տրամադրվող տեղեկանքի ձևը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տեղեկանք տրամադրելու կարգը սահմանելու և ՀՀ կառավարության 2007 թվականի հոկտեմբերի 11-ի N 1184-Ն որոշումը ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 685-Ն որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի սեպտեմբերի 16-ի ՍԴՈ-1796 որոշմամբ (հատուկ կարծիքի ստորագրման պահին Սահմանադրական դատարանի որոշումը Սահմանադրական դատարանի www.concourt.am կայքում դեռևս հրապարակված չէ) որոշել է, որ նշված «(...) կետերն այնքանով, որքանով դրանցով սահմանվում է երկու ականջի կայուն լրիվ խլությանը կամ խուլիամրությանը ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությամբ տառապող անձանց համար դատավորի պաշտոնում նշանակվելու բացարձակ արգելք՝ ճանաչել Սահմանադրության 49-րդ և 75-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր»:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի սեպտեմբերի 16-ի ՍԴՈ-1796 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում եմ դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը՝ որոշման պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերի վերաբերյալ: Միաժամանակ հարկ եմ համարում նշել, որ սույն հատուկ կարծիքում նշված պատճառաբանությունները ներկայացվում են Սահմանադրական դատարանի նիստում քվեարկված որոշման պատճառաբանությունների հիման վրա:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալը՝ հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարանի դատավորը պարտավոր է մասնակցել քվեարկությանը և քվեարկել կողմ կամ դեմ Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը: Նույն հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-4-րդ և 7-րդ կետերով նախատեսված հարցերով որոշում կամ եզրակացություն ընդունելու օրվան հաջորդող տասնօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի դատավորը կարող է ներկայացնել հատուկ կարծիք որոշման կամ եզրակացության ինչպես եզրափակիչ, այնպես էլ պատճառաբանական մասի վերաբերյալ, որն անհապաղ հրապարակվում է Սահմանադրական դատարանի պաշտոնական կայքէջում, ինչպես նաև հրապարակվում է նորմատիվ իրավական ակտերի պաշտոնական հրապարակման օրենքով սահմանված կարգով և Սահմանադրական դատարանի տեղեկագրում:

Վերոգրյալ հոդվածի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը կողմ կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

Հաշվի առնելով նորմատիվ իրավական ակտերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ օրենքով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

1. Սահմանադրական դատարանի որոշման առանցքում երկու ականջի կայուն լրիվ խլությանը կամ խուլիամրությանը ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությանը տառապող անձանց համար դատավորի պաշտոնում նշանակվելու բացարձակ արգելքի սահմանադրականության ստուգման հարցն է, և Սահմանադրական դատարանը որոշմամբ ներկայացված պատճառաբանությունների հիման վրա եկել է այն եզրահանգման, որ «Դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների ցանկը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տրամադրվող տեղեկանքի ձևը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տեղեկանք տրամադրելու կարգը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2007 թվականի հոկտեմբերի 11-ի Ն 1184-ն որոշումը ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 685-Ն որոշման (այսուհետ՝ Որոշում) հավելված 1-ի 15-րդ և 16-րդ կետերն այնքանով, որքանով դրանցով սահմանվում է երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլիամրությամբ ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությամբ տառապող անձանց համար դատավորի պաշտոնում նշանակվելու բացարձակ արգելք՝ ճանաչել Սահմանադրության 49-րդ և 75-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր:

Անդրադառնալով վիճարկվող դրույթների վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի պատճառաբանություններին և դրանց հիման վրա տրված եզրահանգմանը՝ հարկ եմ համարում նշել հետևյալը.

Սահմանադրության 49-րդ հոդվածը երաշխավորում է յուրաքանչյուր քաղաքացու՝ ընդհանուր հիմունքներով հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը, որի իրականացման մանրամասները սահմանվում են օրենքով:

Սահմանադրական նշված կարգավորումից հետևում է, որ հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը երաշխավորված է միայն Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների համար: Ընդ որում, նշված իրավունքը քաղաքացիների համար պետք է ապահովվի առանց խտրականության՝ ապահովելով հանրային ծառայության անցնելու հավասար հասանելիություն: Հատկանշական է, որ անձի կողմից հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի կենսագործումը պայմանավորված է մի շարք նախապայմաններով: Այսպես՝ սահմանադիրը, առաջնորդվելով հանրային ծառայության համակարգի բազմօրինակությամբ և դրա առանձին բաղադրիչների առանձնահատկություններով, հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի իրացման նախապայմանների, կարգի և այլ մանրամասների կարգավորումը վերապահել է օրենսդրին: Հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը կաշկանդված է օրենքով նախատեսված համապատասխան չափանիշներով, ինչպիսիք են անձի տարիքը, կրթությունը, բարեվարքությունը, մասնագիտական արժանիքները, առողջական վիճակը և այլն:

Միաժամանակ, հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը ևս, հանդիսանալով որպես քաղաքացու հիմնական իրավունք, օրենքով սահմանված դեպքերում կարող է ենթարկվել սահմանափակումների: Մասնավորապես՝ «Հանրային ծառայության անցնելու մասին» ՀՀ օրենքի իրավակարգավորումներից հետևում է,

որ հանրային ծառայության անցնելու իրավունք չունի այն անձը, որը տառապում է այնպիսի հիվանդությամբ, որը հանրային ծառայության տվյալ պաշտոնի նշանակվելու դեպքում կարող է խոչընդոտել իր լիազորությունների իրականացմանը, իսկ նշված հիվանդությունների ցանկը հաստատում է Կառավարությունը՝ հաշվի առնելով հանրային ծառայության տվյալ տեսակի առանձնահատկությունները (14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետ, նույն հոդվածի 3-րդ մաս): Ի կենսագործումն նշված դրույթի՝ հանրային ծառայության առանձին տեսակները կարգավորող օրենքներով և դրանց հիման վրա ընդունված ենթաօրենսդրական ակտերով սահմանվել են հանրային ծառայողի հոգեկան և ֆիզիկական առողջությանն առաջադրվող մի շարք չափանիշներ, որոնց չբավարարելու դեպքում անձի կողմից հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի իրացման հնարավորությունը բացառվում է: Իսկ կոնկրետ հիվանդությունների ցանկը յուրաքանչյուր դեպքում պայմանավորված է հանրային ծառայության տվյալ տեսակի կամ պաշտոնի բնույթով և գործառությանն առանձնահատկությամբ:

Այս առումով բացառություն չեն կազմում նաև դատավորի կարգավիճակին առաջադրվող չափանիշները, ինչը նույնպես պայմանավորված է հանրային ծառայության տվյալ պաշտոնի գործառությանն առանձնահատկություններով և սահմանադրի կողմից դատական մարմիններին առաջադրված նպատակների արդյունավետ իրագործման հրամայականով:

Սահմանադրության 162-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան: Իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ արդարադատության իրականացմանը որևէ միջամտություն արգելվում է:

Իսկ Սահմանադրության 166-րդ հոդվածի 9-րդ մասի համաձայն՝ դատավորների ընտրությանը և նշանակմանը վերաբերող մանրամասները սահմանվում են Սահմանադրական դատարանի մասին օրենքով և Դատական օրենսգրքով:

Միաժամանակ օրենսդրի կողմից դատավորի պաշտոնին առաջադրվող սահմանափակումների շարքում, ի թիվս այլնի, նախատեսվել են նաև դատավորի առողջական վիճակին առնչվող նախապայմաններ:

Այսպես, «ՀՀ դատական օրենսգրք» սահմանադրական օրենքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝

«1. Դատավոր չի կարող նշանակվել այն անձը՝

3) որն ունի դատավորի պաշտոնում նշանակվելուն, նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդություն կամ վիճակ.»:՝

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝

«2. Դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդությունների և վիճակների ցանկը, ինչպես նաև սույն օրենսգրքով նախատեսված բժշկական զննության իրականացման կարգը սահմանում է Կառավարությունը»:՝

Նույն սահմանադրական օրենքի 113-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝

«4. Եթե առերևույթ առկա է դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդություն կամ վիճակ, ապա Բարձրագույն դատական խորհուրդը կազմակերպում է դատավորի թեկնածուի հավակնորդի կամ դատավորի թեկնածուի բժշկական զննությունը սույն օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված կարգի համաձայն (...):»

Ի կատարումն վկայակոչված իրավակարգավորումների՝ Կառավարության Որոշմամբ, ի թիվս այլնի, նախատեսվել է նաև դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդությունների և վիճակների սպառիչ ցանկը, որոնցում, ի թիվս այլնի նախատեսվել է նաև հետևյալը.

«15. Երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն (H91)

16. Երկու աչքերի (քիսոկույար) կուրություն (H54.0)»:

Համապատասխանաբար, «ՀՀ դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 159-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետով, որպես դատավորի լիազորությունների դադարման հիմք, նախատեսվել է հետևյալը.

«2. Դատավորի լիազորությունները Բարձրագույն դատական խորհրդի որոշմամբ դադարեցվում են, եթե նա՝

(...)

4) ունի դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդություն կամ վիճակ, որի հետևանքով այլևս ի վիճակի չէ կատարելու դատավորի լիազորությունները կամ հրաժարվել է անցնել սույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված պարտադիր բժշկական զննությունը»:

Այսպիսով, դատավորի իրավական կարգավիճակի բաղկացուցիչ մաս են կազմում նաև վերջինիս առողջական վիճակին առաջադրվող համապատասխան չափանիշները, որոնց բավարարումը դատավորի պաշտոն զբաղեցնելու նախապայման է: Նման չափանիշների սահմանումն ինքնանպատակ չէ. այն միտված է երաշխավորելու դատավորի պաշտոնից բխող գործառույթների արդյունավետ և լիարժեք իրականացումը: Այս առումով ընդհանուր սկզբունքն այն է, որ դատավորի առողջությանն առնչվող որևէ հիվանդություն կամ վիճակ չպետք է խոչընդոտ հանդիսանա դատավորի պարտականությունների պատշաճ իրականացման համար և այդպիսով՝ բացասական ազդեցություն գործի արդարադատության իրականացման գործընթացի վրա: Ըստ այդմ՝ դատավորի առողջության առնչությամբ կոնկրետ չափանիշների սահմանումը բխում է ինչպես արդարադատության հանրային շահի երաշխավորման, այնպես էլ անձանց՝ արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների ապահովման հրամայականից, քանի որ արդարադատություն իրականացնելու սահմանադրական բացառիկ առաքելությամբ օժտված դատավորի առողջական վիճակն ուղղակիորեն կարող է ազդել արդարադատության իրականացման գործընթացի վրա:

Այդուհանդերձ, դատավորի պաշտոնի զբաղեցման օրենսդրական սահմանափակումները պետք է լինեն իրավաչափ և համահունչ համաչափության և խտրականության արգելքի սահմանադրական սկզբունքներին: Մասնավորապես՝ դատավորի պաշտոնում նշանակվելու իրավունքը պետք է սահմանափակվի ոչ թե

սուկ որևէ հիվանդության և վիճակի առկայության փաստի, այլ դրանց՝ դատավորի լիազորությունների իրականացմանը խոչընդոտելու ուժով: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր դեպքում խոչընդոտող հիվանդությունների կամ վիճակների ցանկի սահմանումը պետք է պայմանավորված լինի դատավորի պաշտոնից բխող գործառնությանին առանձնահատկություններով:

Նշվածի համատեքստում կարևոր է նկատի ունենալ, որ խնդրո առարկա հիվանդությունների, վիճակների առկայության փաստը հիմք է հանդիսանում դատավորի պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքի սահմանափակման համար նաև այն հանգամանքի հաշվառմամբ, որ դրանք ենթակա չեն ամբողջությամբ ուղղման կամ հարմարեցման համապատասխան միջավայրային գործոնների ստեղծման միջոցով: Բոլոր այն իրավիճակներում, երբ անձի հաշմանդամության առանձնահատկություններին համարժեք հնարավոր է համապատասխան միջավայրային գործոնների ապահովում՝ այն պետք է տեղ գտնի ինչպես հաշմանդամների իրավունքների պաշտպանության նկատառումով, այնպես էլ հնարավոր խտրական վերաբերմունքի դրսևորումներից խուսափելու նպատակով: Սակայն, միաժամանակ, այն բոլոր իրավիճակներում, երբ անձի հիվանդությունը կամ հաշմանդամությունը հանգեցնում են անձի՝ համապատասխան պաշտոնից բխող գործառնությունների իրականացման անհնարինության, ապա դա ինքնին իրավաչափ հիմք է առաջացնում կոնկրետ պաշտոնի զբաղեցման անհնարինության համար:

Վերոնշյալ օրենսդրական կարգավորումներից հետևում է, որ «Դատական օրենսգիրք» սահմանադրական օրենքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիման վրա Կառավարության կողմից սպառիչ սահմանվել է դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, ինչպես նաև նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդությունների և վիճակների ցանկը, որոնց շարքին է դասվում, ի թիվս այլնի, երկու ականջի կայուն լրիվ խլությունը կամ խուլհամրությունը և երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությունը:

Սահմանադրական դատարանը նշված կարգավորման՝ Սահմանադրությանը հակասելու եզրահանգման հիմքում, ի թիվս այլնի, դրել է հետևյալ պատճառաբանությունները.

Նախ, Սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով վիճարկվող դրույթներին, արձանագրել է երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլհամրություն և երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրություն ունեցող անձանց կողմից դատավորի պաշտոն ստանձնելու խնդրահարույց լինելը՝ հիմքում դնելով հետևյալ պատճառաբանությունները.

- «49. (...) Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ առողջական վիճակով պայմանավորված՝ աշխատանքային (ծառայողական) սահմանափակումներն ինքնին սահմանադրականության խնդիր չեն հարուցում այնքանով, որքանով հետապնդում են տվյալ պաշտոնով (հաստիքով) նախատեսված **գործառնությունները պարզաճ և արդյունավետ կատարելու նպատակ**»,

- «56. Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ այնքանով, որքանով երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլհամրությունն ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությունն **էականորեն կոժվարացնեն**, իսկ առանց հատուկ

տեխնիկական միջոցների օգտագործման՝ նման առողջական խնդիրներ ունեցող անձի համար ընդհուպ **անհնարին կդարձնեն դատավորի գործառույթների կատարումը**՝ այդպիսով կասկածի տակ դնելով դատարանի՝ որպես արդարադատություն իրականացնելու բացառիկ գործառույթ իրականացնող սահմանադրական ինստիտուտի, արդյունավետությունը, և որպես հետևանք՝ անձի՝ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման ապահովման պետության պոզիտիվ պարտականությունը, Որոշման 15-րդ և 16-րդ կետերով նշյալ հիվանդություններով (վիճակներով) տառապող անձանց՝ **դատավորի պաշտոնին նշանակվելու արգելքը պիտանի է** այդ արգելքի սահմանմամբ հետապնդվող սահմանադրաչափ նպատակին հասնելու համար»:

- «87. (...) Սահմանադրական դատարանը հաշվի է առնում Առաջին ատյանի դատարանի դատավորի գործառույթների հետևյալ առանձնահատկությունները, որոնք ենթակա են մանրագնին վերլուծության երկու ականջի կայուն լրիվ խլության կամ խուլիամրության ու երկու աչքերի (քիսոկույար) կտրության հետ դրանց համատեղելիությունը որոշելու (հաստատելու կամ բացառելու) համար: Դրանք են՝ **դատական նիստերի միանձնյա վարումը, կողմերի հեղա անմիջական կոմունիկացիան և դրանցից ածանցվող՝ տեղում կայացվող արձանագրային (բանավոր) որոշումների կայացումը, ինչպես նաև ապացույցները դատական նիստում անմիջականորեն հետազոտելը (այդ թվում այնպիսի ապացույցներ, որոնք կարող են հետազոտվել բացառապես տեսողական և (կամ) լսողական գործառույթների իրացմամբ), կողմերին և դատավարության մյուս մասնակիցներին գործի վերաբերող հարցեր տալը, պատասխաններն արագ ընկալելը և դատավարական համարժեք գործողություններ կատարելը և այլն**,

- «89. (...) Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ անկախ դատավարության տեսակից՝ Առաջին ատյանի դատարանում քննվող գործերով ապացույցների հետազոտման գործընթացում **դատավորի անմիջական և բազմակողմանի մասնակցությունն անհրաժեշտություն և էական հանգամանք է**, որի համատեքստում դատավորի սոցալական շփումը դատավարության մասնակիցների հետ ստանում է լուրջ բովանդակություն՝ պահանջելով կոմունիկացիայի համարժեք կարողություն»,

- «90. (...) Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ արդարադատության մատչելիությունը և, միևնույն ժամանակ, «տեսանելիությունը» ենթադրում են **բանավոր դատաքննությանը դատավորի մասնակցությանն առաջադրվող այնպիսի որակական չափանիշներ, ինչպիսիք են՝ ինքնավստահությունը, արդարադատությունը գործադրելու անձնային կարողությունը, ինչը միանձնյա դատավորի կողմից իրականացվող բանավոր դատաքննության պարագայում գործընթացի ողջ ծանրությունը դնում է մեկ անձի վրա**՝ բարձրացնելով նրա առողջական վիճակի բարվոքությունից դատավարության մասնակիցների և հանրության լեգիտիմ ակնկալիքի շեմը»:

Միաժամանակ Սահմանադրական դատարանը վիճարկվող դրույթներով սահմանված հիվանդություններն (վիճակներն) ունեցող անձանց կողմից դատավորի պաշտոնի ստանձնման հնարավորություն նախատեսելը հիմնավորել է հետևյալ պատճառաբանություններով.

- «66. Դատարանի գործառույթներն իրականացնում է միաձնյա դատավորը կամ կոլեգիալ դատական կազմը: Ընդ որում, **առաջին արյանի դատարանում գործերը քննվում են որպես կանոն միանձնյա՝ բանավոր եղանակով և մրցակցային ընթացակարգով, իսկ Վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում՝ մեծամասամբ առանց դատական նիստի հրավիրելու (համապատասխանաբար առանց դատավարության սուբյեկտների ֆիզիկական ներգրավման) և կոլեգիալ**,

- «85. (...) Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Որոշման 15-րդ և 16-րդ կետերով սահմանված, ինչպես նաև ցանկացած հիվանդության (վիճակի)՝ դատավորի գործառույթների իրացմանը խոչընդոտելու հնարավորությունը գնահատելիս անհրաժեշտ է ղեկավարվել **դատական յուրաքանչյուր արյանի սահմանադրաիրավական գործառույթների** և տվյալ հիվանդությամբ (վիճակով) դատավորի պաշտոնի հավակնություն ունեցող անձի համար առաջացող սահմանափակումների շրջանակի համադրման մեթոդով՝ պարզելու համար, թե արդյոք տվյալ հիվանդությունը (վիճակը) համատեղելի է դատավորի գործառույթների հետ՝ հաշվի առնելով ֆիզիկական սահմանափակումներ ունեցող անձանց աշխատանքային պայմանների ողջամիտ հարմարեցման ուղղությամբ պետության պոզիտիվ պարտականությունը»,

- «91. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ **Վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում դատական նիստերը գերազանցապես կազմակերպվում է՝ առանց դատական նիստի հրավիրելու և, հետևաբար, մեծամասամբ բացակայում է կողմերի հետ անմիջականորեն շփվելու և դատական նիստի կարգը միանձնյա ապահովելու անհրաժեշտությունը**: Փոխարենը՝ Վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում դատավորի պաշտոնի հավակնորդից ակնկալվող հիմնական աշխատանքային հմտությունը դատական ակտին առաջադրվող պահանջների ապահովումն է»,

- «86. (...) դատավորի պաշտոնում նշանակվելու կարևորագույն հատկանիշը հավակնորդի **անձնային և մասնագիտական որակների համակցությունն է**, որը ներառում է նաև նրա անձնական և մասնագիտական բարեվարքությունը: Այս ամենը կազմում է հավակնորդի մարդաբանական էությունը: Համապատասխանաբար, նշյալ հատկանիշներով պետք է գնահատվի հավակնորդի համապատասխանությունը դատավորի պաշտոնին, որից հետո միայն կշռվեն դատավորի գործառույթների կատարման համար ֆիզիկական-ֆիզիոլոգիական խոչընդոտները»,

- «92. (...) խնդրո առարկա հիվանդությունների (վիճակների) առկայությունը կարող է **փոխհատուցվել միայն բացառիկ բարձր կրթական և մտավոր կարողություններով ու նախընթաց աշխատանքային (այդ թվում գիտական աշխատանքի) փորձով**»:

Այսպիսով, վերոնշյալ պատճառաբանություններից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանը մի կողմից՝ վիճարկվող դրույթներով նախատեսված՝ հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի սահմանափակումը դիտարկել է իրավաչափ՝ կարևորելով դատավորի պաշտոնով (հաստիքով) նախատեսված գործառույթները պատշաճ և արդյունավետ կատարելու նպատակը, միաժամանակ նշելով, որ այնքանով, որքանով երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրությունն ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությունն էականորեն կդժվարացնեն, ընդհուպ անհնարին կդարձնեն դատավորի գործառույթների կատարումը, այդպիսով կասկածի տակ կորվի դատարանի՝ որպես արդարադատություն իրականացնելու բացառիկ գործառույթ իրականացնող սահմանադրական ինստիտուտի արդյունավետությունը:

Իսկ մյուս կողմից՝ Սահմանադրական դատարանը վիճարկվող դրույթներով նախատեսված արգելքը դիտարկել է Սահմանադրությանը հակասող և հնարավոր համարել երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրությունն ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրություն ունեցող անձանց կողմից դատավորի պաշտոնի ստանձնումը՝ դրա հիմքում դնելով նշված հիվանդություններն (վիճակներն) ունեցող անձանց «բարձր կրթական և մտավոր կարողություններով ու նախընթաց աշխատանքային (այդ թվում գիտական աշխատանքի) փորձ» ունենալու հանգամանքը, ֆիզիկական սահմանափակումներ ունեցող անձանց աշխատանքային պայմանների ողջամիտ հարմարեցման ուղղությամբ պետության պոզիտիվ պարտականությունը և դատական յուրաքանչյուր ատյանի սահմանադրաիրավական գործառույթներով պայմանավորված առանձնահատկությունները, հատկապես կարևորելով Վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում դատական նիստերը գերազանցապես առանց դատական նիստ հրավիրելու հանգամանքը և կողմերի հետ անմիջականորեն շփվելու և դատական նիստի կարգը միանձնյա ապահովելու անհրաժեշտության բացակայությունը:

Նկատի ունենալով վիճարկվող դրույթների առնչությամբ Սահմանադրական դատարանի կողմից տրված վերոնշյալ պատճառաբանությունները՝ հարկ եմ համարում դրանք քննարկման առարկա դարձնել՝ ելնելով դատավորի գործառույթներով պայմանավորված առանձնահատկություններից:

Այսպես՝ դատավորի աշխատանքը պահանջում է մի շարք հմտություններ. նշված հմտությունները ենթակա են դրսևորման ինչպես դատական նիստի ընթացքում, այնպես էլ դատական նիստից դուրս՝ աշխատանքի կազմակերպման ընթացքում: Իմ գնահատմամբ՝ քննարկվող հիվանդությունների առկայությունը կարող է խոչընդոտել այդ գործընթացին՝ հանգեցնելով դատական քննության, արդարադատության իրականացման որակի նվազման: Մասնավորապես՝ նշված պայմաններում դատավորի կողմից գործի քննության իրականացումը կարող է առաջացնել մի շարք խնդիրներ, այն է՝ երկխոսության բարդություններ, կողմերի դիրքորոշումները, փաստերի ներկայացումը, վկաների վկայությունները լիարժեքորեն լսելու անկարողություն, ինչը խնդրահարույց է փաստերի ճիշտ ընկալման, մեկնաբանության, ներքին համոզմունք ձևավորելու տեսանկյունից և

հաճախ կարող է հանգեցնել արդարադատության ոչ պատշաճ իրականացման: Իսկ երկու աջքերի կուրությունն իր հերթին կարող է խոչընդոտել դատավորի կողմից փաստերը հավաստող փաստաթղթերի, ապացույցների ինքնուրույն վերլուծությանը, ինչը կարող է հանգեցնել ներքին համոզմունքի սխալ ձևավորման, գործի փաստերից չբխող վճիռների, դատավճիռների, որոշումների կայացման: Ավելին՝ Սահմանադրական դատարանն իր որոշմամբ ևս կարևորել է դատարանների կողմից իրականացվող դատավարական գործառույթները, մասնավորապես՝ առաջին ատյանի դատարանի պարագայում առանձնացրել է այն գործառույթները, որոնք ենթակա են մանրազնին վերլուծության երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլհամրությունն ու երկու աջքերի (բինոկուլյար) կուրություն ունեցող անձանց կողմից դատավորի պաշտոնի ստանձնման դեպքում: Ի թիվս այլնի, այդպիսի գործառույթներ է դիտարկել դատական նիստերի միանձնյա վարումը, կողմերի հետ անմիջական կոմունիկացիան և դրանցից ածանցվող՝ տեղում կայացվող արձանագրային (բանավոր) որոշումների կայացումը, ինչպես նաև ապացույցները դատական նիստում անմիջականորեն հետազոտելը (այդ թվում այնպիսի ապացույցներ, որոնք կարող են հետազոտվել բացառապես տեսողական և (կամ) լսողական գործառույթների իրացմամբ), կողմերին և դատավարության մյուս մասնակիցներին գործին վերաբերող հարցեր տալը, պատասխաններն արագ ընկալելը և դատավարական համարժեք գործողություններ կատարելը և այլն:

Ելնելով վերոնշյալից՝ կարծում եմ, որ նշված պայմաններում անձի միայն «բարձր կրթական և մտավոր կարողություններ ու նախընթաց աշխատանքային (այդ թվում՝ գիտական աշխատանքի) փորձ» ունենալը չի կարող բավարար հիմք հանդիսանալ վերոնշյալ դատավարական գործողությունների կատարման առնչությամբ այդ հիվանդությունների (վիճակների) հիմքով հարուցված խոչընդոտները հաղթահարելու համար: Ավելին՝ ինչպես արդեն վերը նշվեց դատավարական գործողությունների կատարման պարագայում խիստ կարևորվում է դատավորի կողմից լսելու և տեսնելու կարողությունը, իսկ դրանց բացակայությունը կարող է էականորեն դժվարացնել, ընդհուպ անհնարին դարձնել դատավորի կողմից դատավարական գործողությունների կատարումը, որպիսի պայմաններում «բարձր կրթական և մտավոր կարողություններ ու նախընթաց աշխատանքային (այդ թվում՝ գիտական աշխատանքի) փորձ» ունեցող անձն իր բարձր մասնագիտական հմտությունները դրսևորելու հնարավորություն չի ունենա:

Բացի այդ, դատավորի՝ որոշակի հիվանդություններով տառապելու հետևանքով իր պաշտոնական լիազորությունների կատարման անընդունակությունը բացասաբար կարող է անդրադառնալ ոչ միայն դատավորի ներքին համոզմունքի ձևավորման, գործերի պատշաճ ուսումնասիրման, ըստ այդմ նաև՝ դատական ակտերի կայացման վրա, այլ նաև՝ դրանով պայմանավորված այն իր բացասական ազդեցությունը կարող է թողնել այլ անձանց իրավունքների և պարտականությունների իրականացման վրա՝ հանգեցնելով արդար դատաքննության և արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքների խախտման և կողմերի հավասարության իրավունքի խաթարման: Ուստի երկու ականջի կայուն

լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրություն ունեցող անձանց դատավորի պաշտոնին նշանակելու հնարավորություն տալը կարող է հանգեցնել մասնավոր և հանրային շահերի բախման. մասնավորապես՝ մի կողմից նախապատվություն տալով մասնավոր շահին և դատավորի պաշտոնին նշանակելով նշված հիվանդություններն (վիճակներն) ունեցող անձին՝ արդարադատություն հայցող անձինք կարող են հայտնվել ոչ բարենպաստ իրավիճակում: Բացի այդ, կարծում եմ, որ արդարադատություն հայցող սուբյեկտները չեն կարող գտնվել առավել նվազ կամ բացասական իրավիճակում՝ պայմանավորված իրենց գործը քննող դատավորի կողմից իր պաշտոնեական լիազորությունների կատարման անընդունակությամբ կամ թերի ընդունակությամբ: Նշված հանգամանքը կարող է հանգեցնել արդարադատության հանրային շահի կենսագործման խաթարմանը և դատական համակարգի նկատմամբ հասարակական վստահության կորստի, ուստի իրավաչափ չէ մասնավոր շահի արժևորմամբ անտեսել արդարադատության հանրային շահը: Նման պայմաններում գտնում եմ, որ երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրություն ունեցող անձանց տվյալ հիվանդությունների առկայության հիմքով հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի սահմանափակումը, այն է՝ դատավորի պաշտոնում նշանակվելու արգելք սահմանելն իրավաչափ է՝ նկատի ունենալով, որ օրենսդրի կողմից սահմանվել է հավասարակշռություն նշված հիվանդություններն (վիճակներն) ունեցող անձանց սահմանափակվող՝ հանրային ծառայության անցնելու հիմնական իրավունքի և հանրային շահի միջև. այլ կերպ ասած՝ տվյալ անձանց հիմնական իրավունքին միջամտությունը համարժեք է սահմանափակվող հիմնական իրավունքի նշանակությանն ու կշռին: Ավելին՝ Սահմանադրական դատարանը ևս գտել է, որ Որոշման 15-րդ և 16-րդ կետերով նախատեսված հիվանդություններով (վիճակներով) տառապող անձանց՝ դատավորի պաշտոնին նշանակվելու արգելքը պիտանի է այդ արգելքի սահմանմամբ հետապնդվող սահմանադրաչափ նպատակին հասնելու համար, այնքանով, որքանով երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրությունն ու երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությունն էականորեն կոժվարացնեն, իսկ առանց հատուկ տեխնիկական միջոցների օգտագործման՝ նման առողջական խնդիրներ ունեցող անձի համար ընդհուպ անհնարին կդարձնեն դատավորի գործառնությունների կատարումը:

Եվ թեև պետության պոզիտիվ պարտականությունն է հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար համապատասխան միջավայրային հարմարեցումների ապահովումը հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում, այդ թվում նաև՝ դատավարական ընթացակարգի իրականացման առնչությամբ, այդուհանդերձ՝ դատավարական ընթացակարգի պատշաճ և արդյունավետ ապահովման համար խիստ կարևոր է նման միջավայրային հարմարեցումները ոչ միայն նման հիվանդություն (վիճակ) ունեցող անձանց համար, այլ նաև՝ արդարադատության շահառուների համար, քանի որ նման հիվանդություն (վիճակ) ունեցող դատավորի կողմից դատավարական գործողությունների իրականացումն ուղղակիորեն հետևանք են առաջացնելու արդարադատություն հայցող անձանց համար:

Հետևաբար երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն ու երկու աչքերի (քինոկույար) կուրություն ունեցող անձանց դատավորի պաշտոնում նշանակման հնարավորություն ընձեռելիս չպետք է անտեսել նաև արդարադատություն հայցող անձանց շահերը: Ելնելով վերոնշյալից՝ գտնում են, որ այն բոլոր իրավիճակներում, երբ անձի հիվանդության (վիճակի) առանձնահատկություններն այնպիսին են, որ օբյեկտիվորեն անհնար է դրանք համատեղել համապատասխան պաշտոնից բխող գործառույթների իրականացման հետ, այդ թվում նաև՝ համապատասխան միջավայրային գործոնների ստեղծմամբ, ակնհայտորեն իրավաչափ հիմք է ստեղծվում կոնկրետ պաշտոնի զբաղեցման անհնարինության համար, ինչը ոչ թե խտրական վերաբերմունքի դրսևորում է, այլ օբյեկտիվ հանգամանքներով պայմանավորված՝ իրավաչափ տարբերակում:

Բացի այդ, հարկ են համարում նաև նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, ինչպես նաև նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդությունների կամ վիճակների ցանկը հստակ է, ինչը կարևոր երաշխիք է կամայականությունների, անհիմն տարբերակումների, խտրական վերաբերմունքի դրսևորման և նույնօրինակ իրավիճակների տարատեսակ մեկնաբանությունների բացառման համար: Ավելին՝ դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, ինչպես նաև նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդությունների կամ վիճակների հստակ ցանկից հետևում է, որ ականջի խլության կամ խուլիամրության և աչքերի (քինոկույար) կուրության մասնակի դրսևորումը չի կարող հիմք հանդիսանալ դատավորի պաշտոնի նշանակման արգելքի համար, ուստի տվյալ անձինք զրկված չեն հավակնելու դատավորի պաշտոնում նշանակմանը:

Միաժամանակ անդրադառնալով Որոշմամբ սահմանված՝ դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, ինչպես նաև նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդությունների կամ վիճակների ցանկին՝ հարկ են համարում նշել որ տվյալ որոշմամբ ամրագրվել են խոչընդոտող այլ հիվանդություններ (վիճակներ) ևս: Նման պայմաններում հիմք ընդունելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 68-րդ հոդվածի 10-րդ մասը, որի համաձայն՝ որևէ նորմատիվ իրավական ակտի սահմանադրականությունը որոշելիս Սահմանադրական դատարանը պարզում է նաև այդ ակտի վիճարկվող դրույթի հետ համակարգային առումով փոխկապակցված տվյալ ակտի այլ դրույթների սահմանադրականությունը, ապա Սահմանադրական դատարանի կողմից քննարկվող որոշմամբ եկած եզրահանգման պայմաններում հարց է առաջանում, թե ինչով է պայմանավորված դատավորի պաշտոնում միայն այն անձանց նշանակվելու հնարավորություն ընձեռելը, որոնք ունեն երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն ու երկու աչքերի (քինոկույար) կուրություն: Ավելին՝ քննարկվող Որոշմամբ սահմանված հիվանդությունների (վիճակների) ցանկի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ դրանում առկա են նաև այնպիսի հիվանդություններ (վիճակներ), որոնք ի տարբերություն երկու ականջի կայուն լրիվ խլության կամ խուլիամրության ու երկու աչքերի (քինոկույար) կուրության հիվանդության (վիճակի)՝ դատավորի կողմից դատավարական

գործառույթների իրականացման առումով, իմ գնահատմամբ, չեն կարող խոչընդոտներ հարուցել: Մասնավորապես՝ այդպիսի հիվանդություններ (վիճակներ) կարող են համարվել քննարկվող Որոշման հավելված N 1-ի 6-րդ, 7-րդ, 9-րդ և 13-րդ կետերով սահմանված հիվանդությունները (վիճակները):

Ողջ վերոգրյալից հետևում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, ինչպես նաև նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդությունների կամ վիճակների ցանկում նշված հիվանդություններից (վիճակներից) որևէ մեկը, եթե կարող է լրիվ խոչընդոտ հանդիսանալ դատավորի գործառույթների իրականացմանը, ապա այդ հիվանդությունները (վիճակները) հենց նրանք են, որոնք սահմանված են Որոշման հավելված N 1-ի 15-րդ և 16-րդ կետերով, այն է՝ երկու ականջի կայուն լրիվ խլությունը կամ խուլիամրությունը ու երկու աչքերի (թինոկուլյար) կուրությունը:

Բացի վերոնշյալից, նկատի ունենալով վիճարկվող դրույթների առնչությամբ Սահմանադրական դատարանի կողմից տրված պատճառաբանությունները՝ Վերաքննիչ և Վճռաբեկ ատյանների դատարանների կողմից բողոքները ոչ միանձնյա և առանց դատական նիստ հրավիրելու քննության վերաբերյալ, հարկ եմ համարում անդրադառնալ և քննարկման առարկա դարձնել Վերաքննիչ և Վճռաբեկ ատյանների դատարանների կողմից բողոքների քննության կարգի վերաբերյալ համապատասխան կարգավորումները:

Այսպես՝ վարչական դատավարության մասով օրենսդրի կողմից սահմանված դատավարական կարգավորումները հետևյալն են. ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ դատարանում գործի դատաքննությունն իրականացվում է վարչական դատարանում դատաքննության իրականացման կանոններին համապատասխան՝ նույն հոդվածի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ: Նույն օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատաքննությունը վարչական դատարանում անցկացվում է **դատական նիստերի միջոցով**՝ վարչական դատարանի շենքում դրա համար հատուկ նախատեսված տեղում (այսուհետ՝ դատական նիստերի դահլիճ): Հարկ է նշել, որ նույն օրենսգրքի 18-րդ գլխի 117-րդ հոդվածով սահմանվել են այն կոնկրետ դեպքերը, որոնց պարագայում գործերի քննությունն իրականացվում է գրավոր ընթացակարգով: Նույն օրենսգրքի 142.1-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ նույն օրենսգրքի 18-րդ գլխով նախատեսված կարգով կայացված դատական ակտերի վերանայման դեպքում վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքի քննության **ցանկացած փուլում կարող է որոշում կայացնել վերաքննիչ բողոքը գրավոր ընթացակարգով քննելու մասին**:

Իսկ Վճռաբեկ դատարանի մասով օրենսդրական կարգավորումները հանգում են հետևյալին. ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանը վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի դեմ ներկայացված և վարույթ ընդունված վճռաբեկ բողոքները քննում և դրանց վերաբերյալ որոշումները կայացնում է **գրավոր ընթացակարգով, բացառությամբ** այն դեպքերի, երբ վճռաբեկ դատարանը եկել է եզրահանգման, որ

անհրաժեշտ է վճարել բողոքի քննությունն իրականացնել դատական նիստում:

Փաստորեն՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումների համաձայն՝ վերաքննիչ ատյանում գործերի քննության կարգը իրականացվում է վարչական դատարանում դատաքննության իրականացման կանոններին համապատասխան, այն է՝ դատական նիստերի միջոցով, իսկ նույն օրենսգրքով սահմանված կոնկրետ գործերի (այն է՝ նույն օրենսգրքի 18-րդ գլխի 117-րդ հոդվածով գործերի) դեպքում միայն Վերաքննիչ դատարանը գործի քննության ցանկացած փուլում կարող է որոշում կայացնել վերաքննիչ բողոքը գրավոր ընթացակարգով քննելու մասին: Մինչդեռ, Վճարել ատյանի պարագայում ընդհանուր կանոնն այն է, որ վճարել բողոքների քննությունն իրականացվում է գրավոր ընթացակարգով, մինչև այն պահը, երբ վճարել դատարանը կգա այն եզրահանգման, որ անհրաժեշտ է վճարել բողոքի քննությունն իրականացնել դատական նիստում: Այսինքն՝ վերոնշյալ կարգավորումներից հետևում է, որ բոլոր դեպքերում (բացառությամբ միջանկյալ դատական ակտերի դեմ բերված բողոքների) Վերաքննիչ դատարանում գործերի քննությունն իրականացվում է դատական նիստերի միջոցով և միայն օրենսգրքով սահմանված կոնկրետ դեպքերում Վերաքննիչ դատարանը կարող է որոշում կայացնել գործի գրավոր կարգով քննության մասին, իսկ Վճարել դատարանի առնչությամբ օրենսդիրը թեև որպես կանոն սահմանել է գործերի քննության իրականացում գրավոր կարգով, այնուամենայնիվ չի բացառել նաև Վճարել դատարանի կողմից անհրաժեշտությունն առաջանալու դեպքում գործերի քննությունը դատական նիստերի միջոցով:

Ավելին՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշման մեջ ակնարկած՝ գործերի քննությունը վերաքննիչ և վճարել վարույթներում կոլեգիալ կազմով քննելու հանգամանքի մասով (իհարկե ինձ համար անհասկանալի է Սահմանադրական դատարանի որոշման դիրքորոշումը, թե կոլեգիալ կազմով գործելիս երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն ու երկու աչքերի (քինոկոպար) կուրություն ունեցող դատավորի մոտ դատավարական գործառնություններ իրականացնելիս այդ հիվանդություններով (վիճակներով) հարուցվող խոչընդոտներն ինչպես են չեզոքացվելու կամ հաղթահարվելու) արձանագրում են, որ գործն ըստ էության չլուծող (միջանկյալ) դատական ակտերի դեմ բերված բողոքների քննության դեպքում Վերաքննիչ դատարանի դատավորը ևս գործում է միանձնյա կարգով, եթե այլ բան նախատեսված չէ նույն օրենսգրքով:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումները վերաքննիչ և վճարել բողոքի քննության կարգի մասով հանգում են հետևյալին. տվյալ օրենսգրքի 374-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ դատարանն առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի դեմ ներկայացված և վարույթ ընդունված վերաքննիչ բողոքները քննում և դրանց վերաբերյալ որոշումները կայացնում է **գրավոր ընթացակարգով, բացառությամբ** այն դեպքերի, երբ վերաքննիչ դատարանը գործին մասնակցող անձի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ եկել է եզրահանգման, որ **անհրաժեշտ է վերաքննիչ բողոքի**

քննությունն իրականացնել դատական նիստում: Նույն օրենսգրքի 401-րդ հոդվածի 1-ին մասով համանման կարգավորում է նախատեսված նաև Վճռաբեկ դատարանի կողմից վճռաբեկ բողոքի քննության կարգի մասով:

Փաստորեն, օրենսդիրը քաղաքացիական դատավարության դեպքում Վերաքննիչ և Վճռաբեկ ատյանի դատարանների պարագայում որպես ընդհանուր կանոն սահմանել է վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների քննության իրականացում գրավոր ընթացակարգով, մինչև այն պահը, երբ վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարանը կգա այն եզրահանգման, որ անհրաժեշտ է համապատասխանաբար վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքի քննությունն իրականացնել դատական նիստում: Ավելին՝ նշված կարգավորումը կիրառելի է ինչպես եզրափակիչ դատական ակտերի դեմ բերված բողոքի՝ կոլեգիալ դատական կազմով քննության դեպքում, այնպես էլ՝ միջանկյալ դատական ակտերի դեմ բերված բողոքների՝ միանձնյա կարգով քննելու դեպքում:

Իսկ քրեական դատավարության կանոնները վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքի քննության կարգի մասով սահմանում են հետևյալը. նախ «Դատական վարույթի ձևը» վերտառությամբ 264-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ **դատական վարույթն իրականացվում է բանավոր, իսկ նույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ գրավոր ընթացակարգով:** Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ գրավոր ընթացակարգով իրականացվում են նույն օրենսգրքի 38-40-րդ գլուխներով (բացառությամբ ձերբակալման իրավաչափության վիճարկման դեպքի), ինչպես նաև 47-49-րդ գլուխներով նախատեսված վարույթները: Իսկ նույն հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է, որ **դատարանը սեփական նախաձեռնությամբ իրավասու է նույն հոդվածի 3-րդ մասում նշված վարույթներն իրականացնելու բանավոր ընթացակարգով** կամ գրավոր ընթացակարգով իրականացվող վարույթն իր որոշմամբ **փոխակերպելու բանավոր ընթացակարգով վարույթի**, որի մասին նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով ծանուցում է վարույթի վերաբերելի մասնակիցներին: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի «Մինչդատական ակտի վիճարկման վարույթի իրականացումը» վերտառությամբ 303-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մինչդատական ակտի վիճարկման վարույթն իրականացվում է **գրավոր ընթացակարգով, բացառությամբ** ձերբակալման իրավաչափության վիճարկման դեպքի, իսկ նույն օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված դեպքերում՝ **բանավոր ընթացակարգով:** Իսկ վճռաբեկության մասով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 383-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ բողոքը վարույթ ընդունելու մասին որոշման մեջ նշվում է այն **գրավոր**, իսկ նույն օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված դեպքում՝ **բանավոր ընթացակարգով իրականացնելու մասին:** Միաժամանակ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 30-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ դատարանում վերաքննությունը, ինչպես նաև բացառիկ վերանայումն իրականացվում են կոլեգիալ՝ երեք դատավորի կազմով, իսկ **հատուկ վերանայումը՝ միանձնյա:**

Այսպիսով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումներից հետևում է, որ որպես ընդհանուր կանոն դատական վարույթն իրականացվում է բանավոր, իսկ օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ գրավոր ընթացակարգով: Իսկ որպես օրենսգրքով նախատեսված դեպքեր առանձնացվել են օրենսգրքի 38-40-րդ գլուխներով (բացառությամբ ձերբակալման իրավաչափության վիճարկման դեպքի), ինչպես նաև 47-49-րդ գլուխներով նախատեսված վարույթները: Ինչ վերաբերում է վերաքննության կարգով գործերի քննության կարգին, ապա որպես օրենսգրքով նախատեսված՝ գրավոր ընթացակարգով քննելու հնարավորություն սահմանվել է մինչդատական ակտի վիճարկման վարույթի առնչությամբ: Իսկ նման պայմաններում ստացվում է, որ վերաքննության կարգով բողոքի քննության կարգն իրականացվում է ընդհանուր կանոնին համապատասխան՝ բանավոր ընթացակարգով, բացառությամբ օրենսգրքի 38-40-րդ գլուխներով (բացառությամբ ձերբակալման իրավաչափության վիճարկման դեպքի), ինչպես նաև 47-49-րդ գլուխներով նախատեսված վարույթների: Ավելին՝ Վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման կարգով բողոքների քննությունն իրականացվում է միանձնյա կարգով: Իսկ վճռաբեկության կարգով բողոքի քննության մասով թեև նախատեսվել է գրավոր ընթացակարգի իրականացում, այդուհանդերձ միաժամանակ նախատեսվել է, որ Վճռաբեկ դատարանը սեփական նախաձեռնությամբ իրավասու է վարույթներն իրականացնելու բանավոր ընթացակարգով:

Այսպիսով, վարչական, քաղաքացիական և քրեական ոլորտների դատավարական ողջ կարգավորումներից հետևում է, որ թեև որոշ դեպքերում օրենսդիրը վերաքննիչ և վճռաբեկ ատյանների համար նախատեսել է գործերի գրավոր ընթացակարգով քննելու հնարավորություն, այդուհանդերձ դրանք չեն վերաբերում նշված ատյաններում քննվող բոլոր գործերին, այլ որոշ դատավարություններում գրավոր ընթացակարգը գործում է որպես բացառություն, իսկ բանավոր ընթացակարգը որպես ընդհանուր կարգ, իսկ որոշ դեպքերում էլ թեև գրավոր կարգը նախատեսվել է որպես ընդհանուր կարգ, այդուհանդերձ անհրաժեշտություն առաջանալու դեպքում դատարանը կարող է որոշում կայացնել գործը բանավոր ընթացակարգով քննելու մասին: Ավելին՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքերի կարգավորումներից հետևում է, որ վերաքննիչ ատյանում համապատասխանաբար քաղաքացիական գործերով միջանկյալ դատական ակտերի դեմ ներկայացված բողոքների քննությունը, իսկ քրեական գործերով հատուկ վերանայման բողոքների քննությունը իրականացվում է միանձնյա կարգով, ընդհուպ՝ օրենսդիրը չի բացառել նման բողոքների քննության հնարավորությունը բանավոր ընթացակարգով: Փաստորեն՝ վերաքննիչ ատյանում հնարավոր է նաև այնպիսի իրավիճակ, որպիսի դեպքում վերաքննիչ բողոքի քննությունն իրականացվի միանձնյա կարգով բանավոր դատական նիստում:

Ստացվում է, որ բանավոր կարգով գործերը քննելու դեպքում դատավորներն իրականացնելու են այնպիսի գործառույթներ, ինչպիսիք օրինակ Սահմանադրական դատարանի կողմից նշվել են որպես առաջին աստիճանի դատավորի

կողմից իրականացվող գործառույթ՝ դրանով իսկ խնդրահարույց համարելով նշված գործառույթների իրականացումը երկու ականջի կայուն լրիվ խլության կամ խուլիամրության ու երկու աչքերի (քինոկուլյար) կուրության հետ: Մասնավորապես՝ ինչպես Սահմանադրական դատարանի կողմից նշվել է առաջին ատյանի դատարանի դատավարական գործառույթների վերաբերյալ, այնպես էլ վերաքննիչ և վճռաբեկ ատյանի դատարանների պարագայում գործերի բանավոր քննության դեպքում դատավորը (նախագահող դատավորը) *պեպք է վարի դատական նիստերը (այդ թվում՝ միանձնյա), կողմերի հետ անմիջական կոմունիկացիի, կայացնի դրանցից ածանցվող՝ տեղում կայացվող արձանագրային (բանավոր) որոշումներ, ինչպես նաև դատական նիստում անմիջականորեն հետազոտի ապացույցները (այդ թվում այնպիսի ապացույցներ, որոնք կարող են հետազոտվել բացառապես տեսողական և (կամ) լսողական գործառույթների իրացմամբ), գործին վերաբերող հարցեր տա կողմերին և դատավարության մյուս մասնակիցներին, ըստ այդմ՝ պատասխաններն արագ ընկալի և դատավարական համարժեք գործողություններ կատարի և այլն:* Հատկանշական է, որ թեև Սահմանադրական դատարանն առաջին ատյանի դատարանի պարագայում թվարկել է վերը նշված դատավարական գործողությունները, միաժամանակ որոշ դատավարական գործողություններին դատավորի անմիջական և բազմակողմանի մասնակցությունը համարելով որպես անհրաժեշտություն և էական հանգամանք, այդուհանդերձ՝ որոշմամբ չի հիմնավորել, թե երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն ու երկու աչքերի (քինոկուլյար) կուրություն ունեցող անձինք ինչպես են հաղթահարելու նշված հիվանդություններով (վիճակներով) հարուցվող խոչընդոտները դատավարական գործառույթներ իրականացնելիս: Նման պայմաններում հիմք ընդունելով Վերաքննիչ և Վճռաբեկ ատյանների դատարանների կողմից գործերը բանավոր ընթացակարգով քննելու վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորումները՝ կարծում եմ, որ երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն ու երկու աչքերի (քինոկուլյար) կուրություն ունեցող դատավորի կողմից դատավարական գործառույթներ իրականացնելիս խոչընդոտներ կարող են հարուցվել ոչ միայն առաջին ատյանի դատարանի պարագայում, այլ նաև՝ Վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում, ուստի արդարադատության պատշաճ և արդյունավետ իրականացմանն ուղղված վերոնշյալ ռիսկերը տվյալ ատյանների դեպքում ևս գործում են:

Վերոնշյալից զատ՝ թեև Սահմանադրական դատարանն իր դիրքորոշմամբ հատկապես կարևորել է Վերաքննիչ և Վճռաբեկ ատյանի դատարաններում գործերի քննության գերազանցապես գրավոր ընթացակարգով իրականացումը, այդուհանդերձ հարկ եմ համարում արձանագրել, որ նշվածը չի կարող արդարացված հանգամանք համարվել տվյալ ատյաններում երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլիամրությամբ և երկու աչքերի (քինոկուլյար) կուրությամբ տառապող անձին դատավորի պաշտոնում նշանակելու համար՝ նկատի ունենալով, որ Վերաքննիչ և Վճռաբեկ ատյանի դատարաններում գրավոր ընթացակարգով գործերի քննության համար էական նշականություն ունեն բարձրացված հարցերի վերաբերյալ կոլեգիալ կազմի դատավորների կողմից

քննարկումներ իրականացնելն ու բարձրացված հարցերի առնչությամբ լուծումներ գտնելը, ինչի ապահովումը տվյալ իրավիճակում կարող է խնդրահարույց լինել:

Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանը երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն և երկու աչքերի (քինոկույար) կուրությամբ ունեցող դատավորի կողմից գործերի քննությունը հնարավոր է համարել, նկատի ունենալով նշված անձանց համար համապատասխան միջավայրային հարմարեցումների ապահովումը, միաժամանակ որպես այդպիսին համարելով կոլեգիալ կազմի դատավորների կողմից այդ անձանց «փոխօգնության» կարգով դատավարական գործողությունների կատարմանը օժանդակելը:

Մինչդեռ նշված հանգամանքն ինձ համար անընդունելի է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Սահմանադրությամբ ամրագրվել է դրույթ, համաձայն որի՝ արդարադատություն իրականացնելիս դատավորն անկախ է, անաչառ և գործում է միայն Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան:

Դատավորի մասնագիտական անկախության սկզբունքից է բխում դատավորի՝ ներքին համոզմունքով առաջնորդվելու գաղափարը: Հարկ եմ համարում նշել, որ «ներքին համոզում կամ համոզմունք» արտահայտությունը թե՛ դատավարական օրենսգրքերում, թե՛ մասնագիտական գրականության մեջ առավելապես կիրառվում է ապացույցների գնահատման և դրա հիման վրա որևէ փաստ հաստատված համարելու համատեքստում, սակայն այն ավելի լայն իմաստով կարելի է բնորոշել որպես որոշակի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հանգամանքների ու գործոնների հիման վրա անձի, տվյալ դեպքում՝ դատավորի մոտ ձևավորված վստահություն կոնկրետ հարցի քննարկման արդյունքների նկատմամբ: Նման համոզմունքը հանգեցնում է համապատասխան իրավական գնահատականների, ընկած է դատավորի կողմից կայացվող որոշումների հիմքում և պայմանավորում է դրանցում ներկայացվող իրավական դիրքորոշումները: Ուստի էական նշանակություն ունեն այն հարցերը, որոնք շոշափում են դատավորի մասնագիտական անկախությունից ածանցվող՝ ներքին համոզմունքով գործելու և այդ համոզմունքի հիման վրա ձևավորվող իրավական դիրքորոշումներն արտահայտելու ազատությունը:

Ելնելով վերոնշյալից՝ գտնում եմ, որ երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլիամրությամբ և երկու աչքերի (քինոկույար) կուրությամբ տառապող դատավորի փոխարեն կամ վերջինիս համար օբյեկտիվորեն անհնար կամ դժվար իրականացվելի դատավարական գործողությունների կատարումը կոլեգիալ կազմի դատավորների կողմից «փոխօգնության» կարգով կամ որևէ կերպ այլ անձի՝ միջնորդավորված ձևով օգնության դրսևորումը լրջագույն ռիսկեր են պարունակում: Մասնավորապես՝ երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլիամրությամբ և երկու աչքերի (քինոկույար) կուրությամբ տառապող դատավորի կողմից անձամբ դատավարական գործողությունների չիրականացումը կամ անմիջականորեն նշված գործողությունների կատարմանը չմասնակցելը կարող է ազդել տվյալ դատավորի ներքին համոզմունքի ձևավորման վրա: Ընդ որում, կարծում եմ, որ նման պայմաններում հիշյալ հիվանդություններով տառապող

դատավորը, անմիջականորեն չմասնակցելով դատավարական գործողությունների իրականացմանը, կարող է կաշկանդվել «փոխօգնություն» տրամադրող կոլեգիալ կազմի դատավորների կամ միջնորդավորված ձևով օգնություն տրամադրող որևէ այլ անձի դիրքորոշմամբ և չգործել իր ներքին համոզմամբ: Այսինքն՝ դա կարող է հանգեցնել որոշումների կայացման գործընթացում դատավորի անկախության սահմանափակման՝ ազդելով դատավորի՝ ներքին համոզմունքով առաջնորդվելու ազատության վրա: Ավելին՝ հիշյալ հիվանդությամբ տառապող դատավորին կոլեգիալ կազմի դատավորների «փոխօգնության» տրամադրումը կամ որևէ այլ անձի միջնորդավորված ձևով օգնության տրամադրումը կարող է որոշ դեպքերում անկողնակալ դատորդի մոտ ողջամիտ կասկած հարուցել տվյալ գործով դատավորի անկախության առնչությամբ՝ տվյալ «փոխօգնության» կամ որևէ այլ անձի կողմից միջնորդավորված ձևով օգնության տրամադրումը դիտարկելով որպես ուղղակի կամ անուղղակի միջամտություն դատավորի անկախությանը:

Հետևաբար Սահմանադրական դատարանի նման դիրքորոշման պայմաններում գտնում եմ, որ վտանգի տակ է դրվելու Վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարանների՝ երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլհամրությամբ և երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությամբ տառապող դատավորի կողմից իր ներքին համոզմունքով և անկախության սկզբունքի պահպանմամբ արդարադատություն իրականացնելը:

Ողջ վերոգրյալ պատճառաբանություններից ելնելով՝ արձանագրում եմ, որ սույն գործով վիճարկվող՝ Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերով սահմանված կարգավորումներն ուղղակիորեն համահունչ են Սահմանադրությամբ ամրագրված կարգավորումների ոգուն: Ավելին՝ թեև Սահմանադրական դատարանը նշված դրույթները ճանաչել է Սահմանադրությանը հակասող, այդուհանդերձ որոշումը չի պարունակում բավարար պատճառաբանություններ նշված նորմերի հակասահմանադրականության վերաբերյալ:

Բացի վերոնշյալից՝ հարկ եմ համարում անդրադառնալ նաև որպես դիմող սուբյեկտ Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից ներկայացված դիրքորոշումներին: Այսպես.

Սահմանադրական դատարանն իր աշխատակարգային որոշմամբ, անդրադառնալով վերացական սահմանադրական հսկողության շրջանակում Սահմանադրական դատարան դիմում ներկայացնելու լիազորություն ունեցող Մարդու իրավունքների պաշտպանին, արձանագրել է հետևյալը. «(...) Բարձր դատարան դիմող համապատասխան սուբյեկտների դիմումների հիման վրա իրականացվող վերացական վերահսկողության շրջանակներում կարևոր սահմանադրաիրավական հարցադրումների վերհանումն ու դրանց համարժեք լուծումների տրամադրումն մեծ կարևորություն է ներկայացնում սահմանադրական կարգավորումների պահպանման և օրենսդրության սահմանադրականության ապահովման հարցում: Մինչույն ժամանակ, Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ խնդրո առարկա սուբյեկտների, տվյալ դեպքում՝

Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումները պետք է բավարարեն Սահմանադրությամբ և «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով ամրագրված պահանջները, քանզի վերոգրյալը բխում է ինչպես այդ մարմինների՝ սահմանադրական վերահսկողության հարցում իրենց դերն ու առաքելությունը լիարժեքորեն ընկալելու և դրան համարժեք գործելու, այնպես էլ սահմանադրական արդարադատության արդյունավետ իրականացման նկատառումներից» (տե՛ս՝ 2024 թվականի նոյեմբերի 19-ի ՍԴԱՈ-177):

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի՝ «Դիմումին ներկայացվող ընդհանուր պահանջները» վերտառությամբ 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի ուժով՝ Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումին ներկայացվող պահանջների շարքում օրենսդիրը հստակ ամրագրել է Սահմանադրության համապատասխան նորմերին կատարված հղումներով փաստարկներ ներկայացնելու պարտադիր պահանջ:

Կարևորելով սահմանադրի կողմից վերացական սահմանադրական հսկողության շրջանակում հանրային իշխանության համապատասխան սուբյեկտներին Սահմանադրական դատարան դիմում ներկայացնելու լիազորության տրամադրումը՝ անթույլատրելի եմ համարում վերջիններիս կողմից այնպիսի դիմումների ներկայացումը, որոնք չեն համապատասխանում «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի պահանջին, այն է՝ փաստարկված չեն. միայն սույն պահանջին համապատասխանող դիմումներն են, որ կարող են որակվել իբրև Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասության կենսագործում, իսկ չպատճառաբանված և չփաստարկված դիմումների ներկայացումը դուրս է համապատասխան լիազորությամբ օժտված մարմնի իրավասության տիրույթից. նման դիմումների ներկայացումն ինքնին համահունչ չէ տվյալ սուբյեկտի՝ Սահմանադրական դատարան դիմելու լիազորության բուն էությանն ու նպատակին:

Սույն գործով ներկայացված դիմումի առնչությամբ հարկ եմ համարում նշել, որ դիմող սուբյեկտ հանդիսացող Մարդու իրավունքների պաշտպանը որևէ կերպ չի հիմնավորվել վիճարկվող դրույթների անհամապատասխանությունը՝ Սահմանադրությանը: Մասնավորապես՝ Դիմողը որևէ կերպ չի դիտարկել վիճարկվող դրույթներով նախատեսված երկու ականջի կայուն լրիվ խլության կամ խուլիամրության և երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրության և դատավորի գործառույթների հարաբերակցությունը. վերջինիս կողմից առաջադրվող այն եզրահանգումը, ըստ որի՝ տվյալ վիճակների առկայության փաստով պայմանավորված՝ դատավորի պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքի սահմանափակումը ոչ իրավաչափ է և խտրական, չի հիմնավորվել որևէ հստակ իրավաբանական փաստարկով: Ավելին՝ դիմողի փաստարկները որևէ կերպ չեն առնչվում երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլիամրությամբ և երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությամբ տառապող անձանց՝ դատավորի պաշտոնում նշանակվելու օրենսդրական հնարավորության նախատեսման անհրաժեշտությանը: Դիմողի այն եզրահանգումները, համաձայն որոնց՝ վիճարկվող դրույթները

բերում են խտրականության արգելքի սկզբունքի խախտման՝ դիմումում որևէ կերպ չեն փաստարկվում և չեն պարզաբանվում, իսկ իբրև պատճառաբանություն ներկայացված դիրքորոշումները՝ վերացարկված են բուն հիմնահարցից և սույն գործով սահմանադրաիրավական վեճի հիմնավորման տեսանկյունից որևէ նշանակություն չեն ներկայացնում: Իսկ դիմողի կողմից ներկայացված՝ միջազգային իրավական մարմինների կողմից արտահայտված դիրքորոշումներն ուղղակիորեն չեն վերաբերում երկու ականջի կայուն լրիվ խլությանը կամ խուլիամրությանը և երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությամբ տառապող անձանց՝ դատավորի պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքին, ինչպես նաև վերջինիս բացակայության ենթադրյալ հակասահմանադրականությանը: Ընդհակառակը՝ դրանք վերացարկված են բուն խնդրից և վերաբերում են ընդհանրապես հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ անհիմն խտրականության դրսևորման անթույլատրելիությանը: Միաժամանակ, դիմողի կողմից չեն ներկայացվել Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերում ենթադրաբար առկա համապատասխան իրավակարգավորումներ, որոնք կամրագրեին խլությամբ կամ խուլիամրությամբ և կուրությամբ տառապող անձանց՝ դատավորի պաշտոն զբաղեցնելու իրավունքը:

Բացի այդ, դիմումով առաջադրված խնդրանքի հիմնավորման համար դիմողի կողմից ընտրված մեթոդաբանությունն ու փաստարկների տրամաբանական կապը ոչ միայն կտրված են բուն նպատակից, այլև որևէ կերպ չեն առնչվում ենթադրյալ սահմանադրաիրավական վեճի առկայության հիմնավորմանն ինչպես վիճարկվող դրույթների և հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի, այնպես էլ խտրականության արգելքի սկզբունքի հարաբերակցության մասով:

Ի թիվս վերոգրյալի, դիմողի կողմից ներկայացվել է նաև եզրահանգում առ այն, որ երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլիամրությամբ և երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրությամբ տառապող անձանց՝ դատավորի պաշտոնում նշանակվելու օրենսդրական անհնարինությունը հակասում է նաև Սահմանադրության 81-րդ հոդվածին: Չնայած դիմողի նման եզրահանգմանն ու դրա հիման վրա Սահմանադրական դատարանի առջև համապատասխան հարցադրման բարձրացմանը՝ դիմողի կողմից այս մասով ևս չի ներկայացվել սույն գործով բարձրացված՝ ենթադրյալ սահմանադրաիրավական վեճի հիմնավորմանն ուղղված պատճառաբանություն:

Մինչդեռ գտնում եմ, որ վերացական սահմանադրական հսկողության շրջանակում Սահմանադրական դատարան դիմում ներկայացնելու լիազորություն ունեցող սուբյեկտները, այդ թվում նաև՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանը, իր պաշտոնի բարձր առաքելությանը համարժեք, պետք է առավել փութաջանություն դրսևորեն ինչպես դիմումով բարձրացվող հարցերի հստակ ձևակերպման, այնպես էլ դրանց պատճառաբանման ու փաստարկման ուղղությամբ:

Եզրափակելով ողջ վերոգրյալը՝ գտնում եմ, որ համապատասխան իրավասությամբ օժտված մարմինների՝ Սահմանադրական դատարան դիմելու լիազորության իրականացումն ինքնին ենթադրում է դիմումով առաջադրվող

հարցերի պատշաճ փաստարկվածություն և պատճառաբանվածություն, ինչով և պայմանավորվում է խնդրո առարկա իրավասության իրականացման արդյունավետությունը: Բոլոր այն դեպքերում, երբ նշված պահանջը դիմողի կողմից չի պահպանվել, սահմանադրական արդարադատություն հայցելու իրավասությունը թեև ձևական-իրավական առումով իրացված է, բայց նյութաիրավական իմաստով իրացված համարվել չի կարող:

Այսպիսով, հարկ եմ համարում նշել, որ որ Սահմանադրական դատարան դիմելու լիազորության կենսագործումը պետք է ընկալվի ոչ թե զուտ ֆորմալ, այլ նյութաիրավական իմաստով՝ առաջնորդվելով սույն լիազորության նպատակի, դրանով պահպանվող արժեքների և ակնկալվող արդյունքի սահմանադրաիրավական նշանակությամբ: Հետևաբար, եթե նշված չափանիշները պահպանված չեն, ապա չի կարող խոսք գնալ Սահմանադրական դատարանի դիմելու լիազորության պատշաճ կենսագործման մասին:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ՝

1. Որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերը չեն հակասում Սահմանադրության որևէ դրույթին,

2. Ներկայացված դիմումը չի բավարարում Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ամրագրված պահանջներին, ուստի սույն դիմումի շրջանակներում ներկայացված դիրքորոշումների համատեքստում բարձրացված հարցով Մարդու իրավունքների պաշտպանը Սահմանադրական դատարանի դիմելու իրավասություն չունի, հետևաբար՝ սույն գործով ներկայացված դիմումը ենթակա էր կարճման՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի և 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի ուժով:

ԴԱՏԱՎՈՐ

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«18» սեպտեմբերի 2025թ.

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2019 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 30-Ի «ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈԶԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ, ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈԶԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ՏՐԱՄԱԴՐՎՈՂ ՏԵՂԵԿԱՆՔԻ ՁԵՎԸ, ԴԱՏԱՎՈՐԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒՄ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆԸ ԽՈԶԸՆԴՈՏՈՂ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԱՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ՏԵՂԵԿԱՆՔ ՏՐԱՄԱԴՐԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ ՍԱՀՄԱՆԵԼՈՒ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ 2007 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 11-Ի N 1184-Ն ՈՐՈՇՈՒՄԸ ՈՒԺԸ ԿՈՐՑՐԱԾ ՃԱՆԱԶԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ԹԻՎ 685-Ն ՈՐՈՇՄԱՆ ՀԱՎԵԼՎԱԾ N 1-Ի 15 ԵՎ 16-ՐԴ ԿԵՏԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 16-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈ-1796 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սահմանադրական դատարանը դռնբաց դատական նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ կառավարության 2019 թվականի մայիսի 30-ի «Դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների ցանկը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տրամադրվող տեղեկանքի ձևը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տեղեկանք տրամադրելու կարգը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2007 թվականի հոկտեմբերի 11-ի N 1184-Ն որոշումը ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 685-Ն որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը և 2025 թվականի սեպտեմբերի 16-ին ընդունեց ՍԴՈ-1796 որոշումը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի սեպտեմբերի 16-ի ՍԴՈ-1796 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ա. Վաղարշյանս շարադրում եմ իմ հատուկ կարծիքը՝ որոշման եզրափակիչ մասի և դրանց հիմքում դրված պատճառաբանությունների վերաբերյալ:

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

1. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ԳՈՐԾԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գործի քննության առիթը Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ 2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի մարտի 11-ի ՍԴԱՈ-34 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը կասեցվել է: Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի ապրիլի 29-ի ՍԴԱՈ-70 աշխատակարգային որոշմամբ գործով զեկուցողը փոխվել է. Սահմանադրական դատարանի դատավոր Վ. Գրիգորյանի փոխարեն զեկուցող է նշանակվել Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ս. Սաֆարյանը: Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հունիսի 3-ի ՍԴԱՈ-106 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը վերսկսվել է:

2. ՎԻՃԱԿՎՈՂ ԻՐԱՎԱԴՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

«Դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների ցանկը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տրամադրվող տեղեկանքի ձևը, դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին տեղեկանք տրամադրելու կարգը սահմանելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2007 թվականի հոկտեմբերի 11-ի N 1184-Ն որոշումը ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» թիվ 685-Ն որոշումը (այսուհետ նաև՝ Որոշում) Կառավարությունն ընդունել է 2019 թվականի մայիսի 30-ին, վարչապետը ստորագրել է 2019 թվականի հունիսի 5-ին և ուժի մեջ է մտել 2019 թվականի հունիսի 13-ին:

Որոշման N 1 հավելվածով սահմանված «Դատավորի պաշտոնում նշանակմանը, նշանակվելուց հետո պաշտոնավարմանը խոչընդոտող հիվանդությունների և վիճակների» ցանկի 15-րդ կետում սահմանված է՝ «Երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խոլիամրություն (H91)», իսկ 16-րդ կետում՝ «Երկու աչքերի (բինոկուլյար) կուրություն (H54.0)»:

3. ԴԻՄՈՂԻ ԵՎ ՊԱՏԱՍԽԱՆՈՂԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԸ

3.1. Մարդու իրավունքների պաշտպանը (այսուհետ նաև՝ Դիմող), անդրադառնալով դատավորի առողջական վիճակին առաջադրվող նախապայմանների սահմանմանը, կարծում է, որ ինչպես դատավորի ընդհանուր առողջական վիճակը, այդպես էլ վերջինիս գործունեության իրականացմանը խոչընդոտող հիվանդությունների առկայությունը կարող են իրավաչափ պայման հանդիսանալ՝ դատավորի պաշտոնի զբաղեցման և/կամ լիազորությունների դադարեցման համար:

Դիմողը հանդերձ՝ Դիմողը գտնում է. «(...) պեղությունը, Սահմանադրությամբ ամրագրելով հանրային ծառայության անցնելու իրավունքն ու խտրականության արգելքը՝ որպես սկզբունք, իր առջև դրել է պարտականություն՝ ապահովելու յուրաքանչյուր քաղաքացու, այդ թվում՝ հաշմանդամություն ունեցող, այլ

քաղաքացիների հետ հավասար հիմունքներով հանրային ծառայության անցնելու համար հնարավորությունների ապահովումը, ինչն էլ իր հերթին միջազգային իրավական փաստաթղթերով նախատեսված պարտավորությունների համապետքս-
պում ևս ենթադրում է արժանիքների հիման վրա սեփական մասնագիտական ու
այլ ընդունակություններն ազատ դրսևորելու նպատակով համապատասխան
քաղաքականության, օրենսդրական և այլ կառուցակարգերի, այդ թվում՝ խելամիտ
հարմարեցումների ապահովումը:

Դիմողը, ամփոփելով իր հիմնավորումները, խնդրում է Հայաստանի Հանրա-
պետության Կառավարության թիվ 685-Ն որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ
կետերը ճանաչել Սահմանադրության 29, 49 և 81-րդ հոդվածներին հակասող
այնքանով, որքանով վիճարկվող դրույթներով սահմանվում է բացարձակ արգելք՝
երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն, երկու աչքերի (բիո-
կույար) կուրություն ունեցող անձանց՝ դատավորի պաշտոնում նշանակվելու համար:

3.2. Կառավարությունը (այսուհետ նաև՝ Պատասխանող) նշում է՝ վերլու-
ծելով խնդրո առարկա հարցի առնչությամբ միջազգային իրավական չափա-
նիշները՝ Դիմողը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ «(...) թեև հաշ-
մանդամության իրավունքների շուրջ քննարկումների մեծ մասը կենտրոնացած է
ներառման, արդարադատության մատչելիության և ողջամիտ հարմարեցումների
անհրաժեշտության վրա, առկա չէ Մարդու իրավունքների եվրոպական
դատարանի առանձին որոշում կամ դիրքորոշում որևէ միջազգային մարմնի
կողմից, որն ուղղակիորեն վերաբերում է հենց երկու ականջի կայուն լրիվ
խլություն, երկու աչքերի (բիոկույար) կուրություն ունեցող անձանց դատավոր
նշանակելու իրավաչափության կամ անհրաժեշտության վերաբերյալ:
Միջազգային կառույցները, ինչպիսին է օրինակ Միացյալ ազգերի կազմա-
կերպության Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների կոմիտեն, թեև
ընդգծում են մասնակցության և ներառականության կարևորությունը կյանքի բոլոր
ոլորտներում, ներառյալ հանրային ծառայության պաշտոններում, այնուամենայնիվ
նաև ընդունում են, որ անձինք պետք է հնարավորություն ունենան կատարելու
իրենց վերապահված դերերից բխող հիմնական գործառույթները: Այլ կերպ, թեև
կարևորություն է տրվում ներառականության սկզբունքին, նման հաշմանդա-
մություն ունեցող անձին դատավորի պաշտոնում նշանակելու իրագործելիությունն
առավելապես կախված պետք է լինի այդ պաշտոնից բխող գործառույթներն
արդյունավետ կատարելու նրա կարողությունից»:

Պատասխանողը գտնում է նաև, որ երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն,
երկու աչքերի (բիոկույար) կուրություն ունեցող անձանց կողմից դատավորի
պաշտոնում նշանակվելը կարող է բերել այլ անձանց արդար դատաքննության
իրավունքի խախտման, որը, իր հերթին, կարող է առաջացնել նաև կողմերի
իրավահավասարության խաթարում, ինչպես նաև դատական համակարգի
նկատմամբ հասարակական վստահության կորուստ:

Պատասխանողի կարծիքով՝ «Դատավորի աշխատանքը պահանջում է մի շարք
հմտություններ, այդ թվում՝ վկայություններ լսելը, փաստերի վերլուծությունը և
կողմերի միջև երկխոսություն հաստատելը: Քննարկվող հիվանդությունների

առկայությունը դատավորի մոտ կարող է խոչընդոտել այս գործընթացին, որը կարող է հանգեցնել դատական քննության, արդարադատության իրականացման որակի անկման: Նշված պայմաններում դատավորի կողմից գործի քննության իրականացումը կարող է առաջացնել նաև երկխոսության բարդություններ, վերջինս չի կարողանա լիարժեք լսել կողմերի դիրքորոշումները, փաստերի ներկայացումը, վկաների վկայությունները, որը խնդրահարույց է փաստերի ճիշտ ընկալման, մեկնաբանության, ներքին համոզմունք ձևավորելու տեսանկյունից, ինչն էլ իր հերթին շարժառից կարող է հանգեցնել արդարադատության ոչ պատշաճ իրականացման: Նշվածը նաև խնդրահարույց է դատավարության մասնակիցների կողմից փոխանցվող տեղեկատվության ընկալման տեսանկյունից, քանի որ դատական նիստերի ընթացքում հայցի կամ առարկությունների հիմքում դրվող փաստերը դատավորի կողմից պետք է լիովին ընկալվեն: Երկու աչքերի կուրությունը կարող է օրինակ խոչընդոտել դատավորի կողմից փաստերը հավաստող փաստաթղթերի, ապացույցների ինքնուրույն վերլուծությանը, ինչը կարող է հանգեցնել ներքին համոզմունքի սխալ ձևավորման, գործի փաստերից չբխող վճիռների, դատավճիռների, որոշումների կայացման: Քննարկվող հիվանդությունները կարող են նպաստել նաև ուշացած որոշումների կայացման, դատավարական ժամկետների չպահպանման: Այսինքն, դատական ընթացակարգի արդյունավետությունը կարող է խաթարվել»:

Ամփոփելով իր դիրքորոշումները՝ Պատասխանողը գտնում է, որ «(...) Հավելվածի 15 և 16-րդ կետերը համապատասխանում են ՀՀ Սահմանադրությանը»:

4.ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌԱՔԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

4.1. Հանրային ծառայության ընդհանուր և հատուկ իրավակարգավորումների հարաբերակցության մասին

Սահմանադրական դատարանը, ՍԴՈ-1796 որոշման 17-28-րդ կետերում վերլուծելով հանրային ծառայության ինստիտուտը, հանգում է երկու եզրակացության՝

1) հանրային ծառայությունը՝ որպես միասնական համակարգ, և այդ համակարգում գործող ծառայությունները՝ որպես առանձին ենթահամակարգեր, ունեն, համապատասխանաբար, ընդհանուր և հատուկ նպատակներ ու խնդիրներ և վերջիններիս իրացման համար նախատեսված իրավակառուցակարգային համարժեք համալիր: Համապատասխանաբար՝ հանրային ծառայությունը ենթարկվում է ընդհանուր և հատուկ իրավակարգավորման, վերջինիս գոյությունը պայմանավորված է հանրային ծառայության տվյալ տեսակի առջև դրված նպատակներով ու խնդիրներով,

2) Սահմանադրության 49-րդ հոդվածով օրենսդրին վերապահված ընդարձակ հայեցողության վերապահման նպատակը հանրային ծառայության պաշտոններում գործառույթների բազմազանության պայմանում այդ պաշտոններից յուրաքանչյուրի առանձնահատկություններին հանրային ծառայության անցնելու կառուցակարգերի համապատասխանությունն ապահովելն է:

Այս եզրակացություններից ՍԴՈ-1796 որոշմամբ բխեցվում են երկու իրարամերժ դիրքորոշումներ.

առաջին՝ «(...) հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր պահանջ-չափանիշ-ներից զատ, հանրային ծառայության առանձին տեսակներում ծառայության անցնելու հավակնորդների համար օրենքով կարող են սահմանվել հատուկ պահանջներ: Վերջիններս հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր պահանջների նկատմամբ հանդես են գալիս որպես հատուկ նորմեր (lex specialis)»,

երկրորդ՝ «(...) քանի որ հանրային ծառայությունը սահմանադրական ինստիտուտ է, հանրային ծառայության անցնելու ընդհանուր պահանջներն ունեն հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը կանոնակարգող սկզբունքի կարգավիճակ և անկախ ծառայության տեսակից պարտադիր են կատարման համար: Ըստ այդմ՝ յուրաքանչյուր հանրային ծառայողի նկատմամբ կիրառելի են իր ծառայությանը վերաբերելի և՛ ընդհանուր, և՛ հատուկ պահանջները»:

Այս դիրքորոշումներում առկա են տրամաբանական և մեթոդաբանական հակասություններ: Միևնույն հարաբերության նկատմամբ չի կարող գործել ընդհանուր կարգավորումը, եթե կա հատուկը: Վերջինիս առկայության դեպքում՝ ընդհանուրը դուրս է մղվում: Հետևաբար՝ ամբողջովին «և՛, և՛» կիրառումը բացառվում է, կիրառումը կարող է լինել «կա՛մ այս, կա՛մ այն»:

Եզրակացություն. եթե դատական ծառայությունը հանրային ծառայության ենթահամակարգ է, ապա հանրային ծառայության իրավակարգավորումները, այդ թվում նաև՝ հավակնորդին ներկայացվող պահանջների մասով, կարող են գործել դատական ոլորտում, եթե հատուկ իրավակարգավորումներն այլ բան չեն սահմանում:

4.2. Քննարկվող իրավական արգելքների սահմանադրական հիմքերը

Քննարկվող դեպքում հատուկ իրավակարգավորումն արգելում է երկու ականջի կայուն լրիվ խլություն կամ խուլիամրություն կամ երկու աչքերի (քինոկույար) կուրություն ունեցող անձանց՝ դատավորի պաշտոնում նշանակվելը: Արգելքի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ «(...) դատական իշխանության պարագայում վերջինիս սահմանադրական գործառույթներն ու դրանցից բխող լիազորությունները պահանջում են մասնագիտական հատուկ գիտելիքներ, բարձր իրավագիտակցություն և **հոգեֆիզիոլոգիական կարողունակություն**, որոնք թույլ կտան իրավական և փաստական լուծում գտնել ամենատարբեր գործերի և իրավական վեճերի համար՝ հաղթահարելով այլևայլ արտաքին ազդեցություններ, կանխելով գործի քննության ընթացքում դատավարության մասնակիցների ոչ իրավաչափ վարքագիծը և, ընդհանուր առմամբ, բավարարելով արդար դատաքննության հանդեպ հանրության մոտ ձևավորված իրավաչափ ակնկալիքը» (տե՛ս ՍԴՈ-1796, 53-րդ կետ):

Այս մոտեցումը հիմք ընդունելով՝ այդուհանդերձ, Սահմանադրական դատա-րանը որոշման եզրափակիչ մասում Սահմանադրության 49 և 75-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր է ճանաչել ՀՀ Կառավարության թիվ 685-Ն որոշման Հավելված N 1-ի 15 և 16-րդ կետերն այնքանով, որքանով դրանցով սահմանվում է երկու ականջի կայուն լրիվ խլությամբ կամ խուլիամրությամբ ու երկու աչքերի (քինոկույար) կուրությամբ տառապող անձանց համար դատավորի պաշտոնում նշանակվելու բացարձակ արգելք:

Ինչքանով է սահմանադրորեն ճիշտ նման եզրակացությունը: Այս հարցին պատասխանելու համար փորձենք վեր հանել խնդրո առարկա իրավակարգավորումը պայմանավորող սահմանադրական հիմքերը:

Դատական իշխանությունն իշխանությունների բաժանման սահմանադրական սկզբունքի հիմքով գործող պետության հատուկ՝ անկախ, ինքնուրույն և լիիշխան մարմիններին՝ դատարաններին, Սահմանադրությամբ վերապահված ու օրենքներով կարգավորվող բացառիկ իրավագործությունն է, որի հիմնական, բացառիկ գործառնություններն են՝ հատուկ դատավարական ձևերով (կարգերով) հասարակական բախումների (վեճերի) քննությունն ու լուծումը, այսինքն՝ արդարադատության իրականացումը, ինչպես նաև՝ քաղաքացիական ոլորտում իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի ու կացությունների հաստատումը, սահմանադրական վերահսկողությունը, վերահսկողությունը քրեական վարույթում: Հատուկ գործառնությունների իրականացումն անհրաժեշտորեն պահանջում է, որ դատական իշխանության համակարգը լինի անկախ և ինքնուրույն, որը միջոց է դրա անաչառության ու անկողմնակալության, արդարացիության երաշխավորման համար: Հետևաբար՝ **անկախությունը՝ որպես անաչառության ու արդարացիության երաշխիք, դատական իշխանության համակարգի հիմնական սահմանադրական հատկանիշն է**, դրա կազմակերպման ու գործունեության հիմնարար սկզբունքը, այսպես ասած՝ «սկզբունքների սկզբունքը», որի համար մնացած բոլոր իրավակարգավորումներն ունեն ապահովող, երաշխավորող նշանակություն:

Անկախությունը սուբյեկտին վերագրվող հատկություն է՝ լինել ազատ, ինքնուրույն, գործել և որոշումներ ընդունել՝ առանց որևէ մեկի միջամտության, զերծ մնալ որևէ ազդեցությունից, ինչից էլ որ այն բխի: Դատական իշխանության համակարգում գոյություն ունեն «անկախություն» հասկացության բազմաթիվ առումներ¹:

Դատավորը, որին պատվիրված է լինել անկախ ու ենթարկվել միայն օրենքին, առաջին հերթին մարդ է՝ մարդուն բնութագրող բոլոր հատկություններով: Այս հարթությունում նրա անկախությունը պայմանավորված է ոչ միայն արտաքին իրա-

¹ Դատական իշխանության համակարգում «անկախություն» հասկացության առումներից են, օրինակ՝ 1) դատական իշխանության անկախությունը պետական (հանրային) այլ իշխանություններից ու դրանց մարմիններից, 2) դատական համակարգում, ըստ իրավասության դատարանների տեսակների ու դատական ատյանների, հորիզոնական և ուղղահայաց անկախությունը միմյանցից, 3) ներպետական դատարանի ու դատավորի անկախությունը միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների, ներառյալ՝ դատարանների ոչ իրավաչափ միջամտությունից, 4) անկախությունը դատարանի՝ որպես պետական մարմնի, ներկառուցվածքային փոխհարաբերություններում (դատական կազմի արտաքին և ներկազմային, դատարանի նախագահի և դատավորների, ինչպես նաև դատարանի օժանդակ ստորաբաժանումների և դատավորի), 5) դատավորի՝ որպես պաշտոնատար անձի ներհամակարգային (դատական վարույթներում ու ընթացակարգերում) անկախությունը, 6) դատավորի՝ որպես պաշտոնատար անձի արտահամակարգային անկախությունը, 7) անկախությունը հակասահմանադրական, ոչ իրավական օրենքից, 8) և այլն: Բացի անկախության թվարկված, ընդ որում՝ ոչ սպառիչ դրսևորումներից, դատավորի անկախության համար յուրահատուկ երաշխիքների նշանակություն ունեն դատավորի պատշաճ մասնագիտական նկարագիրն ու արհեստավարժությունը: Միևնույն ժամանակ, կայացած քաղաքացիական հասարակությունը և դրա ենթահամակարգերը դատավորի անկախության էական պայմաններն ու գործոններն են:

վական, կրթական, մշակութային և նման բնույթի այլ ու, շատ դեպքերում, ձեռքբերովի երաշխիքներով, այլև ֆիզիոլոգիական, հոգևոր ու հոգեբանական որակներով:

Դատավոր դառնալու հավակնություն ունեցող անհատի որակների կարևորությունը նկատի ունենալով՝ արդի դատարանակազմական օրենսդրությունը կարգավորել է դատավորի թեկնածուի ընտրության փուլում թեկնածուի ֆիզիկական արատների ու հիվանդությունների առկայության, հոգեբանական առանձնահատկությունների ստուգման մի շարք չափանիշներ ու ընթացակարգեր: Հավակնորդը ներկայացնում է դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին սահմանված կարգով տրված փաստաթուղթ, իսկ ՀՀ Կառավարության 2019 թվականի մայիսի 30-ի թիվ 685-Ն որոշմամբ հաստատված է դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների ցանկը: Դա նշանակում է, որ **դատավորի՝ որպես մարդ-անհատի ֆիզիոլոգիական վիճակը, բնական ու ձեռքբերովի հոգեբանական հատկությունները ևս նախադրյալ են նրա՝ մասնագիտական գործունեության մեջ անկախության ու անաչառության համար²:**

Դատական իշխանության ոլորտում անկախության ու անաչառության սահմանադրական պահանջի կենսագործման երաշխիքներից է դատական վարույթների կառուցումն անմիջականության սկզբունքի հիման վրա: Այս համատեքստում Որոշմամբ սահմանված արգելքները՝ որպես ֆիզիոլոգիական վիճակներ, հակասում են հենց անմիջականության սկզբունքին, ինչի դրսևորում-

² Դատավոր դառնալու հավակնություն ունեցող անհատի որակների կարևորությունը նկատի ունենալով՝ օրենսդրությունը կարգավորել է դատավորի թեկնածուի ընտրության փուլում թեկնածուի ֆիզիոլոգիական ու հոգեբանական առանձնահատկությունների ստուգման մի շարք չափանիշներ ու ընթացակարգեր: **Առաջին՝** հավակնորդը ներկայացնում է դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների բացակայության մասին սահմանված կարգով տրված փաստաթուղթ, իսկ ՀՀ Կառավարության 2019 թվականի մայիսի 30-ի թիվ 685-Ն որոշմամբ հաստատված՝ դատավորի պաշտոնում նշանակմանը խոչընդոտող ֆիզիկական արատների և հիվանդությունների ցանկում ներառված են նաև մի շարք հոգեկան և վարքային խանգարումներ, որոնց առկայությունը բացառում է դատավոր դառնալու հնարավորությունը: **Երկրորդ՝** մասնագիտական որակավորման քննությունից զատ՝ հավակնորդներն անցնում են հոգեբանական ստուգում՝ ուղղված պատասխանատվության զգացման, ունկնդրելու կարողության, ինքնատիրապետման, հեղինակության (ազդեցության) չափավոր կիրառման և դատավորի աշխատանքի համար անհրաժեշտ ոչ մասնագիտական այլ հատկանիշների ստուգմանը: Բացի թեստավորումից, որպես կանոն, դատավորների թեկնածուների հավակնորդներն անցնում են հարցազրույցի գործընթացով, որը, բացի մի շարք կրթական արժանիքների վերհանումից, նպատակ ունի պարզելու և գնահատելու նաև նրա անձնական-հոգեբանական հատկանիշները (մասնավորապես՝ ինքնատիրապետում, վարվեցողություն, ազդեցության չափավոր կիրառում, ունկնդրելու կարողություն, հաղորդակցման հմտություններ, արդարամտություն, վերլուծական կարողություններ և այլն): Վերը թվարկված որակները հիմնականում հոգեբանական են, իսկ մարդու հոգեբանական հատկություններն ամբողջովին ձեռքբերովի կամ մշակովի չեն: Դրանց մի մասը, օրինակ, աֆեկտիվությունը և ինքնատիրապետման հետ կապված խնդիրները, համաձայնողականությունը և այլն, բնական ու բնածին են, որոնք կրթության ու դաստիարակության միջոցով հնարավոր է որոշակիորեն շտկել, բայց ոչ՝ վերացնել:

ները՝ սույն գործով, բավականին մանրամասն թվարկել է Պատասխանողը: Հետևաբար՝ հակասահմանադրական վիճակ են ստեղծում ոչ թե նշված արգելքները, այլ ընդհակառակը՝ այդ արգելքների առկայությունը Սահմանադրությանը հակասող ու հետևաբար՝ անվավեր ճանաչելը, քանի որ դա հակասում է դատական իշխանության կազմակերպման ու գործունեության մի շարք հիմնարար, ընդ որում՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված, սկզբունքներին, խաթարում է դատական իշխանության սահմանադրական առաքելությունը:

4.3. Համաչափության թեստի կիրառումը և դրա արդյունքների հակասությունը ՄԴՈ-1796 որոշման եզրափակիչ մասին

ՄԴՈ-1796 որոշման 40-57-րդ կետերում, հիմք ընդունելով Սահմանադրության 78-րդ հոդվածը, կիրառվել է հիմնական իրավունքի սահմանափակման համաչափության թեստը: Նշյալ բոլոր կետերի մանրագնին ուսումնասիրությունը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ քննարկման առարկա և Կառավարության որոշմամբ սահմանված այլ արգելքները, Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների համաձայն, հետապնդում են սահմանադրաչափ նպատակներ: Որոշման մեջ արձանագրված այս բովանդակությամբ մտահանգումները հակասում են Սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասին:

5.ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Խնդրո առարկա գործով վարույթը ենթակա էր կարճման՝ ելնելով դիմումի հիմնավորումներից՝ հիմք ընդունելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի, 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի պահանջները՝ ներքոշարադրյալ պատճառաբանություններով.

վերացական սահմանադրական վերահսկողության սուբյեկտը, բարձրացվող սահմանադրաիրավական վեճի առարկան և շրջանակը մատնանշելով, պետք է հստակ հիմնավորի վիճարկվող նորմերի՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխի դրույթներին ուղղակիորեն հակասելու պատճառահետևանքային կապը՝ դիմումի շրջանակներում ներկայացնելով վիճարկվող դրույթների ենթադրյալ հակասահմանադրականությունը փաստող բազմաթվանդակ պատճառաբանություններ՝ զերծ մնալով միակողմանի դիրքորոշումներ և դատողություններ վկայակոչելուց: Ելնելով իրենց սահմանադրաիրավական կարգավիճակից՝ հիշատակված սուբյեկտները պետք է ցուցաբերեն առավել բարձր մակարդակի փութաջանություն և, յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում վիճարկելով այս կամ այն իրավական ակտի կամ դրա դրույթի/դրույթների սահմանադրականությունը, պատշաճ կերպով հիմնավորեն վիճարկվող դրույթի և Սահմանադրությամբ պահպանվող արժեքի/իրավունքի հնարավոր խախտման միջև պատճառահետևանքային կապը: Վիճարկվող դրույթների ենթադրյալ հակասահմանադրականության վերաբերյալ Դիմողի կողմից ներկայացված փաստարկները վկայում են, որ դրանց վերաբերյալ Դիմողի եզրահանգումները հիմնավոր պատճառաբանված չեն և չեն կարող Դիմողի կողմից բարձրացված հարցին սահմանադրաիրավական վեճի բովանդակություն հաղորդել:

Վերոգրյալի լույսի ներքո կարծում եմ, որ Դիմողը չի ներկայացրել վիճարկվող դրույթների՝ Սահմանադրությանը հակասելու վերաբերյալ հիմնավոր փաստարկներ, իսկ նրա մտահոգություններն ու վիճարկվող կարգավորումների հետ անհամաձայնություններն ինքնին չեն կարող դիտվել իբրև վիճարկվող դրույթների հակասահմանադրականության հիմնավորումներ: Հետևաբար՝ Դիմողը չի հաղթահարել Սահմանադրական դատարանի քննությանը ենթակա հիմնավորված դիմում ներկայացնելու օրենսդրական նախապայմանը:

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ԴԱՏԱՎՈՐ**

Ա. ՎԱՂԱՐՇՅԱՆ

«25» սեպտեմբերի 2025թ.

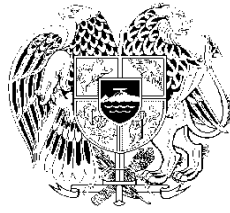
4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ՄԱՐԻՆԵ ԿՊՐՅԱՆԻ ԵՎ ԱՆԺԵԼԱ ԱՍՐԻԲԱԲԱՅԱՆԻ
ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ
427-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 2-ՐԴ ՄԱՍԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

23 սեպտեմբերի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Հրայր Թովմայանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի (զեկուցող),
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝
դիմողների՝

Մարինե Կարյանի,
Անժելա Ասրիբաբայանի
(այսուհետ նաև՝ Դիմողներ),
Արտակ Զեյնալյանի
(դիմումը ներկայացնելու պահին),

ներկայացուցիչ՝

4(121)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

պատասխանող՝

ներկայացուցիչ՝

Ազգային ժողովի (այսուհետ նաև՝
Պատասխանող),

Ազգային ժողովի աշխատակազմի
իրավաբանական վարչության պետ
Մարի Ստեփանյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 22 և 69-րդ հոդվածների,

դնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Մարինե Կպրյանի և Ան-
ժելա Ասրիբաբայանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քա-
ղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ Սահմա-
նադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Ուսումնասիրելով դիմումը և դրան կից ներկայացված փաստաթղթերը,
Դիմողների և Պատասխանողի գրավոր բացատրությունները, Միջազգային իրա-
վական հարցերով ներկայացուցչի դիրքորոշումները, ինչպես նաև վերլուծելով
վիճարկվող և վերաբերելի այլ օրինադրույթներ՝ Սահմանադրական դատարանը
Պ Ա Ր Զ Ե Ց.

Վարույթը Սահմանադրական դատարանում

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2018 թվականի փետրվարի 9-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 2018 թվականի փետրվարի 27-ին և ուժի մեջ է մտել 2018 թվականի ապրիլի 9-ին:

2. Օրենսգրքի՝ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրու-
թյամբ՝ «**Դատական ակտը վերանայող դատարանի լիազորությունները**»
վերտառությամբ 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է.

«2. Դատարանը սույն օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով
նախատեսված հիմքի առկայության դեպքում կարող է չբեկանել վերանայվող
դատական ակտը, միայն եթե հիմնավորում է, որ այն ըստ էության չէր կարող
ազդել գործի ելքի վրա»:

3. Վերոնշյալ վիճարկվող դրույթը փոփոխության է ենթարկվել 2022 թվականի
հունիսի 9-ի ՀՕ-182-Ն օրենքով, ի մասնավորի՝ Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 2-րդ
մասում «այն ըստ էության չէր կարող ազդել գործի ելքի վրա» բառերը
փոխարինվել են «սույն օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով
նախատեսված հանգամանքներն ըստ էության չէին կարող ազդել գործի ելքի
վրա» բառերով:

4. Գործի քննության առիթը Դիմողների՝ 2021 թվականի նոյեմբերի 22-ին
Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

5. Սահմանադրական դատարանի դատական կազմի 2021 թվականի
դեկտեմբերի 15-ի ՍԴԴԿՈ-86 որոշմամբ սույն գործն ընդունվել է քննության:

6. Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի դեկտեմբերի 28-ի ՍԴԱՌ-258 աշխատակարգային որոշմամբ սույն գործի դատաքննությունը նշանակվել է 2022 թվականի փետրվարի 8-ին:

7. Սահմանադրական դատարանի 2022 թվականի փետրվարի 8-ի ՍԴԱՌ-20 աշխատակարգային որոշմամբ գործի քննության ժամկետը երկարաձգվել, գործի դատաքննությունը հետաձգվել և դատաքննությունը նշանակվել է 2022 թվականի ապրիլի 26-ին:

8. Սահմանադրական դատարանի 2022 թվականի ապրիլի 26-ի ՍԴԱՌ-77 աշխատակարգային որոշմամբ սույն գործի վարույթը կասեցվել է «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով՝ լրացուցիչ ապացույցներ պահանջելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված:

9. Սույն գործով զեկուցող դատավորի 2022 թվականի մայիսի 5-ի ՍԴԴ-49 գրությամբ Դատական դեպարտամենտից պահանջվել է թիվ 05-362, 3-574 (ՎԴ) քաղաքացիական գործը: Նշյալ գործը (բաղկացած 4 հատորից) Սահմանադրական դատարան է մուտքագրվել 2022 թվականի մայիսի 16-ին:

10. Սույն գործով զեկուցող դատավորի 2022 թվականի դեկտեմբերի 7-ի ՍԴԴ-90 գրությամբ տեղեկություն է պահանջվել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) Հայաստանի Հանրապետության ներկայացուցից: Նշյալ գրությամբ բարձրացված հարցադրումների վերաբերյալ իրավական դիրքորոշումները Սահմանադրական դատարան է ներկայացվել 2022 թվականի դեկտեմբերի 22-ին:

11. Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի հունվարի 9-ի ՍԴԱՌ-8 աշխատակարգային որոշմամբ նշանակվել է նոր զեկուցող դատավոր՝ 2024 թվականի հունվարի 4-ից սույն գործով զեկուցող դատավորի լիազորությունները դադարելու հանգամանքով պայմանավորված:

12. Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի սեպտեմբերի 16-ի ՍԴԱՌ-140 աշխատակարգային որոշմամբ գործի վարույթը վերսկսվել է, և գործի դատաքննությունը նշանակվել է 2025 թվականի սեպտեմբերի 23-ին:

Գործի դատավարական նախապատմությունը

13. 2005 թվականի ապրիլի 12-ին «Երևանի կառուցապատման ներդրումային ծրագրերի իրականացման գրասենյակ» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը «Համապատասխան փոխհատուցմամբ զբաղեցված տարածքից վտարելու պահանջի մասին» հայցադիմում է ներկայացրել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ՝ Դատարան), որով պահանջել է Դիմողներին և նրանց ընտանիքի անդամներին վտարել քաղաք Երևան, Աբովյան փողոցի 3/2 հասցեից՝ համապատասխան փոխհատուցմամբ:

14. 2005 թվականի սեպտեմբերի 7-ին Դատարանը կայացրել է թիվ 2-3171-2005թ. վճիռը, որով բավարարել է «Երևանի կառուցապատման ներդրումային

ծրագրերի իրականացման գրասենյակ» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության վերոնշյալ հայցը:

15. 2005 թվականի սեպտեմբերի 21-ին Դատարանի՝ 2005 թվականի սեպտեմբերի 7-ի թիվ 2-3171-2005թ. վճիռը Դիմողների կողմից բողոքարկվել է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարան (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան):

16. 2005 թվականի դեկտեմբերի 26-ին Վերաքննիչ դատարանը թիվ 05-3626 վճռով հայցը բավարարել է և վճռել Դիմողներին համապատասխան փոխհատուցմամբ ընտանիքի անդամների հետ վտարել Երևանի Աբովյան 3/2 հասցեից:

17. 2006 թվականի հունվարի 9-ին Դիմողները Վերաքննիչ դատարանի 2005 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ 05-3626 վճիռը բողոքարկել են Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերով պալատ (այսուհետ՝ Վճռաբեկ դատարան):

18. 2006 թվականի ապրիլի 7-ին Վճռաբեկ դատարանը կայացրել է թիվ 3-574 (ՎԴ) որոշումը, որով Վերաքննիչ դատարանի 2005 թվականի դեկտեմբերի 26-ի վճիռը թողել է անփոփոխ, իսկ վճռաբեկ բողոքը՝ առանց բավարարման:

19. 2006 թվականի ապրիլի 18-ին Սահմանադրական դատարանը Մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա կայացրել է թիվ ՍԴՈ-630 որոշումը, որով Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 218-րդ հոդվածը, Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգրքի 104, 106 և 108-րդ հոդվածները, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2002 թվականի օգոստոսի 1-ի «Երևանի կենտրոն թաղային համայնքի վարչական սահմանում կառուցապատման ծրագրերի իրականացման միջոցառումների մասին» թիվ 1151-Ն որոշումը ճանաչվել են Սահմանադրության մի շարք հոդվածներին հակասող:

20. Դիմողները 2006 թվականի ապրիլի 26-ին Վերաքննիչ դատարան դիմում են ներկայացրել՝ Վերաքննիչ դատարանի 2005 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ 05-3626 քաղաքացիական գործով կայացրած վճիռը վերանայելու համար՝ Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ որոշումն ընդունելով որպես նոր հանգամանք:

21. 2006 թվականի մայիսի 4-ին Վերաքննիչ դատարանը կայացրել է «Վճռի վերանայման վարույթի հարուցումը մերժելու մասին» որոշում:

22. 2006 թվականի մայիսի 5-ին Դիմողները ներկայացրել են վճռաբեկ բողոք՝ Վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի մայիսի 4-ի որոշումը վերացնելու մասին:

23. 2006 թվականի մայիսի 19-ին Վճռաբեկ դատարանը բավարարել է վճռաբեկ բողոքը՝ վերացնելով Վերաքննիչ դատարանի 2006 թվականի մայիսի 4-ի որոշումը:

24. Վերաքննիչ դատարանը 2006 թվականի հուլիսի 7-ի որոշմամբ վարույթ է հարուցել՝ 2005 թվականի դեկտեմբերի 26-ի թիվ 05-3626 վճիռը նոր հանգամանքով վերանայելու համար:

25. 2006 թվականի հուլիսի 19-ին Վերաքննիչ դատարանը վճռել է վերջինիս կողմից 2005 թվականի դեկտեմբերի 26-ին կայացված թիվ 05-3626 վճիռը թողնել ուժի մեջ, իսկ Դիմողների՝ նոր հանգամանքով վճիռը վերանայելու մասին դիմումը՝ առանց բավարարման:

26. 2006 թվականի օգոստոսի 3-ին Դիմողների կողմից ներկայացվել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի 2007 թվականի մարտի 29-ի որոշմամբ վերադարձվել է:

27. 2006 թվականի հոկտեմբերի 4-ին Դիմողների անունից ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գանգատ է ներկայացվել Եվրոպական դատարան:

28. 2017 թվականի հունիսի 13-ին Կառավարությունը միակողմանի հայտարարությամբ դիմել է Եվրոպական դատարան, ընդունել է Դիմողների իրավունքների խախտման փաստը, առաջարկել ամբողջ նյութական և ոչ նյութական վնասի համար վճարել Դիմողներին, որից հետո՝ 2019 թվականի հունվարի 24-ի թիվ 52-Ն որոշմամբ 118.000 եվրոյին համարժեք 65.611.540 ՀՀ դրամը փոխանցվել է Մարինե Կարյանի բանկային հաշվեհամարին (Անժելա Ասրիբաբայանը դիմել է Եվրոպական դատարանում Հայաստանի Հանրապետության ներկայացուցչին՝ խնդրելով վճարման ենթակա գումարի իրեն հասանելիք մասը փոխանցել Մարինե Կարյանի բանկային հաշվեհամարին):

29. Համաձայն Եվրոպական դատարանի՝ 2018 թվականի հոկտեմբերի 16-ի որոշման 8-րդ կետի՝ այդ հայտարարության համապատասխան մասերն ունեն հետևյալ բովանդակությունը.

«Հայաստանի Հանրապետության իշխանություններն ընդունում են, որ դիմումատուներին գույքից զրկելը չի համապատասխանել Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի պահանջներին: Կառավարությունն ափսոսանք է հայտնում, որ դիմումատուներին գույքից զրկելը չի համապատասխանել օրինականության սկզբունքին՝ չի կատարվել «օրենքով սահմանված պայմանների համաձայն»: Դիմումատուների սեփականության օգտարման հետ կապված ոչ մի օրենք չի ընդունվել, և օգտարման ողջ գործընթացը հիմնված է եղել Կառավարության մի շարք որոշումների վրա:

(...)

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը, ընդունելով, որ խախտվել են դիմումատուների իրավունքները, առաջարկում է ամբողջ նյութական և ոչ նյութական վնասը, ինչպես նաև բոլոր ծախսերը և ծախքերը հատուցելու համար դիմումատուներ Մարինե Կարյանին և Անժելա Ասրիբաբայանին միասին վճարել 118 000 եվրո:

Վերոնշյալ գումարն ազատվում է գանձման ենթակա ցանկացած հարկից և կփոխարկվի Հայաստանի Հանրապետության արժույթով՝ վճարման օրվա դրությամբ գործող փոխարժեքով, որը ենթակա է վճարման քննվող գործերի ցուցակից գործը հանելու մասին Դատարանի կողմից կայացված որոշման մասին ծանուցելուց հետո երեք ամսվա ընթացքում: Այս գումարները նշված եռամսյա ժամկետում չվճարելու դեպքում Կառավարությունը պարտավորվում է այդ

ժամկետը լրանալու օրվանից մինչև վճարման օրը վճարել այդ գումարների նկատմամբ հաշվարկված պարզ փոկոսադրույք՝ Եվրոպական կենտրոնական բանկի սահմանած՝ լոմբարդային ռեպոյի փոկոսադրույքի չափով, որին պետք է գումարվի երեք փոկոսային կետ: Վճարումը համարվում է գործի վերջնական լուծում (...):»:

30. Եվրոպական դատարանը 2018 թվականի հոկտեմբերի 16-ի որոշմամբ ընդունել է ի գիտություն պատասխանող Կառավարության հայտարարության պայմանները՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի մասով և դրանում նշված այդ հանձնառության կատարումն ապահովելու եղանակները, որոշել է գանգատի այդ մասը հանել իր կողմից քննվող գործերի ցուցակից՝ Կոնվենցիայի 37-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետին համապատասխան, ինչպես նաև գանգատի մնացած մասը հայտարարել է անընդունելի:

31. 2018 թվականի դեկտեմբերի 26-ին Դիմողները վճարել բողոք են ներկայացրել Վճարել դատարան՝ խնդրելով «(...) ամբողջությամբ բավարարել սույն վճարել բողոքը և՛ հարուցել 26/12/2005թ.-ի թիվ 05-3626 քաղաքացիական գործով Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի կայացրած վճիռը և Հայաստանի Հանրապետության վճարել դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերով պալատի 07/04/2006թ.-ին 3-574 (ՎԴ) գործով կայացրած որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու վարույթ, ամբողջությամբ բեկանելով դրանք և, առաջնորդվելով արդարադատության արդյունավետության շահով և Օրենսգրքի 427 հոդվածի 1-ին մասի հիմքով՝ կայացնել նոր դատական ակտ և մերժել Դիմողների դեմ ներկայացված հայցադիմումն ամբողջությամբ»:

32. 2019 թվականի հունիսի 13-ին Վճարել դատարանը կայացրել է «Դատական ակտի վերանայման վճարել բողոքը վարույթ ընդունելու մասին» որոշում:

33. 2021 թվականի հոկտեմբերի 19-ին Վճարել դատարանը, քննելով թիվ 05-3626, 3-574 (ՎԴ) գործով նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտը վերանայելու վերաբերյալ Դիմողների վճարել բողոքը, որոշել է վճարել բողոքը մերժել: Սույն որոշմամբ Վճարել դատարանը նշել է. **«Այն դեպքում, երբ Եվրոպական դատարանի կայացված որոշման պահանջն արդեն իսկ կատարվել է, իսկ վերանայվող դատական ակտի բեկանումը, նման պարագայում, որևէ կերպ չի կարող ազդել գործի ելքի վրա և որևէ բացասական հետևանք առաջ չի կարող բերել վերանայումը պահանջող կողմի համար, ապա դատարանները, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիմքով, իրավասու են վերանայվող դատական ակտը բեկանելու կողմի պահանջը մերժել: Ընդ որում, նման պարագայում, դատական ակտի վերանայումը պահանջող կողմի իրավունքների խախտում չի կարող արձանագրվել, քանի որ նրա խախտված իրավունքներն արդեն իսկ վերականգնվել են, որպիսի պարագայում**

ներպետական դատական ակտերով կրկնակի հատուցման պահանջ ներկայացնել իրավաչափ չէ:

(...)

Միաժամանակ, ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում Հայաստանի Հանրապետության ներկայացուցչի գրասենյակի 04.08.2021 թվականի գրության՝ ««Աշուր Գրիգորյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի» գործով (N 40864/06 գանգադ) Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից 2018 թվականի հոկտեմբերի 16-ին հրապարակված որոշմամբ հատկացված արդարացի փոխհատուցման գումարի վճարումը փաստացի կատարվել է: Մասնավորապես, որոշմամբ հատկացված 118.000 եվրոյին համարժեք 65.611.540 ՀՀ դրամ փոխանցվել է դիմումատու Մարինե Կարյանի բանկային հաշվին:

(...)

(...) թեև սույն պարագայում եվրոպական դատարանի 16.10.2018 թվականի որոշումը նոր հանգամանք է ՀՀ վճարել դատարանի քաղաքացիական և քննչական գործերով պալատի 07.04.2006 թվականին թիվ 3-574 ՎԴ գործով որոշումը վերանայելու համար, **այդուհանդերձ Վճարել դատարանը գտնում է, որ փյալ պարագայում նոր հանգամանքի հիմքով գործի վերաբացումը մինչև խախտումը եղած իրավիճակի վերականգնման արդյունավետ միջոց չի կարող հանդիսանալ՝ նկատի ունենալով այն, որ վճարել բոլոր բերած անձանց խախտված իրավունքներն արդարացի փոխհատուցման եղանակով արդեն իսկ վերականգնվել են»** (ընդգծումները՝ Սահմանադրական դատարանի):

Դիմողների դիրքորոշումները

34. Դիմողները գտնում են, որ Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածներով, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով ամրագրված դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների էությունն ապահովելու նպատակով յուրաքանչյուր իրավական պետություն պարտավոր է իր ներպետական օրենսդրությամբ անհրաժեշտ իրավական նախադրյալներ ստեղծել՝ արդարադատության մատչելիության, հասանելիության սկզբունքների ապահովման, անձի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու համար:

35. Դիմողները նշում են. «Նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման դեպքում գործը վերանայող դատարանը չի կարող ունենալ ՀՀ «Քաղաքացիական դատավարության» օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված լիազորությունը, այլ՝ կաշկանդված է նոր հանգամանք համարվող՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճիռով կամ որոշմամբ և չի կարող անձի՝ միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստ պարունակող դատական ակտը, որևէ պարագայում թողնել ուժի մեջ (...):»

36. Դիմողների կարծիքով՝ Վճարել դատարանը կիրառել է Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը հակասում է Սահմանադրական դատարանի մի շարք որոշումներին, դրանցում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին, հետևաբար՝ նաև Սահմանադրությամբ ամրագրված արդար դատաքննության

իրավունքին, միջազգային մարմիններին դիմելու իրավունքը երաշխավորող դրույթներին:

37. Դիմողների պնդմամբ՝ վիճարկվող դրույթը չի բավարարում իրավական որոշակիության, հստակության և կանխատեսելիության չափանիշները, ուստի՝ այն հակասում է Սահմանադրությանը:

38. Դիմողները նշում են, որ սահմանադրաիրավական վեճի առարկա դրույթը հակասում է Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 2-րդ մասին, քանի որ հնարավորություն է ստեղծում Եվրոպական դատարանի որոշումը մեկնաբանել իրենց իրավունքների սահմանափակման, այլ ոչ նրանց նվազագույն պաշտպանության նպատակով:

39. Դիմողներն ընդգծում են. «(...) իրավունքի խախտման փաստը հաստատվել է ՄԻԵԴ որոշմամբ և շարունակվելու է իրավունքի խախտման փաստը գոյություն ունենալ, քանի դեռ՝ շարունակում է օրինական ուժի մեջ մնալ Կոնվենցիայի դրույթների խախտումով ընդունված դատական ակտ, քանի դեռ Դիմողներին հնարավորություն չի ընձեռվել իրենց դեմ ներկայացված հայցի քննության փուլում իրացնել դատավարական օրենքով ընձեռված իրենց դատավարական իրավունքները, քանի դեռ Դիմողները չեն ստացել ներպետական օրենքով սահմանված կարգով ու չափով նախատեսված համարժեք փոխհատուցում»:

40. Ամփոփելով իրենց դիրքորոշումները՝ Դիմողները խնդրում են.

«4.1. ՀՀ «Քաղաքացիական դատավարության» օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասը ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 3, 5, 61 հոդվածներին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին, 79 և 80-րդ հոդվածներին հակասող և անվավեր,

և/կամ

4.2. ՀՀ Սահմանադրության 1-ին, 3-րդ հոդվածին, 61-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր ճանաչել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 41, 46-րդ հոդվածը՝ իրավակիրառական պրակտիկայում դրանց տրված իրավական բովանդակության շրջանակներում,

և/կամ

4.3. Բացահայտել վիճարկվող դրույթների սահմանադրաիրավական բովանդակությունը»:

Պատասխանողի դիրքորոշումները

41. Պատասխանողը նշում է, որ Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասը վերաբերելի է միայն Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված նոր հանգամանքին, այն է՝ Եվրոպական դատարանի վճռի կամ որոշման հիման վրա գործը վերանայելիս իրավասու դատարանը, նախևառաջ, պետք է պարզի, թե որքանով կարող է այն ազդել գործի ելքի վրա: Ըստ Պատասխանողի՝ նշված մոտեցումը համահունչ է Եվրոպական դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին:

42. Պատասխանողի կարծիքով՝ Եվրոպական դատարանի որոշման հիման վրա նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման փուլում վերանայող դատարանը գնահատում է, թե արդյո՞ք նոր հանգամանքը կարող է ազդել տվյալ գործի ելքի վրա: Եթե ակտը վերանայող դատարանը գտնում է, որ այն կարող է ազդել գործի ելքի վրա, ապա որոշում է կայացնում ուժի մեջ մտած դատական ակտը բեկանելու մասին:

43. Պատասխանողը նշում է, որ գործի վերաբացումը ոչ միշտ է անհրաժեշտ անձի խախտված իրավունքների վերականգնման համար, այսինքն՝ *res judicata* սկզբունքից բացառությունը պետք է նախատեսել այն դեպքում, երբ դա խախտված իրավունքների վերականգնման միակ տարբերակն է:

44. Պատասխանողն արձանագրում է, որ վիճարկվող դրույթը որևէ կերպ չի սահմանափակում անձի սահմանադրական իրավունքները, ուստի՝ համահունչ է Սահմանադրությանը:

45. Պատասխանողը խնդրում է սույն գործով ընդունել որոշում՝ վիճարկվող դրույթները Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին:

Միջազգային իրավական հարցերով ներկայացուցչի դիրքորոշումները

46. Միջազգային իրավական հարցերով ներկայացուցիչը, անդրադառնալով Եվրոպական դատարանի կողմից կոնվենցիոն իրավունքների խախտման դիմաց նյութական վնասի հատուցման մեխանիզմներին, նշել է, որ դրանք առաջին հերթին ուղղված են մինչև վնասը եղած իրավիճակի վերականգնմանը: «Փոխհատուցվող նյութական վնասն ըստ այդմ կարող է ներառել ինչպես դիմումատուի կողմից կրած իրական վնասը (*damnum emergens*), այնպես էլ բաց թողնված օգուտը (*lucrum cessans*)»:

47. Ըստ Միջազգային իրավական հարցերով ներկայացուցչի՝ «(...) դիմումատուն վնասի հատուցման պահանջի զուգահեռ պետք է ներկայացնի որոշակի չափով նյութական վնաս կրելու հանգամանքը հավաստող բավարար ապացույցներ, ինչպես նաև պետք է հիմնավորի, որ իր կրած նյութական զրկանքն ուղղակիորեն պայմանավորված է ներպետական մարմինների կողմից այն հիմնարար իրավունքի ոտնահարմամբ, որի պաշտպանությունը հայցվում է Եվրոպական դատարանից: Նշված պահանջը կատարելու դեպքում Եվրոպական դատարանն արդարացի փոխհատուցումը տրամադրում է դիմումատուի՝ վնասի հատուցման պահանջի ամբողջական բավարարմամբ (տե՛ս, օրինակ, Սիմոնյանն ընդդեմ Հայաստանի թիվ 18275/08 գործով Եվրոպական դատարանի 7 ապրիլի 2016 որոշումը, որի շրջանակներում որպես նյութական վնասի փոխհատուցում սահմանվել է դիմումատուի կողմից պահանջվող գումարի կեսը՝ հաշվի առնելով օտարված բնակարանում վերջինիս բաժնեմասը)»:

48. Միջազգային իրավական հարցերով ներկայացուցիչը, անդրադառնալով արդեն իսկ միակողմանի հայտարարության դեպքում Դիմողներին տրամադրվող փոխհատուցման չափին, հարկ է համարել նշել, որ «ՀՀ կառավարությունը, փոխհատուցման չափը որոշելիս, հիմք է ընդունում նմանատիպ գործերով Եվրոպական դատարանի կողմից տրամադրված փոխհատուցման չափը, ինչպես

50. Միջազգային իրավական հարցերով ներկայացուցիչը եզրահանգել է, որ «(...) կոնկրետ գործերով եվրոպական դատարանի կողմից միակողմանի հայտարարության կամ վճռի հիման վրա Կոնվենցիայի համաձայն նշանակված փոխհարուցման գումարը ՀՀ դատարանների կողմից կարող է դիտարկվել որպես ՀՀ օրենսդրությամբ նշանակված պարճառված վնասի վերջնական գումար, քանի որ այն վնասը, որը չի վերականգնվել ներպետական մակարդակում՝ հանգեցնելով Կոնվենցիայի այս կամ այն հոդվածով նախատեսված իրավունքի խախտման, ի վերջո վերականգնվում է կոնվենցիոն մեխանիզմի միջոցով: Ավելին, եվրոպական դատարանը գանգադր քննում է նույն փաստական հանգամանքների և ապացուցողական գանգվածի շրջանակներում: Հակառակ մեկնաբանությունը կհանգեցնի կրկնակի փոխհարուցման»:

51. Սույն գործով սահմանադրաիրավական վեճի շրջանակներում Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ հարցադրմանը.

574

Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

52. Սահմանադրության՝ «Դատական պաշտպանության իրավունքը և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքը» վերտառությամբ 61-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

2. Յուրաքանչյուր ոք, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, ունի իր իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության խնդրով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունք»:

53. Ժամանակակից իրավական պետության հիմնարար բնութագրիչներից մեկն իրավունքի գերակայությունն է, որի կիզակետում մարդու իրավունքներն ու ազատություններն են: Վերջիններիս լիարժեք և իրական պաշտպանության առանցքն անձի արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքն է, որը ենթադրում է ոչ միայն ներպետական դատական ատյաններում արդարադատության հասանելիություն՝ գործի քննության անկախության, անաչառության և արդարության սկզբունքների երաշխավորմամբ, այլև միջազգային մարմիններ դիմելու իրավական հնարավորություն, երբ ներպետական մեխանիզմներն սպառված են: Վերջին դեպքում համապատասխան միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքը վերախմաստավորվում է որպես մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության «ճգնաժամային միջամտության» իրավական եղանակ՝ հաղթահարելով ներպետական դատական պաշտպանության սահմանները՝ հանուն մարդու իրավունքների գերակայության: Ընդ որում՝ որքան ուժեղ է պետության ներպետական իրավական պաշտպանության համակարգը, այնքան ավելի նվազ է միջազգային մարմիններին դիմելու անհրաժեշտությունը: Մյուս կողմից՝ միջազգային մակարդակում իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմների առկայությունը դառնում է ազգային իշխանությունների համար սթափեցնող գործոն՝ բարձրացնելով վերջիններիս պատասխանատվության աստիճանը մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցում:

54. Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2024 թվականի ապրիլի 9-ի ՍԴՈ-1724 որոշմամբ արձանագրել է. «Իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության խնդրով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքն այն արդյունավետ լրացուցիչ լծակն է, որը կոչված է երաշխավորելու անձի խախտված իրավունքի լիարժեք և ամբողջական վերականգնումը, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ վնասների համարժեք հատուցումը: Հեյրևապետ՝ բովանդակային առումով սահմանադրական այս իրավունքը, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու հնարավորությունից զափ, ենթադրում է նաև միջազգային մարմնի կողմից կայացված որոշման կատարման իրական հնարավորությունների ապահովման անհրաժեշտություն:

Սահմանադրորեն նման երաշխիքների նախատեսումը պայմանավորված է այն իրողությամբ, որ ներպետական դատական ատյանների միջոցով իրավունքների պաշտպանության հնարավորությունների սպառումից հետո իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության խնդրով միջազգային դատարան դիմելու իրավունքի նպատակը, ի վերջո, ներպետական իրավական համակարգում խնդրի վերջնական լուծումն է: Ուստի՝ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով ամրագրված իրավակարգավորումները երաշխավորում են անձի՝ ոչ միայն ներպետական դատական պաշտպանության միջոցով իրավունքների և ազատությունների պաշտպանություն, այլև այդ խնդրով միջազգային մարմիններ դիմելու, իսկ այդպիսի մարմնի կողմից որոշման կայացման արդյունքում՝ իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գործընթացն ավարտին հասցնելու իրական և արդյունավետ հնարավորություն»:

55. Այս առումով Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ արդյունավետ դատական պաշտպանության և միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքները չեն կարող դիտարկվել մեկուսի, քանզի երկուսն էլ ծառայում են նույն նպատակին՝ երաշխավորել մարդու իրավունքներն ու ազատությունները՝ իբրև մարդու արժանապատիվ գոյության հենասյուներ: Մյուս կողմից՝ խնդրո առարկա իրավական հնարավորությունը պայմանավորված է Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի ուժով պետության կողմից վավերացված՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան հաշվի առնելու, ըստ այդմ՝ պետության՝ իբրև միջազգային իրավունքի սուբյեկտի, ստանձնած պարտավորությունները բարեխղճորեն կատարելու իրողությամբ:

56. Վերոգրյալի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ արդյունավետ դատական պաշտպանությունն ու միջազգային մարմիններին դիմելու իրավունքը ձևավորում են միասնական համակեցության մեջ գոյություն ունեցող օրգանական կապ, որի շարժիչ ուժը մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն է:

57. Սույն սահմանադրաիրավական վեճի շրջանակներում բարձրացված խնդիրը Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում դիտարկել Եվրոպական դատարանի համապատասխան ակտերի՝ իբրև միջազգային դատական ատյանի կողմից իրականացվող արդարադատության կենսագործմամբ անձանց խախտված իրավունքների վերականգնման գործուն երաշխիք լինելու համատեքստում՝ դատական ակտերի՝ նոր հանգամանքի հիմքով վերանայման ինստիտուտի լույսի ներքո:

58. Սահմանադրության՝ «Արդար դատաքննության իրավունքը» վերտառությամբ 63-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է.

«Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

59. Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է, որ մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ

դիմելու իրավունքի կենսագործումը չի հանգում սոսկ միջազգային մարմիններ, այդ թվում՝ Եվրոպական դատարան, դիմելու իրավական հնարավորության իրացմանը: Այն, ի թիվս այլնի, ներառում է նաև *միջազգային մարմնի կողմից կայացված ակտի կատարման* համար անհրաժեշտ կառուցակարգերի և ընթացակարգերի երաշխավորումը, որը կազմում է նաև արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքի բաղադրատարրը, ի շարս այլնի, նաև դատական ակտերի՝ նոր հանգամանքի հիմքով վերանայման իրավունքի ապահովման համատեքստում:

60. Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե Եվրոպական դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից Արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Եվրոպական դատարանը որոշում է, անհրաժեշտության դեպքում, տուժած կողմին արդարացի փոխհատուցում տրամադրել:

61. Կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածի 1-ին մասի ուժով Բարձր պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են կատարել Եվրոպական դատարանի վերջնական վճիռները ցանկացած գործերի վերաբերյալ, որոնցում նրանք կողմեր են:

62. Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ Եվրոպական դատարանի՝ Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքի խախտման փաստը հիմնավորող ուժի մեջ մտած ակտերը (համապատասխան վճիռը կամ որոշումը) ներպետական դատական համակարգի համար վերափոխիչ ազդակ են, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի արդարության ինդիկատոր՝ Կոնվենցիայի՝ իբրև կենդանի փաստաթուղթ (*living instrument*) ընկալմամբ:

63. Վերոնշյալի հաշվառմամբ Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում նշել, որ Եվրոպական դատարանը բազմիցս բացահայտել է Կոնվենցիայի 34, 41 և 46-րդ հոդվածների բովանդակությունը, մասնավորապես՝ Համբարձումյանն ընդդեմ Հայաստանի (№ 43478/11, 05.12.2019թ) գործով արձանագրել է՝ «(...) ոչ ողջամիտ չի եղել, որ դիմումատուն Կոնվենցիային առնչվող իր բողոքները ներկայացնելու իր դեմ ներկայացված քրեական մեղադրանքի հարցը լուծող դատարաններ, որպեսզի ներպետական դատարանները ազգային իրավական համակարգում ճշտումներ անելու հնարավորություն ունենային, դրանով իսկ հարգելով այն սկզբունքը, որ Կոնվենցիայով սահմանված պաշտպանության մեխանիզմը մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում ազգային համակարգերի համար օժանդակ մեխանիզմ է (տե՛ս, *mutatis mutandis* (համապատասխան փոփոխություններով), Էլ-Մասրին ընդդեմ Մակեդոնիայի նախկին Հարավսլավական Հանրապետության [ՄԴ] [El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia [GC]], թիվ 39630/09, § 141, ՄԻԵԴ 2012)»:

64. Այս առումով Սահմանադրական դատարանը սահմանադրաիրավական արժեքների հետ անհանդուրժելի է համարում Եվրոպական դատարանի՝ Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը հիմնավորող ուժի մեջ մտած ակտերի առկայության պայմաններում այն դատական ակտի գոյության իրավունքը, որը ծնել է իրավունքի նշված խախտումը:

65. Վերոգրյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ արդյունավետ դատական պաշտպանության, մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններին դիմելու և արդար դատաքննության իրավունքները ենթադրում են նաև Եվրոպական դատարանի՝ Կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը հիմնավորող ուժի մեջ մտած ակտերի առկայության պարագայում ներպետական համապատասխան դատական ակտի վերանայման իրավունքի կենսագործմանը միտված օրենսդրական գործուն երաշխիքների առկայություն, քանզի ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտը, այդ թվում՝ նոր հանգամանքների հիմքով, արդյունավետ միջոց է մարդու խախտված իրավունքների վերականգնմանը միտված իրավական գործիքակազմի համալիրում:

66. Ընդ որում՝ Սահմանադրական դատարանն *անթույլատրելի է համարում ոչ միայն համապատասխան օրենսդրական կարգավորումների անկատարությունը, այլև իրավակիրառ պրակտիկայում Եվրոպական դատարանի համապատասխան ակտերի կատարումից խուսանավելուն միտված մեկնաբանությունները, որոնք կարող են որևէ կերպ արդարացնել մարդու իրավունքի խախտումը սաղմնավորած դատական ակտի գոյությունը:*

67. Վերոշարադրյալի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ **կոնվենցիոն իրավունքի խախտում թույլ տված դատական ակտն անվերապահորեն նոր հանգամանքի հիմքով ենթակա է բեկանման:** Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է, որ որևէ օրենսդրական կարգավորում կամ դրան՝ իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանություն, չի կարող շրջանցել այս սահմանադրաիրավական հրամայականը՝ արգելակելով Եվրոպական դատարանի համապատասխան ակտի հիման վրա դատական ակտի բեկանման գործընթացը՝ առաջնորդվելով իրավունքահեն այն պահանջով, որ *իրավաբանական ուժից զուրկ է այն դատական ակտը, որը խախտում է անձի կոնվենցիոն իրավունքը:* Հակառակ մոտեցումը նենգափոխում է արդարադատության բուն էությունը՝ ոտնահարելով անձի՝ Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածներով երաշխավորված սահմանադրական իրավունքները՝ այդպիսով անձի մոտ ծնելով հուսահատություն, անվստահություն թե՛ ներպետական, թե՛ միջազգային արդարադատության մարմինների նկատմամբ, ինչն անհամատեղելի է և՛ սահմանադրաիրավական, և՛ կոնվենցիոն արժեքանական գաղափարների հետ:

68. Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքից բացառություններին և դրանց կառուցակարգային առանձնահատկություններին առնչվող սահմանադրաիրավական վեճերի քննության շրջանակներում Սահմանադրական դատարանը, սույն սահմանադրաիրավական վեճի շրջանակին վերաբերելի՝ նոր հանգամանքով դատական ակտերի վերանայման համատեքստում, ձևավորել է իրավական դիրքորոշումներ՝ արձանագրելով.

- «(...) նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի նպատակը (...) հակասահմանադրական ճանաչված օրենքի

կիրառման հետևանքով անձանց խախտված սահմանադրական և [Մարդու իրավունքների եվրոպական] Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքների վերականգնումն է: Այսինքն՝ նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտն անձանց խախտված իրավունքների վերականգնման իրավական կարևոր միջոց է» (Սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի հոկտեմբերի 13-ի ՍԴՈ-833 որոշում),

- «Այն դեպքում, երբ անձի սահմանադրական իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնումը ենթադրում է այնպիսի վիճակի ստեղծում, որը գոյություն է ունեցել տվյալ դատական ակտի բացակայության պայմաններում: Այսինքն՝ խնդրո առարկա դեպքում, խախտված իրավունքի վերականգնումը հնարավոր է ապահովել համապատասխան դատական ակտի իրավական ուժը կորցնելու դեպքում: Հետևաբար, դատական ակտի վերանայման վարույթը՝ որպես անձի խախտված սահմանադրական իրավունքի վերականգնման միջոց, պետք է հանգեցնի իրավունքը խախտած դատական ակտի իրավաբանական ուժը կորցնելուն:

(...)

- Նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայումն այն բացառիկ դեպքերից է, երբ անձի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու և Սահմանադրական դատարանի որոշումների ու Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների արդյունավետ կատարման նպատակները գերակայում են *res judicata* դոկտրինայի հիմքում ընկած սկզբունքների, մասնավորապես՝ իրավական որոշակիության սկզբունքի, նկատմամբ:

(...)

Ելնելով վերոհիշյալից՝ սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման պահանջի մերժումը չի կարող հիմնավորվել *res judicata* դոկտրինայի, մասնավորապես, դրա հիմքում ընկած իրավական որոշակիության սկզբունքի պահպանման նկատառումներով և անհրաժեշտությամբ» (Սահմանադրական դատարանի 2011 թվականի հուլիսի 15-ի ՍԴՈ-984 որոշում),

- «(...) այն դեպքում, երբ անձի կոնվենցիոն իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, անձը պետք է ունենա այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու հնարավորություն» (Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի հունվարի 27-ի ՍԴՈ-1573 որոշում),

- «(...) նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը հանգում է նրան, որ այդ ինստիտուտի միջոցով **ապահովվում է խախտված սահմանադրական և/կամ կոնվենցիոն իրավունքների վերականգնումը:** Վերջինս, իրավական պետության հիմնարար սկզբունքներից ելնելով, պահանջում է խախտման արդյունքում տուժողի համար առաջացած բացասական հետևանքների վերացում,

ինչն իր հերթին պահանջում է հնարավորինս **վերականգնել մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (restitutio in integrum)**: Այն դեպքում, երբ անձի սահմանադրական և/կամ կոնվենցիոն իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակի վերականգնումը ենթադրում է տվյալ անձի համար այնպիսի վիճակի ստեղծում, որը գոյություն է ունեցել տվյալ դատական ակտի բացակայության պայմաններում: Այսինքն, խնդրո առարկա դեպքում, խախտված իրավունքի վերականգնումը **հնարավոր է ապահովել համապատասխան դատական ակտի իրավական ուժը կորցնելու պարագայում**: Հետևաբար, նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման վարույթը՝ որպես անձի խախտված սահմանադրական և/կամ կոնվենցիոն իրավունքի վերականգնման միջոց, առաջին հերթին պետք է հանգեցնի իրավունքը խախտած դատական ակտի վերացմանը /բեկանմանը/, և սա օրենսդրորեն հստակ ամրագրման անհրաժեշտություն ունի» (Սահմանադրական դատարանի 2013 թվականի մայիսի 31-ի ՍԴՈ-1099 որոշում),

- «(...) Վերահաստատելով հիշյալ դիրքորոշումները՝ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայումն այդ ակտերով խախտված սահմանադրական իրավունքի պաշտպանության (վերականգնման) միջոց է, և անձը, որի սահմանադրական իրավունքը խախտվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերով, պետք է ունենա այդ իրավունքի վերականգնման նպատակով դատական ակտերի վերանայման բոլոր ներկայացնելու հնարավորություն՝ համապատասխան իրավունքի խախտումը Սահմանադրական կամ միջազգային դատարանի կողմից կայացված որոշմամբ արձանագրվելու կամ ճանաչվելու դեպքում՝ օրենքով նախատեսված կարգով և սահմաններում: Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի, ՄԻԵԿ-ի 1-ին հոդվածի ուժով՝ հիմնական իրավունքի խախտման արձանագրումը պետությանը պարտավորեցնում է ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ՝ տեղ գտած խախտումը վերացնելու համար և վերականգնել մինչև խախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (restitutio in integrum), ինչն ապահովող ընթացակարգային գործիքներից է նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայումը, եթե չկա այդ իրավունքի վերականգնման այլ համարժեք արդյունավետ այլընտրանք» (Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈ-1769 որոշում),

- «Իր հիմնարար իրավական արժեքով հանդերձ՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերջնականության սկզբունքը բացարձակ չէ, և դրանից կարող է լինել բացառություն՝ օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով՝ արդարադատության այնպիսի թերության ուղղման նպատակով, որի բացահայտմամբ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտն անհամապատասխան է դառնում արդար դատաբանության բուն էության հետ:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման իրավունքը պահանջում է օրենքով նախատեսված հանգամանքների և պայմանների առկայության պարագայում

օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավաչափության ստուգման հնարավորություն, որի իրականացումը, միաժամանակ, չի կարող հանգեցնել վերջնական դատական ակտի՝ վերաքննության կամ վճռաբեկության ընդհանուր կարգով բողոքարկման քողարկված հնարավորության» (Սահմանադրական դատարանի 2024 թվականի հունվարի 23-ի ՍԴՈ-1712 որոշում):

69. Վերոնշյալի համատեքստում Եվրոպական դատարանն արձանագրել է.

- Կոնվենցիոն համակարգի ամենակարևոր առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ այն ներառում է դրանով ամրագրված դրույթների՝ Կոնվենցիային համապատասխանությունը վերանայելու մեխանիզմ: Այսպիսով, Կոնվենցիան Պայմանավորվող պետություններից ոչ միայն պահանջում է պահպանել դրանից բխող իրավունքներն ու պարտականությունները (հոդված 1), այլ նաև ստեղծում է դատական մարմին՝ Եվրոպական դատարանը (հոդված 19), որն իրավասու է վճիռների միջոցով հայտնաբերել Կոնվենցիայի խախտումները, որոնք Պայմանավորվող պետությունները պարտավորվել են պահպանել (46-րդ հոդվածի 1-ին կետ): Բացի դրանից, այն ստեղծում է վճիռների կատարման վերահսկման մեխանիզմ, որը վստահված է Նախարարների կոմիտեին (46-րդ հոդվածի 2-րդ կետ): Նման մեխանիզմը ցույց է տալիս Կոնվենցիայի համակարգում Դատարանի վճիռների արդյունավետ իրականացման կարևորությունը (Verein Gegen Tierfabriken Schweiz (vgt) v. Switzerland (No. 2), application no. 32772/02, 30.06.2009, §84),

- (...) վճիռը, որով Դատարանն արձանագրել է իրավունքի խախտում, Պատասխանող պետությանը պարտավորեցնում է վերջ տալ խախտմանը և դրա հետևանքների դիմաց հատուցել այնպես, որ հնարավորինս վերականգնվի մինչև խախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (Papamichalopoulos and others v. Greece, application no. 14556/89, 31.10.1995, §34),

- Պայմանավորվող պետությունը պարտավոր է ոչ միայն վճարել դիմումատուին արդարացի փոխհատուցման կարգով շնորհված գումարները, այլև ձեռնարկել անհատական և/կամ, անհրաժեշտության դեպքում, ընդհանուր միջոցներ դատարանի կողմից հայտնաբերված խախտումը վերացնելու համար (Verein Gegen Tierfabriken Schweiz (vgt) v. Switzerland (No. 2), application no. 32772/02, 30.06.2009, § 85),

- Դատարանը կարգաբանում է, որ Կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածի կարգավորումները, առաջին հերթին, հնարավորություն են տալիս դատարանին իր վճռով երաշխավորել Կոնվենցիայով նախատեսված պաշտպանության արդյունավետությունը և կանխել խնդրո առարկա իրավունքների շարունակական խախտումները՝ կարևորելով Նախարարների կոմիտեի աջակցությունը վերջնական վճռի կատարման վերահսկման հարցում: Նման կարգավորումները նաև հնարավորություն են տալիս և պահանջում են, որ շահագրգիռ պետությունը հնարավորինս արագ վերջ դնի Դատարանի կողմից հայտնաբերված Կոնվենցիայի խախտմանը (Kavala v. Turkey, application no. 28749/18, 11.07.2022, § 148):

70. Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ անդրադառնալով վիճարկվող դրույթին՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածով սահմանվում են **դատական ակտը վերանայող դատարանի լիազորությունները**՝ հստակ ամրագրելով, որ **մի դեպքում**՝ Օրենսգրքի 418-րդ հոդվածով կամ 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 3-6-րդ կետերով նախատեսված հիմքերը վերանայվող դատական ակտի **անվերապահ բեկանման հիմք են** (Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 1-ին մաս), **մյուս դեպքում**՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայության դեպքում դատարանը կարող է **չբեկանել վերանայվող դատական ակտը**, միայն եթե հիմնավորում է, որ սույն օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանգամանքներն ըստ էության չէին կարող ազդել գործի ելքի վրա:

71. Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ Օրենսգրքի՝ «**Նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման հիմքերը**» 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանվում է, որ նոր հանգամանքները հիմք են դատական ակտի վերանայման համար, եթե՝

«2) Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, կամ եթե անձը տվյալ վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն»:

72. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ հիշատակված կարգավորումը ևս ենթարկվել է համապատասխան փոփոխությունների, համաձայն որի՝ նոր հանգամանքները հիմք են դատական ակտի վերանայման համար, եթե՝

«2) Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, կամ եթե անձը տվյալ վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն **կամ միջազգային դատարանը հաստատել է կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը (բարեկամական կարգավորումը) կամ Հայաստանի Հանրապետության կողմից արված միակողմանի հայտարարությունը**» (ընդգծումը՝ Սահմանադրական դատարանի):

73. Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ օրենսդիրը, թեև ընդլայնել է նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման հիմքերը՝ ներառելով նաև միջազգային դատարանի կողմից հաստատված կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը (բարեկամական կարգավորումը) կամ

Հայաստանի Հանրապետության կողմից արված միակողմանի հայտարարությունը, այնուամենայնիվ, վիճարկվող կարգավորման ուժով խնդրո առարկա հիմքերի առկայության պայմաններում անգամ դատական ակտը կարող է չբեկանվել, միայն եթե դատարանը հիմնավորում է, որ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանգամանքներն ըստ էության չեն կարող ազդել գործի ելքի վրա:

74. Սույն սահմանադրաիրավական վեճի շրջանակներում Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում զատորոշել **«նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման վարույթի հարուցում»** և **«նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայում»** ձևակերպումները: Սույն հարցադրման կապակցությամբ Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 18-ի ՍԴՈ-1114 որոշման շրջանակներում արձանագրել է. *«(...) հարկ է տարբերակել «նոր հանգամանքների հիմքով վերանայման վարույթի հարուցում» և «նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայում» եզրույթները: Այսպես. նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայման վարույթի հարուցումը տեղի է ունենում նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայման բողոքի ընդունելիության հարցը լուծելիս, որի ընթացքում, (...), չի կարող գնահատվել դիմողին առնչվող գործով կիրառված հակասահմանադրական նորմի ազդեցությունը դատարանի եզրահանգման վրա: Տվյալ դեպքում սահմանադրական դատարանի՝ ՍԴՈ-984 որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների ուժով, եթե առկա չեն բողոքը վերադարձնելու հիմքեր, ապա դատական ակտը վերանայող դատարանը պարտավոր է ոչ միայն հարուցել վերանայման վարույթ, այլև դրա արդյունքում բեկանել վերանայվող դատական ակտը, այլապես դատական ակտի հիմքում կշարունակվի մնալ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված կամ սահմանադրական դատարանի մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ կիրառված իրավական նորմը: Ինչ վերաբերում է նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայմանը, ապա այն վերանայվող դատական ակտի բեկանումից հետո տեղի ունեցող ընթացակարգ է, որի ընթացքում միայն կարող է գնահատվել նոր հանգամանքի ազդեցությունը գործի ելքի վրա, ինչով էլ պայմանավորված է վերանայվող դատական ակտի եզրափակիչ մասը փոփոխելու կամ չփոփոխելու անհրաժեշտությունը: Հակառակ պարագայում կխաթարվի կոնկրետ գործերով սահմանադրական վերահսկողության և դրա հետ համակարգային առումով փոխկապակցված՝ նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայման ինստիտուտների էությունը (...):»*

75. Վերոգրյալի արդյունքում Սահմանադրական դատարանը եզրահանգում է, որ Եվրոպական դատարանի՝ կոնվենցիոն իրավունքի խախտման փաստը հաստատող համապատասխան ակտի առկայությունը՝ որպես նոր հանգամանք, հիմք է կոնվենցիոն իրավունքի խախտում թույլ տված դատական ակտի վերանայման վարույթ հարուցելու համար, որին տրամաբանորեն պետք է հաջորդի դատական ակտի վերանայման բուն վարույթը, որի շրջանակներում դատարանը պարտավոր է բեկանել դատական ակտը և (1) ուղարկել

համապատասխան դատարան՝ նոր քննության, եթե չկա այն փոփոխելու հնարավորություն, կամ (2) փոփոխել այն, եթե գործով հաստատված փաստերը հնարավորություն են տալիս առանց գործի նոր քննության կայացնելու նոր դատական ակտ:

76. Այս համատեքստում Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ իրավասու դատարանի կողմից **Եվրոպական դատարանի համապատասխան ակտի հիման վրա նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման վարույթի շրջանակներում** դատական ակտի բեկանման արդյունքում կայացված նոր դատական ակտի եզրափակիչ մասն առնվազն դատավարական իրավունքի մասով կանխորոշված և ուղղորդված չէ. այս գործընթացի շրջանակներում է, որ դատական ակտի բովանդակությունը, այդ թվում՝ եզրափակիչ մասը, անառարկելիորեն փոխկապակցված են խնդրո առարկա հանգամանքների իրավական բովանդակության հետ, և, հետևաբար, այստեղ է, որ դատարանը պետք է գնահատի, թե որքանով են սույն հանգամանքներն ազդում կայացվելիք դատական ակտով նախանշվող գործի իրավական բովանդակության և ելքի վրա:

77. Այս առնչությամբ Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է, որ վերանայված դատական ակտի եզրափակիչ մասը չփոփոխելու հնարավորությունը վերաբերում է միայն դատական ակտը բեկանելուց հետո գործի նոր քննության արդյունքում կայացվող նոր դատական ակտին, իսկ վերջինիս եզրափակիչ մասի չփոփոխվելու հանգամանքը ծանրակշիռ փաստարկներով հիմնավորելու պարտադիր նորմատիվ պահանջը հանդես է գալիս որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտ երաշխիք:

78. Այսպիսով՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայումն անխուսափելիորեն պետք է *ipso facto* (փաստի ուժով) հանգեցնի կոնվենցիոն իրավունքի խախտում թույլ տված դատական ակտի բեկանմանը՝ բացառելով դրա օրինական ուժի մեջ թողնելու որևէ հնարավորություն, հետևաբար՝ Սահմանադրական դատարանը եզրահանգում է, որ օրենսդրի կողմից սահմանված՝ նշված հանգամանքների՝ գործի ելքի վրա չազդելու հիմնավորմամբ դատական ակտը չբեկանելու իրավական հնարավորություն նախատեսող իրավակարգավորումը համահունչ չէ Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ անձի դատական պաշտպանության, մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու, այդ թվում՝ Եվրոպական դատարան, և արդար դատաքննության իրավունքների երաշխավորման անխախտ հունը սահմանող սահմանադրաիրավական կարգավորումներին:

79. Նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման ինստիտուտի իրավակարգավորման մեթոդաբանությունը մշտապես պետք է խարսխվի պետության՝ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածով սահմանված՝ մարդու արժանապարտությունը, մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, ի թիվս այլնի, նաև միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան պաշտպանելու

պարտավորության վրա. սա է ժողովրդավարական լեգիտիմությամբ օժտված Սահմանադրության աներկբա պահանջը. հակառակ մոտեցումը կհակասի իրավունքի գերակայության սկզբունքին և իրավական պետության հիմնարար արժեքներին իր հավատարմության հավաստիքը հայտնած Սահմանադրի կամքին:

80. Հաշվի առնելով այն, որ սույն սահմանադրավարական վեճն ուղղակիորեն առնչվում է նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման ինստիտուտին՝ Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում բացահայտել վիճարկվող իրավակարգավորման՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի երաշխիքների հետ համատեղելիությունը, ինչն անառարկելիորեն պայմանավորում է Դիմողների՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» իրավունքի սահմանադրական բովանդակության բացահայտման անհրաժեշտությունը:

81. Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է սեփականության իրավունքի վերաբերյալ իր՝ նախկինում արտահայտած դիրքորոշումն առ այն, որ «(...) Սեփականության իրավունքը որպես ժողովրդավարական, սոցիալական և իրավական պետության պայմաններում անձի իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորման բնութագրիչ, միաժամանակ նաև՝ որպես մասնավոր և հանրային իրավահարաբերությունների կարգավորման կառուցակարգ ունի սահմանադրավարական կարևոր նշանակություն: Այն միջազգային իրավական ամրագրում է ստացել Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում (հոդված 17-րդ), Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրությունում, որի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ունի իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի զրկել իր գույքից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա կատարվում է ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով» (Սահմանադրական դատարանի 2018 թվականի հոկտեմբերի 30-ի ՍԴՈ-1432 որոշում):

82. Սահմանադրության՝ «Սեփականության իրավունքը» վերտառությամբ 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասն ամրագրում է.

«5. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով՝ միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ»:

83. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումը հանդես է գալիս իբրև սեփականության իրավունքին իրավական արտակարգ միջամտություն, որը սահմանադրաչափ կարող է դիտարկվել միայն երբ զուգորդվում է դրա հետևանքները չեզոքացնող և հավասարակշռող մեխանիզմով՝ նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ: Սահմանադրի կողմից սույն ուրույն սկզբունք-երաշխիքի ամրագրումը լոկ գույքի իրավատիրոջը տվյալ

գույքի օտարման դիմաց տրվող «արդարության չափաբաժինը» չէ, այլև սոցիալ-տնտեսական և բարոյական-իրավական հարաբերությունների համարժեք արձագանք՝ ուղղած հանրային և մասնավոր շահերի բարդ և նրբերանգային հավասարակշռության ապահովմանը, որից անգամ ամենանվազ շեղումը խարխուլում է պետական իրավակարգի հանդեպ հանրության վստահությունն ու հավատը:

84. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման ինստիտուտին և դրա դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» սահմանադրաիրավական անանցանելի պատվիրանի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը Սահմանադրական դատարանը բացահայտել է իր մի շարք որոշումներում՝ արձանագրելով.

- «Սահմանադրությունն ամրագրում է, որ սեփականության օտարումը հասարակության և պետության կարիքների համար կարող է կատարվել միայն բացառիկ դեպքերում, օրենքի հիման վրա՝ նախնական համարժեք փոխհատուցմամբ: Այսպիսով, որպես սեփականության օտարման հիմք է ճանաչվում «պետության և հասարակության կարիքները», իսկ օտարվող գույքի սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանության երաշխիքներ են համարվում օտարումը՝ «միայն բացառիկ դեպքերում», օտարումը՝ «օրենքի հիման վրա», օտարումը՝ «օտարվող գույքի նախնական համարժեք փոխհատուցմամբ:

(...)

Նախնական համարժեք փոխհատուցումը գործադիր մարմնի կողմից համապատասխան ֆինանսատնտեսական հաշվարկով հիմնավորված և սեփականատիրոջ հետ համաձայնեցվող գործողություն է, որը ենթակա է դատական վիճարկման» (Սահմանադրական դատարանի 1998 թվականի փետրվարի 27-ի ՍԴՈ-92 որոշում),

- ««Սեփականության օտարում» հասկացությունը, իր հերթին, սահմանադրական տրվյալ դրույթի համարժեքստի՞ց ելնելով, ենթադրում է Սահմանադրությամբ նախատեսված այդ նույն իրավաչափ նպատակի համար կոնկրետ օբյեկտի նկատմամբ սեփականության իրավունքի սահմանափակում կամ դադարում՝ պայմանով, որ այդ օբյեկտի դիմաց անձին նախապես տրվում է համարժեք այլ գույք կամ փոխհատուցում, որն էլ երաշխավորում է սեփականության իրավունքի ապահովման շարունակականությունը:

Փաստորեն Սահմանադրության 31 հոդվածի նշված դրույթն ամբողջականանում է նույն հոդվածի այլ դրույթների հետ օրգանական փոխկապվածության համարժեքստի՞մ: Դա ոչ միայն իր բնույթով իրավունքի սահմանափակման առանձնահատուկ ինստիտուտ է, այլև անխուսափելիորեն նշանակում է, որ առկա է իրավաչափ նպատակի և սեփականության իրավունքի համադրման անհրաժեշտություն: Նման համադրման արդյունքում որևէ կոնկրետ սեփականության օբյեկտի նկատմամբ Սահմանադրությամբ նախատեսված հիմքերով իրավունքը կարող է սահմանափակվել կամ դադարել, եթե այն ծառայում է բացառիկ՝ գերակա հանրային շահի բավարարմանը» (Սահմանադրական դատարանի 2006 թվականի ապրիլի 18-ի ՍԴՈ-630 որոշում),

«Ի տարբերություն 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ սեփականության իրավունքին միջամտության Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության ընդհանուր սկզբունքով նախատեսված և նման համաչափության ապահովման հանրային իշխանության հայեցողությանը վերապահված միջոցների ընտրության դեպքի՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սեփականությանը միջամտության (սեփականության օտարման) դեպքում համաչափությունը կշռված է Սահմանադրի կողմից, ինչը ապահովելու նպատակով ընտրված միջոցը «փոխհատուցումն» է, որի նկատմամբ առաջադրված որակական պահանջներն են «նախնական» և «համարժեք» սահմանադրական չափանիշները» (Սահմանադրական դատարանի 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշում),

- «94. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դեպքում համարժեք փոխհատուցման սահմանադրական սկզբունքն ուղղակիորեն ամրագրված է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասում: Այս երաշխիք-սկզբունքի նպատակային նշանակությունը հանրային իշխանության կողմից հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների ապահովման համար) սեփականության օտարման տեսքով միջամտության հետևանքների չեզոքացումն է գույքի իրավափորոջ համար՝ երաշխավորելով, որ վերջինս չկրի իր կամքին հակառակ գույքից զրկվելու հետ կապված անհամաչափորեն ծանր բեռ: Փոխհատուցման ենթակա գումարի համարժեքության բանաձևը պետք է իրավափորոջ համար ապահովի ազատ շուկայական գնագոյացման պայմաններում նույնանման գույքի ձեռքբերման հնարավորությունը, ինչպես նաև՝ միջամտության հետևանքով իրավափորոջ կողմից կատարվելիք անհրաժեշտ ծախսերի և գույքի օտարմամբ կորսվելիք ողջամտորեն հնարավոր եկամուտների ծածկումը:

95. Սույն որոշման 58-60 կետերում շարադրված՝ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակության վերաբերյալ արված վերլուծությունների կիրառմամբ Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ «համարժեք» փոխհատուցման սկզբունքը, որպես սեփականության պաշտպանության ինքնուրույն երաշխիք, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի բովանդակային ծավալում ներառված է նաև Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրով՝ ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի ուժով (...):

(...)

97. Հաջորդիվ, Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման ձևով միջամտությունը կարող է իրավափորոջ վրա դնել նաև լրացուցիչ հոգսեր և նրան պարճառել անհարմարություններ, ինչի բերումով համարժեքորեն փոխհատուցման կիրառելի բանաձևը պետք է ներառի նաև գույքի իրավափորոջ կողմից

անհրաժեշտաբար կատարվելիք ծախսերը, որը հարկավոր է իրավապիրտը՝ գույքի օտարումից ածանցվող լրացուցիչ բեռից ազատ լինելու համար:

Այս առումով Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) գույքն օտարելիս սեփականապիրտը վճարվող փոխհատուցումը կարող է համարվել Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի իմաստով «համարժեք», եթե դրանում հաշվառված է նաև գույքի օտարումից ածանցվող՝ սեփականապիրտը կողմից անհրաժեշտաբար կատարվող բոլոր ողջամիտ ծախսերի դիմաց փոխհատուցումը:

98. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դեպքում նախնական փոխհատուցման պահանջի՝ որպես Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով ուղղակիորեն ամրագրված սկզբունք-երաշխիքի նպատակը գույքի իրավապիրտը համարժեք փոխհատուցման ապահովումն է օտարման պահի դրությամբ: Սեփականության դիմաց փոխհատուցման նախնականության երաշխիքը կոչված է ապահովելու տրամադրված կամ տրամադրման ենթակա համարժեք փոխհատուցումն այն հաշվարկով, որ գույքի իրավապիրտն իր գույքի օտարման պահին ունենա դրա համարժեք փոխհատուցումը և չկրի փոխհատուցման ուշացման դեպքում օտարված գույքի տնտեսական արժեքի կամ կատարման ենթակա սույն որոշման 97-րդ կետում նշված ծախսերի գումարի հետագայում ի վնաս իրեն շուկայական արժեքի հնարավոր փոփոխության անբարենպաստ հետևանքները:

99. Հերևաբար՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավահարաբերությունները կարգավորող ինչպես օրենքները, այնպես էլ իրավակիրառ պրակտիկան իրենց հիմքում որպես ելակետ պետք է ունենան փոխհատուցման համարժեքության վերաբերյալ սույն որոշման 94-98 կետերում նկարագրված սահմանադրական չափանիշները» (Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈ-1769 որոշում):

85. Վերոշարադրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո վերահաստատելով հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում ստանալու իրավունքի բացարձակ լինելու սահմանադրաիրավական անսասան հրամայականը՝ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ Սահմանադիրը հստակ ուրվագծել է փոխհատուցման երկու որակական հատկանիշները՝ նախնական և համարժեք:

86. Նախնական փոխհատուցումն ընդգրկում է փոխհատուցման ժամանակային առաջնահերթությունը, նախքան գույքի փաստացի օտարումը: Այն իրավունքի պաշտպանության յուրօրինակ սահմանադրական մեխանիզմ է, որը թույլ է տալիս գույքի իրավատիրոջը սեփականության կորստից անմիջապես հետո չհայտնվել նյութական անապահովության վիճակում՝ սեփականության իրավունքի միջամտությունը բերելով սահմանադրական հունի մեջ: **Փոխհատուցման նախնականությունը** ենթադրում է, որ փոխհատուցման գումարը ենթակա է

հաշվարկման օտարման պահի դրությամբ՝ հիմքում ունենալով այն ողջամիտ տրամաբանությունը, որ օտարման պահին գույքի իրավատերն ունենա տվյալ գույքի դիմաց համարժեք փոխհատուցում՝ որևէ կերպ բացառելով, որ վերջինս կրի փոխհատուցման ուշացման դեպքում օտարված գույքի տնտեսական արժեքի կամ կատարման ենթակա այլ ծախսերը, ինչպես նաև խուսափի հետագայում ի վնաս իրեն շուկայական արժեքի հնարավոր փոփոխության անբարենպաստ հետևանքներից: Ընդ որում՝ Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ նախնականության պահանջի խախտումն անառարկելիորեն հանգեցնելու է հիշատակված ծախսերի վերահաշվարկման այն պահին, երբ փաստացի փոխհատուցումը տրամադրվելու է՝ ներառելով նաև խնդրո առարկա գումարի չվճարման արդյունքում անձի կրած վնասներն ամբողջ ծավալով՝ հաշվի առնելով նաև փաստացի փոխհատուցման պահի դրությամբ գույքի արժեքի տարբերությունը: Այս համատեքստում Սահմանադրական դատարանն անթույլատրելի է համարում հիշատակվածից շեղվող ցանկացած դիրքորոշում կամ վարքագիծ, որը կարող է գույքի իրավատիրոջը պատճառել համապատասխան զրկանքներ:

87. Համարժեք փոխհատուցումն առանցքային սահմանադրական երաշխիք է, որը ենթադրում է զիջված բարիքի իրական արժեքի դիմաց փոխհատուցման չափի համաչափություն: Համարժեքությունը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել ոչ միայն գույքի շուկայական արժեքը, այլև ընթացիկ եկամտաբերությունը, շահագործման հնարավորությունները, փոխարինելիության աստիճանը և անհատական հետևանքային այլ ազդեցության գործոններն անձի կյանքի վրա: Այս համատեքստում Սահմանադրական դատարանը շեշտադրում է, որ հանրության գերակա շահի ապահովման նպատակով օտարման գործընթացի գոյաբանական հիմքը պետք է խարսխվի Սահմանադրության 3-րդ հոդվածով ամրագրված՝ մարդու՝ բարձրագույն արժեք լինելու և նրա անօտարելի արժանապատվության երաշխավորման սահմանադրահեն գաղափարի վրա՝ ապահովելով թե՛ սույն գործընթացի շրջանակներում գույքի իրավատիրոջ հետ հարաբերությունների բարձր իրավաէթիկական որակը, թե՛ օտարումից հետո անձի արժանապատիվ կեցության երաշխիքները: Այս առումով համարժեք փոխհատուցումը սոցիալական արդարության հաստատման միջոց է, որը հնարավորություն է ընձեռում հանրության կարիքների բավարարման գործընթացն իրականացնել սահմանադրական ճանապարհով՝ բացառելով մասնավոր շահի զոհաբերման ցանկացած հնարավորություն:

88. Այսպիսով՝ հանրության գերակա շահը հանրության կարիքների օբյեկտիվ արտահայտությունն է, որը թեև հակառակվում է մասնավոր շահին, սակայն այդ հակադարձումը կարող է իրավաչափ հանգուցալուծում ստանալ բացառապես այն պարագայում, երբ գույքի օտարումը տեղի է ունենում սահմանադրական երաշխիքների ներքո՝ արդարացված միջամտության և փոխհատուցման սահմանադրական սկզբունքների շրջանակներում:

89. Վերոգրյալի լույսի ներքո անդրադառնալով սույն սահմանադրաիրավական վեճին՝ Դիմողների՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով

ամրագրված՝ «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» բացարձակ իրավունքի երաշխավորման համատեքստում՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Եվրոպական դատարանը Աշոտ Գրիգորյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության (թիվ 40864/06 գանգատ) գործով 2018 թվականի հոկտեմբերի 16-ի որոշմամբ ընդունել է ի գիտություն պատասխանող Կառավարության հայտարարության պայմանները՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի մասով և դրանում նշված այդ հանձնառության կատարումն ապահովելու եղանակները, որոշել է գանգատի այդ մասը հանել իր կողմից քննվող գործերի ցուցակից՝ Կոնվենցիայի 37-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետին համապատասխան, ինչպես նաև գանգատի մնացած մասը հայտարարել է անընդունելի՝ հիմք ընդունելով, ի թիվս այլնի, նաև այն, որ Կառավարությունն ընդունել է դիմումատուների իրավունքների խախտման փաստը և առաջարկել ամբողջ նյութական և ոչ նյութական վնասի համար դիմումատուներ Մարինե Կարյանին և Անժելա Ասրիբաբայանին միասին վճարել 118.000 եվրո:

90. Եվրոպական դատարանի հիշատակված որոշման 8-րդ կետին համապատասխան՝ այդ հայտարարության համապատասխան մասերն ունեն հետևյալ բովանդակությունը.

«Հայաստանի Հանրապետության իշխանություններն ընդունում են, որ դիմումատուներին գույքից զրկելը չի համապատասխանել Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի պահանջներին: Կառավարությունն ափսոսանք է հայտնում, որ դիմումատուներին գույքից զրկելը չի համապատասխանել օրինականության սկզբունքին՝ չի կատարվել «օրենքով սահմանված պայմանների համաձայն»: Դիմումատուների սեփականության օտարման հետ կապված ոչ մի օրենք չի ընդունվել, և օտարման ողջ գործընթացը հիմնված է եղել Կառավարության մի շարք որոշումների վրա:

(...)

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը, ընդունելով, որ խախտվել են դիմումատուների իրավունքները, առաջարկում է ամբողջ նյութական և ոչ նյութական վնասը, ինչպես նաև բոլոր ծախսերը և ծախքերը հատուցելու համար դիմումատուներ Մարինե Կարյանին և Անժելա Ասրիբաբայանին միասին վճարել 118 000 եվրո»:

91. Եվրոպական դատարանի սույն որոշումը հիմք ընդունելով՝ նոր հանգամանքի հիմքով Դիմողների կողմից համապատասխան վճռաբեկ բողոք է ներկայացվել Վճռաբեկ դատարան: Հիմք ընդունելով Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված իրավակարգավորումը՝ Վճռաբեկ դատարանը 2021 թվականի հոկտեմբերի 19-ին որոշել է վճռաբեկ բողոքը մերժել՝ պատճառաբանելով.

«Այն դեպքում, երբ Եվրոպական դատարանի կայացված որոշման պահանջն արդեն իսկ կատարվել է, իսկ վերանայվող դատական ակտի բեկանումը, նման պարագայում, որևէ կերպ չի կարող ազդել գործի ելքի վրա և որևէ բացասական հետևանք առաջ չի կարող բերել վերանայումը պահանջող

կողմի համար, ապա դատարանները, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիմքով, իրավասու են վերանայվող դատական ակտը բեկանելու կողմի պահանջը մերժել: Ընդ որում, նման պարագայում, դատական ակտի վերանայումը պահանջող կողմի իրավունքների խախտում չի կարող արձանագրվել, քանի որ նրա խախտված իրավունքներն արդեն իսկ վերականգնվել են, որպիսի պարագայում ներպետական դատական ակտերով կրկնակի հատուցման պահանջ ներկայացնել իրավաչափ չէ:

(...)

Միաժամանակ, ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում Հայաստանի Հանրապետության ներկայացուցչի գրասենյակի 04.08.2021 թվականի գրության՝ ««Աշոտ Գրիգորյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի» գործով (N 40864/06 գանգադ) Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից 2018 թվականի հոկտեմբերի 16-ին հրապարակված որոշմամբ հատկացված արդարացի փոխհատուցման գումարի վճարումը փաստացի կատարվել է: Մասնավորապես, որոշմամբ հատկացված 118.000 եվրոյին համարժեք 65.611.540 ՀՀ դրամ փոխանցվել է դիմումատու Մարինե Կարյանի բանկային հաշվին:

(...)

(...) թեև սույն պարագայում եվրոպական դատարանի 16.10.2018 թվականի որոշումը նոր հանգամանք է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերով պալատի 07.04.2006 թվականին թիվ 3-574 ՎԴ գործով որոշումը վերանայելու համար, **այդուհանդերձ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ փվյալ պարագայում նոր հանգամանքի հիմքով գործի վերաբացումը մինչև խախտումը եղած իրավիճակի վերականգնման արդյունավետ միջոց չի կարող հանդիսանալ՝ նկատի ունենալով այն, որ վճռաբեկ բողոք բերած անձանց խախտված իրավունքներն արդարացի փոխհատուցման եղանակով արդեն իսկ վերականգնվել են»** (ընդգծումները՝ Սահմանադրական դատարանի):

92. Այս համատեքստում Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վիճարկվող իրավակարգավորումը հանգեցրել է կոնվենցիոն իրավունքի խախտումն արձանագրող՝ եվրոպական դատարանի համապատասխան որոշման առկայության պարագայում նշված խախտումը թույլ տված դատական ակտի ուժի մեջ թողնելուն՝ պատճառաբանությամբ, որ **երբ եվրոպական դատարանի կողմից կայացված որոշման պահանջն արդեն իսկ կատարվել է, վերանայվող դատական ակտի բեկանումը նման պարագայում որևէ կերպ չի կարող ազդել գործի ելքի վրա, ուստի՝** դատարաններն Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի հիմքով իրավասու են վերանայվող դատական ակտը բեկանելու կողմի պահանջը մերժել:

93. Այս առնչությամբ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ վիճարկվող իրավակարգավորման հետևանքով իրավակիրառ պրակտիկան զարգացել է հակասահմանադրական ճանապարհով. **մի կողմից՝** կոնվենցիոն իրավունքի խախտում թույլ տված դատական ակտը շարունակել է պահպանել իր իրավաբանական ուժը, ինչն անհամատեղելի է Սահմանադրության 61 և 63-րդ

հողվածներով երաշխավորված սահմանադրական իրավունքների հետ, **մյուս կողմից՝** վերանայվող դատական ակտի չբեկանման պայմաններում դատական ակտը վերանայող դատարանն ինքն է գնահատել Եվրոպական դատարանի որոշման ազդեցությունը գործի ելքի վրա, ինչը կարող է տեղի ունենալ բացառապես դատական ակտը բեկանելուց հետո՝ կայացվելիք նոր դատական ակտի կայացման պայմաններում:

94. Ավելին, անդրադառնալով սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի կողմից վիճարկվող դրույթին տրված մեկնաբանությանն առ այն, որ «(...) նման պարագայում, դատական ակտի վերանայումը պահանջող կողմի իրավունքների խախտում չի կարող արձանագրվել, քանի որ նրա խախտված իրավունքներն արդեն իսկ վերականգնվել են, որպիսի պարագայում ներպետական դատական ակտերով կրկնակի հատուցման պահանջ ներկայացնել իրավաչափ չէ», Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սույն որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ «(...) ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում Հայաստանի Հանրապետության ներկայացուցչի գրասենյակի 04.08.2021 թվականի գրության՝ ««Աշոտ Գրիգորյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի» գործով (N 40864/06 գանգաք) Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից 2018 թվականի հոկտեմբերի 16-ին հրապարակված որոշմամբ հատկացված արդարացի փոխհատուցման գումարի վճարումը փաստացի կատարվել է: Մասնավորապես, որոշմամբ հատկացված 118.000 եվրոյին համարժեք 65.611.540 ՀՀ դրամ փոխանցվել է դիմումատու Մարինե Կարյանի բանկային հաշվին»: Խնդրո առարկա գումարը տրվել է իբրև կոնվենցիոն իրավունքի խախտման պարագայում արդարացի փոխհատուցման գումար, մինչդեռ Դիմողների կողմից բարձրացված հարցադրումը վերաբերում էր **Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով երաշխավորված հանրության գերական շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց վճարման ենթակա «նախնական և համարժեք փոխհատուցմանը»:**

95. Սահմանադրական դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ Եվրոպական դատարանում վեճի առարկան չպետք է ընկալվի որպես «վեճ վնասի և դրա փոխհատուցման շուրջ»։ այս դատողությունները հիմք չունեն ինչպես Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունում, այնպես էլ Կոնվենցիայում և Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում: Այս առումով Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է նաև, որ՝

«1. Արդարացի բավարարում չնորհելը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով կամ դրա Արձանագրություններով երաշխավորված իրավունքի խախտման փաստն արձանագրելու ինքնաբերաբար հետևանքը չէ: Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի ձևակերպումը հստակեցնում է, որ նախատեսվում է, որ Դատարանն արդարացի բավարարում է չնորհում միայն այն դեպքում, եթե ներպետական օրենսդրությունը տալիս է մասնակի հատուցման հնարավորություն, և այն էլ միայն «անհրաժեշտության դեպքում» (s'il y a lieu ֆրանսերեն տեքստում):

2. Ավելին, Դատարանը շնորհում է միայն այնպիսի բավարարում, որը համարում է «արդարացի» (équitable ֆրանսերեն տեքստում) տվյալ հանգամանքներում: Հետևաբար, հաշվի են առնվում յուրաքանչյուր գործի առանձնահատկությունները: Դատարանը կարող է որոշել, որ խախտման փաստի արձանագրումն ինքնին բավարար արդարացի փոխհատուցում է ենթադրյալ վնասի դիմաց և չնախատեսել ֆինանսական հատուցում: Այն կարող է նաև արդարության նկատառումներից ելնելով հատկացնել կրած փաստացի վնասի կամ ծախսերի իրական չափից պակաս գումար կամ նույնիսկ չնախատեսել հատուցում: Սա կարող է լինել այն դեպքում, եթե, օրինակ, սպեղծված իրավիճակը, որի դեմ բերված է բողոքը, վնասի կամ ծախսերի չափը պայմանավորված են դիմումատուի մեղքով: Հատուցման գումարի չափը սահմանելու ընթացքում Դատարանը կարող է նաև հաշվի առնել դիմումատուի, որպես խախտման արդյունքում տուժողի և Բարձր պայմանավորվող կողմի, որպես հանրային շահի պատասխանատուի, համապատասխան դիրքորոշումները: Վերջապես, Դատարանը, սովորաբար, հաշվի է առնում նաև տեղական տնտեսական պայմանները:

3. Երբ Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի համաձայն Դատարանը հատուցում է նախատեսում, ապա այն կարող է որոշել առաջնորդվել ներպետական չափանիշներով: Սակայն Դատարանը երբեք կաշկանդված չէ դրանցով» **(Եվրոպական դատարանի կանոնակարգ «Արդարացի բավարարման պահանջներ» բաժին, 2020 թվականի խմբագրությամբ):**

96. Վերոգրյալի կապակցությամբ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով ամրագրված երաշխիքների տրամադրումը կարող է բացահայտվել բացառապես վերանայվող դատական ակտի բեկանումից հետո, և չի կարող մեկնաբանվել որպես կրկնակի փոխհատուցման պահանջ, ընդ որում՝ դատարանը պետք է պարզի՝ արդյո՞ք գույքի իրավափոփոխությունը տրամադրվել է ներպետական չափանիշներին համապատասխան փոխհատուցում՝ հաշվի առնելով:

- փոխհատուցման գումարի նախապես վճարված լինելու կամ չլինելու հանգամանքը, և ըստ այդմ՝ փաստացի փոխհատուցման պահին գույքի շուկայական արժեքը, անձի կրած վնասներն ամբողջ ծավալով վճարելու անհրաժեշտությունը՝ հաշվի առնելով նաև փաստացի փոխհատուցման պահի դրությամբ գույքի արժեքի տարբերությունը:

- գույքի ընթացիկ եկամտաբերությունը,
- գույքի շահագործման հնարավորությունները,
- գույքի փոխարինելիության աստիճանը և անհատական հետևանքային այլ ազդեցության գործոնները գույքի իրավափոփոխության վրա և այլ վնասների փաստացի փոխհատուցված լինելը:

97. Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ վերանայվող դատական ակտի բեկանումից հետո միայն վերոգրյալ շրջանակներում ներառվող հանգամանքների բացահայտումը կարող է կանխորոշել կայացվելիք նոր դատական ակտի բնույթն ու եզրափակիչ մասի բովանդակությունը:

98. Վերոգրյալի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասն այնքանով, որքանով դատարանին լիազորություն է վերապահում Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայության դեպքում չբեկանել վերանայվող դատական ակտը՝ խնդրո առարկա հանգամանքներն ըստ էության գործի ելքի վրա ազդեցություն չունենալու հիմնավորմամբ, հակասում է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին, 61-րդ հոդվածին և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և հիմք ընդունելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետը, 170-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 69-րդ հոդվածները՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասը ճանաչել Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին, 61-րդ հոդվածին և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր:

2. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով:

3. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

23 սեպտեմբերի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1797

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը

ՀԱՅԿ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 123-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ

Քաղ. Երևան

30 սեպտեմբերի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Արտակ Զեյնալյանի,
Հրայր Թովմայանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի (զեկուցող),

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝
դիմողի՝ Հայկ Մելքոնյանի (այսուհետ նաև՝ Դիմող)
ներկայացուցիչ՝ փաստաբան Գայանե Պապոյանի,
պատասխանող՝ Ազգային ժողովի (այսուհետ նաև՝ Պատասխանող)
ներկայացուցիչ՝ Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավական
վարչության պետ Մարի Ստեփանյանի,

4(121)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 22 և 69-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «Հայկ Մելքոնյանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Ուսումնասիրելով դիմումը և կից ներկայացված փաստաթղթերը, Պատասխանող գրավոր բացատրությունը, վերլուծելով վիճարկվող և վերջիններիս հետ փոխկապակցված այլ օրինադրույթներ՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

Վարույթը Սահմանադրական դատարանում

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2021 թվականի հունիսի 30-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 2021 թվականի հուլիսի 27-ին, ուժի մեջ է մտել 2022 թվականի հուլիսի 1-ից:

2. Օրենսգրքի՝ «Տնային կալանքը» վերտառությամբ 123-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1. Տնային կալանքը մեղադրյալի ազատության այնպիսի սահմանափակում է, որի ընթացքում նա պարտավոր է չլքել դատարանի որոշման մեջ նշված բնակության տարածքը:

2. Դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին կարող է արգելվել նաև՝

1) ունենալ նամակագրություն, հեռախոսային խոսակցություններ, օգտվել հաղորդակցության այլ ձևերից, այդ թվում՝ փոստային առաքանուց.

2) չփում ունենալ որոշակի անձանց հետ կամ իր բնակության վայրում հյուրընկալել այլ անձանց:

3. Տնային կալանք կիրառելու մասին դատարանի որոշման մեջ նշվում են այն կոնկրետ սահմանափակումները, որոնք տարածվում են մեղադրյալի վրա, ինչպես նաև իրավասու այն մարմինը, որին հանձնարարվում է այդ սահմանափակումների պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունը: Հեռախոսային խոսակցություններ ունենալու արգելքը չի տարածվում շտապ բժշկական օգնություն, իրավապահ մարմիններ կամ արտակարգ իրավիճակներում փրկարար ծառայություն կանչելու, ինչպես նաև վերահսկողություն իրականացնող մարմնի հետ կապ հաստատելու դեպքերի վրա: Այդ մասին մեղադրյալն անհապաղ տեղեկացնում է վերահսկողություն իրականացնող մարմնին:

4. Մեղադրյալի վարքագծի նկատմամբ հսկողությունը դատարանի որոշմամբ իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված հատուկ էլեկտրոնային միջոցներով: Մեղադրյալը պարտավոր է իր վրա մշտապես կրել նշված էլեկտրոնային հսկողության միջոցները, չվնասել դրանք, ինչպես նաև արձագանքել իրավասու մարմնի հսկողության ազդանշաններին:

5. Տնային կալանքի կիրառման կարգի, ժամկետների և բողոքարկման վրա տարածվում են կալանքի համար սույն օրենսգրքով սահմանված դրույթները:

6. Տնային կալանքի մեկ օրը հավասար է կալանքի մեկ օրվան»:

3. Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածում փոփոխություն կամ լրացում չի կատարվել:

4. Գործի քննության առիթը՝ Դիմողի՝ 2025 թվականի հունիսի 5-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

5. Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հունիսի 24-ի ՍԴԱՌ-100 աշխատակարգային որոշմամբ գործն ընդունվել է քննության:

Գործի համառոտ դատավարական նախապատմությունը¹

6. 2024 թվականի հոկտեմբերի 2-ին հսկող դատախազը թիվ 69129924 քրեական վարույթով մեղադրական եզրակացությունն՝ ըստ մեղադրանքի Հայկ Սուրենի Մելքոնյանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 44-393-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով ու 46-399-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով, և մյուսների, հանձնել է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության քրեական դատարան (այսուհետ նաև՝ Դատարան):

7. Մեղադրյալ Հայկ Սուրենի Մելքոնյանի նկատմամբ համակցված կիրառվել են տնային կալանք և բացակայելու արգելք այլընտրանքային խափանման միջոցները: Դատարանի 2024 թվականի օգոստոսի 16-ի որոշմամբ Հայկ Մելքոնյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված տնային կալանքի ժամկետը երկարաձգվել է 2 (երկու) ամիս ժամկետով՝ մինչև 2024 թվականի հոկտեմբերի 17-ը: Նույն որոշմամբ սահմանափակվել է նաև Հայկ Մելքոնյանի այլ անձանց հետ շփում ունենալու, հաղորդակցության այլ ձևերից օգտվելու իրավունքը:

8. Դատարանը 2024 թվականի հոկտեմբերի 4-ի որոշմամբ ստանձնել է **թիվ ԵԴ1/2537/01/24** քրեական գործի վարույթը:

9. 2024 թվականի հոկտեմբերի 15-ին քրեական գործով կայացած նախնական դատական լուսմաների ընթացքում Դատարանը Օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով և 316-րդ հոդվածով սահմանված կարգով չի քննարկել մեղադրյալ Հայկ Մելքոնյանի նկատմամբ մինչդատական վարույթում կիրառված խափանման միջոց տնային կալանքը վերացնելու, այն փոփոխելու կամ դրա ժամկետը երկարաձգելու հարցը:

10. 2024 թվականի հոկտեմբերի 17-ին լրացել է մեղադրյալ Հայկ Մելքոնյանի նկատմամբ մինչդատական վարույթում կիրառված տնային կալանքի ժամկետը:

11. Մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հարցը քննության առնելու մասին Դատարանի 2024 թվականի հոկտեմբերի 18-ի որոշմամբ

¹ Սույն գործի դատավարական նախապատմությունը ներկայացվում է՝ ըստ Դիմողի ներկայացրած տվյալների, դիմումին կից ներկայացված դատական ակտերի, ինչպես նաև www.datalex.am դատական տեղեկատվական համակարգում թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով առկա տեղեկատվության:

մեղադրյալ Հայկ Սուրենի Մելքոնյանի նկատմամբ որպես այլընտրանքային խափանման միջոց է կիրառվել տնային կալանքը՝ 3 (երեք) ամիս ժամանակով՝ արձանագրելով հետևյալը.

«Անդրադառնալով Կրկին կալանք այլընտրանքային խափանման միջոցի կրկին կիրառման հարցին Դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝

«5. Տնային կալանքի կիրառման կարգի, ժամկետների և բողոքարկման վրա փարածվում են կալանքի համար սույն օրենսգրքով սահմանված դրույթները»:

Վերոգրյալի համապատասխան քննարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 116-121-րդ հոդվածները՝ Դատարանն արձանագրում է, որ «կալանք» խափանման միջոցի կիրառման կարգը կարգավորվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով, ժամկետները սահմանված են նույն օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով, իսկ բողոքարկման կարգը սահմանված է նույն օրենսգրքի 389-390-րդ հոդվածներով:

Միևնույն ժամանակ Դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի դրույթները կիրառելի չեն Կրկին կալանք այլընտրանքային խափանման միջոցի նկատմամբ, քանի որ օրենսդիրը, «կալանք» խափանման միջոցը գնահատելով որպես ամենախիստ խափանման միջոց՝ դրա կրկին կիրառման համար նախատեսել է նոր էական հանգամանքների և դրանց քննարկման իմպերատիվ անհրաժեշտությունը»:

12. Հիշատակված որոշման դեմ ներկայացվել է հատուկ վերանայման վերաբնիչ բողոք, որը Վերաքննիչ քրեական դատարանի 2024 թվականի նոյեմբերի 14-ի որոշմամբ մերժվել է՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«Հաշվի առնելով մեղադրյալ Հայկ Մելքոնյանի կողմից ոչ իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու բարձր հավանականության մասին վկայող վերոգրյալ հանգամանքները՝ Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ Կրկին կալանք այլընտրանքային խափանման միջոցներ վարչական հսկողությունը և բացակայելու արգելքը անբավարար է ապահովելու մեղադրյալի պարզաճ վարքագիծը, ուստի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջների կատարումն ապահովելու համար Առաջին ատյանի դատարանը եկել է ճիշտ եզրահանգման՝ մեղադրյալի նկատմամբ այլընտրանքային խափանման միջոց Կրկին կալանք՝ 3 (երեք) ամիս ժամկետով, կիրառելով:

Ինչ վերաբերվում է պաշտպան Գայանե Պապոյանի հատուկ վերանայման բողոքում նշված՝ մեղադրյալի անձը բնութագրող հանգամանքներին, մասնավորապես՝ մեղադրյալն ունի կյանքին վրանգ սպառնացող ծանր հիվանդություններ, 2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին արվել է թթվածնով ինգալացիա, բժշկի կողմից արձանագրվել է Sa2O2 95 ցոկոս՝ առանց թթվածնի օբյեկտիվ վիճակներ, ունի 4 անչափահաս երեխա, որոնցից 2 մանկահասակ են, Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ նշված հանգամանքները ինքնին չեն չեզոքացնում մեղադրյալի կողմից փախուստի դիմելու և օրենքով իր վրա դրված

պարտականությունների չկատարելու բարձր հավանականությունը, հետևաբար՝ Վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ՝ տվյալ փողում այլընտրանքային խափանման միջոցի կամ միջոցների համակցության կիրառումն անբավարար են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջների կատարումն ապահովելու համար:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի է առնում նաև այն հանգամանքը, որ վիճարկվող որոշումը կայացնելիս Առաջին աստիճանի դատարանը հանդես է եկել որպես վարույթն իրականացնող մարմին:

Վերոգրյալի կապակցությամբ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է նաև, որ որպես վարույթն իրականացնող մարմին հանդես եկող Առաջին աստիճանի դատարանի դատական ակտը բեկանելու համար անհրաժեշտ է ծանրակշիռ փաստական հանգամանքների առկայություն: Հակառակ մոտեցումը, Վերաքննիչ դատարանի համոզմամբ, կարող է իր բացասական ազդեցությունը թողնել Առաջին աստիճանի դատարանում հիմնական քրեական գործի քննության բնականոն ընթացքի վրա՝ դրանով իսկ սահմանափակելով Առաջին աստիճանի դատարանի ներքին անկախությունը: Մինչդեռ, տվյալ դեպքում ներկայացված հատուկ վերանայման բողոքում այդպիսի ծանրակշիռ փաստական հանգամանքներ չեն մատնանշվել:

13. Վերաքննիչ քրեական դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ներկայացվել է հատուկ վերանայման վճռաբեկ բողոք, որը վարույթ ընդունելը Վճռաբեկ դատարանի 2025 թվականի փետրվարի 25-ի որոշմամբ մերժվել է:

14. Հայկ Մելքոնյանի կողմից 2025 թվականի հունիսի 5-ին Սահմանադրական դատարան է մուտքագրվել դիմում՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ խնդրանքով:

Դիմողի դիրքորոշումները

15. Դիմողը նշում է, որ «(...) 2024 թվականի հոկտեմբերի 18-ին թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով տեղի ունեցած՝ մեղադրյալ Հայկ Մելքոնյանի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու մասին հարցի քննության ընթացքում (...) պաշտպան Գ. Պապոյանը քրեադատավարական օրենքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի, 121-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասի վկայակոչմամբ փաստարկել է, որ տնային կալանքի կիրառման կարգի կապակցությամբ կիրառելի է կալանքի համար քրեադատավարական օրենքի վերաբերելի այն կարգավորումը, որ կալանքից ազատված անձը չի կարող կրկին կալանավորվել նույն մեղադրանքով, եթե չեն հայտնաբերվել նոր էական հանգամանքներ, որոնք վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի չէին մեղադրյալին կալանքից ազատելու պահին, հետևաբար՝ մեղադրյալ Հայկ Մելքոնյանի նկատմամբ (...) նույն մեղադրանքով չի կարող կրկին կիրառվել տնային կալանքը, քանի որ վերջինս հանդիսանում է տնային կալանքից ազատված անձ, և 2024 թ. հոկտեմբերի 18-ի դրությամբ թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով չեն հայտնաբերվել մեղադրյալ Հայկ Մելքոնյանի նկատմամբ

4(121)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՏ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

տնային կալանք կիրառելու իրավաչափության մասին վկայող այնպիսի հանգամանքներ, որոնք Առաջին աստիճանի դատարանին հայտնի չեն եղել 2024 թ. հոկտեմբերի 17-ի դրությամբ, այսինքն՝ մեղադրյալ Հայկ Մելքոնյանի՝ տնային կալանքից ազատվելիս»։ Այնուամենայնիվ, Դատարանը գտել է, որ Օրենսգրքի 121-րդ հոդվածը կիրառելի չէ տնային կալանք այլընտրանքային խափանման միջոցի նկատմամբ։

16. Դիմողը գտնում է, որ, ի տարբերություն կալանքի վերաբերյալ Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 121-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված կարգավորումների, Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածը չի նախատեսում կարգավորում առ այն, թե որ դեպքերում է անձը ձեռք բերում տնային կալանքից ազատվածի կարգավիճակ, և դրա հետևանքով չի նախատեսում նաև կարգավորում այն մասին, որ տնային կալանքից ազատված, այդ թվում՝ ժամկետը լրանալու ուժով տնային կալանքից ազատված անձի նկատմամբ չի կարող կրկին տնային կալանք կիրառվել նույն մեղադրանքով, եթե չեն հայտնաբերվել նոր էական հանգամանքներ, որոնք վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի չէին մեղադրյալի՝ տնային կալանքից ազատվելու պահին։

17. Ըստ Դիմողի՝ օրենսդիրը կիրառման հիմքերի և պայմանների առումով իրավացիորեն նույնացնում է կալանքն ու տնային կալանքը, որպիսի մոտեցումն ամբողջապես համահունչ է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան) իրավական դիրքորոշումներին։

18. Դիմողը պնդում է. «(...) քրեադատավարական օրենքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրելով, որ տնային կալանքի կիրառման կարգի, ժամկետների և բողոքարկման վրա տարածվում են կալանքի համար սույն օրենսգրքով սահմանված դրույթները, այսինքն՝ քրեադատավարական օրենքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասում արձանագրելով, որ տնային կալանքի կիրառման կարգի վրա տարածվում են կալանքի կիրառման իրավաչափության առանձնահատկությունները (քրեադատավարական օրենքի 118-րդ հոդված), տնային կալանքի ժամկետների վրա տարածվում են մինչդատական և դատական վարույթներում կալանքի կիրառման սահմանափակ ժամկետները, հետևաբար մինչդատական վարույթում՝ առավելագույնը երկու ամիսը մեկ անգամ, իսկ դատական վարույթում՝ առավելագույնը երեք ամիսը մեկ անգամ կալանքի փոփոխման, վերացման կամ ժամկետի երկարաձգման հարցի պարտադիրությունը (քրեադատավարական օրենքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասեր), կալանքի ժամկետը երկարաձգելու պատշաճ ջանասիրությունը հիմնավորելու անհրաժեշտությունը (քրեադատավարական օրենքի 118-րդ հոդվածի 5-րդ մաս), մինչդատական և դատական վարույթներում կալանքի տակ մնալու առավելագույն ժամկետային սահմանափակումները (քրեադատավարական օրենքի 119-րդ հոդվածի 3-րդ և 5-րդ մասեր), օրենսդիրն այդ կերպ փաստացի հռչակում է, որ տնային կալանքի կիրառման և/կամ տնային կալանքի ժամկետի երկարաձգման քրեադատավարական ընթացակարգերը և՛ բովանդակային, և՛ ձևական առումներով պետք է սկսվեն ու շարունակվեն ճիշտ նույն կերպ, ինչ կալանքի կիրառման և/կամ կալանքի ժամկետի երկարաձգման պարագայում է, այսինքն՝ Սահմանադրության 27-րդ

հողվածով հոչակված՝ անձնական ազատության և Սահմանադրության 63-րդ հոդվածով հոչակված՝ արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքների բովանդակությանը համահունչ»:

19. Դիմողի համոզմամբ՝ անհրաժեշտություն է առաջանում պատասխանելու այն հարցին, թե արդյո՞ք հիշյալ օրենսդրական բացն օրենսդիրը փոխհատուցում է կալանքի համեմատ տնային կալանքի մասին վերաբերելի ավելի արտոնյալ մոտեցումներով, որպիսի հարցի պատասխանը թույլ կտա բացահայտել, թե արդյո՞ք այդ օրենսդրական բացը կարող է հետապնդել իրավաչափ նպատակ:

20. Ամփոփելով ողջ վերոգրյալը՝ Դիմողը խնդրում է. «Սահմանադրության 27-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր ճանաչել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդվածն՝ այնքանով, որքանով այն չի նախատեսում կարգավորում՝ այն մասին, թե որ դեպքերում է, որ անձը ձեռք է բերում տնային կալանքից ազատվածի կարգավիճակ և դրա հետևանքով չի նախատեսում նաև կարգավորում՝ այն մասին, որ տնային կալանքից ազատված, այդ թվում՝ ժամկետը լրանալու ուժով տնային կալանքից ազատված անձի նկատմամբ չի կարող կրկին տնային կալանք կիրառվել նույն մեղադրանքով, եթե չեն հայտնաբերվել նոր էական հանգամանքներ, որոնք վարույթն իրականացնող մարմինն հայտնի չէին մեղադրյալի՝ տնային կալանքից ազատվելու պահին»:

Պատասխանողի դիրքորոշումները

21. Պատասխանողը, վկայակոչելով Սահմանադրության 27-րդ հոդվածը, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) 5-րդ հոդվածը և դրա առնչությամբ Եվրոպական դատարանի նախադեպային մի շարք դիրքորոշումներ, արձանագրում է, որ խափանման միջոց ընտրելիս իրավասու մարմինն ամեն անգամ պարտավոր է նորից գնահատել քրեական վարույթի հանգամանքները: Եթե անձն արդեն ազատվել է տնային կալանքից, ապա նույն քրեական վարույթի շրջանակներում, նույն մեղադրանքով նրա նկատմամբ կրկին տնային կալանքի կիրառումն առանց նոր էական հանգամանքների ի հայտ գալու, հակասում է քրեական դատավարության սկզբունքներին:

22. Պատասխանողի գնահատմամբ՝ անձի նկատմամբ նույն խափանման միջոցի կրկնակի կիրառումը պետք է անպայմանորեն հիմնված լինի նոր էական հանգամանքի առկայության վրա, ինչը բխում է անձի անձնական ազատության և արդար դատաքննության իրավունքներից, ինչպես նաև կրկնակի դատապարտման արգելքի սկզբունքից:

23. Ըստ Պատասխանողի՝ հակառակ մեկնաբանության դեպքում կստացվի, որ տնային կալանքից ազատված անձի նկատմամբ նույն մեղադրանքով կարող է կրկին կիրառվել նույն խափանման միջոցը՝ առանց որևէ նոր հանգամանքի ի հայտ գալու, ինչը կհանգեցնի անձնական ազատության իրավունքի կամայական սահմանափակման: Հետևաբար՝ խափանման միջոցների կրկնակի կիրառման իրավաչափությունը պետք է պայմանավորված լինի նոր հանգամանքների

26. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Պատասխանողը գտնում է, որ «(...) *Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածը համապատասխանում է Սահմանադրությանը տվյալ մեկնաբանությանը, մինչդեռ քննարկվող դեպքում վիճարկվող դրույթը կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ*»:

- արդյո՞ք վիճարկվող դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունն առ այն, որ Օրենսգրքի 121-րդ հոդվածով ամրագրված՝ կալանքից ազատված անձին կրկին կալանավորելու երաշխիքները չեն տարածվում տնային

կալանք այլընտրանքային խափանման միջոցի նկատմամբ՝ հանգեցնելով տնային կալանքից ազատված (անկախ հիմքերից) անձի նկատմամբ՝ առանց նոր էական հանգամանքների հայտնաբերման, որոնք վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի չէին մեղադրյալին կալանքից ազատելու պահին, նույն մեղադրանքով կրկին տնային կալանք կիրառելու հնարավորությանը, համահունչ է Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով ամրագրված՝ անձնական ազատության իրավունքին:

Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

29. Սահմանադրության «Անձնական ազատությունը» վերտառությամբ 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության իրավունք: Ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով (...):»:

30. Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2009 թվականի սեպտեմբերի 12-ի ՍԴՈ-827 որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումներով բացահայտել է անձնական ազատության իրավունքի սահմանադրաիրավական բովանդակությունը՝ նշելով. «(...) ամրագրելով անձին ազատությունից զրկելու դեպքերը, սահմանադիրը միևնույն ժամանակ դրանցում արտացոլված նպատակներով և հիմքերով անձին ազատությունից զրկելու ձևերի ընտրությունը վերապահել է օրենսդրի հայեցողությանը՝ որևէ կերպ չկանխորոշելով, թե յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում կամ կոնկրետ նպատակին հասնելու համար ինչ դատավարական ընթացակարգային միջոցառումներ կարող են կիրառվել»:

31. 2018 թվականի հունիսի 26-ի ՍԴՈ-1421 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը փաստել է, որ «(...) անձնական ազատության սահմանադրական իրավունքի սահմանափակում նախատեսող քրեադատավարական ցանկացած ընթացակարգի սահմանադրականությունը կախված է ոչ միայն այդ իրավունքի սահմանափակման իրավաչափության հիշյալ չափորոշիչների պահպանման նկատմամբ դատական վերահսկողության պատշաճ և արդյունավետ իրականացումից, այլ նաև անձի՝ ազատությունից զրկելու հետ կապված հարկադրանքի միջոցների կիրառումից պաշտպանվելու իրավունքի երաշխավորումից»:

32. Անձնական ազատության իրավունքի սահմանափակման սահմանադրաիրավական չափորոշիչներին Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է 2016 թվականի սեպտեմբերի 2-ի ՍԴՈ-1295 որոշմամբ՝ ամրագրելով, որ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի նորմերի իրավական բովանդակությունից անմիջականորեն բխում է, ի թիվս այլնի, որ՝

- անձնական ազատությունից զրկելու իրավական չափանիշները սահմանվում են Սահմանադրությամբ,

- անձնական ազատությունից զրկելու կարգը սահմանվում է օրենքով:

33. Եվրոպական դատարանի դիրքորոշումների համաձայն՝ անձի անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքների ամրագրումը Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածում նպատակ ունի կանխելու կամայական կամ անհիմն կերպով ազա-

տությունից զրկումը (*McKay v. The United Kingdom [GC], Application no. 543/03, 03.10.2006, §30*)²: Վերջինս «Ժողովրդավարական հասարակությունում» առաջնային նշանակություն ունի Կոնվենցիայի իմաստով (*Medvedyev and Others v. France, Application no. 3394/03, 29.03.2010, §76*)³:

34. Անձնական ազատության իրավունքի ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային իրավական հիմքերի վերլուծությունը վկայում է, որ այն՝ որպես մարդու հիմնարար, անօտարելի իրավունք, առանցքային նշանակություն ունի անձի համար, ներառյալ՝ այլ իրավունքների իրականացման համար, քանզի դրա սահմանափակումը առանձին դեպքերում կարող է հանգեցել այլ իրավունքների արգելափակման:

35. Վերոգրյալի հիման վրա՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ թե՛ օրենսդրական կարգավորումներ սահմանելիս, թե՛ իրավակիրառ պրակտիկայում դրանց մեկնաբանություն հաղորդելիս հանրային իշխանության համապատասխան մարմինները պետք է իբրև ուղենիշ ունենան Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով ամրագրված անձնական ազատության իրավունքի իրացման երաշխիքները՝ հաշվի առնելով նաև սույն իրավունքի հետևանքային ազդեցությունն անձի այլ իրավունքների իրացման վրա:

36. Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասը, մի կողմից՝ սահմանում է անձնական ազատության իրավունքի իրացման սահմանադրահեն երաշխիքները, մյուս կողմից՝ ամրագրում է այդ իրավունքի սահմանափակման սահմանադրական չափորոշիչները (դեպքերը): Նշյալ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ ոչ ոք չի կարող անձնական ազատությունից զրկվել այլ կերպ, քան անձին իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակով, երբ առկա է նրա կողմից հանցանք կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է հանցանքի կատարումը կամ դա կատարելուց հետո անձի փախուստը կանխելու նպատակով և օրենքով սահմանված կարգով:

37. Անձնական ազատության իրավունքի սահմանափակման վերոնշյալ սահմանադրաչափի հիմքի համատեքստում քրեադատավարական գործիքակազմերից են խափանման միջոցները, որոնք կոչված են ապահովելու քրեական վարույթի բնականոն ընթացքն ու արդյունավետությունը:

38. Խափանման միջոցները, դասակարգվելով կալանքի ու այլընտրանքային խափանման միջոցների, նպատակ ունեն ապահովելու քրեական վարույթի ընթացքում մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը և կիրառվում են բացառապես այն դեպքում, երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ անձը կարող է կատարել Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված գործողությունները կամ դրանցից որևէ մեկը: Մասնավորապես՝ խափանման միջոցը կարող է կիրառվել, եթե դա անհրաժեշտ է՝

1) մեղադրյալի փախուստը կանխելու համար կամ

2) մեղադրյալի կողմից հանցանք կատարելը կանխելու համար կամ

² Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77177>:

³ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97979>:

3) մեղադրյալի կողմից իր վրա Օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար:

39. Վերոգրյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ խափանման միջոցների կիրառման՝ Օրենսգրքով սահմանված հիմքերն արտացոլում են խափանման միջոցների ինստիտուտի նպատակային նշանակությունը. հիմքերից յուրաքանչյուրը ներկայացնում է լեզիտիմ (սույն պարագայում՝ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետում արտացոլված) նպատակ, որի իրագործումն անհրաժեշտ սահմանադրաչափություն է հաղորդում անձի նկատմամբ կիրառված էական իրավական սահմանափակումներին (ներառյալ՝ անձնական ազատության իրավունքի սահմանափակումը): Ի վերջո՝ խափանման յուրաքանչյուր միջոցի կիրառումը նպատակ է հետապնդում կանխելու մեղադրյալի ոչ պատշաճ վարքագիծն ու ապահովելու քրեական վարույթի արդյունավետ ընթացքը:

40. Օրենսգրքի «**խափանման միջոցները**» վերտառությամբ 115-րդ հոդվածը սահմանում է խափանման միջոցների տեսակները (դրանց սպառիչ ցանկը), ինչպիսիք են կալանքը և այլընտրանքային խափանման միջոցները, որոնք են՝

- 1) տնային կալանքը,
- 2) վարչական հսկողությունը,
- 3) գրավը,
- 4) պաշտոնավարման կասեցումը,
- 5) բացակայելու արգելքը,
- 6) երաշխավորությունը,
- 7) դաստիարակչական հսկողությունը,
- 8) զինվորական հսկողությունը:

41. Կալանքը՝ որպես խափանման առավելագույն խիստ միջոց, ելնելով համաչափության սկզբունքից, ընտրվում է այլընտրանքային համարվող առավել մեղմ խափանման միջոցների, այդ թվում նաև՝ տնային կալանքի կիրառման անհնարինության դեպքում: Միևնույն ժամանակ, տնային կալանքը՝ որպես այլընտրանքային առավել խիստ խափանման միջոց, ընտրվում է այլ՝ իրավունքներին միջամտության առավել նվազ ինտենսիվություն ունեցող այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառման անհնարինության դեպքում:

42. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ քրեական դատավարությունում այլընտրանքային խափանման միջոցների առկայությունը մարդասիրության և արդարության կարևոր երաշխիք է, որը թույլ է տալիս անհատականացնել յուրաքանչյուր մեղադրյալի նկատմամբ կոնկրետ խափանման միջոցի կիրառումը և խուսափել առավել խիստ միջոցների անհարկի կիրառումից: Այլընտրանքային խափանման միջոցները հնարավորություն են տալիս ապահովելու մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը, կանխելու Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորման ռիսկերը: Ըստ այդմ՝ այլընտրանքային խափանման միջոցների առկայությունն ու լայն կիրառումը քրեադատավարական կարևոր գործիքակազմ է, որն ուղղված է վարույթի ընթացքում մարդու իրավունքների

պահպանմանը, քրեական վարույթի բնականոն ընթացքի և արդյունավետության ապահովմանը:

43. Օրենսգրքի «Տնային կալանքը» վերտառությամբ 123-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ տնային կալանքը մեղադրյալի ազատության այնպիսի սահմանափակում է, որի ընթացքում նա պարտավոր է չլքել դատարանի որոշման մեջ նշված բնակության տարածքը:

44. Տնային կալանքի վերաբերյալ օրենսդրական կարգավորումները վկայում են կալանքի հետ առավելագույն ընդհանրությունների մասին, որի կիրառման արդյունքում՝ 1) անձի ազատությունը սահմանափակվում է, և 2) այդ սահմանափակումը տեղի է ունենում ոչ թե ազատության սահմանափակման համար նախատեսված հատուկ հաստատությունում, այլ դատարանի որոշման մեջ նշված բնակության տարածքում:

45. Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ տնային կալանք այլընտրանքային խափանման միջոցն ընտրելիս դատարանի կողմից կարող են սահմանվել հատուկ արգելքներ ու սահմանափակումներ. դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին կարող է արգելվել նաև՝ **1)** ունենալ նամակագրություն, հեռախոսային խոսակցություններ, օգտվել հաղորդակցության այլ ձևերից, այդ թվում՝ փոստային առաքանուց, **2)** շփում ունենալ որոշակի անձանց հետ կամ իր բնակության վայրում հյուրընկալել այլ անձանց: Ընդ որում՝ անձի նկատմամբ կարող են կիրառվել ինչպես բոլոր արգելքները միաժամանակ, այնպես էլ միայն դրանցից մեկը կամ մի քանիսը:

46. Եվրոպական դատարանն իր իրավական դիրքորոշումներում արդարացիորեն նույնացրել է կալանքի ու տնային կալանքի՝ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի իմաստով, հետևանքային ազդեցությունը: Մասնավորապես՝ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ տնային կալանքը, ելնելով դրա աստիճանից և ինտենսիվությունից, դիտվում է որպես Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի իմաստով ազատությունից զրկում (*Կոն 'u Buzadji v. the Republic of Moldova [GC], Application no. 23755/07, 05.07.2016, §104*)⁴: Տնային կալանքի վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումների համաձայն՝ տնային կալանքի սխալ կիրառումը հանգեցնում է ոչ միայն անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության, այլև տեղաշարժի ազատության իրավունքների խախտման (*Կոն 'u Guzzardi v. Italy, Application no. 7367/76, 06.11.1980, §92 և §93*,⁵ *De Tommaso v. Italy, Application no. 43395/09, 23.02.2017, §85-87*)⁶:

47. Միաժամանակ, Եվրոպական դատարանի տեսանկյունից՝ չնայած այն հանգամանքին, որ տնային կալանքն ավելի նվազ սահմանափակումներ, նվազ անհարմարություններ և տառապանք է առաջացնում անձի համար, քան կալանավորումը քրեակատարողական հիմնարկում, քանի որ կալանավորված անձը ստիպված է ինտեգրվել նոր և որոշ դեպքերում նաև անբարեհաճ

⁴ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164928>:

⁵ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57498>:

⁶ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-171804>:

միջավայրում, կիսել իր միջոցներն ու գործունեությունը այլ խցակիցների հետ, հետևել կարգապահությանն ու իշխանությունների կողմից ենթարկվել տարբեր աստիճանի վերահսկողության ողջ օրվա ընթացքում, սակայն որևէ տարբերություն չկա ազատագրկման տարբեր տեսակների միջև: Եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ «ազատագրկման աստիճան» ու «ինտենսիվություն» արտահայտությունները՝ որպես Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի կիրառման չափանիշներ, վերաբերում են բացառապես անձի ազատության իրավունքի սահմանափակմանը, այլ ոչ ազատագրկման վայրերի ներքին ռեժիմի կամ հարմարավետության տարբերություններին (*Կե'ս Buzadji v. the Republic of Moldova [GC], Application no. 23755/07, 05.07.2016, §112-113*):

48. Վերոբերյալ իրավական դիրքորոշումներից բխում է, որ Եվրոպական դատարանն ըստ էության տնային կալանքի կիրառումը դիտում է ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի համատեքստում՝ տնային կալանքը դիտելով կալանքի համար նախատեսված երաշխիքների լույսի ներքո:

49. Վերոգրյալ հիմնադրույթներից ելնելով՝ օրենսդիրն Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասում «հստակ և ուղղակի հղմամբ» ամրագրել է, որ տնային կալանքի կիրառման կարգի, ժամկետների և բողոքարկման վրա տարածվում են կալանքի համար Օրենսգրքով սահմանված դրույթները, ինչը, ի թիվս այլնի, նշանակում է, որ.

1. Տնային կալանքի նկատմամբ կիրառվում են, *mutatis mutandis*, կալանքի իրավաչափության առանձնահատկությունները, ուստի՝

ա. կալանքի (տնային կալանքի) ժամկետը երկարաձգելիս դատարանի առջև անհրաժեշտ է հիմնավորել նաև վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները բացահայտելու նպատակով վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գործադրված պարզաճ ջանասիրությունը (*due diligence*), ինչպես նաև Կոնվենցիայի մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը շարունակելու անհրաժեշտությունը (Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 5-րդ մաս),

բ. կալանք (տնային կալանք) կիրառելու կամ կալանքի (տնային կալանքի) ժամկետը երկարաձգելու մասին դատարանի որոշմամբ կարող է սահմանափակվել մեղադրյալի՝ այլ անձանց հետ հաղորդակցվելու իրավունքը, եթե փաստական հանգամանքների բավարար ամբողջությամբ քննիչի կամ դատախազի կողմից հիմնավորվել և դատարանի կողմից պարճառաբանված հաստատվել է այդպիսի սահմանափակման անհրաժեշտությունը, ներառյալ ժամկետին և անձանց շրջանակին վերաբերող պայմանները (Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 6-րդ մաս):

2. Տնային կալանքի նկատմամբ կիրառվում են կալանքի ժամկետները, ուստի՝

ա. անձին կարելի է կալանքի (տնային կալանքի) փակ պահել այնքան ժամանակ, որքան անհրաժեշտ է վարույթի բնականոն ընթացքն ապահովելու համար, և քանի դեռ առկա են անձին կալանքի (տնային կալանքի) փակ պահելու հիմքերը, սակայն ամեն դեպքում այդ ժամկետը չի կարող գերազանցել

Օրենսգրքով կալանքի տակ պահելու համար սահմանված առավելագույն ժամկետները (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին մաս),

բ. մինչդարական վարույթում կալանքը (տնային կալանքը) կարող է կիրառվել, կամ դրա ժամկետը կարող է երկարաձգվել յուրաքանչյուր դեպքում երկու ամսից ոչ ավելի ժամկետով՝ պահպանելով Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով սահմանված մինչդարական վարույթում կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետները (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մաս),

գ. մինչդարական վարույթում կալանքի (տնային կալանքի) տակ պահելու առավելագույն ժամկետն է՝ 1) չորս ամիս՝ ոչ մեծ ծանրության հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետ), 2) վեց ամիս՝ միջին ծանրության հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետ), 3) տասը ամիս՝ ծանր հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետ), 4) տասներկու ամիս՝ առանձնապես ծանր հանցագործության համար մեղադրվելու դեպքում (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետ),

դ. դարական վարույթում կալանքը (տնային կալանքը) կարող է կիրառվել կամ դրա ժամկետը կարող է երկարաձգվել յուրաքանչյուր դեպքում երեք ամսից ոչ ավելի ժամկետով (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 4-րդ մաս),

ե. կալանքի (տնային կալանքի) տակ պահելու ընդհանուր տևողությունը չի կարող գերազանցել մեղադրյալին վերադրվող հանցանքի համար նախատեսված՝ ազատազրկման ձևով պատժի առավելագույն ժամկետը (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 5-րդ մաս),

զ. կալանքի (տնային կալանքի) տակ պահելու ժամկետը հաշվվում է անձին ազատությունից փաստացի զրկելու պահից: Կալանքի (տնային կալանքի) տակ պահելու ժամկետի մեջ հաշվակցվում է նաև այն ժամանակը, երբ մեղադրյալը դատարանի որոշմամբ գտնվել է բժշկական հաստատությունում՝ փորձաքննություն կատարելու համար, կամ նրա նկատմամբ որպես անվտանգության միջոց կիրառվել է բժշկական հսկողությունը (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 6-րդ մաս),

է. կալանքի (տնային կալանքի) տակ պահելու ընդհանուր ժամկետի մեջ չի հաշվակցվում այն ժամանակը, որի ընթացքում անձը արգելանքի տակ է գտնվել այլ պետության տարածքում՝ պայմանավորված վարույթի փոխանցմամբ կամ անձի հանձնմամբ (Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 7-րդ մաս):

3. Տնային կալանքի նկատմամբ կիրառվում են կալանքից ազատման հիմքերը, ուստի՝

ա. իրավասու անձը մեղադրյալին ազատում է կալանքից (տնային կալանքից), եթե՝ 1) վերացել է անձին կալանքի (տնային կալանքի) տակ պահելու հիմքը կամ անհրաժեշտությունը (Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ), 2) մեղադրյալի նկատմամբ դադարեցվել է քրեական հետապնդումը (Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ), 3) մեղադրյալի նկատմամբ կայացվել է արդարացման վերդիկտ (Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետ), 4) դատարանը մեղադրյալի նկատմամբ նշանակել է ազատությունից զրկելու հետ

չկապված պատիժ (Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետ), 5) լրացել է դատարանի կողմից սահմանված կալանքի (տնային կալանքի) ժամկետը, և չի ստացվել այն երկարաձգելու մասին դատարանի որոշումը (Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետ), 6) լրացել է անձին կալանքի (տնային կալանքի) տակ պահելու՝ Օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը (Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետ), 7) Օրենսգրքով սահմանված կարգով կալանքը (տնային կալանքը) որպես խափանման միջոց փոխվել կամ վերացվել է (Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետ),

բ. դատարանը վերոնշյալ 2-4-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում մեղադրյալին կալանքից (տնային կալանքից) ազատում է անմիջապես դատական նիստի դադարում (Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 2-րդ մաս),

գ. իրավասու անձը, վերոնշյալ 5-7-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում, մեղադրյալին անմիջապես ազատում է կալանքից (տնային կալանքից) (Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

4. Տնային կալանքի նկատմամբ կիրառվում են կալանքից ազատված անձին կրկին կալանավորելու պայմանները, ուստի՝

ա. կալանքից (տնային կալանքից) ազատված անձի նկատմամբ չի կարող կրկին կիրառվել կալանք (տնային կալանք) նույն մեղադրանքով, եթե չեն հայտնաբերվել նոր էական հանգամանքներ, որոնք վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի չէին մեղադրյալին կալանքից (տնային կալանքից) ազատելու պահին (Օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 1-ին մաս),

բ. եթե կալանքից (տնային կալանքից) ազատված անձի նկատմամբ նորից է կիրառվում կալանք (տնային կալանք), ապա նրան կալանքի (տնային կալանքի) տակ պահելու առավելագույն թույլատրելի ժամկետը որոշելիս հաշվարկվում է նաև մինչև կալանքից (տնային կալանքից) ազատվելը կալանքի (տնային կալանքի) տակ նրա եղած ժամանակը (Օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

5. Տնային կալանքի նկատմամբ կիրառվում են կալանքի բողոքարկման կանոնները (Օրենսգրքի՝ «Հատուկ վերանայումը» վերտառությամբ 48-րդ գլխով նախատեսված կարգավորումներ):

50. Սահմանադրական դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել, որ նաև Վճռաբեկ դատարանը 2024 թվականի հունիսի 28-ի ՀԿԴ/0233/06/23 որոշման մեջ արձանագրել է. «(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի ուժով տնային կալանքի կիրառման կարգի, ժամկետների և բողոքարկման վրա տարածվում են կալանքի համար սահմանված դրույթները: Այլ կերպ՝ օրենսդիրը կիրառման հիմքերի և պայմանների առումով իրավացիորեն նույնացնում է կալանքն ու տնային կալանքը (...)»⁷:

51. Վերոգրյալի հաշվառմամբ՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը, ի ապահովումն անձի անձնական ազատության սահմանադրական իրավունքի, հաշվի առնելով կալանքի և տնային կալանքի սահ-

⁷ Հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ <https://www.cassationcourt.am/en/precedent/precedent-single-decision/anticorruption-criminal-cases/2432>

մանադրորեն երաշխավորված նշյալ իրավունքին միջամտության ինտենսիվությունը, սահմանել է, որ իրավասու անձը մեղադրյալին ազատում է կալանքից (տնային կալանքից), եթե լրացել է դատարանի կողմից սահմանված կալանքի (տնային կալանքի) ժամկետը, և չի ստացվել այն երկարաձգելու մասին դատարանի որոշումը: Հետևաբար՝ մեղադրյալը ձեռք է բերում կալանքից ազատված անձի կարգավիճակ, որի նկատմամբ գործում է ազատության կանխավարկածը:

Բացի դրանից, օրենսդիրը լրացուցիչ պայմաններ է նախատեսել կալանքից (տնային կալանքից) ազատված կամ այն անձի նկատմամբ նույն մեղադրանքով կալանավորումը (տնային կալանքը) որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդությունը դատարան կրկին ներկայացնելու համար, որի վերաբերյալ միջնորդությունը դատարանի կողմից մերժվել է: Մասնավորապես՝ անձին կալանավորելու (տնային կալանք կիրառելու) միջնորդությունը կրկին կարող է ներկայացվել միայն բացառիկ դեպքում, երբ ի հայտ են եկել **նոր էական հանգամանքներ**, որոնք վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի չէին մեղադրյալին կալանքից (տնային կալանքից) ազատելիս կամ կալանավորումը (տնային կալանքը) որպես խափանման միջոց ընտրելու միջնորդությունը մերժելիս, և որոնք հիմնավորում են կալանավորումը (տնային կալանքը) որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտությունը:

52. «Նոր էական հանգամանքներ» ներկայացնելու օրենսդրական պահանջը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ անձն ազատվում է կալանքից (տնային կալանքից) (անկախ հիմքից և իրավիճակից), որից հետո ներկայացվում է միջնորդություն (կամ դատարանը սեփական նախաձեռնությամբ է քննարկում այդ հարցը) նրան կրկին կալանավորելու (տնային կալանք կիրառելու) համար, իսկ եթե արդեն միջնորդությունը ներկայացված է եղել, ապա խոսքը ոչ թե կրկին կալանավորելու (տնային կալանք կիրառելու) մասին է, այլ արդեն իսկ եղած կալանքի (տնային կալանքի) ժամկետի երկարաձգման, որի համար օրենսդիրը չի սահմանել «նոր էական հանգամանքներ» ներկայացնելու պահանջ: Ի տարբերություն առաջին անգամ կալանավորվող անձանց՝ կալանքից ազատված անձանց կրկին կալանավորելու համար օրենսդիրը սահմանել է ավելի խիստ պահանջներ, այն է՝ կալանքից ազատված անձը չի կարող կրկին կալանավորվել նույն մեղադրանքով, եթե չեն հայտնաբերվել նոր էական հանգամանքներ, որոնք վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի չէին մեղադրյալին կալանքից ազատելու պահին (Օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Վճռաբեկ դատարանը, քննության առնելով Վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2023 թվականի օգոստոսի 11-ի որոշման դեմ մեղադրյալ Հարություն Արսենի Ավետիսյանի պաշտպանների հատուկ վերանայման վճռաբեկ բողոքը, 2025 թվականի փետրվարի 28-ի ԱՐԴ/0180/01/23 որոշմամբ ևս արձանագրել է. «(...) 12.2. ... որ ի ապահովումն անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության հիմնարար իրավունքի՝ օրենսդիրը լրացուցիչ պայմաններ է նախատեսել կալանքից ազատված անձին կրկին կալանավորելու համար, եթե նրա վերաբերյալ միջնորդությունը մերժվել է կամ վերջինս համապատասխան որոշմամբ ազատվել

է կալանքից: Այսպես, անձը կրկին կարող է կալանավորվել միայն այն դեպքում, երբ ի հայտ են եկել նոր էական հանգամանքներ, որոնք վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի չէին մեղադրյալին կալանքից ազատելիս կամ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու միջնորդությունը մերժելիս, և որոնք հիմնավորում են կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտությունը»:

53. Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի իմաստով տնային կալանքից ազատված անձը չի կարող կրկին կալանավորվել նույն մեղադրանքով, եթե չեն հայտնաբերվել նոր էական հանգամանքներ, որոնք վարույթն իրականացնող մարմնին հայտնի չէին մեղադրյալին տնային կալանքից ազատելու պահին: Ընդ որում՝ տնային կալանքի կիրառման անհրաժեշտությունը հիմնավորող նոր էական հանգամանքներ ներկայացնելու օրենսդրական պահանջը ելնում է իրավաչափ այն գաղափարից, որ անձնական ազատության իրավունքի երաշխավորման համատեքստում՝ դատարանի կողմից չի կարող տնային կալանք կիրառվել այն դեպքում, երբ նույն պայմանների և հիմքերի առկայության վերաբերյալ նույն հիմնավորումները 1) արդեն իսկ մեկ անգամ բավարար չեն գնահատվել նույն մեղադրանքով, նույն անձի քննարկվող իրավունքը սահմանափակելու համար, կամ 2) արդեն իսկ հանդիսացել են հիմք՝ անձի քննարկվող իրավունքի սահմանափակման համար:

54. Այս համատեքստում Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով ամրագրված իրավունքի սահմանադրական բովանդակության հետ անհամատեղելի է իրավակիրառ պրակտիկայում վիճարկվող դրույթին տրված այն մեկնաբանությունը, որ Օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի դրույթները կիրառելի չեն տնային կալանք այլընտրանքային խափանման միջոցի նկատմամբ:

55. Սահմանադրական դատարանը ուշադրություն է հրավիրում այն հանգամանքի վրա, որ, ըստ Ազգային ժողովի՝ որպես պատասխանողի բացատրության՝ օրենսդիրը ևս՝ ա) տնային կալանքը՝ որպես խափանման միջոց, իր իրավական բնույթով և կարգավորման առանձնահատկությունների տեսանկյունից համարժեք է համարել կալանքին, բ) Օրենսգրքում տնային կալանքի հարաբերությունները կարգավորելիս ուղղակի կերպով հղում է կատարել կալանքի վերաբերյալ նորմերին, գ) նշյալ խափանման միջոցի կրկնակի կիրառման իրավաչափությունը պայմանավորել է նոր էական հանգամանքների առկայությամբ, դ) հետևաբար՝ «նույն քրեական վարույթի շրջանակներում, նույն մեղադրանքով մեղադրյալի նկատմամբ, առանց նոր էական հանգամանքների ի հայտ գալու, կրկին տնային կալանքի կիրառումը» գնահատել է որպես «քրեական դատավարության սկզբունքներին հակասող»՝ բխեցնելով դա անձի անձնական ազատության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքներից:

56. Անդրադառնալով սույն գործի հանգամանքներին՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ մեղադրյալ Հայկ Սուրենի Մելքոնյանի նկատմամբ համակցված կիրառվել են տնային կալանք և բացակայելու արգելք այլընտրանքային խափանման միջոցները: Դատարանի **2024 թվականի**

օգոստոսի 16-ի որոշմամբ Հայկ Մելքոնյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառված տնային կալանքի ժամկետը երկարաձգվել է 2 (երկու) ամիս ժամկետով՝ **մինչև 2024 թվականի հոկտեմբերի 17-ը**: Նույն որոշմամբ սահմանափակվել է նաև Հայկ Մելքոնյանի այլ անձանց հետ շփում ունենալու, հաղորդակցության այլ ձևերից օգտվելու իրավունքը:

57. Մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցի կիրառման հարցը քննության առնելու մասին Դատարանի **2024 թվականի հոկտեմբերի 18-ի որոշմամբ** թիվ ԵԴ1/2537/01/24 քրեական գործով մեղադրյալ Հայկ Սուրենի Մելքոնյանի նկատմամբ որպես այլընտրանքային խափանման միջոց է կիրառվել տնային կալանքը՝ 3 (երեք) ամիս ժամանակով՝ արձանագրելով, «(...) որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի դրույթները կիրառելի չեն տնային կալանք այլընտրանքային խափանման միջոցի նկատմամբ, քանի որ օրենսդիրը, «կալանք» խափանման միջոցը գնահատելով որպես ամենախիստ խափանման միջոց՝ դրա կրկին կիրառման համար նախատեսել է նոր էական հանգամանքների և դրանց քննարկման իմպերատիվ անհրաժեշտությունը»:

58. Դիմումին կից փաստաթղթերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ 2024 թվականի հոկտեմբերի 17-ին լրացել է մեղադրյալ Հայկ Մելքոնյանի նկատմամբ մինչդատական վարույթում կիրառված տնային կալանքի ժամկետը, և վերջինս փաստացի ձեռք է բերել Օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի իմաստով կալանքից (տնային կալանքից) ազատվածի կարգավիճակ՝ այդպիսով օգտվելով Օրենսգրքի 121-րդ հոդվածով սահմանված՝ կալանքից (տնային կալանքից) ազատված անձին կրկին կալանավորելու դատավարական երաշխիքներից:

59. Վերոգրյալ հիմքերով Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասին սույն գործով իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանության կիրառումը հանգեցրել է Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված հիմնական իրավունքների խախտման:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին, 4 և 5-րդ մասերով, ինչպես նաև հիմք ընդունելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 69-րդ հոդվածները՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասը համապատասխանում է Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ տնային կալանքի կիրառման կարգի, ժամկետների և բողոքարկման վրա տարածվում են կալանքի վերաբերյալ համապատասխան դրույթները, այդ թվում՝ Օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 1-ին

մասով սահմանված՝ կալանքից ազատված անձին կրկին կալանավորելու երաշխիքները:

2. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման օրենքով սահմանված կարգով՝ նկատի ունենալով, որ Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասը Դիմողի նկատմամբ կիրառվել է սույն որոշման մեջ նշված մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ:

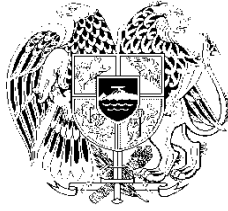
Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

30 սեպտեմբերի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1798

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ
◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ◆ 4(121)2025

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**«ԱՆԿԱԽ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՍՆԱԿԻՑ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒՆՏՐԱՅԻ
ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ»
2007 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 25-Ի ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ»
2012 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 30-Ի ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ
ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

21 հոկտեմբերի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի (զեկուցող),
Արտակ Ջեյնալյանի
Հրայր Թովմայանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարի տեղակալ Արթուր Մարտիրոսյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 40 և 74-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց ««Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում համագործակցության մասին» 2007 թվականի մայիսի 25-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2012 թվականի մայիսի 30-ի արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Կառավարություն իր՝ 2025 թվականի հուլիսի 31-ի N 1032-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել 2012 թվականի մայիսի 30-ին Աշգաբաթ քաղաքում ստորագրված ««Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում համագործակցության մասին» 2007 թվականի մայիսի 25-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2012 թվականի մայիսի 30-ի արձանագրությունը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է նշված արձանագրությունում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2025 թվականի օգոստոսի 5-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով վերոնշյալ արձանագրությունը, հետազոտելով սույն գործով Կառավարության ներկայացուցչի գրավոր բացատրությունը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

1. ««Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում համագործակցության մասին» 2007 թվականի մայիսի 25-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» արձանագրությունը (այսուհետ նաև՝ Արձանագրություն) ստորագրվել է 2012 թվականի մայիսի 30-ին Աշխաբադ քաղաքում՝ (այժմ՝ Աշգաբաթ) «Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում համագործակցության մասին» 2007 թվականի մայիսի 25-ի համաձայնագրում (այսուհետ՝ Համաձայնագիր) փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու նպատակով:

Արձանագրությունը ստորագրվել է Հայաստանի Հանրապետության, Բելառուսի Հանրապետության, Ղազախստանի Հանրապետության, Ղրղզստանի Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության և Տաջիկստանի Հանրապետության կողմից:

Արձանագրությունն ուժի մեջ է մտնում այն ուժի մեջ մտնելու համար անհրաժեշտ ներպետական ընթացակարգերը Կողմերի կողմից կատարվելու մասին վերջին ծանուցումն ավանդապահին հանձնելու օրվանից: 2025 թվականի ապրիլի 23-ի դրությամբ Արձանագրությունն ուժի մեջ չի մտել:

2. Արձանագրության նախագծի 1-ին հոդվածի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը հանդես է եկել հայտարարությամբ՝ նշելով, որ «Հայաստանի Հանրապետությունն ելնում է այն հասկացողությունից, որ հետագայում Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում համագործակցության մասին 2007 թվականի մայիսի 25-ի համաձայնագրի՝ փոփոխությունների և լրացումների մասին արձանագրությունները Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ կմտնեն միայն դրանց ուժի մեջ մտնելու համար անհրաժեշտ, Հայաստանի Հանրապետության ազգային օրենսդրությամբ նախատեսված ներպետական ընթացակարգերը կատարելուց հետո»:

3. Արձանագրությամբ Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորվում է Արձանագրությամբ սահմանված կարգով և բովանդակությամբ փոփոխել Համաձայնագիրը, մասնավորապես՝ Համաձայնագրի 16-րդ հոդվածում և Համաձայնագրի անբաժանելի մաս կազմող՝ Համաձայնագրի մասնակիցների ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի խորհրդի մասին կանոնադրության (այսուհետ՝ Կանոնադրություն) մեջ, հետևյալ կարգով՝ Կանոնադրության I բաժնի 1.1-ին, 1.4-րդ կետերից հետո ավելացնել նոր պարբերություններ, ինչպես նաև Կանոնադրության I բաժնի 1.5-րդ կետից հետո ավելացնել 1.6-րդ և 1.7-րդ կետեր և IV բաժնի 4.7-րդ կետից հետո ավելացնել նոր՝ V բաժին՝ «Ֆինանսավորումը» վերտառությամբ, ինչպես նաև Կանոնադրության I բաժնի 1.1-ին, 1.2-րդ, 1.3-րդ, 1.4-րդ, 1.5-րդ կետերը և IV բաժնի 4.2-րդ, 4.5-րդ, 4.6-րդ և 4.7-րդ կետերը շարադրել նոր խմբագրությամբ:

4. Կանոնադրությունը լրացվել է «Ֆինանսավորումը» վերտառությամբ V բաժնով, ըստ որի՝

«5.1. Խորհրդի նիստերի անցկացման հետ կապված ծախսերը կատարվում են ընդունող ԱՊՀ մասնակից պետության պետական իշխանության համապատասխան մարմինների հաշվին:

5.2. Խորհրդի անդամների և նիստի մասնակիցների գործուղման ծախսերը կատարվում են ԱՊՀ մասնակից պետությունների պետական իշխանության գործուղող մարմինների և կազմակերպությունների կողմից»:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. ««Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում համագործակցության մասին» 2007 թվականի մայիսի 25-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2012 թվականի մայիսի 30-ի արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

21 հոկտեմբերի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1799

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «ԱՆԿԱՆ
ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑ
ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒՆՏՈՒՐԱՅԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ» 2007
ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 25-Ի ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ»
2012 ԹՎԱԿԱՆԻ ՄԱՅԻՍԻ 30-Ի ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ
ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 21-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈ-1799
ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով ««Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում համագործակցության մասին» 2007 թվականի մայիսի 25-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2012 թվականի մայիսի 30-ի արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի հոկտեմբերի 21-ի ՍԴՈ-1799 որոշմամբ որոշել է, որ ««Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում համագործակցության մասին» 2007 թվականի մայիսի 25-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2012 թվականի մայիսի 30-ի արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հոկտեմբերի 21-ի ՍԴՈ-1799 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում են դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալով՝ հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը կողմ կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱՎՈՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի, ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում են, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում են իմ հատուկ կարծիքը:

Հարկ են համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի՝ «Միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության որոշումը» վերտառությամբ 74-րդ հոդվածի 6-րդ մասում նշված որոշումներից որևէ մեկն ընդունելու համար անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմում: Հակառակ դեպքում, եթե առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված դիմում կամ այն չի համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին, ապա Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ ըստ էության որոշում ընդունել միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր 2025 թվականի հոկտեմբերի 21-ի ՍԴՈ-1799 որոշմամբ ««Անկախ պետությունների համագործակցության մասնակից պետությունների՝ ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի բնագավառում համագործակցության մասին» 2007 թվականի մայիսի 25-ի համաձայնագրում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2012 թվականի մայիսի 30-ի արձանագրությամբ ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ են համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեն համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում են, որ Սահմանադրական

դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական դատարան դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր աղիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարան միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարավորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարան դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև

տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Ասվածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին, թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով Սահմանադրական դատարան դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ եմ համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին:

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության, բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Ընդ որում, էլեկտրոնային ստորագրությունը կարող է էլեկտրոնային փաստաթղթին տալ իրավական նշանակություն այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային ստորագրությունը տեսողական դիտման համար մատչելի տեսքով և ընկալման համար հասկանալի ձևով արտահայտվում է ցուցասարքի (դիսփլեյի) էկրանին, թղթի կամ էլեկտրոնային կրիչից տարբերվող որևէ այլ նյութական առարկայի վրա:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն

ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լինեն Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստաթուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ հարկ եմ համարում ընդգծել, որ տվյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ տվյալ դեպքում սահմանադրական դատավարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է տրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շտկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ԴԱՏԱՎՈՐ**

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«22» հոկտեմբերի 2025թ.

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին քաղ. նիժնի
նովգորոդոմ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐՈՎ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ
ԾՐԱԳՐԵՐՈՎ ԱՆԿԱԽ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԳՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԿԱԴՐԵՐ
ՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ
ՊԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ
ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

21 հոկտեմբերի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.

Նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի (զեկուցող),
Արտակ Զեյնալյանի,
Հրայր Թովմասյանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Երվանդ Խունդկարյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի,
Սեդա Սաֆարյանի,

մասնակցությամբ (գրավոր ընթացակարգի շրջանակներում)՝

Կառավարության ներկայացուցիչ՝ Պետական եկամուտների կոմիտեի
նախագահի տեղակալ Ռաֆայել Գևորգյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետի, 169-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 40 և 74-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննեց «2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին քաղ. Նիժնի Նովգորոդում ստորագրված «Բարձրագույն կրթության կրթական ծրագրերով և լրացուցիչ մասնագիտական ծրագրերով Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների մաքսային ծառայությունների համար կադրեր պատրաստելու մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Կառավարությունն իր՝ 2025 թվականի հուլիսի 31-ի N 1036-Ա որոշմամբ հավանություն է տվել 2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին քաղ. Նիժնի Նովգորոդում ստորագրված «Բարձրագույն կրթության կրթական ծրագրերով և լրացուցիչ մասնագիտական ծրագրերով Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների մաքսային ծառայությունների համար կադրեր պատրաստելու մասին» համաձայնագիրը վավերացնելու մասին» օրենքի նախագծի վերաբերյալ Կառավարության օրենսդրական նախաձեռնությանը և որոշել է նշված համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու նպատակով դիմել Սահմանադրական դատարան:

Գործի քննության առիթը Կառավարության՝ 2025 թվականի օգոստոսի 5-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է:

Ուսումնասիրելով վերոնշյալ համաձայնագիրը, հետազոտելով սույն գործով Կառավարության ներկայացուցչի գրավոր բացատրությունը և գործում առկա մյուս փաստաթղթերը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց.**

1. «Բարձրագույն կրթության կրթական ծրագրերով և լրացուցիչ մասնագիտական ծրագրերով Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների մաքսային ծառայությունների համար կադրեր պատրաստելու մասին» համաձայնագիրը (այսուհետ նաև՝ Համաձայնագիր) ստորագրվել է 2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին Նիժնի Նովգորոդ քաղաքում՝ գերատեսչական կրթական կազմակերպությունների (կրթության հաստատությունների) միջև համագործակցությունը զարգացնելու, ինչպես նաև բարձրագույն կրթության կրթական ծրագրերով և լրացուցիչ մասնագիտական ծրագրերով Անկախ Պետությունների Համագործակցության (այսուհետ՝ ԱՊՀ) մասնակից պետությունների մաքսային ծառայությունների (այսուհետ՝ Կողմեր) համար կադրեր պատրաստելու բնագավառում փոխօգնություն ցուցաբերելու նպատակով:

Համաձայնագիրը ստորագրվել է Հայաստանի Հանրապետության, Բելառուսի Հանրապետության, Ղազախստանի Հանրապետության, Ղրղզստանի

Հանրապետության, Ռուսաստանի Դաշնության, Ուզբեկստանի Հանրապետության և Տաջիկստանի Հանրապետության համապատասխան գերատեսչությունների կողմից:

2. Համաձայնագրով Հայաստանի Հանրապետությունը փոխադարձության սկզբունքով ստանձնում է մի շարք պարտավորություններ, մասնավորապես՝

2.1. ապահովել, որ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունն իր հնարավորությունների սահմաններում Կողմերին աջակցություն ցուցաբերի բարձրագույն կրթության կրթական ծրագրերով և լրացուցիչ մասնագիտական կրթության ծրագրերով մաքսային ծառայությունների համար կադրերի պատրաստումը կազմակերպելու գործում՝ այն միջազգային պայմանագրերին, որոնց մասնակիցներ են Հայաստանի Հանրապետությունը և մյուս Կողմերի պետությունները, և Կողմերի պետությունների օրենսդրությանը համապատասխան (հոդված 1, պարբերություն 1),

2.2. ապահովել, որ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունն աջակցություն ցուցաբերի Կողմերի պետությունների շահագրգիռ կրթական կազմակերպությունների (կրթության հաստատությունների) միջև համագործակցության զարգացմանը, այդ թվում՝ համապատասխան կրթական ծրագրերի մշակման և իրագործման, միջազգային ակադեմիական փոխանակումների, գիտական կադրերի պատրաստման, համատեղ կրթական և գիտական միջոցառումների կազմակերպման ու անցկացման հարցերով (հոդված 1, պարբերություն 2),

2.3. ապահովել, որ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունն աջակցի Կողմերի մաքսային մարմինների աշխատակիցների մասնագիտական մակարդակի բարձրացմանը՝ մաքսային գործի ոլորտում առաջատար փորձի ուսումնասիրմանն ուղղված միջոցառումներ կազմակերպելու միջոցով (հոդված 1, պարբերություն 3),

2.4. ապահովել, որ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունը համապատասխան կրթական ծրագրով ուսուցումն սկսելու օրվանից ոչ ուշ, քան 6 ամիս առաջ, երկկողմ կամ բազմակողմ հիմունքներով համաձայնեցնի ուսուցման կազմակերպման և անցկացման կոնկրետ միջոցառումները (հոդված 1, պարբերություն 4),

2.5. ապահովել, որ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունը՝ որպես կրթական կամ գիտական միջոցառումներ կազմակերպող Կողմ հանդես գալու պարագայում, իր վրա վերցնի դրանց անցկացման ծախսերը (հոդված 2, պարբերություն 1),

2.6. այլ պայմանավորվածությունների բացակայության դեպքում երաշխավորել, որ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունը՝ որպես ուղարկող Կողմ հանդես գալու պարագայում, իր վրա վերցնի պաշտոնատար անձանց գործուղման ծախսերը, կամ գործուղման ծախսերն իրենց վրա վերցնեն անմիջապես պաշտոնատար անձինք՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությանը համապատասխան (հոդված 2, պարբերություն 2),

2.7. այն դեպքում, երբ կրթական կամ գիտական միջոցառումներին ներգրավվում են երրորդ երկրների գիտամանկավարժական աշխատողներ կամ մասնագետներ, ապահովել, որ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունը՝ որպես ընդունող Կողմ, իր վրա վերցնի նրանց կացության և փոխադրման ապահովման հետ կապված ծախսերը (հոդված 2, պարբերություն 3):

3. Համաձայնագրի 5-րդ հոդվածի 5-րդ պարբերության համաձայն՝ Համաձայնագիրն ուժի մեջ մտնելու օրվանից Կողմերի պետությունների միջև հարաբերություններում դադարում է «Մաքսային աշխատողների պատրաստման և որակավորման բարձրացման ոլորտում համագործակցության մասին» 1994 թվականի նոյեմբերի 23-ի համաձայնագրի գործողությունը:

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 3-րդ կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերով, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 74-րդ հոդվածներով՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. 2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին քաղ. Նիժնի Նովգորոդում ստորագրված «Բարձրագույն կրթության կրթական ծրագրերով և լրացուցիչ մասնագիտական ծրագրերով Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների մաքսային ծառայությունների համար կադրեր պատրաստելու մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

2. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

21 հոկտեմբերի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1800

4(121)2025
◆ ՏԵՂԵԿՈՎԻԿ
◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ «2024 ԹՎԱԿԱՆԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 27-ԻՆ ՔԱՂ. ՆԻԺՆԻ ՆՈՎԱԳՈՐՈՂՈՒՄ ՍՏՈՐԱԳՐՎԱԾ «ԲԱՐԾՐԱԳՈՒՅՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐՈՎ ԵՎ ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐՈՎ ԱՆԿԱԽ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ԿԱԴՐԵՐ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ» ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳՐՈՒՄ ԱՄՐԱԳՐՎԱԾ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ 2025 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 21-ԻՆ ԿԱՅԱՑՎԱԾ ՍԴՈՒ-1800 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Սահմանադրական դատարանը, դռնբաց նիստում գրավոր ընթացակարգով քննելով 2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին քաղ. Նիժնի Նովգորոդում ստորագրված «Բարձրագույն կրթության կրթական ծրագրերով և լրացուցիչ մասնագիտական ծրագրերով Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների մաքսային ծառայությունների համար կադրեր պատրաստելու մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը, 2025 թվականի հոկտեմբերի 21-ի ՍԴՈՒ-1800 որոշմամբ որոշել է, որ 2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին քաղ. Նիժնի Նովգորոդում ստորագրված «Բարձրագույն կրթության կրթական ծրագրերով և լրացուցիչ մասնագիտական ծրագրերով Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների մաքսային ծառայությունների համար կադրեր պատրաստելու մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները համապատասխանում են Սահմանադրությանը:

Համաձայն չլինելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հոկտեմբերի 21-ի ՍԴՈՒ-1800 որոշմանը՝ Սահմանադրական դատարանի դատավոր Ե. Խունդկարյանս շարադրում եմ դրա վերաբերյալ իմ հատուկ կարծիքը:

Նախքան հատուկ կարծիքի պատճառաբանություններին անդրադառնալով՝ հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանի կողմից որոշումներ և եզրակացություններն ընդունելիս քվեարկությանը մասնակցելը և Սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման կամ եզրակացության ընդունմանը կողմ

կամ դեմ քվեարկելը Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունն է:

Հաշվի առնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերի քննության արդյունքում Սահմանադրական դատարանի կողմից ընդունվող որոշումների (դրանցում արտահայտվող իրավական դիրքորոշումների) նշանակությունը միջազգային պայմանագրերի վավերացման գործընթացի, ինչպես նաև իրավաստեղծ և իրավակիրառ պրակտիկայի համար՝ հանրությանը պետք է հասանելի լինեն այդպիսի գործով ընդունված որոշմանը Սահմանադրական դատարանի դատավորի անհամաձայնության պատճառները, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասով սահմանված է Սահմանադրական դատարանի դատավորի՝ ընդունված որոշումից տարբերվող դիրքորոշումը պաշտոնապես ներկայացնելու մեկ եղանակ՝ հատուկ կարծիք շարադրելը: Հետևաբար կարծում եմ, որ նշված գործերի քննության արդյունքում համապատասխան որոշման ընդունմանը դեմ քվեարկելու փաստից ուղղակիորեն բխում է հատուկ կարծիք ներկայացնելու՝ իմ՝ որպես Սահմանադրական դատարանի դատավորի պարտականությունը, ինչով էլ պայմանավորված ներկայացնում եմ իմ հատուկ կարծիքը:

Հարկ եմ համարում նշել, որ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի՝ «Միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության որոշումը» վերտառությամբ 74-րդ հոդվածի 6-րդ մասում նշված որոշումներից որևէ մեկն ընդունելու համար անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմում: Հակառակ դեպքում, եթե առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված դիմում կամ այն չի համապատասխանում օրենքով սահմանված պահանջներին, ապա Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէ ըստ էության որոշում ընդունել միջազգային պայմանագրում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ:

Ինչպես վերը նշվեց, Սահմանադրական դատարանն իր 2025 թվականի հոկտեմբերի 21-ի ՍԴՈ-1800 որոշմամբ 2024 թվականի սեպտեմբերի 27-ին քաղ. Նիժնի Նովգորոդում ստորագրված «Բարձրագույն կրթության կրթական ծրագրերով և լրացուցիչ մասնագիտական ծրագրերով Անկախ Պետությունների Համագործակցության մասնակից պետությունների մաքսային ծառայությունների համար կադրեր պատրաստելու մասին» համաձայնագրում ամրագրված պարտավորությունները ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հարկ եմ համարում ընդգծել, որ սույն հատուկ կարծիքի շրջանակներում նշված որոշմանը բովանդակային առումով անդրադառնալն անհրաժեշտ չեմ համարում, քանի որ այդ որոշմանն իմ անհամաձայնության հիմքում ընկած է թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող

դիմումի բացակայությունը, որպիսի պայմաններում կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ըստ էության որոշում ընդունել՝ անկախ այդ որոշման բովանդակությունից:

Այսպես՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքը սահմանում է դիմումին ներկայացվող պահանջները և Սահմանադրական դատարանի դիմումի ներկայացման եղանակը: Միաժամանակ նշված օրենքում ամրագրված իրավանորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ Սահմանադրական դատարանում գործերի քննության միակ հնարավոր առիթը դիմումն է, որը պետք է ներկայացվի իրավասու անձի կողմից, համապատասխանի «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին և ներկայացված լինի թույլատրելի եղանակով:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի իրավակարգավորումները (22-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 24-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 46-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 74-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 88-րդ հոդվածի 6-րդ մաս) թույլ են տալիս կատարել հետևյալ դատողությունները.

- մինչև Ազգային ժողովի կողմից միջազգային պայմանագրի վավերացումը դրանում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցով Սահմանադրական դատարանի դիմելու իրավասությունը վերապահված է Կառավարությանը.

- այդ հարցով Սահմանադրական դատարանի ներկայացվող դիմումը պետք է լինի իրավասու անձի կողմից ստորագրված.

- այդ հարցով դիմումը կարող է թղթային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարանի առանց նախապայմանների.

- այդ հարցով դիմումը կարող է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվել Սահմանադրական դատարանի միայն այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանում առկա են համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ:

Վերահաստատելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ գտնում եմ, որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում Սահմանադրական դատարանում համապատասխան տեխնիկական հնարավորությունների առկայությունը և դրանով պայմանավորված՝ էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու, դրանց հիման վրա գործեր քննելու Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը պետք է հավաստվեն Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտով: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարանի դիմող հնարավոր սուբյեկտները (դրա իրավունքն ունեցող անձինք) Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտից պետք է իրազեկվեն, որ Սահմանադրական դատարանում առկա են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ

ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, ինչպես նաև տեղեկանան էլեկտրոնային այն հարթակի մասին, որով Սահմանադրական դատարանն ընդունելու է էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, և միայն այդ պայմաններում անձինք կարող են էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ներկայացնել Սահմանադրական դատարան:

Ասվածի հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ առանց համապատասխան իրավական հիմքի հնարավոր չէ միանշանակ եզրահանգում կատարել այն մասին, թե Սահմանադրական դատարանում առկա են արդյոք էլեկտրոնային եղանակով դիմումներ ընդունելու համապատասխան տեխնիկական հնարավորություններ, իսկ նման եզրահանգման հիմքում պետք է ընկած լինի Սահմանադրական դատարանի համապատասխան իրավական ակտը, որում պետք է նշված լինի էլեկտրոնային այն հարթակը, որի միջոցով դիմումների ներկայացումը Սահմանադրական դատարանը համարելու է ընդունելի, ինչպես նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների այն գործիքակազմը, որի միջոցով Սահմանադրական դատարանում իրականացվելու է էլեկտրոնային փաստաթղթում առկա էլեկտրոնային ստորագրության իսկության ստուգումը: Դրա միջոցով Սահմանադրական դատարան դիմող անձանց համար հստակ և կանխատեսելի կլինի ոչ միայն այն, թե Սահմանադրական դատարանի կողմից որ հարթակի միջոցով են ընդունվում էլեկտրոնային եղանակով ներկայացվող դիմումները, այլև այն, թե տեղեկատվական տեխնոլոգիաների տեխնիկական միջոցների ինչ գործիքակազմով է Սահմանադրական դատարանում պարզվում ստացված դիմումի՝ իրավասու անձի կողմից ստորագրված լինելու հանգամանքը:

Քննարկվող դեպքում սույն գործի նյութերում առկա է թղթային տարբերակով դիմում, որի վրա առկա չէ դիմողի ստորագրություն:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործի նյութերում առկա դիմումի թղթային օրինակում բացակայում է որևէ ստորագրություն և Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության առիթ համարված դիմումի վրա առկա է միայն նշում՝ էլեկտրոնային ստորագրությամբ հաստատված լինելու մասին, հարկ եմ համարում անդրադառնալ Սահմանադրական դատարան էլեկտրոնային փաստաթղթի ձևով դիմում ներկայացնելու հարցին:

Ելնելով միջազգային պայմանագրերում ամրագրված պարտավորությունների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանությունը որոշելու վերաբերյալ գործերով Սահմանադրական դատարանի կողմից կայացված որոշումների (օրինակ՝ ՍԴՈ-1581, ՍԴՈ-1620, ՍԴՈ-1622, ՍԴՈ-1674, ՍԴՈ-1676, ՍԴՈ-1706, ՍԴՈ-1734, ՍԴՈ-1746 և այլն) կապակցությամբ իմ կողմից ներկայացված՝ հատուկ կարծիքներում վկայակոչված՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի և «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին» օրենքի վկայակոչված իրավական նորմերի վերլուծությունից՝ կարելի է արձանագրել, որ էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված, էլեկտրոնային փաստաթուղթ համարվող դիմումն ունի նույն իրավական

նշանակությունը, ինչն ունի իրավասու անձի կողմից ձեռագիր ստորագրված դիմումը հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

- հաստատվել է էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը, այսինքն՝ առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրության ստուգման տվյալների և միջոցների կիրառման հնարավորություն և կիրառման դրական արդյունք, որը նույնականացնում է ստորագրող անձին.

- չկան բավարար ապացույցներ այն մասին, որ փաստաթուղթը փոփոխվել կամ կեղծվել է այն պահից, երբ այն հաղորդվել և (կամ) տրվել է պահպանության, բացառությամբ այն դարձունակ փոփոխությունների, որոնք անհրաժեշտ և անխուսափելի են այդ էլեկտրոնային փաստաթղթի հաղորդման և (կամ) պահպանման համար:

Ընդ որում, էլեկտրոնային ստորագրությունը կարող է էլեկտրոնային փաստաթղթին տալ իրավական նշանակություն այն դեպքում, երբ էլեկտրոնային ստորագրությունը տեսողական դիտման համար մատչելի տեսքով և ընկալման համար հասկանալի ձևով արտահայտվում է ցուցասարքի (դիսփլեյի) էկրանին, թղթի կամ էլեկտրոնային կրիչից տարբերվող որևէ այլ նյութական առարկայի վրա:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ կարծում եմ, որ էլեկտրոնային փաստաթղթաշարժի համակարգի միջոցով դիմումների ներկայացումն ընդունելի համարելու պայմաններում անգամ սույն դեպքում գործի քննության առիթ համարված դիմումին կարող էր տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն միայն վերը նշված պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, քանի որ միայն այդ դեպքում հնարավոր կլիներ արձանագրել, որ դիմումն իսկապես ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանում էլեկտրոնային թվային ստորագրության իսկությունը ստուգելու տեխնիկական հնարավորությունների առկայության մասին իրավական ակտի բացակայության պայմաններում, ինչպես նաև սույն գործի նյութերում առկա դիմումի վրա որևէ ստորագրության բացակայության պայմաններում, կարծում եմ, որ ներկայացված դիմումը պետք է համարվեր իրավասու անձի կողմից չստորագրված, ուստի պետք է վրա հասնեին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքները, այն է՝ դիմողը պետք է եռօրյա ժամկետում Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից տեղեկացվեր դիմումի՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 24-րդ հոդվածին անհամապատասխանության մասին, ինչի արդյունքում դիմողը նաև կկարողանար օգտվել դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու օրենսդրական հնարավորությունից:

Միաժամանակ, եթե Սահմանադրական դատարանը համարել է, որ սույն դեպքում առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որն ունի նույն իրավական նշանակությունը, ինչն ունի անձի ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթուղթը, ապա կարծում եմ, որ նման եզրահանգում կատարելու համար սույն գործում առնվազն պետք է առկա լիներ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից կազմված փաստաթուղթ այն մասին, որ տվյալ դեպքում իսկապես առկա է էլեկտրոնային թվային ստորագրությամբ պաշտպանված էլեկտրոնային փաստաթուղթ, և Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմը ստուգել է ստորագրության իսկությունը՝ պարզելով, որ այդ փաստաթուղթը ստորագրվել է դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) կողմից: Մինչդեռ սույն գործում նման փաստաթղթի բացակայության պայմաններում անհասկանալի է, թե ինչպես է սույն գործի քննության առիթ համարված դիմումին տրվել դիմողի («Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով նրա անունից հանդես եկող իրավասու անձի) ձեռագիր ստորագրությամբ ամրագրված փաստաթղթի նշանակություն, այլ կերպ՝ ներկայացված փաստաթուղթն ինչ հիմքով է համարվել իրավասու անձի կողմից ստորագրված:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարծում եմ, որ սույն գործով առկա չէ թույլատրելի եղանակով ներկայացված, «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով դիմումին ներկայացվող պահանջներին բավարարող դիմում, որպիսի պայմաններում Սահմանադրական դատարանն իրավասու չէր սույն գործով ընդունել ըստ էության որոշում: Միաժամանակ հարկ եմ համարում ընդգծել, որ տվյալ դեպքում նաև առկա չէին ինչպես գործի քննությունը մերժելու, այնպես էլ գործի վարույթը կարճելու հիմքեր: Կարծում եմ, որ տվյալ դեպքում սահմանադրական դատավարության կողմը չի կարող զրկվել սահմանադրական արդարադատություն ստանալու իրավունքից, քանի որ Սահմանադրական դատարանի աշխատակազմի կողմից նրան պետք է տրամադրվեր օրենքով սահմանված ժամկետը՝ առկա թերությունները շտկելու և դիմումը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի պահանջներին համապատասխանեցնելու համար:

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ԴԱՏԱՎՈՐ**

Ե. ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

«22» հոկտեմբերի 2025թ.

**ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ Ը**

**ԷՄՄԱ ԹՈՒՆՅԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 419-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ՄԱՍԻ 2-ՐԴ ԿԵՏԻ՝
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ
ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾՈՎ**

Քաղ. Երևան

6 նոյեմբերի 2025 թ.

Սահմանադրական դատարանը՝ կազմով.
նախագահող՝
դատավորներ՝

Արման Դիլանյանի,
Հրայր Թովմասյանի,
Դավիթ Խաչատուրյանի,
Հովակիմ Հովակիմյանի,
Էդգար Շաթիրյանի (զեկուցող),
Սեդա Սաֆարյանի,
Արթուր Վաղարշյանի,

մասնակցությամբ՝
դիմողի՝
ներկայացուցիչ՝
պատասխանող

ներկայացուցիչներ՝

Էմմա Թունյանի (այսուհետ նաև՝ Դիմող)
փաստաբան Սերգեյ Գրիգորյանի,
Ազգային ժողովի (այսուհետ նաև՝
Պատասխանող)
Ազգային ժողովի աշխատակազմի
իրավաբանական վարչության պետ
Մարի Ստեփանյանի,
Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավա-
բանական վարչության պետի տեղակալ
Էլեն Մնացականյանի,

համաձայն Սահմանադրության 168-րդ հոդվածի 1-ին կետի, 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի, ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 22 և 69-րդ հոդվածների,

դռնբաց նիստում բանավոր ընթացակարգով քննեց «Էմմա Թունյանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործը:

Ուսումնասիրելով դիմումը և կից ներկայացված, ինչպես նաև գործում առկա այլ փաստաթղթերը, նյութերը, պատասխանողի գրավոր և բանավոր բացատրությունները, կողմերի պարզաբանումները, թիվ ԵԿԴ/5196/02/15 քաղաքացիական գործը՝ Սահմանադրական դատարանը **Պ Ա Ր Զ Ե Ց**.

Վարույթը Սահմանադրական դատարանում

1. Գործի քննության առիթը Էմմա Թունյանի՝ 2025 թվականի օգոստոսի 6-ին Սահմանադրական դատարան մուտքագրված դիմումն է, որով Դիմողը խնդրել է.

«ՀՀ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր»:

2. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2018 թվականի փետրվարի 9-ին, Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել՝ 2018 թվականի փետրվարի 27-ին և ուժի մեջ է մտել 2018 թվականի ապրիլի 9-ին:

3. Օրենսգրքի՝ **«Նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման հիմքերը»** վերտառությամբ 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝

«1. Նոր հանգամանքները հիմք են դատական ակտի վերանայման համար, եթե՝

(...)

2) Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, կամ եթե անձը տվյալ վճռի կամ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահին ունեցել է այդ իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն կամ միջազգային դատարանը հաստատել է կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը (բարեկամական կարգավորումը) կամ Հայաստանի Հանրապետության կողմից արված միակողմանի հայտարարությունը.»:

Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը «հնարավորություն» բառից հետո լրացվել է «կամ միջազգային դատարանը հաստատել է կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը (բարեկամական կարգավորումը) կամ Հայաստանի Հանրապետության կողմից արված միակողմանի հայտարար-

րությանը» բառերով՝ 2022 թվականի հունիսի 9-ի ՀՕ-182-Ն օրենքի 5-րդ հոդվածին համապատասխան:

4. Սահմանադրական դատարանի՝ 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈ-1769 որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանում գործին չմասնակցած անձի կողմից, որը նույն դատարանի վճռի կամ որոշման կայացման պահին չի ունեցել այդ դատարան դիմելու իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանի կողմից խախտված ճանաչվելու դեպքում նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված սահմանափակումը ճանաչվել է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող և անվավեր:

5. 2025 թվականի սեպտեմբերի 5-ին ընդունվել է Սահմանադրական դատարանի ՍԴԱՈ-129 աշխատակարգային որոշումը Սահմանադրական դատարանի դատավոր Արտակ Զեյնալյանի՝ գործի քննությանը մասնակցելու անհնարինության մասին՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 16-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի հիմքով:

6. 2025 թվականի սեպտեմբերի 5-ին ընդունվել է Սահմանադրական դատարանի ՍԴԱՈ-130 աշխատակարգային որոշումը Սահմանադրական դատարանի դատավոր Երվանդ Խունդկարյանի՝ գործի քննությանը մասնակցելու անհնարինության մասին՝ «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 16-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով:

7. Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի սեպտեմբերի 5-ի ՍԴԱՈ-131 աշխատակարգային որոշմամբ գործն ընդունվել է քննության, գործի դատաքննությունը նշանակվել է 2025 թվականի հոկտեմբերի 28-ին, որոշվել է գործի դատաքննությունն անցկացնել գրավոր ընթացակարգով:

8. Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի հոկտեմբերի 14-ի ՍԴԱՈ-148 աշխատակարգային որոշմամբ գործի հանգամանքների առավել արդյունավետ բացահայտման նպատակով որոշվել է անցնել բանավոր ընթացակարգով դատաքննության, գործի դատաքննությունը հետաձգել և գործի դատաքննությունը նշանակել 2025 թվականի նոյեմբերի 4-ին:

Գործի դատավարական համառոտ նախապատմությունը

9. Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների առաջին ատյանի դատարանը, քննելով թիվ 2-6970/2004թ. քաղաքացիական գործն ըստ հայցի «Գլենդել Հիլզ» ՓԲԸ-ի ընդդեմ Էմմա Թունյանի, Գևորգ, Միհրան, Սաշիկ Սաֆյանների՝ անշարժ գույքը պետության կարիքների համար վերցնելու մասին պայմանագիր կնքելուն հարկադրելու և զբաղեցրած տարածքից վտարելու

պահանջի մասին և ըստ հակընդդեմ դիմումի՝ Էմմա Թունյանի՝ Կառավարության 01.08.2002 թ. թիվ 1151-Ն որոշումը ՀՀ միջազգային պայմանագրերին, Սահմանադրական դատարանի որոշմանը, ՀՀ օրենքներին հակասող և անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին, 2004 թվականի հոկտեմբերի 26-ին վճռել է.

«1. Հայցը բավարարել՝ պարասխանող Էմմա Թունյանին պարտավորեցնել կնքել անշարժ գույքը պետական կարիքների համար վերցնելու մասին առուվաճառքի պայմանագիր, իսկ պարասխանողներ Գևորգ, Միհրան, Սաշիկ Սաֆյաններին՝ հաշվառված (գրանցված) անձի դրամական փոխհատուցման պայմանագրեր և պարասխանողներին վրարել վիճելի ք. Երևան Փավստոս Բյուզանդի փողոցի 9 շենք բնակարան 6 հասցեում գտնվող տարածքից.

2. Էմմա Թունյանի հակընդդեմ դիմումը ՀՀ կառավարության 01.08.2002թ. թիվ 1151-Ն որոշումը ՀՀ միջազգային պայմանագրերին, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշմանը, ՀՀ օրենքներին հակասող և անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին մերժել:

(...):»

10. ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանը, վերաքննիչ բողոքի հիման վրա վերստին քննելով թիվ 5-707/2005թ. քաղաքացիական գործն ըստ հայցի «Գլենդել Հիլզ» ՓԲԸ-ի ընդդեմ Էմմա Թունյանի, Գևորգ, Միհրան, Սաշիկ Սաֆյանների՝ անշարժ գույքը պետության կարիքների համար վերցնելու մասին պայմանագիր կնքելուն հարկադրելու և զբաղեցրած տարածքից վտարելու պահանջի մասին և Էմմա Թունյանի հակընդդեմ դիմումի՝ Կառավարության 01.08.2002 թ. թիվ 1151-Ն որոշումը ՀՀ միջազգային պայմանագրերին, Սահմանադրական դատարանի որոշմանը, ՀՀ օրենքներին հակասող և անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին, 2005 թվականի մարտի 1-ին վճռել է.

««Գլենդել Հիլզ» ՓԲԸ-ի հայցը բավարարել:

Պարասխանող Էմմա Թունյանին պարտավորեցնել կնքել Երևանի Փավստոս Բյուզանդի փողոցի 9 շենքի թիվ 6 հասցեում գտնվող անշարժ գույքը պետական կարիքների համար վերցնելու մասին առուվաճառքի պայմանագիր, իսկ պարասխանողներ Գևորգ, Միհրան, Սաշիկ Սաֆյաններին՝ հաշվառված (գրանցված) անձին դրամական փոխհատուցման պայմանագրեր և պարասխանողներին վրարել վիճելի Երևան քաղաքի Փավստոս Բյուզանդի փողոցի 9 շենքի բնակարան 6 հասցեում գտնվող տարածքից:

Էմմա Թունյանի հակընդդեմ դիմումը՝ ՀՀ կառավարության 01.08.2002 թ. թիվ 1151-Ն որոշումը ՀՀ միջազգային պայմանագրերին, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշմանը, ՀՀ օրենքներին հակասող և անվավեր ճանաչելու պահանջի մասով գործի վարույթը կարճել:

(...):»

11. Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատը, քննելով ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի՝ 01.03.2005 թ. վճռի դեմ պատասխանողների ներկայացուցչի բերած վճռաբեկ բողոքը, թիվ 3-855(ՎԴ)2005 քաղաքացիական գործով 2005 թվականի ապրիլի 14-ին որոշել է.

«ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 01.03.05թ. վճիռը թողնել անփոփոխ, իսկ վճռաբեկ բողոքը՝ առանց բավարարման:

(...)»:

12. Էմմա Թունյանը և Գևորգ, Միհրան, Սաշիկ Սաֆյանները գանգատ են ներկայացրել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան (այսուհետ նաև՝ ՄԻԵԴ): «Թունյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի» (գանգատ թիվ 22812/05, 09.10.2012 թ., վերջնական 11.02.2013) գործով ՄԻԵԴ-ը վճռել է (վճռի հայերեն թարգմանությամբ).

«(...) Կրեդի է ունեցել Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում.

3. Վճռում է, որ՝

ա) պատասխանող պետությունը վճիռը Կոնվենցիայի 44-րդ հոդվածի 2-րդ կետին համապատասխան վերջնական դառնալու օրվանից երեք ամսվա ընթացքում պետք է վճարի հետևյալ գումարները, որոնք պետք է փոխարկվեն պատասխանող պետության արժույթով՝ վճարման օրվա դրությամբ գործող փոխարժեքով.

i) բոլոր դիմումատուներին համապետել՝ նյութական վնասի դիմաց՝ 30 000 եվրո (երեսուն հազար եվրո)՝ գումարած գանձման ենթակա ցանկացած հարկ,

ii) յուրաքանչյուր դիմումատուին՝ ոչ նյութական վնասի դիմաց՝ 1500 եվրո (հազար հինգ հարյուր եվրո)՝ գումարած գանձման ենթակա ցանկացած հարկ,

iii) դիմումատու Էմմա Թունյանին՝ ծախսերի և ծախքերի դիմաց՝ 30 եվրո (երեսուն եվրո)՝ գումարած նրանից գանձման ենթակա ցանկացած հարկ.

բ) վերը նշված եռամսյա ժամկետի ավարտից հետո՝ մինչև վճարման օրը, պետք է հաշվարկվի վերոնշյալ գումարների նկատմամբ պարզ տոկոսադրույք՝ չկատարման ժամանակահատվածում Եվրոպական կենտրոնական բանկի սահմանած՝ լոմբարդային ռեպոյի տոկոսադրույքի չափով՝ գումարած երեք տոկոսային կետ.

4. Մերժում է դիմումատուների՝ արդարացի փոխհատուցման պահանջի մնացած մասը»:

13. Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատը, քննելով Էմմա Թունյանի, Սաշիկ, Գևորգ և Միհրան Սաֆյանների վճռաբեկ բողոքը՝ ըստ հայցի «Գլենդել Հիլզ» ՓԲԸ-ի ընդդեմ Էմմա Թունյանի, Գևորգ, Միհրան և Սաշիկ Սաֆյանների՝ պայմանագրեր կնքելուն պարտավորեցնելու և տարածքից վտարելու պահանջների մասին, ըստ Էմմա Թունյանի հակընդդեմ դիմումի՝ Կառավարության որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին, քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 14.04.2005 թ. թիվ 3-855(ՎԴ)2005/2014թ. որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու մասին, 2014 թվականի մայիսի 8-ին որոշել է.

«1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Նոր հանգամանքի հիմքով վերանայել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 14.04.2005 թվականի որոշումը:

2. Բեկանել ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 01.03.2005 թվականի վճիռը և գործն ուղարկել Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

(...)»:

14. Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը, քննելով թիվ ԵԿԴ/1635/02/14 քաղաքացիական գործն ըստ հայցի՝ «Գլենդել Հիլզ» ՓԲԸ-ի ընդդեմ Էմմա Թունյանի, Գևորգ, Միհրան և Սաշիկ Սաֆյանների՝ պայմանագրեր կնքելուն պարտավորեցնելու և տարածքից վտարելու մասին, և ըստ Էմմա Թունյանի հակընդդեմ հայցի՝ Կառավարության որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջների մասին, 2015 թվականի հուլիսի 9-ին վճռել է.

««Գլենդել Հիլզ» ՓԲԸ-ի ընդդեմ Էմմա Թունյանի, Գևորգ, Միհրան և Սաշիկ Սաֆյանների՝ պայմանագրեր կնքելուն պարտավորեցնելու և տարածքից վտարելու պահանջների մասին սկզբնական հայցը մերժել՝ անհիմն լինելու հիմքով:

Էմմա Թունյանի՝ ՀՀ կառավարության որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջների մասին հակընդդեմ հայցը կարճել՝ դատարանում քննության ենթակա չլինելու հիմքով:

(...)», արձանագրելով հետևյալը.

«Դատարանը արձանագրում է, որ պետության կարիքների համար մասնավոր սեփականության օտարումը կարող է իրականացվել միայն կոնկրետ անշարժ գույքի վերաբերյալ օրենք ընդունելու միջոցով: «Օրենք» բառը նշանակում է Ազգային ժողովի կողմից ընդունված օրենք: Նման դիրքորոշում է հայտնել նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանը իր 27.02.1998թ. կայացրած որոշմամբ:

Վերոգրյալ իրավական նորմերի վերլուծությունից հետևում է նաև, որ հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարումը կատարվում է միայն բացառիկ՝ գերակա հանրային շահերի դեպքում, որը նույնպես կարող է իրականացվել «օրենքով սահմանված կարգով»:

Մինչդեռ տվյալ դեպքում, հայցի իրավական հիմքում դրվել է ՀՀ կառավարության 01.08.2002թ. թիվ 1151-Ն որոշումը, որը սահմանել է Երևանի Կենտրոն թաղային համայնքի վարչական սահմանում սահմանվում է պետության կարիքների համար վերցվող անշարժ գույքի (հողամասեր, շենքեր և շինություններ) օտարման գուրին:

Ավելին՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 18.04.2006թ. թիվ ՍԴՈ-630 որոշմամբ ի թիվս այլոց ՀՀ կառավարության 01.08.2002թ. թիվ 1151-Ն որոշումը ճանաչվել է Սահմանադրությանը չհամապատասխանող և 01.10.2006 թվականից ուժը կորցրել է»:

15. Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանը (այսուհետ նաև՝ Դատարան), քննելով թիվ ԵԿԴ/5196/02/15 քաղաքացիական գործն ըստ հայցի Էմմա Թունյանի, Սաշիկ Սաֆյանի, Գևորգ Սաֆյանի, Միհրան Սաֆյանի ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության՝ պետության կարիքների համար օտարված գույքի դիմաց նախնական համարժեք փոխհատուցում տրամադրելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասին, 2019 թվականի փետրվարի 13-ին վճռել է.

«Էմմա Թունյանի, Սաշիկ Սաֆյանի, Գևորգ Սաֆյանի, Միհրան Սաֆյանի ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության՝ պետության կարիքների համար օտար-

ված գույքի դիմաց նախնական համարժեք փոխհատուցում տրամադրելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասին հայցը բավարարել մասնակի:

Հայաստանի Հանրապետությունից հոգույր էմմա Թունյանի, Սաշիկ Սաֆյանի, Գևորգ Սաֆյանի, Միհրան Սաֆյանի բռնազանձել 46 533 173.9 /քառասունվեց միլիոն հինգ հարյուր երեսուներեք հազար հարյուր յոթանասուներեք դրամ իննսուն լումա/ ՀՀ դրամ՝ որպես ք.Երևան, Բուզանդի փողոց 9 շենք թիվ 6 բնակարան հասցեում գտնվող անշարժ գույքի՝ 89.25 քմ մակերեսով շինության օտարման դիմաց չվճարված համարժեք փոխհատուցման գումար:

Հայաստանի Հանրապետությունից հոգույր էմմա Թունյանի բռնազանձել 114 843 600 /հարյուր տասնչորս միլիոն ութ հարյուր քառասուներեք հազար վեց հարյուր/ դրամ՝ որպես ք. Երևան, Բուզանդի փողոց 9 շենք թիվ 6 բնակարան հասցեում գտնվող անշարժ գույքի՝ 240 քմ մակերեսով հողամասի օտարման դիմաց չվճարված համարժեք փոխհատուցման գումար:

Հայաստանի Հանրապետությունից հոգույր էմմա Թունյանի, Սաշիկ Սաֆյանի, Գևորգ Սաֆյանի, Միհրան Սաֆյանի՝ բռնազանձել 46 533 173.9 /քառասունվեց միլիոն հինգ հարյուր երեսուներեք հազար հարյուր յոթանասուներեք դրամ իննսուն լումա/ ՀՀ դրամի նկատմամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածի կարգով հաշվեգրվող տոկոսագումարները՝ սույն վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից մինչև փաստացի փոխհատուցման պահը:

Հայաստանի Հանրապետությունից հոգույր էմմա Թունյանի՝ բռնազանձել 114 843 600 /հարյուր տասնչորս միլիոն ութ հարյուր քառասուներեք հազար վեց հարյուր/ ՀՀ դրամի նկատմամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածի կարգով հաշվեգրվող տոկոսագումարները՝ սույն վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից մինչև փաստացի փոխհատուցման պահը:

Հայցը մնացած մասով մերժել:

Բավարարված հայցապահանջների մասով պետական տուրքի հարցը համարել լուծված:

Էմմա Թունյանից, Սաշիկ Սաֆյանից, Գևորգ Սաֆյանից, Միհրան Սաֆյանից հոգույր պետական բյուջեի բռնազանձել 711 536,6/ յոթ հարյուր տասնմեկ հազար հինգ հարյուր երեսունվեց դրամ վաթսուն լումա/ ՀՀ դրամ՝ որպես ք.Երևան, Բուզանդի փողոց 9 շենք թիվ 6 բնակարան հասցեում գտնվող անշարժ գույքի՝ 89.25 քմ մակերեսով շինության օտարման դիմաց չվճարված համարժեք փոխհատուցում տրամադրելու պահանջի չբավարարված մասով պետական տուրքի գումար:

Էմմա Թունյանից հոգույր պետական բյուջեի բռնազանձել 1 270 848 /մեկ միլիոն երկու հարյուր յոթանասուն հազար ութ հարյուր քառասունույթ/ ՀՀ դրամ՝ որպես ք.Երևան, Բուզանդի փողոց 9 շենք թիվ 6 բնակարան հասցեում գտնվող անշարժ գույքի՝ 240 քմ մակերեսով հողամասի օտարման դիմաց չվճարված համարժեք փոխհատուցում տրամադրելու պահանջի չբավարարված մասով պետական տուրքի գումար:

(...)»:

16. Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը, քննելով պատասխանող Հայաստանի Հանրապետության անունից ներկայացված վերաքննիչ բողոքը՝ Դատարանի 13.02.2019 թ. թիվ ԵԿԴ/5196/02/15 վճռի դեմ՝ քաղաքացիական գործով ըստ հայցի էմմա Թունյանի, Սաշիկ Սաֆյանի, Գևորգ Սաֆյանի, Միհրան Սաֆյանի ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության՝ պետության կարիքների համար օտարված գույքի դիմաց նախնական համարժեք փոխհատուցում տրամադրելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասին, 2019 թվականի հոկտեմբերի 4-ին որոշել է.

«1. Հայաստանի Հանրապետության վերաքննիչ բողոքը բավարարել: Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի 13.02.2019 թվականի թիվ ԵԿԴ/5196/02/15 վճիռը մասնակի՝ բողոքարկված՝ հայցը բավարարելու, բավարարված հայցապահանջների մասով պետական տուրքի հարցը լուծված համարելու մասերով բեկանել և այդ մասերով փոփոխել:

«Էմմա Թունյանի, Սաշիկ Սաֆյանի, Գևորգ Սաֆյանի, Միհրան Սաֆյանի հայցն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության՝ պետության կարիքների համար օտարված գույքի դիմաց նախնական համարժեք փոխհատուցում տրամադրելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասին, մերժել:

Հայցվորներ Էմմա Թունյանից, Սաշիկ Սաֆյանից, Գևորգ Սաֆյանից, Միհրան Սաֆյանից համապարտության կարգով ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 926663.5 ՀՀ դրամ:

Էմմա Թունյանից ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 2296872 ՀՀ դրամ»:

2. Էմմա Թունյանից, Սաշիկ Սաֆյանից, Գևորգ Սաֆյանից, Միհրան Սաֆյանից համապարտության կարգով ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 1395995.22 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումար:

Էմմա Թունյանից ՀՀ պետական բյուջե բռնագանձել 3445308 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումար:

(...)»՝ արձանագրելով, մասնավորապես, հետևյալը.

«Միաժամանակ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիմումատուների կրած նյութական վնասը գնահատել է 30000 եվրո՝ մերժելով հայցի մնացած մասը, այդ թվում՝ բաց թողնված օգուտի պահանջը, ինչպես նաև վճռել է դիմումատուներից յուրաքանչյուրին տրամադրել 1500 եվրո՝ որպես ոչ նյութական վնասի փոխհատուցում:

Թունյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի թիվ 22812/05 գանգադի շրջանակներում 09.10.2012 թվականի վճռից վկայակոչված վերոնշյալ պարագրաֆներից հետևում է, որ վճռով փոխհատուցման ենթակա գումարները սահմանվել են ոչ միայն Կոնվենցիայի թիվ 1 Արձանագրության 1-ի հոդվածի խախտման դիմաց, այլև որպես դիմումատուների գույքի օտարման դիմաց արդարացի փոխհատուցում, այսինքն՝ ՄԻԵԴ-ը սույն գործով սահմանել է հայցվորների վնասի հատուցում ամբողջ ծավալով, ինչը կատարվել է (տե՛ս փաստ 1, մասնավորապես ի կատարումն ՄԻԵԴ վճռի՝ 06.09.2013 թվականի թիվ 00046 վճարման

հանձնարարագրով «Գլենդել Հիլզ» ՓԲԸ կողմից Սաշիկ Սաֆյանի օգտին վճարվել է 16210000 ՀՀ դրամ, 10.09.2013 թվականի թիվ 00045 վճարման հանձնարարագրով՝ 3800000 ՀՀ դրամ):

Նշված փաստերի համադրման արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգում է, որ հայցվորները, օտարված գույքի դիմաց փոխհատուցման պահանջ ներկայացնելով, ըստ էության, կրկին ներկայացրել են պահանջ, ինչի վերաբերյալ առկա է օրինական ուժի մեջ մտած, ի կատար ածված դատական ակտ՝ անստեղծվել վերջինիս պարտադիր բնույթը:

Մինչդեռ սույն որոշմամբ վկայակոչված իրավական հիմքերով քաղաքացուն փրամադրման ենթակա փոխհատուցման կրկնակի պահանջի ներկայացումը խախտում է իրավական որոշակիության սկզբունքի մաս կազմող՝ դատական ակտերի վերջնական լինելու սկզբունքը: Իրավական որոշակիության սկզբունքի բովանդակության մեջ, ի թիվս այլնի, ներառվում է դրույթն առ այն, որ անթույլատրելի է դատարանի կողմից արդեն մեկ անգամ լուծված գործի կրկնակի քննությունը:

Բացի այդ, փոխհատուցման պահանջի կրկնակի ներկայացումը կամ երկու փորձեր հայցերի դեպքում նույն հիմքով առաջացած գումարները Հայաստանի Հանրապետությունից քաղաքացու օգտին կրկնակի բռնագանձելն ուղղակիորեն կենթադրի կրկնակի պարասխանարվություն և անհամաչափ միջամտություն կատարված արարքի համար:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ սույն որոշման պատճառաբանությունների ուժով Դատարանի եզրահանգումն այն մասին, որ «ՄԻԵԴ վճռով սահմանված գումարների վճարումը չի կարող գնահատվել որպես վիճելի գույքի համարժեք փոխհատուցում», Վերաքննիչ դատարանը գնահատում է ոչ իրավաչափ և սույն գործի փաստական հանգամանքներից չբխող, որպիսի պայմաններում վերանայվող դատական ակտը բողոքարկված՝ հայցը՝ Հայաստանի Հանրապետությունից հօգուտ Էմմա Թունյանի, Սաշիկ Սաֆյանի, Գևորգ Սաֆյանի, Միհրան Սաֆյանի 46533173.9 ՀՀ դրամ, հօգուտ Էմմա Թունյանի՝ 114843600 դրամ բռնագանձելու, 46533173.9 ՀՀ դրամի և 114843600 դրամի նկատմամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 411-րդ հոդվածի կարգով տոկոսագումարներ հաշվեգրվելու պահանջները բավարարելու մասերով, ենթակա է բեկանման»:

17. Վճռաբեկ դատարանը, քննելով նշված քաղաքացիական գործով վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 04.10.2019 թ. որոշման դեմ Էմմա Թունյանի և Սաշիկ, Գևորգ, Միհրան Սաֆյանների ներկայացուցչի բերած վճռաբեկ բողոքները քննության ընդունելու հարցը, 2020 թվականի մարտի 26-ին որոշել է.

«1. Թիվ ԵԿԴ/5196/02/15 քաղաքացիական գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 04.10.2019 թվականի որոշման դեմ Էմմա Թունյանի և Սաշիկ, Գևորգ, Միհրան Սաֆյանների ներկայացուցչի բերած վճռաբեկ բողոքները վարույթ ընդունելը մերժել:

(...)»:

18. Վճռաբեկ դատարանը, քննելով ըստ Էմմա Թունյանի, Սաշիկ, Գևորգ և Միհրան Սաֆյանների (այսուհետ՝ Համահայցվորներ) հայցի ընդդեմ Հայաստանի

Հանրապետության՝ փոխհատուցում տրամադրելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասին, քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 26.03.2020թ. «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին» որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու վերաբերյալ Համահայցվորների բերած բողոքը քննության ընդունելու հարցը, 2025 թվականի մայիսի 14-ին որոշել է.

«1. Վերադարձնել թիվ ԵԿԴ/5196/02/15 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 26.03.2020 թվականի «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին» որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու վերաբերյալ էմմա Թունյանի, Սաշիկ, Գևորգ ու Միհրան Սաֆյանների բերած բողոքը:

(...)»՝ արձանագրելով, մասնավորապես, հետևյալը.

«Տվյալ դեպքում Համահայցվորները պահանջել են նոր հանգամանքով վերանայել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 26.03.2020 թվականի «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին» որոշումն ու որպես դատական ակտի վերանայման համար հիմք հանդիսացող նոր հանգամանք նշել են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից «Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի» թիվ 8001/07 գանգադի վերաբերյալ 25.07.2019 թվականին կայացված վճիռը:

Վճռաբեկ դատարանը, բողոքում որպես նոր հանգամանք նշվածը համադրելով բողոքարկվող դատական ակտի հետ, արձանագրում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 26.03.2020 թվականի «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին» որոշումը վերանայելու առումով ներկայացված բողոքի շրջանակներում ակնհայտորեն հիմնավորված չէ նոր հանգամանքի առկայությունը (...):

(...)

Նշված հիմքով բողոքը վերադարձնելիս Վճռաբեկ դատարանը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն, բողոքը կրկին ներկայացնելու համար ժամկետ չի տրամադրում»:

Դիմողի դիրքորոշումները

19. Դիմողը, ներկայացնելով բարձրացված հարցադրումների առնչությամբ ներպետական իրավակարգավորումները, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի վերաբերելի որոշումներում արտացոլված իրավական դիրքորոշումները, գտնում է, որ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետին (վերաբերելի մասով) իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը հանգեցրել է իր՝ Սահմանադրությամբ և միջազգային փաստաթղթերով երաշխավորված սեփականության և արդար դատաքննության իրավունքների խախտման:

20. Դիմողը, մասնավորապես, նշում է, որ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված սահմանափակումները Սահմանադրական դատարանի՝ 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈ-1769 որոշմամբ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր են ճանաչվել այն իմաստով, որ ՀՀ

վավերացված միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանում գործին չմասնակցած անձի կողմից, որը նույն դատարանի վճռի կամ որոշման կայացման պահին չի ունեցել այդ դատարանի դիմելու իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորություն, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի՝ ՀՀ վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանի կողմից խախտված ճանաչվելու դեպքում, նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոք ներկայացնելու իրավունք ունի:

21. Դիմողի պնդմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1769 որոշմանը հաղորդել է այլ բովանդակություն՝ «փաստացի» **«խմբագրելով»** այն, ըստ էության, համարելով, որ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող դատարանում գործին չմասնակցած անձի կողմից, որը նույն դատարանի վճռի կամ որոշման կայացման պահին չի ունեցել այդ դատարանի դիմելու իրավունքը միջազգային պայմանագրով նախատեսված պահանջներին (ժամկետներին) համապատասխան իրացնելու հնարավորությունը ենթակա է հիմնավորման, առանց որևէ անդրադարձ անելու Դիմողի կողմից առաջադրած այն պարզ փաստարկին, որ (1) Դիմողը չի ստացել իր գույքի դիմաց փոխհատուցում ներպետական դատարանների կողմից. (2) Դիմողին վճարված փոխհատուցման միակ գումարը եղել է ՄԻԵԴ վճռով նախատեսված փոխհատուցման գումարը, որը, ինչպես Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով ՄԻԵԴ-ը ուղղակիորեն սահմանել է, հանդիսանում է ոչ թե Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված փոխհատուցման սկզբունքներով հաշվարկվող, այլ բացառապես ՄԻԵԿ 41-րդ հոդվածով հաշվարկվող գումար. (3) ամեն դեպքում ՀՀ ներպետական դատարանների կողմից երբեք չի քննարկվել Դիմողի սեփականության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին համապատասխան փոխհատուցման չափը որոշելու հարց, մինչդեռ *Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի* վճռից ակնհայտ է, որ ՄԻԵԴ կողմից որոշված գումարը (տան արժեքի մասով) դիտարկվել է բացառապես հավելումն ներպետական դատարանների սահմանած գումարին (...)»:

23. Դիմողը նշում է, որ չի ստացել նախնական և համարժեք փոխհատուցում իր սեփականության դիմաց, որն օտարվել է հանրության գերակա շահերի ապահովման համար, և, որպես իր սեփականության դիմաց փոխհատուցման պահանջի մերժման միակ պատճառաբանություն՝ Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 2019 թվականի հոկտեմբերի 4-ի որոշմամբ նշվել է, որ ՄԻԵԴ-ի վճռով նրան տրամադրվել է 30.000 եվրո փոխհատուցում: Դիմողի պնդմամբ՝ նշված որոշումը կայացնելիս Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանն իրավական եզրահանգումներ է կատարել ոչ թե օրենքի, այլ զուտ սուբյեկտիվ դատողությունների հիման վրա:

24. Դիմողը գտնում է, որ Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթին Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1769 որոշմամբ հաղորդած բովանդակությունը ենթադրում է, որ

վերանայման համար միակ պայման պետք է հանդիսանա անձի՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի պահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի խախտման հանգամանքը:

25. Դիմողը խնդրում է՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը ճանաչել ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին հակասող ու անվավեր:

Պատասխանողի դիրքորոշումները

26. Պատասխանողը, վկայակոչելով Սահմանադրության 1-ին հոդվածը, 61 և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) վերաբերելի դրույթները, մեջբերելով Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթով սահմանված և վերաբերելի այլ իրավակարգավորումներ, Սահմանադրական դատարանի, Վճռաբեկ դատարանի, ՄԻԵԴ-ի ակտերում արտացոլված համապատասխան իրավական դիրքորոշումները, մասնավորապես, նշում է. «(...) **նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի նպատակն է անձանց խախտված իրավունքների վերականգնումը, միաժամանակ ապահովելով res judicata սկզբունքը (a matter judged/a thing adjudged):** Նման պայմաններում իրավական պետության առաջնային նպատակներից մեկն է հանդիսանում խախտված սահմանադրական և (կամ) կոնվենցիոն իրավունքների վերականգնումը, **ինչպես նաև դրա արդյունքում առաջացած բացասական հետևանքների վերացումը՝ վերականգնելով նաև մինչև իրավախախտումը գոյություն ունեցած վիճակը (restitutio in integrum):**

Այս կապակցությամբ օրենսդրի կողմից սահմանվել է հստակ կարգավորում առ այն, որ եթե առկա է միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վճիռ կամ որոշում, որով հիմնավորվել է անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը, ապա դա հանդիսանում է նոր հանգամանք, հետևաբար՝ հիմք դատական ակտի վերանայման համար:

Այսպիսով, եթե միջազգային դատարանի վճռով կամ որոշմամբ հաստատվել են այնպիսի հանգամանքներ, որոնք օբյեկտիվ իրականության մեջ կասկած են առաջացնում արդեն իսկ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավական և (կամ) փաստական հիմնավորումների վերաբերյալ, ապա դա անխուսափելիորեն հարուցում է նաև օբյեկտիվ անհրաժեշտություն տվյալ դատական ակտի վերանայման համար:

Ավելին՝ վիճարկվող դրույթի ձևակերպումից ևս ակնհայտ է, որ այն իր իրավակարգավորիչ դերով հանդիսանում է անձի սահմանադրական և/կամ կոնվենցիոն իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության իրական երաշխիք: Այսինքն՝ օրենսդրի կողմից հստակորեն նախատեսվել է, որ այն բոլոր դեպքերում,

երբ միջազգային դատարանի որոշմամբ կամ վճռով հիմնավորվել կամ հաստատվել է անձի՝ ներպետական դատարանների կողմից որևէ սահմանադրական կամ կոնվենցիոն իրավունքի խախտման փաստ՝ վիճարկվող դրույթի համատեքստում այն անվերապահորեն հանդիսանում է նոր հանգամանք-հիմք արդեն իսկ ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման համար:

Նման մոտեցումն ինքնանպատակ չէ և կոչված է երաշխավորելու ոչ միայն անձանց խախտված իրավունքների պաշտպանության, այլև քաղաքացիական գործերի լուծման հարցում դատարանների կողմից թույլ տրված որոշ թերությունների կամ խախտումների շտկման համար»:

27. Անձի սեփականության իրավունքի, վերջինիս միջամտության, մասնավորապես՝ սեփականությունից զրկելու և հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման հարցերի համատեքստում Պատասխանողը վկայակոչել է Սահմանադրական դատարանի մի շարք որոշումներում արտացոլված վերաբերելի իրավական դիրքորոշումներ:

28. Պատասխանողը նշում է. «Այնուամենայնիվ, տվյալ դեպքում, Եվրոպական դատարանի կողմից Դիմողի նկատմամբ առկա է վճիռ, որով արձանագրվել է Դիմողի սեփականության իրավունքի խախտում, ինչպես նաև սահմանվել է նյութական վնասի փոխհատուցման չափ, և Եվրոպական դատարանը, հաշվի առնելով, որ օտարված բնակարանն այլևս գոյություն չունի և անհնար է ստույգ հաշվարկել նյութական վնասի չափը, անձի նյութական վնասի գնահատումն իրականացրել է արդարացիության սկզբունքի հիման վրա: Ասվածից բխում է, որ, անդրադառնալով սեփականության օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի պահպանված լինելու հանգամանքին, դատարանը հաշվի է առել, որ գույքն այլևս գոյություն չունի, ուստի, անհնար է ստույգ հաշվարկել նյութական վնասի չափը, հետևաբար անձի նյութական վնասի գնահատումն իրականացրել է ելնելով արդարացիության սկզբունքից: Իսկ նման վճռի առկայության պայմաններում օրենսդրի [Օրենսգրքի] վիճարկվող դրույթով Դիմողը հնարավորություն է ունեցել իր նկատմամբ նախկինում կայացված դատական ակտը վերանայելու»:

29. Պատասխանողը եզրահանգում է, որ ՄԻԵԴ-ի կողմից սեփականության իրավունքի խախտման փաստն արձանագրող վճռի և Օրենսգրքի՝ վիճարկվող 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հնարավորության առկայության պայմաններում Դիմողի սեփականության իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված բոլոր ընթացակարգերն ամբողջությամբ պահպանվել են, «այն է՝ սեփականության իրավունքի խախտման փաստը արձանագրող Եվրոպական դատարանի կողմից կայացված վճռի՝ որպես նոր հանգամանքի հիմքով անձի նկատմամբ կայացված դատական ակտը, որի արդյունքում խախտվել էր անձի սեփականության իրավունքը, վերանայվել է, այն բեկանվել է, և գործն ուղարկվել է նոր քննության, որի արդյունքում մերժվել է սկզբնական հայցը՝ անհիմն լինելու հիմքով»:

Այսպիսով, տվյալ դեպքում, **Եվրոպական դատարանի կողմից կայացված վճռով սահմանված կարգով և չափով պարտավոր պետության կողմից անձի**

նյութական վնասի փոխհատուցումը վճարած լինելու և եվրոպական դատարանի կողմից կայացված վճռի՝ որպես նոր հանգամանքի հիմքով գործի վերանայման դատավարական ընթացակարգերը պահպանված լինելու պայմաններում, նորից նույն հիմքի շրջանակներում անձի կողմից նոր հայցապահանջի ներկայացումը, այսինքն՝ իր գույքի օտարման դիմաց նախնական համարժեք փոխհատուցում ստանալու նպատակով նորից պահանջ ներկայացնելը, կհանդիսանա **նույն հիմքով կրկնակի պահանջ, իսկ դրա քավարարումը՝ կրկնակի փոխհատուցում, հանգեցնելով res judicata սկզբունքի խախտման**»:

30. Պատասխանողը գտնում է. «(...) Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի տեսանկյունից ևս, խնդրահարույց չէ»:

31. Պատասխանողը խնդրում է սույն գործով ընդունել որոշում՝ վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին:

Սահմանադրական վեճի քննության շրջանակը

32. Սույն գործով սահմանադրական վեճը հանգում է Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի սահմանադրականության հարցին՝ հաշվի առնելով իրավակիրառ պրակտիկայում նշված օրինադրույթին տրված այն մեկնաբանությունը, որին համապատասխան՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման վերաբերյալ քաղաքացիական գործով կայացված դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով ենթակա չէ վերանայման, եթե Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է մեկ այլ անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի (*հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում ստանալու բացարձակ իրավունքի մասով*) խախտման փաստն այն պայմաններում, երբ Դիմողի՝ խնդրո առարկա իրավունքի խախտման փաստն արդեն իսկ նախկինում արձանագրվել է Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի կողմից՝ հանդիսանալով Դիմողի նկատմամբ կայացված դատական ակտի՝ նոր հանգամանքով վերանայման հիմք:

Սահմանադրական դատարանը սույն սահմանադրական վեճն անհրաժեշտ է համարում դիտարկել *բացառապես անձի՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով երաշխավորված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում ստանալու բացարձակ իրավունքի պաշտպանության համարեքստում՝ Սահմանադրության 61 և 63-րդ*

հոդվածների 1-ին մասերով ամրագրված իրավունքների իրացումն ապահովելու լույսի ներքո:

Գործի շրջանակներում պարզման ենթակա հանգամանքները

33. Վիճարկվող օրինադրույթի՝ հաշվի առնելով իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանությունը, Սահմանադրությանը համապատասխանությունը գնահատելու համար Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ, մասնավորապես, ներքոնշյալ հարցադրմանը՝

- արդյո՞ք Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը համահունչ է անձի՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով երաշխավորված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում ստանալու բացարձակ իրավունքի սահմանադրաիրավական բովանդակությանը՝ Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերով ամրագրված իրավունքների իրացումն ապահովելու համատեքստում՝ հաշվի առնելով Սահմանադրական դատարանի՝ 2025 թվականի փետրվարի 11-ի ՍԴՈ-1769 որոշմամբ (բայց ոչ միայն) արտահայտած իրավական դիրքորոշումները:

Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները

34. Սույն սահմանադրական վեճի լուծմանը վերաբերելի Սահմանադրության դրույթներն են՝

«Հայաստանի Հանրապետությունն (...) իրավական պետություն է» (1-ին հոդված).

«Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններն են» (3-րդ հոդվածի 2-րդ մաս).

«Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք» (3-րդ հոդվածի 3-րդ մաս).

«Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ» (5-րդ հոդվածի 1-ին մաս).

«Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով՝ միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ» (60-րդ հոդվածի 5-րդ մաս).

«Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք» (61-րդ հոդվածի 1-ին մաս).

«Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք» (63-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

35. Սահմանադրական դատարանը սույն գործով վերահաստատում է սեփականության իրավունքի վերաբերյալ իր՝ 2018 թվականի հոկտեմբերի 30-ի ՍԴՈ-1432 որոշման շրջանակում արտահայտած դիրքորոշումն առ այն, որ սեփականության իրավունքը՝ որպես ժողովրդավարական, սոցիալական և իրավական պետության պայմաններում անձի իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորման բնութագրիչ, միաժամանակ նաև՝ որպես մասնավոր և հանրային իրավահարաբերությունների կարգավորման կառուցակարգ, ունի սահմանադրաիրավական կարևոր նշանակություն (կետ 4.1):

Սեփականության իրավունքի պաշտպանության՝ Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգում ունեցած ընդգծված կարևորությունն արձանագրված է, առաջին հերթին, Սահմանադրության՝ սահմանադրական կարգի հիմունքների ներքո արտացոլված՝ «Սեփականության երաշխավորումը» վերտառությամբ 10-րդ հոդվածում, որի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը:

Սեփականության հիմնական իրավունքի պաշտպանության նպատակով սեփականության իրավունքի պաշտպանության երաշխիքներն ամրագրված են նաև Սահմանադրության 60-րդ հոդվածում:

Սեփականության իրավունքի պաշտպանության հանրային իշխանության պարտականությունը Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգի կարևոր բաղադրիչ է նաև մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերով, այդ թվում՝ Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով:

Սահմանադրության 60-րդ հոդվածով նախատեսված են սեփականության իրավունքին միջամտությունների՝ (1) սեփականության իրավունքի ընդհանուր սահմանափակումների, (2) սեփականությունից զրկման և (3) հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման նպատակները, իրավական հիմքը և պայմանները:

36. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սեփականության իրավունքը բացարձակ չէ և ենթակա է սահմանադրաչափ սահմանափակումների:

Այդ առնչությամբ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված նորմը գործում է որպես սեփականության իրավունքին հանրային իշխանության կողմից միջամտության ընդհանուր կանոն (lex generalis):

Միաժամանակ, սեփականության իրավունքին առավել խիստ միջամտության երկու հատուկ ձևերից մեկի՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականությունն օտարելու իրավահարաբերությունների կարգավորման նպատակով Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով սահմանվել է Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասի նկատմամբ հատուկ նորմ (lex specialis), որով, դրանով նախատեսված միջամտության խստության աստիճանով և իրավահարաբերությունների բնույթով պայմանավորված, նախատեսված են սեփականության

իրավունքին միջամտության սահմանադրաչափության հատուկ և պարտադիր այլ պայմաններ:

37. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասից բխող՝ *«նախնական և համարժեք փոխհատուցման»* պահանջի իրավունքի սահմանադրական բովանդակության հարցին Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է իր մի շարք որոշումներում (ՍԴՈ-92, ՍԴՈ-630, ՍԴՈ-1432, ՍԴՈ-1699, ՍԴՈ-1769, ՍԴՈ-1797):

38. Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է սեփականության իրավունքի պաշտպանության հարցում Հայաստանի Հանրապետության հանրային իշխանության պոզիտիվ պարտավորությունը, ի թիվս այլ ջանքերի՝ երաշխավորել հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականությունը օտարելու և նախնական ու համարժեք փոխհատուցում ապահովելու վերաբերյալ սահմանադրաիրավական պահանջների կատարումը (Սահմանադրական դատարանի 2018 թվականի հոկտեմբերի 30-ի ՍԴՈ-1432 որոշում, կետ 4.1):

39. Սահմանադրական դատարանի 2023 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1699 որոշման մեջ նշված է. «Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման հնարավորությունը «միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ» իրականացնելու՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված երաշխիքի արժեքանական բովանդակությունը Սահմանադրի կողմից՝ օտարված գույքի դիմաց **տրված բառացի, դրա նկատմամբ կիրառելի պայմանականություններից զերծ, անվերապահ խոստումն է՝ ապահովելու «նախնական և համարժեք փոխհատուցում»:** Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված Սահմանադրության բարձրագույն ուժով և 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված անմիջականորեն գործող իրավունքով պայմանավորված՝ այս խոստման իրավական բովանդակությունը, համապատասխանաբար, հանրային իշխանության համար այն ի կատար ածելու **անվերապահ հանձնառությունն է:** Սահմանադրի այս խոստումը, միաժամանակ, հայելային անդրադարձով հանդես է գալիս, որպես հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության տիրոջ՝ օտարված գույքի դիմաց *«նախնական և համարժեք փոխհատուցման»* պահանջի **բացարձակ իրավունք:**

(...)

Բացարձակ իրավունքի որակը, որի նկատմամբ Սահմանադիրը բացառել է հանրային իշխանության միջամտության հնարավորությունը, այլ ընդհակառակը՝ հանրային իշխանությանը ծանրաբեռնում է այդ իրավունքի իրականացման նպատակով ձեռնարկելու դրա արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, վերաբերում է միայն հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և

պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց օտարված գույքի սեփականատիրոջ՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիմքով «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի իրավունքին» (կետ 5.7):

Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ որոշման մեջ արձանագրված է. «(...) Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականություններ սահմանելու նպատակային նշանակությունը հանրային իշխանությանը պարտավորեցնելն է՝ յուրաքանչյուր ամրագրված իրավունքի ոչ միայն պաշտպանությունը, այլև դրա խախտման դեպքում պատճառված վնասների հատուցում ապահովելը (Սահմանադրական դատարանի 2017 թվականի նոյեմբերի 7-ի ՍԴՈ-1383 որոշում):

Հիմնական իրավունքի արդյունավետ իրականացումը հանրային իշխանությունից պահանջում է ոչ միայն ձեռնպահ մնալ այդ իրավունքի իրականացմանը միջամտությունից, այլև դրա արդյունավետ իրացման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ թելադրում է նաև որոշ պոզիտիվ պարտականություններ:

Նշվածի լույսի ներքո՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ սեփականության օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի իրավունքի արդյունավետ իրականացման ընթացակարգային առաջնային երաշխիքն է դրա՝ արդար դատաքննության իրավունքի համապատասխան կառուցակարգերի միջոցով պաշտպանության ապահովումը:

(...)

(...) հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում տրամադրելու սահմանադրական երաշխիքը ենթակա չէ հանրային իշխանության հայեցողությամբ սահմանվող պայմանականություններին: Հետևաբար՝ անձի՝ իր օտարված սեփականության դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում ստանալու պահանջի իրավունքը սահմանափակման ենթակա չէ՝ անկախ նման ենթադրյալ սահմանափակման նպատակից՝ «բացարձակ իրավունքը ենթակա է բացարձակ պաշտպանության» սկզբունքով» (կետ 5.9):

40. Վերոնշյալի համատեքստում Սահմանադրական դատարանը կրկին փաստում է, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» բացարձակ իրավունքը ենթակա է անվերապահ պաշտպանության, ինչը ենթադրում է **հանրային իշխանության մարմինների աննահանջ հանձնառությունը՝ երաշխավորել սույն իրավունքի արդյունավետ իրացումն ապահովող արդյունավետ գործիքակազմ**, ներառյալ՝ Սահմանադրությամբ երաշխավորված համապատասխանաբար՝ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների արդյունավետ

իրացման հնարավորությունն ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային դատական ադյաններում:

41. Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է, որ *արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները ենթադրում են նաև դատական ակտի վերանայման իրավունքի կենսագործմանը միավաճ համապատասխան օրենսդրական երաշխիքների առկայություն, քանզի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտը, այդ թվում՝ նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքով, գործուն երաշխիք է մարդու խախտված իրավունքների վերականգնմանը միտված իրավական գործիքակազմի համալիրում: Նշված իրավունքը մարմնավորում է արդարադատության ինքնանորոգման և իրավունքի գերակայության ապահովման ինստիտուցիոնալ հիմքը՝ երաշխավորելով արդարադատության սահմանադրահեն որակը: Այդ համատեքստում առանցքային է ոչ միայն նշված իրավունքի իրացմանն ուղղված պատշաճ օրենսդրական կառուցակարգեր ամրագրելը, այլև դրանց՝ Սահմանադրությանը համահունչ մեկնաբանություն հաղորդելը, քանզի միայն այդ պայմաններում կարող է երաշխավորվել դրա նպատակային նշանակությամբ կենսագործումը:*

42. Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության (*res judicata*) սկզբունքից բացառություններին և դրանց կառուցակարգային առանձնահատկություններին առնչվող սահմանադրական վեճերի քննության արդյունքներով Սահմանադրական դատարանը սույն սահմանադրական վեճի շրջանակին վերաբերելի՝ նոր հանգամանքով դատական ակտերի վերանայման համատեքստում, համապատասխան որոշումների շրջանակում արտահայտել է իրավական դիրքորոշումներ: Մասնավորապես՝

- «(...) դատական ակտերի վերանայման արդյունավետ ինստիտուտի գոյությունը ևս պետք է հիմնվի այն տրամաբանության վրա, որ պետությունը պետք է ապահովի խախտված իրավունքների վերականգնումը, քանզի քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության պարտավորությունը ենթադրում է, որ պետությունն ինքն է պատասխանատու դատական ակտերով խախտված իրավունքների վերականգնման համար: Պետության նման պարտավորության կատարումն ապահովելու բավականին արդյունավետ միջոց է դատական ակտերի վերանայումն իրավունքի ուժով:» (15.07.2011 թ. ՍԴՈ-984 որոշում, կետ 11).

- «Նոր հանգամանքի հիմքով դատական ակտի վերանայման ինստիտուտի արդյունավետ կիրառումը պահանջում է նաև իրավական մշակույթի անհրաժեշտ մակարդակ: Առաջին հերթին խնդիրն առնչվում է մարդու իրավունքների ապահովման ու պաշտպանության հարցում պետության պոզիտիվ պարտականության

կատարմանը: Եթե հակասահմանադրական նորմի կիրառմամբ է անձի նկատմամբ դատական ակտ կայացվել, ապա ոչ միայն անխուսափելի պետք է լինի այդ ակտի բեկանումը, այլև արդարադատության խնդիրն է նոր հանգամանքներում դատական ճշմարտության բացահայտումը:» (31.05.2013 թ. ՍԴՈ-1099 որոշում, կետ 6).

- «Արձանագրելով, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքը չունի բացարձակ բնույթ, և դրանից հնարավոր են բացառություններ, եթե այդ սկզբունքից շեղումը պայմանավորված է էական և ծանրակշիռ հիմնավորումներով, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ նման հիմնավորումներ են, մասնավորապես, այնպիսիք, որոնց անտեսումը կարող է բերել հիմնական իրավունքի կամ ազատության պաշտպանության շրջանակին վերաբերող իրավական վեճերով դրանց խախտումների նկատմամբ Սահմանադրության գերակայության սկզբունքի հետ անհամատեղելի հանդուրժողականության:

(...) Սահմանադրական դատարանը շեշտում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքից ցանկացած բացառություն պետք է ունենա այնպիսի ծանրակշիռ հիմնավորումներ, որոնց առկայությունն անհատական իրավունքի կամ ազատության պաշտպանության և արդարադատության համակարգի կայունության մրցակցող շահերի պայմաններում բացառում է որևէ կասկածի հնարավորությունն առ այն, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերջնականության սկզբունքից նահանջը կարող է արդարացված լինել:» (11.02.2025 թ. ՍԴՈ-1769 որոշում, կետեր 79-80, 20.05.2025 թ. ՍԴՈ-1782 որոշում, կետ 37):

43. Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերջնականության (*res judicata*) սկզբունքից շեղումը հնարավոր է բացառիկ դեպքերում՝ օրենքով հստակ ուրվագծված հիմքերով և կարգով՝ արդարադատության այնպիսի «աղաղակող սխալի» շարժման նպատակով, որի բացահայտման պայմաններում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտն անհամատեղելի է Սահմանադրի որդեգրած արժեքանությանը: Վերջինիս «զոհաբերումն» իրավական ֆորմալիզմին (ծնապաշտությանը) Սահմանադրի համար անհանդուրժելի է:

44. Օրենսգրքի՝ «Դատական ակտերը նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայելու վարույթը» վերտառությամբ 58-րդ գլխի ներքո ամրագրված են նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայման ենթակա դատական ակտերը, վերանայող դատարանը, համապատասխան բողոք ներկայացնելու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը, ինչպես նաև, ի շարս այլնի՝ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման հիմքերը:

Այս առումով Սահմանադրական դատարանը վերահաստատում է, որ քաղաքացիական դատավարությունում նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայումը դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության ապահովմանն ուղղված նշանակալի իրավական մեխանիզմ է, որն առանցքային դեր է կատարում՝ նպաստելով արդարադատության սահմանա-

դրաիրավական բովանդակությանն անհամատեղելի դատական սխալների վերացմանը և անձանց խախտված իրավունքների վերականգնմանը՝ վերջնադրյունքում հանգեցնելով սահմանադրահեն արդարադատության իրականացման, որը հանրային վստահության շարունակական ամրապնդման գրավականն է:

45. Քաղաքացիական դատավարությունում նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայումն իրականացվում է Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածով նախատեսված հիմք(եր)ի առկայության պայմաններում: Այդ առնչությամբ Սահմանադրական դատարանը նշում է, որ ՍԴՈ-1769 որոշման շրջանակներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներն այնքանով, որքանով վերաբերել են Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց փոխհատուցման նախնականության և համարժեքության սկզբունքների պահպանմանը, վերաբերել են նաև սույն սահմանադրական վեճին: Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ որոշման 143-րդ կետում, մասնավորապես, նշված է. «(...) Պաշտպանության ենթակա իրավունքի բացարձակ բնույթն այդ իրավունքի պաշտպանության, իսկ հնարավոր խախտումների դեպքում՝ դրանք վերացնելու համար կազմակերպական արդյունավետ կառուցակարգեր և ընթացակարգեր նախատեսելու ուղղակի պարտականություն ենթադրելու բերումով, Սահմանադրական դատարանի համար խիստ ծանրակշիռ հանգամանք է դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքին հակակշռելու համար: Ավելին, այն միայնակ չէ դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքով պաշտպանվող արժեքին հակակշռող նժարի վրա: Դատական ակտերի վերջնականության սկզբունքի ուժով վիճարկվող դրույթում Դիմողների կողմից նոր հանգամանքով իրենց գործերով դատական ակտերը վերանայելու սահմանափակումների համաչափության գնահատման համար Սահմանադրական դատարանը չի կարող անտեսել, որ՝

(...).

բ) թեպետ ՄԻԵԿ-ի վավերացման պահից ի վեր հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման գործընթացներում տեղ գտած իրավունքի խախտումները շարունակաբար ճանաչվել են ՄԻԵԿ-ի վճիռներով և ՄԻԵԴ-ին ներկայացրած Կառավարության միակողմանի հայտարարություններում, այդ խախտումները շարունակել են տեղ գտնել և առաջնահերթորեն վերաբերել են միջամտության համաչափությանը, իսկ այն դեպքերում, երբ առանցքային արձանագրումները վերաբերել են սեփականության օտարման օրինականությանը, ապա խախտման ճանաչման հետ մեկտեղ ՄԻԵԴ-ի կողմից առավելագույն հստակությամբ արձանագրվել է օտարվող գույքի դիմաց փոխհատուցման համակարգի անհամատեղելիությունը ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի պահանջներին (տես՝ սույն որոշման կետ 100) [*«Մինասյանը և Սեմերջյանն ընդդեմ Հայաստանի»* (արդարացի փոխհատուցում) թիվ 27651/05, §§ 17-20, 2011 թվականի հուլիսի 7 (հայերեն թարգմանությամբ)]:

(...).

ե) միջազգային մարմինները ևս արձանագրել են Հայաստանի Հանրապետությունում հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման ոլորտում սեփականատերերի իրավունքների նախկինում տեղ գտած խախտումների տարածվածությունը և շեշտադրել համարժեք փոխհատուցման իրավունքի վերականգնման կարևորությունը (տե՛ս սույն որոշման կետ 108)։

զ) օտարվող սեփականության դիմաց փոխհատուցման համարժեքության սկզբունքի պահպանվածությանը վերաբերող գործերով խախտումները կրել են բազմակի և շարունակական բնույթ և իրենց լուծումը չեն ստացել եռաստիճան դատական համակարգում։ Իր հերթին, ներպետական պաշտպանության միջոցների անարդյունավետությունը վերջնարդյունքում հանգեցրել է ՄԻԵԴ-ի կողմից սեփականատերերի իրավունքների խախտումները ճանաչող բազմաթիվ վճիռների կայացմանը (տե՛ս սույն որոշման կետեր 114-120)։

(...)

թ) հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) գույքը վերցվում է սեփականատիրոջից և անցնում է կա՛մ հանրային իշխանությանը, կա՛մ նրա ընտրած ձեռք բերողին։ Հաշվի առնելով, որ օտարումը տեղի է ունենում շնորհիվ հանրային իշխանության գործադրման՝ բուն օտարման շրջանակներում հիմնական իրավունքների միակ կրողը (անկախ նրանից՝ գույքը ձեռք է բերում հանրային իշխանությունը, թե նրա կողմից որոշված ձեռք բերողը) կարող է հանդիսանալ օտարվող գույքի սեփականատերը, որի հիմնական իրավունքներն էլ հակադրվում և նախանշում են հանրային իշխանական գործունեության սահմանները (տե՛ս սույն որոշման կետեր 129-133)։

(...):»:

Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1769 որոշման 148-րդ կետում՝ որպես հետևություն նշված է. «(...) Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ բոլոր այն գործերով, երբ խնդրո առարկա են Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված «նախնական» կամ «համարժեք» փոխհատուցման սահմանադրական երաշխիքների իրավական բովանդակությունը կազմող սկզբունքները, և նոր հանգամանք հանդիսացող դատական ակտով արձանագրվել է դրանցից որևէ մեկի խախտում, նույնաբովանդակ այլ հնարավոր խախտումների գոհերի վերաբերյալ կայացված դատական ակտերի՝ նոր հանգամանքով վերանայման և վերջիններիս իրավունքների վերականգնման հնարավորության սահմանափակումն անհամաչափ միջամտություն է անձի սեփականության և արդար դատաքննության հիմնական իրավունքներին՝ հակասելով համապատասխանաբար Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ և 63-րդ հոդվածի 1-ին մասերին»:

46. Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով ամրագրված կարգավորման համատեքստում Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ վերաբերելի բազմաթիվ գործերով Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածով սահմանված իրավունքի խախտումներն արձանագրված են ՄԻԵԴ-ի մի շարք

վճիռներով և որոշումներով, որոնց մասին հիշատակված է Սահմանադրական դատարանի, մասնավորապես, ՄԻԵԴ-1769 որոշման մեջ (կետ 100):

Սահմանադրական դատարանի վերոնշյալ որոշման մեջ արձանագրված է, որ բացի սեփականության պաշտպանության իրավունքի խախտումների ժամանակագրական լայն ընդգրկումից, ՄԻԵԴ-ի համապատասխան ակտերով արձանագրված համակարգային խնդիրներ ունեցող գործընթացներն անմիջապես առնչվել են անձանց լայն շրջանակի: Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) Կառավարության կողմից կայացվել են սեփականության օտարման որոշումներ, որոնք իրենց ազդեցությունն են ունեցել մեծ թվով անձանց վրա (կետ 102):

47. Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված իրավահարաբերություններում Հայաստանի Հանրապետության հանրային իշխանության մարմինների կողմից սեփականատերերի իրավունքների պաշտպանության թերացումների խնդիրն ունի համակարգային բնույթ:

48. Սահմանադրական դատարանը շեշտում է, որ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման գործընթացում սահմանադրական մակարդակում երաշխավորված նախնական և համարժեք փոխհատուցման ապահովումը պետք է ընկալել որպես հանրային իշխանության մարմինների ինքնահսկման և ինքնասահմանափակման միջոց, որով իշխանությունը սահմանում է սեփական միջամտության սահմանները՝ թույլ չտալով, որ հանրային շահը վերաճի բացարձակ արժեքի՝ անհատի իրավունք(ներ)ի, ըստ էության, ոչնչացման հաշվին:

49. Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում ստանալու իրավունքի՝ շարունակական և մեծաթիվ խախտումների պայմաններում ՄԻԵԴ-ի՝ կոնվենցիոն համապատասխան իրավունքի խախտում արձանագրող յուրաքանչյուր վճիռ/որոշման առկայությունն ինքնին պետության մեջ հանրային և մասնավոր շահերի միջև հավասարակշռության խախտման յուրօրինակ ցուցիչ է, ինչը, մի կողմից՝ պետք է սթափեցնող ազդակ լինի հանրային իշխանության մարմինների համար, մյուս կողմից՝ ներպետական դատարաններում ազդարարի համապատասխան գործի քննության նոր շրջափուլի մեկնարկը՝ սահմանադրական և կոնվենցիոն արժեքանությանը համահունչ:

Ավելին, վերոնշյալ համադրեքստում ՄԻԵԴ-ի ակտով արձանագրված յուրաքանչյուր խախտումը՝ հաշվի առնելով նաև ներպետական դատական արյանների կողմից կոնվենցիոն արժեքանությունից, ՄԻԵԴ-ի վերաբերելի իրավական դիրքորոշումներից շեղվելու հանգամանքը, պետք է իր համարժեք իրավական գնահատականն ստանա ներպետական համակարգում՝ անկախ տրվալ գործի սուբյեկտային կազմից՝ հաշվի առնելով ինչպես վերոնշյալ բացարձակ իրավունքի սահմանադրական բովանդակությունը, այնպես էլ համապատասխան խախտումների

առնչությունն անձանց լայն շրջանակի, դրանց ծավալները և ժամանակագրական լայն ընդգրկումը Հայաստանի Հանրապետությունում:

50. Սահմանադրի համար անթույլատրելի է դատավարական այնպիսի ընթացակարգ սահմանելը կամ դրան իրավակիրառ պրակտիկայում այնպիսի մեկնաբանություն հաղորդելը, որը հնարավորություն է տալիս նահանջել հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում ստանալու բացարձակ իրավունքի սահմանադրահեն գաղափարից:

51. «Թունյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի» (գանգատ թիվ 22812/05, 09.10.2012 թ., վերջնական 11.02.2013) գործով ՄԻԵԴ-ի վճռում (հայերեն թարգմանությամբ), մասնավորապես, նշված է. «37. Դատարանը վերահաստատում է, որ Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի առաջին և ամենակարևոր պահանջն այն է, որ սեփական գույքից անարգել օգտվելու հարցում պետական մարմնի ցանկացած միջամտություն պետք է լինի օրինական. առաջին պարբերության երկրորդ նախադասությամբ թույլատրվում է գույքից զրկել միայն «օրենքով ... նախատեսված պայմաններով», իսկ երկրորդ պարբերությամբ ճանաչվում է, որ պետություններն իրավասու են վերահսկելու գույքի օգտագործումն «օրենքների» գործադրման միջոցով: Ավելին, իրավունքի գերակայությունը՝ ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար սկզբունքներից մեկը, արտացոլված է Կոնվենցիայի բոլոր հոդվածներում (տե՛ս Հունաստանի նախկին թագավորը և այլք ընդդեմ Հունաստանի [ՄԴ] [Former King of Greece and Others v. Greece [GC]], թիվ 25701/94, § 79, ՄԻԵԴ 2000-XII): Դատարանն այնուհետև վերահաստատում է, որ «օրենքով նախատեսված պայմանների համաձայն» արտահայտությամբ, առաջին հերթին, պահանջվում է համարժեքորեն մատչելի և բավականաչափ հստակ ներպետական իրավական դրույթների առկայություն և դրանց պահպանում (տե՛ս *Լիթգոուն և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* [Lithgow and Others v. the United Kingdom], 1986 թվականի հուլիսի 8, § 110, շարք Ա, թիվ 102):

38. Դատարանը նշում է, որ այն արդեն քննել է համանման բողոքներ և փաստարկներ Հայաստանի դեմ հարուցված մեկ այլ գործում, և եզրակացրել է, որ գույքից զրկելը և օգտագործման իրավունքը դադարեցնելը չեն կատարվել «օրենքով նախատեսված պայմանների համաձայն» (տե՛ս վերևում հիշատակված՝ Մինասյանի և Սեմերջյանի գործը, §§ 69-77): Սույն գործով այդ եզրահանգումից շեղում կատարելու համար Դատարանը որևէ պատճառ չի տեսնում:

39. Համապատասխանաբար, տեղի է ունեցել Թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում:

(...)

45. Դատարանը նշում է, որ այն նախկինում տրամադրել է նյութական վնասների փոխհատուցում համանման իրավիճակում (տե՛ս *Մինասյանը և Սեմերջյանն ընդդեմ Հայաստանի* (արդարացի փոխհատուցում), թիվ 27651/05, §§ 17-21, 2011 թվականի հունիսի 7), որը Դատարանն ամբողջությամբ կիրառելի է

համարում սույն գործի նկատմամբ: Կիրառելով միևնույն մոտեցումը և իր տրամադրության տակ եղած բոլոր նյութերի հիման վրա տալով գնահատական՝ Դատարանը կրած նյութական վնասը գնահատում է 30 000 եվրո և որոշում է կայացնում այդ գումարը բոլոր դիմումատուներին համատեղ տրամադրելու վերաբերյալ՝ միաժամանակ մերժելով նրանց պահանջի մնացած մասը, այդ թվում նաև բաց թողնված օգուտի մասով, որը ենթադրյալ բնույթ է կրում: Դատարանն այնուհետև որոշում է յուրաքանչյուր դիմումատուին տրամադրել 1500 եվրո՝ որպես ոչ նյութական վնասի հատուցում»:

52. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ սույն սահմանադրական վեճը վերաբերում է Դիմողի սեփականությունը հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարելու դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցում տրամադրելու վերաբերյալ քաղաքացիական գործով կայացված համապատասխան դատական ակտի՝ սեփականության դիմաց փոխհատուցման նախնականության և համարժեքության սկզբունքների խախտումն հաստատող՝ այլոց վերաբերյալ ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության կայացված և ուժի մեջ մտած՝ ՄԻԵԴ-ի համապատասխան վճռի առկայության հիմքով նոր հանգամանքով վերանայելու հնարավորության սահմանափակմանը՝ Սահմանադրական դատարանի, մասնավորապես, ՍԴՈ-1769 որոշման շրջանակում ներկայացված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո:

53. «Վարդանյանն ու Նանուշյանն ընդդեմ Հայաստանի» (գանգատ թիվ 8001/07) գործով ՄԻԵԴ-ը 2016 թվականի հոկտեմբերի 27-ին (վերջնական 06.03.2017) վճռել է, որ առաջին դիմումատուի մասով տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի նաև թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում: Ընդ որում, սույն գործին առնչվել է Կառավարության 2002 թվականի օգոստոսի 1-ի՝ «Երևանի Կենտրոն թաղային համայնքի վարչական սահմանում կառուցապարման ծրագրերի իրականացման միջոցառումների մասին» թիվ 1151-Ն որոշումը, որի մասին հիշատակված է ՄԻԵԴ-ի՝ 2016 թվականի հոկտեմբերի 27-ի վճռում:

54. Դիմողի կողմից որպես նոր հանգամանք վկայակոչվել է ՄԻԵԴ-ի՝ «Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի» (գանգատ թիվ 8001/07) գործով 2019 թվականի հուլիսի 25-ի վճիռը:

55. ՄԻԵԴ-ի՝ «Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի» (գանգատ թիվ 8001/07) գործով 2019 թվականի հուլիսի 25-ի վճռին (հայերեն թարգմանությամբ) համապատասխան՝ «1. Սույն գործը հարուցվել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի (Կոնվենցիա) 34-րդ հոդվածի համաձայն Հայաստանի Հանրապետության երեք քաղաքացիներ պրն Յուրի Վարդանյանի (առաջին դիմումատու), (...) կողմից ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության՝ 2007 թվականի փետրվարի 19-ին Դատարան ներկայացված գանգատի (թիվ 8001/07) հիման վրա:

2. 2016 թվականի հոկտեմբերի 27-ին (...) Դատարանը վճռել է, որ առաջին դիմումատուի տան օտարման գործընթացը չի իրականացվել օրենքով սահ-

մանված պայմանների համաձայն՝ խախտելով թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը: (...):

(...)

26. Դատարանը նկատում է, որ խնդրո առարկա գույքը Երևանում շատ կենտրոնական դիրք զբաղեցնող՝ ընդհանուր 1385,6 քառ. մետր տարածքով հողակտորի վրա գտնվող 395,6 քառ. մետր ընդհանուր տարածքով տուն է, որի մասով լիարժեք սեփականության իրավունքով 1208,5 քառ. մետր տարածքը և բաժնային սեփականության իրավունքով 177,1 քառ. մետր տարածքը պատկանել են առաջին դիմումատուին:

27. Դատարանը նշում է, որ գույքի ռեստիտուցիան անհնար է այն փաստի պատճառով, որ տունը քանդվել է (տե՛ս հիմնական վճռի 51-րդ պարբերությունը), իսկ հողակտորն օտարվել է երրորդ կողմի (տե՛ս վերևում՝ 10-րդ պարբերությունը): Հետևաբար, Դատարանը համարում է, որ պետք է տրամադրվի նյութական վնասի մասով փոխհատուցում:

28. Ինչ վերաբերում է տանը, ապա Դատարանը նշում է, որ նախկինում տրամադրել է նյութական վնասի փոխհատուցում համանման իրավիճակում (տե՛ս Մինասյանը և Սեմերջյանն ընդդեմ Հայաստանի (արդարացի փոխհատուցում), թիվ 27651/05, §§ 17-21, 2011 թվականի հունիսի 7), որը, ըստ Դատարանի, միանգամայն կիրառելի է սույն գործում այնքանով, որքանով այն վերաբերում է առաջին դիմումատուի կողմից իր տան կորստի դիմաց փոխհատուցման հարցին: Կիրառելով միևնույն մոտեցումը և տալով գնահատական իր տրամադրության տակ եղած բոլոր նյութերի հիման վրա՝ Դատարանը տան կորստի արդյունքում կրած նյութական վնասը գնահատում է 102 000 եվրո:

(...)

31. Այս հանգամանքներում, ընդունելով, որ առաջին դիմումատուն իրավունք ունի ստանալու հողի ամբողջական արժեքի չափով գումարը, Դատարանը համարում է, որ նյութական վնասը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել ոչ թե Դատարանի վճռի հրապարակման ամսաթիվը, այլ այն ամսաթիվը, երբ նա կորցրել է հողի նկատմամբ սեփականության իրավունքը (տե՛ս Գիզո-Գալիսայն ընդդեմ Իտալիայի (արդարացի փոխհատուցում) [ՄԴ] [Guiso-Gallisay v. Italy (just satisfaction) [GC]], թիվ 58858/00, § 103, 2009 թվականի դեկտեմբերի 22):

(...)

37. Համաձայն 2013 թվականի դեկտեմբերի 9-ի հաշվետվության՝ առաջին դիմումատուի հողի շուկայական արժեքը կկազմեր 1 221 777 եվրո: Դատարանը ոչ մի հիմնավորում չի տեսնում այս գումարը 15%-ով բարձրացնելու համար, ինչպես առաջարկվել էր առաջին դիմումատուի կողմից (տե՛ս վերևում՝ 11-րդ պարբերությունը): Մյուս կողմից, այս գումարը պետք է փոխարկվի գործող արժեքով՝ հակակշռելու գնաճի ունեցած ազդեցությունը (տե՛ս, *mutatis mutandis* (համապատասխան փոփոխություններով), վերևում հիշատակված՝ *Մինասյանի և Սեմերջյանի* գործը, § 20):

38. Վերջապես, այնքանով, որքանով այս պահանջը վերաբերում է առաջին դիմումատուին՝ նրա տան կորստի դիմաց տրվող փոխհատուցմանը, այն հիմնված

է եղել ընդհանուր տոկոսադրույքի վրա, որը հաշվարկվել է Հայաստանի Կենտրոնական բանկի կողմից հողի շուկայական արժեքի մասով ընդունված բանկի հաշվարկային տոկոսադրույքի հիման վրա, ինչպես նշված է 2013 թվականի դեկտեմբերի 9-ի գնահատման հաշվետվության մեջ: Որպես այլընտրանք առաջին դիմումատուն առաջարկել է հաշվի առնել բանկային ավանդների միջին տոկոսադրույքը (տե՛ս վերևում՝ 12-րդ պարբերությունը):

39. Ինչ վերաբերում է տոկոսադրույքը Հայաստանի կենտրոնական բանկի կողմից հողի շուկայական արժեքի մասով 2013 թվականին ընդունված բանկի հաշվարկային տոկոսադրույքը հաշվի առնելով հաշվարկելուն, ապա Դատարանը, նախևառաջ, նկատում է, որ այն սահմանափակված չէ վնասների հաշվարկման համար կիրառվող ներպետական իրավական դրույթներով: Երկրորդ, Դատարանը համաձայն է Կառավարության այն մոտեցման հետ, որով այն վիճարկում է առաջին դիմումատուի՝ բաց թողնված եկամտի չափի հաշվարկը հողի այն արժեքի հիման վրա, որը սահմանված է 2013 թվականի գնահատման հաշվետվության մեջ:

40. Ինչ վերաբերում է առաջին դիմումատուի՝ տոկոսադրույքը բանկային ավանդների միջին տոկոսադրույքի հիման վրա հաշվարկելու առաջարկին, ապա Դատարանը նշում է, որ սույն գործով խնդրո առարկա գույքը հողակտոր է, որն առաջին դիմումատուն և նրա ընտանիքն օգտագործել են իրենց բնակության նպատակով: Այնուհետև Դատարանը նշում է, որ եթե առաջին դիմումատուն ողջամիտ ժամկետներում ստացած լիներ համապատասխան փոխհատուցումը, նա կկարողանար եկամուտ ստանալ այդ միջոցներից, օրինակ՝ դրանք ավանդի տեսքով դնելով բանկում: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ Դատարանն արդեն ընդունել է, որ գույքի արժեքի վրա հիմնված փոխհատուցման գումարի չափը պետք է փոփոխվի՝ ըստ գնաճի, Դատարանը ողջամիտ է համարում կատարել լրացուցիչ փոփոխություններ հատուցման առնչությամբ՝ իրական տոկոսային եկամտի որոշակի կորուստը հատուցելու նպատակով: Առաջնորդվելով հայեցողական սկզբունքով՝ Դատարանը, այդպիսով, ողջամիտ է համարում առաջին դիմումատուին շնորհել 1 500 000 եվրո՝ նրա հողակտորից զրկելու արդյունքում կրած նյութական վնասի առնչությամբ:

(...):

42. Այսպիսով, նյութական վնասի վերջնական հատուցման չափը 1 602 000 եվրո է:

(...)

45. Դատարանը համարում է, որ այդքան երկար ժամանակ կրած անզորության և հիպոթեկային զգացումը, որն առաջացել է իր ունեցվածքից ապօրինաբար զրկված լինելու պատճառով, առաջին դիմումատուին հասցրել է ոչ նյութական վնաս, որը պետք է փոխհատուցվի պատշաճ կերպով: Առաջնորդվելով արդարացիության սկզբունքով, ինչպես պահանջվում է Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածով, Դատարանը վճռում է այս մասով առաջին դիմումատուին շնորհել 6 000 եվրո:

(...)»:

56. Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ «Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով ՄԻԵԴ-ը խնդրո առարկա գույքի (հողակտորի և դրա վրա գտնվող տան) դիմաց նյութական վնասի փոխհատուցման չափը սահմանելիս, ըստ էության, գնահատման առարկա է դարձրել նաև ներքոնշյալը՝

- գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը կորցնելու պահը,

- հողի շուկայական արժեքը,

- ողջամիտ ժամկետներում համապատասխան փոխհատուցում ստանալու պարագայում այդ միջոցներից իրական տոկոսային եկամուտ ստանալու հնարավորության կորուստը,

- գույքի արժեքի վրա հիմնված փոխհատուցման գումարի չափի պարտադիր փոփոխությունն՝ ըստ գնաճի:

57. Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ Դիմողի սեփականությունն օտարվել է Կառավարության՝ 2002 թվականի օգոստոսի 1-ի նույն՝ թիվ 1151-Ն որոշման հիման վրա: Այսինքն՝ «Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով ՄԻԵԴ-ի վճռով ճանաչված իրավունքի խախտման հանգամանքների բովանդակային առումով նույնականությունը, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1769 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումներն ու Օրենսգրքի վիճարկվող դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունն են Դիմողի համար հիմք հանդիսացել՝ կրկին դիմելու Վճռաբեկ դատարան՝ իր գործով կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման բողոքով:

58. Վճռաբեկ դատարանը՝ «Դատական ակտի վերանայման բողոքը վերադարձնելու մասին» 2025 թվականի մայիսի 14-ի որոշմամբ փաստացի մերժել է ՄԻԵԴ-ի՝ «Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի» գործով 2019 թվականի հուլիսի 25-ի վճռի՝ որպես նոր հանգամանքի հիմքով Դիմողի գործով կայացված՝ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի՝ 2020 թվականի մարտի 26-ի «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին» որոշումը վերանայելու ու Վերաքննիչ դատարանի 2019 թվականի հոկտեմբերի 4-ի որոշումը բեկանելու և գործը նոր քննության ուղարկելու պահանջը՝ պատճառաբանելով, որ՝

Ա. ակնհայտորեն հիմնավորված չէ նոր հանգամանքի առկայությունը.

Բ. Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի իմաստով բացակայում են Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 2020 թվականի մարտի 26-ի որոշումը Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ուժի մեջ մտած վերոնշյալ վճռի հիման վրա վերանայելու համար օրենքով նախատեսված հիմքերը՝

1. այդ վճռով հիմնավորվել է ոչ թե տվյալ գործով համահայցվորների, այլ մեկ այլ գործով անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը.

2. Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1769 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում՝ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքա-

ցիական և վարչական պալատի 2020 թվականի մարտի 26-ի «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին» որոշումը վերանայելու անհրաժեշտ պայմանը, քանի որ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատը, թիվ 3-855(ՎԴ) 2005 քաղաքացիական գործի՝ ըստ «Գլենդել Հիլզ» ՓԲԸ-ի հայցի ընդդեմ Էմմա Թունյանի, Գևորգ, Միհրան և Սաշիկ Սաֆյանների՝ պայմանագրեր կնքելուն պարտավորեցնելու և տարածքից վտարելու պահանջների մասին, ու ըստ Էմմա Թունյանի հակընդդեմ դիմումի՝ Կառավարության որոշումն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին, շրջանակներում քննելով Էմմա Թունյանի, Սաշիկ, Գևորգ և Միհրան Սաֆյանների բողոքը՝ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 2005 թվականի ապրիլի 14-ի որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու մասին, այն արդեն իսկ բավարարել է մասնակիորեն՝ նոր հանգամանքի (Էմմա Թունյանի, Սաշիկ, Գևորգ, Միհրան Սաֆյանների գանգադի (գանգադ թիվ 22812/05) հիման վրա ՄԻԵԴ-ի կողմից 2012 թվականի հոկտեմբերի 9-ին կայացված վճռով արձանագրվել է, որ «արդեն քննել է նմանադիպ բողոքներ և փաստարկներ ընդդեմ Հայաստանի՝ մեկ այլ գործով և եզրահանգել, որ գույքից զրկելն ու օգտագործման իրավունքը դադարեցնելը չեն կատարվել «օրենքով նախատեսված պայմաններով», «սույն գործում այդ եզրակացությունից շեղվելու համար դատարանը որևէ պարճառ չի տեսնում», և որ թույլ է տրվել ՄԻԵԴ-ի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում) հիմքով վերանայել է Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 2005 թվականի ապրիլի 14-ի որոշումն ու բեկանել է թիվ 3-855(ՎԴ) 2005 քաղաքացիական գործով ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2005 թվականի մարտի 1-ի վճիռը և գործն ուղարկել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության.

3. առկա չէ միջազգային դատարանի կողմից հաստատված համապատասխան հաշտության համաձայնություն (բարեկամական կարգավորում) կամ Հայաստանի Հանրապետության կողմից արված միակողմանի հայտարարություն:

Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ դատական ակտի վերանայման բողոքն Օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ մասի ուժով ենթակա է վերադարձման, քանի որ վերոգրյալ փաստերի ուժով բողոքի շրջանակներում ակնհայտորեն հիմնավորված չէ ՄԻԵԴ-ի՝ «Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի» թիվ 8001/07 գանգադի վերաբերյալ 2019 թվականի հուլիսի 25-ի վճռի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 2020 թվականի մարտի 26-ի՝ «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին» որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում նշված հիմքի առկայությունը:

59. Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ Վճռաբեկ դատարանը «Դատական ակտի վերանայման բողոքը վերադարձնելու մասին» 2025 թվականի մայիսի 14-ի որոշման շրջանակում արտացոլված վերոնշյալ մեկնաբանությամբ հաշվի չի առել ՄԻԵԴ-ի՝ «Վարդանյանն ընդդեմ Հայաստանի» (գանգադ թիվ 8001/07) գործով 2019 թվականի հուլիսի 25-ի վճռով սահմանված՝ հանրության

գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կահիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց փոխհատուցման հաշվարկման համապատասխան չափանիշները, որոնք համընդհանուր են հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կահիքների համար) սեփականության օտարման դիմաց փոխհատուցման գործերով և, Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին համահունչ՝ երաշխավորում են փոխհատուցման բացարձակ իրավունքի ապահովումը:

60. Սահմանադրական դատարանը, սույն որոշման 49-րդ կետի երկրորդ պարբերությանը համահունչ, ընդգծում է, որ անկախ անձի՝ ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գործով կողմ հանդիսանալու հանգամանքից, ՄԻԵԴ-ի ակտով կոնվենցիոն համապատասխան իրավունքի խախտման փաստը հիմնավորվելու դեպքում՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի խախտում ճանաչելով, հաշվի առնելով նաև նշված համարժեքստիման ներպետական դատական արյանների կողմից կոնվենցիոն արժեքանությունից, ՄԻԵԴ-ի վերաբերելի իրավական դիրքորոշումներից շեղվելու հանգամանքը, ներպետական դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով պետք է ենթակա լինի վերանայման:

61. Սահմանադրական դատարանը տեղին է համարում վկայակոչել նաև իր՝ 2025 թվականի սեպտեմբերի 23-ի ՍԴԴ-1797 որոշման 96-րդ կետը, որի համաձայն. «(...) Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով ամրագրված երաշխիքների պրամադրումը կարող է բացահայտվել բացառապես վերանայվող դատական ակտի բեկանումից հետո, և չի կարող մեկնաբանվել որպես կրկնակի փոխհատուցման պահանջ, ընդ որում՝ դատարանը պետք է պարզի՝ արդյո՞ք գույքի իրավափոխը պրամադրվել է ներպետական չափանիշներին համապատասխան փոխհատուցում՝ հաշվի առնելով:

- փոխհատուցման գումարի նախապես վճարված լինելու կամ չլինելու հանգամանքը, և ըստ այդմ՝ փաստացի փոխհատուցման պահին գույքի շուկայական արժեքը, անձի կրած վնասներն ամբողջ ծավալով վճարելու անհրաժեշտությունը՝ հաշվի առնելով նաև փաստացի փոխհատուցման պահի դրությամբ գույքի արժեքի պարբերությունը:

- գույքի ընթացիկ եկամտաբերությունը,

- գույքի շահագործման հնարավորությունները,

- գույքի փոխարինելիության աստիճանը և անհատական հետևանքային այլ ազդեցության գործոնները գույքի իրավափոխը կյանքի վրա և այլ վնասների փաստացի փոխհատուցված լինելը»:

62. ՄԻԵԿ-ի՝ «Արդարացի բավարարումը» վերտառությամբ 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Եթե Դատարանը գտնում է, որ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի կամ դրան կից Արձանագրությունների խախտում, իսկ համապատասխան Բարձր պայմանավորվող կողմի ներպետական իրավունքն ընձեռում է միայն մասնակի հատուցման հնարավորություն, ապա Դատարանը որոշում է, անհրաժեշտության դեպքում, տուժած կողմին արդարացի փոխհատուցում տրամադրել»:

63. Վերոնշյալ համատեքստում վերահաստատելով Սահմանադրական դատարանի 2025 թվականի սեպտեմբերի 23-ի ՍԴՈ-1797 որոշման 96-րդ կետի ներքո արտացոլված դիրքորոշումը՝ Սահմանադրական դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ ՄԻԵԿ-ի 41-րդ հոդվածով նախատեսված արդարացի բավարարման շրջանակներում ՄԻԵԴ-ի կողմից անձի համապատասխան իրավունքի խախտումն արձանագրելիս տրամադրվող փոխհատուցումը, հաշվի առնելով ՄԻԵԴ-ի՝ ազգային դատարանների նկատմամբ սուբսիդիար (լրացնող) բնույթը և Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի բուն տեքստը, մասնակի փոխհատուցում է՝ ուղղված Հայաստանի Հանրապետության կողմից տրամադրվող փոխհատուցման մասը լրացնելուն ու ամբողջության մեջ վերցված՝ Կոնվենցիայի խախտման «զոհին» արդարացի փոխհատուցում ապահովելուն և պետությանը չի ազատում Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին համապատասխան՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց համարժեք փոխհատուցում տրամադրելու՝ մինչև խախտումն արձանագրելը, առավել ևս՝ դրանից հետո ունեցած պոզիտիվ պարտականությունից:

64. Սահմանադրական դատարանը նկատում է, որ թիվ ԵԿԴ/5196/02/15 քաղաքացիական գործով Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 2019 թվականի հոկտեմբերի 4-ի որոշման մեջ նշված է, որ ՄԻԵԴ-ի՝ «Թունյանը և այլք ընդդեմ Հայաստանի» թիվ 22812/05 գանգաքի շրջանակներում 2012 թվականի հոկտեմբերի 9-ի վճռով փոխհատուցման ենթակա գումարները սահմանվել են ոչ միայն Կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ի հոդվածի խախտման դիմաց, այլև որպես դիմումադրույների գույքի օտարման դիմաց արդարացի փոխհատուցում, այսինքն՝ ՄԻԵԴ-ը նշված գործով սահմանել է հայցվորների վնասի հատուցում ամբողջ ծավալով: Վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը եզրահանգել է, որ, օտարված գույքի դիմաց փոխհատուցման պահանջ ներկայացնելով, Դիմողը, ըստ էության, ներկայացրել է փոխհատուցման կրկնակի պահանջ: Մինչդեռ Սահմանադրական դատարանը ՍԴՈ-1797 որոշմամբ արտահայտել է սկզբունքորեն այլ դիրքորոշում:

65. Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի 2025 թվականի մայիսի 14-ի որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի 2020 թվականի մարտի 26-ի «Վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին» որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու վերաբերյալ պահանջի մերժումն այն հիմնավորմամբ, որ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատը 2014 թվականի մայիսի 8-ի որոշմամբ նոր հանգամանքի հիմքով արդեն վերանայել է Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և տնտեսական գործերի պալատի 2005 թվականի ապրիլի 14-ի որոշումն ու բեկանել է թիվ 3-855(ՎԴ) 2005 քաղաքացիական գործով ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2005 թվականի մարտի 1-ի վճիռը և գործն ուղարկել է Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության, չի կարող համարվել անձի դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման գործուն կառուցակարգ, քանզի իրավունքը խախտող դատական ակտի

բեկանման փաստը Դիմողի համար, ինքնին, որևէ արժեք չի ներկայացնում, եթե համապատասխան գործընթացը չուղեկցվի խախտված իրավունքի վերականգնմանը միտված գործուն քայլերով: Այլ խոսքով՝ Վճռաբեկ դատարանի կողմից վերանայման վարույթի շրջանակում ՄԻԵԴ-ի ակտի հիման վրա համապատասխան դատական ակտը բեկանելուց և գործը նոր քննության ուղարկելուց հետո հետագա դատավարության վերջնարդյունքում ՄԻԵԴ-ի ակտով արձանագրված իրավունքի խախտումը չվերացվելու (տվյալ դեպքում՝ փոխհատուցում չտրամադրելու) պարագայում դատական ակտի վերանայման ինստիտուտը դառնում է ձևական, պատրանքային, ինչի արդյունքում ձևախեղվում է մարդու իրավունքների պաշտպանության արդյունավետության համակարգի բովանդակությունը:

66. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարան ներկայացված՝ նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման բողոքը վերադարձնելն այն պատճառաբանությամբ, որ նույն գործով Վճռաբեկ դատարանը նախկինում արդեն իսկ բեկանել է համապատասխան դատական ակտը և գործն ուղարկել նոր քննության, համահունչ չէ անձի՝ Սահմանադրության 61 և 63-րդ հոդվածների 1-ին մասերով ամրագրված իրավունքների սահմանադրաիրավական բովանդակությանը, քանզի հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) սեփականության օտարման վերաբերյալ քաղաքացիական գործով նոր հանգամանքը (տվյալ դեպքում՝ այլ անձի գործով ՄԻԵԴ-ի ակտը, որով արձանագրված է համապատասխան իրավունքի նույնաբովանդակ խախտումը) ենթադրում է նյութապես նոր իրավական իրադրություն, որի պայմաններում հնարավոր է վերացնել համանման գործերով նախորդիվ խախտումները, կանխել դրանց շարունակականությունը՝ նպատակ ունենալով իրապես ապահովելու անձի խախտված իրավունքների լիարժեք պաշտպանությունը:

67. Դատական ակտի վերանայման ինստիտուտը, նախատեսված լինելով որպես դատական վերահսկողության արտակարգ ձև (արտակարգ իրավական միջոց), կոչված լինելով ապահովելու «աղաղակող» դատական սխալների վերացումը և իրավունքի լիարժեք ու արդյունավետ պաշտպանությունն այն դեպքերում, երբ դատական շրջապտույթի վերջնարդյունքում իրողությունը հանգում է նրան, որ անձի՝ ՄԻԵԴ-ի ակտով կոնվենցիոն համապատասխան իրավունքի խախտումն արձանագրված լինելու պայմաններում խախտված իրավունքը շարունակում է մնալ չվերականգնված, դադարում է ծառայել իր սահմանադրաիրավական նպատակներին, ձևախեղվում է՝ վերածվելով զուր դատավարական ձևականության: Արդյունքում՝ արդարադատության էությունը խաթարված լինելու պայմաններում վերանայման վարույթի շրջանակում ձևական իրավական արձագանքը՝ դատական ակտի բեկանման գործողությունը, չի հանգեցնում հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց անձի՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասին

համապատասխան՝ «նախնական և համարժեք փոխհատուցման» պահանջի իրավունքի փաստացի բավարարման:

68. Վերոնշյալի համադրությամբ, դատարանների դրսևորած վարքագիծը չպետք է միավորվի լինի իրավունքի վերականգնման պատրանք ստեղծելուն՝ դատավարական ընթացակարգերի կիրառման ձևականությամբ: Արդյունքում՝ վերանայման ինստիտուտը գործնականում չպետք է կորցնի իր գործառնական նշանակությունը, իսկ անձը, սպառելով ներպետական և միջազգային իրավական պաշտպանության միջոցները, չպետք է զրկված լինի արդյունավետ դատական պաշտպանություն ստանալու հնարավորությունից՝ փաստացի զրկվելով Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով երաշխավորված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցում» ստանալու բացարձակ իրավունքից, ինչն անհամարժեք է սահմանադրական և կոնվենցիոն արժեքանության հետ:

69. Ընթացակարգային որևէ խոչընդոտ չի կարող գերակայել արդարադատության շահին և սահմանափակել անձի՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով (հասարակության և պետության կարիքների համար) օտարված սեփականության դիմաց «նախնական և համարժեք փոխհատուցում» ստանալու բացարձակ իրավունքի բացարձակ պաշտպանության հնարավորությունը:

70. Հաշվի առնելով ողջ վերոգրյալը՝ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ **Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը համապատասխանում է Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ դատական ակտը նոր հանգամանքով ենթակա է վերանայման, եթե Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գործով ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի խախտված ճանաչվելու դեպքում՝ հաշվի առնելով նաև այդ համադրությամբ ներպետական դատական ատյանների կողմից Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գործով ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ արտահայտված վերաբերելի իրավական դիրքորոշումներից շեղվելու հանգամանքը՝ անկախ Կովյալ գործին անձի մասնակից լինելու հանգամանքից:**

Ելնելով գործի քննության արդյունքներից և ղեկավարվելով Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 168-րդ հոդվածի 1-ին կետով, 170-րդ հոդվածի 1-ին և 4-5-րդ մասերով, ինչպես նաև հիմք ընդունելով «Սահմանա-

դրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63, 64 և 69-րդ հոդվածները՝ Սահմանադրական դատարանը **Ո Ր Ո Շ Ե Ց**.

1. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը համապատասխանում է Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, որի համաձայն՝ դատական ակտը նոր հանգամանքով ենթակա է վերանայման, եթե Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գործով ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ հիմնավորվել է Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրով նախատեսված իրավունքի խախտման փաստը՝ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված՝ հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման դիմաց նախնական և համարժեք փոխհատուցման որևէ սկզբունքի խախտված ճանաչվելու դեպքում՝ հաշվի առնելով նաև այդ համատեքստում ներպետական դատական ատյանների կողմից Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրի հիման վրա գործող միջազգային դատարանի՝ ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գործով ուժի մեջ մտած վճռով կամ որոշմամբ արտահայտված վերաբերելի իրավական դիրքորոշումներից շեղվելու հանգամանքը՝ անկախ տվյալ գործին անձի մասնակից լինելու հանգամանքից:

2. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ Դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով՝ նկատի ունենալով, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը Դիմողի նկատմամբ կիրառվել է սույն որոշման մեջ նշված մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանությամբ:

3. Սահմանադրության 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն որոշումը վերջնական է և ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՂ

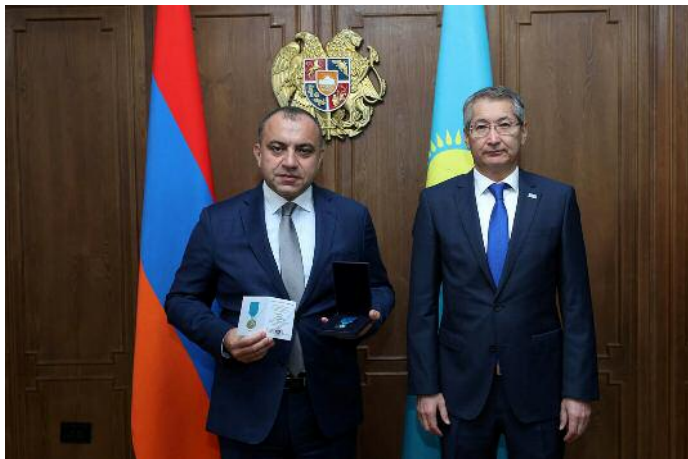
Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ

6 նոյեմբերի 2025 թվականի
ՍԴՈ-1801

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ

**ՍԴ ՆԱԽԱԳԱՀՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼ Է ՀՀ-ՈՒՄ ՂԱԶԱԽՍՏԱՆԻ
ԴԵՍՊԱՆԻՆ**

2025 թվականի հոկտեմբերի 1-ին Սահմանադրական դատարանի նախագահ Արման Դիլանյանն ընդունել է Հայաստանի Հանրապետությունում Ղազախստանի Հանրապետության արտակարգ և լիազոր դեսպան Բոլատ Իմանբակին:

Ողջունելով հյուրին՝ Սահմանադրական դատարանի նախագահը բարձր է գնահատել հայ և ղազախ ժողովուրդների ջերմ ու բարեկամական հարաբերությունները: Անդրադառնալով երկու երկրների միջև սահմանադրական

արդարադատության ոլորտում արդյունավետ համագործակցությանը՝ Արման Դիլանյանն ընդգծել է Ղազախստանի Հանրապետության Սահմանադրության 30-ամյակի պաշտոնական միջոցառումների շրջանակում ՀՀ և ՂՀ Բարձր դատարանների միջև ստորագրված Հուշագրի կարևորությունը: ՀՀ ՍԴ նախագահը նշել է, որ Հուշագիրն ամուր հիմք է ստեղծում Սահմանադրական դատարանների միջև փոխգործակցության զարգացման և ամրապնդման համար:

Հանդիպման ընթացքում Հայաստանում Ղազախստանի դեսպան Բոլատ Իմանբակը, շնորհակալություն հայտնելով ջերմ ընդունելության համար, ՀՀ ՍԴ նախագահին է փոխանցել Ղազախստանի Հանրապետության նախագահ Կասիմ-ժոմարտ Տոկակի հրամանագրով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի նախագահ Արման Դիլանյանին տրված պետական պարգևը՝ «Ղազախստանի Հանրապետության Սահմանադրության 30-ամյակի» հորեյանական հուշամեդալը, ինչպես նաև Ղազախստանի Սահմանադրական դատարանի նախագահ Է. Ազիմովայի կողմից շնորհակալական նամակը, որում մասնավորապես կարևորվում է Ղազախստանի Սահմանադրական դատարանի և Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի միջև համագործակցության ամրապնդումը: Ղազախստանի ՍԴ նախագահը նաև վստահություն է հայտնել, որ Բարձր դատարանների փոխգործակցությունը կնպաստի իրավական մշակույթի զարգացմանը, Սահմանադրության գերակայության ամրապնդմանը և արդարության ու ժողովրդավարության ընդհանուր արժեքների առաջխաղացմանը:

Հայաստանում Ղազախստանի դեսպանն իր հերթին նշել է, որ իր գործունեությունը մշտապես ուղղված է երկու բարեկամ պետությունների և ժողովուրդների ջերմ հարաբերությունների շարունակականության պահպանմանն ու առավել զարգացմանը:

ՍԴ ՆԱԽԱԳԱՀՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼ Է ԵՒ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՏՆՕՐԵՆԻՆ

2025 թվականի նոյեմբերի 12-ին ՍԴ նախագահ Արման Դիլանյանն ընդունել է ԵԽ քարտուղարության մարդու իրավունքների տնօրեն Քլեր Օվեյին:

Ողջունելով հյուրին՝ Արման Դիլանյանը բարձր է գնահատել Սահմանադրական դատարանի և Եվրոպայի խորհրդի տարբեր կառույցների միջև ձևավորված արդյունավետ համագործակցությունը սահմանադրական արդարադատության և մարդու իրավունքների ոլորտում: Տիկին Քլեր Օվեյը շնորհակալություն է հայտնել ՍԴ նախագահին՝ նշելով, որ Բարձր դատարանը շարունակում է լինել Եվրոպայի խորհրդի վստահելի գործընկերը:

Կողմերը քննարկել են ՍԴ-ԵԽ համագործակցության արդյունավետությունը, անդրադարձել համատեղ իրականացված մի շարք ծրագրերի, ինչպես նաև տարբեր ուղղություններով միջազգային փորձի ուսումնասիրման և կիրառման հնարավորություններին: Պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել համատեղ աշխատանքներ իրականացնել տարբեր երկրների Բարձր դատարանների հետ հարաբերություններ հաստատելու և զարգացնելու ուղղությամբ:

Հանդիպմանը մասնակցել են ԵԽ մարդու իրավունքների և իրավունքի գերակայության գլխավոր տնօրինության Արդարադատության բարեփոխումների հարցերով խորհրդական, ԵՄ/ԵԱՏՀ նորվեգական դրամաշնորհների համակարգող Լիլիթ Դանեյան-Բոսլերը, ԵԽ երևանյան գրասենյակի ղեկավար Մաքսիմ Լոնգանգեն, «Աջակցություն սահմանադրական արդարադատության զարգացմանը Հայաստանում՝ եվրոպական չափանիշներին համապատասխան» ծրագրի ղեկավար Եվգենիա Իվանովան:

ԷԴԳԱՐ ՇԱԹԻՐՅԱՆՆ ԸՆՏՐՎԵԼ Է ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՓՈԽՆԱԽԱԳԱՀԻ ԴԱՇՏՈՆՈՒՄ

2025 թվականի դեկտեմբերի 5-ին հրավիրված աշխատակարգային նիստում Սահմանադրական դատարանի փոխնախագահի պաշտոնում ընտրվել է Սահմանադրական դատարանի դատավոր **Էդգար Շաթիրյանը**։ ՍԴ փոխնախագահի կենսագրությունն [այստեղ](#)։

4(121)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

◆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՍԵՐՆԴԻ ՀԵՏ

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ
Ա. ՊՈԽԵԿԻՆԻ ԱՆՎԱՆ ԹԻՎ 8 ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ԴՊՐՈՑԻ ՍԱՆԵՐԸ**

4(121)2025

◆ 2025 թվականի հոկտեմբերի 15-ին Սահմանադրական դատարանում հյուրընկալվել են Երևանի Ալեքսանդր Պուշկինի անվան թիվ 8 հիմնական դպրոցի բարձր դասարանի աշակերտները: Այցի շրջանակներում դպրոցականները հանդիպում են ունեցել Սահմանադրական դատարանի նախագահ Արման Դիլանյանի հետ:

◆ Սահմանադրական դատարանի նախագահին աշակերտներին ներկայացրել է Բարձր դատարանի կառուցվածքը և գործունեության առանձնահատկությունները, անդրադարձել Հայաստանի Հանրապետության դատաիրավական համակարգում Սահմանադրական դատարանի դերին, պատասխանել աշակերտներին հետաքրքրող մի շարք հարցերի:

Արման Դիլանյանը հույս է հայտնել, որ նման այցերը դրական ազդեցություն կունենան պատանիների քաղաքացիական կայացման և մասնագիտական կողմնորոշման վրա: ՍԴ նախագահին ընդգծել է կրթության կենսական նշանակությունը՝ հայկական պետականության կառուցման և զարգացման գործում:

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐՆԿԱԼՎԵԼ
ԵՆ ԳԱԶԴՐՈՄ ԱՐՄԵՆԻԱՅԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱ-ՍՊՈՐՏԱՅԻՆ
ՀԱՄԱԼԻՐԻ ՍԱՆԵՐԸ**

2025 թվականի հոկտեմբերի 15-ին Սահմանադրական դատարան են այցելել Գազպրոմ Արմենիա ուսումնա-սպորտային համալիրի ավագ դպրոցի սաները: Այցի շրջանակներում պատանիներին ընդունել է ՍԴ դատավոր Էդգար Շաթիրյանը:

Դատավոր Շաթիրյանն ավագ դպրոցի սովորողներին ներկայացրել է Սահմանադրական դատարանի կառուցվածքը, գործունեության առանձնահատկություններն ու Բարձր դատարանի դերը Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության համակարգում:

Հանդիպման ավարտին ՍԴ դատավոր Էդգար Շաթիրյանը պատասխանել է աշակերտներին հետաքրքրող մի շարք հարցերի:

4(121)2025

◆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ ԳԼԱԾՈՐ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

2025 թվականի հոկտեմբերի 23-ին ՀՀ Սահմանադրական դատարան են այցելել Գլաժոր համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի ուսանողները: Այցի շրջանակներում երիտասարդ իրավաբաններին ընդունել է ՍԴ նախագահ Արման Դիլանյանը:

ՍԴ նախագահը ներկայացրել է Սահմանադրական դատարանի լիազորությունները, գործունեության առանձնահատկությունները, անդրադարձել ՀՀ արդարադատության համակարգում Բարձր դատարանի դերին:

Հանդիպումը շարունակվել է հարցուպատասխանի ձևաչափով, որի շրջանակներում ՍԴ նախագահը պատասխանել է ուսանողներին հետաքրքրող մի շարք մասնագիտական հարցերի, ինչպես նաև անդրադարձել է իրավաբանի մասնագիտության առանձնահատկություններին, նշել մարդկային և մասնագիտական այն հատկանիշներն ու հմտությունները, որոնք անհրաժեշտ են իրավաբանի և, մասնավորապես, դատավորի պատասխանատու աշխատանքում:

Հանդիպման ավարտին Սահմանադրական դատարանի նախագահին ուսանողներին հորդորել է նպատակներին հասնելու ճանապարհը հարթել բացառապես գիտելիքների միջոցով և մասնագիտական ձեռքբերումները ծառայեցնել ի նպաստ մեր հայրենիքի՝ Հայաստանի Հանրապետության:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴԱՐՅԱՆՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼ Է «ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻՆ

2025 թվականի նոյեմբերի 17-ին Սահմանադրական դատարանի դատավոր Երվանդ Խունդկարյանն ընդունել է «Հայաստանում ֆրանսիական համալսարան» հիմնադրամի իրավագիտության ֆակուլտետի 4-րդ կուրսի ուսանողներին: Այցն իրականացվել է նույն համալսարանի դասախոս Ինեսա Պետրոսյանի նախաձեռնությամբ:

ՍԴ դատավոր Երվանդ Խունդկարյանի հետ հանդիպման ընթացքում քննարկվել են վերաքննության և վճռաբեկության կարգով դատական ակտերի բողոքարկմանը, ինչպես նաև ընդդատությանը և ենթակայությանն առնչվող մի շարք հարցեր: Ուսանողները ծանոթացել են նաև Սահմանադրական դատարանի գործունեության առանձնահատկություններին, Հայաստանի Հանրապետության դատական իշխանության մյուս մարմինների հետ փոխհարաբերություններին, Սահմանադրական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունների տարանջատմանը:

Միաժամանակ ուսանողների կողմից բարձրացվել են Սահմանադրական դատարանի և Հայաստանի Հանրապետության դատական իշխանության լիազորությունների առնչությամբ մի շարք հարցեր:

Հանդիպման ավարտին Սահմանադրական դատարանի դատավոր Երվանդ Խունդկարյանը «Հայաստանում ֆրանսիական համալսարան» հիմնադրամի ուսանողներին շնորհավորել է «Ուսանողների միջազգային օրվա» առթիվ՝ մաղթելով մասնագիտական ոլորտում ձգտել բարձունքների՝ այդ թվում դատավորի խիստ պատասխանատու պաշտոնին, և մարդկային ու մասնագիտական բարձր որակներով նպաստել դատավորի պատշաճ կերպարի կերտմանն ու հեղինակության բարձրացմանը:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԸՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ «ՀԱՅԲՈՒՍԱԿ» ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ

4(121)2025

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ

2025 թվականի դեկտեմբերի 4-ին ճանաչողական այցով Սահմանադրական դատարան են այցելել «Հայբուսակ» համալսարանի «Իրավագիտություն և միջազգային հարաբերություններ» ինստիտուտի ուսանողները: Նրանց ընդունել և դասախոսությամբ է հանդես եկել ՍԴ դատավոր Էդգար Շաթիրյանը:

Դատավոր Շաթիրյանն ուսանողներին ներկայացրել է Սահմանադրական դատարանի կառուցվածքը, գործունեության առանձնահատկություններն ու Բարձր դատարանի դերը Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության համակարգում, անդրադարձել նախորդ տարիներին տեղի ունեցած սահմանադրական փոփոխություններին և Բարձր դատարանին առնչվող օրենսդրական կարգավորումներին: Ուսանողների խնդրանքով ՍԴ դատավորը անդրադարձ է կատարել ինչպես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (ՄԻԵԴ), այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի մի շարք ուշագրավ որոշումների:

Հանդիպման ավարտին ՍԴ դատավոր Էդգար Շաթիրյանը պատասխանել է ուսանողներին հետաքրքրող հարցերին:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒՄ ՀՅՈՒՐԵՆԿԱԼՎԵԼ ԵՆ ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԸ

2025 թվականի դեկտեմբերի 3-ին Սահմանադրական դատարան են այցելել Հայ-ռուսական համալսարանի Իրավագիտության ինստիտուտի 2-րդ կուրսի ուսանողները: Ապագա իրավաբաններին ընդունել է ՍԴ նախագահ Արման Դիլանյանը:

Ողջունելով ուսանողներին՝ ՍԴ նախագահը ներկայացրել է Բարձր դատարանի առաքելությունը, լիազորությունների շրջանակը և գործունեության առանձնահատկությունները: Ուսանողների հարցերին ի պատասխան Արման Դիլանյանն անդրադարձել է Բարձր դատարանի միջազգային կապերին, դատարանում տեղի ունեցող շարունակական ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներին, դատական իշխանության դերակատարմանը՝ պետական կառավարման համակարգում: Քննարկվել են ՀՀ-ում իրավական ու սահմանադրական մշակույթի զարգացման հեռանկարները, սահմանադրական արդարադատության առանձնահատկությունները:

Սահմանադրական դատարանի նախագահը նշել է, որ Բարձր դատարանը մեծապես կարևորում է երիտասարդների հետ նման ձևաչափի հանդիպումները, որոնք լավ հնարավորություն են ինչպես անկաշկանդ քննարկելու մասնագիտական ոլորտին վերաբերող հարցերը, այնպես էլ լսելու նոր սերնդի իրավաբանների կարծիքներն ու դիտարկումները: Արման Դիլանյանն ուսանողներին հորդորել է չընկրկել դժվարությունների առաջ և մասնագիտական ուղին հարթել կայուն գիտելիքների և ամուր կամքի միջոցով:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

ՀՀ ՍԴ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ՄԱԴՐԻԴՈՒՄ ՄԱՍՆԱԿՑԵԼ Է
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ
ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎԻ 6-ՐԴ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԻՆ

2025 թվականի հոկտեմբերի 28-ից 31-ը Սահմանադրական դատարանի նախագահ Արման Դիլանյանը Վենետիկի հանձնաժողովի գլխավոր քարտուղար Սիմոնա Գրանատա Մենգինիի և Իսպանիայի Թագավորության սահմանադրական դատարանի նախագահ Կանդիստո Կոնդե Պոմպիդո Տուրոնի հրավերով Իսպանիայի մայրաքաղաք Մադրիդում մասնակցել է Սահմանադրական արդարադատության համաշխարհային խորհրդաժողովի 6-րդ համաժողովին:

«Ապագա սերունդների մարդու իրավունքները» խորագրով համաժողովի ընթացքում ՀՀ ՍԴ նախագահը մասնակցել է Սահմանադրական վերանայման Եվրասիական մարմինների ընկերակցության, Եվրոպական Սահմանադրական դատարանների վեհաժողովի, ինչպես նաև՝ Ֆրանկոֆոն սահմանադրական դատարանների ընկերակցության նիստերին: Համաժողովի շրջանակներում տեղի են ունեցել քննարկումներ սահմանադրական

դատարանների անկախության, համամարդկային մշակութային ժառանգության, բնական պաշարների և շրջակա միջավայրի պահպանության, գիտության և նոր տեխնոլոգիաների թեմաներով:

ՍԱՀԽ 6-րդ համաժողովի Գլխավոր ասամբլեան գումարվել է հոկտեմբերի 30-ին, ապա տեղի է ունեցել համաժողովի փակման պաշտոնական արարողությունը, որի ընթացքում ելույթով է հանդես եկել Իսպանիայի թագավոր Ֆելիպե 6-րդը:

Ծանոթագրություն. Սահմանադրական արդարադատության համաշխարհային խորհրդաժողովը հիմնադրվել է 2009 թվականին: Խորհրդաժողովը իրավակիրառ փորձի, նախադեպերի վերաբերյալ տեղեկատվության փոխանակման նպատակով կանոնավոր կերպով կազմակերպում է համաժողովներ, որոնք կարևոր են սահմանադրական արդարադատության ոլորտում մասնագիտացված իրավաբանների և կառույցների համար: ՍԱՀԽ-ն միավորում է 124 երկրների սահմանադրական դատարաններ, սահմանադրական խորհուրդներ և գերագույն դատարաններ:

Գրանցվել է ՀՀ արդարադատության նախարարության
20 դեկտեմբերի 1996թ. կոլեգիայի թիվ 37/2-14 որոշմամբ

Խմբագրական խորհուրդ՝

Ա. ԴԻԼԱՆՅԱՆ, Ա. ԳՅՈՒԼՈՒՄՅԱՆ, Վ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, Ֆ. ԹՈԽՅԱՆ,
Ա. ԹՈՒՆՅԱՆ, Ա. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, Հ. ՆԱԶԱՐՅԱՆ, Ա. ՎԱՂԱՐՇՅԱՆ,
Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Ա. ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

Գլխավոր խմբագիր՝

Ի.Գ.Թ., դոցենտ Ա. Փխրիկյան

Ստորագրված է տպագրության՝ 26.02.2026թ.

Դասիչ՝ 77754

Գրաչափը՝ 70X100 1/16

Տպաքանակը՝ 100 օրինակ

Խմբագրության հասցեն՝
Երևան, Բաղրամյան 10
Հեռախոս՝ 011-58-81-81 (189)
E-mail: armlaw@concourt.am
<https://www.concourt.am>

Вестник Конституционного Суда Республики Армения N 4(121)2025

Bulletin of the Constitutional Court of the Republic of Armenia N 4(121)2025

Bulletin de la Cour constitutionnelle de la République d'Arménie N 4(121)2025

Խմբագրության հասցե՝
Երևան, Բաղրամյան 10
Հեռախոս՝ 011-58-81-81(189)
E-mail: armlaw@concourt.am
www.concourt.am

